



Улс төрийн намын болон сонгуулийн санхүүжилт

Улс төрийн санхүүжилтийн гарын авлага

Орчуулагч:
С.Бадрал

Редакторууд:
Д.Энхцэцэг (1-5-р бүлэг болон бусад нэмэлт материалууд)
Б.Баттуул (6-7 болон 9-10-р бүлэг)
П.Эрдэнэжаргал (8-р бүлэг)



Хамтран санхүүжүүлэгч



Улс төрийн намууд, оролцоо, төлөөлөл

© Нээлттэй Нийгэм Форум болон Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэн (АСДҮОУХ), 2020

International IDEA (АСДҮОУХ)
Хаяг: Strömsborg, SE-103 34,
STOCKHOLM, SWEDEN
Утас: +46 8 698 37 00,
Факс: +46 8 20 24 22
И-мэйл: info@idea.int
Вэбсайт: www.idea.int

Нээлттэй Нийгэм Форум
Жамьян гүний гудамж-5/1,
Сүхбаатар дүүрэг
Улаанбаатар-48 14240, Монгол Улс
И-мэйл: osf@forum.mn
Вэбсайт: http://www.forum.mn

Энэ номын цахим хувилбарыг ашгийн бус зорилгоор чөлөөтэй хувилж, түгээж, дамжуулж болохын зэрэгцээ хэсэгчлэн ашиглаж болно (Creative Commons Licence (CCL) – Creative Commons Attribute-NonCommercial-ShareAlike 3.0 лицензийн дагуу). Энэхүү CCL лицензийн талаарх дэлгэрэнгүйг <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/> хаягаар орж үзнэ үү.

АСДҮОУХ-гийн хэвлэлүүд нь аливаа үндэстний болоод улс төрийн ашиг сонирхлоос ангид болно. Тус хэвлэлд илэрхийлсэн үзэл бодол нь АСДҮОУХ, түүний Удирдах зөвлөл, Зөвлөлийн гишүүдийн байр суурийг илэрхийлэхгүй. Энэхүү ном нь Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэнгээс 2014 онд хэвлэн гаргасан “Funding of Political Parties and Election Campaigns” гарын авлагын орчуулга бөгөөд орчуулгын оновчтой эсэхийг тус Хүрээлэн шалгаж нягтлаагүй болно.

График дизайн: Turbo Design, Ramallah
Эх бэлтгэл, дизайныг: Д.Оюун
Нүүрийг: © Ellen Isaacs
Монгол хувилбарыг Улаанбаатар хотод хэвлэв.

Энэхүү гарын авлагыг Нээлттэй Нийгэм Форумгаас АСДҮОУХ-тэй хамтран 2018-2019 онд хэрэгжүүлсэн Улс төрийн санхүүжилт: Ёс зүй, оролцоо, хариуцлага төслийн хүрээнд Европын Холбооны санхүүгийн дэмжлэгтэйгээр монгол хэлнээ хөрвүүлж хэвлэн нийтлэв.

ISBN 978-9919-9574-1-4

Монгол Улс ардчилсан Үндсэн хуулиа тунхаглан баталснаас хойш 27 жилийн дараа 2019 оны 11 дүгээр сарын 14-нд Монгол Улсын Их Хурлаас Үндсэн хуулийн нийт 19 зүйл, 36 заалтыг хамарсан нэмэлт, өөрчлөлт оруулж эцэслэн баталлаа. Эдгээр өөрчлөлтөд ардчиллын суурь зарчим олон ургалч үзэл, түүний илэрхийлэл болох олон намын тогтолцоог цаашид төлөвшүүлэхэд чухал ач холбогдолтой намын санхүүжилтийн ил тод байдал, үйл ажиллагаа нь ардчилсан зарчимд нийцэх шаардлагыг тусгасан заалтууд багтсан юм. Үндсэн Хуульд туссан эдгээр өөрчлөлтөд нийцүүлэн Улс төрийн намын тухай хуулийг шинэчлэн найруулж батлах ажил өрнөж буй энэ цаг үед шинэчлэлд тус нэмэр болох нэгэн чухал эх сурвалжийг Та бүхний гар дээр хүргэж байгаадаа туйлын баяртай байна.

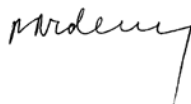
Улс төрийн намын болон сонгуулийн санхүүжилтийн талаарх уг гарын авлагыг Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэн (АСДҮОУХ) эрхлэн гаргасан бөгөөд энэ асуудлаарх дэлхийн бараг бүх улс орны мэдээллийг нэг дор багцлан танилцуулсан цогц бүтээл болохыг онцлон дурдах нь зүйтэй. Уг гарын авлагыг Нээлттэй Нийгэм Форумас АСДҮОУХ-тэй хамтран 2018 оноос эхлэн хэрэгжүүлсэн Улс төрийн санхүүжилт: Ёс зүй, оролцоо, хариуцлага төслийн хүрээнд монгол хэлнээ хөрвүүлэх боломж олгосон Европын Холбоонд энэ дашрамд гүнээ талархаж буйгаа илэрхийлье.

Ардчилсан тогтолцоонд иргэд сайн дураараа эвлэлдэн нэгдэж улс төрийн хүсэл зоригоо илэрхийлэх, төрийн үйл хэрэг, засаглалд оролцох гүүр болох уламжлалт үүргээ намууд зохих ёсоор гүйцэтгэхэд улс төрийн санхүүжилтийн асуудал маш чухал нөлөөтэй. Энэ асуудлыг шийдвэрлэлгүй орхигдуулсны улмаас үүсэх засаглалын янз бүрийн хүндрэл нь эдүгээ дэлхий дахинаа ардчилалд нүүрлэж буй гол эрсдэл болоод байгааг номд онцлон өгүүлжээ. Улмаар өндөр түвшний авлига, төрийн албаны тогтворгүй байдал, хандивлагчдын зүгээс төрийн бодлого шийдвэрт нөлөөлөх болон төрийн хөрөнгө, нөөцөөр санал худалдан авах үзэгдэл гэх мэт улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой асуудлыг шийдвэрлэхээр зорьсон

янз бүрийн улс орнуудын туршлагыг харьцуулан тайлбарласан нь манайд өрнөж буй эрх зүйн орчны шинэчлэлд тус болох буй заа хэмээн найдаж байна.

Номын орчуулгын чанар болон бусад холбогдох асуудлаар санал, зөвлөмж ирүүлэх аваас бид талархан хүлээн авах болно.

П.Эрдэнэжаргал



*Нээлттэй Нийгэм Форумын
Гүйцэтгэх захирал*

Миний бие алба хашиж ирсэн хугацаандаа улс төр, засаглалд мөнгөний үзүүлж буй сөрөг үр дагаврыг бишгүй анзаарч харж байв. Авлига болон зохицуулалтгүй хандив нь улс төрд зүй бус нөлөө үзүүлж, сонгууль шударга бус явагдахад хувь нэмэр оруулж байгаа нотолгоо улам бүр нэмэгдсээр байна. Зарим улсад зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлүүд сонгуульт албан тушаалтан болон төрийн байгууллагад нөлөөлөх зорилгоор улс төрийг санхүүжүүлж байна. Ардчилалд учирч буй энэхүү аюул занал нь дэлхий дахинаа улс төрчид болоод ардчилсан үйл явцад хүмүүс яагаад итгэл алдраад байгааг тайлбарлах гогцоо болж чадах юм. Жишээлбэл, саяхны нэг судалгаанаас үзэхэд америкчуудын гуравны хоёроос илүү хувь нь томоохон хандивлагчид улс төрд нөлөө үзүүлдэг учир төр засагтаа итгэл алдрах болсон гэжээ.*

Хяналтгүй, ил тод бус, нууцлаг улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах шаардлага нь шинээр ардчилсан болоод ардчилал өндөр хөгжсөн орнуудын аль алинд нь сонгуулийн шударга байдалд учирч буй гол сорилтуудын нэг болоод байгааг Сонгууль, ардчилал, аюулгүй байдлын Даян дэлхийн комиссоос** тэмдэглэсэн байдаг. Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт сул байх нь улс төрийн тэгш байдлыг хумьж, зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлүүд улс төрд нөлөөлөх боломжийг бий болгон, улмаар сонгуульд итгэх олон нийтийн итгэлийг бууруулдаг гэж Даян дэлхийн комисс үзэж байна. Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулахгүй орхих нь ардчиллын мөн чанарыг сулруулан нэр төдий болгох аюул дагуулна.

Иргэдийнхээ үзэл бодлыг улс төрийн намууд, төр засаг нь төлөөлж, эрэлт хэрэгцээг нь анхаарч үйл ажиллагаандаа тусгадаг байгаасай гэж дэлхий дахинаа хүсэмжилж байна. Харамсалтай нь улс төрийн намууд чинээлэг хандивлагчдынхаа эрх ашгийг төлөөлөх нь

* Сонгууль, ардчилал, аюулгүй байдлын Даян дэлхийн комиссын илтгэлд иш татсан Шударга ёсны судалгааны Бреннан төв (Brennan Center for Justice Research) (2012, х. 34).

** Сонгууль, ардчилал, аюулгүй байдлын Даян дэлхийн комисс нь Кофи Аннан сан болон Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэн (International IDEA)-гийн хамтын санаачилгаар байгуулагдсан. Комиссын «Ардчиллыг гүнзгийрүүлэх нь: Дэлхий дахинаа сонгуулийн өв тэгш байдлыг сайжруулах стратеги» гэсэн 2012 оны илтгэлийг татаж авах хаяг: <https://www.idea.int/sites/default/files/publications/deepening-democracy.pdf>

илүүтэй тохиох аж. Томоохон корпорацууд, чинээлэг хандивлагчид сонгуулийн кампанит ажилд ихээхэн хандив өгөх замаар давуу байдал тогтоох боломжтой нөхцөлд иргэд улс төрийн үйл явцад итгэхгүй болох, улмаар энгийн иргэд улс төрөөс гадуурхагдах магадлалтай. Ингэснээр улс төрийн намын үйл ажиллагаанд иргэдийн оролцоо байхгүй болж энэ нь ард түмэн улс төрөөс улам хөндийрөхөд нөлөөлөн, асуудлыг улам хурцатгаж байна.

Сонгуулийн кампанит ажил, улс төрийн намын санхүүжилт, түүнтэй холбоотой мөнгө нь ардчиллын процесс жам ёсоороо явагдахад чухал үүрэгтэй. Гэвч улс төр дэх мөнгийг зохицуулахгүй орхих нь тэгш бус байдлыг бий болгоно. Сонгуулийн кампанит ажлын зардал огцом өсөж байгаа нь хөрөнгө чинээгээр улс төрийн нөлөө худалдан авдаг гэсэн ойлголтыг даамжруулж, улс төрийн тэгш байдалд аюул занал учруулж байна. Эрх баригч нам нь төрийн нөөцийг завших замаар өөртөө давуу эрх олгох явдал олон улс оронд асуудал болсон хэвээр байна. Тэгш өрсөлдөөний зарчим ийнхүү алдагдах нь ардчилсан улс төрийн үйл явцад нийт иргэний тэгш оролцоо, төлөөллийг хаан боогдуулдаг билээ.

Сүүлийн жилүүдэд үндэстэн дамнасан, зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэглэлүүд, хууль бус мөнгө улс төртэй улам гүнзгий хутгалдах болов. Латин Америк, Баруун Африк болон дэлхийн бусад олон орны сонгуулийн далд санхүүжилт, ил тод бус, хяналтгүй байдал нь зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэглэлүүдэд сонгуулийн кампанит ажлыг санхүүжүүлэх замаар сонгуульт албан тушаалтнуудад нөлөөлөх боломжийг бүрдүүлж байна. Энэ нь ардчилал, сайн засаглал, хуулийн засаглалыг багалзуурдаад зогсохгүй эдийн засгийн хөгжил, ядуурлыг бууруулах ажилд саад болох үр дагавартай.

Улс төрийн санхүүжилтийг сайтар хянах шаардлага ийнхүү тулгамдаж байгаа нь ойлгомжтой зүйл юм. Төрийн зүгээс улс төрийн хандив, зарцуулалтыг үр дүнтэй зохицуулах ёстой. Энэ нь хандивыг бүрэн, ил тод тайлагнаж энэ шаардлагыг биелүүлээгүй тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэдэг байна гэсэн үг юм. Түүнчлэн үр дүнтэй хяналт, хуулийн хэрэгжилтийг хангах нь мөн чухал болой.

Дэлхийн улс орнуудын улс төрийн санхүүжилтийн тухай АСДҮОУХ-гийн энэхүү гарын авлага нь ардчиллыг дэмжих үйл хэрэгт туйлын хэрэгцээтэй, цаг үеэ олсон бүтээл болжээ. Уг гарын авлага АСДҮОУХ-гийн өмнөх судалгаануудад тулгуурласан бөгөөд улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын өнөөгийн нөхцөл байдлыг сайтар ойлгох боломж олгож байна. Тэрчлэн холбогдох талуудад хандсан өөрчлөлт шинэчлэл хийх зөвлөмжүүд, цаашдын судалгаанд зориулсан тодорхой саналуудыг тусгасан нь сайшаалтай. Улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаарх олон улсын туршлагыг ийнхүү толилуулснаар тус гарын авлага нь шударга сонгууль, ардчилсан улс төрийг хамгаалахад дөхөм болохуйц чухал эх сурвалж болжээ.

Кофи А. Аннан



*Сонгууль, ардчилал, аюулгүй байдлын
Даян дэлхийн комиссын дарга*

Ардчилсан тогтолцоонд засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд, энэхүү эрх мэдлээ ард түмэн тэгш эдэлдэг билээ. Улс төрийн санхүүжилтийн боломж адил тэгш бус байх нь улс төрийн тэгш өрсөлдөөнд сөрөг нөлөөтэй. Сонгуулийн кампанит ажлын зардал олон улс оронд огцом нэмэгдэж байгаа нь дээрх асуудлыг даамжруулж байна. Сонгуульд асар их мөнгө зарцуулах үзэгдэл нь хувийн санхүүжилт багатай нэр дэвшигч чинээлэг өрсөлдөгчтэй тэгш нөхцөлөөр өрсөлдөх боломжгүй болгодог.

Намууд улс төрийн үйл явцад оролцож үүргээ гүйцэтгэхэд мөнгө хэрэгтэй нь гарцаагүй. Гэвч өнөө үед улс төр дэх мөнгөний нөлөө нь дэлхий дахинаа ардчилалд учирч буй хамгийн том эрсдэл болоод байна. Энэ асуудал дэлхийн бүх тивийн улсуудад ялгалгүй нүүрлээд байгааг тодорхой харж болно. Тухайлбал, Америкийн Нэгдсэн Улс (АНУ)-д томоохон корпорацууд кампанит ажилд их хэмжээний хандив өгч, Латин Америкт мансууруулах бодис худалдаалсан мөнгө улс төрд нэвтэрч Ази, Европ даяар авлигын хэргүүд шуугиан тарьж байна. Дэлхий дахинаа улс төрчид иргэдийн ашиг сонирхлыг төлөөлөхөөсөө илүүтэй мөнгөний хойноос хөөцөлддөг гэж сонгогчдын нэлээд хэсэг нь үзэх болсныг нотлох баримт бэлхнээ байх аж.

Мөнгөнөөс улбаатай янз бүрийн сорилт улс төрд учирч буй ч энэ асуудлаарх харьцуулсан мэдээлэл дутмаг байгааг харгалзан АСДҮОУХ-гийн зүгээс арав гаруй жил энэ сэдэвт анхаарал хандуулж эрх зүйн шинэчлэлтэй холбоотой үндэсний мэтгэлцээн өрнүүлэх, институцийн чадавх бэхжүүлэх, олон улсын харьцуулсан мэдээлэл бий болгох зэргээр өргөн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулж ирлээ. Энэхүү гарын авлага нь АСДҮОУХ-гээс 2003 онд гаргасан «Улс төрийн намын болон сонгуулийн санхүүжилт» гарын авлагад тулгуурласан бөгөөд цар хүрээгээрээ дэлхий нийтийг хамарч байгаагаараа онцлог юм. Улс төрийн санхүүжилтийн нөхцөл байдлыг дэлхийн хэмжээнд тоймлон зурагласан энэ ном уг асуудлаарх мэтгэлцээнийг нэг шат ахиулж, улс төрд мөнгөний үзүүлэх эерэг нөлөөг нэмэгдүүлэх санал санаачилгад дэм болох зорилготой.

Улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой асуудал мундахгүй билээ. Үүнд, дуулиан тарьсан санхүүгийн гэмт хэргүүд, нийтийн хөрөнгө, төрийн эх үүсвэрийг завших үзэгдэл, мансууруулах бодис наймаалдаг

бүлэглэлүүд хууль бусаар олсон мөнгөөрөө намуудыг санхүүжүүлэх, тал тохой татахын тулд томоохон компаниуд намын удирдлагад асар их хэмжээний санхүүжилт өгөх зэрэг олон үзэгдлийг дурдаж болно.

Сонгуулийн санхүүжилт босгох боломж хомс байдгаас эмэгтэй нэр дэвшигчид илүүтэй хохирох хандлагатай. Олон улс оронд төрийн эх үүсвэр, нийтийн хөрөнгийг шударга бусаар хуваарилах замаар өрсөлдөөний талбарыг эрх баригч намд ашигтайгаар гажуудуулах үзэгдэл ажиглагддаг. Төрийн эх үүсвэрийг завших явдал ялангуяа хуучин Зөвлөлт Холбоот Улсын орнууд болон Африкт гарсаар байна.

Улс төр дэх мөнгө нүднээс далд, хууль бус үйлдэлтэй холбоотой байх нь элбэг. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд хандивлаж байгаа мөнгөний бодит тоо хэмжээ, эх үүсвэр ихэвчлэн хэнд ч мэдэгддэггүй. Эндээс томоохон бизнес, зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлүүд мөнгө хандивлаж нөлөөгөө тогтоох боломжтой гаж тогтолцоо үүсдэг. Корпорацуудын хувьд хандивыг хөрөнгө оруулалт гэж үзэх явдал бүхий л бүс нутагт, үүнд Хойд Америк, Европын ардчилал тогтсон орнуудад ч түгээмэл байна. Хууль бусаар олсон мөнгө улс төрд ашиглагдах үзэгдэл бүх тивд гарч буй бөгөөд ардчилал болон түүний институцуудад онцгой аюул учруулж байгааг дурдахгүй өнгөрч болохгүй. Хар тамхины наймааны мөнгийг улс төрийн үйл ажиллагаа, сонгуульд ашиглах явдал Латин Америкийн мансууруулах бодис хулгайгаар зөөвөрлөдөг коридор болох Андын нуруунаас Мексик Улсыг дамнан сунасан нутаг дэвсгэрт ялангуяа хурцадмал байна.

Дэлхийн бүх бүс нутагт энгийн иргэдийн дуу хоолой улс төр дэх мөнгөний нөлөөнд дарагдан сулрах хандлага ажиглагдаж байгаад санаа зовнихгүй байх аргагүй. Ардчилал эрүүл саруул байх үндэс нь улс төрийн намууд иргэдтэй ойр байх явдал юм. Ардчилал тогтвортой оршиход ард түмний шаардлагыг соргоогоор тусган, жинхэнээсээ төлөөлж чадах ил тод, хариуцлагатай, оролцоотой улс төрийн намууд зайлшгүй шаардлагатай.

Дээр дурдсан асуудлуудыг хууль, эрх зүйн зохицуулалтаар шийдвэрлэх гэсэн санаачилгууд гарч байгаа ч улс төрийн хүсэл зориг дутах, чадавх сул байх, мөн тааруухан төлөвлөж тооцоолсон, сул хэрэгжүүлсэн арга хэмжээний улмаас бүтэлгүйтэх нь элбэг байна.

Энэхүү гарын авлагад улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой эдгээр болон бусад асуудлыг авч үзэн дэлхийн улс орнуудын улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой эрх зүйн орчинд дүн шинжилгээ хийхийн сацуу шинэчлэлд хэрэг болох чиг баримжаа өгөхийг зорилоо. Номын бүлгүүдийг газар зүйн бүсээр хувааж, бүлэг тус бүрт тухайн бүсэд хэрэгжиж буй эрх зүйн зохицуулалт, тулгарч буй сорилтуудыг үнэлсэн ба шийдвэрлэхтэй холбоотой зөвлөмжүүдийг мөн багтаав. Номын бүлгүүдийг ийнхүү газар зүйн байршлаар хуваасан нь бүс нутгийн чиг хандлагыг тодруулахад дөхөм болох давхар ач холбогдолтой гэж үзсэн бөгөөд тодорхой орчин нөхцөлд ямар арга хэмжээ үр дүн өгч, ямар нь бүтэл муутай байсныг ойлгомжтой тайлбарласан болно. Номд жендерийн асуудлыг онцлон хөндсөн нэмэлт бүлэг оруулсан ба энэ хэсэгт улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоо дэлхий нийтээр хангалтгүй байгаа асуудлуудыг авч үзэн улс төр дэх мөнгөний нөлөө гаарах болсон нь энэ тэгш бус байдлыг хэрхэн даамжруулж байгаа талаар өгүүлсэн. Улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг хэлэлцэхэд тухайн бүс нутгийн орчин нөхцөл чухал хэдий ч зарим нэг нийтлэг сургамж, зөвлөмж байгааг мөн тусгалаа.

Энэ номыг бүтээхэд 2012 онд сайжруулж шинэчилсэн АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн мэдээллийн сан^{***} чухал суурь нь болсон. Дэлхийн улс орнуудын улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтуудыг нэгтгэсэн хамгийн том бөгөөд харьцуулшгүй эх сурвалж болох энэхүү мэдээллийн сан хийгээд тус гарын авлага нь улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой олон сорилтыг шийдвэрлэхэд ач тусаа өгч шинэчлэлийг санаачлах талуудад дөхөм болно гэж бид найдаж байна.

Ив Летерм



*Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх
Олон улсын хүрээлэнгийн
Ерөнхий нарийн бичгийн дарга*

^{***} <http://www.idea.int/political-finance> хаягаас харах

Талархал

Олон хүний сэтгэлийн дэмжлэг, хувь нэмэр, мэдлэг туршлага байгаагүй бол энэ гарын авлагыг гаргах боломжгүй байлаа.

Юуны өмнө тус гарын авлагын зохиогчид болох Жюли Баллингтон, Элин Фалгуера, Мюриэл Кахан, Хуан Фернандо Лондоно, Карл-Хайнз Нассмакер, Магнус Оман, Даниела Р. Пиккио, Фредрик Шеберг, Даниел Смилов, Андриас Уфен, Даниел Зоватто нарт талархал илэрхийлье. Мөн гарын авлага бүтээх ажлыг зохицуулж, хянан тохиолдуулсан Элин Фалгуера, Самуэль Жоүнс, Магнус Оман нарт баярласнаа илэрхийлж байна.

«Улс төр дэх эмэгтэйчүүд: Жендерийн тэгш байдлын төлөөх санхүүжилт» гэсэн үнэ цэнэтэй бүлэгт хувь нэмрээ оруулсан НҮБ-ын Эмэгтэйчүүдийн байгууллагад чин сэтгэлийн талархлаа дэвшүүлье.

Энэ номыг бүтээж байх явцад цаг гаргаж, санаа оноогоо сэтгэл харамгүй хуваалцсан Адхи Аман, Раул Авила, Элен Бярнегард, Анджо Брэдли, Каталина Урибе Бурчер, Елайна Байрнес, Анджо Эллис, Жудит Фебруари, Алфонзо Феруфино, Харолд Янсен, Барбара Хоуан, Норм Келли, Лиза Клейн, Майкел Косс, Лаура Санз Левиа, Паул Лювис, Сузан Маркхам, Перси Медина, Граеме Оор, Рафаел Ронкаглиоло, Делия Феррэйра Рубио, Кристен Семпл, Виктор Шэйл, Пилар Телло, Вондвосен Тешоме, Дирк Тромса, Алехандро Уризар, Сандра Ц. Уркиза, Хорхе Валладарес, Сам ван де Стаак, Васил Вашчанка болон Лотта Вестерберг нарт баярлалаа.

АСДҮОУХ-гийн ажилтнууд болох Миллад Матин, Андреа Милла, Надиа Хандал Зандер нарт мөн талархаж байна. Тус номыг мэргэжлийн өндөр түвшинд хянан тохиолдуулсан Келли Фриел, Ив Жоансон нарт талархал илэрхийлье. Эцэст нь, АСДҮОУХ-гийн гишүүн орнуудад талархал, хүндэтгэлээ илэрхийлж байна.

Гарчиг

Өмнөтгөл	iii
Өмнөх үг	v
Оршил	viii
Талархал	xi
Товчилсон үг	xxiii

Нэгдүгээр бүлэг. Улс төрийн санхүүжилтийн тухай танилцуулга

Улс төрийн санхүүжилт яагаад чухал вэ?	1
Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт	3
Хууль тогтоомжийн хэрэгжилт	5
Намын санхүүгийн дотоод зан үйл	6
Энэхүү гарын авлагын тухайд	8
Бүс нутгийн тухай бүлгүүдийн танилцуулга	11
Эх сурвалж	13
Зүүлт	14

Хоёрдугаар бүлэг. Улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцоог зөв голдиролд оруулах нь

Удиртгал	17
Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг шинэчлэх зохистой арга зам	18
Улс төрийн зорилго	21
Улс төрийн нөхцөл байдал	24
Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах арга замууд	27
Хандивын хориг, хязгаар	27
Төрийн санхүүжилт	29
Зарцуулалтад тавих хязгаарлалт	35
Санхүүгийн тайлан	38
Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын хэрэгжилтийг хангах нь	40
Эх сурвалж	44
Зүүлт	44

Улс төрийн санхүүжилтийн бүсчилсэн тойм: Эрх зүйн орчин, улс төрийн бодит нөхцөл

Гуравдугаар бүлэг. Африк	50
Африкийн улс төрийн санхүүжилтэд тулгарч буй асуудлын тухай ...	51
Санхүүжилтийн боломж	51
Төсвийн хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах үзэгдэл	52
Клиентелизм	52
Санал худалдан авах үзэгдэл	53
Хууль бус санхүүжилт	53

Гаднын санхүүгийн тусламжаас хараат болох үзэгдэл	53
Африкийн бэлэн мөнгөний эдийн засаг	54
Африк дахь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тойм	54
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэр	55
Хандивын хориг	55
Хандивын дээд хэмжээ	56
Хувийн эх үүсвэрээс гаралтай санхүүжилт	57
Төрийн санхүүжилт	64
Төрийн хөрөнгө, нөөцийг зүй бусаар ашиглах	71
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зардал	73
Зардлын хязгаарлалт	73
Бодит зардал	74
Санал худалдан авалт	75
Улс төрийн нам ба нэр дэвшигчдийн зардлын харилцан холбоо	77
Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх асуудал	78
Мэдээллийг ил тод болгох шаардлага	78
Хуулийн хэрэгжилтийг хангах хяналт	79
Хариуцлага	80
Иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийн үүрэг	82
Дүгнэлт	83
Зөвлөмж	86
Бодлого боловсруулагчдад	86
Хяналт тавих, хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагад	87
Эрх баригч намд	88
Сөрөг хүчний намд	88
Иргэний нийгмийн байгууллагад	88
Хэвлэл мэдээллийнхэнд	89
Олон улсын оролцогч талуудад	89
Эх сурвалж	90
Зүүлт	96
Дөрөвдүгээр бүлэг. Ази	102
Удиртгал	103
Азийн улс төрийн санхүүжилтийн хүндрэлтэй асуудлууд	105
Авлига, клиентелизм, удам залгамжлах үзэгдэл	105
Улс төрийн нам, сонгогчид болон бизнесийн бүлэглэл хоорондын хэлхээ холбоо	106
Үр нөлөөгүй хэрэгжилт	108
Хууль бус орлого	109
Сөрөг хүчний нам, эмэгтэй нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн дутмаг байдал	109

Төсвийн хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах нь	110
Санал худалдан авах үзэгдэл	110
Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах бүс нутгийн санаачилга	110
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэр	112
Хандивын хориг	112
Хандивын дээд хэмжээ	114
Орлогын эх үүсвэр	115
Төрийн санхүүжилт	122
Төрийн хөрөнгө нөөцийг зүй бусаар ашиглах үзэгдэл	127
Улс төрийн санхүүжилт болон улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл	128
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зардал	129
Зардлын дээд хэмжээ	129
Бодит зарцуулалт	130
Санал худалдан авалт	132
Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилт	133
Мэдээлэл ил болгох шаардлага	133
Хяналт тавих, хуулийн хэрэгжилтийг хангах асуудал	135
Хариуцлагын тогтолцоо	137
Иргэний нийгэм ба хэвлэл мэдээлэл	139
Дүгнэлт	141
Зөвлөмж	145
Бодлого боловсруулагчдад	145
Хяналтын чиг үүрэг бүхий байгууллагад	146
Эрх барьж буй намд	146
Сөрөг хүчний намд	147
Иргэний нийгмийн байгууллагад	147
Хэвлэл мэдээллийнхэнд	148
Олон улсын байгууллагуудад	149
Эх сурвалж	149
Зүүлт	156
Тавдугаар бүлэг. Латин Америк	162
Танилцуулга	163
Латин Америкийн орнуудын улс төрийн санхүүжилтэд тулгарч буй асуудал	164
Мэдээллийн найдваргүй, ил тод бус байдал	165
Дутуу дулимаг зохицуулалт	166
Хуулиас гадуурх санхүүжилт	166
Хууль хяналтын байгууллагуудын сул байдал	167
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэр	168
Хандив ба хандивтай холбоотой хориг	168
Хувь хүн, хуулийн этгээдээс гаралтай санхүүжилт	170

Хандивын хязгаар	177
Төрийн санхүүжилт	178
Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах үзэгдэл	186
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зардал	187
Зардлын дээд хэмжээ	187
Бодит зарцуулалт	188
Санал худалдан авалт	189
Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын хэрэгжилт	190
Ил тод байдал	190
Хуулийн хэрэгжилт, хяналт	192
Хариуцлагын тогтолцоо	194
Дүгнэлт	195
Зөвлөмж	198
Шийдвэр гаргагчдад	198
Тэгш байдлыг хөхиүлэн дэмжих чиглэлээр	198
Улс төрийн зохион байгуулалттай гэмт хэргийн ертөнцөөс хамгаалах чиглэлээр	199
Хяналт шалгалт хийх, хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагуудад	201
Иргэний нийгэмд	202
Хэвлэл мэдээллийн байгууллагад	202
Олон улсын оролцогчдод	203
Судалгаа мэдээлэл	203
Бодлогын санаачилгууд	204
Эх сурвалж	206
Зүүлт	212

Зургаадугаар бүлэг. Зүүн, Төв, Зүүн-Өмнөд Европ

болон Төв Ази	218
Удиртгал	219
Улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой бүс нутгийн асуудлууд	220
Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах	220
Улс төрийн талбар дахь төрийн хяналт	221
Хувийн хэвшлийн зүгээс хээл хахууль өгөх, засгийн “хайр халамж”-ийг худалдан авах	222
Хууль бус, далд санхүүжилт	223
Хууль журмаас бултах, ил тод байдлаас зайлсхийх	223
Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тойм	224
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн орлогын эх үүсвэр	226
Хандивын хориг	226
Хандивын хязгаар	227
Хувь хүн, хуулийн этгээдийн санхүүжилт	229

Далд санхүүжилт	232
Төрийн санхүүжилт	232
Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах	234
Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдийн зарцуулалт	238
Зарцуулалтын хязгаар	238
Бодит зарцуулалт	239
Гуравдагч этгээдийн зарцуулалт	241
Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг дагаж мөрдүүлэх нь	242
Иргэний нийгмийн байгууллага, хэвлэл мэдээллийн үүрэг	246
Иргэний нийгмийн байгууллагын үүрэг	246
Хэвлэл мэдээллийн үүрэг	247
Дүгнэлт	248
Зөвлөмж	249
Бодлого боловсруулагчдад	249
Мониторинг хийх, хууль сахиулах агентлагуудад	250
Улс төрийн нам, улс төрчдөд	250
Иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийнхэнд	251
Олон улсын байгууллагуудад	251
Эх сурвалж	251
Зүүлт	256
Долдугаар бүлэг. Умард, Баруун ба Өмнөд Европ	260
Удиртгал	261
Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь улс төрийн санхүүжилтийн сорилтууд	262
Улс төрийн авлига	263
Хууль сахиулах ажил хангалтгүй болох нь	264
Төрөөс хамааралтай улс төрийн намууд	264
Жендерийн тэгш бус байдал	264
Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тойм	265
Улам бүр хүрээгээ тэлж буй улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчин	265
Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын уламжлалууд	267
Улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлийн сүүлийн үеийн чиг хандлага: Уялдаа холбоо, зохицол	268
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэр	268
Улс төрийн намуудын хувь этгээдийн санхүүжилт	269
Улс төрийн намд олгож буй төрийн санхүүжилт	279
Улс төрийн санхүүжилт ба эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл	286
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зарцуулалтын зохицуулалт	289
Зарцуулалтын түвшин ба төрөл	291
Тайлагнах, улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг хянан чиглүүлэх, хэрэгжилтийг хангуулах нь	293

Тайлагнах шаардлага	293
Мониторинг хийх эрх бүхий байгууллага	296
Улс төрийн санхүүжилтийн зөрчилд ногдуулах шийтгэл	298
Иргэдийн хяналт: Иргэний нийгэм ба хэвлэл мэдээлэл	299
Дүгнэлт	300
Зөвлөмж	303
Бодлого боловсруулагчдад	303
Мониторинг хийх, хууль сахиулах агентлагуудад	305
Улс төрийн намууд, улс төрчдөд	306
Хэвлэл мэдээллийнхэнд	307
Эх сурвалж	308
Зүүлт	313
Наймдугаар бүлэг. Тогтсон ардчилалтай Англофоны орнууд	318
Удиртгал	319
Улс төрийн санхүүжилтийн өнөөгийн сорилт	321
Тэгш бус санхүүжилт	321
“Үг хэлэх эрх чөлөө”, эсвэл “шударга сонгууль”	322
Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах	323
Корпорац болон үйлдвэрчний эвлэлийн хандиваас хараат байх	324
Гуравдагч этгээдийн кампанит ажил	325
Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тойм	326
Холбогдох зохицуулалтын тухай танилцуулга	326
Боломжит хоёр хэв маяг	328
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэр	328
Хандивын хориг	329
Хандивын хязгаар	330
Хувь этгээдийн хандивын эх үүсвэр	331
Төрийн санхүүжилт	337
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зарцуулалт	343
Зарцуулалтын хязгаар	343
Бодит зарцуулалт	344
Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах нь	347
Хяналтын байгууллага	348
Тайлагнах шаардлага	349
Мэдээлэл ил болгох шаардлага	350
Нягтлан тогтоох, хууль хэрэгжүүлэх	351
Иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийн үүрэг	353
Дүгнэлт	354
Нийтлэг хэв шинж	354
Цаашид авч үзэх асуудлууд	354

Зөвлөмж	358
Эх сурвалж	362
Зүүлт	366
Есдүгээр бүлэг. Улс төр дэх эмэгтэйчүүд:	
Жендерийн тэгш байдлын төлөөх санхүүжилт	374
Удиртгал	375
Улс төрийн оролцооны талаарх зохицуулалтын ерөнхий хүрээ	376
Улс төрийн санхүүжилт: Суурь асуудал	378
Тогтолцооны саад тотгор	378
Сонгуулийн сурталчилгааны төрөл	381
Санхүүжилт босгоход учрах бэрхшээл	383
Өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх арга хэмжээ	385
Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж	386
Сонгуулийн сурталчилгааны хугацаанд чиглэсэн, жендерийн хувьд төвийг сахисан хууль тогтоомж	388
Квотын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх болон нэр дэвшигчийг тодруулахад чиглэсэн төрийн санхүүжилт	397
Хуульчлагдаагүй санаачилгууд	410
Улс төрийн намын санаачилга	410
EMILY-ийн жагсаалт	414
WISH жагсаалт	416
Австралийн EMILY-ийн жагсаалт	417
Иргэний нийгэм ба бусад санаачилга	418
Дүгнэлт	421
Зөвлөмж	423
Хууль тогтоогчдод	423
Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах байгууллагуудад	424
Улс төрийн намуудад	424
Хэвлэл мэдээллийнхэнд	425
Иргэний нийгмийнхэнд	425
Олон улсын оролцогчдод	425
Эх сурвалж	425
Зүүлт	429
Аравдугаар бүлэг. Дүгнэлт	
Улс төр дэх мөнгө: Нөхцөл байдлын ерөнхий тойм	436
Дэлхий нийтийн сорилт	437
Өндөр өртөг зардал	437
Энгийн иргэдийн дэмжлэг хомсдох байдал	437

Хууль бус санхүүжилт ба гэмт хэргээс үүдэлтэй	
далд эх үүсвэр	438
Бизнес ба улс төр	439
Санхүүжилтийн тэгш бус боломж	440
Төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах	440
Хуулийн хэрэгжилт сул байдал	441
Улс төрийн нам, улс төрчдийн өөрийн зохицуулалт	444
Зохицуулалтын дэлхий нийтийн чиг хандлага	445
Цар хүрээ нь тэлж буй (ба илүү тусгайлсан)	
хууль тогтоомж	445
Төрийн санхүүжилт	447
Жендер ба төрийн санхүүжилт	449
Зөвлөмж	449
Бодлого боловсруулагчдад	451
Мониторинг хийх, хууль сахиулах байгууллагуудад	453
Улс төрийн нам, улс төрчдөд	455
Хэвлэл мэдээллийнхэнд	457
Иргэний нийгмийнхэнд	457
Олон улсын тоглогчид	458
Үндсэн зөвлөмж	460
Эх сурвалж	463
Зүүлт	463
Хавсралт	466
Хавсралт I: Харьцуулсан хүснэгт	467
Хавсралт II: Нэр томьёоны тайлбар	492
Хавсралт III: Зохиогчдын тухай	496
Хавсралт IV: International dollars (I\$) буюу зохиомол доллар	502
Хавсралт V: Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэн	504
Хүснэгт	
1.1. Нэг улсад оногдох улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын түвшин (бүс нутгаар)	5
2.1. Хандивын хориг болон тэдгээрийн үндэслэл	28
2.2. Төрийн шууд санхүүжилт олгох үндэслэл ба анхаарах асуудал	34
2.3. Зардалд хязгаар тогтоох үндэслэл ба анхаарах асуудал	37
2.4. Санхүүгийн тайлан гаргах шаардлагын үндэслэл ба анхаарах асуудал	39

3.1. Африкийн 10 оронд олгосон өрийн шууд санхүүжилтийн хэмжээ	66
4.1. Өмнөд Солонгосын улс төрийн намуудад 2012 онд төрөөс үзүүлсэн дэмжлэг	123
5.1. Латин Америкийн улс орнуудын улс төрийн нам ба төрийн санхүүжилтийн хамаарал	179
7.1. Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь намын нийт орлогод гишүүнчлэлийн татварын эзлэх хувь, 1950-1990 он	270
7.2. Люксембургийн улс төрийн намуудад өгсөн гэж тайлагнасан хандив, 2009-2011	272
7.3. Нидерландын Социал-Демократ Намын хандивын талаарх мэдээлэл, 2010-2012 он	273
7.4. Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь улс төрийн намуудад 1 жилд өгч болох хандивын хязгаар	278
7.5. Францын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн зардал, 1981-2002	292
8.1. Англофоны ардчилсан орнууд дахь төрийн шууд санхүүжилтийн түвшин	340
8.2. Нам, нэр дэвшигчийн зарцуулалтын хязгаар (ам.доллар)	344
8.3. 2000 оноос хойших АНУ-ын холбооны сонгуулиудын кампанит ажлын зарцуулалт	346
9.1. Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт ба жендерийн асуудал	387
9.2. Санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн жендерийн үр нөлөө	396
9.3. Төрийн санхүүжилтээр сонгуулийн квотын хууль тогтоомжийг сахиулах нь	401
9.4. Эмэгтэй нэр дэвшигчдийн тоонд харьцуулсан төрийн санхүүжилтийн хуваарилалт	404
9.5. Жендерийн тэгш байдлыг хангах арга хэмжээ, санхүүжилтийн хууль тогтоомж	409

Диаграмм

2.1. Улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлийг чиглүүлэх хүчин зүйлс	18
2.2. Улс төрийн зорилгыг тодорхойлоход харгалзах хэмжүүрүүд	22
2.3. Улс төрийн намд төрөөс шууд санхүүжилт олгодог зохицуулалттай улсууд	30
2.4. Нэр дэвшигчдийн зардлын дээд хэмжээ	36

2.5.	Улс төрийн санхүүжилтийн тайланг хянах, зөрчлийг шалгах үүрэгтэй тухайлсан байгууллага байдаг уу?	42
3.1	Улс төрийн нам, корпорац, гадаад этгээдээс хандив авахыг хориглосон Африкийн орнууд	56
3.2.	Африкийн орнуудад улс төрийн намуудад хэвлэл мэдээллийг үнэгүй, эсвэл хангалттай үнээр ашиглуулж буй байдал	70
4.1.	Татварын хөнгөлөлт хэлбэрээр төрийн шууд бус санхүүжилт олгодог улсууд	126
5.1.	Нэр хаяггүй хандивыг хориглодог Латин Америкийн орнууд (хувиар)	170
5.2.	Улс төрийн намуудаас санхүүгийн тайлангаа тогтмол гаргахыг хуулиар шаарддаг Латин Америкийн орнууд	190
6.1.	Зүүн, Төв, Өмнөд Европ болон Төв Ази дахь нэр дэвшигчдэд тавих хандивын хязгаар	238
6.2.	Зүүн, Төв, Зүүн Өмнөд Европ болон Төв Ази дахь санхүүгийн тайланг нягтлах зөрчлийг мөрдөн шалгах үүрэг бүхий институцүүд	245
7.1.	Умард, Баруун, Өмнөд Европын улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд төрийн санхүүжилт олгох хууль тогтоомж нэвтрүүлсэн цаг хугацаа	267
7.2.	Португал дахь хувь этгээдийн хандивын жил тутмын зөрчил, 1994-2007 он	275
7.3.	Улс төрийн намуудад төрийн шууд санхүүжилт олгодог Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнууд	280
7.4.	Умард, Баруун, Өмнөд Европын улс төрийн намуудад төрийн шууд санхүүжилт олгож эхэлсэн үе	281
7.5.	Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь ус төрийн намуудын төрийн санхүүжилтийн хамаарал	284
7.6.	Ус төрийн намууд тайлангаа олон нийтэд ил болгох шаардлага тавьдаг Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнууд	295
8.1.	Англофон орнууд дахь нэр хаяггүй хандивын дээд хэмжээ (ам.доллараар)	330
9.1.	Жендерийн тэгш байдлыг хангахад шууд чиглэсэн улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл хийсэн улс орнууд	398

Хайрцаг

2.1. Улс төрийн санхүүжилтийн нийтлэг сорилт	26
4.1. Энэтхэгийн улс төрийн намуудын орлого	116
4.2. Японд хандив буурч буй хандлага	118
6.1. Лазаренкогийн дуулиант хэрэг	223
9.1. Коста Рика Улс дахь жендерийн тэгш байдлын санхүүжилт	406
9.2. Эль Сальвадорын ФМҮЧФ	412
9.3. EMILY-ийн жагсаалт	415

Товчилсон үг

АНУ	Америкийн Нэгдсэн Улс
ANFREL	Чөлөөт сонгуулийн төлөө Азийн сүлжээ
АСЕАН	Зүүн өмнөд Азийн бүс нутгийн хамтын ажиллагааны нийгэмлэг
АСДҮОУХ	Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэн
АУБ	Америкийн Улсуудын Байгууллага
АҮК	Африкийн Үндэсний Конгресс
БН	Бүгд Найрамдах
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
ЕАБХАБ	Европын Холбооны болон Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага
ЕЗ	Европын Зөвлөл
ЕХ	Европын Холбоо
ЕП	Европын парламент
ИНБ	Иргэний нийгмийн байгууллагууд
НВУ	Нэгдсэн Вант Улс
НҮБ	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага
ОХУ	Оросын Холбооны Улс
CEDAW	Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай Конвенц
СЕХ	Сонгуулийн ерөнхий хороо
СТБ	Сонгуулийн төв байгууллага
ТББ	Төрийн бус байгууллага
ТУЗ	Төлөөлөн удирдах зөвлөл



НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ

Улс төрийн санхүүжилтийн тухай танилцуулга

Магнус Оман

Улс төрийн санхүүжилт яагаад чухал вэ?

Өнгөрсөн хэдэн арван жилд дэлхий дахинаа улс төрийн чиг хандлага ихээхэн өөрчлөгдөж ардчиллаас өөр засаглалын үзэл баримтлалыг тунхагладаг улс орны тоо тун цөөн болжээ. Өрсөлдөгч улс төрийн нам, хөдөлгөөнүүдийн дунд тогтмол сонгууль зохион байгуулах нь төр засгаа сонгох гол арга зам болсон байх аж. Энэ үйл явцад сонгогчдод хүрч ажиллан зорилго, бодлогоо тайлбарлах, үзэл баримтлалынхаа талаар иргэдийн байр суурийг сонсохын тулд улс төрийн намууд, нэр дэвшигчдэд мөнгө шаардлагатай болдог. Эрчтэй кампанит ажил нь иргэдийг сонгуулийн үйл явцад татан оролцуулах хөшүүрэг болдог бол идэвхтэй улс төрийн намууд сонгуулийн хооронд ард түмнийг нийгмийн амьдралд ардчилсан байдлаар татан оролцуулахад чухал үүрэгтэй. Улс төрийн санхүүжилт нь улс төрийн намууд, нэр дэвшигчдэд дээрх үүргээ гүйцэтгэх, тэгш нөхцөлөөр өрсөлдөх боломж олгон ардчилалд эерэг нөлөө үзүүлэх учиртай. Аливаа болзол нөхцөлд уягдалгүй хангалттай санхүүжилт олох боломжтой байх нь сонгуулийн болоод ардчилсан тогтолцооны эрүүл саруул хөгжилд чухал нөлөөтэй бөгөөд иргэдийн зүгээс улс төр, улс төрчдөд итгэл хүлээлгэхэд дөхөм болно.¹

Гэвч улс төрийн аливаа тогтолцооны зөвхөн өнгөн хэсгийг нь хуулах аваас ардчиллын амин сүнс болох хүртээмжтэй байх, шударгаар өрсөлдөх үндсэн зарчмаасаа хол зөрүүтэй байдал ажиглагдах нь элбэг. Заримдаа сонгууль нь сонгогчдын хувьд бодит сонголтгүй, дүр эсгэсэн төдий үйл явц болж хувирах ноцтой тохиолдлууд ч гарч байна. Ийм нөхцөл үүсэхэд нийгмийн элит

хэсгийн ноёрхол, сонгуулийн булхай, хүчирхийлэл, сүрдүүлэг зэрэг олон хүчин зүйл нөлөөлөх боломжтой. Олон оронд улс төрийн үйл явц жинхэнэ ардчилсан байдлаар өрнөхөд саад болж буй гол хүчин зүйлийн нэг нь мөнгөний нөлөөлөл юм. Мөнгө ардчилсан улс төрд гарцаагүй хэрэгцээтэй боловч зарим этгээдийн зүгээс сонгогчдын санал худалдан авах, төрийн шийдвэрт нөлөөлөх зэргээр улс төрийн үйл явцад зүй бус нөлөө үзүүлэх арга хэрэгсэл болгон ашиглах тал бас байна. Жишээлбэл, сонирхлын бүлгүүд эрх мэдэлтнүүдэд хүрч нөлөөлөх замаа мөнгөөр засах буюу шийдвэр гаргагчдад шулуухан авлига өгөх тохиолдол гардаг. Гаднын сонирхлын болон гэмт хэргийн бүлэглэлүүд мөнгө зарж улс төрийг өөрийн зорилгодоо ашиглах, засгийн эрхэнд байгаа намууд эрх мэдлээ алдахгүйн тулд төрийн хөрөнгө нөөцийг урвуулан ашиглах нь ч бий.

Улс төрийн орчин дахь мөнгөний урсгалаас үүдэн ардчиллын гол үнэт зүйлүүд сулрах эрсдэлтэй. Санхүүжүүлэгч этгээдүүдтэй холбоо сүлбээ нь улам бүр нарийссан улс төрчид сонгогчдын санал бодлыг сонсох, тэдний өмнө хариуцлага хүлээх нь багасна. Улс төрийн өрсөлдөөнд мөнгө шийдвэрлэх хүчин зүйл болбол тэгш өрсөлдөөний зарчим гажуудна. Үйл ажиллагаандаа хэрхэн мөнгө босгосон, зарцуулснаа нуух гэсэн янз бүрийн тоглогчдын санаархал нь улс төрийн үйл явцын ил тод байдлыг ихээхэн эвдэнэ. Сонгуулийн үр дүн нь сонгогчдын саналаар биш мөнгөөр шийдэгдэж байвал сонгуулиа яаж ч сайн зохион байгуулаад ардчилалд өчүүхэн ч тус нэмэр болохгүй гэдгийг дэлхий дахинаа аажим аажмаар ойлгодог болж байна.

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилт нээлттэй, ил тод байх нь авлигатай тэмцэх, иргэдийн улс төрд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэхэд маш чухал нөлөөтэй. Ил тод байдлыг хангаснаар улс төрчдөд зүй бусаар нөлөөлөх аливаа үйлдлийг илрүүлэх, зохих хариуцлага тооцох, хууль бус аргаар олсон мөнгө улс төрд нэвтрэхээс хамгаалах, намууд болон нэр дэвшигчид хуулиа баримтлан ажиллах хөшүүрэг бүрдэх бөгөөд улмаар өрсөлдөөний талбар ижил тэгш болоход нөлөө үзүүлнэ. Улс төр дэх мөнгөний нөлөөг тодорхой болгох ил тод байдлын шаардлагыг олон улсад хүлээн зөвшөөрч, улмаар Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага (НҮБ)-ын Авлигын эсрэг конвенцод оролцогч улсууд нь «төрийн сонгуульт албан тушаалд нэр дэвшигчид, мөн шаардлагатай гэж үзвэл улс төрийн намуудын санхүүжилтийн ил тод байдлыг дээшлүүлэх ... зорилгоор хууль тогтоох болон захиргааны зохих арга хэмжээг авч хэрэгжүүлнэ»² гэж заажээ.

Улс төрийн санхүүжилт гэж ерөнхий утгаараа улс төрийн үйл явцтай холбоотой зарцуулагдаж буй мөнгийг бүхэлд нь хэлж байгаа юм. Улс төр дэх мөнгөний асуудалд хамаатай өөр хоорондоо уялдаа бүхий олон асуудал байх авч тэр бүгдийг авч үзэх нь энэ гарын авлагын цар хүрээнээс хальсан хэрэг болно. Уг гарын авлагын хувьд сонгуулийн ардчилалд хамгийн ойр сэдвүүдэд төвлөрсөн. Тиймээс бид улс төрийн санхүүжилт гэдгийг улс төрийн намуудын өдөр тутмын үйл ажиллагаа болон сонгуулийн кампанит ажил (нэр дэвшигчид, улс төрийн намууд, бас гуравдагч этгээдүүдийн кампанит ажил)-ын (хууль ёсны болоод хууль бус) санхүүжилт гэсэн утгаар нь авч үзсэн болно.

Өнөө үед дэлхийн улс орнуудад улс төрийн санхүүжилт олон сорилт дагуулж байна. Эдгээрийг шийдвэрлэхийн тулд улс орон болгон улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах тодорхой арга хэмжээ авсан байдаг. Гэхдээ ихэнх тохиолдолд хэрэгжилтийг хангах нь хамгийн том асуудал болж байгаа нь тодорхой юм. Тааруухан боловсруулсан хууль, тогтоомжийн хэрэгжилт сулаас болоод хууль бус аргаар олсон мөнгө, зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэглэлүүд улс төрд нэвтэрч шургалахаас өгсүүлээд сонгуулийн зардал өсөх, бизнесийн ашиг сонирхол улс төрд зүй бусаар нөлөөлөх зэрэг олон асуудал улам бүр даамжрах болжээ. Олон сорилтыг даван туулахад улс төрийн намуудын мөнгө санхүүтэй холбоотой дотоод зан үйл бас чухал. Нам анхан шатны байгууллагуудаа санхүүгээр дэмжихгүй байх, төрийн хөрөнгө нөөцийг урвуулан ашиглах, улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг боловсруулах, тулгамдсан өөрчлөлтийг хийх улс төрийн хүсэл эрмэлзэл дутах зэрэг нь бүгд намын санхүүжилттэй холбоотой зан үйлтэй нягт холбоотой. Жендер, улс төрийн санхүүжилтийн холбоосыг шинжлэн үзэхэд олон сорилт нэмэгдэн гарч ирж байгаагийн нэг нь эмэгтэйчүүдийн хувьд санхүүжилт босгох боломж харьцангуй хомс байдаг асуудал юм.

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт

Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах янз бүрийн оролдлогыг дэлхийн улс орнууд хийж ирсэн нь харилцан адилгүй амжилттай явж иржээ. Зарим оронд улс төр дэх мөнгийг хянах гэж зуун дамжуулан зууралдсан бол ихэнх улс оронд энэ асуудал сүүлийн хэдэн арван жилд л хууль тогтоогчдын анхаарлыг татах болсон байна. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн

сан (Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан)³-гийн мэдээллээс харахад, уг санд мэдээлэл нь багтсан 180 орон бүгд улс төр дэх мөнгийг зохицуулах үүднээс тодорхой эх сурвалжаас хандив авахыг хориглох, зарцуулалтын хязгаар тогтоох, төрийн санхүүжилт олгох зэргээр ямар нэг арга хэмжээ авч ирсэн байх аж. Ийм зохицуулалт улс төрийн дэглэмийн шилжилт хийж буй улсуудад ч шинэчлэлтэй холбоотой хууль тогтоомжийнх нь зайлшгүй нэг бүрэлдэхүүн хэсэг байх болжээ. Тухайлбал, Өмнөд Судан Улс тусгаар тогтнолоо зарлаад дөнгөж зургаан сар болж байхдаа Улс төрийн намын тухай хууль батлан гаргаж, түүндээ улс төрийн санхүүжилтийн тухай заалтууд тусгасан бол Каддафийн дэглэмийг түлхэн унагаснаас хойш тав хүрэхгүй сарын хугацаанд Ливи Улсын Үндэсний шилжилтийн зөвлөлөөс энэ чиглэлээр шинэ хууль тогтоомж батлан гаргасан байдаг.⁴

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын зорилго нь зарим болзошгүй гэмт үйлдлээс сэргийлэхийн зэрэгцээ мөнгөний урсгалыг ил тод болгох явдал юм. Хууль, дүрэм журмыг үр дүнтэй мөрдүүлэх, зөрчил гаргасан этгээдэд шийтгэл ногдуулахад эрх зүйн зохицуулалт мөн хэрэгтэй. Ижил төстэй зохицуулалтууд хоёр өөр орон, эсвэл хоёр өөр бүс нутагт яг ижил үйлчилнэ гэж байхгүй. Энэ асуудлыг гарын авлагын бүс нутгийн холбогдолтой бүлгүүдэд дэлгэрэнгүй авч үзэх болно.

АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангаас 180 орны санхүүжилтийн тухай мэдээлэл, холбогдох эрх зүйн орчны нөхцөл байдлын талаар 1700 гаруй тайлбар хариултыг үнэ төлбөргүй авч болно. Хүснэгт 1.1-д товч танилцуулснаар, улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын түвшин нь гарын авлагад авч үзсэн янз бүрийн бүс хооронд ихээхэн ялгаатай байх аж.⁵ Өгөгдлийн санд багтсан улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тоо, хувь хэмжээнд тулгуурлан гаргасан (бүдүүн баараг гэж үзэж болох) ангиллыг доорх хүснэгтээс харж болно. Өндөр түвшний зохицуулалттай байна гэдэг нь доогуур түвшний зохицуулалттай улс орноос илүү хатуу дүрэм журамтай гэсэн үг бас биш юм. Гэвч бүс нутгуудын тухай бүлгүүдээс доорх хүснэгтэд үзүүлсэн чиг хандлага ерөнхийдөө батлагдаж буйг тэмдэглэх нь зүйтэй.

Хүснэгт 1.1. Нэг улсад оногдох улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын түвшин (бүс нутгаар)

Улс бүр дэх зохицуулалтын түвшин ⁶	Африк	Америк	Ази	Зүүн, Төв, Зүүн Өмнөд Европ, Төв Ази	Баруун Европ	Англофон орнууд	Дэлхий дахинаа
Доогуур	22%	11%	55%	0%	38%	17%	22%
Дундаж	53%	28%	5%	28%	33%	33%	38%
Өндөр	24%	61%	40%	72%	29%	50%	40%

Тэмдэглэл: Хувь (%) нь АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан дахь тийм/үгүй хариулттай 26 асуултад тухайн бүс нутагт ТИЙМ гэсэн хариулт өгсөн хувийг үзүүлэв.

Зохицуулалт илүү өндөр түвшинд байна гэдэг улс төр дэх мөнгөний нөлөө тодорхой, ил тод, эсвэл мөнгө ихтэй өрсөлдөгчдийн давуу байдал нь багасна гэсэн үг биш. Дараагийн бүлэгт авч үзсэнээр, тухайн орны нийгэм-улс төрийн орчин нөхцөл, хуулийн зохицуулалтын зорилгоос хамаараад зохицуулалтын түвшин өндөр байх шаардлагагүй ч байж болно. Янз бүрийн бүс нутаг дахь улс орнуудын хамгийн тохиромжтой гэж үзсэн улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын түвшин нь харилцан адилгүй байсныг тэмдэглэх нь зүйтэй.

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилт

Улс төр дэх мөнгөний нөлөөг зохицуулахад хууль дангаараа дорвитой нөлөө үзүүлж чадахгүй бөгөөд талуудын оролцоо, хичээнгүй зүтгэл чухал байдаг. Иймээс шинэчлэл хийхэд улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг хэрхэн үр дүнтэй хэрэгжүүлж болох талаар онцгой анхаарч ажиллах ёстой.

Дэлхий даяар улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой хууль, дүрэм журам нэмэгдэж байгаа энэ үед тэдгээрийн хэрэгжилт (эсвэл хэрэгжилтийн хангалтгүй байдал) нь олон улс оронд тулгарч буй гол бэрхшээл болоод буй юм. Хуулийн хэрэгжилт хангах ажлыг ихэнхдээ сонгуулийн асуудал эрхэлсэн байгууллагад хариуцуулсан байх нь элбэг ч төрийн яамд, аудит зэрэг бусад байгууллага хариуцах нь бас нийтлэг аж. Эдгээр байгууллагын нэг нь нөгөөгөөсөө сайн гэх үзүүлэлт олон улсын туршлагаас харагдахгүй байна. Гэхдээ тухайн байгууллага хэрхэн зохион байгуулагдсан, оролцогч талуудтайгаа

ямар харилцаатай зэрэг нь чухал ач холбогдолтой бөгөөд энэ асуудлыг дараагийн бүлгийн «Улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн зохицуулалтын хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах нь» гэсэн хэсэгт авч үзлээ.

Энэхүү гарын авлагын бүс нутгуудын талаарх бүлгүүдэд харуулснаар, хууль тогтоомж зөрчсөн улс төрийн нам, нэр дэвшигчид шийтгэл хүлээлгэлгүй өнгөрөөх нь элбэг бөгөөд заримдаа эрх баригч хүчний зүгээс хариуцлагатай холбоотой зохицуулалтуудыг өрсөлдөгчөө намнах арга хэрэгсэл болгон ашиглах явдал ч гардаг байна.

Гэсэн хэдий ч шийтгэл оноох нь дангаараа улс төрийн санхүүжилтийн үр дүнтэй хяналтын гол зорилго биш болохыг ойлгох нь зүйтэй. Хяналтын байгууллагуудын хувьд боломжтой нөхцөлд оролцогч талуудтай аль болох эерэг харилцаа үүсгэн, хуулиа хэрхэн баримтлах болон санхүүжилт хаанаас эх үүсвэртэй, юунд зарцуулагдсан талаарх мэдээллийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхийг дэмжиж ажиллах нь ач холбогдолтой.

Харин илт хууль зөрчсөн үйлдлийг шийтгэлгүй орхих нь хяналтын байгууллагад итгэх олон нийтийн итгэлийг алдагдуулж, улс төрд өрсөлдөгч талуудын хууль тогтоомж сахих хүсэл эрмэлзлийг сулруулдаг. Хуулийн хэрэгжилтийг хангах нь чухал асуудал бөгөөд энэ талаар бүс нутгуудын тухай бүлгүүдэд дэлгэрэнгүй авч үзсэн болно.

Намын санхүүгийн дотоод зан үйл

Эрх зүйн зохистой орчин, хэрэгжилтийн хангалттай механизм бүрдсэн ч гол оролцогч талууд хууль дүрмээ дагах хүсэл дутвал улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдал сайжрахгүй. Улс төрийн гол тоглогчид нь хуулийг үзэл санаа, үг үсгээр нь сахиж ажиллахгүй байх аваас ардчилал оршин тогтноход бэрхшээлтэй.

Улс төрийн намууд санхүүжилт хэрхэн босгох, түүнийгээ хэрхэн зарцуулах нь улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцооны суурь нь болдог.

Намуудаас нэр дэвшиж сонгогдсон төлөөлөгчид хууль тогтоомж боловсруулж баталдаг. Улс төрийн нам болон сонгуулийн санхүүжилтийн удирдлага, зохион байгуулалт ямар байх нь сонгууль, улс төрд оролцох иргэдийн оролцоонд нөлөөлөхийн зэрэгцээ санхүүжилтийн эрх зүйн орчны бүтэц, хэрэгжилтийг тодорхойлоход мөн нөлөөлнө. Улс төрийн намуудын дотоод

соёл, зан үйл нь эмэгтэй нэр дэвшигчдийн санхүүжилт босгох боломж, эрэгтэйчүүдтэй ижил нөхцөлөөр кампанит ажлаа явуулах орчныг бүрдүүлэхэд мөн нөлөө үзүүлдэг. Товчдоо, улс төрийн намын хариуцлагатай, сайн зохион байгуулалттай санхүүгийн үйл ажиллагаа нь улс төрийн санхүүжилтийн тулгуур асуудал мөн.

Улс төрийн намуудын орлого нь хандив, төрийн санхүүжилт, гишүүдийн татвараас гол төлөв бүрддэг.⁷ Эдгээр нь далайц хэмжээний хувьд ялгаатай байх бөгөөд үүнтэй холбоотой хөрөнгө босгох арга, дотоод хяналт, тайлагнах шаардлага нь мөн ялгаатай. Жишээ нь, хувийн эх үүсвэрээс хандив цуглуулахад санхүүжилт босгох янз бүрийн аргыг хавсруулан ашиглах шаардлагатай бол гишүүний татвараас орлого бүрдүүлэхэд өргөн олныг хамарсан, иргэдийн оролцох сонирхлыг өдөөсөн анхан шатны байгууллагууд чухал. Харин төрийн санхүүжилтийн төлөө хандив босгох үйл ажиллагаа зохион байгуулах шаардлагагүй. Эдгээр санхүүжилт тус бүрд тавих хяналт нь ч өөр өөр хэлбэртэй байдаг. Төрийн санхүүжилтийг бөөнөөр нь шилжүүлдэг учир хянахад харьцангуй хялбар. Гишүүний татварын хувьд төлсөн мөнгө намын дансанд оролгүй буруу замаар орох эрсдэлийг хянаж байх шаардлагатай. Харин дотоод хяналтын хамгийн том сорилт нь дундаж болон томоохон хэмжээний хандивыг хэрхэн хянах тухай асуудал мөн. Ийм хандивын мөнгийг шууд гувчуулах эрсдэл байхаас гадна намын гишүүд улс төрийн кампанит ажилдаа зарцуулах, эсвэл хориглосон хандивыг нуун дарагдуулахын тулд намын санхүүд тушаахгүй байх тохиолдлууд гардаг.

Улс төрийн намууд дотооддоо санхүүгээ хэрхэн зохион байгуулж байгаа нь тэдний чадавх болон улс төрийн хүсэл сонирхлын аль алинаас нь хамаарна. Улс төрийн намууд, тэр дундаа шинэ ардчилсан орнууд дахь намуудын санхүүгийн менежментийн чадавх сул байдгаас орлого, зарлагаа хянах ил тод, үр дүнтэй хяналтын тогтолцоо бүрдүүлэхэд бэрхшээлтэй тулгарах нь элбэг. Олон эх үүсвэрээс санхүүжиж, нягтлан бодох бүртгэлээ чамбай хөтлөхөд боловсролтой (гол төлөв өндөр цалинтай) ажиллах хүчин, дэмжлэгийн бааз суурь бүхий мэргэжлийн байгууллага байх шаардлагатай болдог. Нам гишүүддээ санхүүгээ тогтмол тайлагнаж, хариуцлага хүлээдэг байх буюу дотоод тайлан хяналт нь намуудын хувьд амин чухал асуудал болох иргэдийн итгэл хүлээх байдлыг нь нэмэгдүүлэх ач холбогдолтой. Харамсалтай нь бодит байдалд улс төрийн намуудын үйл ажиллагаа нь тосолгоо сайтай машин шиг жигдэрсэн байх нь ховор ба хөрөнгө мөнгө дутмаг, боловсон

хүчин цөөтэйгөөс ихэнхдээ дэмжигчдийн болон сайн дурынхны тусламжид тулгуурлан ажилладаг. Намын санхүүг нам дотроо олон газар хувааж хариуцдаг, эсвэл намын удирдлага нь хувиасаа ихээхэн хэмжээний хөрөнгө гаргаж санхүүжүүлдэг, нам фракцуудад хуваагдсан бол нөхцөл байдал улам ээдрээтэй болох магадлалтай. Ил тод байдал нь намын даргын хяналт, нөлөөнд саад учруулна гэж үзэн санхүүжилтийн ил тод байдлыг намын дарга дэмжихгүй байх ч тал бий.

Тэрчлэн намууд улс төрийн ашиг хонжоо хөөх, эсвэл хариуцлагаас мултрах зорилгоор ёс зүй, шударга ёсны зарчмаас гажих үзэгдэл нэлээд ажиглагддаг. Томоохон хандивлагчид, эсвэл зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлүүд нь сонгуульд ялахыг хүссэн намын удирдагчдад өгөөш, дарамт шахалтын хөшүүргээр нөлөөлөх боломж өндөр. Улс төрийн ширүүн өрсөлдөөн дунд ийм дарамтыг давж гарахын тулд шударга байдал, эр зориг аль аль нь хэрэгтэй.

Түгээмэл тохиох энэ мэт сорилт болон тэдгээрийг даван туулахад тулгарах бэрхшээлээс үүдэлтэй улс төр дэх мөнгөний нөлөөг хянахад хамгийн эмзэг цэг нь улс төрийн намууд болж таардаг. Хууль гаргахад намуудын дэмжлэг угаас шаардлагатай ба намууд дэмжихгүй бол хэчнээн хатуу хууль гаргаад ч нэмэргүй. Тиймээс улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцоог бэхжүүлэхэд намуудын дотоод санхүүгийн хяналтыг сайжруулах чадавх, хүсэл эрмэлзлийг зайлшгүй харгалзах ёстой.

Энэхүү гарын авлагын тухайд

АСДҮОУХ-гээс Улс төрийн санхүүжилтийн тухай гарын авлагын анхны хэвлэлээс хойш арван жил өнгөрсний дараа энэ удаагийн номд дэлхий дахинаа улс төрийн санхүүжилтийн нөхцөл байдал ерөнхийдөө сайжирсан эсэх, бүс нутаг тус бүрээр авч үзэхэд эерэг болон сул тал нь юу болох, сул талыг даван туулахад тустай сургамжууд зэрэгт дүн шинжилгээ хийснээ багтаалаа. Энэ гарын авлагад дурдагдсан улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалтуудын талаарх мэдээллийг АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангаас авсан бөгөөд өөр эх сурвалжийг нэр заагаагүй бол тус сангаас авсан мэдээлэл гэж ойлгож болно. Мөн тус номд улс орнуудын эрх зүйн зохицуулалт (АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд орсноор)-ыг бодит байдал дахь хэрэгжилттэй нь харьцуулан үзэж, хэрэгжилт сул байгаа бол түүний учир шалтгааныг тайлбарлахыг зорилоо. Улс

төрийн санхүүжилттэй холбоотой асуудлууд нь нам, нэр дэвшигчид цаашлаад ардчиллын ерөнхий дүр зурагт хэрхэн нөлөөлж байгааг бас авч үзэв.

Тус гарын авлагын гол үнэ цэнэ нь улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг олон улсын хэмжээнд тоймлон авч үзсэнд оршиж буйн зэрэгцээ шийдвэр гаргагчид, хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагууд, улс төрийн нам, иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийнхэнд тухайлан зориулагдсанаараа онцлогтой. Гарын авлагын агуулгаас улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаарх ойлголтоо сайжруулж, шинэчлэл хийх санал сэдэхэд дээрх сонирхогч талуудад дөхөм болох нь номын зорилго юм. Ингэснээр улс төрийн өрсөлдөөн, ардчилсан үйл явцыг сайжруулахад хувь нэмэр болох нь бидний алсын зорилго билээ. Бүлэг тус бүрийг өөр өөр зохиогч бичсэн бөгөөд уг номыг энэ хүмүүсийн үзэл бодлын цомог гэж ойлгож болно.

Хоёрдугаар бүлэгт улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын янз бүрийн хэлбэрийг авч үзэн, улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлийг сонирхдог талуудад зориулсан мэдээлэл, зөвлөгөө оруулсан. Гурваас Долоодугаар бүлгүүдэд улс төрийн санхүүжилтийн бүс нутгуудын судалгааг толилуулах бөгөөд Африк, Ази, Латин Америк, Зүүн, Төв ба Зүүн-Өмнөд Европ болон Төв Ази, Хойд, Баруун ба Өмнөд Европ дахь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын ерөнхий тойм, улс төрийн бодит байдлыг тоймлов. Наймдугаар бүлгийг арай өөр хэлбэрээр бичсэн бөгөөд ижил төстэй (ялгаатай) тал нь чухал харьцуулалт хийх боломжтой онцлогийг нь харгалзан англофон буюу англи хэлтэй зургаан ардчилсан орныг тусгайлан авч үзэж дүн шинжилгээ хийв. Бүлэг тус бүрт тухайн улс орон, бүс нутагт эрх зүйн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд учирч буй сорилтуудыг чухалчлан анхаарлаа. Түүнчлэн улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн эх үүсвэрүүд, зарцуулалт, эрх зүйн зохицуулалтын хэрэгжилтийг хангах асуудал, иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийн үүрэг зэрэг асуудалд дүн шинжилгээ хийн энэхүү номд тусгалаа.

Бүс нутгуудыг авч үзсэн бүлгүүдэд улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой жендерийн асуудлыг хөндсөнөөс гадна Есдүгээр бүлэгт өнөөг хүртэл үндсэндээ орхигдуулж ирсэн улс төрийн үйл явц дахь мөнгө болон улс төрийн оролцоон дахь жендерийн тэгш байдал хоорондын харилцааг онцгойлон тусгаж, дэлхий дахины улс төрийн санхүүжилтийн асуудалд жендерийн өнцгөөс дүн шинжилгээ хийснийг толилуулав. Эмэгтэйчүүд, эрэгтэйчүүдийн

улс төрийн оролцооны талаар ярихад эмэгтэй нэр дэвшигчдэд санхүүжилт босгох боломж харьцангуй хомс байдаг нь гол саад тогтор болдгийг цохон ярьдаг боловч энэ нөхцөл байдалд тодорхой үнэлэлт дүгнэлт хийсэн нь ховор юм. Нөгөө талаас эрх зүйн орчин, улс төрд оролцогч талуудын хандлага жендерт хэрхэн нөлөөлж буйг улс төрийн санхүүжилттэй холбон авч үзэх нь ховор. Есдүгээр бүлэгт, санхүүжилттэй холбоотой эмэгтэй нэр дэвшигчдэд тулгардаг бэрхшээлийг тоймлон, нөхцөл байдлыг ямар зохицуулалтаар сайжруулж болох, улс төрд илүү тэгш өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлэхийн тулд эмэгтэйчүүд болон эрэгтэйчүүд ямар санаачилга гаргаж болох тухай дүгнэн авч үзсэн болно. Түүнчлэн улам бүр түгээмэл болж байгаа жендерт чиглэсэн улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт, жендерийн хувьд төвийг сахисан зохицуулалтын үр нөлөө, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд санхүүжилт босгох гарцыг нь нэмэгдүүлэх, жендерийн тэнцвэргүй байдлыг арилгахад улс төрийн намуудын гүйцэтгэх үүрэг зэрэг асуудлыг авч үзсэн.

Бүлэг тус бүрийн төгсгөлд гол оролцогч талууд, ялангуяа бодлого боловсруулагчид, хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагууд, улс төрийн нам, иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийнхэнд хандсан тухайн бүс нутагт улс төрийн санхүүжилтийг шинэчлэх талаар зөвлөмжүүд оруулсан. Дэлхий нийтэд хамаарах зөвлөмжийг Аравдугаар бүлгийн дүгнэлт хэсэгт танилцуулна.

Ямар ч судалгааны бүтээлд улс орнуудад нийтэд нь тулгарч буй улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой бүх асуудлыг нэг бүрчлэн авч үзэх боломжгүй нь мэдээж бөгөөд тус гарын авлагын агуулгыг ч тодорхой хүрээнд боловсруулсан болно. Тухайлбал, үндэсний түвшний улс төрд голлон анхаарсан бөгөөд орон нутгийн чанартай зохицуулалт болон тэдгээрийн харилцан нөлөөлөл (энэ нь ялангуяа холбооны улсад гол үүрэг гүйцэтгэдэг)-ийн асуудлыг тусгайлан авч үзээгүй. Мөн янз бүрийн түвшний сонгуулийг ялган авч үзээгүй. Улс төр дэх мөнгөний динамик үйлчлэл нь ерөнхийлөгчийн, парламентын, орон нутгийн сонгуулийн хувьд ялгаатай байх талтай. Энэ ялгаа нь зардлын хэмжээнээс илүүтэй мөнгөний урсгал буюу санхүүжилт хэнээс гарч, хэнд очив гэх асуудал дээр илүү тодордог.

Эцэст нь Карибын тэнгис, Ойрх Дорнод, Номхон далайн орнуудыг энэ гарын авлагад хамруулаагүй. Эдгээр нь бүгд сонирхол татахуйц орнууд (ялангуяа Ойрх Дорнод дахь сүүлийн үеийн улс төрийн өөрчлөлтүүд, Карибын тэнгис, Номхон далай дахь олон бичил улс байдаг гэх зэргийг авч үзвэл) байдаг. Гэхдээ Ойрх Дорнодод гарч

байгаа хурдацтай өөрчлөлтүүд, мөн бичил улсуудыг хамруулахад тулгарсан бэрхшээлийн улмаас хангалттай, баталгаатай мэдээлэл цуглуулан ойрын ирээдүйд харьцангуй тогтвортой байж болох чиг хандлагыг нь тодорхойлоход хүндрэлтэй байлаа. Бид эдгээр орныг АСДҮОУХ-гээс улс төрийн санхүүжилтийн талаар дараа нь гаргах хэвлэлүүдэд хамруулан тусгана гэж найдаж байна.

Бүс нутгийн тухай бүлгүүдийн танилцуулга

Дэлхийн улс орнуудын дийлэнхийг бүс нутгийн тухай бүлгүүдэд хамруулсан. Африкийн бүлэгт тус тивийн бүх 54 улсыг, Латин Америкийн тухай бүлэгт Америкийн Нэгдсэн Улсаас өмнө зүгт оршдог эх газрын 20 улс тус тус багтсан. Ази тивийн тухайд Афганистанаас Индонез хүртэлх 20 орныг авч үзсэн. Европ тивийн хэсгүүдийг хамарсан хоёр ч бүлэг орсны нэг нь Долоодугаар бүлэг бөгөөд энэ нь зүүн Португалаас эхлээд Финланд, баруун Грек хүртэлх 24 орныг багтаан Хойд, Баруун ба Өмнөд Европыг хамарсан. Хуучин Төмөр хөшигний ард байсан европын орнуудыг Зургаадугаар бүлэгт оруулсан бөгөөд Зүүн, Төв, Зүүн-өмнөд Европ болон Төв Азийн улсууд, мөн Турк, зүүн талдаа Казахстан зэрэг хуучин коммунист орнуудыг, нийтдээ 29 орныг хамруулсан. Англофоны өндөр хөгжилтэй ардчилсан орнуудын тухай Наймдугаар бүлэгт Австрали, Канад, Ирланд, Шинэ Зеланд, Нэгдсэн Вант Улс, Америкийн Нэгдсэн Улсыг багтаав.⁸

Хэдийгээр Африкийн улс орнууд бүгд улс төрд орж гарах мөнгөний урсгалыг зохицуулсан хуультай ч тэр нь бодит байдалд улс төрд үйлчлэл багатай талаар Африкийн тухай бүлэгт өгүүлжээ. Энэ байдал нь хуулиар хязгаар тогтоосон хандив, зарцуулалт дээр илрэхээс гадна Африкийн орнуудын гуравны хоёроос илүү хувьд нь ашигладаг бэлгэдлийн чанартай төрийн санхүүжилт дээр мөн ажиглагдана. Цөөхөн жишээг эс тооцвол, Африк дахь сонгуулийн кампанит ажлыг ихэнхдээ улс төрийн нам гэхээсээ илүү нэр дэвшигчид өөрсдөө санхүүжүүлдэг бөгөөд клиентелист сүлжээнүүдийн нөлөөнд автсан байх нь түгээмэл аж.

Ази тивийн тухай бүлгийг сөхөж үзэхэд Афганистанаас эхлээд Индонез, Япон гэх зэрэг орнуудыг багтаасан тус бүс нутагт улс төр дэх мөнгөний үйлчлэл өргөн хүрээнд хэлбэлздэг нь харагдана. Азийн олон оронд улс төрийг арилжааны хэлбэрт оруулсан байх бөгөөд энэ нь улс төр, бизнесийн ашиг сонирхлын хооронд нягт холбоо сүлбээ тогтоход хүргэсэн байдаг ажээ. Төрийн

санхүүжилтээс хамааралтай байх нь ерөнхийдөө бага боловч харин Азийн зарим оронд нэмэгдэж байгаа хандлага ажиглагдаж байна. Улмаар тус бүс нутагт ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхэд улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой хууль тогтоомжийг илүү үр дүнтэй хэрэгжүүлэх явдал чухал гэдгийг онцолжээ.

Латин Америкийн олон оронд хуулийн хэрэгжилтийн асуудал гол бэрхшээл болох нь харагдана. Тус бүс нутгийн зарим улсад сонгуулийн зардал нэмэгдэж ирсэн нь бас нэг санаа зовних асуудал болоод байгаа бөгөөд үүнд улс төрийн салбар нь хууль бус санхүүжилт, түүний дотор мансууруулах бодисын наймааны хөрөнгө мөнгөтэй орооцолдсон байдаг нь дээрх асуудлыг улам даамжрахад хүргэж буй аж. Тус бүс нутгийн бусад оронд төрийн санхүүжилтэд дулдуйдах болсноос үүдэн улс төрийн намууд санхүүжилт босгох асуудалд идэвхгүй хандах байдал мөн ажиглагдаж байна.

Зүүн, Төв ба Зүүн өмнөд Европ болон Төв Азийн талаарх бүлэгт улс орнуудын дийлэнх нь бусад бүс нутагтай харьцуулахад улс төрийн санхүүжилтийг хэрхэн нарийвчлан зохицуулж ирснийг танилцуулжээ. Үүний цаадах учир шалтгаан нь нэгээр зогсохгүй бөгөөд ээдрээтэй боловч коммунизмын өнгөрсөн түүхээс улбаатай улс төрчдөд үл итгэх хандлага байхын зэрэгцээ төрийн оролцооны уламжлал одоо ч оршсоор буй нь голлон нөлөөлдөг. Эрх зүйн орчин нь өргөн хүрээнд нарийн зохицуулалттай боловч бэрхшээлтэй асуудлууд оршсоор байгаа (зарим асуудал нь зохицуулалтын үр нөлөөгөөр бий болсон) ба төрийн хөрөнгө, эх үүсвэрийг буруугаар ашиглах явдал хамгийн түгээмэл сорилт байгааг энэ бүлэгт онцолжээ.

Хойд, Баруун, Өмнөд Европыг нэг бүлэгт багтаан авч үзсэн бөгөөд энэ бүс нутгийн улсуудад улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт энгийн талдаа байдгийг харуулжээ. Зохицуулалтууд нь хандив, зарцуулалтын хорио, хязгаараас илүүтэй санхүүжилт босгож зарцуулах үйл явцын ил тод байдлыг хангахад чиглэсэн байдаг аж. Төрийн болон хувийн санхүүжилтийн тэнцвэрийг хангах талаарх тус бүс нутагт хандсан зөвлөмжөөс зөрүүтэй нь төрийн санхүүжилтийн хэмжээ давамгайлах болсон үзэгдэл бөгөөд энэ нь сүүлийн үед нэлээд анхаарал татаж байна (дунджаар намын санхүүжилтийн гуравны хоёр нь төрөөс бөгөөд, олон орны улс төрийн намууд санхүүжилтийнхээ 70-85 хувийг төрийн эх үүсвэрээс авч байна).

Эцэст нь, англофон улсууд буюу Англи хэлтэй ардчилсан орнуудын улс төрийн санхүүжилтийн туршлагыг авч үзэхэд Уэстминстер загвар биш юмаа гэхэд зарим нийтлэг онцлог байгааг харж болно. Үүнд улс төрийн намыг төрийн санхүүжилтээс хамааралтай болгохоос болгоомжлох (төрийн санхүүжилтийн түвшин нь хөрш орнуудынхаас харьцангуй доогуур байна), зарим тохиолдолд улс төрийн намуудын үйл ажиллагаа, сонгуулийн кампанит ажлыг нарийвчлан зохицуулах сонирхолгүй байх зэргийг дурдаж болно. Эдгээр оронд улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой тодорхой асуудлууд тулгардаг нь мэдээж бөгөөд үүнд, тухайлбал томоохон корпораци, үйлдвэрчний эвлэлийн санхүүжилтээс хэт хамааралтай байх, гуравдагч этгээд зохицуулалтгүйгээр хөндлөнгөөс хутгалдах зэрэг бэрхшээл тулгарсаар байна.

Улс төрийн санхүүжилт болон жендерийн тухай бүлэгт бүс нутгуудыг нийтэд нь хамруулан мөнгөний асуудлыг жендерийн өнцгөөс авч үзсэн. Номын сүүлийн бүлэгт бүс нутгийн судалгаанаас ажиглагдсан сургамжуудыг нэгтгэж, нийтлэг сорилтуудыг тодорхойлсон ба тэдгээрийг шийдвэрлэх зөвлөмжүүдийг багтаалаа.

Улс төрийн санхүүжилтийн бүс нутгийн төлөв байдлыг тус бүрд нь танилцуулахаас өмнө, удаах буюу хоёрдугаар бүлэгт шинэчлэл өрнөх улс төрийн ерөнхий орчин нөхцөл, улс төр дэх мөнгөний зохицуулалтын хэлбэрүүд, тэдгээрийн хэрэгжилтийг хангах янз бүрийн арга замын талаар авч үзэх болно.

Эх сурвалж

Global Commission on Elections, Democracy and Security (2012), *Deepening Democracy: A Strategy for Improving the Integrity of Elections Worldwide*. Stockholm/Geneva: International IDEA and Kofi Annan Foundation.

United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2005), *United Nations Convention against Corruption*, available at <http://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>, accessed 4 February 2014.

Зүүлт

- ¹ Сонгууль, ардчилал, аюулгүй байдлын Даян дэлхийн комисс, 2012, хуудас 33.
- ² НҮБ-ын Мансууруулах бодис, гэмт хэрэгтэй тэмцэх алба, 2005, 7.3. дугаар зүйл; НҮБ-ын АЭК-д 2014 оны эхэн үеийн байдлаар 170 орон нэгдэн орсон.
- ³ АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санг <http://www.idea.int/political-finance> хаягаас үзнэ үү.
- ⁴ Өмнөд Суданы Улс төрийн намуудын тухай хууль, 2012; Ливийн Сонгуулийн тухай хууль, 2012.
- ⁵ Тоог бүхэлдсэн нийт тохиолдолд нийлбэр нь 100 хувьд хүрэхгүй.
- ⁶ АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн Тийм/Үгүй хариулттай асуултуудын хариунаас эдгээр түвшинг бодож тооцоолсон. ‘Доогуур’ гэдэг нь хүчин төгөлдөр эерэг хариултын 33-аас бага хувь, ‘дундаж’ нь 34-66 хувь, ‘өндөр’ гэдэг нь эерэг хариултын 66-аас дээш хувийг хэлж байгаа юм.
- ⁷ Намын эзэмшлийн бизнесийн үйл ажиллагаа, намын удирдлагын хувийн хөрөнгө, намын сонгуульт албан тушаалтнуудын цалин хөлснөөс авсан суутгал зэрэг орлогын бусад эх үүсвэрийн талаар энэхүү гарын авлагын бүс нутгийн тухай бүлгүүдэд авч үзсэн байгаа.
- ⁸ НВУ болон Ирландын талаар англофоны ардчилсан орнуудын тухай VIII бүлэг болон Умард, Баруун, Өмнөд Европын тухай VII бүлэгт авч үзсэн нь дараах хоёр учир шалтгаантай. Нэгд, энэ хоёр улс аль аль бүс нутгийн бүлэг орнуудтай харьцуулахад тохиромжтой, нэг бүс нутгийн хувьд багтаан авч үзэх нь учир дутагдалтай байлаа. Хоёрт, зарим уншигч зөвхөн нэг бүлгийг л уншиж болох тул, тус хоёр орныг аль аль бүлэгт багтаасан болно.

2

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ

Улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцоог зөв голдиролд оруулах нь

Магнус Оман

Удиртгал

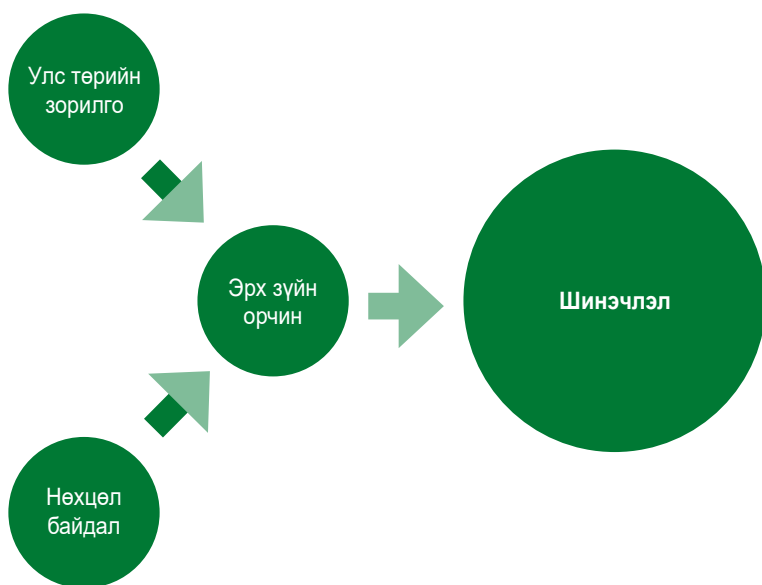
Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах хамгийн сайн ямар арга зам байна вэ? Ямар цогц зохицуулалт байвал ардчилсан улс төрд оролцогчид зүй ёсоор хүлээсэн үүргээ биелүүлэх хангалттай санхүүжилттэй байхын сацуу мөнгөний эх үүсвэр нь (мөн түүнийг хэрхэн ашиглаж байгаа байдал) ардчилсан үйл явцад хор хохирол учруулахааргүй нөхцөл бүрдэх вэ? Гол нь хууль эрх зүйн актуудыг хэрхэн үр дүнтэй хэрэгждэг болгох вэ? Энэ бүлэгт улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлийн асуудлыг сонирхогчдод зориулан санхүүжилтийн зохицуулалтуудын ерөнхий тоймыг толилуулах бөгөөд мөн бүс нутгуудын судалгаанаас гарсан сургамжийг дүгнэлт хэсэгт нэгтгэж оруулав.

Бодлого боловсруулагчид, хууль тогтоогчид хууль гаргах, шинэчлэх ажлыг эхлүүлэхээсээ өмнө улс төр дэх мөнгийг хэрхэн хянах талаар ойлголт авч “бэлтгэлээ” базаахад энэ бүлгийг ашиглах боломжтой. Зохицуулалтын янз бүрийн хувилбар, мөн тэдгээрийг ашиглахдаа харгалзвал зохих асуудлуудыг энд авч үзэв. Улс төрийн нөхцөл байдал, тулгарч буй сорилт бэрхшээл, улс төрийн зорилго зэрэг энэхүү хэсэгт онцгойлон авч үзсэн хүчин зүйлсийг дараа дараагийн бүлгүүдийг уншихдаа санахад илүүдэхгүй. Түүнчлэн энэ бүлэгт танилцуулж байгаа улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулж буй арга замуудын танилцуулга нь дараагийн бүлгүүдийн удиртгал болох юм.

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг шинэчлэх зохистой арга зам

Шинэчлэл хийхийг зорьж буй улс орнуудад тулгарч буй сорилт, эрх зүйн орчны нөхцөл байдал, хууль тогтоомжоор дамжуулж эцсийн бүлэгт ямар зорилгод хүрэхээр эрмэлзэж буй зэргийг тунгаан үзэх нь бодлого боловсруулагчдад шинэчлэлийн цар хүрээгээ тогтооход ач тустай. Тус гарын авлагад шинэчлэлийн арга замуудыг тодорхойлохтой холбоотой улс төрийн зорилго, холбогдох нөхцөл байдал (контекст), эрх зүйн орчин гэсэн гурван бүрэлдэхүүн ойлголтын талаар авч үзсэн болно.

Диаграмм 2.1. Улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлийг чиглүүлэх хүчин зүйлс



Шинэчлэлийг эрмэлзэгч юуны өмнө ардчилсан улс төрийг хэрхэн зохион байгуулах, ямар тогтолцоо, ардчилсан үйл явцын ямар хэлбэр байвал зохилтойг бодож үзэх хэрэгтэй. Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт нь хямралт үйл явдлын хариу арга хэмжээний үр дүн байх нь элбэг бөгөөд шинэчлэлийн хүрээнд тодорхой зохицуулалтад анхаараад улс төрийн намууд, сонгуульд нэр дэвшигчдийн үзэл бодол, үүрэг (мөн эдгээр тоглогчдыг хянах төрийн үүрэг) зэрэг өргөн хүрээтэй асуудлыг цогц байдлаар авч үзэхгүй орхигдуулах нь бий.

Шинэчлэлийн цар хүрээг тодруулахад чиглүүлэгч хүчин зүйл болох улс төрийн зорилго (энэ томъёоллыг доор тайлбарласан байгааг харна уу)-ыг тодорхойлоход дээр дурдсан асуудлуудыг зайлшгүй авч үзэх учиртай. Улс төрийн хувьд юуг эрмэлзэх нь туурга тусгаар улсуудын хувьд харилцан адилгүй байх учир улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт нь түүнийг дагаад өөр өөр байх нь ойлгомжтой. Тэр ч бүү хэл ижил төстэй улсуудын хувьд ч харилцан адилгүй зохицуулалттай байж болно. Үүний нэг жишээ нь Швед Улсын зохицуулалт юм. Шведэд улс төрийн намуудын санхүүжилтэд хязгаарлалт тавьсан зохицуулалт бараг байдаггүй бөгөөд энэ нь санаандгүй хийдэл биш, харин намууд ардчилалд хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэх нэг нөхцөл нь төрийн оролцоо бага байх явдал гэж үздэг улс төрийн итгэл үнэмшлээс нь үүдэлтэй ажээ. Гэхдээ тус оронд улс төрийн соёл аажмаар өөрчлөгдөхийн хэрээр дээрх хандлага ч ул болж, улмаар ихээхэн яриа мэтгэлцээн өрнүүлсний эцэст шинэ хууль боловсруулж гаргасан байдаг.

Хоёрт, улс орон бүрийн онцлог нөхцөл байдлыг заавал харгалзан үзэх ёстой. Хууль тогтоомжийг хоосон орон зайд биш харин бодит амьдралд, ихэвчлэн хүндхэн сорилтыг сөрж бий болгодог. Шаардлагатай эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхэд ийм сорилтууд нь янз бүрийн нөлөө үзүүлнэ.

Тухайн улс орны нөхцөл байдал гэдэгт дараах хоёр хүчин зүйлийг багтааж ойлгоно. Юуны өмнө улс төрийн тогтолцоог бүхэлд нь авч үзэх ёстой. Үүнд бүтцийн болоод институцийн хүчин зүйлсийг хамруулах ба эдгээр нь улс төрийн санхүүжилтийн янз бүрийн зохицуулалт зохистой, үр дүнтэй болоход нөлөө үзүүлнэ. Бүтцийн хувьд сонгуулийн тогтолцооноос гадна, тухайн улс ерөнхийлөгчийн засаглалтай юу, парламентын засаглалтай байна уу гэх зэрэг асуудлууд орно. Улс орны нөхцөл байдал гэсэн ойлголтод авч үзэх ёстой дараагийн асуудал нь улс төр дэх мөнгөтэй холбогдон тулгарах тодорхой бэрхшээлүүд юм. Тухайлбал чинээлэг этгээдийн ашиг сонирхлын хүчтэй нөлөөлөл, өрсөлдөөний тэгш бус нөхцөл, шинэчлэл эхлүүлэх улс төрийн хүсэл эрмэлзэлгүй байх, гэмт бүлэглэлийн сүлжээ оршин тогтнож байх зэрэг асуудал байж болно. Эдгээр сорилт нь зөв эхэлсэн шинэчлэлийг хүсээгүй үр дүнд хүргэх, амжилтад сөргөөр нөлөөлөх, зарим тохиолдолд шинэчлэл эхлэхэд хүртэл саад учруулж болно.

Бүс нутгийн тухай бүлгүүдэд тухайн бүсэд хамгийн их тулгамдаж буй сорилтуудыг хөндсөн бөгөөд энэ талаар тодорхой улс орнуудын

улс төрийн санхүүжилтийн нөхцөл байдлыг авч үзэхдээ дэлгэрүүлэн тайлбарласан.

Шинэчлэл хийхээр зорьж буй бол эхлээд зорилго, улс төрийн тогтолцоо, эрх зүйн орчны талаас тулгарч буй сорилтуудыг авч үзсэний дараа хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа болон төслийн шатанд явж буй зохицуулалтуудад анхаарлаа хандуулан судлах шаардлагатай. Байгаа зохицуулалтыг сайтар ойлгож байж шинэчлэлийг хийгүй төлөвлөж, гүйцэтгэх нөхцөл бүрдэнэ. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд 180 орны эрх зүйн зохицуулалтын тухай дэлгэрэнгүй мэдээлэл бий. Шинэчлэл хийхээр төлөвлөж буй улс орнууд энэ мэдээллийг ашиглан, өөрийн улсын нөхцөл байдлыг хөрш зэргэлдээ болоод бусад улсын мэдээлэлтэй харьцуулан үзэх боломжтой. Улс төрийн зорилго, нөхцөл байдлаа ийнхүү сайтар тодруулсны үндсэн дээр шаардлагатай бөгөөд нийцэлтэй зохицуулалтыг багтаасан эрх зүйн орчны шинэчлэл хийх шийдвэр гаргах боломжтой болно.

Зарим тохиолдолд шинэчлэл шаардлага багатай, эсвэл бүр шаардлагагүй ч байж болно. Жишээ нь, улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн бие даасан байдлыг хангах нь чухал гэж үзвэл угаасаа сул зохицуулалттай явж ирсэн орнууд байгаа хуулиа нэг их өөрчлөх шаардлагагүй ч байж мэдэх юм.

Түүнчлэн зарим улсад дорвитой өөрчлөлт шинэчлэлт хийх шаардлага тулгамдаж байх бололцоотой. Тухайлбал, улс төрийн санхүүжилтийн сул зохицуулалттай явж ирсэн оронд нам, нэр дэвшигчдэд итгэх иргэдийн итгэл суларч, хатуу зохицуулалт зайлшгүй үгүйлэгдэж байгаа нөхцөлд цоо шинэ, цогц хууль тогтоомж гаргах (хэрэгжилтэд учирч болох бэрхшээлийг бас анхаарах) шаардлага тулгарч магад.

Улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцоог шинэчлэх гэдэг нь байгаа хууль дээрээ нэмээд шинэ зохицуулалт батлаад байна гэсэн үг биш юм. Хууль чангатай зарим оронд хэтийдсэн зохицуулалтууд улс төрийн өрсөлдөөнийг боомилж байвал намуудад дарамт болж буй заримыг хөнгөвчлөн хумих нь зүйтэй. Түүнчлэн тоо томшгүй зохицуулалт байвч хэрэгжилт нь тааруухан бол хориглолт, хязгаарлалтаас илүүтэй ил тод байдлыг хангахад чиглэсэн өөрчлөлт хийх нь илүү ач холбогдолтой байх талтай.¹

Шинэчлэл өөрчлөлт нь заавал эрх зүйн орчинд чиглэх албагүй. Хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагын хараат бус, бие даасан байдлыг бэхжүүлэх, мөн улс төрийн дэмжлэг үзүүлэх замаар

хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах нь зарим үед тохиромжтой шийдэл байж болно.

Доор улс төрийн зорилго, холбогдох нөхцөл байдал, эрх зүйн орчин гэсэн шинэчлэлд харгалзан үзэх ёстой гурван хүчин зүйлийг тус тусад нь авч үзье.

Улс төрийн зорилго

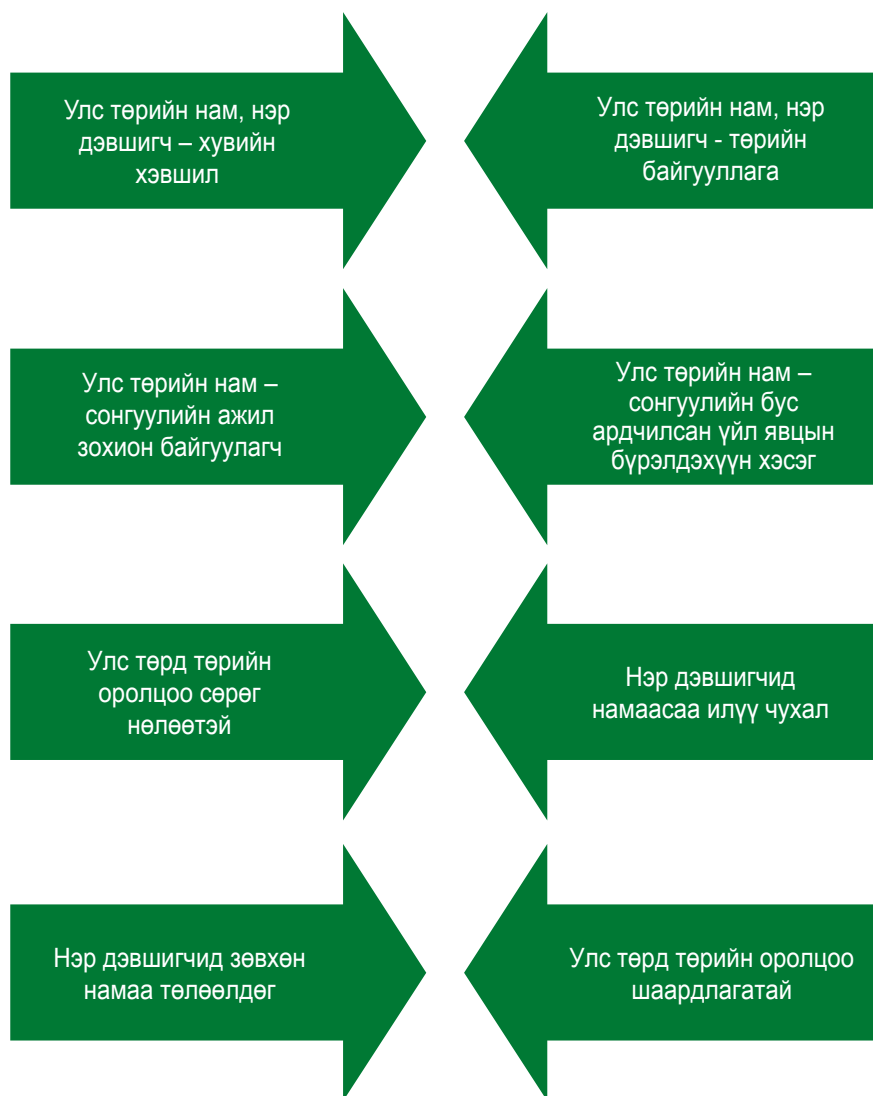
Тодорхой улс орны хувьд улс төртэй холбоотой талуудын (ялангуяа улс төрийн намуудын) үзэл бодол, улс төрийн зорилго зэргийг анхаарч үзэхгүйгээр санхүүжилтийн зохицуулалтыг зохистой байдлаар тодорхойлох боломжгүй. Улс төрийн санхүүжилтийг хэрхэн зохицуулах арга зам нь ард иргэд ардчилсан тогтолцоон дахь улс төрийг бүхэлд нь хэрхэн үздэг, ялангуяа улс төрийн намууд болоод сонгуулийн кампанит ажлыг хэрхэн зохион байгуулах ёстой гэж төсөөлдөг зэрэг асуудлыг багтаасан тухайн орны улс төрийн зорилгоос урган гарах ёстой.

Улс төрийн уламжлал, соёл газар бүр өөр өөр байх бөгөөд нэг оронд үр дүнгээ өгсөн зохицуулалт бусад улсад яв цав тохирно гэж үзэж болохгүй. Өөрөөр хэлбэл, хаана ч тохиромжтой ардчилсан засаглалын хэлбэр гэж байдаггүйтэй нэгэн адил улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах төгс арга гэж байхгүй.

Гэвч энэ нь улс төрийн санхүүжилтийн янз бүрийн зохицуулалтын давуу, сул талыг дэнсэлж үзэх хэрэггүй гэсэн үг биш юм. Зохицуулалтуудыг авч үзэхээс өмнө улс төрийн нам, сонгууль, цаашлаад улс төрийн санхүүжилтийн талаарх янз бүрийн байр суурь, ойлголт, хэмжүүр байдгийг мэдэж авах нь чухал (Диаграмм 2.2-ыг үзнэ үү).

Үүнд, тухайлбал улс төрийн нам, сонгуулийн кампанит ажил (нэр дэвшигчид)-хувийн секторт хамаарах байгууллага/үйл ажиллагаа гэж үзэх үү, эсвэл төртэй илүү хамаатай гэж үзэх үү гэдгээс хамааран төр, төрийн байгууллагын оролцоо, үүрэг ямар түвшинд байх нь зохистой вэ гэсэн асуудал өөр өөрөөр тавигдана. Тухайлбал, улс төрийн намыг иргэдийн улс төрийн оролцоог дэмжиж зохион байгуулдаг сайн дурын байгууллага гэж үзэх нэг тал байна. Энэ хэмжүүрээр авч үзвэл, улс төрийн намууд хөндлөнгийн оролцооноос аль болох ангид үйл ажиллагаагаа явуулах боломжтой байх ёстой ба тэрхүү эрх чөлөөг нь хязгаарласан зохицуулалт сайнаасаа саар нөлөөтэй гэж үздэг. Үүнтэй холбоотой санхүүжилт нь үндсэндээ намын дотоодынх нь асуудал юм гэж үзнэ.

Диаграмм 2.2. Улс төрийн зорилгыг тодорхойлоход харгалзах хэмжүүрүүд



Дээрх хэмжүүрийн нөгөө туйл нь, улс төрийн намууд төрийн эрх мэдлийн хуваарилалтад өөрийн гэсэн уламжлал, бие даасан байр суурь эзэлдэг боловч улс төрийн намын болон сонгуулийн кампанит ажлын үүрэг нь төрийн байгууллагынхтай ойролцоо, сонгуулийн болоод шүүх байгууллагынхтай төстэй гэх үзэл юм. Энэ үзлээр бол, ардчилсан үйл явц дахь ач холбогдлыг нь нэмэгдүүлэхийн тулд намуудын ажиллах горим, зан үйлийг зохицуулж байх учиртай ажээ.

Жишээлбэл, сонгуулийн зардлын дээд хязгаар тогтоох, төрийн санхүүжилт олгох замаар тэгш өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлэх зэргээр үүнийг гүйцэлдүүлж болно (manufactured equality/зохиомол тэгш байдал гэж зарим нь хэлдэг).

Сонгуулийн бус үеийн ардчилсан үйл явц дахь улс төрийн намуудын үүрэг оролцоог хэрхэн ойлгох үзэл хандлага бас нэг чухал хэмжүүр мөн. Улс төрийн нам иргэдтэй ойр холбоотой байж, сонгууль хоорондын ардчилсан яриа мэтгэлцээнд идэвхтэй оролцож байх нь чухал гэж үзэх үзэл ялангуяа Европын зарим улсад түгээмэл байна. Гэтэл нөгөө талд сонгуулийн бус жилүүдэд улс төрийн намуудын үүрэг оролцоо төдийлөн чухал биш гэж үзэх хандлага АНУ тэргүүтэй зарим оронд ажиглагддаг. Эсрэг тэсрэг дээрх үзлүүд нь намын байгууллагын хөгжлийг дэмжих улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг авч үзэхэд нөлөөлнө.² Түүнчлэн улс төрийн намаас илүүтэй нэр дэвшигчдэд илүү ач холбогдол өгөх тогтолцоо бий. Ийм нөхцөлд улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж нь нэр дэвшигчдэд илүүтэй чиглэсэн байна (тухайлбал, төрийн санхүүжилтийг намд бус нэр дэвшигчдэд шууд олгох).

Дээрхээс гадна ардчилсан улс төрд оролцох төрийн үүрэг оролцоог хэрхэн үзэж буй нь бас нэг хэмжүүр болно.³ Нэг талаас, улс төрийн намуудын үйл ажиллагаанд төрийн зүгээс хэт их оролцох нь ардчилалд сөрөг нөлөөтэй, тиймээс улс төрд оролцох мөнгөө хэрхэн босгож, зарцуулж байгааг төр зохицуулах ёсгүй гэх үзэл байдаг.⁴ Үүнтэй холбоотой улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт нь сонгогчдод мэдээлэл өгөх, жишээлбэл улс төрийн нам, нэр дэвшигчдээс санхүүгийн тайлангаа хэвлэн нийтлэхийг шаардах маягаар ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхэд чиглэх нь зүйтэй гэж үздэг. Нөгөө талд, улс төрийн намууд болон иргэд хоорондын шударга харилцааг хангахад төр чухал үүрэгтэй гэж үзэх хэсэг байна. Төрөөс тогтоосон хандивын хязгаар нь үг хэлэх эрх чөлөөг зүй бусаар хумьж байна гэж үзэх үү, эсвэл тэгш өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлж, хөрөнгө мөнгөтэй этгээдийн ашиг сонирхлын хууль бус нөлөөлөлтэй тэмцэх үүргээ төр биелүүлж буй гэж үзэх үү гэх мэт асуудал үүнтэй холбогдон яригдана. Улс төрийн намуудын бие даасан байдал, төрийн оролцоотой холбоотой хэмжүүрүүд нь зарим тохиолдолд давхцах боломжтой. Төрийн оролцоог дэмждэг (гэхдээ улс төрийн намыг хувийн хэвшил гэж үздэг) нэг нь улс төрийн нам санхүүгийн нарийвчилсан тайлангаа төрийн байгууллагад хүргүүлж танилцуулахыг зөв гэж үзэх боловч олон нийтэд ил болгохын эсрэг байх нь бий. Аль ч тохиолдолд, улс төрийн санхүүжилтийн ямар

зохицуулалт зохистой талаар хэлэлцэхэд юун түрүүнд улс төрийн үнэт зүйлс, зорилгыг харгалзаж үзэх нь зүйтэй.

Улс төрийн нөхцөл байдал

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын асуудлыг хөндөхөд (1) тухайн орны улс төрийн тогтолцоо болон техникийн чанартай хүчин зүйлс; (2) улс төр дэх мөнгийг зохицуулахад гарах сорилтууд гэсэн дараах хоёр бүлэг хүчин зүйлийг авч үзэх шаардлагатай.

Улс төрийн тогтолцоо ба санхүү, техникийн чанартай хүчин зүйлс

Бүтцийн чанартай хэд хэдэн хүчин зүйл улс төрийн үйл явцад чухал нөлөө үзүүлж байдаг. Үүний нэг нь сонгуулийн тогтолцоо юм. Хаалттай жагсаалт бүхий пропорциональ тогтолцоонд нэр дэвшигчдийн үүрэг оролцоо бага бөгөөд зарим оронд тэднийг кампанит ажлын санхүүжилтийн асуудлаас бүрмөсөн тусгаарлаж оролцоог нь хумьсан байдаг (сонгуультай холбоотой хандив мөнгө хүлээн авах, зарцуулахыг нь хориглодог гэсэн үг). Харин сонгуулийн мажоритар тогтолцоотой буюу нэг мандаттай тойргоор сонгуулиа зохион байгуулдаг улсуудад эсрэгээрээ нэр дэвшигчид гол үүрэг гүйцэтгэнэ⁵. Гэхдээ санхүүжилттэй холбоотой хязгаарлалт, ил тод байдлын зохицуулалтын цоорхойг буруугаар ашиглахад улс төрийн намуудыг халхавч болгох үзэгдэл гардгийг санахад илүүдэхгүй.

Төрийн байгууллын хувьд ерөнхийлөгчийн засаглалтай байна уу, эсвэл парламентын засаглалтай юу (бүгд найрамдах улсын тухай ойлголттой андуурч болохгүй) гэдэг нь бас нэг нөлөөлөх хүчин зүйл болдог. Ерөнхийлөгчийн засаглалтай оронд улс төрийн намууд сул дорой байдаг бол парламентын засаглалтай оронд голлох үүрэг гүйцэтгэх бөгөөд энэ нь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтад нөлөөлнө.⁶ Засаглалын дэглэмийн ерөнхий хэлбэр нь бас гүнзгий нөлөө үзүүлэх талтай. Тухайн улс нэг намын ноёрхолд байсан эсэх, улс төрд нь нэг юмуу хоёр нам давамгайлдаг эсэх, эсвэл олон намын тогтолцоотой явж ирэв үү гэдэг нь улс төрийн ерөнхий нөхцөл байдалд тусаж нөлөөлнө.

Тухайн оронд банкны тогтолцоо, мэдээллийн технологи хэр нэвтэрсэн зэрэг техникийн шинж чанартай зарим асуудал мөн тодорхой түвшинд нөлөөлөх хүчин зүйл болно. Тухайлбал, иргэд нь бүгд банканд данстай, интернэт банкны үйлчилгээ авч чаддаг улс оронд бүхий л хандивыг цахимаар шилжүүлэхийг шаардан хяналт

шалгалтыг нэвтрүүлэх нь оновчтой шийдэл байж болох юм. Харин томоохон хотуудаас бусад банк байдаггүй газар нэр заасан банкны дансанд хандиваа төвлөрүүлэхийг нэр дэвшигчдээс шаардах нь зохисгүй, дарамт болох талтай.

Сорилтууд

Сайныг санаж сэдсэн ажилд бодит амьдралын аар саар зүйлс хөндөлсөж саад болох нь элбэг. Улс төр дэх мөнгөний асуудал дээр ч ийм зүйл тохиолддог. Харин дээр өгүүлсэн улс төрийн тогтолцооны хүчин зүйлсээс (улс төрийн санхүүжилтэд хяналт тавихад асуудал үүсгээд байдаггүй) ялгаатай нь ийм сорилтууд ардчиллын үзэл баримтлалын хүрээнд авч үзэхэд улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой бэрхшээлийг улам төвөгтэй болгоно. Эдгээр сорилтыг ерөнхийд нь хоёр ангилах боломжтой. Нэгдүгээрт, улс төр дэх мөнгөөр дамжих сөрөг нөлөө нь ардчилсан үйл явцад өргөн утгаар хор хохирол учруулдаг сорилтууд байна. Үүнд хууль бус аргаар олсон мөнгө улс төрд нэвтрэх, санал худалдан авалт хавтгайрах, эсвэл сонгуулийн өрсөлдөөний нөхцөл илт тэгш бус байх зэрэг асуудлууд багтана. Эдгээрийг улс төрийн тогтолцооны сорилтууд гэж нэрлэж болно.

Хоёрдугаарт, улс төрийн санхүүжилтийн хяналттай холбоотой сорилтууд буюу санхүүжилтийг хянах боломжид нөлөөлөх асуудлууд багтана. Тухайлбал, нийгмийн элит бүлгүүд нь улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг шийдвэрлэх арга хэмжээ авахгүй байхаар үгсэн тохиролцох нь үр дүнтэй шинэчлэлд саад болох нь ойлгомжтой. Түүнчлэн, хэрэв төрийн аппарат нь бие даасан биш, эрх баригч намаас хараат бол хууль сахиулах ажил саатах эрсдэлтэй (үүнтэй холбоотой төрийн хөрөнгө, эх үүсвэрийг зүй бусаар ашиглах нь улс төрийн тогтолцоо болоод улс төрийн санхүүжилтийн хяналтын аль алинтай холбоотой сорилт болно). Ялангуяа улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулсан хууль тогтоомжийг сахиулах чадавх сул, улс төрийн дэмжлэг дутмаг байх нь олон улс оронд учирдаг бэрхшээл юм.

Бүс нутгийн тухай бүлгүүдэд тухайн бүс нутагт тулгарч буй сорилтын талаар авч үзэх болно (бүс нутгийн орнуудад тулгамдаж буй асуудал нь харилцан адилгүй). Хамгийн түгээмэл тохиолддог асуудлуудыг Хайрцаг 2.1-д үзүүлэв.

Хайрцаг 2.1. Улс төрийн санхүүжилтийн нийтлэг сорилт

Улс төрийн тогтолцооны сорилт

- Улс төрийн янз бүрийн тоглогчдын санхүүжилт босгох боломж тэгш бус байх
- Хөрөнгө мөнгөтэй этгээд улс төрд зүй бусаар нөлөөлөх боломжтой байх
- Хууль бус аргаар олсон мөнгө улс төрд ихээр нэвтрэх
- Бизнесийн ашиг сонирхол улс төрд нөлөөлж давамгайлах
- Төрийн нөөцийг зүй бусаар ашиглах
- Санал худалдан авах үзэгдэл хавтгайрах

Улс төрийн санхүүжилтэд хяналт тавихад тулгарах сорилт

- Тухайн улсын нөхцөл байдалд тохиромжгүй бүрхэг агуулгатай, эсвэл хэт их өндөр зорилго тавьсан хууль тогтоомж, дүрэм журам
- Улс төр дэх мөнгөний урсгалыг хянах улс төрийн хүсэл эрмэлзэл дутах
- Санал худалдан авах явдлыг хүлээн зөвшөөрөх хандлага түгээмэл болох
- Хууль хэрэгжүүлэгч байгууллагын бие даасан байдал хангалтгүй байх
- Улс төрийн санхүүжилтийн хууль, тогтоомжийг сахиулахдаа ялгавартай хандах
- Хууль хэрэгжүүлэхэд нөөц бололцоо хүрэлцэхгүй байх

Улс төрийн санхүүжилтийг зохистой зохицуулахын тулд тухайн оронд тулгарч буй онцлог асуудлуудыг судалж үзэх нь туйлын чухал. Улс төрийн тогтолцоотой холбогдох сорилтын хувьд хэрэгцээгүй мэт санагдах зохицуулалтууд тустай ч байж мэднэ. Жишээлбэл, хөрөнгө мөнгө босгох, зарцуулахыг улс төрийн намууд болон нэр дэвшигчдэд чөлөөтэй зөвшөөрөх нь зүйтэй гэж үзэж байсан ч өрсөлдөөний нөхцөл үнэхээр тэгш бус болж ирвэл зарцуулалтад нь хязгаар тогтоох шаардлага үүснэ.⁷ Улс төрийн орчны хууль бус санхүүжилттэй тэмцэх үүднээс аудитын хатуу шаардлага тогтоож, тайлангийн ил тод байдлыг хангах зохицуулалт ч хэрэгцээтэй болж мэднэ.

Улс төрийн санхүүжилтийг хянахтай холбогдох сорилтуудын хувьд хэрэгтэй мэт санагдах зохицуулалт заримдаа үйлчлэхгүй байх, эсвэл санаснаас эсрэг үр дүнд хүргэх тохиолдол гардаг. Үүнээс үүдэн улс төр нь хэр нээлттэй байна, эсвэл авторитар ёс хэр амь бөхтэй байгааг харгалзан үзэх шаардлага үүснэ. Тухайлбал, улс төрийн санхүүжилтийн хатуу зохицуулалт шаардлагатай байсан ч төрийн аппарат нь эрх баригч намаасаа хараат байвал онолын хувьд бие

даасан статустай төрийн байгууллагад хууль сахиулах эрх мэдлийг атгуулснаар улс төрийн сөрөг хүчний нам, нэр дэвшигчид дарамтад өртөх нөхцөл үүсэж болно. Нөгөөтэйгүүр, хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах чадавхтай, хараат бус институт байхгүй бол хандив, зарцуулалтын ямар ч сүрхий хязгаар тогтоогоод нэмэргүй. Эндээс харахад, улс төрийн санхүүжилтийн хяналттай холбоотой тулгардаг сорилт нь ерөнхийдөө хууль тогтоомжийн хэрэгжилт сулрахад нөлөө үзүүлдэг байна.

Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах арга замууд

Дэлхийн бүх оронд улс төрийн санхүүжилтийг хянах ямар нэг хэлбэрийн зохицуулалт байх бөгөөд тэдгээрийг харьцуулж үзвэл нэлээд ялгаа харагдах аж. Янз бүрийн улс оронд ашигладаг зохицуулалтын тухай мэдээллийг хавсралтад буй харьцуулсан хүснэгтүүдэд үзүүлэв. Түүнчлэн дэлгэрэнгүй мэдээллийг АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангаас авч болно. Өмнө дурдсаны дагуу шинэчлэлд оролцож буй талууд өөрийн орныхоо улс төрийн зорилго, нөхцөл байдлыг юуны өмнө судалж үзсэнээр улс төрийн санхүүжилтийг хэрхэн зохицуулах талаар тодорхой төсөөлөлтэй болно.

Энэ хэсгийн хувьд янз бүрийн оронд ашигладаг зохицуулалтын гол гол хувилбарыг толилуулна.

Хандивын хориг, хязгаар

Ихэнх улсад зөвхөн насанд хүрсэн иргэд нь сонгуульд санал өгөх эрхтэй байдгийн адил улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд хандив өгөх эрх хэнд байна, тэдэнд зохицуулалт хамаарч үйлчилнэ. Хандивт тавигдах хориг, хязгаарлалт нь ардчилсан үйл явцад хор хохирол учруулж болох тодорхой төрлийн санхүүжилтийг таслан зогсооход чиглэдэг. Хүснэгт 2.1.-д хандивт тавигдах янз бүрийн хэлбэрийн хязгаарлалт болоод тэдгээрийн үндэслэлийг танилцууллаа.⁸

Хүснэгт 2.1. Хандивын хориг болон тэдгээрийн үндэслэл

Хандивын хориг	Үндэслэл
Гадаадын хуулийн этгээд	Гадаад нөлөөллөөс сэргийлэх; улс үндэстэн тусгаар тогтнох зарчим.
Корпорацууд буюу хуулийн этгээд	Явцуу ашиг сонирхолтой этгээдийн санхүүжилтийн нөлөөг хазаарлах; нэр дэвшигчид/намуудыг ашиг сонирхлын нөлөөнөөс хараат бус байх нөхцөлийг бүрдүүлэх.
Төрийн өмчит болон төрийн өмчийн оролцоотой хуулийн этгээд	Улс төрийн зорилгоор төрийн нөөцийг хууль бусаар ашиглах явдлаас сэргийлэх.
Үйлдвэрчний эвлэл (зарим үед бүх хэлбэрийн хуулийн этгээд)	Ашиг сонирхлоороо нэгдсэн зохион байгуулалттай холбоодын зүй бус нөлөөллөөс зайлсхийх. Намууд нь нэг талаас хувийн хэвшил, нөгөө талаас үйлдвэрчний эвлэлийн дэмжлэгээр хуваагдан санхүүждэг орнуудад корпорацийн хандивт хориг тавьсан бол тэнцвэрийг хангах үүднээс үйлдвэрчний эвлэлийн хандивыг мөн хориглодог.
Төртэй гэрээ байгуулсан корпорацууд	“Тусыг тусаар хариулах” (quid pro quo) хэлбэрийн хандив буюу компаниуд төрийн худалдан авалтад давуу байдал олж авахын тулд хандив өгөх эрсдэлийг бууруулах.
Нэр хаяггүй хандив	Намын санхүүжилтийн ил тод байдлыг хангах, хуулийн тогтоомжийн хэрэгжилтийг хянах боломж бүрдүүлэх.
Шууд бус хандив	Хандивын янз бүрийн хоригийн хэрэгжилтийг хянахад хялбар болгохын тулд зарим оронд бусад этгээдээр дамжуулан хандив өгөхийг хориглодог.

Төрийн байгууллагаас нам, нэр дэвшигчид хандив өгөхийг хориглох нь хамгийн нийтлэг зохицуулалт юм. Зорилго нь төрийн хөрөнгө, эх үүсвэрийг зүй бусаар ашиглахаас сэргийлэх явдал боловч харамсалтай нь үр дүнгүй байх нь элбэг. Ихэнх улсад гадаадын иргэн, хуулийн этгээдээс болон нэр хаяггүй хандив авахыг хориглодог. Нэр хаяггүй этгээдээс хандив авахыг зөвшөөрөх нь хориглосон бусад төрлийн хандивын хяналтыг туйлын бэрхшээлтэй болгодог. Гэхдээ зарим оронд бага хэмжээгээр хандив өгсөн тохиолдолд хувь хүний нууцыг хадгалах үүднээс хандивлагчийн нэр хаягийг дурдахгүй байж болдог. Улс орнуудын ойролцоогоор тавны нэг нь корпорацийн буюу бизнесийн байгууллагаас хандив авахыг хориглох бөгөөд үүнээс арай илүү хувь нь үйлдвэрчний эвлэлээс хандив авахыг хориглодог ажээ. Сэжиг бүхий эх үүсвэрээс хандив хүлээж авахгүй байх зохицуулалттай орон маш цөөн байна.

Иргэн, хуулийн этгээдээс хандив авахыг нэг мөр хориглох нь тун ховор (Тунис Улсад Үндэсний Ассамблейн 2011 оны сонгуулийн үеэр иргэн, хуулийн этгээдээс хандив авахыг хориглосон бөгөөд нэр дэвшигчид зөвхөн төрийн санхүүжилт болон өөрийн хөрөнгөд

найдахаас өөр аргагүй болсон түүх бий). Ийм хэлбэрийн хориг нь улс төрийн намыг нийгэм дэх дэмжигч олон түмнээс нь таслах, далд хандивыг өөгшүүлэх нөлөөтэй учир тийм ч зохимжтой биш юм. Дүн шинжилгээ хийж үзсэн улс орнуудын 40 гаруй хувь нь хэдий хэмжээний хандив авч болохыг хязгаар заан тогтоосон байна. Хандивын хязгаар нь тодорхой ашиг сонирхлыг шууд онилж хаадаггүй тул хоригоос ялгаатай. Харин хориглохын оронд, хандивлагчийн зүгээс аль нэг улс төрийн нам, нэр дэвшигч, цаашлаад тэднээр дамжуулан улс төрийн үйл явцад бүхэлд нь үзүүлж болох нөлөөллийг хязгаарлахад чиглэдэг. Судалгаанд хамрагдсан нийт улсын 38 хувь нь улс төрийн намуудад өгөх хандивыг хязгаарласан (жилд авах хандивын хэмжээнд, эсвэл сонгуулийн ажилтай холбоотойгоор хандивт хязгаар тогтоосон) байдаг бол 30 хувь нь нэр дэвшигчдэд өгөх хандивыг хязгаарласан хуультай байна.

Хандивт хязгаар тогтоосны нөлөө нь бодит амьдралд түвшнээсээ хамаараад янз бүр байна. Зөвшөөрөх хязгаарыг хэт өндөр тогтоовол практикт хандивыг бууруулахад нөлөө үзүүлэхгүй. Харин хязгаарыг хэтэрхий бага түвшинд тогтоовол хандивлагчид, улс төрийн намууд, нэр дэвшигчид түүнийг ямар нэг замаар тойроод л гарна. Хандивын хязгаарыг нийтээрээ огт ойшоохгүй байх нь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тогтолцоонд итгэх итгэлийг бусниулах эрсдэл дагуулдаг. Хязгаарын зохистой түвшин нь тухайн зохицуулалтын цаана агуулагдах улс төрийн зорилго, мөн нам, нэр дэвшигчид томоохон хандивлагчдаас өөр эх үүсвэрээс санхүүжилт босгох бололцоо хэр байгаагаас хамаарна. Хандивыг хөндлөнгийн этгээдээр дамжуулах нь (“халхавч хандивлагч” гэж заримдаа нэрлэдэг) хялбар байдагтай холбоотойгоор хандивын хязгаарын хэрэгжилтийг хянах нь маш төвөгтэй байдаг аж.

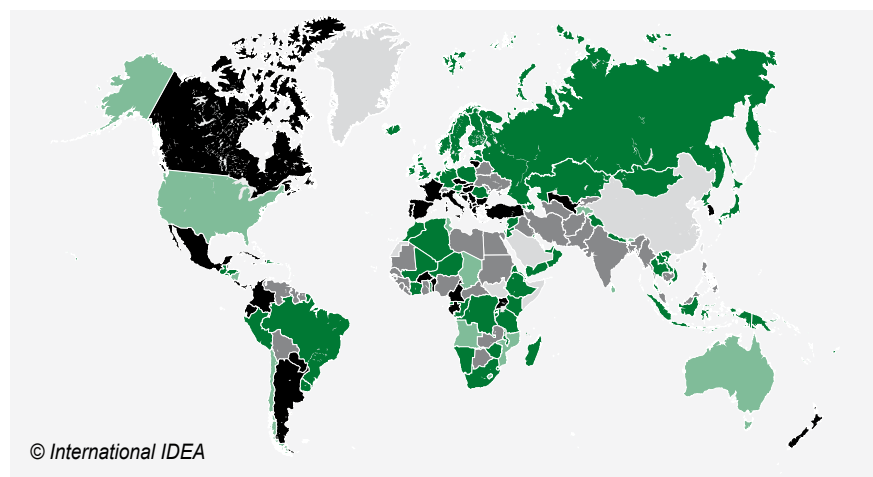
Төрийн санхүүжилт

Иргэн, хуулийн этгээдийн хандивын зохицуулалттай хавсран авч хэрэгжүүлж болох бас нэг арга хэмжээ нь намуудад (арай бага хэмжээгээр нэр дэвшигчдэд) төрийн санхүүжилт олгох зохицуулалт юм. Зөв хийж чадвал төрийн санхүүжилт нь улс төрийн үйл явц дахь мөнгөний нөлөөг нааштай шийдэх чухал гарц болж чадна.

Төрийн санхүүжилтийн зорилго нь сонгогчдод хүрч ажиллах нөөц бололцоог улс төрийн хүчнүүдэд бий болгож өгснөөрөө олон ургалч үзлийг хөхиүлэн дэмжиж, улмаар улс төрчид бодлогын

өргөн сонголтыг сонгогчдод олгоход чиглэдэг. Бас нэг зорилго нь сонгуульд өрсөлдөгч бүх талд кампанит ажил явуулах санхүүжилт олгосноор эдийн засгийн хувьд давамгайл өрсөлдөгчдийн давуу талыг хязгаарлах явдал юм. Төрийн санхүүжилтийг хандивын болон зарцуулалтын хязгаарлалттай хослуулж хэрэгжүүлээгүй нөхцөлд хоёр дахь зорилгод хүрэх боломжгүй. Бэл бэнчин сайн, муу аль аль талд төрийн санхүүжилт олгох нь санхүүжилтийн тэгш бус байдлыг арилгахад нөлөөлөхгүй. Төрийн санхүүжилтийн гурав дахь давуу тал нь улс төрийн намууд (эсвэл нэр дэвшигчид) тогтоосон зардлын дээд хязгаарыг зөрчих, тайлан гаргах шаардлагыг биелүүлэхгүй байх зэргээр хууль зөрчвөл төрийн санхүүжилтийг зогсоох арга хэмжээ авах боломжтой учир хууль тогтоомж, дүрэм журмыг дагаж мөрдүүлэхэд өндөр үр дүнтэй хөшүүрэг болдог. Үүний тулд төрөөс олгох санхүүжилт нь талууд орлогоо алдахгүйн тулд хуулийг ягштал мөрдөхөөс өөр аргагүйд хүрэх хэмжээнд байх ёстой.

Диаграмм 2.3. Улс төрийн намд төрөөс шууд санхүүжилт олгодог зохицуулалттай улсууд



- Тийм, санхүүжилт тогтмол олгодог
- Тийм, сонгуулийн кампанит ажилтай холбоотойгоор
- Аль аль нь
- Үгүй
- Мэдээлэл байхгүй

Эх сурвалж: АСДҮОУХ. Энэ газрын зургийг өгөгдлийн сангийн 2014 оны хоёрдугаар сарын байдлаарх мэдээлэлд үндэслэн харуулав. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан дахь мэдээлэл тогтмол шинэчлэгддэг болно. Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=286&region=-1>

Төрийн санхүүжилт нь шууд ба шууд бус хэлбэртэй байна. Санхүүжилтийг мөнгөн хэлбэрээр, эсвэл үнэгүй болон хямдруулсан бараа, үйлчилгээ олгох замаар өгч болно. Төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтад дараах хоёр асуудлыг зайлшгүй авч үзэх шаардлагатай. Үүнд (1) хэн санхүүжилт авах эрхтэй байх вэ (эрх авах босго тогтоох), (2) санхүүжилтийг эрх бүхий этгээдүүдэд хэрхэн хуваарилах вэ (хуваарилах шалгуур тогтоох).

Төрийн санхүүжилт бүх улс төрийн нам, нэр дэвшигчид олгогдохоор шийдэх нь шударга санагдаж магад. Энэ дагуу зарим оронд бүртгэлтэй бүх нам төрөөс санхүүжилт авдаг. Гэвч ийм нөхцөлд төрөөс мөнгө авах гэж нам байгуулах, эсвэл сонгуульд өрсөлдөх эрсдэл бий болохын зэрэгцээ сонгогчдын дунд дэмжлэггүй нам, нэр дэвшигчдийг дэмжихэд татвар төлөгчдийн мөнгийг ихээхэн хэмжээгээр үргүй зарцуулахад хүргэж болзошгүй. Тиймээс ихэнх улсад улс төрийн нам төрийн санхүүжилт авахын тулд сонгуульд тодорхой хэмжээний амжилт үзүүлсэн байхыг шаардах ба тухайлбал сонгогчдын санал, эсвэл суудлын тодорхой хувийг авсан байх босго тогтоосон байдаг. Босгыг хэт өндөр тогтоосон нөхцөлд (жишээ нь Бутан болон Малавид нийт сонгогчдын саналын 10 хувь байдаг) улс төрийн шинэ хүчин хөлөө олж төвхнөхөд бас хүндрэлтэй болно. Шалгуур нь санхүүжилт хуваарилах цаг хугацаанаас зарим талаараа хамаардаг (дор үзнэ үү). Ерөнхийдөө төрийн шууд санхүүжилт олгодог нийт улс орны 21 хувь нь сонгогчдоос авсан саналын хувь хэмжээ (дунджаар 3.5 хувь)-г үндэслэн төрийн санхүүжилт олгох босго тогтоосон байдаг бол 18 хувь нь зөвхөн парламентад суудалтай намд олгодог; 15 хувь нь дээрх хоёр шалгуурын холимог хувилбарыг ашигладаг байна. Төрөөс санхүүжилт олгодог улс орнуудын 14 хувьд нь маш сул шаардлага (тухайн нам албан ёсны бүртгэлтэй, сонгуульд оролцсон байх зэрэг) тавьдаг бөгөөд бусад улсын хувьд янз бүрийн холимог шинжтэй шалгуур ашиглаж буйн дотор санхүүжилтийн хувь хэмжээнд дүйцүүлэн өөр өөр шалгуур тавих тохиолдол ч нэлээд байна.⁹

Санхүүжилтийн хэмжээний хувьд шаардлага хангасан нийт улс төрийн намд (эсвэл нэр дэвшигчдэд) ижил дэмжлэг үзүүлэх нь хамгийн ардчилсан хандлага юм шиг санагдаж магадгүй. Гэхдээ сонгогчдын дэмжлэг сул намд том намуудтай адил санхүүжилт олгох нь сонгогчдын үзэл бодлыг огоорсон хэрэг болох бөгөөд татварын мөнгийг мөн л үргүй зарцуулсан явдал болж хувирах эрсдэлтэй (олон нам санхүүжилт авах шалгуур хангасан нөхцөлд тэдний улс

төрийн үйл ажиллагаанд нөлөөлөх хөшүүрэг үүсгэхийн тулд маш их хэмжээний хөрөнгө мөнгө хуваарилах хэрэгтэй болно).¹⁰ Бас улс төрийн намуудын задарч хуваагдах эрсдэл нь төрийн санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх талтай. Харин намууд нийлж нэгдвэл санхүүжилт багасна гэсэн үг. Эрх баригч хүчин энэ аргаар сөрөг хүчний намаа талцуулж задалсан жишээ байдаг.

Тэгэхээр хамгийн түгээмэл хувилбар нь сонгуульд намуудын авсан дэмжлэгтэй хувь тэнцүүлэх хэмжээгээр, өөрөөр хэлбэл сонгогчдоос авсан санал, эсвэл парламентад эзлэх суудлын тоог харгалзан санхүүжилтийг бүхлээр нь, эсвэл хэсэгчлэн олгох явдал юм. Ийм пропорциональ хуваарилалтын сул тал нь хэрэгцээ харьцангуй багатай эрх баригч намд төрийн санхүүжилтийн ихэнх хувь хуваарилагдах магадлалтай байдаг. Жишээ болгож авсан нийт орны ердөө 7 хувь нь тэнцүү хуваарилах зарчмаар, 41 хувь нь сонгуулийн амжилтад нь үндэслэн, харин 29 хувь нь дээрх хоёр аргын холимог хувилбарыг ашиглан санхүүжилт хуваарилдаг байна.¹¹

Төрийн санхүүжилт хуваарилах өөр аргууд ч бас бий. Жишээлбэл, Америкийн Нэгдсэн Улс, Германд (гэхдээ бусад оронд ховор) хэрэглэдэг дүйцүүлэх санхүүжилтийн аргаар бол засгийн газраас улс төрийн намууд, нэр дэвшигчдийн хувиараа босгосон санхүүжилттэй тэнцэх, эсвэл тодорхой хэсэгтэй нь дүйцэх санхүүжилтийг төрөөс олгож байна. Ийм тогтолцоо нь мөнгө босгох үйл ажиллагаа идэвхтэй явуулдаг намуудад дэмтэй боловч бизнесийн салбарынхантай хэлхээ холбоо сайтай намуудыг төрийн хэтэвчнээс нэмж шагнах талтай гэсэн шүүмж бас дагуулдаг. Үүнээс зайлсхийх нэг арга нь зөвхөн жижиг хандивлагчдаас цуглуулсан мөнгөнд нь дүйцэх санхүүжилтийг нам болон нэр дэвшигчид олгох замаар ийм хэлбэрийн мөнгө босгох үйл ажиллагааг хөхиүлэн дэмждэг Нью-Йорк хотын туршлага байна.¹²

Ихэнх орон улс төрийн намуудад (зарим үед нэр дэвшигчдэд) төрийн санхүүжилтийг шууд бусаар бас олгодог. Сонгуулийн кампанит ажилдаа төрийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг үнэ төлбөргүй, эсвэл хямдруулсан үнээр ашиглах боломж олгох нь хамгийн нийтлэг хэлбэр юм. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчийг, эсвэл тэдний хандивлагчдыг татвараас чөлөөлөх, сонгуулийн үеэр төрийн барилга байгууламжийг ашиглуулах, шуудан холбооны зардалд нь татаас өгөх зэрэг бусад жишээ бий. Төрийн шууд санхүүжилттэй харьцуулахад шууд бус санхүүжилтийн давуу тал нь хөрөнгө мөнгийг хэрхэн зарцуулж буйг хянахад хялбар, татвар

төлөгчдийн нуруун дээр буух ачаа бага байдагт оршдог. Харин сул тал нь, сонгогчдод үр нөлөөтэй хүрч ажиллахад нь ийм хэлбэрийн дэмжлэгийн ач холбогдол хангалттай биш байдаг явдал юм.¹³

Янз бүрийн орны жишээн дээр төрийн санхүүжилтийн ач холбогдлыг авч үзэхэд санхүүжилт олгох цаг хугацаа (жишээ нь, санал хураах өдрөөс нэг хоногийн өмнө олговол ач холбогдол нь бага байна)¹⁴ болон олгож буй мөнгөний хэмжээг (улс төрийн үйл ажиллагаанд нь нөлөөлөхүйц хөшүүрэг болж чадах хэмжээнд хүрэх эсэх) бас бодолцох ёстой. Эдгээр асуудлыг бүс нутгийн тухай бүлгүүдэд авч үзэх болно.

Төрийн санхүүжилтийн тогтолцоог зохистой хэмжээнд зохицуулахын тулд хууль тогтоогчид улс төрийн хүсүүштэй зүй тогтол, үүнд ялангуяа улс төрийн тогтолцоонд намуудын үүргийг бодолцох хэрэгтэй. Хүснэгт 2.2-т төрийн шууд санхүүжилт олгох үндэслэл, анхаарвал зохих зарим асуудал, бодлогын сонголтуудыг тоймлон орууллаа. Олон оронд эдгээр хувилбарыг хослуулан ашигладаг бөгөөд жишээлбэл, санхүүжилтийн тодорхой хэсгийг бүх намд тэгш олгохын зэрэгцээ заримыг нь сонгуулийн амжилтад нь тулгуурлан олгодог байна.

Хүснэгт 2.2. Төрийн шууд санхүүжилт олгох үндэслэл ба анхаарах асуудал

Үндэслэл	Тайлбар	
Сонгогчдод хүрч ажиллахад нь улс төрийн бүх хүчинд туслах	Улс төрийн олон ургалч үзлийн зохистой түвшин нь улс төрийн ерөнхий дүр төрхөөс хамаарна (дороос дэлгэрүүлж үзнэ үү).	
Нам, нэр дэвшигчдийн санхүүгийн чадамжийн ялгаанаас үүдэх үр дагаврыг багасгах	Төрийн санхүүжилтийн механизмыг хандивын болон зарцуулалтын хязгаарлалттай хослуулахгүй бол улс төрд оролцогч талуудын санхүүгийн чадамжийн тэгш бус байдлын ялгааг багасгаж чадахгүй.	
Санхүүжилт хүртэгч талд зөв зан үйл хэвшүүлэн урамшуулах	Төрийн санхүүжилт олгох нь намууд санхүүжилтээ тайлагнах, эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлэх зэрэг арга хэмжээ авахад хөтлөх хөшүүрэг болно. Нөгөө талаар, улс төрийн намуудыг төрөөс хэт хамааралтай болгох сөрөг талтай байж болно.	
Анхаарах асуудлууд	Гол хувилбарууд	Тайлбар
Төрийн санхүүжилт олгох шалгуур (төрөөс хэнд санхүүжилтийн дэмжлэг үзүүлэх вэ?)	Босго байхгүй байх	Олон ургалч үзлийг дээд түвшинд хүргэх боловч улс төрийн хагарал хуваагдал үүсгэх, төсвийн хөрөнгийг үргүйдүүлэх эрсдэлтэй.
	Авсан саналын хувь хэмжээ	Тодорхой хэмжээнд олон нийтийн дэмжлэг хүлээсэн нь (яг ямар түвшний гэдэг нь чухал) нотлогдсон намуудад зөвхөн дэмжлэг үзүүлнэ.
	Парламент дахь суудлын тоо	Ач холбогдол багатай улс төрийн намуудыг шигших боловч улс төрийн тавцанд шинэ хүчин гарч ирэхэд улам хүндрэлтэй болох талтай.
	Нэр дэвшигчдийн тоо	Санхүүжилтийг сонгуульд идэвхтэй оролцож буй намуудад зөвхөн олгоно.
Санхүүжилтийн хэмжээг тогтоох шалгуурууд (босго давсан талуудад мөнгө хэрхэн хуваарилах вэ?)	Шалгуур хангасан намуудад ижил санхүүжилт олгох	Олгон ургалч үзлийг дэмжинэ, гэхдээ намд хагарал үүсгэх, төрийн (нийтийн) хөрөнгийг үргүй зарцуулах эрсдэлтэй.
	Авсан санал, эсвэл суудлын тоонд үндэслэх	Санхүүжилтийг сонгуулийн амжилт буюу сонгогчдоос авсан дэмжлэгтэй уяж өгнө (гэхдээ хамгийн том намуудад дийлэнх санхүүжилт очих магадлалтай)
	Нэр дэвшигчдийн тоонд үндэслэх	Идэвхтэй намууд илүү санхүүжилт авна (гэвч нэр дэвшигчдийн тоо нь үйл ажиллагааны идэвхийг хэмжих тохиромжтой үзүүлэлт биш байж болно).
	Зардлын хувь хэмжээгээр нөхөн олговор олгох	Хувиараа хөрөнгө мөнгө босгох ажлыг дэмжинэ (гэхдээ бизнесийн салбарынхантай хэлхээ холбоо сайтай намуудад илүүц шагнал болж магадгүй).

Санхүүжилт олгох хугацаа (санхүүжилтийг сонгуулийн өмнө олгох уу, дараа нь олгох уу, эсвэл тогтмол олгож байх уу?)	Тогтмол хуваарилах	Сонгууль хооронд намуудын үйл ажиллагааг идэвхжүүлэхэд дэмтэй. Гэхдээ сонгуулийн бус үеэр намуудын идэвх оролцоо сул байдаг уламжлалтай газар үр дүн бага.
	Сонгуулийн өмнө хуваарилах	Улс төрийн намууд сонгуулийн кампанит ажлын зардлаа урьдчилан авна (санхүүжилт олгох эсэх, хэдий хэмжээний санхүүжилт өгөх нь өмнөх сонгуулийнх нь амжилтад тулгуурлах бөгөөд түүнээс хойш дэмжлэг хүлээх түвшин нь өөрчлөгдсөн байж болно).
	Сонгуулийн дараа хуваарилах	Санхүүжилт тухайн үеийн дэмжлэгийн түвшинд тулгуурлах боловч намууд эхлээд бие даан хөрөнгө мөнгө босгож, дараа нь нөхөн төлбөр авах сул талтай.
Санхүүжилтийн түвшин (санхүүжилтийн зохистой хэмжээ ямар түвшинд байх нь зүйтэй вэ?)	Улс төрийн ардчилсан зорилгод нийцэх түвшин нь ямар байх вэ?	Хэт бага хэмжээний санхүүжилт нам/сонгуулийн улс төрийн үйл ажиллагаанд нөлөө байхгүй, харин хэт их мөнгө намуудыг олон нийтээс алслан холдуулах (ард түмний дунд туйлын нэр хүндгүй болгох) нөлөөтэй.
Санхүүжилтийн зориулалтыг зааж өгөх	Сонгуульд ашиглах уу, эсвэл сонгуулийн бус үед зарцуулах уу?	Зарим оронд төрийн санхүүжилтийг зөвхөн сонгуульд ашиглахыг зөвшөөрдөг бол заримд нь хориглосон байдаг (энэ нь улс төрийн нам, сонгуулийн талаарх ерөнхий байр суурь, үзэл бодлоос хамаардаг).
	Жендерийн тэгш байдал зэрэг бусад зорилготой холбогдох нь	Жендерийн тэгш байдлыг хангах, залуучуудын байгууллага, судалгааны албыг дэмжих зэрэг зорилгод чиглүүлэх боломжтой (заримдаа улс төрийн намын эрх чөлөөг хязгаарладаг гэж шүүмжилдэг).

Зарцуулалтад тавих хязгаарлалт

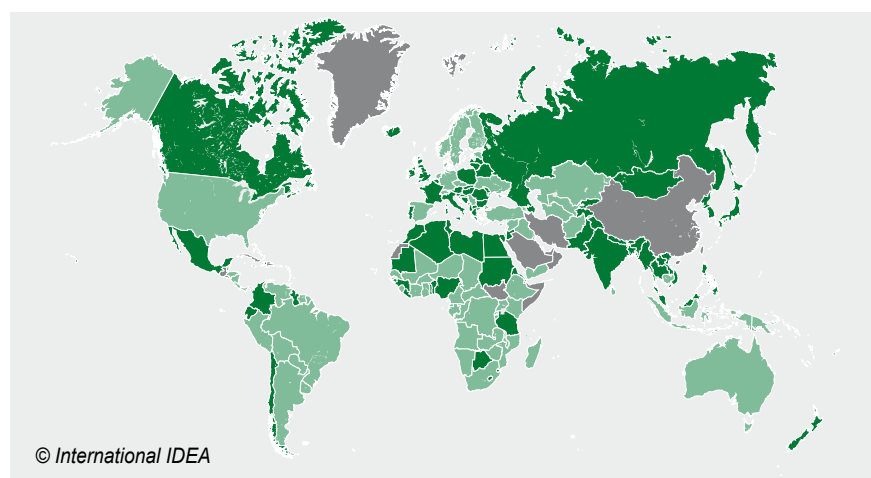
Дэлхийн улс орнуудыг харьцуулж үзэхэд хандивыг янз бүрийн байдлаар хязгаарлаж хорьсон жишээ олон байдаг боловч харин зарцуулалтад хориг тавьсан нь ховор тохиолдоно. Санал худалдан авах, нийтийн хөрөнгө мөнгийг нам, нэр дэвшигчдэд олгосон төрийн санхүүжилтээс бусад тохиолдолд намын үйл ажиллагаанд ашиглахыг хориглох нь олон улсад нийтлэг. Цөөн оронд телевизийн төлбөртэй сурталчилгаа (заримдаа бүх төрлийн төлбөртэй сурталчилгаа)-г хориглохоос өөрөөр зардалд шууд хориг тавьсан жишээ ховор байна.

Харин улс төрийн намууд болон нэр дэвшигчид сонгуульд хамгийн ихдээ ямар хэмжээний хөрөнгө мөнгө ашиглаж болохыг хязгаарласан зардлын дээд хэмжээг тогтоох зохицуулалт түгээмэл. Ийм хязгаарлалтын зорилго нь хандивлагчдын нөлөөг зохицуулах гэхээсээ илүүтэй, санхүүгийн боломж ихтэй улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн давуу байдлыг тэгшитгэхэд чиглэдэг. Тухайлбал, ардчилал тогтсон болон шинээр тогтож байгаа орнуудын аль алинд нь хувийн мөнгөөрөө кампанит ажлаа санхүүжүүлж байгаа

нэр дэвшигчид, эсвэл намынхаа санхүүжилтийн нэлээд хэсгийг гаргаж байгаа намын удирдагчид олон байдаг жишээг дурдаж болно. Хэдийгээр хувиасаа санхүүжилт гаргаж буй тохиолдолд нэр дэвшигч, улс төрийн нам зүй бус нөлөөнд автах үзэгдэл гарахгүй гэж маргаж болох ч халааснаасаа гаргаж болох санхүүжилтийн хэмжээг хандивын хязгаарт бариулж нийцүүлэх, эсвэл зардлын дээд хязгаар тогтоох байдлаар санхүүгийн давуу байдлыг нь тэгшитгэн хязгаарлах нь зүйтэй.

Дэлхийн улс орнуудын 30 орчим хувь нь улс төрийн намуудын зардалд, 40 гаруй хувь нь нэр дэвшигчдийн зардалд дээд хэмжээ тогтоодог байна. Хандивын хязгаарлалтын нэгэн адил, энэ төрлийн зохицуулалтын үр дүн нь нэг талаас санхүүгийн бололцоо сайтай талуудын давуу байдлыг тэгшитгэхийн сацуу сонгогчдод ойр, хүртээмжтэй кампанит ажил явуулахад саад болохооргүй зохистой түвшинд зардлын дээд хэмжээг тогтоохоос шалтгаалах ба гол нь хэрэгжилтийг хэрхэн хангахаас хамаарна. Түүнчлэн үр дүнд нөлөөлөх бусад хүчин зүйлд зардлын төрөл (тухайлбал, ажилтнуудын зардлыг багтаасан уу?), үйлчлэх хугацаа (тухайлбал, хязгаарлалт зорилгодоо хүрэхэд хангалттай хугацаагаар тогтоогдсон уу?) зэрэг багтаж байна.

Диаграмм 2.4. Нэр дэвшигчдийн зардлын дээд хэмжээ



- Тийм
- Үгүй
- Мэдээлэл байхгүй

Эх сурвалж: АСДҮОУХ. Энэ газрын зургийг өгөгдлийн сангийн 2014 оны хоёрдугаар сарын байдлаарх мэдээлэлд үндэслэн харуулав. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан дахь мэдээлэл тогтмол шинэчлэгддэг болно. Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=286&region=-1>

Зардлыг хязгаарлахтай холбогдон үүсэх тусдаа нэг асуудал нь улс төрийн нам ч биш, нэр дэвшигч ч биш талаас (гуравдагч этгээд гэгдэх) сонгуульд зарцуулах мөнгөнд хязгаар тогтоох асуудал байдаг. Хамгийн амархан арга бол сонгуульд өрсөлдөөгүй аливаа этгээд сонгуулийн кампанит ажилд оролцохыг хориглох явдал боловч үүнийг дэлхийн олон оронд хүний эрхийн зөрчил буюу ялангуяа үг хэлэх эрхийг хөсөрдүүлсэн хэрэг гэж үзэх нь бий.¹⁵ Ихэнх улсад гуравдагч этгээдэд чиглэсэн зардлын зохицуулалт байдаггүй. Ийм зохицуулалттай цөөн хэдэн орны хувьд зарцуулалтад хязгаарлалт тогтоох, эсвэл гуравдагч этгээдийг санхүүгийн тайлан гаргахыг шаардсан байдаг. Энэ асуудлыг бүс нутгийн талаарх бүлгүүдэд (ялангуяа 8-р бүлэгт) дэлгэрэнгүй авч үзсэн болно.

Хүснэгт 2.3. Зардалд хязгаар тогтоох үндэслэл ба анхаарах асуудал

Үндэслэл	Тайлбар	
Ахиу санхүүжилт босгох боломжтой нэр дэвшигчдийн давуу талыг багасгах	Хандивт хязгаар тогтоох нь энэ зорилгод илүү нийцнэ (хэрвээ нэр дэвшигчийн хувиасаа гаргаж болох санхүүжилтийн дээд хэмжээг тогтоосон бол). Олон тооны хандивлагчаас бага багаар мөнгө босгох боломжтой нам, нэр дэвшигчдэд зарцуулалтын хязгаар дарамт учруулж болохыг анхаарахад илүүдэхгүй. Ерөнхийдөө бага хэмжээний хандив цуглуулахыг хөхиүлэн дэмжих нь зүйтэй гэж үздэг.	
Сонгуулийн зардлыг ерөнхийд нь бууруулах	Сонгуульд маш их хэмжээний мөнгө зарцуулах нь ядуу орнуудад ёс суртахууны хувьд шүүмжлэлд өртөх талтай агаад улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд олон нийтийн итгэх итгэлийг бууруулах муу нөлөөтэй.	
Асуудлууд	Үндсэн хувилбар	Тайлбар
Тооцоолол	Тогтсон тоо хэмжээ (нам/нэр дэвшигч тус бүр 1000 ам.доллар гэх мэт)	Ойлгоход хялбар, гэхдээ сонгуулийн тойргийн хэмжээ янз бүр байдгийг харгалздаггүй.
	Сонгогч тус бүрт ногдох тоо хэмжээ (сонгуулийн тойрог бүрээр, нам/нэр дэвшигч тус бүрээр 1 ам.доллар гэх мэт)	Сонгуулийн тойрог дахь хүн амын тооноос хамаарч зарцуулалтын хязгаарыг янз бүрээр тогтоох боломжтой (том тойрогт сонгогчдод хүрч ажиллахад илүү санхүүжилт шаардагдана). Гэвч сонгуулийн тойргийн ялгааг газар зүйн хувьд тооцдоггүй.
Тодорхой тоо заах, эсвэл инфляцад үндэслэх	Тодорхой тоо заах (жишээ нь, 1000 ам.доллар)	Ойлгоход хялбар, гэхдээ инфляцын нөлөөгөөр мөнгөн дүнгийн бодит үнэ өөрчлөгдөж ач холбогдлоо алдаж болно (үүнийг инфляцын хувь хэмжээтэй уялдуулан индексжүүлэх замаар шийдэх бололцоотой).
	Цалингийн доод хэмжээг үржүүлж тооцоолох	Цалингийн доод хэмжээ (эсвэл түүнтэй адилтгах үзүүлэлт)-тэй уялдуулах. Энэ нь инфляцтай автоматаар холбогдоно.
	Дундаж цалингийн хэмжээг үржүүлж тооцоолох	Цалингийн доод хэмжээтэй уялдуулах нь засгийн газрын бодлогоос хамааралтай байдаг тул дундаж цалин хөлсөөр тооцоолоход энэ эрсдэл бага байна. Гэхдээ статистикийн найдвартай тоо мэдээ шаардлагатай.

Санхүүгийн тайлан

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын гол тулгуур асуудал нь улс төрд оролцогч талууд хаанаас санхүүжин, юунд зарцуулсан тухай мэдээллээ тайлагнах шаардлага юм. Энэ нь хоёр үндсэн зорилготой. Нэгд, улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг чухалчилсан Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага (НҮБ)-ын Авлигын эсрэг конвенцын заалтыг биелүүлэхэд дөхөм болохын дээр сонгогч санал өгөхдөө мэдээлэлтэйгээр шийдвэр гаргах нөхцөлийг бүрдүүлэх юм. Хэл аманд орооцолдох, олон нийтийн дэмжлэг алдахаас эмээх явдал нь ямар ч хуулийн шийтгэлээс илүүтэй буруу үйлдэл хийхээс сэргийлж чадна.

Санхүүгээ тайлагнахыг шаардах хоёр дахь зорилго нь хяналт тавих үүрэг бүхий байгууллагуудын зүгээс хуулийн хэрэгжилтийг хянах ажлыг хөнгөвчилж хандив, зарцуулалтын хориг, хязгаарыг сахиулах явдал юм. Хэдийгээр зөрчил гаргасан этгээд түүнийгээ хүлээн зөвшөөрч тайландаа тусгахгүй ч санхүүгийн данс тооцоогоо гаргаж өгөхийг шаардсанаар цаашид мөрдөн шалгах ажилд тустай бодит баримт бий болно.

Дэлхийн улс орнуудын 90 орчим хувь нь улс төрийн нам болон нэр дэвшигчийн аль алинаас нь санхүүгийн тайлан шаардсан ямар нэг хэлбэрийн зохицуулалттай ажээ. Хачирхалтай нь улс төрийн санхүүжилтийн нэлээд нарийвчилсан зохицуулалт бүхий зарим оронд улс төрийн нам болон нэр дэвшигчийн аль алинаас тайлан шаарддаггүй жишээ ч бас байна.

Санхүүгийн тайланд тусгах мэдээллүүд нь орон оронд өөр байдаг. Эдгээрээс хамгийн маргаан дагуулдаг нь хандивлагчдынхаа нэрийг зарлах эсэх асуудал байх бөгөөд санхүүгийн тайлан шаарддаг зохицуулалттай орнуудын ойролцоогоор тал хувьд нь дээрх мэдээллийг тайланд заавал оруулдаг байна. Эдгээр орны заримд нь зөвхөн тодорхой босгоос дээш хандив өгсөн хандивлагчийн нэрийг нь ил болгох зохицуулалт үйлчилдэг аж.¹⁶ Энэ нь нэг талаас ил тод байдлыг хангах шаардлага, нөгөө талаас бага хэмжээний хандив өгч байгаа этгээдийн хувийн нууцыг хамгаалах асуудлыг тэнцвэртэй шийдвэрлэх зорилго агуулахын зэрэгцээ тайлан гаргаж буй этгээдэд учрах захиргааны ажлын ачааллыг багасгаж өгдөг байна. Тайланг олон нийтэд ил болгох асуудалд улс орнууд янз янзаар хандаж байна. Дэлхийн улсуудын 20 орчим хувьд нь санхүүжилтийн тайланг олон нийтэд ил болгох зохицуулалт байдаггүй ба энэ нь дээр иш татсан НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенцын үзэл санаанд харшилж

байгаа юм. Бусад орон ихэнхдээ олон нийт олж үзэхэд хүндрэлтэй, ойлгоход ярвигтай тайлан танилцуулдаг. Уг нь санхүүгийн тайланг уншиж ойлгоход хялбар, хайлт хийж, боловсруулах боломжтой цахим хэлбэрээр нийтэлж байвал зохилтой.

Хүснэгт 2.4. Санхүүгийн тайлан гаргах шаардлагын үндэслэл ба анхаарах асуудал

Үндэслэл	Тайлбар	
Улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх	Санхүүжилтийг тайлагнах нь Авлигын эсрэг НҮБ-ын Конвенцод нийцүүлэн ил тод байдлыг хангахад чухал үүрэгтэй юм.	
Хяналт тавих нөхцөлийг бүрдүүлэх	Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтэд үр дүнтэй хяналт тавих нь санхүүгийн тайлан байхгүй нөхцөлд онолын хувьд боломжтой ч бараг бүтэшгүй зүйл билээ.	
Асуудал	Үндсэн хувилбар	Тайлбар
Тайлангийн давтамж /хугацаа (олон оронд энд дурдсан хоёр хувилбарын аль алиныг нь шаарддаг)	Тогтмол тайлагнах	Намууд нь сонгууль хооронд идэвхтэй ажилладаг орнуудын хувьд тогтмол санхүүжилттэй байх чухал. Сонгууль хооронд улс төрийн намууд нь идэвхгүй улс оронд ч гэсэн, зөвхөн сонгуулийн зардлын тайлан шаардах нь сонгууль болохоос өмнө мөнгө босгож зарцуулах замаар хуулиас бултах боломжийг олгодог.
	Сонгуулийн тайлан	Намуудыг зөвхөн жилийн тайлан гаргахыг шаарддаг оронд сонгуулийн зардлын талаарх мэдээлэл хожимдож гарах талтай. Сонгуулийн үеэр тайлагнаж байх нь сонгогчдод чухал мэдээлэл болох ч хүний нөөц хомс газар хэрэгжүүлэх боломжгүй байж болно.
Тайлан гаргах талууд (ихэнх улсуудад холимог хувилбар хэрэгжиж байна)	Улс төрийн нам	Санхүүжилт босгож зарцуулахад ихэнх тохиолдолд нэр дэвшигчид гол үүрэгтэй оролцдог боловч ил тод байдлыг хангахад намын санхүүжилтийн тухай мэдээлэл чухал юм. ¹⁷
	Нэр дэвшигч	Сонгуулийн тогтолцоонд нь улс төрийн намууд гол үүрэгтэй улс оронд нэр дэвшигчээс санхүүгийн тайлан шаардахгүй байх нь элбэг. Энэ нь байж болохоор зохицуулалт мэт санагдав ч ил тод байдлыг хумьж, хуулиас бултах боломж олгодог.
	Гуравдагч этгээд	Ил тод байдлыг хангах, хуулийн цоорхойг нөхөхөд чухал боловч гуравдагч этгээдийн зардалд юуг тооцохыг тодорхойлоход заримдаа бэрхшээлтэй байдаг.

<i>Юуг тайлагнах вэ (ихэнх оронд холимог хувилбарыг ашиглаж байна)</i>	Орлого	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн бие даасан байдлыг үнэлэхэд санхүүжилтийн эх үүсвэрийн талаарх мэдээлэл сонгогчдод чухал байдаг.
	Зарцуулалт	Зардлын тайлан гаргах шаардлага нэлээд түгээмэл байна. Энэ нь зарцуулалтын хязгаарлалтад тавих хяналтыг сайжруулж, намууд мөнгөө (түүний дотор төрийн санхүүжилтийг) ухаалгаар зарцуулж байгаа эсэхийг шүүн дүгнэх боломжийг сонгогчдод олгодог.
	Өмч хөрөнгө ба өр төлбөр	Томоохон өмч хөрөнгө, өр төлбөрийн тухай мэдээлэл нь ашиг сонирхлын зөрчил байгаа эсэх (мөн сонгуульт албан тушаалтны хөрөнгө сонгуулийн хооронд өөрчлөгдсөн эсэх)-ийг хянахад чухал.
<i>Ямар мэдээллийг олон нийтэд ил болгох вэ?</i>	Олон нийтэд ил тод болгодоггүй	Зарим оронд санхүүгийн тайланг хүлээн авсан байгууллага нь хав дарчих тохиолдол бий. Энэ нь хувийн нууцыг хамгаалах боловч ил тод байдалд халтай.
	Зөвхөн тойм мэдээлэл	Олон оронд зөвхөн тойм мэдээллийг олон нийтэд ил болгодог ба энэ нь хангалттай биш юм.
	Хүлээн авсан бүх мэдээлэл	Ил тод байдлыг дээд зэргээр хангана. Харин бага хэмжээний хандив өгсөн этгээдийн хувийн нууцыг хамгаалах хэрэгцээ байж болох юм.

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын хэрэгжилтийг хангах нь

Энэ номын бүс нутгийн тухай бүлгүүдээс тунгаан авч болох чухал сургамж бол сайн хууль тогтоомж гаргаж нэвтрүүлээ ч хэрэгжүүлэхгүй бол өргүйтэй ижил болно. Үүнийг улс төр, ялангуяа улс төрийн санхүүжилтийн талаар тодорхой ойлголттой хэн бүхэн хүлээн зөвшөөрдөг. Тиймээс нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилт олж, зарцуулах асуудлыг зохицуулсан аливаа хууль тогтоомжид хэрэгжилтийг хангах арга замыг заавал хамтад нь тусгах ёстой.

Улс төрийн нам болоод сонгуулийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх бодлогын шийдвэр гаргахад тодорхой бие даасан зохицуулалт болгоныг хэрэгжүүлэх боломж, түүнд дөхөм болох алхмуудыг бодолцох ёстой. Хандивыг нууцаар өгөх явдал түгээмэл байх тул хандивын дээд хэмжээнд хяналт тавих нь маш бэрхшээлтэй байдаг. Корпорацуудаас хандив авахыг хориглоход хялбар ч хувь хүнээр дамжуулж улс төрийн намд мөнгө өгөх явдлыг зогсоох нь илүү ярвигтай. Гэхдээ хэрэгжүүлэхэд төвөг багатай зохицуулалтууд байна. Жишээлбэл, Филиппин Улсад нэр дэвшигчийн өдөрт явуулж болох сурталчилгааны хугацааг хязгаарлах замаар төлбөртэй сурталчилгааны зардлыг зохицуулж өгсөн байдаг.¹⁸ Аливаа хууль тогтоомжийн хэрэгжилт нь улс төрийн

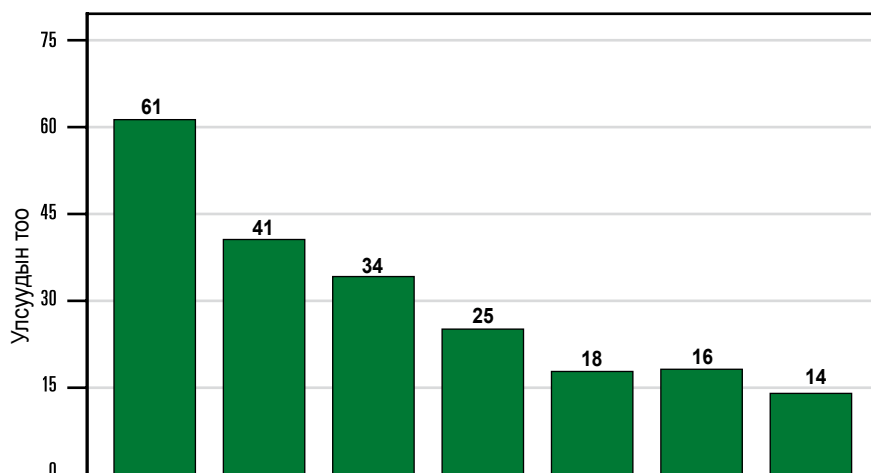
намуудад хэр дарамт учруулахыг харгалзан үзэх нь бас чухал. Хэрэв ашиг тус нь бага боловч намуудад учрах ачаалал нь өндөр байвал тийм зохицуулалт хэрэгтэй юу гэсэн асуулт урган гарна.

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын хэрэгжилтийг зөвхөн эрх зүйн орчноор үр дүнтэй хангах боломжгүй. Үүнд улс төрийн хүчин зүйлс байнга тодорхой үүрэг гүйцэтгэх нь дамжиггүй бөгөөд энэ талаар дээр дурдсанаас гадна бүс нутгийн тухай бүлгүүдэд тодорхой тайлбарласан. Аливаа ардчилсан нийгэмд улс төрчдийн санхүүгийн үйл ажиллагааг хянах хууль тогтоомжийг нөгөө л улс төрчид өөрсдөө батлах ёстой болдог нь байдлыг улам хүндрүүлж байдаг. Тэдний зарим нэг нь сонгогдох, дахин сонгогдоход хангалттай мөнгө босгох, зарцуулах боломжоо хязгаарлах онц сонирхолгүй байх талтай. Улс төрийн намууд болон бусад холбогдох тал улс төрийн үйл явцад зарцуулах хөрөнгө мөнгийг хязгаартай байлгах хүсэл эрмэлзэлтэй байх нь урт хугацаанд улс төрийн санхүүжилтийг сайжруулахад чухал юм.

Хуулийн хэрэгжилтийг үр дүнтэй хангахад эрх үүрэг нь тодорхой, бие даасан, хараат бус, хүний нөөц, хөрөнгө сайтай, улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаар ажиллах хүсэл эрмэлзэлтэй төрийн байгууллага байх шаардлагатай. Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага (OSCE)-ын Ардчилсан институт, хүний эрхийн алба болон Венецийн комиссын байр суурийг авч үзвэл «[хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагын] улс төрийн дарамт шахалтаас ангид, хараат бус бие даасан байдлыг хангахуйц үр нөлөөтэй арга хэмжээг хууль тогтоомж болон төрийн практикт тусгаж өгөх шаардлагатай»¹⁹ гэж үздэг.

Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд дурдсанаар, мэдээлэл олдоцтой байгаа орнуудын бараг 25 хувьд нь санхүүжилтийн тайлан хүлээн авах, хууль тогтоомж зөрчсөн эсэхийг шалгах хууль ёсны эрх бүхий институт байхгүй байгаа нь гайхширал төрүүлнэ. Хууль ёсны институттай орнуудад сонгуулийн төв байгууллага энэхүү үүрэгт ажлыг гол төлөв хэрэгжүүлдэг бөгөөд яам, аудитын байгууллага, улс төрийн санхүүжилтийг хянах зорилгоор тусгайлан байгуулсан байгууллагууд ч бас практикт байна. Бүс нутгийн тухай бүлгүүдэд авч үзсэнээр, энэ асуудал бүс хооронд их ялгаатай байна.

Диаграмм 2.5. Улс төрийн санхүүжилтийн тайланг хянах, зөрчлийг шалгах үүрэгтэй тухайлсан байгууллага байдаг уу?



Эх сурвалж: АСДҮОУХ. Энэ диаграмм нь Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн 2014 оны хоёрдугаар сарын байдлаарх мэдээлэлд суурилав. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан дахь мэдээлэл тогтмол шинэчлэгддэг болно. Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=286&region=-1>

Тэмдэглэл: СТБ = сонгуулийн төв байгууллага

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хариуцсан төрийн институт үүрэг хариуцлагаа үр нөлөөтэй гүйцэтгэхэд нь шаардлагатай бүрэн эрх, чадавхтай байх ёстой бөгөөд хараат бусаар шийдэмгий ажиллах үүрэгтэй. Гэхдээ энэ нь ялихгүй зөрчилд хатуу торгууль шийтгэл ногдуулах тухай асуудал огт биш. Харин улс төрийн оролцогч талуудтай эерэг харилцаа үүсгэж ажиллах нь санхүүжилтийн хяналт шалгалт шаардлагатайг талуудад ойлгуулж, хууль дүрэм баримталж ажиллах хүсэл эрмэлзлийг нь нэмэгдүүлэхэд ач холбогдолтой байдаг. Аливаа шийтгэл оногдуулахдаа гаргасан зөрчлийн хор уршиг болон улс төрийн олон ургалч байдал, ардчилсан үйл явцад үзүүлэх нөлөөг аль алиныг нь бодолцох ёстой. Хууль сахиулах байгууллага өөрөө үйл ажиллагаагаа ил тод, жигд, хариуцлагатай байлгаж эрх зүйн орчны нийтлэг сайн зарчмуудыг мөрдөж ажиллах нь зүйд нийцнэ.

Улс төрийн санхүүжилтийг хянах байгууллагад тавигдах шаардлага нь сонгуулийн асуудлыг эрхэлсэн байгууллагад тавьдаг шаардлагатай төстэй. Ийм шаардлагыг тоймлон дурдвал:

- Чиг үүрэг, бүрэн эрх нь хангалттай, бусад байгууллагатай давхцаагүй, ойлгомжтой байх;
- Удирдлагынх нь томилгоо улс төрийн дарамт шахалтаас ангид, олон нийтийн итгэлийг хангасан оролцоотой, ил тод хийгддэг байх;
- Удирдлага болон албан хаагчдын ажлын байр нь баталгаатай, зүй бус нөлөөллөөс хамгаалагдсан байх;
- Хангалттай төсөвтэй, төсвөө өөрөө шийдэх эрхтэй байх;
- Ил тод, төвийг сахисан байдлаар үйл ажиллагаагаа явуулж, хуулийг сахин биелүүлэх, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх талаар оролцогч талуудтай бүхий л боломжоороо хамтран ажиллах хандлагыг байгууллагадаа төлөвшүүлэх.

Хууль зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлагын механизм нь тухайн гаргасан зөрчилд нь тохирсон, давтан үйлдэл гаргахаас сэргийлэхүйц байх шаардлагатай. Сануулга өгөх, эсвэл нэр заан ичээх арга барил нь улс төрийн нам болон нэр дэвшигчид олон нийтийн дунд нэр хүндээ алдахаас айдаг нийгэмд үр нөлөөтэй байж болох юм (санхүүгийн тоо баримтыг олон нийтэд ил болгож хэвлэл мэдээлэл болон иргэний нийгмийнхэнд тодорхой баримт олж мэдээлэх нөхцөл бүрдүүлснээр ийм төрлийн шийтгэл улам үр дүнтэй байх болно). Илүү ноцтой зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхийн тулд хуулийн дагуу торгох, төрийн санхүүжилтийг зогсоох, бүр цаашлаад хорих шийтгэл оногдуулах арга хэмжээ авах шаардлага ч гарч болно. Ихэнх улс орон ядаж цаасан дээр хариуцлагын заалтуудтай байх бөгөөд хамгийн түгээмэл шийтгэл нь торгууль байна.

Хууль сахиулах байгууллагын хамгийн чухал ажлын нэг нь улс төрийн намууд, нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн талаарх мэдээллийг олон нийтэд ил тод болгох явдал юм. Ингэснээр жишээлбэл, сэтгүүлчид тодорхой улс төрийн нам, эсвэл нэр дэвшигчийг хэн санхүүжүүлж байгаа, тэр хандивлагч нь цаашдаа төрийн гэрээ хэлцэл, бодлого шийдвэрээс ашиг тус хүртэж байгаа эсэхийг хянан илрүүлэх боломжтой болдог. Тиймээс хэвлэл мэдээлэл нь улс төрийн санхүүжилтийн хяналт, хуулийн хэрэгжилтийг хангахад чухал үүрэгтэй. Хууль сахиулах байгууллагын хяналтаас илүүтэй ихэнхдээ эрэн сурвалжлах сэтгүүлчдийн ачаар улс төрийн санхүүжилтийн зөрчлийг олж илрүүлдэг билээ.

Иргэний нийгэм нь бүхэлдээ улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Сонгуулийн санхүүжилтэд хараат бус мониторинг хийх нь дэлхийн олон улс оронд улам түгээмэл болж байна. Үүнийг олон нийтийг мэдээллээр хангах ажилтай хамтатгавал шинэчлэлд тустайгаас гадна оролцогч талуудын зан үйлийг өөрчлөхөд чухал түлхэц болж чадна.

Эх сурвалж

New York City Campaign Finance Board (2013) *Public Matching Funds*, available at <http://www.nycffb.info/candidates/candidates/publicmatchingfunds.aspx>, accessed 20 January 2014.

Ohman, Magnus (2012) *Political Finance Regulations Around the World*. Stockholm: International IDEA.

Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) and Venice Commission (2010) *Guidelines on Political Party Regulation*, CDL-AD(2010)024.

Reynolds, Andrew, Reilly, Ben and Ellis, Andrew (eds) (2005) *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm: International IDEA, available at <http://www.idea.int/publications/esd/>, accessed 4 February 2014.

Smilov, Daniel (2008) *Dilemmas for a Democratic Society: Comparative Regulation of Money and Politics*, DISC Working Paper 4/2008. Budapest: Central European University, Center for the Study of Imperfections in Democracy.

United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (UNHCHR) (1996) *The Right to Participate in Public Affairs, Voting Rights and the Right of Equal Access to Public Service*, General Comment no. 25, available at <http://www.unhchr.ch/tbs/doc.nsf/0/d0b7f023e8d6d9898025651e004bc0eb>, accessed 4 February 2014.

Зүүлт

- ¹ Жишээ нь хандив, зарцуулалтын хязгаарыг үндэслэлгүйгээр доогуур тогтоох нь санхүүжилтийн тайлан дахь алдаа мэдгийг нэмэгдүүлэх талтай.
- ² Үүний нэг сайн жишээ нь төрийн санхүүжилтийг зориулалтаар олгох явдал юм. Зарим оронд төрийн санхүүжилтийг зөвхөн сонгуулийн үйл ажиллагаанд зарцуулах ёстой бол заримд нь зөвхөн сонгуулийн бус үйл ажиллагаанд зориулах ёстой байдаг. Эдгээр хандлага эсрэг тэсрэг боловч практикт ялгаа нь бага. Хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах үр нөлөөтэй механизм байхгүй тохиолдолд улс төрийн намууд хөрөнгө мөнгийг хамгийн хэрэгцээтэй чиглэлд зарцуулах арга замаа олчхоод байдаг.
- ³ Энэ хоёр хэмжээс нийлэхээрээ Смиловын (2008, x1) тодорхойлсон “үзэл суртлын хэмжээс”-тэй ижил төстэй болдог. Энд тэрбээр “улс төр ба хууль ёсны байдал”-ын тухай либертари, эгалитари үзлийг улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах тогтолцооны хэв шинж бий болгох зорилгоор харьцуулж үзсэн

- байдаг. Түүний хоёр дахь хэмжээс нь институттай холбоотой бөгөөд үүнийг улс төрийн нөхцөл байдлын талаарх ойлголтын хүрээнд авч үзсэн.
- ⁴ Үүнтэй холбоотой онцлох жишээ гэвэл Шведийн парламентын вэбсайт дээр байдаг улс төрийн намууд төрийн санхүүжилт авч байхад “улс болон парламент төрөөс олгож буй санхүүжилтийг улс төрийн намууд хэрхэн ашиглаж байгаад одоогоор хяналт тавихгүй байна” (зохиогчийн орчуулга) гэсэн товч мэдэгдэл юм. Үзэх хаяг: <http://www.riksdagen.se/sv/Sa-funkar-riksdagen/Fragor--svar/Ledamoter-och-partier/?faqid=37664>
- ⁵ Сонгуулийн төрөл бүрийн тогтолцооны талаар *Reynolds, Reilly and Ellis 2005* номоос үзнэ үү. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд тулгуурлан хийсэн судалгаагаар тухайн орны сонгуулийн тогтолцоо нь улс төрийн санхүүжилтийн аль зохицуулалтыг ашиглахад нөлөөлдөг байна (Оман 2012 номыг үзнэ үү).
- ⁶ Смилов (Smilov) 2008.
- ⁷ НҮБ-ын Хүний эрхийн дээд комиссарын газрын 1996 оны шийдвэрт “Сонгогчдын чөлөөтэй сонголт хийх эрхийг хааж боохгүй байх, эсвэл аливаа нэр дэвшигч, намын нэрийн өмнөөс гаргасан тэнцвэргүй зарцуулалт нь ардчилсан үйл явцыг гажуудуулахад хүргэхгүй байх явдлыг хангах шаардлагын үндсэн дээр сонгуулийн зарцуулалтад зохих ёсны хязгаарлалт тавьж болох юм” гэж заасан байдаг.
- ⁸ Энэ хүснэгтийг анх Даниела Пиккио боловсруулан гаргасан.
- ⁹ 114 орныг хамруулсан хийсэн АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн дүн шинжилгээ.
- ¹⁰ Нигери Улсын шүүхээс 2010 онд бүх намд (тэр үед 60 гаруй нам байсан) ижил хэмжээний санхүүжилт өгөх ёстой гэж шийдсэний дараа гарсан тохиолдол. Үр дүнд нь төрийн шууд санхүүжилтийг Сонгуулийн хуульд 2010 оны эцсээр хийсэн өөрчлөлтөөр үгүй хийсэн.
- ¹¹ 110 орныг хамруулан хийсэн АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн дүн шинжилгээ. Үлдэж буй орнуудын хувьд хуваарилалтын шалгуурын янз бүрийн холимог хувилбар ашигладаг бөгөөд үүнд сонгуульд нэр дэвшүүлэхээр гаргаж ирсэн хүмүүсийн тоо, аль нэг намын нэр дэвшигчид доторх эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь, намын гишүүдийн тоо зэрэг орж байна.
- ¹² Нью-Йорк хотын Сонгуулийн санхүүжилтийн зөвлөл 2013.
- ¹³ Жишээлбэл, ийм байдал улс төрийн олон тооны намд олон нийтийн телевизээр нэвтрүүлгийн тэнцүү цаг олгох тохиолдолд гарч болох юм. Сонгуулийн сурталчилгаа олон тоогоор, шил даран гараад байвал түүнд анхаарал тавих үзэгчид цөөхөн байх болов уу.
- ¹⁴ Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын Ардчилсан институт, хүний эрхийн алба (OSCE/ODIHR) болон Венецийн комиссын зөвлөмжид (2010, 184 дүгээр зүйл) “Санхүүжилт олгох хугацааг тогтоохдоо сонгуулийн өмнө болон хойно олгохын давуу сул талуудыг сайтар харгалзах нь зүйтэй ба сонгуулийн дараа нөхөн олговор өгөх нь өрсөлдөх чадвар султай жижиг, шинэ тутам нэгдсэн, хөрөнгө мөнгө тааруу намуудад тус болохгүй байх талтай. Сонгуулийн дараа олгох мөнгө кампанит ажлаа санхүүжүүлэх гарааны мөнгө шаардлагатай үед хожимдож хүрэх нь ойлгомжтой. Үүнтэй холбоотой сонгууль өнгөрсөн хойно санхүүжилт хуваарилах тогтолцоо нь улс төрийн олон ургалч байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй. Кампанит ажлын туршид тэгш өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлэхийн тулд аль болох сонгуулийн үйл явцын эхнээс санхүүжилт олгох нь зүйтэй. Төрийн санхүүжилтийг кампанит ажлын хэзээ хойно, эсвэл сонгууль өнгөртөл хойш тавих нь сонгуулийн тэгш өрсөлдөөнд ач холбогдолгүйн зэрэгцээ, санхүүгийн боломж багатай улс төрийн намуудад халтай байж мэднэ” гэсэн байна.

- ¹⁵ Европын хүний эрхийн шүүхээс Нэгдсэн Вант Улстай холбоотой гаргасан хоёр шийдвэрт Европын нөхцөл байдлын хүрээнд сонгуулийн кампанит ажил дахь гуравдагч этгээдийн оролцоог тодорхой хэмжээгээр хязгаарлах нь хүлээн зөвшөөрч болох арга хэмжээ гэж тогтоосон байна. *Bowman v. the United Kingdom* (141/1996/760/961) хэрэгтэй холбоотой 1998 оны шийдвэр, *Animal Defenders International v. the United Kingdom* (Application no. 48876/08) хэрэгтэй холбоотой 2013 оны шийдвэрийг үзэх.
- ¹⁶ Хандивлагчдын нэр усыг тайлагнах босго Либери Улсад \$10 байдгаас Италид \$62,000 хүртэл янз янз байна (улс төрийн намд өгөх хандивын хувьд).
- ¹⁷ Улс төрийн санхүүжилтэд улс төрийн намууд, нэр дэвшигчид хэрхэн оролцдог тухай мэдээллийг энэхүү гарын авлагын бүс нутгийн тухай бүлгүүдээс үзнэ үү.
- ¹⁸ Зарим нэр дэвшигч бусад нэр дэвшигчдээр өөрийгөө сурталчлуулах замаар уг хязгаарлалтыг тойрч гарах аргаа олсон байдаг гэх мэдээлэл бий.
- ¹⁹ Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын Ардчилсан институт, хүний эрхийн алба (OSCE/ODIHR), Венецийн комисс, 2010, 2121 дугаар зүйл.

Улс төрийн
санхүүжилтийн
бүсчилсэн тойм:
Эрх зүйн орчин,
улс төрийн
бодит нөхцөл

3

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ

ГУРАВДУГААР БҮЛЭГ



Африк

Магнус Оман

Улс төрд мөнгө нөлөөлж байгааг үгүйсгэх хүн Африкийн улс төрийн ажиглагчид дунд цөөхөн байгаа болов уу. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид хэрхэн мөнгө олж, зарцуулж байгаа нь сонгуулийн өдрийн үйл явцаас ч илүү сонгууль шударга явагдах эсэхэд нөлөө үзүүлдэг. Харамсалтай нь, дотоодын болон олон улсын сонгуулийн ажиглагчид энэ чухал үнэнийг анхаарч үздэггүй. Африк тивд улс төрийн намууд болон сонгуулийн кампанит ажил хэрхэн санхүүждэг, тэр хөрөнгө мөнгийг хэрхэн зарцуулдаг талаарх ойлголтыг илүү гүнзгийрүүлж тодруулах шаардлага тулгамдсан байна.

Африкийн улс төрийн санхүүжилтэд тулгарч буй асуудлын тухай

Африкийн орнуудад улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалттай холбоотой ярвигтай асуудал маш их байна. Эдгээрийг нийлүүлбэл хэд хэдэн ном болж магад (зарим тохиолдолд ном болсон ч байгаа). Нөхцөл байдал улс тус бүрд адилгүй байхын сацуу дэд бүс бүрээр мөн ялгаатай. Тиймээс энэ хэсэгт Африкийн улс төрийн санхүүжилтийн зарим гол асуудлыг товч танилцуулж байна (эдгээр асуудал зөвхөн Африк тивийн онцлог биш болохыг анхаарна уу).

Санхүүжилтийн боломж

Улс төрд тэгш өрсөлдөх нөхцөл дутмаг байгаа нь гол бэрхшээл мөн бөгөөд санхүүгийн чадавх муутайн улмаас сөрөг хүчний өрсөлдөх чадвар маш дорой байх нь элбэг.¹ Энэ нь засгийн эрх барьж байгаа

тал болон сөрөг хүчний хооронд, тодруулбал нэг талаас сөрөг хүчний бүх нам, нэр дэвшигчид, нөгөө талаас эрх баригч намын нэр дэвшигчид болон төрийн аппаратын хооронд шууд тэмцэл өрнөхөд хүргэх нь бий.² Ийм тэгш бус байдлын улмаас сөрөг хүчин бодлогоороо сонгогчдыг байлдан дагуулах (тэр бүү хэл тэдэнд хүрч ажиллах)-д хүндрэлтэй болдог. Санхүүжих боломжийн хомс байдал нь залуучууд, эмэгтэйчүүд зэрэг эрх ашиг нь байнга орхигдож ирсэн бүлгийнхний хувьд онцгой бэрхшээл дагуулсан асуудал болж байна.

Төсвийн хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах үзэгдэл

Африк дахь улс төрийн санхүүжилтийн бас нэг том асуудал нь төрийн хөрөнгө, нөөцийг зориулалтын бусаар ашиглах явдал. Эрх барьж байгаа улс төрийн намууд дахин сонгогдох боломжоо нэмэгдүүлэхийн тулд бүгд эрх мэдлээ тодорхой хэмжээгээр ашигладаг. Үүнээс гадна төрийн хөрөнгө нөөцийг улс төрийн ашиг хонжооны төлөө эрээ цээргүй хууль бусаар ашиглах нь ихээхэн хортой бөгөөд дээр дурдсан өрсөлдөөний тэгш бус талбар бий болгох явдлыг улам бүр даамжруулах нөлөөтэй. Нэгэн судалгаанд дурдсанаар:

Энэ байдал нь өрсөлдөөний тэгш бус нөхцөлийг даамжруулах замаар эрх баригчдын дахин сонгогдох боломжийг нэмэгдүүлж, ардчилалд ихээхэн хохирол учруулж байна. Дахин сонгогдох ганц сонирхолд хөтлөгдсөн эрх баригч намын мэдэлд төрийн хөрөнгө нөөцийг атгуулах нь иргэддээ үйлчлэх төрийн чадварыг сулруулах ба үйлчилгээ хүргэх чиг үүрэгтэй байгууллагуудын төсөв, нөөц дундарснаас нийтэд хүрэх төрийн үйлчилгээний тоо хэмжээ, чанар буурдаг.³ гэжээ.

Клиентелизм

Клиентелизм (нео-патримониализм, эсвэл ивээн тэтгэгч-үйлчлүүлэгчийн тогтолцоо гэж өөрөөр бас нэрлэдэг) гэдэг нь ивээн тэтгэгч буюу хөрөнгө санхүү, эрх мэдэл зэргээр тэтгэгч этгээд (энд ярьж буй агуулгаар бол улс төрч) өөрийг нь дэмжсэн сонгогчдын тодорхой хэсэгтэй харилцаа холбоо тогтоон тэдний саналыг янз бүрийн (хувийн болоод хамтын) ашиг хонжоогоор наймаалцах нөхцөл байдлыг хэлдэг. Африкийн улс төр дэх клиентелизмийн нөлөө нь байнга яригддаг, ээдрээтэй асуудал⁴ бөгөөд үүнийг дараах байдлаар товчлон илэрхийлж болно: “Африк дахь улс төрийн эрх мэдэл нь өгөө авааны эцэс төгсгөлгүй солилцоонд тулгуурлах ба

тосгоны түвшнээс төр засгийн хамгийн өндөр суудал хүртэл үүнд орооцолдсон байдаг”.⁵

Санал худалдан авах үзэгдэл

Нэр дэвшигчид сонгогчдын саналыг татахдаа улс төрийн шинэлэг санал санаачилга гаргахын оронд мөнгө санал болгох явдал ганц Африкаар хязгаарлагдахгүй. Энэ нь Африкийн олон оронд ажиглагдаж байгаа ноцтой асуудал мөн бөгөөд ихэнхдээ клиентелист харилцаа (мөн Африкийн олон оронд ядуурлын түвшин өндөр байгаа)-тай шууд холбоотой байх аж. Сонгуулийн зардлын (Жибути, Мавританиас бусад Африкийн бүх улсад хууль бус байдаг) энэ хэлбэрийн талаар дор дэлгэрэнгүй авч үзэх болно.

Хууль бус санхүүжилт

Африкт улам бүр тулгамдаж буй нэг асуудал нь улс төрийн үйл явцад хууль бус аргаар олсон мөнгө нэвтрэх болсон үзэгдэл юм. Байгалийн баялгийн хууль бус наймаанаас олсон мөнгөөр улс төрчдийг уургалан, улмаар олборлох салбарт гаргасан зөрчлөө шалгуулахгүй мултрах үзэгдэл заримдаа гарч байна. Түүнчлэн, Латин Америкаас Африкаар дамжуулан Европ, ялангуяа Баруун Европ руу хууль бус мансууруулах бодис тээвэрлэдэг этгээдүүд Африкийн улс төрч, улс төрийн намуудад нөлөөлөх зорилгоор тэднийг санхүүжүүлэх тохиолдол ч гардаг аж.⁶

Гаднын санхүүгийн тусламжаас хараат болох үзэгдэл

Яг тодорхой нөлөөг нь тогтооход амаргүй боловч Африкийн олон орон гаднын санхүүгийн тусламжаас хамааралтай байгаа нь улс төр дэх мөнгөний урсгалд ихээхэн нөлөөлж байна гэж үзэх үндэслэлтэй.⁷ Гадаадын тусламжид дулдуйдах явдал нэмэгдвэл улс төрчид тусламжийн мөнгөнөөс атгахын төлөө тэмцэлдэж, улмаар энэ нь сонгуулийн өрсөлдөөнд нөлөөлөх нь гарцаагүй. Тусламжийн нөхцөлд заах бүтцийн өөрчлөлтийн шаардлагын улмаас зарим оронд тусламжийн ихээхэн хөрөнгө мөнгө төсвөөс гадуур хуваарилагддаг. Үүнтэй холбоотой доноруудаас санхүүжилт авах зорилгоор улс төрчид өнгөн дээрээ хараат бус иргэний нийгмийн байгууллагууд байгуулах тохиолдол байна. Гадаадын тусламжийг хэрхэн зохион байгуулах нь улс төрийн санхүүжилтэд энэ мэтээр нэлээд нөлөө үзүүлдэг.

Африкийн бэлэн мөнгөний эдийн засаг

Бусад тивийн улстай харьцуулахад Африкийн орнуудын эдийн засагт бэлэн мөнгөний урсгал зонхилсон хэвээр байна. Ийм хамаарал нь эдийн засагт бүхэлдээ сөрөг нөлөөтэйн дээр улс төр дэх мөнгөний урсгалыг хянахад улам их хүндрэл учруулдаг. Африкийн олон оронд банкны систем сайн нэвтрээгүй учир санхүүгийн үйл ажиллагааг үр дүнтэй хянан зохицуулахад төвөгтэй.⁸ Бэлэн мөнгөний урсгалыг хянах нь банкны гүйлгээг хянахаас төвөгтэй бөгөөд татварын хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөх түвшин ч мөн тун доогуур тул тус бүс нутагт улс төрийн намуудын болон сонгуулийн санхүүжилтийг нотлох санхүүгийн баримт үлддэггүй гэж болно.⁹

Африк дахь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тойм

Африкийн Чад, Экваторын Гвиней, Эритрей, Гамби, Сомали, Өмнөд Суданаас бусад бүх улс нь НҮБ-ын Авлигын эсрэг 2005 оны конвенцод гарын үсэг зурж соёрхон баталсан. Тус конвенцод зааснаар бүх улс орон “сонгуульт албан тушаалд өрсөлдөж байгаа нэр дэвшигчдийн санхүүжилт, боломжтой бол улс төрийн намуудын санхүүжилтийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх ... хууль эрх зүй, захиргааны зохих ёсны арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхийг зорьж ажиллах”¹⁰ ёстой.

Африкийн бүс нутгийн дээрхтэй төстэй баримт бичгийн тухайд Авлигаас урьдчилан сэргийлж, тэмцэх тухай Африкийн холбооны конвенц гол баримт бичиг болох бөгөөд тус конвенцын 10 дугаар зүйлд зааснаар “бүх оролцогч тал (а) улс төрийн намуудыг санхүүжүүлэх хууль бус, авлигын арга замаар олж авсан хөрөнгө мөнгө ашиглахыг хориглох; (б) улс төрийн намуудын санхүүжилтэд ил тод байдлын зарчмыг хангахад чиглэсэн хууль эрх зүй, захиргааны арга хэмжээг батлан хэрэгжүүлэх” үүрэг хүлээсэн. Дээрхээс гадна Өмнөд Африкийн хөгжлийн хамтын нийгэмлэг (SADC)-ээс “Сонгуулийн төв байгууллага (СТБ) нь ардчилсан үйл явц, сонгуулийн үр дүнд үзүүлэх мөнгөний зүй бус нөлөөллийг хязгаарлахын тулд зарцуулалтын тодорхой хэлбэрүүдийг хориглох эрх мэдэлтэй”¹¹ байх ёстой гэж мэдэгдсэн нь бас нэмэлт удирдамж болж байна.

Өмнөд Африкийн хөгжлийн хамтын нийгэмлэгийн орнуудын Сонгуулийн байгууллагуудын Форумас 2003 онд “Өмнөд Африкийн Хөгжлийн хамтын нийгэмлэгийн бүс нутаг дахь Сонгуулийн менежмент, мониторинг, ажиглалтын зарчмууд” хэмээх баримт бичиг батлан гаргасан. Тус баримт бичигт “улс төрийн тэгш өрсөлдөөний нөхцөлийг бүрдүүлэхийн тулд төрийн хөрөнгө, мөнгийг нам улс төрийн зорилгоор ашиглах явдлыг хуулиар зохицуулах нь зүйтэй... Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн хөрөнгө мөнгө ашигласан бол СТБ нь хариуцлага тооцох ёстой.”¹² хэмээн заасан. Европыг эс тооцвол бусад бүх бүс нутгийн нэгэн адил Африк тивд ч мөн улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчинд удирдамж болох бүсийн хэмжээний баримт бичиг тун цөөхөн байна.

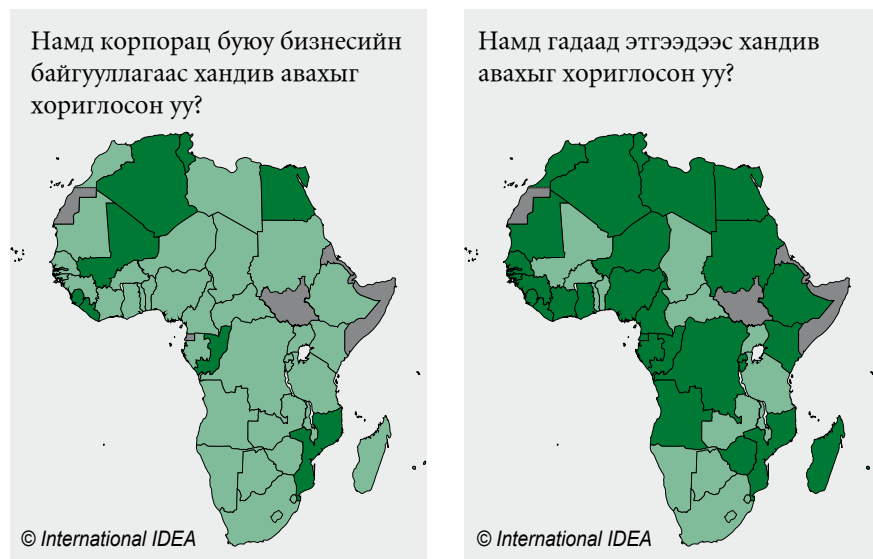
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэр

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилт босгох эх үүсвэрийг хянаж зохицуулах, түүний дотор хориг, хязгаар тогтоох, мөн тэдэнд төрийн шууд ба шууд бус санхүүжилт олгох зэрэг янз бүрийн хэлбэрийн зохицуулалт байна.

Хандивын хориг

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын зарим эх үүсвэрийг маш сөрөг нөлөөтэй гэж үзээд бүрмөсөн хориглодог. Ерөнхийдөө хориглолтын зохицуулалтын хувьд Африк болон бусад бүс нутгийн хувьд ялгаа бага байна. Хамгийн нийтлэг хориг нь төрийн эх үүсвэрийг ашиглахтай холбоотой байдаг (Африкийн орнуудын 80 хувьд нь бий.). Энэ нь төрийн хөрөнгө мөнгийг зүй бусаар ашиглахаас сэргийлэх зорилготой. Гадаадаас санхүүжилт авах (60 хувь), нэр хаяггүй этгээдээс хандив авах (50 хувь)-ыг хориглосон байх нь мөн нийтлэг байна. Сүүлийн зохицуулалт нь ил тод байдалд тус нэмэртэй бөгөөд хяналт шалгалтын байгууллагууд, сонгогчдын зүгээс хандивын бусад хэлбэрт тавьсан хориг хэрэгжиж байгаа эсэхийг хянах, хууль бус санхүүжилтийг бууруулахад тустай байдаг. Африкийн орнуудын 20 хүрэхгүй хувьд нь корпорац буюу томоохон бизнесийн байгууллага, үйлдвэрчний эвлэлийн хандивыг хориглосон байдаг онцлогтой.

Диаграмм 3.1. Улс төрийн нам корпорац, гадаад этгээдээс хандив авахыг хориглосон Африкийн орнууд



- Тийм
- Үгүй
- Мэдээлэл байхгүй

Эх сурвалж: АСДҮОУХ. Энэ газрын зураг нь Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн 2014 оны хоёрдугаар сарын байдлаарх мэдээлэлд суурилав. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн мэдээлэл тогтмол шинэчлэгддэг болно. Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=246&region=2> болон <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=248&region=2>

Намуудад өгөх хандивын тодорхой төрлүүдийг хориглосонтой нийцүүлж нэр дэвшигчдэд чиглэсэн ижил төстэй журам гаргасан нь цөөн байна. Ерөнхийдөө улс төрийн намд хамаарах хориг нь нэр дэвшигчдэд чиглэснээс хоёр дахин их байдаг аж. Нэр дэвшигчид нь ихэнхдээ намаасаа тусдаа кампанит ажил явуулах учир нам болон нэр дэвшигчид чиглэсэн зохицуулалтын зөрүүтэй байдал нь хуулийн хэрэгжилтийг хангах ажлыг улам бүр хүндрэлтэй болгодог ажээ.

Хандивын дээд хэмжээ

Африкийн их цөөхөн оронд эрх бүхий хандивлагчдаас өгөх хандивын дээд хэмжээг зааж хязгаарладаг. Тухайлбал, Африкийн орнуудын 14 хувь нь улс төрийн намд нэг жилд өгч болох хандивын дээд хэмжээг зааж хязгаарлах хуультай. Харин 4 хувь нь

сонгуулийн кампанит ажилд зориулж намд өгч болох хандив, 7 хувь нь нэр дэвшигчид өгөх хандивын дээд хэмжээг тус тус тогтоож хязгаарлажээ.

Хандивын дээд хэмжээг гол төлөв их өндөр тогтоосон байна. Кени Улсад нэг жилд улс төрийн намд өгч болох хандивын дээд хэмжээг тухайн намын өмнөх жилд зарцуулсан нийт төсвийн 5 хувиар тооцдог.¹³ Мавритани Улсад намын сонгуулийн санхүүжилтийг бүхэлд нь 10 хүн нийлээд гаргачих боломж хуулиар нээлттэй. Уганда Улсад хандивын дээд хэмжээг 400 сая шиллинг (UGX)-ээр (\$500,000) тогтоосон байх бол Бүгд Найрамдах Конго Улсад нэг хандивлагч цалингийн доод хэмжээг 1000 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх (Алжир Улсынхаас 10 дахин их) хандивыг жилд өгч болохоор байна. Нигери Улсад нэр дэвшигчид өгч болох хандивын дээд хэмжээ нь 1 сая найра (NGN) (\$14,000) байгаа нь харьцангуй бага боловч нэр дэвшигчид нь зардлын тайлан гаргадаггүй тул энэ зохицуулалтыг мөрдүүлэх боломж үндсэндээ байхгүй юм.¹⁴ Улс төрийн намуудад жилд өгч болох хандивын дээд хэмжээг Марокко Улс 100,000 дирхам (MAD) буюу 16,000 орчим ам.доллар байхаар хязгаарлажээ.

Хандивын дээд хэмжээ нь хандивт хяналт тавьж, зөрчилд хариуцлага тооцох боломжтой нөхцөлд л утга учиртай буюу бодитой хэрэгжинэ. Африкийн хувьд хандивт тогтоосон хязгаарлалт нь улс төрийн санхүүжилтийн бодит байдалд зохих үүргээ гүйцэтгэж чадахгүй байна.

Хувийн эх үүсвэрээс гаралтай санхүүжилт

Африк дахь улс төрийн намуудын дийлэнх нь хувийн эх үүсвэрээс санхүүжиж ирсэн. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн санхүүжилтийг бүрдүүлж буй янз бүрийн эх үүсвэрийн талаар дор авч үзлээ.

Гишүүний татвар

Гишүүний татвараар санхүүжих нь тэдний оролцоог хангахын зэрэгцээ нам доороосоо дээшээ чиглэсэн удирдлагатай байгууллага болж төлөвшихөд нөлөөлдөг гэсэн утгаараа улс төрийн намуудын хувьд хамгийн сайн шийдэл мөн гэж үзэх нь бий. Африкийн улс орнуудад гишүүний татвар намын санхүүжилтийн хэдэн хувийг бүрдүүлж байгаа талаар найдвартай мэдээлэл байхгүй учир энэ тухай баттай дүгнэлт гаргах боломжгүй байна. Гишүүдийн үнэн зөв жагсаалт гаргаж өгөх улс төрийн нам Африкт цөөхөн байгааг

мөн тэмдэглэх хэрэгтэй.¹⁵ Дээр авч үзсэн клиентелизм баттай оршин тогтнож байгаа учир Африкт намын гишүүд нь намдаа санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх бус, харин дэмжлэг авах магадлал илүү юм. Кенийн тухай өгүүлэлдээ Мусамбэй “иргэд улс төрийн намыг санхүүжүүлэхэд оролцох нь бүү хэл улс төрчид өөрсдийнх нь дэмжлэгийг авахын тулд гарт юм атгуулах ёстой гэсэн хүлээлттэй байдаг” гэж тэмдэглэсэн байна.¹⁶ Гана Улсад намын гишүүнчлэл цомхон талдаа байх бөгөөд ядуурал их учир том нам байсан ч татварын мөнгө илүүлэх нь жирийн гишүүдэд хүндрэлтэй байдаг ажээ.¹⁷

Өнгөц харахад үүгээрээ Африк бусад бүс нутаг, ялангуяа Баруун Европын илүү тогтсон ардчилалтай орнуудтай харьцуулахад ихээхэн ялгаатай мэт санагдаж магад ч угтаа нэг их ялгаатай биш. Улс төрийн намууд гишүүдийнхээ татвараар санхүүжих нь дэлхий дахины голлох хандлага гэж боддог төөрөгдлөөс одоо салах цаг болсон. Сүүлийн хэдэн арван жилийн хугацаанд ардчилал тогтсон орнуудад намын гишүүнчлэл аажмаар буурч, төрийн санхүүжилт нэмэгдэх болсноор намын санхүүжилтэд гишүүний татвар онцын нөлөөгүй болох хандлага ажиглагдаж байна.¹⁸

Африкийн ихэнх улсын ядуурлын түвшнийг харгалзан үзвэл (дунджаар хүн амын 46 хувь нь өдөрт 1.25 ам.доллараас бага орлоготой) гишүүний татвар нь ойрын ирээдүйд улс төрийн намын орлогын гол эх үүсвэрийн нэг болж чадахгүй нь тодорхой юм.¹⁹

Бага хэмжээний хандив

Гишүүний татварын зэрэгцээ, бага хэмжээний хандив олон эх үүсвэрээс цуглуулж санхүүжих нь нам санхүүгийн аливаа ашиг сонирхлын нөлөөнд авталгүй, дэмжлэгийн бааз сууриа өргөжүүлж нэмэгдүүлэх хөшүүрэг болдог гэсэн утгаараа ардчилалд ашиг тустай гэж үздэг. Гэвч Африкт бага хэмжээний хандив цуглуулах нь гишүүний татвартай адил хүндрэл дагуулдаг. Тодруулбал, ядуурлын түвшин өндөр, клиентелизм газар авсантай холбоотой улс төрийн нам, сонгуулийн кампанид хандив өгч санхүүжүүлэх хүн ховор байна.

Гэхдээ улс төрийн намууд хөрөнгө мөнгө босгох шинэлэг арга зам ашигласан тохиолдол цөөнгүй. Гана Улсын Шинэ эх оронч нам (New Patriotic Party) 1990-ээд онд сөрөг хүчин байхдаа намын лого тэмдэг дарсан талх худалдаалж байсан нь санхүүжилт босгох, кампанит ажлын сурталчилгаа хоёрыг хамтатган хийсэн хэрэг

байлаа.²⁰ Өмнөд Африкийн улс төрийн намууд гар утасны мессеж (SMS) ашиглан хандив цуглуулах ажлыг зохион байгуулж эхэлжээ.²¹

Их хэмжээний хандив

Их хэмжээний хандив авсан тал нь хандивлагч (чинээлэг хувь хүн, корпорац, бусад төрлийн байгууллага)-д ач хариулах өртэй үлдэх магадлалтай ба энэ нь ардчилал болон засаглалын аль алинд халтай учир том хандивыг ихэнхдээ асуудалтай гэж үздэг. Зарим оронд хандивын дээд хэмжээ тогтоох замаар их хэмжээний хандивыг хязгаарлахыг оролддог бол энэ нь Африкт тийм ч нийтлэг биш юм.

Томоохон бизнесийн байгууллагын хандив нь тухайн компанийн удирдлагын зүгээс нийгмийн өмнө хүлээх хариуцлагаа ухамсарласны үр дагавар байж болох ч хожим тусламж дэмжлэг авах далд санаа агуулсан байж болно. Ийм тохиолдолд сонгуульд ялалт байгуулах магадлал багатай гэж үзсэн улс төрийн намд компаниуд дэмжлэг үзүүлэхгүй байх талтай. Энэ хандлага нь эрх баригч намд ашигтай тусна. Гамби Улсад жишээ нь “хувийн хэвшлийн аж ахуйн нэгж, байгууллагуудаас төрийн эрх баригч Эх оронч шинэ чиг баримжаа, бүтээн байгуулалтын нам [Alliance for Patriotic Reorientation and Construction]-д хандив өгч байгааг телевизээр сурталчилж байсан”²² талаар нэгэн тайланд дурдагдсан байдаг. Өмнөд Африкийн үндэсний конгресс нам (ANC)-ын санхүү хариуцсан дарга асан уламжлал ёсоор 2 сая ранд (\$350,000)-ыг хар арьст бизнес эрхлэгчдээс бэлэг болгон намдаа авна гэж мэдэгдэж байлаа.²³ Аль нэг нам улс төрд олон жил давамгайлсан түүхгүй Африкийн бусад орны хувьд “бооцоогоо алдахгүйн” тулд бүх гол намд хандив өгөх явдал заримдаа тохиолдоно.²⁴

Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчид хууль баримталж байгаа мэт дүр эсгэн хууль зөрчих тохиолдол мөн ажиглагддаг. Нигери Улсын сонгуулийн хуулиар нэг нэр дэвшигчид өгөх хувь хүний хандивын дээд хязгаарыг 1 сая найра (\$14,000) гэж тогтоож өгсөн байдаг. 2010 онд болсон санхүүжилт босгох нэгэн арга хэмжээний үеэр Алхажи Абдулсамад Рабиу гэгч ерөнхийлөгчдөө дахин нэр дэвшихэд нь 250 сая найра (\$3.5 сая) гардуулахдаа үүнийгээ өөрийн гэр бүлийн 250 гишүүн тус бүрээс нэг сая найра (\$14,000) цуглуулсан учир хуульд нийцсэн гэж мэлээж байлаа.²⁵

Африкт томоохон бизнесийн байгууллагаас өгөх хандив нь үргэлж сайн дурын үндсэн дээр байдаггүй. Мозамбик Улсад авлигын асуудлаар явуулсан санал асуулгад компаниуд “улс төрийн намд

өгөх сайн дурын бус хандив” хамгийн хүндрэлтэй асуудлуудын нэг болсон гэж үзсэн байна. Тэдний 21 хувь нь өмнөх нэг жилийн хугацаанд хандивын “гуйлга” хүлээн авсан гэжээ.²⁶

Намын удирдлагаас намаа санхүүжүүлэх үзэгдэл

Намын санхүүжилтийн бас нэг эх үүсвэр нь тухайн намын дарга, эсвэл намын нийт удирдлагын хувиасаа нийлүүлэх хөрөнгө мөнгө байдаг ажээ. Тухайлбал, Замби Улсад “сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилт босгох ачаалал намын дээд удирдлагын нуруун дээр буудаг” гэж зарим судлаач тэмдэглэсэн байна.²⁷

Төрийн эрх барьж байгаа нам, томоохон сөрөг хүчний намын хувьд удирдлагаас гаргах санхүүжилт зонхилох үүрэг гүйцэтгэх боломжгүй. Том намыг авч явна гэдэг санхүүжилтийн янз бүрийн эх үүсвэр шаардсан зардал ихтэй ажил юм.

Сонгогчдын санал бодлыг судалж үзэхэд намын удирдлага намаа санхүүжүүлэхийг зохисгүй гэж үзэхгүй байгаа нь ажиглагджээ. Уганда Улсад явуулсан санал асуулгаар үүнийг хамгийн тохиромжтой санхүүжилтийн хэлбэр гэж судалгаанд оролцсон хүмүүсийн 21 хувь нь үзсэн байх бөгөөд үүний удаах тохиромжтой санхүүжилтийн хэлбэрийг гишүүний татвар гэж 15 хувь нь нэрлэсэн байдаг.²⁸ Энэ нь улс төрийн ашиг хонжоо хөөсөн улс төрч явцуу зорилгодоо хувийн мөнгөө зарвал таарна гэсэн хандлагатай холбоотой байж болох юм. Гэвч бодит байдалд улс төрийн намын санхүүжилтэд намын даргын хувийн хөрөнгө голлох үүрэгтэй байвал намын дотоод ардчиллын ирээдүй бүрхэг болох магадлалтай.

Нэр дэвшигчдийн хувиасаа гаргах санхүүжилт

Улс төрийн нам сонгуульд нэр дэвшүүлж намаа төлөөлүүлэх хүний сонгуулийн кампанит ажилд нь тодорхой хэмжээний санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх тогтсон уламжлал байдаг. Африкт ерөнхийлөгчийн сонгуульд кампанит ажлын зардлын зарим хэсгийг нэр дэвшүүлсэн нам нь (улс төрийн гол намуудын хувьд) санхүүжүүлдэг.²⁹

Бусад (ерөнхийлөгчийн бус) сонгуулийн хувьд нөхцөл байдал өөр байна. Жишээлбэл Гана, Сьерра Леоне, Кени зэрэг улсуудад улс төрийн намаас нэр дэвших бодолтой хүн зөвхөн нам дотроо өрсөлдөхийн тулд эхлээд мөнгө төлөх шаардлагатай болдог.³⁰ Улс төрийн намын дэмжигчид нь үнэнч бөгөөд тогтвортой Африкийн зарим оронд “зөв” намаас нэр дэвших нь сонгуулиас ч илүү чухал

бөгөөд нэр дэвшиж чадвал сонгуульд ялалт байгуулах нь бараг тодорхой болдог ажээ. Үүнтэй холбоотой сонгуульд гэхээсээ илүү нам дотроо нэр дэвших үйл явцад илүү их мөнгө зарцуулдаг байна.

Ийнхүү нэр дэвшигчид сонгуулийн зардлаа гол төлөв өөрөөсөө гаргаж байна. Танзани Улсын жишээг авч үзсэн 2011 оны тайланд тэмдэглэснээр “жижиг намууд кампанит ажлаа өөрсдөө аваад явчих санхүүгийн чадавхтай хүмүүсээс нэр дэвшигчдээ сонгож авах хандлага ажиглагддаг”³¹ гэсэн байна. Өөр нэг судалгааны дүнгээс харахад “нэр дэвшигчид сонгуульд өрсөлдөх мөнгөө босгох гэж явахдаа өөрөө дампуурах эрсдэлтэй тулгардаг”³² гэжээ. Кени Улсын 2007 оны парламентын сонгуулиар “олон нэр дэвшигч хувийн хөрөнгө мөнгө, түүний дотор гэр бүл, найз нөхдийн хандив, сүлжээний бизнес, хуримтлалын зээл болон хоршооллын байгууллага, банк, даатгалын компаниас авсан зээл, хувийн бизнесийн хөрөнгөөр кампанит ажлаа санхүүжүүлж байсан аж.”³³ Уг судалгаанд тооцож гаргаснаар, нэр дэвшигчдийн нийт зардлын дунджаар ердөө таван хувийг нэр дэвшүүлсэн нам нь нийлүүлсэн гэжээ.³⁴

Нэр дэвшигчийн өөрийн хөрөнгө (эсвэл хандив, зээлээр хөрөнгө мөнгө босгох чадвар)-өөс ийнхүү хамааралтай байх нь чинээлэг хүмүүст ашигтай бөгөөд харин санхүүжилт олох боломж тааруу хүмүүст, түүний дотор эмэгтэй нэр дэвшигчдэд ихээхэн халтай юм.

Эндээс, ер нь яагаад хүн албан тушаалд сонгогдохын тулд тийм их мөнгө зарцуулах сонирхолтой байдаг юм бол? гэсэн асуулт урган гарна. Кени Улсад парламентын гишүүн байхын ашиг тус юу байна вэ? гэдгийг судалсан нэгэн судалгаанд “мөнгө зарж парламентад сонгогдсон хүмүүсийн хувьд бизнесийн ихээхэн ач холбогдолтой байдаг. Харин сонгогдож чадаагүй хүмүүсийн хувьд дампуурлын эхлэл нь болж болох юм”³⁵ гэж дүгнэсэн байна.

Сонгуульт албан тушаалтнаас татах санхүүжилт

Сонгуульт албан тушаалтан улсын төсвөөс цалинждаг гэсэн утгаараа нам нь тухайн намаас нэр дэвшиж сонгогдсон албан тушаалтны цалингаас суутгал авах нь үндсэндээ төрийн шууд бус санхүүжилтийн нэг хэлбэр юм. Африкаар зогсохгүй Герман, Италид ч ийм тогтолцоог ашигладаг.³⁶ “Угандагийн сөрөг хүчний намуудын санхүүжилтийн багагүй хэсгийг сонгуульт албан тушаалтнууд цалингаасаа бүрдүүлдэг. Эдгээр албан тушаалтан ерөнхийдөө цалингийнхаа 10-20 орчим хувийг өгдөг.” хэмээн Хелле

судалгаандаа тэмдэглэсэн нь бий.³⁷ Ийм практик бас Ботсвана, Лесото, Нигери, Өмнөд Африк, Зимбабвед хэрэгждэг байна.³⁸ Санхүүжилт босгох энэ төрлийн арга нь хууль ёсны гэж тооцогддог хэдий ч “сонгуульд ялахын төлөө улайрах байдлыг хөөрөгдөхийн зэрэгцээ, нам ялагдсан нөхцөлд орлогынхоо маш чухал эх үүсвэрийг хамтад нь алдах тул давхар ялагдал үүрэхэд хүргэдэг байна.”³⁹

Харин төрийн жинхэнэ албан хаагчдыг цалингийнхаа тодорхой хэсгийг улс төрийн намд тушаахыг шаардах (ийм практикийг олон улсад ‘macing’ гэж нэрлэдэг) нь ардчилал, засаглалын аль алинд нь хор хохиролтой. Учир нь төр болон төрийн албан хаагчид улс төрийн намаас хараат бус байх ёстой билээ.⁴¹

Бизнесийн үйл ажиллагааны орлогоор бүрдүүлэх санхүүжилт

Улс төрийн намууд бизнес эрхлээд эхэлбэл ашиг сонирхлын зөрчилд хүргэх эрсдэлтэй бөгөөд улс төр, бизнесийн ашиг сонирхлын зааг ялгаа бүрхэг болно. Этиоп, Кени зэрэг Африкийн зарим оронд улс төрийн намуудыг бизнесийн үйл ажиллагаанд оролцохыг шууд хориглодог. Сьерра Леоне, Мозамбик зэрэг бусад оронд ийм практикийг шууд хорьдоггүй боловч хуулиар зөвшөөрөх санхүүжилтийн эх үүсвэрт оруулаагүй байна. Гэвч Улс төрийн намыг бизнесийн үйл ажиллагааны орлогоос санхүүжихийг хорьсноор намууд ийм маягаар санхүүждэггүй гэсэн үг биш бөгөөд ялангуяа засгийн эрхэнд байгаа нам бизнесийн салбартай ойр байж ашиг хүртэх боломжтой юм. Гэхдээ Африкийн зарим орон тухайлбал Бенин, Ливид (энэ улсуудад зөвхөн соёлын, хэвлэл мэдээллийн арга хэмжээгээр хязгаарласан байдаг) улс төрийн намуудыг бизнесийн үйл ажиллагаа эрхлэхийг зөвшөөрсөн байдаг.

Улс төрийн намуудын ихэнх нь хөрөнгө санхүү дутагдалтай, хувь хүн, хуулийн этгээдийн дэмжлэг бага, төрийн дэмжлэг хязгаарлагдмал байгаа нөхцөлд өөрсдийнх нь өдөр тутмын үйл ажиллагаатай холбогдох хэвлэн нийтлэл гэх мэт зарим төрлийн бизнесийн үйл ажиллагаа явуулахыг зөвшөөрч болох талтай. Гэхдээ тодорхой хязгаарлалт тавих шаардлагатай. Үүнд: (1) улс төрийн намын эрхэлдэг бизнесийн үйл ажиллагааг төрийн худалдан авах үйл ажиллагаанаас тусгаарлах, (2) бизнесийн үйл ажиллагаанаас намын санхүүжиж болох нийт орлогын хэмжээнд хязгаар тогтоох, (3) бизнесийн үйл ажиллагаатай холбоотой гүйлгээг намын санхүүгийн тайланд тусгаж байх шаардлага тавих нь зүйтэй.

Гадаадын этгээдийн санхүүжилт

Африкийн ихэнх оронд улс төрийн нам гадаадаас санхүүжилт авахыг хориглосон байдаг (30 хувьд нь нэр дэвшигчдийг гаднын эх үүсвэрээс санхүүжилт авахыг шууд хорьсон байдаг). Гэхдээ ийнхүү хорьсноор гадаад эх үүсвэрээс санхүүжилт огт авдаггүй гэсэн үг бас биш юм. Энэ талаар харамсалтай нь баттай тоо, мэдээлэл олж авахад туйлын хүндрэлтэй байна. Гаднын эх үүсвэртэй санхүүжилт нь хүлээн авагч орны улс төрийн үйл явцад сөрөг үр дагавартай гэж үздэг ч үүнийг шууд хууль бус орлоготой адилтгаж үздэггүй. Лесото, Намиби, Танзани зэрэг Африкийн зарим оронд улс төрийн нам гадаад эх үүсвэрээс ирсэн хандивыг олон нийтэд ил болгосон тохиолдолд (хэдийгээр тэгэх нь бараг үгүй боловч) хүлээж авахыг зөвшөөрдөг байна.

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн өөр нэг санхүүжих эх үүсвэр нь гадаад улс оронд амьдардаг африкчуудаас авах хандив байдаг. Африкийн улс төрийн томоохон намууд Франц, Британи, АНУ зэрэг оронд өөрийн салбартай бөгөөд тэнд оршин суудаг, амьдардаг тухайн улсын гаралтай дэмжигч иргэдээс хөрөнгө мөнгө (заримдаа их хэмжээгээр) босгодог.⁴² Гадаадад амьдарч буй иргэд нь нутаг нэгтнүүдтэйгээ адил дүрэм журам баримталж байгаа бол улс орондоо өрнөж буй улс төрийн үйл ажиллагааг дэмжихэд буруу зүйл огт байхгүй бөгөөд харин ч гадаадад амьдардаг африкчуудыг эх оронтой нь холбож өгөхөд тустай байж болох юм.⁴³ Гэхдээ мөнгөний энэ урсгалыг гадаадын ашиг сонирхол бүхий этгээд улс төрийн намыг дэмжихэд буруугаар ашиглаж болох бөгөөд Африкийн шийдвэр гаргагчдын хувьд санхүүжилтийн эх үүсвэрийг баталгаажуулж мэдэх боломж маш хомс билээ.

Хууль бус орлогоор бүрдүүлэх санхүүжилт

Африкийн зарим оронд байдаг томоохон бэрхшээл бол хууль бус аргаар олсон мөнгө улс төрийн үйл явцад нөлөө үзүүлэх болсон явдал юм. Латин Америкаас Баруун Африкаар дамжин Европт хүрдэг мансууруулах бодисын наймаанд жилд 2 тэрбум ам. доллар эргэлдэж байна.⁴⁴ Гвиней, Гвиней-Бисау, Мали зэрэг ядуу буурай орнууд мансууруулах бодисын наймаатай холбоотой мөнгөний нөлөөнд өртөх өндөр эрсдэлтэй эмзэг байдалд орсон бөгөөд “хар тамхины орон” гэж хэлэгдэхдээ хүрчээ.⁴⁵ Ийм наймаа бас Гана зэрэг тогтвортой байж ирсэн бусад оронд ч улс төрийн үйл явцыг авлигад автах байдалд хүргэж байгаа тухай мэдээлэл гарч байна.⁴⁶ Энэ талаар нэгэн ажиглагчийн хэлснээр:

Ардчилсан улс төрд урагшлахад нь “дугуй тослох” мөнгө хэрэгтэй. Сонгуульд ялж, эрх мэдэлтэй болно гэдэг нь кампанит ажлаа санхүүжүүлж, улс төрийн дэмжигчдийн өргөн сүлжээтэй болохыг хэлнэ. Олон улсын хамтын нийгэмлэг иргэний дайны дараа, эмзэг байдалд байсан эдгээр улсыг ардчилалд шилжүүлэх гэж зорьж ирсэн хэдий ч тус дэд бүс нутагт мансууруулах бодисын хууль бус наймаанаас олсон орлого нөлөө бүхий хүчин зүйл болж даамжирсныг хүлээн зөвшөөрөхгүй явж ирлээ.⁴⁷

Түүнчлэн байгалийн баялаг олборлож байгаа гадаадын томоохон компаниуд нь Африкийн сөргөлдөөн ихтэй орнууд дахь асуудлын нэг гогцоо мөн гэж Купершмидт судалгаандаа тодорхойлсон байдаг.⁴⁸ Сан-Томе ба Принсипи улсуудад саявтар нээн илрүүлсэн газрын тосны их хэмжээний орлого санал худалдан авах үзэгдлийг нэмэгдүүлсэн гэж нэг судалгаанд дурдсан бол өөр нэг судалгаагаар Нигер Улсад түүхий газрын тос хулгайлж боловсруулан дамлах наймаа, сонгуулийн санхүүжилтийн хооронд холбоо сүлбээ байгааг илрүүлсэн байна.⁴⁹ Мэдээж байгалийн баялаг нь Африкийн улс төр, эдийн засагт шүтлэх ёр агуулсан “хараал” биш юм. Трупын тэмдэглэснээр газрын тос нэг бол эдийн засгийг сайжруулах хүч, эсвэл тогтворгүй байдал өдөөгч болох нөлөөтэй”.⁵⁰

Төрийн санхүүжилт

Энэ сэдвийг хөндөхийн өмнө нэг талаас, хуулиар зохицуулсан төрийн шууд ба шууд бус санхүүжилт нөгөө талаас, төрийн хөрөнгө мөнгийг зүй бусаар ашиглах явдал нь эрс тэс ялгаатай асуудлууд болохыг тодруулах нь зүйтэй.

Төрийн санхүүжилт олгохдоо хувь хүн, хуулийн этгээдээс хандив авахыг хориглосон нэг жишээ Африкт гарч байв. Энэ бол Тунисийн 2011 оны сонгуулиар тохиолдсон явдал бөгөөд сонгуульд өрсөлдөгчид зөвхөн төрөөс олгосон санхүүжилтэд найдахаас өөр аргагүй болсон байдаг. Гэсэн хэдий ч улс төрийн намууд төрийн санхүүжилттэй зэрэгцээд хувийн эх үүсвэрээс санхүүжилт авч сонгуулийн кампанит ажлын дансандаа шилжүүлэх явдал гарсан бөгөөд түүнийг хянаж зогсоох боломжгүй байв. Энэ нь бие даан нэр дэвшигчдийн хувьд ихээхэн тэнцвэргүй нөхцөл үүсгэжээ. Намаас нэр дэвшигчдийн хувьд хувиасаа зардал гаргаж кампанит ажилдаа ашиглах боломжтой байлаа.⁵¹

Төрийн шууд санхүүжилт

Африкт улс төрийн намуудад төрийн санхүүжилт олгох орнуудын тоо нэмэгдсээр байна.⁵² Одоогийн байдлаар бүс нутгийн улс орнуудын 69 хувь нь улс төрийн намд төрөөс шууд санхүүжилт олгох зохицуулалттай болооп байгаа аж. Өмнөд Африкт намуудад анх төрийн санхүүжилт олгож эхлэхэд уг асуудлыг хариуцсан сайд нь “энэхүү шинэчлэл нь улс төрийн намууд нэг, хоёр чинээлэг хандивлагчаас хараат байх явдлыг багасгах, тэгснээр улс төрийн нам, парламент, цаашлаад ардчилалд нөлөөлж уруудуулахаас сэргийлэх зорилготой” шинэчлэл юм гэж мэдэгдэж байжээ.⁵³

Төрийн санхүүжилт олгодоггүй орнууд дотор ардчилсан засаглалтай гэж хэлэхэд хэцүү Төв Африкийн Бүгд Найрамдах Улс, Гамби зэрэг хэд хэдэн улс багтдаг. Нөгөөтэйгүүр, Африкийн илүү тогтвортой ардчилал бүхий орнуудын зарим нь, онцолбол Ботсвана, Гана улсуудад төрийн санхүүжилт нэвтрүүлэх гэсэн удаа дараагийн оролдлого бүтэлгүйтсэн удаатай. Африкийн зарим орон, тухайлбал 2011 онд Египет, 2010 онд Нигери улсууд төрийн санхүүжилтийг зогсоосон байна.⁵⁴

Төрийн санхүүжилтийн хэмжээ

Бурунди, Гвиней, Судан, Того улсуудад болсон сүүлийн хэд хэдэн сонгуулиар хуулийн заалттай атал төрийн санхүүжилт олгохгүй байх тохиолдол гарсан байна.⁵⁵ Зарим улсад олгож буй санхүүжилтийн хэмжээ улс төрийн намуудын нийт санхүүжилтэд тун бага нөлөө үзүүлэх түвшинд байна. Африк дахь тогтвортой ардчиллын төлөө сонгуулийн хүрээлэн (EISA)-ээс гаргасан тайланд “Малави Улс дахь төрийн санхүүжилт нь намуудын хэрэгцээг хангахад хүрэлцэхүйц биш байна”⁵⁶ гэж дурджээ. Зарим тохиолдолд төрийн санхүүжилтийг оройтуулж олгох явдал гардаг бөгөөд сонгуулийн кампанит ажлыг үр нөлөөтэй явуулахад тус дэм болж чаддаггүй аж. Жишээлбэл, Ангол Улсын 2008 оны сонгуулиар нэр дэвшигчдийн дийлэнх нь санал хураах өдрөөс ердөө 3 долоо хоногийн өмнө санхүүжилтээ авсан байна.⁵⁷

Тоо хэмжээний хувьд Африкийн орнуудаас Марокко, Өмнөд Африк, Танзани улсууд хамгийн их хэмжээний төрийн санхүүжилт олгодог. Марокко Улс 2011 оны сонгуулиар 220 сая динар (\$32 сая), Өмнөд Африк 2010-2011 онд 99 сая ранд (\$17.3 сая), Танзани Улс 2008-2009 онд 17 сая шиллинг (\$30 сая) тус тус хуваарилсан байна.⁵⁸ Гэхдээ Өмнөд Африкт санхүүжилтийн нийт дүнг тооцоолж гаргахад

шаардлагатай хувийн эх үүсвэрээс авсан санхүүжилтийг тайлагнах шаардлага байдаггүй. Марокко, Танзаниас найдвартай мэдээлэл гарахгүй байгаа тул төрөөс олгосон дээрх санхүүжилт улс төрийн намуудын нийт орлогын хэдэн хувийг эзэлдгийг баттай хэлэх арга байхгүй юм. Өмнөд Африкийн талаарх зарим илтгэлд “төрийн санхүүжилт сонгуулийн кампанит ажил явуулахад хангалтгүй бага хэвээр байгаа” талаар дурдсан байх ба 2010 оны сонгуулиар Танзани Улсын олгосон санхүүжилтийг “хангалтгүй” байв гэжээ.⁵⁹ Марокко, Намиби, Сейшелийн арлуудад нэг хүнд ногдох төрийн санхүүжилт \$1 байгаа нь Танзанид \$0.7, Өмнөд Африкт \$0.35, Чадад \$0.23, Камерунд \$0.18, Мозамбик, Руандад тус бүр \$0.14, Нигерт \$0.08, Этиопт \$0.03 байгаа⁶⁰ үзүүлэлтүүдтэй харьцуулахад хамгийн өндөрт тооцогдож байна.

Хүснэгт 3.1-д Африкийн орнуудад олгож байгаа төрийн санхүүжилтийн тоо хэмжээг харууллаа. Гэхдээ сонгуулийн кампанит ажилд олгосон санхүүжилтийг жил тутамд олгодог санхүүжилттэй шууд харьцуулах боломжгүй болохыг анхаарна уу.

Хүснэгт 3.1. Африкийн 10 оронд олгосон төрийн шууд санхүүжилтийн хэмжээ

Улсын нэр	Санхүүжилт олгосон он	Санхүүжилтийн хэмжээ	Ам.долларт хөрвүүлсэн хэмжээ	Хүн ам	1 хүнд оногдох \$	Тайлбар
Камерун	2013	850 сая XAF	\$4.0 сая	21.7 сая	\$0.18	Парламентын сонгуульд
Чад	2011	575 сая XAF	\$2.7 сая	11.5 сая	\$0.23	Парламентын сонгуульд
Этиоп	2010	13 сая ETB	\$2.7 сая	84.7 сая	\$0.03	Парламентын сонгуульд
Марокко	2011	220 сая MAD	\$32 сая	32 сая	\$1	Парламентын сонгуульд
Мозамбик	2009	50 сая MZM	\$3.5 сая	23.9 сая	\$0.14	Ерөнхийлөгч, парламентын сонгуульд
Намиби	2005–2006	15.2 NAD	\$2.4 сая	2.3 сая	\$1.04	Жил тутмын хуваарилалт
Нигер	2011	350 сая XAF	\$1.2 сая	16 сая	\$0.08	Жил тутмын хуваарилалт

Руанда	2008	340 сая RWF	\$1.5 сая	10.9 сая	\$0.14	Парламентын сонгуульд
Сейшелийн Арлууд	2011	0.5 сая SCR	\$107,000	86,000	\$1.24	Жил тутмын хуваарилалт
Өмнөд Африк	2010–11	99 сая ZAR	\$17.3 сая	50.6 сая	\$0.35	Жил тутмын хуваарилалт

Тэмдэглэл: XAF = Төв Африкийн франк; ETB = Этиопын бирр; MAD = Мароккогийн дирхам; MZM = Мозамбикийн метикал; NAD = Намибийн доллар; RWF = Руандагийн франк; SCR = Сейшелийн рупи; ZAR = Өмнөд Африкийн ранд.

Бусад улсын нийтлэг жишгээр Африкт хэт жижиг буюу орон нутгийн чанартай намуудад төрөөс санхүүжилт олгодоггүй.⁶¹ Улс төрд гүйцэтгэх үүрэг багатай тул үүнийг төдийлөн асуудал болгон авч үздэггүй байна. Ялангуяа зөвхөн орон нутагт идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулдаг, орон нутгийн чанартай улс төрийн намын тухай ойлголт Африкт ховор аж.⁶² Төрийн санхүүжилтээс хамгийн их хамааралтай болсон намуудын хувьд ихэвчлэн босго шалгуурыг дөнгөн данган хангадаг намууд байдаг. Үүний нэг жишээ нь Өмнөд Африкийн улс төрийн намууд бөгөөд жижиг намууд нь төрийн санхүүжилтээс илүү их хамааралтай байдаг бол том намууд санхүүжилтийнхээ дийлэнхийг хувийн хэвшил, гадаад улсын засгийн газар, компаниудаас олдог байна.⁶³ Тухайлбал, Намибийн сөрөг хүчний нам болох Нэгдсэн Ардчилсан Фронт Нам сүүлийн хэдэн сонгуулиас төрийн санхүүжилт авах эрхтэй болсон ба тэдний тооцоолсноор санхүүжилтийнх нь 80-90 хувийг төрийн санхүүжилт бүрдүүлж байна. Сөрөг хүчний дээрх намын төв байр төрийн санхүүжилт дуусмагц хаагдаж, дараагийн санхүүжилт орж ирмэгц нээгдэж байдаг⁶⁴ гэж нэгэн судалгаанд дурдсан нь бий. Бас нэг жишээ дурдахад, Руанда Улсад 2008 оны байдлаар засгийн эрх баригч намаас бусад сөрөг хүчний нам төрийн багавтар татаасаар голдуу үйл ажиллагаагаа явуулж байв.⁶⁵

Өмнөд Африкийн эрх баригч Африкийн Үндэсний Конгресс (АҮК) нам 2009 онд төрөөс 60 сая ранд (\$11 сая) авсан байх ба намын удирдах ажилтны мэдэгдсэнээр тухайн жилийн сонгуульд 200 орчим сая ранд (\$35 сая) зарцуулсан байна. АҮК нам төрөөс авсан санхүүжилтийнхээ дийлэнхийг тэр жилдээ зарцуулсан гэж үзвэл, төрийн санхүүжилт кампанит ажлын зарцуулалтын дөрөвний нэг гаруй хувийг эзэлж байсан байна.⁶⁶

Төрөөс өгсөн санхүүжилтийн нийт хэмжээг (түүнчлэн шилжүүлсэн цаг хугацаа) харвал, Африкийн олонх орны улс төрийн намууд оршин тогтнох, сонгуулийн кампанит ажлаа явуулахад төрийн санхүүжилтийн үзүүлэх нөлөө бага байж иржээ.

Төрийн санхүүжилтийн асуудлууд

Төрийн санхүүжилт авах шалгуурыг зөв тогтоох нь чухал байдаг. Хэрвээ хэт доогуур босготой байвал зөвхөн төрөөс санхүүжилт авах зорилготой намууд үүсэх эрсдэлтэй. Габон Улсад 1990 онд болсон Үндэсний хурал дээр улс төрийн нам байгуулахыг төлөөлөгчдөд уриалж, нам байгуулбал засгийн газраас санхүүгийн дэмжлэг үзүүлнэ гэжээ. Гэтэл 70 гаруй “цүнхний нам” байгуулагдсанаа зарласан бөгөөд нам бүрт 20 сая франк (35,000 мянга орчим ам.доллар), сонгуулийн кампанит ажилд ашиглах жип машин өгсөн байна. Эдгээр намын дийлэнх нь төрийн мөнгө авсныхаа дараа алга болж, дахин гарч ирээгүй.⁶⁷ Энэ бол нэг л жишээ бөгөөд Африкийн хэд хэдэн оронд зарим нам бодит байдалд байнгын ажиллагаагүй, зөвхөн төрөөс мөнгө олж авах болохоороо л идэвхэждэг байна.⁶⁸

Гэхдээ босго хэт их өндөр бол төрийн санхүүжилт цөөн хэдхэн намд хүртээлтэй болчих эрсдэлтэй. Малави Улсад төрийн санхүүжилт авах босгыг сонгогчдын нийт саналын 10 хувиар тогтоосон байх ба 2009 оны сонгуулиар зөвхөн гурван нам л төрөөс санхүүжилт авах болзол хангаж, парламентын суудлын 18 хувийг хамтдаа авсан жижиг намууд, бие даагч гишүүд санхүүжилт авалгүй хоцорчээ. Зимбабве Улсад өмнө нь төрийн санхүүжилт авахын тулд намууд парламентад 15 суудал (13 хувь) авсан байх шаардлага тавьдаг байв. Улмаар 1990, 1995 онуудын сонгуулиар эрх баригч Зимбабвен Африкийн Үндэсний Холбоо-Эх оронч Фронт (ZANU-PF) нам ганцаараа энэ шалгуурыг хангаж байжээ. Хожим нь Дээд Шүүхээс энэ босгыг сонгогчдын саналын 5 хувь байхаар бууруулж тогтоосноор сөрөг хүчний Ардчилсан Өөрчлөлтийн төлөөх Хөдөлгөөн (MDC) нам 2000 болон 2005 онуудын сонгуулийн дараа санхүүжилт авах бололцоо нээгдсэн байна. Гэвч 2008 оны сонгуулийн дараа эв нэгдлийн засгийн газар байгуулагдсанаас хойш зөвхөн засгийн газарт багтсан улс төрийн нам төрөөс санхүүжилт авах болсон.⁶⁹ Харин 2013 оны сонгуулийн үр дүнгээр Зимбабвен Африкийн Үндэсний Холбоо-Эх оронч Фронт, Ардчилсан Өөрчлөлтийн төлөөх Хөдөлгөөн намууд санхүүжилт авах босго давж чаджээ.

Төрийн санхүүжилт ба жендерийн тэгш байдал

Төрийн санхүүжилтийг улс төрийн нам жендерийн тэгш байдлыг хангах зарчмаар нэр дэвшигчдээ сонгоход хөшүүрэг болгох нь дэлхий нийтийн хандлага болоод байна. Энэхүү зохицуулалт нь урамшуулал бий болгох замаар эрэгтэй нэр дэвшигчдийг сонгогдох “найджартай” гэж үзэн илүү боломж олгож ирсэн бүтцэд өөрчлөлт оруулах сайн нөлөөтэй.

Африкт дээрх зохицуулалтыг нэвтрүүлсэн орнууд цөөн боловч нэмэгдэж байна.⁷⁰ Мали, Нигер улсуудад төрийн санхүүжилтийн 10 хувийг эмэгтэй нэр дэвшигчид нь сонгуульт албан тушаалд хүрсэн намуудад олгодог бол Буркина Фасо Улсад нэр дэвшигчдийн аль нэг хүйсийн төлөөлөл 30 хувьд хүрээгүй бол тухайн намын авах төрийн санхүүжилтийг 50 хувиар хасдаг байна. Кени Улсад сонгогдсон албан тушаалтнуудын гуравны хоёроос дээш хувь нь нэг хүйсийн төлөөлөл байвал нам нь төрийн санхүүжилт авах боломжгүй болдог бол Кейп Верде Улсад нэр дэвшигчдийн дунд аль нэг хүйсийн төлөөлөл 25 хувиас бага байвал тухайн нам санхүүжилтээ бас хасуулдаг байна. Марокко Улс эмэгтэйчүүдийн улс төрийн төлөөллийг дэмжих зорилготой тусгай сантай аж.

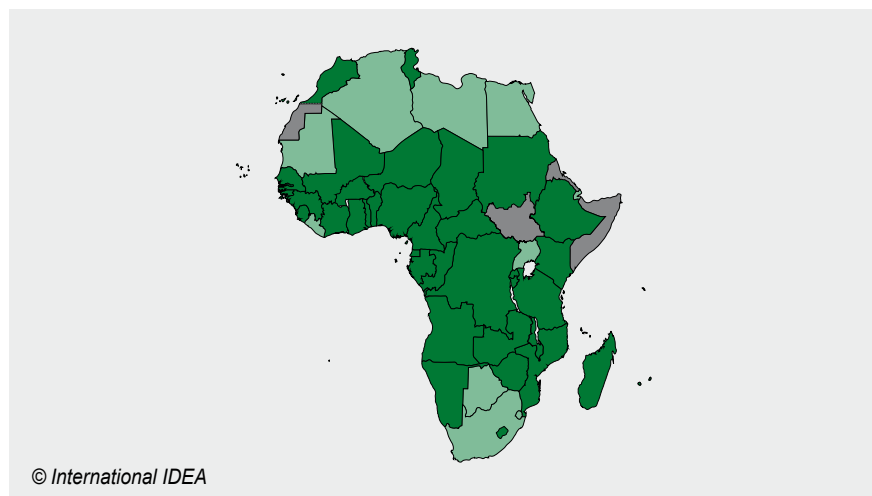
Харамсалтай нь дээр дурдсан зохицуулалтууд өнөөг хүртэл дорвитой нөлөөлөл үзүүлж чадаагүй байна. Парламент дахь эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь Малид 10, Нигерт 13, Буркина Фасод 16, Кенид 19, Кейп Вердед 21, Этиопт 28 байх аж. Зөвхөн Этиоп Улсад энэ хувь Африкийн парламентууд дахь дунджаас дээгүүр байгаа юм.⁷¹ Цаг хугацаа өнгөрөхийн хэрээр ийм зохицуулалтын нөлөө нэмэгдэж магад боловч намуудын хувьд төрийн санхүүжилтийн нөлөө, ач холбогдол нэлээд хэмжээгээр өсөхгүй бол бэлэгдлийн чанартай хэвээр үлдэж болзошгүй. Үүнээс гадна улс төрд орох хүсэлтэй эмэгтэйчүүдэд тулгарч буй санхүүгийн тодорхой сорилтуудыг шийдвэрлэх нэмэлт арга зам хайх нь зүйтэй юм.

Төрийн шууд бус санхүүжилт

Төрийн шууд бус санхүүжилт гэж улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд төрөөс мөнгөн бус дэмжлэг үзүүлэхийг хэлнэ. Ийм дэмжлэгийн нэг гол хэлбэр нь төрийн (олон нийтийн) хэвлэл мэдээллийг үнэгүй, эсвэл хөнгөлөлттэй үнээр ашиглах боломж олгох явдал юм. Түүнчлэн намууд, эсвэл тэдний хандивлагчдыг татвараас чөлөөлөх, уулзалт цуглаан гэх мэт намын үйл ажиллагаа зохион байгуулахад төрийн мэдлийн байрыг үнэгүй ашиглуулах, сонгуулийн

сурталчилгаа хийх талбай, байрлалаар хангах зэрэг бусад хэлбэрийн дэмжлэг багтана.

Диаграмм 3.2. Африкийн орнуудад улс төрийн намуудад хэвлэл мэдээллийг үнэгүй, эсвэл хөнгөлөлттэй үнээр ашиглуулж буй байдал



- Тийм (Улс төрийн намууд хэвлэл мэдээллийг үнэгүй, эсвэл хөнгөлөлттэй үнээр ашиглах боломжтой)
- Үгүй (Улс төрийн намууд хэвлэл мэдээллийг үнэгүй, эсвэл хөнгөлөлттэй үнээр ашиглах боломжгүй)
- Мэдээлэл байхгүй

Эх сурвалж: АСДҮОУХ. Энэ газрын зураг нь Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн 2014 оны хоёрдугаар сарын байдлаарх мэдээлэлд үндэслэв. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан дахь мэдээлэл тогтмол шинэчлэгддэг болно. Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=276&region=2>

Африкт төрийн шууд бус санхүүжилт олгодог орны тоо харьцангуй

Африкийн хууль тогтоогчид улс төрийн намуудад үзүүлэх шууд бус дэмжлэгийг нэмэгдүүлэх арга замуудыг анхаарч үзэх шаардлагатай байна. Ийм хэлбэрийн дэмжлэгийг хянах нь төрийн шууд санхүүжилтээс илүү хялбар байдаг. Африк даяар улс төрийн санхүүжилтэд тавих хяналт сул байгаа нөхцөлд энэ нь маш чухал юм.

цөөн (Дэлхийн улс орнуудын 68 хувь нь, үүнээс Европт 93 хувь нь төрийн шууд бус санхүүжилт олгодог бөгөөд энэ үзүүлэлт Африкт 55 хувь байна). Хэвлэл мэдээллийг үнэгүй юм уу, хөнгөлөлттэй үнээр ашиглуулахаас гадна төрийн шууд бус санхүүжилтийн хамгийн нийтлэг нэг хэлбэр нь улс төрийн намуудад татварын хөнгөлөлт

үзүүлэх явдал юм.⁷² Бенинд улс төрийн намууд аж ахуйн үйл ажиллагаатай холбоотойгоос бусад татвараас чөлөөлөгдсөн байдаг бол Египет болон Сейшелийн арлуудад нам орлогын албан татвар төлдөггүй. Габон, Сенегалд кампанит ажлын материал байрлуулах газар, Кейп Вердед намын хурал цуглаан зохион байгуулах байр талбай, Нигерид саналын загвар хуудас үнэгүй олгодог зэрэг төрийн шууд бус санхүүжилтийн хэлбэрүүд хэрэгжиж байна.

Африкийн хууль тогтоогчид улс төрийн намуудад үзүүлэх шууд бус дэмжлэгийг нэмэгдүүлэх арга замуудыг анхаарч үзэх шаардлагатай байна. Ийм хэлбэрийн дэмжлэгийг хянах нь төрийн шууд санхүүжилтээс илүү хялбар байдаг. Африк даяар улс төрийн санхүүжилтэд тавих хяналт сул байгаа нөхцөлд энэ нь маш чухал юм. Үүнээс гадна төрийн шууд бус санхүүжилтэд төр байгаа нөөц хөрөнгөө (төрийн барилга байгууламж, эфирт цацах төхөөрөмж зэрэг) ашиглах учир шууд санхүүжилттэй харьцуулахад зардал бага гарах сайн талтай.

Төрийн хөрөнгө, нөөцийг зүй бусаар ашиглах

Төрийн эрх барьж буй намууд бүгд дахин сонгогдох боломжоо нэмэгдүүлэхийн тулд эрх мэдлээ ашиглах явдал түгээмэл. Төрийн хязгаарлагдмал нөөцийг зориулалтаас нь гажуудуулж сонгуулийн кампанит ажилд зарцуулах нь үр дүнтэй засаглал, оролцоотой ардчиллын аль алинд сөрөг нөлөөтэй нь тодорхой юм.⁷³ Африкийн орнууд үүнийг сайтар ухамсарлан 77 хувь нь төрийн хөрөнгөөр тодорхой нам, нэр дэвшигчийг санхүүжүүлэхийг, 90 хувь нь аль нэг нам, нэр дэвшигчид илүү боломж олгосон байдлаар төрийн хөрөнгийг ашиглахыг хориглосон байдаг.⁷⁴

Гэвч төрийн хөрөнгө, нөөцийг зүй бусаар ашиглах явдал тус тивийн олон оронд тулгамдсан хэвээр байгаа бөгөөд заримдаа эрх баригч нам, төр хоорондын зааг хязгаар ялгагдахгүй түвшинд хүрсэн байдаг. Нэг судалгаанд тэмдэглэснээр, Мозамбик Улсад “онолоор бол төр болон улс төрийн нам гэж хоёр тусдаа этгээд хэдий ч практикт тэдний хооронд тодорхой зааг ялгаа байхгүй байна”⁷⁵ гэжээ. Гамби Улсын 2011 оны сонгуулийг ажигласан Хамтын нийгэмлэгийн орнуудын ажиглагчид мөн тайландаа “Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн кампанит ажлын туршид төр, нам хоорондын зааг ялгаа бүдэг байсан”-ыг дурдаад хэд хэдэн баримттай жишээг дурдсан байдаг. Үүнд:

- *Daily Observer* сонинд, Газрын тосны яам ерөнхийлөгчийн кампанит ажилд 1700 спорт цамц хандивласныг мэдээлсэн;
- Орон нутгийн засаг дарга нарын ажлын албыг эрх баригч APRC нам кампанит ажлын штаб болгон ашиглаж байсан;
- APRC намын дэмжигчдийг цэргийн автомашинаар зөөж байсан”⁷⁶ байна.

Иймэрхүү үйлдэл Африкийн олон оронд гарч байсан тухай мэдээлэл бий. Сонгуульд ашигласан төрийн хөрөнгө, нөөцийн үнэ цэнийг тооцоолж гаргахад туйлын хүндрэлтэй байдаг. 2007 онд болсон Кенийн сонгуулийн талаарх нэгэн судалгаанд, сонгуульд 500 сая шиллинг (\$12 сая) буюу нийт зарцуулсан мөнгөний 10 хувьтай тэнцэх хэмжээний төрийн нөөц, хөрөнгө зарагдсан гэж тооцоолжээ.⁷⁷ Гана Улсын 2012 оны сонгууль ойртох тусам илүү их мөнгө улсын төсвөөс гаргах болсон нь улс орны эдийн засагт хохирол учруулах эрсдэлтэй байна гэж санхүүгийн байгууллагууд сануулж байв.⁷⁸

Төрийн хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах явдал дан ганц мөнгө зарцуулахаар хязгаарлагддаггүй гэдгийг ойлгох нь чухал. Үүнд бас төрийн хэвлэл мэдээллээр эрх баригч намыг магтан дуулах, төрийн албан хаагчдыг нь кампанит ажилд дайчлах зэрэг үйлдлүүд багтана. Ангол Улсын талаарх нэгэн тайланд тэмдэглэснээр “Улсын Ерөнхийлөгч орон нутагт ажиллах болгонд Анголыг чөлөөлөх ард түмний хөдөлгөөн (MPLA) эрх баригч намын кампанит ажилд дэмжлэг үзүүлэхийн тулд төрийн албан хаагчдад гэнэтийн амралт өгөх үзэгдэл ажиглагдсан. Түүнчлэн дээрх намын кампанит ажилд оролцуулахаар төрийн албан хаагчдыг үүрэгдэх, айлган сүрдүүлэх явдал нийтлэг гарч буй тухай сөрөг хүчний хэд хэдэн нам мэдэгдэл хийж”⁷⁹ байсныг дурджээ. Танзани Улсын тухай нэг тайланд “төрийн албан тушаалтнууд эрх баригч CCM (Chama Cha Mapinduzi) намд үнэнч байдлаа хэрээс хэтэрсэн хэлбэрээр илэрхийлж, дэмжигчдийн цуглаан дээр илт суртал ухуулга хийж байсан” гэж тэмдэглэсэн байна. Мөн Замби Улсад “хувийн болон төсвийн хөрөнгийн зааг ялгааг ойлгомжтой тодорхойлоогүй учир төрийн хөрөнгийг албан шугамаар хуулийн дагуу зарцуулсан, эсвэл сонгуулийн кампанит ажилд урвуулан ашигласан хоёрыг ялгахад бэрх байгааг”⁸⁰ шүүмжилсэн байдаг.

Олон улсын донорууд сонгуулийн кампанит ажлын өмнө “улс төрийн бус” зорилгоор ихээхэн хэмжээний санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх нь нөхцөл байдлыг дордуулах ба эрх баригчид донорын

санхүүжилттэй төслүүдийг сурталчилгаанд ашиглах нь бий. Спек, Фонтана нарын шүүмжилснээр “хандивлагчид тийм асуудалд хүлцэнгүй хандах тал ажиглагдах бөгөөд улс төрийн хувьд эмзэг асуудалд орооцолдохгүйг хичээх” байр суурьтай байх нь түгээмэл аж.⁸¹ Ийм хандлага нь Африкт төрийн хөрөнгө, нөөцийг зүй бусаар ашиглаж байгаатай тэмцэхэд нэрмээс болдог. Гэхдээ үүгээр тусламжийн хөтөлбөрүүд нь үргэлж сөрөг нөлөөтэй байдаг гэж хэлэх гэсэнгүй. Улс төрийн намуудын сонгогчидтой харилцах чадавхыг сайжруулсан, оролцогч талуудын зүгээс улс төрийн санхүүжилтийг хянаж, олон нийтийн ойлголтыг нэмэгдүүлсэн хөтөлбөрүүд нь сонгуульд тэгш өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлэхэд тустай байдаг.

Төрийн эрх баригч улс төрийн хүчнүүд эрх мэдлээ зүй бусаар ашиглах явдлаас зайлсхийх ёстой. Нам эрх мэдлээ авч үлдэхэд ийм башир арга ойрын хугацаанд нэмэртэй байж болох авч, хэзээ нэгэн цагт сонгуульд ялагдвал дахин засгийн эрх хэзээ ч авахааргүй тийм улс төрийн соёл бий болгох аюултай. Төрийн хөрөнгө, нөөцийг зохистой ашигласнаар эрх баригч нам цаашдаа улс төрийн өрсөлдөөнд дахин дахин оролцсоор байх орчин нөхцөлөө бий болгох юм (Гана Улс 2000, 2008 оны сонгуулиар ийм нөхцөл байдалд засгаа сольж чадсан. Харин Ерөнхийлөгч Жон Атта Миллз гэнэт нас барсны дараа болсон 2012 оны сонгуулийн үйл явц байдлыг илүү ярвигтай болгосон байдаг).⁸²

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зардал

Зардлын хязгаарлалт

Сонгуульд зарцуулж буй мөнгөний хэмжээг хязгаарлах, мөн санхүүжилт их хэмжээгээр босгох боломжтой этгээдийн давуу байдлыг бууруулах оролдлогын нэг бол зардалд хязгаар тогтоох явдал юм. Африк тивийн улс орнуудын зөвхөн 18 хувь нь улс төрийн намын, 25 хувь нь нэр дэвшигчийн сонгуулийн зардалд хязгаар тогтоосон байдгаас үзвэл ийм төрлийн зохицуулалтыг тус тивд тун бага авч хэрэглэж байна. Африкийн янз бүрийн орны зардлын хязгаарын талаар Хавсралт I-д үзүүлэв. Зардлын дээд хэмжээний бодит түвшнийг тооцохын тулд сонгогчдын тоог харгалзан үзэх ёстой. Нэг хүнд ногдох тоо хэмжээгээр авч үзвэл, ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчид бүртгэлтэй сонгогч тутамд зарцуулж болох зардлын дээд хэмжээ Мавритани, Того улсуудад ердөө \$0.06 байхад Либерид \$2.7, Бенинд \$3 байгаа нь Мавритани

болон Того улсуудынхаас даруй 50 дахин их байна. Алжир Улсад ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшигчид нь бүртгэлтэй сонгогч тутамд зарцуулж болох зардлын хэмжээ \$0.01-ээс бага (20 гаруй сая сонгогчдод нийтэд нь ердөө л \$300,000 орчим) байгаа нь хамгийн бага зарцуулалт болж байна.

Мэдээлэл ил тод байхын зэрэгцээ үр дүнтэй хяналтын тогтолцоо байхгүй бол зардлын дээд хэмжээг баримталж байгаа эсэхийг хэн ч мэдэх аргагүй юм. Үүний нэг тод жишээ нь Нигери Улс бөгөөд сонгуульд нэр дэвшигчдийн зардлын дээд хэмжээг хуулиар тогтоож өгсөн боловч тайлан шаарддаггүй.

Зардлын хязгаарыг зөрчсөн нам, нэр дэвшигчид хариуцлагад тооцсон жишээг Африк тивийн аль ч улсаас олох боломжгүй байна. Зардлын хязгаар тогтоох тухай зохицуулалт ховор, байгаа нэг нь зохицуулалтаа мөрдүүлдэг эсэх нь эргэлзээтэй учир ийм төрлийн зохицуулалт (хандивын хязгаарлалтын хувьд мөн адил) Африкийн улс төрийн санхүүжилтэд бодитой нөлөө үзүүлдэггүй гэж хэлэхэд хилсдэхгүй.⁸³

Бусад бүс нутгийн жишээнээс үзэхэд улс төрийн нам, нэр дэвшигчид кампанит ажлынхаа зарим зарцуулалтыг нам бус байгууллагаар дамжуулж, зардлын хязгаарыг тойрч зөрчих үзэгдэл нэлээд байдаг. Харин Африк тивийн тухайд гуравдагч этгээдийн зардал тэр бүр асуудал үүсгээд байдаггүй нь зардлын дээд хэмжээг мөрдүүлэх ажил бараг хийгддэггүйтэй холбоотой байж болох юм. Гэвч гуравдагч этгээдээр дамжуулан сурталчилгаа хийх явдал гардаг бөгөөд энэ нь Африкийн улс төрийн намуудад үл итгэх хандлагаас үүдэн нам бус гуравдагч тал илүү итгэл үнэмшил төрүүлнэ гэж найдсантай холбоотой байх магадлалтай.⁸⁴ Африкийн иргэний нийгмийн байгууллагууд (ИНБ) олон нийтийн итгэлийг намуудтай адил алдахгүйн тулд сонгуулийн кампанит ажилд оролцохгүй байх нь зүйтэй.

Бодит зардал

Африкийн улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн бодит зардлын талаар найдвартай мэдээлэл туйлын ховор байх аж. Кени Улсын 2007 оны сонгуулийн талаарх нэгэн судалгаанд нийтдээ 5.6 тэрбум шиллинг (\$129 сая) буюу нэг сонгогчид \$13 зарцуулсан тухай тооцоо байдаг.⁸⁵ Дээр нэгэнтээ дурдсан АҮК намын зардал зөвхөн тус намд саналаа өгсөн сонгогчоор тооцож үзэхэд \$2 болж байсан ажээ.

Нигери Улсад 2011 оны сонгуулийн өмнөхөн автомашины импорт 58 хувиар огцом өссөн нь сонгуультай холбоотой байсан гэх мэдээлэл бий. Түүнчлэн, Нигерийн Төв Банк сонгуулийн кампанит ажлын улмаас инфляцын дарамт ихээхэн нэмэгдэх эрсдэл байгааг сануулж байсан удаатай.⁸⁶

Эндээс Африкт сонгуулийн кампанит ажлаас хэн санхүүгийн ашиг хүртэж байна вэ? гэсэн асуулт урган гарна. Кени Улсын тухайд:

Ашиг хүртэгчдийн дотор хэвлэл мэдээлэл, санхүүжилт босгох ажлыг зохион байгуулагчид, сурталчилгааны материал үйлдвэрлэгчид, жуулчны компаниуд болон зочид буудлууд, цуглаан, арга хэмжээ зохион байгуулагчид, сонгуулийн стратегийн зөвлөхүүд, зохицуулагчид, намын идэвхтнүүд, санал асуулгын компаниуд, хамгаалалтын компани, түүний ажилтнууд, мөн залуучууд, эмэгтэйчүүдийн янз бүрийн түр зуурын бүлгүүд багтаж байна.⁸⁷

Сьерра Леоне Улсын 2007 оны ерөнхийлөгчийн сонгуулиар тухайн үеийн Дэд ерөнхийлөгч асан Соломон Берева намынхаа гаргасан 440 сая леоне (\$270,000) дээр нэмээд 17 тэрбум леоне (\$10.4 сая)-ны зардал (нэг сонгогчид \$5) гаргасан тухай мэдээлэл байдаг. Харамсалтай нь, Бүх ард түмний конгресс намын нэр дэвшигч Эрнест Корума (одоогийн Ерөнхийлөгч) санхүүгийн тайлангаа гаргаж өгөөгүй. Харин түүний нам нь 910 сая леоне (\$550,000) зарцуулсан гэж мэдээлжээ.⁸⁸

Санал худалдан авалт

Африк тив дэх санал худалдан авалтын тухай яривал бүхэл бүтэн ном амархан бичиж болох байх. Зай хэмнэх үүднээс гол гол хэдэн асуудлыг энд хөндье. Төрийн хөрөнгө нөөцийг зүй бусаар ашиглах асуудлын адил Африкт дээрх сэдвээр олон нийт тодорхой ойлголттой болсон байх ба Африкийн орнуудын 96 хувь нь санал худалдан авахыг хуулиар хориглосны дээр дийлэнх улсад чанга шийтгэл оноох заалттай.

Санал худалдан авах гэдэг нь нэр дэвшигчид санал өгснийх нь төлөө сонгогчдод мөнгө өгөх ердийн арилжааг хэлдэг. Сонгогч тухайн нэр дэвшигчид саналаа яг өгсөн эсэхийг “худалдан авагч” ихэнхдээ мэдэх боломжгүй байхад санал худалдан авах ажиллагаа яаж санал татах үр дүнтэй стратеги болж чадах вэ гэсэн асуултыг зарим ажиглагч тавих нь бий.⁸⁹ Үүнд хариу болгоход Африк дахь

санал худалдан авах үзэгдлийг илүү өргөн хүрээнд, тус тивийн онцлог нөхцөл байдалтай уялдуулж тайлбарлах нь зүйтэй. Нэр дэвшигчид болон улс төрийн намуудаас сонгуулийн үеэр ханган нийлүүлдэг эд бараа, үйлчилгээ нь тухайн өрсөлдөгчийн бэл бэнчин, өгөөмөр сэтгэлийг сонгогчдод харуулахаас гадна мөн сонгогчид өөрт нь саналаа өгвөл бүр ч их эд баялаг хүртэх болно гэсэн далд санааг агуулдаг. Үүнийг “арилжааны бус” санал худалдан авалт гэж тодорхойлдог. Мушотагийн тайлбарласнаар нэр дэвшигчийн эд бараа ханган нийлүүлэх чадвар нь бялуу хуваах тогтолцоо (spoils system)–ноос хувь хүртэх эцэс төгсгөлгүй хэрэгцээг хангах ур чадварыг нь урьдчилан тодорхойлох нэг хэмжүүр болдог ажээ.⁹⁰ Гана Улсын парламентын гишүүд 2000 оны сонгуулиар гаргасан зардлынхаа хэдэн хувийг “хувь хүмүүст саймшрах” ажилд зарцуулсныг Линдберг судалж үзэхэд талаас илүү хувь нь дор хаяж дөрөвний нэг хувийг дээрх зорилгод зарцуулсан гэж хариулсан байдаг.⁹¹

Санал худалдан авахтай тэмцэхэд учирдаг нэг хүндрэл нь саналаа зарах хүн хааяагүй байдагт оршиж байна. Нигерийн талаар Браттоны хийсэн судалгааг үзэхэд, Афробарометрийн санал асуулгад оролцогчдын 90 хувь нь санал худалдан авч буй талыг ёс суртахууны хувьд буруушаасан бол талаас бага хувь нь саналаа зарж байгаа тал буюу сонгогчдыг буруугасан байдаг.⁹² Саналаа зарж байгаа талд ийнхүү өршөөнгүй ханддаг байдал оршсоор байвал сонгуульд өрсөлдөгчид санхүүгийн арга чаргаар дэмжигчдээ нэмэгдүүлэх гэж хорхойссон хэвээр байх нь дамжиггүй. Ийм байдал нь эрэгтэйчүүдтэй ижил хэмжээнд сонгогчдод тараах мөнгө босгох боломжгүй эмэгтэй нэр дэвшигчдийн хувьд байнгын асуудал болдог. Улс төрд орох гэсэн эмэгтэйчүүдийг дарамталж “хэсэг залуучууд өөрсөдтэй нь ярилцах гэсэн эмэгтэй нэр дэвшигчдийг мөнгө өгөхгүй бол хүч хэрэглэн саатуулна гэж сүрдүүлсэн”⁹³ тохиолдол Кени Улсад гарсан.

Санал худалдан авахад зарцуулсан мөнгөний бодит тоо хэмжээг гаргасан нь маш ховор. Кени Улсын 2007 оны сонгуультай холбоотой нэгэн судалгаанд “намаас нэр дэвшүүлэх ажиллагаа явуулсан 7 хоног дуусахад тойрог бүр дээр сонгогчдод 5 сая орчим шиллинг (\$115,000) тараагаад байсан ба 210 тойрогт 900 сая шиллинг (\$21 сая) тараасан”⁹⁴ гэж тооцоо хийсэн нь бий. Өөр нэг судалгаагаар сонгуулийн кампанит ажлын үеэр нэг сонгогчид нэг удаа авлига өгөхөд зарцуулсан мөнгөний хэмжээ дунджаар 200 шиллинг (\$2) байсныг дурджээ.⁹⁵

Улс төрийн нам ба нэр дэвшигчдийн зардлын харилцан холбоо

Бусад бүс нутаг, ялангуяа хуучин коммунист орнуудтай харьцуулбал Африкийн шинэ улс төрчдийн хувьд бие даан нэр дэвших бололцоо хомс ажээ. Зарим нэг тохиолдлыг эс тооцвол Африкийн улс төрчид саналын хуудсан дээр аль нэг гол намаас дэмжлэгтэй гэж бичигдэх хэрэгтэй болдог. Гэвч энэ нь улс төрийн нам нэр дэвшигчид, тэдний кампанит ажлын санхүүжилтийг хянадаг гэсэн үг биш. Дээр өгүүлсэнчлэн, нэр дэвшигчид сонгуулийн кампанит ажлаа гол төлөв өөрөө санхүүжүүлж, мөнгөө хараат бусаар өөрөө мэдэж зарцуулдаг. Харин пропорциональ тогтолцоотой (гол төлөв Өмнөд болон Баруун Африкийн) орнуудад нэр дэвшигчид мөнгө босгох, кампанит ажлын зардалд үүрэг оролцоо багатай байна.⁹⁶ Гэхдээ ийм орнуудад улс төрийн намд чиглэсэн сонгуулийн зардлын янз бүрийн хязгаарлалт, ил тод байдлын шаардлагаас зугтах зорилгоор санхүүжилт босгох, зарцуулахад нэр дэвшигчдийг ашигладаг байх магадлалтай.

Харамсалтай нь хандивын хориг, хязгаарлалт нь улс төрийн намуудад илүүтэй чиглэсэн байх ба нэр дэвшигчдэд хамаатай зохицуулалт ховор байна. Тэрчлэн зарим оронд нэр дэвшигчдийн зардлын дээд хэмжээг тогтоодог боловч тэдний төлөөлж буй намыг нь орхигдуулдаг. Энэ цоорхойг ашиглан Африкийн бүх биш юм гэхэд ихэнх улсад хууль мөрдөхөөс зайлсхийж, бултах боломж нээлттэй байна.

Эдгээр хүчин зүйлийг Африкийн орнуудын эрх зүйн орчинд чухалчлан тусгах ёстой. Харамсалтай нь хандивын хориг, хязгаарлалт нь улс төрийн намуудад илүүтэй чиглэсэн байх ба нэр дэвшигчдэд хамаатай зохицуулалт ховор байна. Тэрчлэн зарим оронд нэр дэвшигчдийн зардлын дээд хэмжээг тогтоодог

боловч тэдний төлөөлж буй намыг нь орхигдуулдаг. Энэ цоорхойг ашиглан Африкийн бүх биш юм гэхэд ихэнх улсад хууль мөрдөхөөс зайлсхийж, бултах боломж нээлттэй байна.

Хууль тогтоомжийн шинэчлэлээр улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлж, хууль ёсны эсэх нь эргэлзээтэй (эсвэл илт хууль зөрчсөн) үйлдлийг нуух аргагүй болгоход анхаарах нь чухал юм. Этиоп, Танзани, Нигери улсуудад энэ нь хамгийн тулгамдсан асуудал болоод байна. Африкийн олон оронд улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зардлын харилцан холбоог зохицуулахдаа хуулийн цоорхой үлдээж, хийдэл гаргасан нь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг сахихгүй, зайлсхийх бололцоог олгож байна.⁹⁷

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх асуудал

Мэдээллийг ил тод болгох шаардлага

Улс төрийн санхүүжилтийн хяналтын тогтолцооны гол асуудал нь оролцогч талууд аудит хийх эрх бүхий төрийн байгууллагад санхүүгийн тайлангаа өгч хянуулах шаардлага байдаг. Тайлан байхгүй нөхцөлд ил тод байдлыг хангах, бусад дүрэм журмын хэрэгжилтийг хянах боломж үндсэндээ байхгүй. Гэхдээ тайлан өгсөн ч дээрх зорилтууд хангагдах баталгаа болж чадахгүйг мөн анхаарах нь зүйтэй (учир нь тайлан нь үнэн зөв биш байж болно). Гол нь алдаа мадагтай ч гэсэн тайлан шаардаж байх нь оргүйгээс дээр бөгөөд тайлан гаргуулж авснаар хууль сахиулах байгууллагын зүгээс хяналт тавих эхний нөхцөл бүрдэнэ. Тайлангийн нарийвчлал, тавигдах шаардлага нь нэг талаас үр дүнтэй анализ хийх боломжтой, нөгөө талаас дагаж биелүүлэхэд төвөгтэй бөгөөд түүгээр далимдуулж сонгуульд өрсөлдөгч талууд хууль биелүүлэхээс цааргалах шалтаг болохооргүй байвал зохино.⁹⁸

Африкт зургаан орноос бусад нь ямар нэг хэлбэрийн тайлангийн шаардлага тусгасан хуультай байна.⁹⁹ Гэвч ихэнх нь улс төрийн нам, нэр дэвшигч хоёуланд нь бус аль нэгд нь санхүүгийн тайлан гаргах шаардлага тавьдаг. Ердөө 17 улс аль алиных нь тайланг гаргуулах зохицуулалттай байна. Зарим оронд нь намын санхүүгийн тайланд нэр дэвшигчдийн бие даан олсон орлого, зарлагыг тусгах шаардлага тавьдаг. Гэвч тийм санхүүгийн мэдээллийг нэгтгэж баталгаажуулах захиргааны чадавхтай улс төрийн нам Африкт тун цөөн байна.¹⁰⁰ Нэг мандаттай тойрог бүхий сонгуулийн тогтолцоотой орнуудад ерөнхийлөгчийн болоод парламентын сонгуульд нэр дэвшигчдээс заавал тайлан гаргуулж авдаг байх ёстой.¹⁰¹

Мэдээлэл ил тод болгохын эсрэг тавьдаг нэг тайлбар бол хандивлагчдын нэр олон нийтэд ил болох нь сөрөг үр дагавартай гэх байр суурь юм. Нэгэн тайланд дурдсанаар:

Мэдээлэл ил болгохын давуу тал нь ... намууд сонгогчдын гэхээсээ илүү санхүүгээр дэмжигчдийнхээ мэдэлд орох, нөлөөнд автахаас сэргийлэхэд оршино. Харин сул тал нь хандивлагч залхаан цээрлүүлтэд өртөхөөс болгоомжлон нэрээ ил болгохыг хүсэхгүй байх, улмаар намд үзүүлэх дэмжлэгээ зогсооход хүргэх магадлалтай ба энэ нь сөрөг хүчний намуудад хохиролтой тусах магадлал илүүтэй байна.¹⁰²

Энэ асуудлыг зохицуулах нэг шийдэл нь зөвхөн тодорхой хэмжээнээс дээш гарсан хандивыг мэдээлж байх зохицуулалт байж болно. Ийм зохицуулалт жишээлбэл Либерид, Лесото улсуудад байдаг ба Либерид \$10-оос бага хандивыг нэгдсэн тайланд тусгахад хангалттай бол Лесотод \$44,000-оос дээш хэмжээний хандив авсан бол хүлээн авснаас хойш 7 хоногийн дотор Сонгуулийн Комисст мэдээлэх журамтай байна.¹⁰³

Хуулийн хэрэгжилтийг хангах хяналт

Африкийн ихэнх оронд улс төрийн санхүүжилтийн тайланг хянадаггүй, зөрчил гаргасан этгээдэд шийтгэл ногдуулдаггүй. Санхүүгийн тайлангаа гаргаж өгөхөөс татгалзахад ямар ч хариуцлага хүлээлгэдэггүй жишээ Гана, Кени, Либерид, Намиби, Нигери, Сьерра Леоне болон Танзани зэрэг улсуудад байна.¹⁰⁴ Кени Улсад 2009-2010 онд улс төрийн 44 намаас 30 нь санхүүгийн тайлангаа гаргаж өгөөгүй байх аж.¹⁰⁵ Ил тод байдал ийнхүү булингартах нь улс төрийн санхүүжилтийг үр дүнтэй хянахад гарч буй нэг гол хүндрэл мөн. Мозамбикийн талаарх нэг тайланд тэмдэглэснээр:

“Албан ёсны сонинуудад мэдээллийг нийтэлж ил болгох тухай хуулийн тодорхой шаардлага байсаар байхад хяналтын байгууллагууд үүнийг хэзээ ч гүйцэлдүүлж байсангүй. Хамгийн ноцтой нь өнөөг хүртэл аль ч улс төрийн нам, нэр дэвшигч санхүүжилтийн эх үүсвэр, зарцуулалтаа мэдээлж байсан удаагүй”¹⁰⁶ гэжээ.

Либерид, Нигери, Сьерра Леоне зэрэг оронд цаасан дээр олон зохицуулалт байх боловч албан ёсоор хүлээн авсан санхүүгийн тайланд хяналт шинжилгээ хийх нь тун бага, эсвэл бүр огт хийлгүй байсаар өнөөг хүрчээ. Үүнээс харахад хууль тогтоомжийн хэрэгжилт сул бөгөөд Африк дахь улс төрийн санхүүжилтийн хяналтад тулгарч буй бэрхшээл нь эрх зүйн орчиндоо биш, харин хуулийн хэрэгжилтэд оршиж байна.

Үр нөлөөтэй хяналт тавихад саад болж буй бас нэг асуудал нь банкны тогтолцоо сул байгаатай холбоотой. Олон гүйлгээ, түүний дотор хууль ёсны гүйлгээг банкны шилжүүлэг, чекээр биш, харин бэлэн мөнгөөр хийж байна. Үүнтэй холбоотой хууль сахиулах байгууллагуудын зүгээс гүйлгээг хянаж болох цаасан, эсвэл цахим баримт, ул мөр үлддэггүй.

Төрийн санхүүжилт нь хууль тогтоомжийг сахиулах явдлыг сайжруулах үр нөлөөтэй арга зам гэж үзэх нь элбэг байдаг. Учир нь мэдээллээ ил тод болгох шаардлагыг баримтлаагүй намуудад төрөөс санхүүжилт олгохгүй байх нь хуулийн хэрэгжилтийг хангах нэг хөшүүрэг болох боломжтой. Хелле ийм үр нөлөөг Уганда Улсад ажигласан бөгөөд тус улсад төрийн санхүүжилтийг олон улсын хандивлагчид олгодог ажээ:

... Хандивлагчдын санхүүжилт нь санхүүгийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхэд нөлөөлж буй тал ажиглагдаж байна. Намууд санхүүгийн дэмжлэг авахын тулд санхүүгээ аудитаар хянуулж тайлагнах, данс тооцоогоо ийнхүү хянуулсан баримтаа гаргаж өгөх үүрэг хүлээдэг. Сөрөг хүчний намууд аудитаар хянуулсан дансны мэдээллээ Сонгуулийн хооронд хүлээлгэн илүү анхаарч байгаа нь харагдаж буй агаад үүнтэй холбоотой зохицуулалт 2005 онд батлагдсан боловч хэрэгжилт муутай явж ирсэн юм.¹⁰⁷ Төрийн санхүүжилтийн хэмжээ хангалттай нөхцөлд буюу түүнийг алдах нь намуудад хохиролтой тусах (Африкт одоогоор ийм хэмжээнд биш байна) хэмжээнд байвал энэ нь ил тод байдлыг хангах үр дүнтэй хөшүүрэг болох боломж байна.

Лесото, Мавритани, Бүгд Найрамдах Конго зэрэг хэд хэдэн оронд тодорхой институцид санхүүгийн тайлан хүлээн авах чиг үүрэг хуулиар хүлээлгэсэн боловч тэдгээр тайланг хэрхэх талаар тодорхой зохицуулаагүй, зөрчлийг хянан шалгах эрх мэдэл олгоогүй байгаа нь том дутагдал юм.

Хариуцлага

Африкийн эрх зүйн баримт бичгүүдэд улс төрийн санхүүжилтийн зөрчилд хариуцлага хүлээлгэх заалтууд хангалттай байх аж. Бүх орон улс төрийн санхүүжилтийн зөрчилд ногдуулах шийтгэлийн тодорхой арга хэмжээг хуульчилсан байх ба түүнд торгох, хорих, төрийн санхүүжилтийг зогсоох гэх мэт зохицуулалтууд байна. Ялангуяа хорих шийтгэл дэлхий дахинтай (52 хувь) харьцуулбал Африкт илүү (71 хувь) нийтлэг байна.

Харамсалтай нь, улс төрийн санхүүжилтийн зөрчилтэй холбоотойгоор хариуцлага тооцох нь цөөн байдаг аж. Энэ асуудлыг судалсан Зимбабве дахь Транспэрэнси Интернэшнл байгууллагын тэмдэглэснээр “хариуцлага тооцсон нэг ч тохиолдлыг судалгааны

баг Мозамбик Улсад илрүүлж чадаагүй. Ямарваа нэг шийтгэл хүлээсэн талаар улс төрийн тоглогчдын хэн нь ч сонсоогүй, олон нийт ч энэ асуудалд тоомжиргүй ханддаг”¹⁰⁸ гэжээ. Дээр өгүүлсэнчлэн, Кенийн улс төрийн 44 намын 30 нь 2009-2010 онд санхүүгийн тайлангаа өгөөгүй. Эдгээр намын бүртгэлийг цуцална хэмээн мэдэгдэж байсан боловч одоо хүртэл ямар ч нам ийм шийтгэл хүлээгээгүй байна.¹⁰⁹ Гамби Улсад мөн адил төсвийн мөнгийг хууль бусаар ашиглаж байгаа талаарх илтгэлд дурдсанаар “Хуулийг улаан цайм зөрчсөөр байхад APRC намд Сонгуулийн хараат бус Хороо (IEC) арга хэмжээ аваагүй, ...бүр олон нийтэд ч мэдэгдээгүй” гэжээ. Гана Улсын Сонгуулийн байгууллага бас л намуудын илэрхий алдаа мадагтай тайлангийн талаар нүдээ аниад л өнгөрдөг байна.¹¹⁰ Эндээс үүдэлтэй ял шийтгэл завших явдал нь ардчилсан үйл явцад ард олны итгэх итгэлд үнэхээр хор хохиролтой юм. Либерии Улсын Үндэсний сонгуулийн Хороо нь саяхны сонгуулийн үеэр эрх баригч Эв нэгдлийн намаас төрийн хөрөнгө нөөцийг зүй бусаар ашигласан явдалд шийтгэл ногдуулаагүй нь эрх баригчдын талд хууль үйлчилдэг гэх сөрөг хүчний хардлагыг лавшруулсан байна.”¹¹¹

Улс төрийн намууд улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг дагаж биелүүлээгүй (жишээлбэл, санхүүгийн тайлангаа өгөхгүй байх) нөхцөлд тохирох шийтгэл заавал ногдуулдаг байх нь чухал. Үүнд сануулга өгөхөөс эхлээд бага (санхүүгийн тайлангаа цагт нь өгөөгүй бол), их (сануулсаар байхад тайлангаа өгөхөөс татгалзсан хэвээр байвал) хэмжээний торгууль ногдуулах, төрийн санхүүжилтийг зогсоох хүртэл байж болно. Санал худалдан авах, их хэмжээний хууль бус хандив авах зэрэг зөрчилд хариуцлага хүлээлгэхийн зэрэгцээ урьдчилан сэргийлэх зорилгоор эрүүгийн шийтгэл хүлээлгэдэг байх шаардлагатай. Ийм хуультай боловч урт

Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулахад оролцогч талууд нам, нэр дэвшигчид, бусад талтай ойр харилцаж ажиллах нь үр дүнтэй байх ба чингэхдээ тэдний хараат бус байдлыг анхаарч хамгаалах нь зүйтэй. Үр дүнтэй хяналтад хамгийн хор хөнөөлтэй зүйл бол улс төрийн санхүүжилтэд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий байгууллага нь оролцогч талуудыг ялгаварлан ханддаг гэх төсөөлөл (эсвэл бодит байдал) юм.

хугацаанд үл ойшоож ирсэн улс оронд хэрэгжилтийг алхам алхмаар чангатгавал зохилтой.

Хариуцлага хүлээлгэх нь дангаараа улс төрийн санхүүжилтэд ил тод байдлыг бий болгохгүйг ойлгох нь чухал. Улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой

чиг үүрэг хүлээдэг төрийн байгууллагууд урт хугацааны бодлого гаргаж, улс төрийн намууд, олон нийтэд улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулахын ач холбогдлыг илүү сайн ойлгуулахыг зорьж ажиллах ёстой.

Эрх зүйн зохицуулалт нь орон тус бүрийн онцлог нөхцөл байдалд зохицсон байвал зүйд нийцнэ. Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулахад оролцогч талууд нам, нэр дэвшигчид, бусад талтай ойр харилцаж ажиллах нь үр дүнтэй байх ба чингэхдээ тэдний хараат бус байдлыг анхаарч хамгаалах нь зүйтэй. Үр дүнтэй хяналтад хамгийн хор хөнөөлтэй зүйл бол улс төрийн санхүүжилтэд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий байгууллага нь оролцогч талуудыг ялгаварлан ханддаг гэх хардлага (эсвэл бодит байдал) юм.

Иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийн үүрэг

Африкт төрийн бус байгууллагууд улс төрийн санхүүжилтийн хяналтад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Бусад улсын адил төрийн байгууллагуудаас тавих хяналт хангалтгүй нөхцөлд энэ нь маш ач холбогдолтой юм. Африкийн ихэнх оронд 1990-ээд оны эхэн үеэс иргэний нийгмийн байгууллагууд сонгуулийн үйл явцад хяналт тавьж иржээ. Энэ үйл ажиллагаа нь урт хугацаанд тогтвортой явагдаж буйн зэрэгцээ өргөн хүрээний асуудлыг хамарч ирсэн байдаг. Харин сонгуулийн үйл явцад үзүүлэх мөнгөний нөлөөнд анхаарал хандуулсан нь цөөхөн аж. Африкт нам, нэр дэвшигчид санхүүгийн найдвартай тайлан гаргах нь ховор учир иргэний нийгмийн зүгээс мөнгөний урсгалд хяналт тавих нь маш чухал юм. Африкийн ихэнх орны эдийн засагт бэлэн мөнгөний гүйлгээ голлох учир мониторинг хийхэд туйлын бэрхшээлтэй байдаг. Гэвч авч ашиглаж болох үр нөлөөтэй арга замууд бас нэлээд байна. Жишээлбэл, Кени Улс дахь Улс төрийн хариуцлагатай санхүүжилтийн төлөөх эвсэл (CAPF) гэдэг байгууллага маргаантай болж өнгөрсөн 2007 оны сонгуулиар ажиглалт хийх, санал асуулга явуулах замаар сонгуулийн санхүүжилттэй холбоотой чухал мэдээлэл цуглуулж чадсан байдаг.¹¹²

Хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд улс төрийн санхүүжилтийн хяналтад мөн чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Улс төрчид мөнгө босгох, зарцуулах явцдаа хууль зөрчиж, ноцтой хэрэгт орооцолдсон бол тэдгээрийг илчилж олон нийтэд мэдээлэхэд хэвлэл мэдээллийн оролцоо чухал. Үүнд тухайлбал, хууль бус хандив, хандивлагч болон улс төрийн намын хууль бус холбоо сүлбээ, санал худалдан авалт,

төрийн хөрөнгө нөөцийг зүй бусаар ашиглах зэрэг ноцтой асуудалд олон нийтийн анхаарлыг хандуулах бололцоотой. Харамсалтай нь, хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд өөрсдөө авлигаас тэр бүр ангид байж чаддаггүй. Нигерийн хэвлэл мэдээллийн талаарх саяхны нэгэн илтгэлд “хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн эздийн зүгээс сэтгүүлчид нь авлигад шунасан үйлдэл гаргахад хаацайлаад зогсохгүй заримдаа цалингийн оронд мэдээллийн эх сурвалжаас мөнгө салгаж ав гэж уруу татдаг” гэжээ.¹¹³ Уганда Улсын хэвлэл мэдээллийн нэгэн ажиглагч энэ үзэгдлийг “Хүрэн дугуйны хараал” гэж нэрлэсэн нь бий.¹¹⁴

Хэвлэл мэдээлэл болон иргэний нийгмийн байгууллагууд (мөн улс төрийн намууд) улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой үйл ажиллагаагаа улс орныхоо өнөөгийн зохицуулалтын тогтолцоог гүнзгий ойлгосны үндсэн дээр явуулах нь зүйтэй. Ингэвэл зөрчлийг илрүүлэх, шаардлагатай шинэчлэл санал болгоход дөхөмтэй.

Дүгнэлт

Энэ бүлэгт Африк тив дэх улс төрийн санхүүжилтийн янз бүрийн зохицуулалтын талаар авч үзлээ. Африкийн бүхий л орон улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулсан хуультай байгаа ч тэдгээрийн хэрэгжилтийг хангах, хяналт тавих ажлыг орхигдуулсан байгаа харамсалтай дүр зураг тодорч байна. Өөрөөр хэлбэл, тус тивийн улс төрийн санхүүжилтэд тулгарч буй гол бэрхшээл нь хууль эрх зүйн орчноос илүүтэй хэрэгжилттэй холбоотой. Энэ нь зөвхөн Африкт л тулгарч буй сорилт биш боловч (Европ, Хойд Америкт ч ижил асуудал бий) Африкийн орнуудад нөхцөл байдлыг засах боломж бас байгааг дурдах нь зүйтэй.

Африкийн олон оронд намуудын санхүүгийн чадавх сул байгаа нь намын гишүүд, дэмжигчид, хуулийн этгээдээс ирэх хандив хомс, төрийн санхүүжилт бага байдагтай холбоотой (ихэнх нь угаасаа төсөв нимгэн улсууд байдаг). Гэвч энэ нөхцөл байдал нь бүх намд хамаатай гэвэл ташаа ойлголт болно. Нэгдүгээрт, Африкийн олон оронд төрийн эрх баригч намуудын хөрөнгө санхүү илт сайн байдаг. Эдгээр нам төрийн хөрөнгө нөөцийг зүй бусаар ашиглаад зогсохгүй, компаниудын хандивыг монополчилсон байгаа нь олон улс оронд тулгарч буй нийтлэг бэрхшээл мөн. Үүнээс үүдэлтэй сонгуульд тэгш өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлэхэд хүндрэл учрахын зэрэгцээ засаглалын чанар доройтох эрсдэл нүүрлэж буйг дурдах нь зүйтэй. Тиймээс асуудлын гол зангилаа нь хөрөнгө нөөц дутсанд биш, түүний хуваарилалт гажуудсанд оршиж байна.

Хоёрдугаарт, Африкийн улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг авч үзэхдээ голдуу улс төрийн намуудад анхаарал хандуулсан байх нь түгээмэл. Гэвч сонгуулийн санхүүжилттэй холбоотой баримт нотолгооноос үзэхэд, хувь нэр дэвшигчдийн үүрэг оролцоо илүү байх аж. Эндээс хэд хэдэн үр дагавар гарч ирнэ. Юуны өмнө нэр дэвшигчдийг сонгон шалгаруулах үе шатанд санал худалдан авах болон бусад төрлийн зөрчил сонгуулийн үйл явцтай адилхан гардаг тул анхаарах нь чухал байна. Гуравдугаарт, сонгуулийн кампанит ажилтай холбоотой маш олон нэр дэвшигч өр зээл хуримтлуулдаг нь төрийн албанд сонгогдсоны дараа авлигад татагдах эрсдэлийг бий болгож байгааг анхаарах шаардлагатай. Дөрөвдүгээрт, намууд нэр дэвшигчдээ ашиглан санхүүжилттэй холбоотой хууль тогтоомжийг биелүүлэхгүй бултах бололцоо нээлттэй байна. Эндээс дүгнэхэд, улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулахдаа нэр дэвшигчидтэй холбоотой асуудлыг нухацтай авч үзэхгүй бол хуулийн томоохон цоорхой үүсэх эрсдэл байгааг сануулах нь зүйтэй.

Эцэст нь хэлэхэд, улс төрийн нөлөө үүсгэх хөшүүрэг гагцхүү мөнгө биш болохыг бид бүгд хүлээн зөвшөөрөх ёстой. Мөнгөөр дулдуйдах нь сонгуульд амжилт үзүүлэх баталгаа болдоггүй ба сонгуулийн ардчиллын туршлага багатай улс оронд ч үүнийг ажиглаж болно. 2000 оны тоо баримт ашиглан Саффу бичихдээ “Засгийн эрхэнд байгаа нам болон сөрөг хүчний намуудын тэнцвэргүй байдлыг сонгуульд аль зэрэг илүү хөрөнгө гаргах чадвартай байгаагаар харуулж болно. Энэ харьцаа Гана Улсад 15:1, Кенид бүр ч их зөрүүтэй, Сенегал Улсад 30:1 байна. Энэ нь сонгуулийн шударга байдал, ардчиллын чанарт сөрөг нөлөө үзүүлж байна”¹¹⁵ гэжээ. Ийм байдал үнэн байх талтай боловч 2000 оноос хойш дээрх гурван оронд бүгдэд нь эрх баригч намууд нэгээр тогтохгүй сонгуульд ялагдал хүлээснийг санахад илүүдэхгүй.¹¹⁶

Хууль тогтоомж, түүнийг хэрэгжүүлэх арга замын аль алинд шинэчлэл шаардлагатай байгаа нь эргэлзээгүй. Өөрчлөлт бий болоход цаг хугацаа хэрэгтэй бөгөөд шинэчлэл хийх улс төрийн хүсэл зориг дутах магадлалтай. Өмнөд Африкт үйл ажиллагаа явуулдаг Африкийн ардчиллын төлөөх хүрээлэн (IDASA) нь 2000 онд шүүхээр дамжуулан улс төрийн намуудын хандивыг ил болгохоор зорьж байсан ажлаа зогсоож засгийн газар нь шинэчлэлийг шуурхай эхлүүлнэ гэж амласанд найдан эрх зүйн орчны шинэчлэлийг илүү хэрэгжих боломжтой арга зам гэж сонгосон нь талаар болсон гашуун түүх бий. Энэ талаар тус хүрээлэнгийн зүгээс “Парламентад холбогдох хуулийн төсөл оруулж

хэлэлцүүлэх сонирхол эрх баригч намд өдий болтол тун бага байж ирлээ.”¹¹⁷ гэж тэмдэглэсэн нь бий. Гана Улсад мөн адил нөхцөл байдал ажиглагддаг. Гол хоёр нам нь 1990-ээд оны үеэс сөрөг хүчин байхдаа улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл хийхээр амлаж байсан боловч засгийн эрхэнд гараад энэ амлалтаа умартжээ.¹¹⁸

Улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлийг ямар дэс дарааллаар хийвэл зохилтой вэ? гэдэг асуудал заримдаа тулгардаг. Санхүүгийн тайлан гаргуулж, мэдээлэх тогтолцоог бүрдүүлээгүй нөхцөлд хандив, зардалд янз бүрийн хориг, хязгаар тавих нь үр дүн багатай. Ийм системийн үндэс суурийг босгоход (1) улс төрийн нам, нэр дэвшигчид санхүүгийн тайлангаа гаргах хуулийн шаардлага; (2) хууль зөрчсөн үйлдлийг хянан шалгаж, хариуцлага тооцох хангалттай нөөцтэй, санхүүгийн тайланд аудит хийх чадавх, ноу-хау

Африкийн улс төрийн тоглогчид хариуцлагаас айж эмээлгүй улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг үл ойшоож ирсэн нь улс төр дэх мөнгийг хянах боломж буй гэдэгт итгэх итгэлийг сулруулахад бусад хүчин зүйлээс илүүтэй нөлөөлж иржээ.

болоод эрх мэдэлтэй, улс төрийн дэмжлэг хүлээсэн хяналтын байгууллага байх шаардлагатай. Шинэчлэлийн эхэн үед улс төрийн тоглогчдыг шийтгэхээс илүүтэй чадавхжуулахад анхаарах нь зүйтэй боловч аажимдаа

зөрчилд хүлээлгэх хариуцлагыг чангатгаж, адил тэгш байдлаар зохих шийтгэл ногдуулдаг болох нь чухал юм. Африкийн улс төрийн тоглогчид хариуцлагаас айж эмээлгүй улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг үл ойшоож ирсэн нь улс төр дэх мөнгийг хянах боломж буй гэдэгт итгэх итгэлийг сулруулахад бусад хүчин зүйлээс илүүтэй нөлөөлж иржээ. Энэ нь мөн улс төрийн намуудад африкчуудын итгэх итгэлийг ч сулруулж байна.¹¹⁵

Эрх зүйн орчны шинэчлэлийн зэрэгцээ улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн ач холбогдол, тэдгээрийг зөрчих нь ард түмний амьдралд ямар сөрөг нөлөө үзүүлэх талаар иргэдийн ойлголт, мэдлэгийг нэмэгдүүлэх ажлыг зохион байгуулах нь үр дүнтэй. Төрийн хөрөнгө нөөцийг зүй бусаар ашиглах нь угтаа ард түмний өмчийг үрэн таран хийж байгаа хэрэг болохыг, мөн саналаа худалдахын оронд ядуурлыг бууруулах дорвитой ажил санаачлах улс төрчийг сонгох нь урт хугацаандаа ашигтай болохыг тайлбарлан таниулахад иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд туйлын чухал үүрэгтэй. Харамсалтай нь, энэ асуудлаар дорвитой дэвшил гаргахын тулд улс төрчид, сонгогчдын хооронд тогтсон

клиентелист харилцааг өөрчлөх шаардлагатай ба энэ нь амаргүй ажил болох нь тодорхой.

Африкийн улс төр дэх мөнгөний нөлөөллийг өөрчлөхөд нам, нэр дэвшигчдийн хариуцлагыг зайлшгүй авч үзэх ёстой. Тэдний зан үйл өнөөгийн нөхцөл байдал бүрэлдэхэд төдийгүй, дараа үеийн улс төрчдийн өнгө төрхийг тодорхойлоход чухал нөлөө үзүүлж буй нь ойлгомжтой юм. Улс төрчдийн хувьд дараагийн сонгуулиас цаашыг харж намынхаа ирээдүйг урт хугацаанд баталгаажуулах асуудал нь улс төрийн санхүүжилтийг зөв зүйтэй зохицуулах хөшүүрэг болж болно.¹²¹ Парламентад олонх болсон нам ирээдүйд ялагдал хүлээсэн ч засгийн эрхийг эргүүлэн авах боломжтой байхын тулд улс төрийн эрүүл саруул өрсөлдөөн өрнөхөд тустай улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчин бүрдүүлэхэд анхаарах хэрэгтэй.

Африкийн сөрөг хүчний олон нам санхүүгийн маш хүнд нөхцөлд байгаа нь маргаангүй. Гэхдээ хөрөнгө мөнгө босгох хууль бус үйлдэл хийхээс зайлсхийж, шинэлэг арга замаар санхүүжилт олоход төвлөрч ажиллах нь зүйтэй. Засгийн эрхэнд байгаа намаас илүү итгэл даах чадалтайгаа үзүүлж, санхүүжилтийн ил тод байдалд нухацтай хандах нь ач холбогдолтой. Ингэснээр сөрөг хүчний намууд засгийн эрхэнд гарах үедээ улс төрийн цэвэр тогтолцоог бүрэлдүүлэн удирдах баттай байр суурьтай болж чадна.

Африкийн улс төр дэх мөнгөний нөлөөг өөрчлөхөд оролцогч бүх тал урт хугацааны үр дүнд чиглэсэн тогтвортой хүчин чармайлт гаргах шаардлагатай. Тухайлбал, улс төрийн санхүүжилтийн хяналтыг сонгуулиас сонгуульд улам бүр сайжруулах арга хэмжээг бага багаар авч ахиулсаар байх нь чухал юм.

Зөвлөмж

***Бодлого боловсруулагчдад*¹²²**

1. Эрх зүйн орчин сул явж ирсэн бол чанга хяналттай тогтолцоонд шууд шилжих оролдлого хийхгүй байх. Түүний оронд хамгийн чухал зохицуулалтуудад төвлөрч, хэрэгжилтийг хангахад анхаарвал зохино. Улс төрийн санхүүжилтэд тавих хяналт нь улс төрийн өрсөлдөөнийг хязгаарлахгүй байх ёстой. Нэн түрүүнд анхаарах нэг асуудал нь хууль бус аргаар олсон мөнгө улс төрд нэвтрэх эрсдэл юм.¹²³ Түүнчлэн санхүүжилт олох боломжийг тэнцвэргүй

- болгоход нөлөөтэй жендерийн тэгш бус байдлыг хэрхэн үр дүнтэй шийдвэрлэж болох талаар анхаарч үзэх нь чухал.
2. Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдийн хоорондын харилцаанд тодорхой хил зааг байх нь ховор учир аливаа хязгаар, хориг, тайлагнах шаардлага тавихдаа аль алинд нь үйлчилдэг байхаар зохицуулах.
 3. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдээс санхүүжилтийн иж бүрэн тайлан гаргаж өгөхийг шаардах. Тайлангийн нарийвчлал нь нэг талаас аудит хийхэд хангалттай, нөгөө талаас тайлан гаргаж буй этгээдэд дарамт учруулахгүй түвшинд байх нь чухал.
 4. Төрийн санхүүжилт авахын тулд санхүүгийн тайлантай холбоотой хуулийн шаардлагыг дагаж биелүүлсэн байх нөхцөл тавих.
 5. Төрийн шууд бус санхүүжилт нь шууд санхүүжилттэй харьцуулахад илүү хямд төсөр бөгөөд хянахад амар арга зам болохыг санах.
 6. Улс төрийн намуудад хэвлэн нийтлэх гэх мэт хязгаарлагдмал хүрээнд аж ахуйн үйл ажиллагаа явуулж хомс орлогодоо нэмэр болгохыг зөвшөөрөх талаар судалж үзэх. Зөвшөөрсөн нөхцөлд энэ талаар санхүүгийн тайландаа нарийвчлан тусгахыг шаардах.

Хяналт тавих, хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагад

1. Оролцогч талууд хууль зөрчин санхүүгийн тайлангаа гаргаж өгөөгүй бол заавал хариуцлага хүлээлгэдэг байх.
2. Улс төрийн нам, олон нийтэд улс төрийн санхүүжилтийн асуудлуудыг ойлгуулж таниулах 10 жилийн төлөвлөгөө гаргах, аажимдаа чадавх бэхжүүлэхэд чиглэсэн аргаас (хууль тогтоомж мөрдөн ажиллахад нь намд дэмжлэг үзүүлэх) зөрчил гаргасан тохиолдолд улам бүр чангатгасан шийтгэл ногдуулах аргад шилжих.
3. Оролцогч талуудтай аль болох ойр харилцаатай ажиллаж тэдний бодит амьдрал дээрх туршлагыг хууль тогтоомж гаргахад анхаарч авч үзэх. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг сахиулахдаа ил тод байдлын зарчмыг баримтлах.
4. Байгууллагын үйл ажиллагаанд хөндлөнгөөс нөлөөлөхийг завдсан аливаа оролдлогыг таслан зогсоох хэрэгтэй.

Эрх баригч намд

1. Төсвийн хөрөнгө нөөцийг зүй бусаар зарцуулахаас татгалзах. Хэрвээ ийм хууль бус үйлдэл улс төрд хэвшвэл танай нам сонгуульд ялагдал хүлээсэн нөхцөлд засгийн эрхэнд дахин гарах боломж хумигдах талтай.
2. Сонгуульд ялагдах тохиолдолд танай нам сонгуулийн өрсөлдөөнөөр засгийн эрх дахин авч чадах боломж нөхцөл бүрдүүлэх улс төрийн санхүүжилтийн эрүүл зохицуулалтыг хуульчлах. Тухайлбал, сөрөг хүчинд төрийн санхүүжилт харамгүй олгох, төрийн хөрөнгө нөөцийг зүй бусаар ашиглахыг хориглох заалтууд тусгах. Хуульчлагдахаас өмнө ч гэсэн эдгээр зарчмыг баримталж ажиллах нь зүйтэй.

Сөрөг хүчний намд

1. Улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцоонд шинэчлэл хийхээр амласан бол засгийн эрх авсан үедээ түүнийгээ огоорохгүй байх нь зүйтэй.
2. Хөрөнгө мөнгө хомс байгаатай эвлэрч суухын оронд хуулийн дагуу санхүүжилт босгох шинэлэг арга зам хайх. Намын бодлого улс оронд чухал болохыг ард түмэн, гол оролцогч талуудад тайлбарлаж ойлгуулах нь ач холбогдолтой.
3. Санхүүжилт босгох хууль бус аргаас татгалзах. Сонгуулиар засгийн эрх авах үедээ улс төрийн сайн тогтолцоо хүлээж авахын тулд улс төрийн үйл явцыг аль болох цэвэр болгоход хувь нэмрээ оруулах хэрэгтэй.
4. Улс төрийн нам, сонгуулийн санхүүжилттэй холбоотой эрх зүйн орчныг сайтар судлан ойлгох. Ингэснээр танай нам санхүүжилтээ хуулийн дагуу босгох, өрсөлдөгч тал хууль зөрчсөнийг илрүүлэх, улмаар хууль тогтоомжийг шинэчлэх санал боловсруулах чадавх бүрдэнэ.

Иргэний нийгмийн байгууллагад

1. Улс төрийн талбарт эргэлдэж буй мөнгөний урсгалыг нүд салгалгүй ажиглаж байх. Учир нь тэнд л улс төрийн үйл явцын өрнөлийг ойлгох түлхүүр байдаг.
2. Сонгуулийн үеэр улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн үйл ажиллагаанд хяналт тавьж, үр дүнгээ иргэдэд ойлгогдохуйц хэлбэрээр танилцуулах;
3. Санал худалдан авах, сонгуульд хэт их мөнгө зарах, төсвийн хөрөнгө нөөцийг хууль бусаар ашиглах явдлыг таслан

зогсоож улс төрийн санхүүжилтийг ил тод, шударга болгоход сонгогчдын үүрэг оролцоо чухал болохыг ойлгуулан таниулах;

4. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг (эсвэл үзэл санаа) даган биелүүлэхээс зайлсхийх гэсэн аль нэг намын ажиллагаанд иргэний нийгмийн бүлгийг татан оролцуулах зорилготой улс төрчдийн арга мэхэнд автахгүй байх нь зүйтэй.

Хэвлэл мэдээллийнхэнд

1. Сонгуулийн санхүүжилт, зардалтай холбоотой аливаа зөрчлийг илчилж, хууль бус хандив, хандивлагч болон улс төрийн намын хоорондох хууль бус харилцаа, санал худалдан авах, ялангуяа төсвийн хөрөнгийг хууль бусаар ашигласан тохиолдлуудыг илрүүлэхэд анхаарч хүчин чармайлт гаргах. Эдгээр хууль бус үйлдэл нь жирийн иргэдэд хэрхэн тусаж нөлөөлөх талаар ойлголт өгөх нь зүйтэй.
2. Нэг талыг барьсан мэдээ мэдээлэл түгээлгэхээр санаархсан улс төрийн тоглогчдоос мөнгө авахгүй байх. Хараат бус, зоримог хэвлэл мэдээлэл нь ардчилал бодитой оршиход амин чухал үүрэгтэй.

Олон улсын оролцогч талуудад

1. Сонгуулийн санхүүжилтийг хэрхэн босгож, зарцуулж байгаа нь сонгуулийн өдрийн үйл явцаас илүүтэйгээр сонгууль хэрхэн шударга, өрсөлдөөнтэй өрнөж байгааг илтгэх үзүүлэлт болохыг ухамсарлах;
2. Олон улсын сонгуулийн ажиглагчид улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг үл тоомсорловол ажиглалтынх нь дүн үйл явцын талаар хагас дутуу дүр зураг гаргахаас хэтрэхгүй. Олон улсын ажиглагчид улс төрийн санхүүжилтэд үр дүнтэй мониторинг хийхийн тулд тухайн улсад байрлаж ажиллах хугацаагаа одоогийн баримталдаг хугацаанаас уртасгах шаардлагатайг анхаарах;¹²⁴
3. Сонгуулийн өмнөхөн томоохон хэмжээний тусламжийн төсөл зарлах, эсвэл эхлүүлэх нь кампанит ажлын өрсөлдөөний талбарт сөргөөр нөлөөлөх эсэхийг анхаарч үзэх. Ялангуяа зам тавих, эмнэлэг, сургууль, цахилгаан станц барих зэрэг сонгогчдын амьдралд шууд нөлөөтэй арга хэмжээ байвал үүнийг эрх баригчид өөрт ашигтайгаар

сурталчилгаа болгох эсэхийг бодолцох. Гэвч зөв зохион байгуулж чадвал (мөн урт хугацааны зорилготой бол) гадаадын тусламж нь улс төрийн тэгш өрсөлдөөний нөхцөлийг бүрдүүлэхэд тустай байж болох талтай.

Эх сурвалж

- African Media Barometer (2011) *Nigeria 2011*. Windhoek: Friedrich Ebert Stiftung.
- Allafrica (2010) 'Tanzania: Opposition Parties Trail CCM in Campaign Funding', 1 November, available at <http://allafrica.com/stories/201011030504.html>
- Allafrica (2011a) 'Kenya: Audit Office Puts Political Parties On Notice', 30 June, available at <http://allafrica.com/stories/201107010004.html>
- Allafrica (2011b) 'Liberia: Political Parties Evade Accountability Law, LDI Says', 1 February, available at <http://allafrica.com/stories/201102040950.html>
- Arthur, John A. (2010) *African Diaspora Identities: Negotiating Culture in Transnational Migration*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Austin, Reginald and Tjernström, Maja (eds) (2003) *Funding of Political Parties and Election Campaigns*. Stockholm: International IDEA.
- Ayee, Joseph R.A., Anebo, Felix K.G. and Debrah, Emmanuel (2008) *Financing Political Parties in Ghana*. Dakar: The Consortium for Development Partnerships.
- Beck, Thorsten, Fuchs, Michael and Uy, Marilou (2009) *Finance in Africa: Achievements and Challenges*, Policy Research Working Paper 5020. The World Bank, Africa Region.
- Boer, Martin (2004) *The Life of the Party: the Hidden Role of Money in Namibian Politics*, Occasional Paper No. 5. Namibia: Hans Seidel Foundation.
- Booyesen, S. and Masterson, G. (2009) 'Chapter 11: South Africa', in Denis Kadima and Susan Booyesen (eds), *Compendium of Elections in Southern Africa 1989–2009: 20 Years of Multiparty Democracy*. Johannesburg: Electoral Institute for the Sustainability of Democracy in Africa.
- Bryan, Shari and Baer, Denise (eds) (2005) *Money in Politics: A Study of Party Financing Practices in 22 Countries*. Washington, D.C.: National Democratic Institute for International Affairs.
- Butler, Anthony (2010) 'Conclusion: The Opportunity and Challenge of Party Finance Reform in South Africa', in Anthony Butler (ed.), *Paying for Politics: Party Funding and Political Change in South Africa and the Global South*. Auckland Park: Jacana Media.
- Centre for Multiparty Democracy in Malawi (CMD) and Netherlands Institute for Multiparty Democracy (NIMD) (2008) *The Functioning and Management of Political Parties in East and Southern Africa Revisited*. CMD and NIMD.
- Coalition for Accountable Political Financing (CAPF) (2007) Election 2007 Interim Report on National Voter Bribery Survey. Nairobi: CAPF.
- Coalition for Accountable Political Financing (CAPF) (2008) The Money Factor in Poll Race, a Monitoring Report of the 2007 General Election. Nairobi: CAPF.

- Commonwealth Expert Team (2011) *The Gambia Presidential Election*, 24 November 2011. London: Commonwealth Expert Team.
- Commonwealth Expert Team (2013) *Cameroon Legislative and Municipal Elections*, 20 September 2013. London: Commonwealth Expert Team.
- Council of Europe (2003) *Recommendation Rec(2003)4 of the Committee of Ministers to Member states on common rules against corruption in the funding of political parties and electoral campaigns*, available at <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2183>
- Democracy International (2011) *Ghana Democracy and Governance Assessment, Final Report*. Accra: US Agency for International Development.
- Economist*, The (2013) 'Ghana, Get a Grip', 21 December.
- Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa (EISA) (2005) *Namibia Presidential and National Assembly Elections, 15–16 November 2004*, EISA Election Observer Mission Report No. 18. Johannesburg: EISA.
- Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa (EISA) (2006a) *Tanzania Presidential, National Assembly and Local Government Elections, 14 December 2005*, EISA Election Observer Mission Report No. 20. Johannesburg: EISA.
- Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa (EISA) (2006b) 'Malawi: Party Funding'. Johannesburg: EISA. Available at <http://www.eisa.org.za/WEP/malparties3.htm>
- Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa (EISA) (2006c) 'Zambia: Party Funding'. Johannesburg: EISA. Available at <http://www.eisa.org.za/WEP/zamparties2.htm>
- Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa (EISA) (2007) 'Comparative Data: Funding of Political Parties'. Johannesburg: EISA. Available at <http://www.eisa.org.za/WEP/comparties.htm>
- Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa (EISA) (2011a) 'South Africa: Party Funding'. Johannesburg: EISA. Available at <http://www.eisa.org.za/WEP/souparties2.htm>
- Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa (EISA) (2011b) *EISA Technical Assessment Team Report, the 2011 Seychelles Presidential Elections 19–21 May 2011*, EISA Observer Mission Report No. 40. Johannesburg: EISA.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2007) *Togo, Rapport Final, Election législatives, 14 October 2007*. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2008a) *Angola: Final Report Parliamentary Elections, September 2008*. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2008b) *Rwanda: Legislative Elections to the Chamber of Deputies, 15–18 September 2008*. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2009) *Mozambique: Presidential, Legislative and Provincial Assembly Elections, October 2009*, Final Report. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2010a) *Tanzania Final Report: General Elections October 2010*. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2010b) *Burundi, Rapport Final, Elections Communales, Présidentielle, Législatives, Sénatoriales et Collinaires*

- 2010 [Burundi, Final Report on Communal, Presidential, Legislative, Senatorial and Cantonal elections]. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2010d) *Rapport Final, Mission d'Observation Électorale en République de Guinée, Élection Présidentielle de 2010* [Final Report, Election Observation Mission in the Republic of Guinea, Presidential Election, 2010]. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2010e) *Sudan: Final Report on the Executive and Legislative Elections, 2010*. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2011a) *Zambia: Final Report on the General Elections, 2011*. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2011b) *Tanzania: Final Report, General Elections, April 2011*. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2011c) *Nigeria: Final Report, General Elections, April 2011*. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2011d) *Rapport Final sur les Élections Législatives du 13 Février 2011* [Final Report on the Parliamentary Elections of 13 February 2011]. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2011e) *Niger: Rapport Final–Élections Législatives et Présidentielle 2011* [Niger: Final Report, Parliamentary and Presidential Elections 2011]. Brussels: EU EOM.
- European Union Election Observation Mission (EU EOM) (2011f) *Uganda: Final Report on the Uganda General Elections, 2011*. Brussels: EU EOM.
- February, Judith (2012) *Political Party Funding: Legislation Should Regulate Donations*, available at <http://www.ngopulse.org/article/political-party-funding-legislation-should-regulate-donations>
- Ghana News Link (2011) 'NDC is Unable to Submit Financial Report to EC', 13 September, available at <http://www.ghananewslink.com/?id=16561>
- Global Financial Integrity (2010) *Illicit Financial Flows from Africa; Hidden Resources for Development*. Washington, D.C.: Global Financial Integrity.
- Helle, Svein-Erik (2011) *Breaking the 'Vicious Cycle': Financial Challenges for the Opposition Parties in Uganda and the Role of the International Community*. Bergen: Chr. Michelsen Institute.
- Hopwood, Graham (2005) 'Trapped in the Past: The State of the Opposition', in Justine Hunter (ed.), *Spot the Difference: Namibia's Political Parties Compared*. Windhoek: Namibia Institute for Democracy.
- Independent Electoral Commission (IEC) (2011) *Represented Political Parties' Fund Annual Report 2010/2011*. Centurion: IEC.
- Independent National Electoral Commission (INEC) (2011) *Political Party Financial Reporting Manual*. Abuja: INEC.
- Institute for Democracy in Africa (IDASA) (2005) *Party Funding Court Case Briefing*. Johannesburg: IDASA.

- International Crisis Group (ICG) (2012) *Liberia: Time for Much-Delayed Reconciliation and Reform*, Africa Briefing No. 88. Dakar/Brussels: ICG.
- International IDEA, Political Finance Database, available at <http://www.idea.int/political-finance>
- International Monetary Fund (IMF) (2005) *World Economic Outlook, September 2005: Building Institutions, Issue 2*. Washington, D.C.: IMF.
- Jouan, Barbara (2012) *Assessment of the Legal Framework and Practices Related to Campaign Finance during the National Constituent Assembly elections*. Tunis: International Foundation for Electoral Systems.
- Kaniki, Sheshangai (2008) *The Private Sector and Cash Transfers in Africa*, Working Paper Number 80. Cape Town: Economic Policy Research Institute.
- Karume, Shumbana (ed.) (2004) *Dilemmas of Political Transition: Towards Institutionalisation of Multiparty Democracy in Tanzania*. Johannesburg: Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa.
- Kupferschmidt, David (2009) *Illicit Political Finance and State Capture*. Stockholm: International IDEA.
- Lavallée, Emmanuelle, Razafindrakoto, Mireille and Roubaud, François (2008) *Corruption and Trust in Political Institutions in Sub-Saharan Africa*, Working Paper No. 102. Afrobarometer.
- Leadership (2012) 'Financial Audit Report Indicts PDP, ACN, CPC, Others', 2 April, available at http://www.leadership.ng/nga/articles/20975/2012/04/02/financial_audit_report_indicts_pdp_acn_cpc_others.html
- Libyan High National Elections Commission (2012) *Regulation on Campaigning, Political Entity and Candidate Finances, and Financial Disclosure Reporting for the General National Congress Election*. Unpublished.
- Lindberg, Staffan I. (2003) 'It's Our Time to "Chop": Do Elections in Africa Feed Neo-Patrimonialism rather than Counteract It?', *Democratization*, 10(2).
- Lindberg, Staffan I. (2010) 'What Accountability Pressures do MPs in Africa Face and How Do They Respond? Evidence from Ghana', *Journal of Modern African Studies*, 48(1).
- Liviga, Athumani J. and John, William (2012) *Political Party Financing and Why it Matters*. Paper presented at the Africa Regional Conference on Legal Frameworks Governing Political Parties: The Case of Party Financing, Dar es Salaam, 10–12 July.
- Local, The (2012) 'Left Party Caps MP Pay with New "Party Tax"', 9 January, available at <http://www.thelocal.se/38392/20120109/>
- Mail and Guardian (2009) 'ANC Spends R200-million on Election Campaign', 17 April, available at <http://mg.co.za/article/2009-04-17-anc-spends-r200million-on-election-campaign>
- Maiyo, Josh (2008) *Political Parties and Intra-Party Democracy in East Africa – From Representative to Participatory Democracy*. Master's Thesis, Leiden University.
- Matlosa, Khabele (ed.) (2007) *Political Parties in Southern Africa: The State of Parties and their Role in Democratization*. Stockholm: International IDEA.
- Matlosa, Khabele and Sello, Caleb (2005) *Political Parties and Democratization in Lesotho*. Johannesburg: Electoral Institute for Sustainable Democracy in Africa.

- Mayiga, John Bosco (2011) 'The Scourge of the Brown Envelope in Ugandan Journalism: Some Theoretical Reflections', *Uganda Media Review*, November.
- McLean, Joan E. (2003) 'Campaign Strategy', in Susan J. Carroll (ed.), *Women and American Politics: New Questions, New Directions*. Oxford: Oxford University Press.
- Musambayi, Katumanga (2006) *Kenya: Country Report based on Research and Dialogue with Political Parties*. Stockholm: International IDEA.
- Nam-Katoti, Wilbert, Doku, James, Abor, Joshua and Quartey, Peter (2011) 'Financing Political Parties in Ghana', *Journal of Applied Business and Economics*, 12(4).
- Nassmacher, Karl-Heinz (2003) 'Party Funding in Continental Western Europe', in Reginald Austin and Maja Tjernström (eds), *Funding of Political Parties and Election Campaigns*. Stockholm: International IDEA.
- Nassmacher, Karl-Heinz (2009) *The Funding of Party Competition: Political Finance in 25 Democracies*. Baden-Baden: Nomos.
- National Democratic Institute for International Affairs (NDI) (2011) *Final Report on the 2011 Moroccan Parliamentary Elections*. Washington, D.C.: NDI.
- National Elections Commission (Republic of Liberia) *Campaign Finance Regulations for Political Parties and Candidates* (2011). Approved by the Board of Commissioners on 16 June 2011.
- Ndeta, John Harrington (2013) 'Party Primaries Robbed Women of Leadership Chance', *Kenyan Woman*, issue 34.
- Netherlands Institute for Multiparty Democracy (NIMD) (2007) *Kenya: New Bill on Political Party Funding*. The Hague: NIMD.
- Nigerian News Service (2010) 'Election Spending: CBN Retains 6.26% Interest Rate', 24 November, available at <http://www.nigeriannewsservice.com/nns-news-archive/headlines/election-spending-cbn-retains-626-interest-rate>
- Ninsin, Kwame A. (2006) *Political Parties and Political Participation in Ghana*. Berlin: Konrad Adenauer Foundation.
- Obasi, Nnamdi K. (2011) 'Organised Crime and Illicit Bunkering: Only Nigeria's Problem?', in Michael Roll and Sebastian Sperling (eds), *Fuelling the World – Failing the Region? Oil Governance and Development in Africa's Gulf of Guinea*. Abuja: Friedrich Ebert Stiftung.
- Ohman, Magnus (1999) *Public Funding of Political Parties in Africa*. Washington, D.C.: International Foundation for Electoral Systems.
- Ohman, Magnus (2004) *The Heart and Soul of the Party: Candidate Selection in Ghana and Africa*. Uppsala: Uppsala University.
- Ohman, Magnus (2010) *Including Political Finance in International Election Observation Missions*. The Carter Center and the International Foundation for Electoral Systems.
- Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights and Venice Commission (2010) *Guidelines for Political Party Regulation*, available at http://www.stf.jus.br/repositorio/cms/portalStfInternacional/portalStfCooperacao_en_us/anexo/CDLAD2010024.pdf

- Pocit (2012) '10 Major Political Parties Using Cellphone Fundraising', available at https://www.pocit.co.za/static/press/2009_jan/10%20major%20political%20parties.pdf
- Punch (2012) 'PDP Holdings: Altering Formula of Party Funding', 24 June, available at <http://www.punchng.com/politics/pdp-holdings-altering-formula-of-party-funding/>
- Reuters (2012) 'Fitch: Pre-election Spending Could Weaken Ghana's Credit Outlook', 27 July, available at <http://www.reuters.com/article/2012/07/27/idUSWNA212320120727>
- Reuters Africa (2011) 'Election Campaign Spending Boosts Nigeria Car Imports', 31 March, available at <http://af.reuters.com/article/topNews/idAFJOE72U0YT20110331>
- Robinson, Vicki and Brümmer, Stefaans (2006) *SA Democracy Incorporated: Corporate Fronts and Political Party Funding*. Paper No. 129. Pretoria: Institute for Security Studies.
- Saffu, Yaw (2003) 'The Funding of Political Parties and Election Campaigns in Africa', in Reginald Austin and Maja Tjernström (eds), *Funding of Political Parties and Election Campaigns*. Stockholm: International IDEA.
- Salih, Mohamed (2007) *African Political Parties: Challenges for Sustained Multiparty Politics*. International Conference on Sustaining Africa's Democratic Momentum, Johannesburg, 5–7 March.
- Schaffer, Frederic Charles (2002) *What is Vote Buying?* Prepared for Trading Political Rights: The Comparative Politics of Vote Buying Conference, Center for International Studies, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA, 26–27 August.
- Shaw, Mark (2012) *Leadership Required: Drug Trafficking and the Crisis of Statehood in West Africa*, Policy Brief No. 37. Institute for Security Studies.
- Somolekae, Gloria (2006) *Botswana: Country Report based on Research and Dialogue with Political Parties*. Stockholm: International IDEA.
- Southern African Development Community (SADC) (2001) *SADC Parliamentary Forum Norms and Standards for Elections in the Region*. Windhoek, Namibia: SADC.
- Southern African Development Community (SADC) (2003) *The Principles for Election Management, Monitoring and Observation in the SADC Region*. Windhoek, Namibia: SADC.
- Speck, Bruno and Fontana, Alessandra (2011) "Milking the System"; Fighting the Abuse of Public Resources for Re-election', *U4 Issue*, 7.
- Spector, Bertram I., Schloss, Miguel and Green, Sammi (2005) *Corruption Assessment: Mozambique, Final Report*. Washington, D.C.: US Agency for International Development.
- Ssenkumba, John (2006) *Political Party Financing in Uganda*. Abuja: Friedrich Ebert Stiftung.
- Tax Justice Network (2012) *Tax in Developing Countries: Increasing Resources for Development*. Written evidence submitted by the International Secretariat of the Tax Justice Network to the International Development Committee of the UK Parliament.
- Teshome, Wondwosen (2009a) 'Opposition Parties and the Politics of Opposition in Africa: A Critical Analysis', *International Journal of Human and Social Sciences*, 4(5).

- Teshome, Wondwosen (2009b) 'Political Finance in Africa: Ethiopia as a Case Study', *International Journal of Humanities and Social Sciences*, 3/2.
- Think Africa Press (2012) 'The MDC is Funded by Zimbabweans not Foreigners', 8 February, available at <http://thinkafricapress.com/zimbabwe/mdc-funded-zimbabweans-not-foreigners>
- This Day Live (2010) 'Why I'm Running for 2011 Presidency, by Jonathan', 30 October, available at <http://www.thisdaylive.com/articles/why-i-m-running-for-2011-presidency-by-jonathan/75369/f>
- Troup, David W. (2011) *Ghana: Assessing Risks to Stability*. Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies.
- Tonchi, Victor L. and Shifotoka, Albertina N. (2006) *Namibia: Country Report based on Research and Dialogue with Political Parties*. Stockholm: International IDEA.
- Transparency International Zimbabwe (TIZ) (2010) *Nuru: Promoting Transparency in Political Finance in Southern Africa*. Harare: TIZ.
- United Nations Convention Against Corruption (UNCAC) (2005).
- Van de Walle, Nicolas (2001) *African Economies and the Politics of Permanent Crisis, 1979–1999*. New York: Cambridge University Press.
- Vicente, Pedro C. (2010) 'Does Oil Corrupt? Evidence from a Natural Experiment in West Africa', *Journal of Development Economics*, 92(1).
- Vicente, Pedro C. (2012) *Is Vote-buying Effective? Evidence from a Field Experiment in West Africa*. Working Paper.
- Wiawe-Akenten, Charles (2004) *Ghana: Country Report based on Research and Dialogue with Political Parties*. Stockholm: International IDEA.
- Women's Environment and Development Organization (2007) *Women Candidates and Campaign Finance*. New York: Women's Environment and Development Organization.
- Young, Daniel J. (2009) *Is Clientelism at Work in African Elections? A Study of Voting Behavior in Kenya and Zambia*, Working Paper No. 99. Afrobarometer.

ЗҮҮЛТ

- ¹ Teshome 2009a, хуудас. 293.
- ² Saffu 2003, хуудас. 27.
- ³ Speck, Fontana 2011, p. v.
- ⁴ Клиентелизмийн тухай яриа хэлэлцүүлэгт зарим судлаач үүнийг Африкийн улс төрийн тухай хялбарчилсан, эсвэл хэт их гутрангуй ойлголт өгч байна гэж шүүмжилдэг. Африк дахь клиентелизмийн тухай Young 2009-өөс үзнэ үү.
- ⁵ Van de Walle 2001, хуудас. 51.
- ⁶ Жишээ нь Kupferschmidt 2009-ийг үзнэ үү
- ⁷ Олон улсын валютын сан (IMF)-гийн 2015 оны урьдчилсан таамаглалаар судалгаанд хамрагдсан 37 орны 70 хувьд нь засгийн газрын зарцуулалтын талаас илүү хувийг гадаадын тусламж эзэлж байна. IMF 2005, х. 148-аас тооцоолж гаргав.
- ⁸ Нэг судалгаанд Африкийн өрхийн 20-иос бага хувь банкны данстай байгаа нь хөгжиж байгаа бусад олон орны тоо хэмжээний тал хувьд ч хүрэхгүй байна гэж дүгнэсэн байна. Beck, Fuchs and Uy 2009, хуудас. 4. Мөн Kaniki 2008-ыг үзнэ үү.

- ⁹ Татварын Шударга байдал Сүлжээний (2012) тооцоолсноор Африк дахь татвараас зайлсхийсэн дүн нь жилдээ бараг 80 тэрбум ам.доллар болох ба энэ нь тус тивийн эрүүл мэндийн салбарын нийт зарцуулалттай тэнцэж байна.
- ¹⁰ НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенц 2005, 7(3) Зүйл. Тодруулгыг нэмсэн.
- ¹¹ SADC 2001, Article 6. Энэ баримт бичигт мөн “Сонгуулийн хууль нь шударга бусаар давуу тал олж авч байгаа намд тусалж дэмжихийг Засгийн газарт хориглох хэрэгтэй” гэж заасан байна. para. 3.i.
SADC 2003.
- ¹² Кенид нэвтрүүлсэн хязгаар нь сонгуульд үйлчилж эхлээгүй байгааг анхаарна уу.
- ¹³ Энэхүү гарын авлагад үндэсний валютыг олон улсын доллар буюу international dollar (\$) хэмээх зохиомол валютад хөрвүүлж, зэрэгцүүлэн харьцуулсан болно.
- ¹⁴ (Монгол хэлнээ хөрвүүлэхдээ \$ гэсэн тэмдэглэгээг зөвхөн ашиглав. *орч*) Мөнгөний худалдан авах чадварын харьцаанд үндэслэсэн уг зохиомол валют нь уншигчдад улс орнуудын валютыг харьцуулах боломж олгох зорилготой. Мөнгөний худалдан авах чадвар АНУ (харьцуулалтын суурь үзүүлэлт болгон ашиглаж байгаа)-аас ихээхэн зөрүүтэй орнуудад \$-ын ханш нэрлэсэн валютын ханшаас зөрж байж болно. АНУ-ын долларыг (зохиомол \$-той ижил ханштай учир), эсвэл үндэсний валют нь тодорхойгүй тохиолдолд евро зэрэг хоёрдогч валют ашигласан нөхцөлд мөн валютыг хөрвүүлж тооцоогүй болно. Тодорхой мэдээллийг Хавсралт V-аас харна уу.
- ¹⁵ Хопвүүдийн мэдээллээс харвал, Намибийн сөрөг хүчний намууд татвар төлдөг мянга хүрэхгүй гишүүнтэй байна (2005, х. 135). Боер (2004, х. 7) тэмдэглэхдээ, сөрөг хүчний хамгийн жижиг намын нэг болох Democratic Turnhalle Alliance нам 2004 онд \$1,500-тай тэнцэх хэмжээний гишүүнчлэлийн татвар авч байсан гэж тайлагнасан байна.
- ¹⁶ Musambayi 2006, х. 11. Мөн Салих (2007, х. 15) “Африкийн улс төрийн намуудын дийлэнхэд нь татвараа тогтмол төлөх нь бүү хэл, гишүүний жагсаалт ч байхгүй” гэж бичжээ. Матлоса (2007, х. 44) мөн тэмдэглэхдээ, Өмнөд Африкт “гишүүдийн татвар нь намын үйл ажиллагааг санхүүжүүлэх хэмжээнд ч хүрч чадахгүй байна” гэсэн байна.
- ¹⁷ Ninsin 2006, х. 18. Мөн NIMD 2007-г үзнэ үү. Саяхны судалгаагаар, Гана Улсын намууд орлогынхоо 15 орчим хувийг гишүүнчлэлийн татвараас бүрдүүлдэг байна. Nam-Katoti et al. 2011, х. 96.
- ¹⁸ Нассмакер (2009, х. 211) тэмдэглэхдээ “эх газрын Баруун Европын цөөн оронд л намын гишүүдийн татвар намын төв байгууллагын үйл ажиллагааг санхүүжүүлэхэд чухал хувь нэмэр оруулдаг” гэжээ.
- ¹⁹ Ядуурлын мэдээлэл (худалдан авах чадварын харьцаагаар)-ийг НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн 2011 оны Хүний хөгжлийн индексээс авав.
- ²⁰ Зохиогчийн ажиглалт. Африкийн зарим оронд намууд арилжааны үйл ажиллагаа явуулах хориотой байдаг.
- ²¹ Roscit 2012.
- ²² Хамтын нөхөрлөлийн экспертүүдийн баг 2011, х. 19. Уг илтгэлд томоохон бизнесийн байгууллагын хандив Гамби Улсад хууль ёсны байдаг ба харин уг хандив сөрөг хүчний намуудад очих нь ховор байдаг ажээ.
- ²³ Tom Lodge-ыг Robinson and Brimmer 2006, х. 10-т ишилснийг дам иш татав. Эдгээр хандивын үр дүнд ANC нам “улс орны хар арьстнуудын бизнесийг дэмжигч болж хувирсан бөгөөд ингэснээр төрийн бодлогыг намынхаа ашгийн төлөө чиглүүлэх болсон” гэх шүүмжлэлд өртөж байсан.
- ²⁴ Democracy International 2011, х. 7. Зөвхөн Либер, Мали, Мозамбик, Бүгд Найрамдах Конго улсууд, Сьерра Леоне дотоодын компаниудаас улс төрийн намуудад хандив өгөхийг хориглодог.
- ²⁵ This Day Live 2010.

- 26 Spector, Schloss and Green 2005, х. 12.
- 27 EISA 2006с.
- 28 Ssenkumba 2006, pp. 7ff.
- 29 Ерөнхийлөгчид нэр дэвшигч нь намын удирдагч, намын гол санхүүжүүлэгч байвал улс төрийн жижиг намуудын хувьд ийм ялгаа бүрхэг болох юм.
- 30 Maiyo 2008, х. 61; Wiafe-Akenten 2004, х. 10.
- 31 EU EOM 2011b, х. 24.
- 32 Bryan and Baer 2005, х. 1. Бусад бүс нутгийн тоон мэдээллээс харвал, дампуурах айдас эмэгтэй нэр дэвшигчдийн нэг гол асуудал байдаг бөгөөд эмэгтэйчүүдийг сонгуульд өрсөлдөхөөс дайжуулдаг нэг хүчин зүйл байж болох юм. McLean 2003, х. 63, and Women's Environment and Development Organization 2007, х. 4-ийг үзнэ үү.
- 33 Coalition for Accountable Political Financing 2008, х. 22. Гана Улс дахь ийм асуудлын талаар Ohman 2004, хх. 144ff.-ийг үзнэ үү.
- 34 Coalition for Accountable Political Financing 2008, х. 36.
- 35 Өмнөх ишлэл., х. 59.
- 36 Nassmacher 2003, х. 120. Шведийн Зүүний Нам сонгуульд албан тушаалтнуудынхаа орлогод хязгаар тогтоож, түүнээс илүү гарсан орлогыг намдаа шилжүүлэх шаардлага тавьдаг. Local 2012.
- 37 Helle 2011, х. 6.
- 38 Bryan and Baer 2005, p. 124, Punch 2012, Somolekae 2006, pp. 8ff, fink Africa Press 2012, Matlosa and Sello 2005, х. 47.
- 39 Helle 2011, х. 6.
- 40 Замби Улсын талаар жишээ нь Bryan and Baer 2005, х. 141-ээс үзнэ үү.
- 41 Austin and Tjernström 2003, х. xiv.
- 42 Teshome 2009b, х. 407.
- 43 Arthur 2010, х. 2
- 44 ftroup 2011, х. 11.
- 45 Kupferschmidt 2009, х. 17 and Shaw 2012, х. 2.
- 46 ftroup 2011, х. 11.
- 47 Shaw 2012, х. 2.
- 48 Kupferschmidt 2009, х. 15. Хууль бус санхүүжилт нь дан ганц гадаад ертөнцөөс Африкт орж ирдэг юм биш. Нэгэн илтгэлд дурдсанаар, 1970-2008 онд Африкаас орж ирсэн хууль бус санхүүжилт 1.8 их наяд ам.доллар болсон гэжээ. Global Financial Integrity 2010, х. 1.
- 49 Vicente 2010, Obasi 2011, х. 59.
- 50 ftroup 2011, х. 11.
- 51 Jouan 2012.
- 52 Төрийн шууд санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн анхны жишээнүүд нь Нигери (1977), Бенин ба Камерун (1990), Гвиней (1991), Ангол, Танзани, Зимбабве (1992), Өмнөд Африк (1993) байна. Эдгээр орны заримд нь төрийн санхүүжилтийг огт олгоогүй байдаг бол заримд нь бүр тийм заалтыг цуцалсан болохыг анхаарна уу. Ohman 1999.
- 53 IDASA 2005, х. 3.
- 54 Уганда, Танзани, Мозамбикт олон улсын хандивлагчид тухайлсан санд санхүүжилтээ төвлөрүүлж байсан бөгөөд үүнийг нь санхүүжилт авах шаардлага хангасан эрх бүхий намуудад тараадаг байжээ. Ботсвана болон Өмнөд Африкт хувь этгээдүүд ижил төстэй механизмыг өөрсдөө бий болгосон байдаг.
- 55 EU EOM 2010b, х. 33, 2007, х. 36, 2010d, х. 33 and 2010e, х. 28. Ижил төстэй тохиолдол Камерун, Кот д'Ивуар улсуудад 1990-ээд онд гарч байсан мэдээ бий. Гвиней болон Суданд улс төрийн намууд төрийн санхүүжилт авч болох хуулийн заалттай боловч баталгаагүй байдаг.

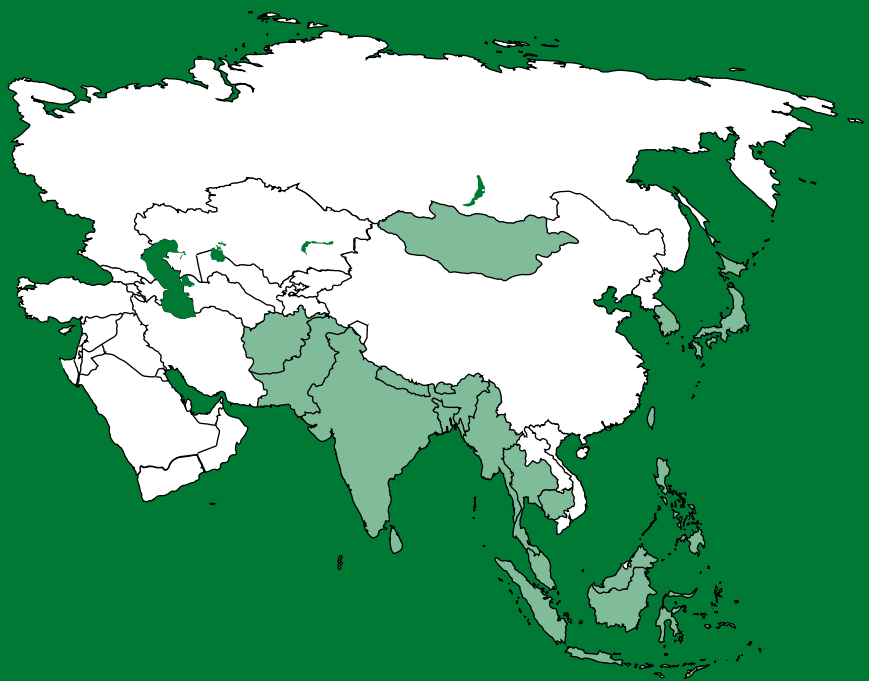
- 56 EU EOM 2010a, x. 24, EISA 2006b. Лесото Улсад 2002 оны сонгуулиар улс төрийн
бүх намд ижил хэмжээний мөнгө олгосон бөгөөд нам бүр \$4,000-тай тэнцэх
санхүүжилт авчээ. Matlosa and Sello 2005, хх. 46ff.
- 57 EU EOM 2008a, x. 7.
- 58 IEC 2011, x. 10. Мөн Booysen and Masterson 2009, and Butler 2010-ыг харна уу.
- 59 TIZ 2010, x. 29, EU EOM 2010a, p. 24.
- 60 Hopwood 2005, p. 138; IEC 2011, p. 10; EU EOM 2008b, p. 27, 2009, p. 20, 2011d,
p. 20, 2010d, p. 18, and 2011e, p. 15; EISA 2011b, p. 8, Liviga and John 2012, x. 18;
Commonwealth Expert Team 2013, x. 17; and NDI 2011, x. 18. See also EISA 2005, x.
15 гэсэн эх сурвалжаас тооцоолон гаргав.
- 61 Лесото, Мадагаскар зэрэг улсууд үүнд хамаарагдахгүй бөгөөд тэнд бүртгэлтэй
улс төрийн бүх нам ямар нэг хэмжээгээр төрийн санхүүжилт авах эрхтэй
байдаг.
- 62 Бодит байдалд Африкийн олон улсад орон нутгийн нам гэж байхыг хориглодог
бөгөөд бүх нам үндэсний хэмжээний байхыг шаарддаг.
- 63 EISA 2011a
- 64 Hopwood 2005, хх. 135, 139. See also Tonchi and Shifotoka 2006, x. 12.
- 65 EU EOM 2008b, x. 28.
- 66 Mail and Guardian 2009. Өмнөд Африкийн улс төрийн намууд сонгууль
болохоос 21 хоногийн өмнө дансаа хааж, сонгууль болтол төрийн
санхүүжилтийг ашиглахгүй байх ёстой. Гэхдээ кампанит ажлын зорилгоор
төрийн санхүүжилт ашиглахыг шууд хориглосон заалт байхгүй.
- 67 Ohman 1999, x. 10.
- 68 EISA 2006a, x. 22.
- 69 EISA 2007, Chikuhwa 2004, хх. 42ff. Анх 2000 оны сонгуулиар гарч ирсэн MDC
нам өмнөх журмаар төрийн санхүүжилт авах эрхтэй байх байсан.
- 70 Мөн ийм заалт Этиоп, Бүгд Найрамдах Ардчилсан Конго Улсад байдаг
боловч Этиопын хууль ойлгомжгүй, БНАКУ-д намууд нэр дэвшигчид дотроо
жендерийн тэнцвэр барих асуудлыг авч үзэх ёстой хэдий ч босго тогтоож
өгөөгүй байна.
- 71 Олон улсын парламентын холбооны мэдээллээр, 2013 оны 11 дүгээр сарын
байдлаар [http:// www.ipu.org/wmn-e/classif.htm](http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm)
- 72 Африкийн олон орон дахь татвар хураах тогтолцоо үр нөлөө багатай учир ийм
ашиг тусын үнэ цэнэ хязгаарлагдмал байх болов уу.
- 73 Speck and Fontana 2011, x. 5.
- 74 Бүх орны ийм тоо 86 хувь, 93 хувь тус тус байна.
- 75 Speck and Fontana 2011, x. 18.
- 76 Commonwealth Expert Team 2011, x. 18.
- 77 CAPF 2008, x. 22.
- 78 Reuters 2012.
- 79 EU EOM 2008a, x. 21. MPLA гэдэг нь Movimento Popular de Libertação de Angola
(Partido do Trabalho), гэсэн үгийн товчлол бөгөөд Ангол Улсад эрх барьж
байгаа нам юм.
- 80 EU EOM 2011b, x. 23, 2011a, x. 14. Мөн Нигерийн 2011 оны сонгуулиар “Дахин
нэр дэвшсэн Ерөнхийлөгч болон муж улсын захирагчид албан ёсны ажил
үүргээ кампанит ажилтай тогтмол хольж хутгаж байсан байна.” EU EOM 2011c,
x. 27.
- 81 Speck and Fontana 2011, x. 12.
- 82 Гана Улсын зээлийн байгууллагууд 2012 онд сонгуультай холбоотой зардал
гаргаж байсан тухай шүүмжлэлийг үзнэ үү. Түүнчлэн, The Economist
сэтгүүлд төсвийн алдагдал нэмэгдэж байсан нь “2012 оны 12 дугаар сарын
ерөнхийлөгчийн болон парламентын сонгуулийн өмнөх хугацаанд засгийн
газрын зарцуулалт огцом өссөнтэй зарим талаараа холбоотой байна” гэж

- сануулж байсан. The Economist 2013.
- ⁸³ Зарцуулалтын хязгаар ашигладаг Гвиней, Мавритани, Судан зэрэг зарим орны өмнөх сонгуулиуд сайн муу янз бүр л болж ирсэн байдаг.
- ⁸⁴ Зохиогч Нигерид 2011 оны сонгуулийн үеэр гуравдагч этгээдийн кампанит ажил өндөр түвшинд явж ирснийг тэмдэглэсэн байна. Үүнд, төрийн бус байгууллагын төлсөн гэх тодорхой нэр дэвшигчдийг дэмжихийг уриалсан сурталчилгааны том самбарууд байсан гэх мэт жишээ дурджээ.
- ⁸⁵ CAPF 2008, х. 22.
- ⁸⁶ Reuters Africa 2011, Nigerian News Service 2010.
- ⁸⁷ CAPF 2008, х. 23.
- ⁸⁸ Зохиогчид байгаа санхүүгийн тайлангуудаас тооцоолон гаргав.
- ⁸⁹ See, for example, Vicente 2012, х. 12.
- ⁹⁰ Mushota, quoted in Ohman 2010, х. 9. See also Schaffer 2002.
- ⁹¹ Lindberg 2003, х. 131. Линдбергийн тэмдэглэснээр, хувь хүн ивээн тэтгэгч байх нь санал худалдан авахтай нэг ижил зүйл биш боловч жижиг бэлэг сэлт өгдөг уламжлалт зан үйл 1990-ээд оны ардчилсан үйл явцын үеэр “улам даамжран буруугаар ашиглагдах болсон” байна. Линдберг 2010 оны бас нэг өгүүлэлдээ, Гана Улсын парламентын гишүүдээс сонгогчдод тусгайлсан бэлэг сэлтэд зарцуулах мөнгө сүүлийн үеийн сонгуулиудаар ихээхэн өссөн бөгөөд үүний үр дүнд хот суурин газрын сонгогчдод тараах бэлэн мөнгөний дундаж хэмжээ 10-20 дахин нэмэгдсэн байна гэжээ. Lindberg 2010, х. 124.
- ⁹² Bratton 2008, х. 3.
- ⁹³ Ndeta 2013, х. 2.
- ⁹⁴ CAPF 2007. Сонирхолтой нь тус судалгаанд тооцоолсноор, санал худалдан авахад зориулсан мөнгөний гуравны хоёрыг уг мөнгийг тараах ёстой зуучлагчид замаас нь хулгайлан авсан байжээ.
- ⁹⁵ CAPF 2008, х. 50.
- ⁹⁶ Ийм тогтолцоонд нэр дэвшүүлэх ажил нь санал худалдан авах ажиллагаа болон үүнтэй ижил төстэй аргаар хийгдэх магадлалтай байж болно.
- ⁹⁷ Уганда дахь 2011 оны сонгуулийн ЕХ-ны ажиглагчдын баг тухайлбал, санхүүжилтийн дийлэнх хэсэг болох кампанит ажлын санхүүжилт нь хуулиар зохицуулагдаагүй нэр дэвшигчдэд шууд очиж байсан гэж тэмдэглэсэн байна. EU EOM 2011f, х. 25.
- ⁹⁸ Жишээлбэл, Нигерийн улс төрийн намууд их бага нь хамаагүй хандив, тэдгээрийн зарцуулалт нэг бүрийг тайлагнах ёстой. INEC 2011. Нэг сонирхолтой зохицуулалт бол Либерид улс төрийн өрсөлдөгчид сонгуулийн дүнг зарласнаас хойш 15 хоногийн дотор тойм тайлангаа, 45 хоногийн дотор нарийвчилсан тайлангаа тус тус гаргаж өгөх ёстой байдаг ажээ. Libyan High National Elections Commission 2012, section 4.2.
- ⁹⁹ Тийм зохицуулалт байхгүй орнууд нь гол төлөв Африкийн өмнөд хэсгийн Гамби, Малави, Намиби, Свазиланд, Замби, Зимбабве зэрэг улсууд юм.
- ¹⁰⁰ Зохиогч 2007-2008 онд Сьерра Леоне Улсын улс төрийн намуудын бүртгэлийн комисст ажиллаж байхдаа ийм байдлыг биеэрээ ажигласан.
- ¹⁰¹ Сонгуулийн тийм тогтолцоотой боловч тайлагнах шаардлага тавьдаггүй Африкийн орнууд нь Кот д'Ивуар, Жибути, Этиоп, Габон, Гамби, Кени, Мадагаскар, Малави, Мали, БН Конго Улс, Свазиланд, Танзани, Замби, Зимбабве байна.
- ¹⁰² CMD and NIMD 2008, х. 11.
- ¹⁰³ National Elections Commission (Republic of Liberia) 2011, Article 14.2.
- ¹⁰⁴ Karume 2004, Hopwood 2005, х. 137, Ghana News Link 2011, AllAfrica 2011b, Leadership 2012.
- ¹⁰⁵ AllAfrica 2011a.

- ¹⁰⁶ TIZ 2010, х. 22.
- ¹⁰⁷ Helle 2011, х. 14.
- ¹⁰⁸ TIZ 2010, х. 22. Либери, Сьерра Леоне, Нигерид холбооны улсын түвшинд шийтгэл оноосон тохиолдол гараагүйг зохиогч мэдэж авсан.
- ¹⁰⁹ Allafica 2011a.
- ¹¹⁰ Commonwealth Expert Team 2011, х. 18, Ayee, Anebo and Debrah 2008, х. 10. Нигерид жил тутмын санхүүгийн тайлангаа 2010 онд өгөөгүй намуудыг шийтгэсэн тохиолдол гараагүй байна. Leadership 2012.
- ¹¹¹ ICG 2012, х. 1. See also Allafica 2011b.
- ¹¹² See CAPF 2007, 2008.
- ¹¹³ Friedrich Ebert Stiftung 2011, х. 5.
- ¹¹⁴ African Media Barometer 2011, х. 5, Mayiga 2011, хх. 9ff.
- ¹¹⁵ Saffu 2003, х. 29. Saffu used data by Mouhamet Fall.
- ¹¹⁶ Сенегал 2000 болон 2012 онд, Кени 2002 онд, 2007 онд хэсэгчлэн, Гана 2000, 2008 онуудад.
- ¹¹⁷ February 2012, х. 2.
- ¹¹⁸ Ohman 2004, х. 107. Энэ талаар Гана Улсын Үндэсний Ардчилсан Конгресс (NDC) болон NPP намууд Шведийн улс төрийн намуудтай төстэй. Мөн Кенийн Сонгуулийн санхүүжилтийн тухай 2011 оны хуулийн төслийг Кенийн парламент хоёр жил гаруй хэлэлцэж байж, 2013 оны 12 дугаар сард баталсан байдаг. Иймээс уг хууль 2013 оны сонгуулийн үеэр хүчин төгөлдөр болоогүй байсан.
- ¹¹⁹ Lavallée, Razafindrakoto and Roubaud 2008, х. 5.
- ¹²⁰ Жишээ нь, зам барих асуудал дэд бүтцийн хөгжлийн урт хугацааны төлөвлөлтийн дагуу биш, сонгуулийн мөчлөгөөр шийдэгддэг бол хүч хөрөнгө үр дүнгүй зарцуулагдах болно.
- ¹²¹ Энэ нь улс төрийн бүх намд хамааралгүй бололтой. Төрийн хүч хөрөнгө зүй бусаар ашиглан төрийн эрх мэдэлтэй зууралдаж байгаа хүчин улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлээс хожих зүйл бага байх бөгөөд улс төрийн дарамт шахалтаар л хүчлэн хийлгэх ёстой.
- ¹²² Бодлого боловсруулагчид гэж улс төрийн санхүүжилтийн талаарх бодлого боловсруулж, нэмэлт өөрчлөлт хийн, батлуулахад оролцож байгаа засаглалын гүйцэтгэх, хууль тогтоох салбарын хүмүүсийг хэлнэ. Тиймээс энд тодорхой байгууллага гэхээсээ илүүтэй бодлого боловсруулагчдын гүйцэтгэх үүргийг онцлон зааж байгаа юм.
- ¹²³ Хууль бус санхүүжилтийн асуудлыг шийдвэрлэхэд онцгой хүнд боловч нэгэн ажиглагчийн тэмдэглэснээр, эхний нэг алхам бол “улс төрчид хар тамхины мөнгө ашиглаж байгааг нэртэй хаягтай нь шүүмжлэх нөхцөлийг хангасан үр нөлөөтэй механизмтай болох” явдал юм. Shaw 2012, х. 5.
- ¹²⁴ Ohman 2010-аас нэмэлт мэдээлэл авна уу.

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ

ДӨРӨВДҮГЭЭР БҮЛЭГ



Ази

Андриас Уфен

Удиртгал

Аливаа улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн үйл ажиллагаанд санхүүжилт голлох асуудал байдаг. Санхүүжилтийг хэрхэн зохион байгуулж байгаа нь намын тогтолцоо, дотоод бүтэц, цаашлаад улс төрийн тогтолцоонд бүхэлд нь ихээхэн нөлөө үзүүлэх талтай. Улс төрд оролцогчдын санхүүжилт ил тод, хууль дээдлэх зарчимд суурилсан байх нь ардчилалд шилжих, ардчилал бэхжихэд чухал түлхэц хүчин зүйл болно.¹

Энэхүү бүлэгт дүн шинжилгээ хийж авч үзсэн 20 улс, харьяа нутаг дэвсгэр² нь улс төрийн болоод соёлын ихээхэн ялгаатай. Тиймээс эдгээр оронд улс төрд эргэлдэж буй мөнгөний урсгалыг хэрхэн ижил төстэй аргаар шийдвэрлэж байгаа талаарх таамаг, тус тусын онцлог, зарим ялгааг л тэмдэглэх боломжтой байгааг дурдах нь зүйтэй. Тус бүс нутагт хамаарах улс орнуудын эрс тэс ялгааг эдийн засгийн хөгжлөөс нь тодорхой харж болно. Энд эдийн засгийн үзүүлэлтийн хувьд бусдаасаа хол тасарсан, өндөр хөгжилтэй Япон, Тайвань, Бүгд Найрамдах Солонгос Улс, Сингапураас эхлээд ядуурлын түвшин өндөр Камбож, Лаос, Мьянмар/Бирм зэрэг улсууд багтаж байна. Номын энэ бүлэгт тодорхой асуудлыг тайлбарлах зорилгоор сонгож авсан зарим орны жишээ нь бусад улс орон, өөр нөхцөл байдал, цаашлаад эрс тэс ялгаатай улс орнууд бүхий тус бүс нутагт бүхэлд нь юм уу дийлэнх хэсэгт нь хамаарна гэсэн үг биш болохыг анхаарна уу.

Дээрх орнууд өөрийн гэсэн өвөрмөц улс төрийн тогтолцоотой байхын зэрэгцээ ардчилсан хөгжлийн түвшнээр эрс ялгарч байгаа нь бас нэг онцлог юм. Тус бүс нутагт сүүлийн арван жилийн хугацаанд ардчилсан институцуудын хүрээг тэлж, шинээр бүрэлдүүлэх, улс төрийн олон ургалч үзлийг хангах чиглэлээр нэлээд дорвитой алхмууд хийгдсэний үр дүнд иргэний улс төрийн эрх, эрх чөлөөний үзүүлэлтийн түвшин мэдэгдэхүйц сайжирсан байх аж.³ Түүнчлэн эрх чөлөөгөөр хамгийн хязгаарлагдмал улс болох Бүгд Найрамдах Ардчилсан Солонгос Ард Улс (энэхүү номд тус улс багтаагүй болно); залуу, амбицтай ардчиллын жишээ Тайвань, Монгол, Индонез улсууд тус бүс нутагт байгаа нь Азийг хэр эрс тэс ялгаатай бүс нутаг болохыг илтгэж байна.

Тус бүс нутгийн байн байн огцом өөрчлөгдөж хувирч байдаг улс төрийн орчинд үндсэн хууль, бусад хууль, эрх зүйн орчноо шинэчлэх, эсвэл бүр шинээр бий болгох явдал тасралтгүй гарч байна. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн тухайд ч бас ийм байдал ажиглагдах бөгөөд үүнтэй холбоотой эрх зүйн орчны хувьд бүс нутаг даяарх нийтлэг хандлагыг тодорхойлох боломж хомс юм.

Азийн орнуудад улс төрийн намууд нь нийгмийн ашиг сонирхлыг нэгтгэн илэрхийлэх, улс төрийн хөтөлбөр боловсруулах, иргэдийг улс төрд татан оролцуулах, үр нөлөөтэй сөрөг хүчин зохион байгуулах зэрэг улс төрийн намын “сонгодог” үүрэг хариуцлагаа хэрэгжүүлэхгүй байна. Харин ч бүр эсрэгээр нэр дэвшигч, дэмжигчдэдээ зориулж мөнгө, ажлын байр, тусгай зөвшөөрөл “үйлдвэрлэдэг” клиентелист механизм болж хувирсан байдал ажиглагдана. Жишээлбэл, Филиппин Улсад намуудыг ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдэд гүүр болж үйлчилдэг клиентелист сүлжээ хэмээн шүүмжилдэг. Түүнчлэн намууд нь байнга салж, нийлж байдаг бөгөөд тогтсон байнгын бүтэцтэй байх нь ховор ажээ. Тайландад намууд институцийн хувьд төлөвшөөгүй дүр зураг ажиглагдах бөгөөд нам гэхээсээ түүний доторх фракцууд нь илүү нөлөөтэй байна.

Улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой ярвигтай нэлээд асуудал байгааг Азийн олон оронд улс төр нь улам бүр арилжааны хэлбэрт шилжиж байгаагаар холбон тайлбарлах боломжтой. Энэ нь тус бүс нутагт сонгуулийн зардал нэмэгдэх хандлагатай байгаад нөлөөлж буй нэг шалтгаан мөн. Бүс нутгийн хүн ам тасралтгүй өсөж байгаа нь зардал нэмэгдэхэд басхүү нөлөөлж байх талтай ч сонгуулийн

үйл явцад санал асуулга зохион байгуулагчид, маркетинг, кампанит ажлын зөвлөгч (“улс төрийн ПиАрчид” гэгддэг) нарын үүрэг нөлөө нэмэгдэж, улс төр “мэргэжлийнхний” ажил болох үйл явц өрнөж байгаа нь дээрх дүгнэлтийг бататгаж байна.⁴

Ерөнхийдөө улс төрийн санхүүжилт нь нам, нэр дэвшигчийн аль алинд нь тулгамдсан асуудал болоод байгааг Азийн жишээнээс харж болно. Төрийн санхүүжилт хангалтгүй (зарим улсад ор тас байхгүй), нам нь нэр дэвшигчийнхээ кампанит ажилд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлдэггүй учир бэл бэнчин нимгэн нэр дэвшигч сонгуульд өрсөлдөхөд бэрхшээлтэй байдаг аж. Улмаар улс төрийнхнийг санхүүжүүлж буй гол эх үүсвэр нь хувь хүн, хуулийн этгээдийн хандив, тэр дундаа томоохон бизнесийн байгууллагын хандив болсон байдаг.

Харин сүүлийн жилүүдэд томоохон бизнесүүдийн улс төрд үзүүлэх нөлөө, улс төрийг арилжааны хэлбэрт оруулсны аюулыг ухамсарлах нь нэмэгдэж шинэчлэл хийхийг шаардсан хүчирхэг дуу хоолой тус бүс нутгийн орнуудад хүчтэй цуурайтах болжээ. Ялангуяа шил шилээ дарсан улс төрийн дуулиант хэргүүдээс үүдэн хандив, зарцуулалтыг нарийн зохицуулах, эгэх хариуцлага бий болгохыг шаардах нь нэмэгдэж байна. Үүнд авлигатай тэмцэх, сайн засаглалыг дэмжих чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг дотоодын болон олон улсын төрийн бус байгууллага (ТББ)-ууд, иргэний нийгмийн идэвхтнүүд оролцож хувь нэмэр оруулж буйг дурдах нь зүйтэй бөгөөд ялангуяа олон улсын сайн туршлага, чиг хандлагыг дэлгэрүүлэхэд чухал нөлөөтэй байна.

Азийн улс төрийн санхүүжилтийн хүндрэлтэй асуудлууд

Авлига, клиентелизм, удам залгамжлах үзэгдэл

Азийн олон оронд улс төрчид сонгогчдын дэмжлэгийг бэлэг сэлт, бусад байдлаар худалдаж авах клиентелист сүлжээ тогтсон байгаа ажиглагддаг.⁵ Энэхүү клиентелист харилцаа нь улс төрийн намууд институцийн хувьд хөгжиж, төлөвших боломжийг боомилж улмаар улс төрийн нийтлэг зорилго, сонирхолд тулгуурласан бүлгүүд бүрэлдэн бойжиход саад учруулахын зэрэгцээ хувийн явцуу эрх ашиг, хонжоо хайх хандлагыг нэмэгдүүлэх нөлөөтэй.⁶ Клиентелизм нь тал тохой татах танилын сүлжээ хомс, санхүүгийн чадавх голдуу сул байх эмэгтэй нэр дэвшигчдийн хувьд өрсөлдөөний нөхцөлийг

улам тэгш бус болгодог.⁷ Ази дахь клиентелизмийн үзэгдлийн нэг онцлог нь удам дамжсан хур баячуудын нөлөө их байдаг явдал юм. Филиппинд арван хэдхэн гэр бүл гол намуудыг нь атгаж байдаг.⁸ Тайландад 2006 оны цэргийн эргэлтээс өмнө төрийн эрх барьж байсан Тай Рак Тай (TRT) намыг тэрбумтан Таксин Шинават бараг ганцаараа санхүүжүүлж байв. Энэ номыг хэвлэх үед TRT намын суурин дээр бий болсон нам засгийн эрхийг барьж дээрх тэрбумтны эмэгтэй дүү Йинлак ахынхаа оронд ерөнхий сайдын алба хашиж байсан болно.

Өмнөд Ази дахь нөлөө бүхий гэр бүлүүдийн жишээнд Энэтхэгийн Ганди болон Пакистаны Бхутто овогтнуудыг, Бангладешийн Шейх Хасина, Каледа Зиа нарын гэр бүлийг дурдаж болно.⁹ Улс төрийн энэхүү нөлөө бүхий удам залгамжлах үзэгдэл нь ядуу, олны танил бус гэр бүлээс гаралтай улс төрчдөд халтай. Гэхдээ энэ нь нөлөө бүхий гэр бүлээс гаралтай эмэгтэйчүүд улс төрд байр суурь эзлэхэд таатай нөлөө үзүүлдэг тал бас бий.

Японд парламентын нийт суудлын гуравны нэг нь “удам дамжин уламжлагддаг” байна. Парламентад суудалтай Либерал Ардчилсан Нам (LDP)-ын гишүүдийн 40 хувь, Японы Ардчилсан нам (DPJ)-ын гишүүдийн 20 орчим хувь нь удам дамжсан улс төрч долоон ерөнхий сайдын зургаа нь парламентын гишүүний хүү, эсвэл ач хүү нь байсан байна.¹⁰ Клиентелизм, удам угсаа дамжих улс төрийн нөлөө нийлээд засаглал, хяналт, хариуцлага, авлигын асуудлуудыг улам хүндрүүлдэг. Мөн улс төрийн хэлхээ холбоо, дэмжлэгийг чанартай бодлого, засаглалаар биш харин худалдаж, эсвэл өвлөн залгамжилж авдаг тул улс төрд эргэлдэх мөнгөний урсгалд ч суурь нөлөө үзүүлдэг аж.

Улс төрийн нам, сонгогчид болон бизнесийн бүлэглэл хоорондын хэлхээ холбоо

Улс төрийн нам, төр болон бизнесийн харилцаа холбоог харьцуулж үзэхэд ерөнхийдөө гурван өөр бүтэц байгааг харж болох юм. Нэгд, Барууны ардчилсан олон оронд улс төрийн нам болон тэдгээрийн тогтолцоо эрт төлөвшсөн байхаас гадна төрийн (нийтийн) засаг захиргаанаас үндсэндээ тусгаарлагдсан байдаг. Энэ үйл явцын үр дүнд төлөвшил сайтай, сонгогчидтойгоо клиентелист биш, харин үйл ажиллагаагаараа холбогдсон намууд бий болсон байна. Ерөнхийдөө намууд төрийн бүхий л аппаратад шургалж, олигархжаагүйн дээр угсаа залгамжлах үзэгдэлд автаагүй.¹¹

Хоёрт, Европын Газрын дундад тэнгис орчмын болон Өмнөд, Зүүн-Өмнөд Азийн эдийн засгийн хувьд ядуу, сул дорой төртэй ихэнх оронд төр болон зах хязгаар нутгийн хооронд зуучлах ажлыг бүсийн зуучлагчийн үүрэгтэй этгээдүүдэд (Италийн mafiosi, Испанийн caciques, Грекийн somatarhis) даатгахад хүрч байсан.¹² Тайландын ижил төстэй жишээг дурдвал омгийн ахлагч, орон нутгийн захиргааны гишүүд, сонгуульт албан тушаалтнуудаас бүрдсэн албан бус, орон нутгийн улс төрийн бүлэглэлүүд (phuak, phakphuak) сонгогчдын санал цуглуулагч этгээд (hua khanaen)-ээр дамжуулан улс төрчид, сонгогчдын хоорондын хэлхээ холбоог хангаж байдаг.¹³ 1980, 1990-ээд онд өрнөсөн нийгэм-эдийн засгийн шинэчлэлийн давллагаанаар орон нутгийн улс төр, захиргаа, бизнесийн ийм холбоо нэгдлийн ач холбогдол тэлжээ.¹⁴ Бизнесийн салбар улс төртэй бүрэн хутгалдсан бөгөөд энэ нь улс төрийн намуудын санхүүжилт босгох, зарцуулах байдалд ихээхэн нөлөө үзүүлж байна.

Гурав дахь хувилбар нь, Зүүн хойд Азийн “хөгжилд суурилсан” (developmental state) улсын хэлбэр бөгөөд энд хүчтэй төв засгийн газарт дээр дурдсан зуучлагчид хэрэггүй байдаг аж. Харин төрийн авторитар аппарат нь нам байгуулж, түүнийгээ хяналтдаа байлгадаг. Улмаар ардчилалд шилжих үйл явцын дараа ч зонхилогч нам төрд ноёлсоор байх боломжтой нь ажиглагддаг.¹⁵ Ийм хөгжлийн загвартай бөгөөд хамгийн их амжилт олсон улсууд бол Зүүн хойд Азийн орнууд болох Япон, Тайвань, Өмнөд Солонгос юм.¹⁶ Тэд хөгжлийн загвараа Малайз, Сингапурт экспортолсон бөгөөд арай бага түвшинд Индонез, Тайланд зэрэг оронд хэрэгжүүлж, одоо

Улс төрчид, төрийн албаныхан, бизнесийнхний харилцан ашигтай хэлхээ холбоо нь төрийн болоод хувийн хэвшил хоорондын зааг ялгааг саармагжуулж, улс төрийн санхүүжилт хууль бус далд далд байдлаар хийгдэх суурь болдог.

Өмнөд Ази, түүний дотор Энэтхэг (1991 оноос эдийн засгаа либералчилж, хувьчилж эхэлсэн) улсад илүүтэй нэвтрүүлж байна.

Улс төрчид, төрийн албаныхан, бизнесийнхний харилцан ашигтай хэлхээ

холбоо нь төрийн болоод хувийн хэвшлийн хоорондын зааг ялгааг саармагжуулж, улс төрийн санхүүжилт хууль бус далд байдлаар хийгдэх суурь болдог. Энэ нь улс төрийн элитүүд төрийн аппаратыг өөрийн эдийн засгийн зорилгодоо ашиглаж байгаагаар илэрч байна.

Эдгээр гурван өөр бүтэц нь авлига тархах боломжид (хэлбэрт) нөлөө үзүүлэхийн зэрэгцээ клиентелизмийн цар хүрээ, тархацтай

мөн уялдаатай. Тиймээс улс төрийн санхүүжилтийн өнөөгийн бодит байдал хэдэн арван жилийн өмнө эхэлсэн улс төрийн үйл явцаас улбаатай харагдаж байна.

Үр нөлөөгүй хэрэгжилт

Хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагын эрх мэдэл, хүч хөрөнгө дутмаг байгаа нь хяналтын механизм сул байгаагийн шалтгаан болж буй тохиолдол түгээмэл бөгөөд үүний улмаас хууль тогтоомжийг үр нөлөөтэй хэрэгжүүлж чадахгүй байна. Жишээлбэл Энэтхэг, Филиппин улсуудад улс төрийн тогтолцоо нь албан бус хэв шинжтэй харилцаанд үндэслэдэгтэй холбоотой намын санхүүжилт болон сонгуулийн кампанит ажилд хяналт тавихад төвөгтэйн зэрэгцээ хууль тогтоомж зөвхөн цаасан дээр байхаас хэтрэхгүй байгаа тал ажиглагдаж байна.

Үр нөлөөтэй хяналт тавихад тулгардаг бас нэгэн асуудал нь хараат бус байдал юм. Малайз Улсад гэхэд Сонгуулийн Хороо нь Ерөнхий сайдын ажлын албаны шууд удирдлага дор буюу засгийн газрын хяналтад ажилладаг. Тиймээс уг байгууллага намын болон сонгуулийн санхүүжилтэд нарийн хяналт шалгалт хийх сонирхолгүй байдаг ажээ.¹⁷

Тэрчлэн, хуульд тусгасан хариуцлага тооцох зохицуулалтууд арга хэмжээ нь хүссэн үр дүнд хүргэхгүй байх тохиолдол байна. Хариуцлагын арга хэмжээ нь урьдчилан сэргийлэх нөлөө үзүүлэхгүй байх нь ч элбэг. Өмнөд Солонгос Улс сонгуулийн үеийн хандивыг хуулиар хатуу зохицуулсан байдаг боловч хууль зөрчсөн тохиолдол олноороо гарсаар байна. Энэ нь хатуу шийтгэлийн арга хэмжээ нь улс төрчдөд бодит нөлөө үзүүлэх нь бага байгааг илтгэн харуулна.¹⁸

Энэтхэг Улсад 2003 оноос эхлэн улс төрийн хандивыг татвараас чөлөөлсөн боловч хандиваа тайлагнаж мэдээлэхгүй байх тохиолдол гарсаар буй агаад энэ нь засгаас давуу байдал олж авах, намын ивээлд багтах зорилготой буруу гарын мөнгөөр хандив өгөх үзэгдэлтэй холбоотой байна.¹⁹ Ийм жишээнүүдээс харахад, улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах явдал ярвигтай ажил болох нь тодорхой.

Хууль бус орлого

Баталгаатай тоо баримт олоход хэцүү боловч хууль бус санхүүжилт Азийн улс төрийн амьдралд ихээхэн нөлөө үзүүлж байгаа нь ойлгомжтой. Хууль бус аргаар олсон орлого улс төрийг санхүүжүүлж буй түвшин, нөлөөлөл бүс нутагт эрс ялгаатай байгаа боловч эдийн засагт гүнзгий нэвтэрснийг нь харуулах жишээнүүд байна. Тухайлбал, Афганистанд хар тамхины цэвэр экспортын хэмжээ 2012 онд албан ёсны дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ)-ий 10 орчим хувийг эзэлж байсан гэх тооцоо бий.²⁰ Бусад оронд улс төр гэмт хэргийн үүр болсныг шүүхийн олон тооны хэрэг харуулж байна. Энэтхэгийн үндэсний парламент Лок Сабхагийн 543 гишүүний 162 нь эрүүгийн ял шийтгэл авах хэрэгт холбогдсон гэж Үндэсний сонгуулийн хяналт (National Election Watch) нэртэй сонгуульд хөндлөнгийн хяналт тавьдаг байгууллагаас мэдэгджээ.²¹ Индонезд мөн адил жишээ байна. Дотоод хэргийн яамных нь мэдээлснээр, дүүрэг болон хотын дарга болох 500 орчим хүнээс тал нь шахуу авлигын хэрэгт холбогдогчоор татагдаж, зарим нь шийтгүүлжээ.²²

Сөрөг хүчний нам, эмэгтэй нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн дутмаг байдал

Азийн олон улс орон, тэр дундаа авторитар дэглэмтэй орнуудад улс төрийн намуудын хувьд өрсөлдөөний нөхцөл тэгш бус байна. Ялангуяа санхүүжилт байхгүйн улмаас өрсөлдөх чадвар муутай сөрөг хүчний намууд, мөн дээрх шалтгааны улмаас янз бүрээр ялгаварлан гадуурхалтад өртдөг эмэгтэйчүүдэд энэ нь илүүтэй тод мэдрэгддэг.²³ Азийн авторитар дэглэмтэй орнуудад сөрөг хүчний намыг ямар нэг байдлаар хууль бус гэж үзэх нь элбэг. Бизнес эрхлэгчид, хандивлагчид төртэй гэрээ контракт байгуулах, зээл, тусгай зөвшөөрөл авахад нь засгаас хориг саад тавих вий гэсэн болгоомжлолоор сөрөг хүчний намуудыг дэмжихээс зайлсхийх нь түгээмэл. Үүний сацуу гишүүдээс хураах татвар намын санхүүжилтэд ач холбогдол багатай хэвээр байна. Сөрөг хүчин харьцангуй сул байх бас нэг шалтгаан бол эрх баригч нам нь эрх мэдэл, хүч чадлаа урт хугацааны туршид зузаатган бататгаж ирсэн түүхтэй холбоотой. Ийм нөхцөл байдал залуу ардчилалтай орнуудад ч ажиглагдах бөгөөд хуучин дэглэмийн үед өөрийн гэсэн дэд бүтцийн сүлжээ бий болгосон улс төрийн намууд нь давамгайлах хандлага ажиглагдана.

Төсвийн хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах нь

Төрийн хөрөнгө, нөөцийг зүй бусаар ашиглах явдал авторитар дэглэмтэй улсууд, түүнчлэн цөөн нам давамгайлж ирсэн тогтолцоонд нийтлэг асуудал байдаг. Эрх баригч нам болон нэр дэвшигчид төсвийн мөнгө, төрийн бусад хөрөнгө нөөцийг сонгууль угтан зүй бусаар зарцуулж буй үзэгдлийг Азийн олон оронд ажиглах боломжтой. Зарим оронд эрх баригч нам нь төрийн аппараттай холилдон, төрийн нэг бүрэлдэхүүн мэт олон нийтэд ойлгогдоход хүрсэн жишээ ч бий. Тухайлбал, Тайландад эрх баригч намаас нэр дэвших сонирхол их байдаг нь сонгуулийн кампанит ажлыг засгийн газар нь харамгүй санхүүжүүлдэгтэй холбоотой. Тайландын Засгийн газар 2004 оны цунамигийн дараа сонгуулиас хэдхэн долоо хоногийн өмнө эрх баригч намын нэр, лого бүхий уутанд савласан цагаан будааг гамшигт өртсөн хүмүүст тарааж байв²⁴.

Санал худалдан авах үзэгдэл

Бэлэг болон мөнгөөр санал наймаалцах хоёрын ялгааг тогтоох амаргүй. Ерөнхийдөө өндөр орлоготой орнуудтай харьцуулахад ядуу буурай улс орнуудад санал худалдан авах үзэгдэл их гарах магадлалтай гэж үздэг. Гэвч бас тийм биш бололтой. Ийм үзэгдэл тархахад зарим хүчин зүйл тухайлбал өв уламжлал, соёлын чиг хандлага нөлөө үзүүлэх талтай. Тайвань аж үйлдвэржсэн боловч хууль бус аргаар сонгогчдын саналыг татах үзэгдэл гарсаар байгаа орнуудын нэг жишээ юм. Санал худалдан авах асуудлыг дор тодорхой авч үзэх болно.

Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах бүс нутгийн санаачилга

Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулсан хууль тогтоомж тус бүс нутагт нэмэгдэх хандлага ажиглагдаж буйн зэрэгцээ нэлээд нарийсаж байна. Үүнд 1990-ээд онд өрнөсөн ардчилсан шилжилт, ардчилал гүнзгийрэх үйл явц нөлөөлжээ. Гэхдээ Европоос бусад бүс нутгийн нэгэн адил Азид улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалттай холбоотой бүсийн нэгдсэн стандарт байхгүйн зэрэгцээ эрх зүйн орчны талаарх мэдээллийг албан ёсны сувгаар идэвхтэй солилцох нь ч ховор.

Юутай ч улс төрийн санхүүжилтийн одоо хэрэгжиж байгаа хэм хэмжээнд олон улсын чиг хандлага, дотоодын болон олон улсын мэргэжилтнүүд нөлөөлсөн нь дамжиггүй. Стандарт бий

болгох чиглэлээр ч зарим нэг алхам хийгдэж байна. Улс төрийн санхүүжилтийн чиглэлээр ажилладаг идэвхтэн, шинэчлэлийн төлөөх улс төрчид олон улсын сайн туршлагаас байнга суралцаж байгаа бөгөөд тэдэнд уг боломжийг олгож буй хамтын ажиллагааны нийгэмлэг улам бүр олон улсын шинж чанартай болж өргөжин тэлж байна. Үүний нэг жишээ нь Чөлөөт сонгуулийн төлөө Азийн сүлжээ (ANFREL)-нээс 2009 онд гаргасан Зүүн өмнөд Азийн бүс нутгийн хамтын ажиллагааны нийгэмлэг (АСЕАН)-ийн Ардчилсан чөлөөт, шударга сонгуулийн зураглал, алсын хараа хэмээх баримт бичиг юм.²⁵ Уг баримт бичгийг шил даран 2012 онд Чөлөөт, шударга сонгуулийн тухай Бангкокийн Тунхаглал батлагдсан. Уг Тунхаглалын “Сонгуулийн санхүүжилтийн хяналт” гэсэн бүлэгт “улс төрийн хандив, кампанит ажлын зарцуулалтыг шударгаар зохицуулсан, хандив, зарцуулалтын ил тод байдлыг хангасан хууль эрх зүйн нарийн зохицуулалт”²⁶-д тулгуурласан хатуу чанд хяналт шаардлагатайг дурдаад, хуулийн хэрэгжилтийг хангахад анхаарах талаар заажээ. Азийн олон оронд үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллагууд, тэдний холбоод, тухайлбал Балбын Үндэсний сонгуулийн ажиглалтын хороо, Камбожийн Чөлөөт, шударга сонгуулийн төлөө хороо тус Тунхаглалыг дэмжин нэгдсэн байна. Түүнчлэн сонгуулийн асуудал эрхэлсэн төрийн байгууллагууд тухайлбал, Индонезийн Сонгуулийн хяналтын болон Үндэсний сонгуулийн хороод, Зүүн Тиморын Үндэсний сонгуулийн хороо болон Сонгуулийн зохион байгуулалт хариуцсан Нарийн бичгийн дарга нарын газар, Филиппиний Сонгуулийн комисс зэрэг байгууллагууд дэмжин нэгджээ. Шударга сонгуулийн зарчмыг оролцогч талууд илүүтэй ухамсарлаж, ач холбогдол өгөх болсны нэг жишээ нь уг Тунхаглал юм.

Бүсийн хэмжээний томоохон байгууллагууд, тэдгээрийн дотор Өмнөд Азийн бүсийн хамтын ажиллагааны холбоо (SAARC)²⁷, АСЕАН²⁸ болон АСЕАН+3 (АСЕАН-ы 10 орон дээр Япон, Хятад, Өмнөд Солонгос улсууд нэмэгдэнэ) зэрэг нь эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, аюулгүй байдлын асуудалд голлон анхаарах ба сонгуулийн шинэчлэл, улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг шууд хөндөх нь ховор. Гэвч АСЕАН-ы Улс төр, аюулгүй байдлын хамтын нийгэмлэг байгуулах ажлын 2015 он хүртэлх замын зураглал болсон АСЕАН-ы Улс төр, аюулгүй байдлын төсөөлөл (2009) баримт бичигт ардчилал, засаглалын асуудлыг илүү өргөн утгаар авч үзсэн байдаг.

Түүнчлэн Сонгуулийн бие даасан ажиглалт, мониторингийн олон улсын зарчмын тухай Иргэдийн байгууллагуудын Тунхаглал²⁹, Зүүн өмнөд Азийн орнуудын холбооны Дүрэм, Хүний эрхийн асуудлаарх ASEAN-ы Засгийн газар хоорондын комиссын журам зэрэг баримт бичигт иргэний нийгмийн байгууллагуудын зүгээс сонгуульд хараат бус ажиглалт, мониторинг хийхтэй холбоотой асуудлыг тусгажээ.

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэр

Улс төрийн санхүүжилтийн эх үүсвэрүүд, тэдгээрийн хоорондын тэнцвэрт харьцаа нь улс орнуудын эрх зүйн орчин, улс төр, сонгууль нь ямар хэмжээнд арилжааны хэлбэрт шилжсэн, улс төрийн намууд нь институцийн хувьд хэр зэрэг төлөвшсөн (жишээлбэл, гишүүнчлэл болон гишүүдийн үнэнч зүтгэлтэй байдал) зэргээс хамаараад өөр өөр байна. Гэхдээ намын санхүүжилтийн дийлэнх хэсгийг сонгуулийн өмнөхөн босгож, зарцуулдаг нийтлэг дүр зураг ажиглагдав.³⁰ Түүнчлэн улс төрийн нам болон нэр дэвшигчийн санхүүжилт нь ижил зохицуулагдаагүй, ялангуяа зөвшөөрөх хандивыг өөр өөрөөр зохицуулсан жишээ цөөнгүй ажиглагдлаа.

Хандивын хориг

Хандивын дээд хэмжээг хэт өндөр тогтоовол бизнесийн бүлэглэлтэй ойр, холбоо сүлбээ ихтэй нам, нэр дэвшигчдэд ашигтай. Гэвч хандивыг шууд хорих, эсвэл хэмжээг нь хэт доогуур тогтоовол улс төрчдийг хууль бус санхүүжилт авах нөхцөл байдалд хүргэж болох талтай.

Судалгаанд хамрагдсан бүх оронд (хандивын зохицуулалт бараг байхгүй Шри Ланка, Малайзаас бусад) улс төрийн нам гадаад этгээдээс хандив авахыг хориглосон байдаг боловч хамрагдсан 20 орны наймд нь нэр дэвшигчдэд үүнийг зөвшөөрчээ. Нэр дэвшигчид гол үүрэг гүйцэтгэдэг тогтолцоотой буюу тэд бие даан санхүүжилт босгож кампанит ажилдаа зарцуулдаг улс орнуудад ийм хуулийн цоорхой онцгой эрсдэлтэй.

Долоон оронд улс төрийн намуудыг томоохон бизнесийн байгууллагаас хандив авахыг хориглосон бөгөөд дөрвөн оронд ийм эх үүсвэр бүхий хандивт хязгаар тогтоосон зохицуулалттай байна.³¹ Японд компаниас “намын салбар байгууллагуудын авч болох хандивт тавих хязгаарлалт сул байдаг тул энэ цоорхойг ашиглаж корпорац, үйлдвэрчний эвлэлийн хандиваар улс төрчдийг

санхүүжүүлэх шууд бус суваг үүсэх боломж нээлттэй” байгааг шүүмжилдэг.³² Компаниуд нэр дэвшигчдэд хандив өгөхийг зургаан оронд хууль бус гэж үздэг байна.

Бангладеш, Камбож, Малайз, Мьянмар, Сингапур, Шри Ланкаас бусад оронд засгийн газартай гэрээ контракт байгуулсан, эсвэл төрийн өмчийн оролцоотой компаниудыг улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд хандив өгөхийг хорьдог. Индонезд зөвхөн 100 хувь төрийн өмчит компаниуд хандив өгөх нь хориотой. Пакистан, Тайвань, Тайланд, Зүүн Тиморт ийм хориг нэр дэвшигчдэд биш зөвхөн улс төрийн намуудад үйлчилдэг.

Найман оронд үйлдвэрчний эвлэлээс улс төрийн намд хандив өгөх хориотой бол зөвхөн зургаан оронд үйлдвэрчний эвлэлээс нэр дэвшигчдэд хандив өгөхийг хорьдог аж. Камбож (зохицуулалт нь бүрэн ойлгомжтой биш), Индонез, Пакистан, Зүүн Тиморт ийм хориг зөвхөн улс төрийн намд хамаатай бол Япон болон Монголд зөвхөн нэр дэвшигчдэд үйлчилдэг.

Тухайн бүс нутагт нэр хаяггүй хандивыг зөвшөөрдөг нь Афганистан, Камбож, Шри Ланка улсууд л байна. Авторитар дэглэмтэй орнуудад сөрөг хүчин нь хандивлагчдаа хамгаалахын тулд нэр хаяггүй хандивыг хуулиар хориглосныг эсэргүүцдэг тал бий. Жишээ нь, Сингапурт Ажилчдын Намын Лоу Тиа Кианг гэдэг улс төрч үүнийг шүүмжилж, ийм хориг эрх баригчдын зүгээс дарамт шахалт ирнэ гэж айсан хууль ёсны хандивлагчдыг үргээж байна гэжээ.³³

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн хөрөнгө, нөөцийг ашиглах нь ерөнхийдөө бүсийн хэмжээнд хориотой (үүнд хуулиар зохицуулсан төрийн дэмжлэг хамаарахгүй). Малайз, Сингапур зэрэг төрийн хөрөнгө, нөөцийг зүй бусаар ашиглах нь нийтлэг үзэгдэл болсон зарим оронд холбогдох мэдээлэл алга байна (төрийн хөрөнгө, нөөцийг зүй бусаар ашиглах тухай асуудлыг хөндсөн энэ бүлгийн дэд хэсгээс дэлгэрүүлж үзнэ үү).

Дээрхээс бусад тодорхой төрлийн хандив, хандивлагчдыг тусгайлан хориглосон зохицуулалтууд бас байдаг. Тухайлбал Камбожид төрийн бус байгууллагууд, бусад сайн дурын холбоодоос, Зүүн Тиморт буяны болон шашны байгууллагууд, мөн ажил олгогчдын холбоо, сангуудаас, Монголд харьяалалгүй болон насанд хүрээгүй хүмүүс, шашны байгууллага, байгуулагдаад нэг жил болоогүй,

дампуурсан, өртэй аж ахуйн нэгжүүд тус тус хандив өгөхийг хориглодог. Филиппинд төрийн дэмжлэг авдаг санхүү, боловсролын байгууллага, төрийн албанд ажиллагсад, зэвсэгт хүчний бие бүрэлдэхүүн хандив өгөхийг хориглодог ажээ. Харин Пакистанд зөвхөн хувь хүнээс хандив авахыг зөвшөөрдөг бол Японд өмнөх гурван жилдээ санхүүгийн алдагдалтай ажилласан компани улс төрийн намд хандив өгч болохгүй.

Зарим тохиолдолд хууль нь янз бүрээр тайлбарлаж болохуйц тодорхой бус томъёолол агуулсан жишээ ч байна. Үүнд, Индонезд “хандив нь шударга, ил тод, улс төрийн намуудын бие даасан байдлыг хүндэтгэсэн байх”³⁴, Тайландад “Вант Улс, Эзэн хаан, үндэсний эдийн засаг, Төрийн хэргийн аюулгүй байдлыг бусниулах гэсэн, эсвэл нийтийн дэг журам, чигч ёс суртахууныг үймүүлэн заналхийлэх, үндэсний байгалийн баялгийг устгах гэсэн” зорилготой аливаа этгээдээс өглөг хандив авч болохгүй³⁵ гэсэн байдаг.

Хандивын дээд хэмжээ

Үйлчлэх цаг хугацааны хувьд хандивын дээд хэмжээ буюу хязгаарлалтыг ерөнхийдөө дараах хоёр хувилбарын аль нэгээр нь зохицуулдаг. Үүнд, дөрвөн оронд улс төрийн намд өгч болох хандивын дээд хэмжээг сонгуультай холболгүйгээр нэг жилд өгч болох хэмжээг хязгаарлах байдлаар зохицуулсан байдаг бол бусад оронд ийм төрлийн хязгаарлалт зөвхөн сонгуулийн хугацаанд үйлчлэхээр зохицуулагджээ. Хэрэгжилтийн хувьд ерөнхийдөө сул байдал ажиглагдана.

Азийн цөөн оронд нэр дэвшигчдэд өгч болох хандивын дээд хэмжээг тогтоодог. Үүнд Афганистан, Бутан, Мальдив болон Зүүн хойд Азийн дөрвөн улс л нэр дэвшигчдэд өгөх хандивыг хязгаарлажээ. Тухайлбал, Афганистанд 50,000 афгани (\$2,100), Бутанд 100,000 нултрум (\$4,800) байхаас эхлээд Японд 1.5 сая иен (\$14,000), Өмнөд Солонгост 20 сая вон (\$24,000) хүрдэг.³⁶

Судалгаанд хамрагдсан Азийн орнуудын бараг гуравны хоёр нь (65 хувь) намуудад өгөх хандивт дээд хэмжээ тогтоодоггүй. Харин Афганистан, Бангладеш, Бутан, Индонез болон Зүүн хойд Азийн (Өмнөд Солонгосоос бусад) орнуудад хязгаар тавих зохицуулалттай. Хандивын дээд хэмжээ нь Бутанд 100,000 нултрум (\$4,800) бол Индонезд 7.5 тэрбум рупи (\$1.22 сая) байх зэргээр хэлбэлзэж байна.

Хандивын дээд хэмжээ нь дан ганц улс төрийн намд юмуу, эсвэл зөвхөн нэр дэвшигчдэд чиглэсэн эсэхийг анхаарах нь чухал. Аль нэгд нь чиглэсэн хязгаарлалт бий болгоод, нөгөөг нь хязгааргүй хандив хүлээж авах боломжтой үлдээх нь ноцтойгоор урвуулан ашиглаж болох хуулийн цоорхой үүсгэдэг. Бангладеш, Индонез, Мальдив болон Өмнөд Солонгосыг үүний жишээ болгон дурдаж болно. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн зөвхөн аль нэгд нь чиглэсэн хязгаар тогтоож, нөгөөг нь үлдээсний улмаас хандивын дээд хязгаарыг биелүүлэхгүй байх бололцоо нээлттэй байна.

Хандивт хязгаар тогтооход ашигладаг онцгой нэг арга бол хандивын дүнг хандивлагчийн орлогод дүйцүүлэн хязгаарлах (дүйцүүлсэн хязгаарлалт) явдал юм. Тайвань ийм зохицуулалттай орны жишээ болох бөгөөд сонгуулийн бус үед улс төрийн намуудад өгөх хандивын дээд хэмжээг ихээхэн өндөр буюу хувь хүний жилийн орлогын 20 хувь (200,000 тайвань доллар (\$11,000)), үйлдвэр, аж ахуйн газрын жилийн орлогын 10 хувь (3 сая тайвань доллар (\$164,000)) байхаар хязгаарлалт тогтоожээ.

Орлогын эх үүсвэр

Гишүүдийн татвар

Азид намын гишүүнчлэлийг ойлгомжтой тодорхойлсон нь ховор байх бөгөөд гишүүнчлэл нь иргэдийн сонголт гэхээсээ илүү намаас хүртээх нэг ёсны эрх ямба гэж ойлгогддог нь улс төрийн намын клиентелист болон хувь хүмүүс давамгайлах бүтэц хандлагаас үүдэлтэй юм. Филиппин зэрэг зарим оронд улс төрийн намыг байгууллагын бодит үндэс суурь байхгүй нөлөө бүхий хувь хүмүүс давамгайлсан сүлжээ гэж ойлгон хүлээж авдаг. Тиймээс урт хугацаанд намын гишүүн байх тухай ойлголт этгээд сонсогддог аж. Малайз зэрэг бусад оронд насанд хүрсэн хүн амын ихэнх нь намын гишүүний батлахтай байх бөгөөд гишүүнчлэлийн татвар нь тун бага, гишүүнчлэлийг ердөө л ивээн тэтгэгчийн сүлжээнд орох арга зам гэж үздэг байна. Эндээс үзэхэд гишүүний татвар нь Азийн намуудын хувьд орлогын чухал эх үүсвэр биш байх аж (Хайрцаг 4.1-ийг үзнэ үү).

Хайрцаг 4.1. Энэтхэгийн улс төрийн намуудын орлого

Энэтхэгийн улс төрийн намуудын 2007 оны 8 дугаар сараас 2010 оны 11 дүгээр сарын хүртэлх хугацааны орлогыг авч үзэхэд гишүүдийн татвар тун бага хувийг эзэлж байв.³⁷ Татварын албанд гаргаж өгсөн тайлан мэдээллээс харахад улс төрийн намуудаас Энэтхэгийн Үндэсний Конгресс Нам хамгийн өндөр орлоготой буюу 14.9 тэрбум рупи (\$886.27 сая) төвлөрүүлсэн бөгөөд үүнээс эрхийн бичиг буюу купон зарсан орлого³⁸ (11.7 тэрбум рупи буюу \$695.78 сая) болон хандив, хүүгийн орлого ихэнх хувийг нь эзэлж байв. Энэ нь гишүүний татвар орлогын багахан хувь байгааг харуулна. Националист Конгресс Намын хувьд орлогынх нь бүтцэд гишүүдийн татвар мөн л бага хувь эзэлж байгааг харж болно.

Намын удирдлага, дэмжигч, гишүүдийн хооронд үзэл суртлын хүчтэй холбоос бүхий Хинду шашныг дэмжигч үндсэрхэг үзэлт нам болох Бхаратьяа Жаната Нам (BJP) 7.7 тэрбум рупи (\$457.17 сая)-ийн орлого олсон гэж тайлагнасан бөгөөд дийлэнх нь сайн дурын хандив байсан гэжээ. Нийт орлогод нь гишүүнчлэлийн татвар мөн л тун бага хувийг эзэлдэг ба хэдэн жилийн өмнө засгийн эрхээ алдсанаас хойш улам бүр багассан үзүүлэлттэй байна.

Хандив

Азийн орнуудад улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын чухал эх үүсвэрийг хувь хүн болон хуулийн этгээдийн хандив бүрдүүлдэг. Ялангуяа төрөөс санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх зохицуулалтгүй улс орнуудад ийм байдал ажиглагддаг. Зарим хандивлагч нь нэр дэвшигчдийг тодруулж сонгох үйл ажиллагааг хянах, намын удирдах албан тушаал хаших зэргээр шууд нөлөөлдөг бол зарим нь гар хөл бологчдоороо дамжуулан нөлөөгөө тогтоосон байдаг.

Мөн компаниуд сонгуульд хэн нь ч ялсан байсан ямар нэг “хариу төлбөр” авахаа баталгаажуулж хэд хэдэн нэр дэвшигч болон намд мөнгө хандивлах прагматик хандлага ч байна.

Индонез Улсад 2008 онд гарсан шинэ зохицуулалт болон 8/2012 тоот хуулиар хувь хүнээс нэг тэрбум рупи (\$163,000), бүлэг этгээд болон компаниас 7.5 тэрбум хүртэл рупи (\$1.23 сая) авч болохоор хандивын хэмжээг ихээхэн нэмэгдүүлж тогтоожээ.³⁹ Гэвч энэ хэмжээ ч хангалтгүйг илтгэх мэт компаниуд хуулийн хязгаарыг тойрч салбар нэгж, охин компаниараа дамжуулан нэмэлт хандив өгсөөр байна.⁴⁰ Улс төрд мөнгө цутгаж тэтгэх өөр нэг арга нь бизнесийнхнийг зуу зуугаар нь таван одтой зочид буудалд цуглуулан, бэлэн мөнгөний хандив цуглуулах ажиллагаа билээ.

Ерөнхийдөө хандивын дийлэнх хэсэг нь цөөн тооны хувь хүн, хэдхэн компаниас орж ирдэг. 2010 оны тавдугаар сард Филиппинд болсон сонгуулиар ерөнхийлөгч болон дэд ерөнхийлөгчид өрсөлдсөн нэр дэвшигчдэд нийт бүртгэлтэй 50.7 сая сонгогчоос ердөө 308 хүн хандив өгсөн болохыг Филиппиний эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүйн төв илрүүлсэн нь бий.⁴¹

Энэтхэг дэх Транспэрэнси Интернэшнл байгууллагын мэдээлснээр, тус улсын хуулиар томоохон компаниуд ашгийнхаа таваас хэтрэхгүй хувийг хандивлах боломжтой ч үүнээс давсан хандивыг хууль бусаар өгдөг байх магадлалтай гэжээ. Хандивлагчид улс төрчдийг эрхэндээ оруулж, улмаар улс төрчид тойргийнхоо сонгогчдоос илүүтэй хандивлагчдадаа үйлчилж, хариуцлага хүлээх байдал улам бүр нэмэгдэж байна.⁴² 2012 онд Уттар Прадеш мужид болсон сонгуульд нөлөөлөх зорилгоор 2 тэрбум ам.доллартой тэнцэх “буруу гарын мөнгө” зарцуулагдсан байх магадлалтай талаар эх сурвалжууд мэдээлсэн нь бий.⁴³

Тайваньд 2004 онд баталсан Улс төрийн хандивын тухай хууль, түүний удаа дараагийн нэмэлт өөрчлөлтүүдээр улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг чангатгасан боловч хуулийн цоорхой оршсоор л байна. Тухайлбал нэр дэвшигчдэд хувь хүн, компаниудаас өгч болох хандивын дээд хэмжээг тогтоосон боловч хяналтыг янз бүрийн арга замаар тойрох, үүнд татварын хөнгөлөлтийг үл хайхран бэлэн мөнгөөр хандив өгөх үзэгдэл ажиглагддаг.⁴⁴

Компаниудын өгч буй хандивт хяналт тавих нь туйлын бэрхшээлтэй бөгөөд ялангуяа хандивлагчдын нэр хаягийг ил болгохгүй нөхцөлд хандиваа хэд хэд хуваах замаар хяналтаас мултрах боломжтой. Ихэнх улсад хандивын хэмжээ нэмэгдэж байгаа таамаглал буй боловч үүний эсрэг зарим чиг хандлага гарч байгаа жишээг Хайрцаг 4.2.-т харууллаа.

Хайрцаг 4.2. Японд хандив буурч буй хандлага

Японы Либерал Ардчилсан Нам (LDP)-д Японы Бизнес эрхлэгчдийн холбоо болох эгнээндээ 1285 компани, үндэсний аж үйлдвэрийн 127 холбоо, орон нутгийн эдийн засгийн 47 байгууллагыг нэгтгэсэн хүчирхэг Кейданрений зүгээс өгсөн хандивын хэмжээ 1992 онд 9.38 тэрбум иен (\$85.95 сая) байсан бол 1994 онд 4.15 (\$38.02 сая), 2009 онд 2.25 тэрбум иен (\$20.62 сая) болж тус тус бууржээ.

Энэ нь 1990-ээд оны санхүүгийн хямрал, 1994 онд хийгдсэн намын болоод улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл, LDP-ын нөлөө буурч байгаа хандлага, бодлого гаргах үйл явцад хийгдсэн шинэчлэлийн хүрээнд мөнгөөр бодлогын шийдвэрт нөлөөлөх бололцоог хумьснаас бий болсон үр дагавар юм.⁴⁵

Намын удирдлага намаа санхүүжүүлэх үзэгдэл

Зарим оронд улс төрийн намын удирдлага бизнесменүүдийн гарт төвлөрсөн байдал ажиглагдана. Бизнесийнхний хувьд ийм нөхцөлд намыг хууль тогтоох үйл явцад нөлөөлөх механизм болгон ашигладаг. Заримдаа бүхэл бүтэн намын оршин тогтнох эсэх нь дан ганц тэдний өгөх санхүүжилтээс хамаарах түвшинд нөлөөгөө тогтоосон байдаг.

Индонез Улсад бизнесмен Юусуф Калла болон Абуризал Бакри (Голкар нам), Сутрисно Бахир (Үндэсний мандат нам), Сурьяа Палох (Насдем нам) нар намын даргын албанд томилогдсон жишээг энд дурдаж болно. Түүнчлэн 2009 оны сонгуулийн өмнө генерал асан Прабово Субианто, Виранто нар хөрөнгө баялгаа ашиглан өөрийн гэсэн нам (Индонез дахины Хөдөлгөөн нам, Ард түмний Оюун санааны нам) үүсгэн байгуулсан. Рациональ сонголтын утгаар улс төрийн намыг биечлэн шууд удирдах нь хамаагүй ашигтай байх нь ойлгомжтой. Үүнээс гадна Индонезийн парламентад намуудыг төлөөлөн гол төлөв бизнес эрхлэгчид сонгогджээ⁴⁶.

Тайландын улс төрд 1997 онд хийсэн үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн дараа шинэ төрлийн нам үүсэн бий болсон нь хэвлэл мэдээллийн магнат, тэрбумтан Таксин Шинаватын байгуулж санхүүжүүлдэг, зөвхөн түүнд үйлчилдэг TRT нам юм.⁴⁷ Бизнес буюу компанийн загвар бүхий нам⁴⁸ болохын хувьд уг нам бизнесийн удирдлагын логикийг улс төрд хөрвүүлэн ашиглаж, улмаар 2001 оны сонгуулиар парламентын нийт суудлын бараг тэн хагасыг авсан бол хэдхэн жилийн дараа хангалттай олонх болж чадсан билээ. Намын

стратеги нь хэвлэл мэдээлэл, маркетинг, зар сурталчилгааны мэргэжилтнүүдийн санаачлан боловсруулсан зах зээлийн зарчимд суурилж байв.

Өмнөд Солонгост 1993 оны сонгуулиар Хьондай корпорацийн ерөнхийлөгч Чунг Жу Юунг Үндэсний нэгдсэн нам байгуулж, ерөнхийлөгчийн сонгуульд өөрөө нэр дэвшин өрсөлдөж байлаа. Тэрбээр сонгуульд компанийнхаа мөнгийг ашигласан байдаг боловч ялагдал хүлээсэн юм.⁴⁹

Нэр дэвшигчид, сонгогдсон албан тушаалтнаас татах санхүүжилт

Пакистан Улсад Азийн ихэнх орны нэгэн адил сонгуульд нэр дэвшигчид санхүүжилтээ өөрсдөө хариуцдаг ба ийм байдал төрийн санхүүжилт байдаггүй орнуудад түлхүү ажиглагдана.⁵⁰ Индонезд заримдаа нэр дэвших эрхийг намын удирдлагаасаа худалдан авахад хүрдэг.⁵¹ Намын гүйцэтгэх удирдлага өөрийн нэр дэвшигчдийн сурталчилгаа, зурагт хуудас, цуглаан зэрэгт зардал гаргах нь тун ховор. Санхүүжилтээ өөрөө гаргахаас өөр аргагүй нөхцөлд нэр дэвшигчид өрөнд унаж, улмаар албан тушаалд сонгогдоод ивээн тэтгэгчдэдээ өрөө эргэн төлөх болно.⁵² Нэр дэвшихийн тулд мөнгө авах, буцаан төлөх энэ үйл явцад оролцогчид нь үүнийг бизнесийн хөрөнгө оруулалттай адилтган үздэг.

Филиппин Улсын тухайд нэг мандаттай сонгуулийн тойрогт сонгогдсон орон нутгийн элитүүд, нэр дэвшигчид нь ихэвчлэн улс төрийн намаас илүү хүчирхэг байх ба намуудын хувьд байгууллагын гэхээр бүтэцгүй, тэр ч байтугай намын төв байгууллагагүй байх нь энүүхэнд. Түүнчлэн Филиппинд олны танил, нэр хүндтэй нэр дэвшигчид нь намын шийдвэрээр шалгаран нэр дэвших биш, бүр эсрэгээр янз бүрийн намтай наймаалцан, нэр дэвших намаа өөрөө сонгодог бөгөөд ийм үзэгдэл Азийн бусад оронд ч ажиглагддаг.⁵³

Намууд нь “хөндий хясаа” мэт нэрээс цаашгүй, эсвэл сонгуулийн эрх зүйн орчноос үүдэн шинэ намууд бий болоход бэрхшээл учирдаг зарим улсад нэр дэвшигчдийн дийлэнхийг бие даагчид бүрдүүлэх нь бий. Афганистанд 2009 оны ерөнхийлөгчийн сонгуулийн гол нэр дэвшигчид нь, мөн орон нутгийн сонгуульд нэр дэвшигчдийн 80 гаруй хувь нь бие даагчид байсны зэрэгцээ парламентын сонгуулийн 2500 гаруй нэр дэвшигчийн 1.2 хувиас бусад нь мөн бие даан нэр дэвшсэн байна.⁵⁴

Нөгөө талаас, улс төрийн намын хүч давамгайл байх нөхцөлд сонгогдсон албан тушаалтнуудад янз бүрийн шаардлага тавих нь нэмэгдэх талтай. Тухайлбал, олон улс оронд сонгогдсон албан тушаалтнууд цалингийнхаа тодорхой хувийг намдаа хураамж хэлбэрээр суутгуулдаг (үүнтэй эсрэгцэх өвөрмөц нэг жишээ байдаг нь парламентын гишүүддээ нэмэлт цалин өгдөг байсан Тайландын TRT нам юм). Индонезд улс төрийн намуудын санхүүжилт бэрхшээлтэй байдгаас үүдэн парламентын гишүүдийг цалингийнхаа 50 хүртэлх хувийг намдаа өгөхийг албан бусаар шаарддаг ажээ.⁵⁵

Гадаад санхүүжилт

Малайз, Шри Ланка улсуудыг эс тооцвол гадаадын иргэн харьяат болон бусад этгээдээс улс төрийн нам хандив авах нь тус бүс нутгийн бүх улсад хориотой. Энэ нь төрийн бодлого, шийдвэрт гадаадын нөлөө тусахаас сэрэмжлэх зорилго агуулдаг. Харин нэр дэвшигчдэд чиглэсэн ийм зохицуулалт харьцангуй бага байх ба судалгаанд хамрагдсан 20 улсын найм нь нэр дэвшигчдэд гадаадын иргэн, хуулийн этгээдээс санхүүжилт авахыг зөвшөөрдөг.

Гадаадаас орж ирэх санхүүжилтэд хяналт тавих амаргүй. Жишээлбэл, Афганистаны 2010 оны сонгуулийн дүнд Иранаас эхтэй санхүүжилт нөлөөлсөн гэж үздэг.⁵⁶ Зүүн Тиморт гадаад хандивлагчдаас санхүүжилт авах нь хориотой хэдий ч эрх баригч Тиморын Сэргээн босголтын үндэсний конгресс нам (CNRT) гадаадаас санхүүжилт авч байсан жишээ мөн бий. Тодруулбал, Ерөнхий сайд Занана Гусмаогийн үед дээрх нам 2.5 сая ам.долларын санхүүжилт босгосны тодорхой хэсгийг нь засгийн газартай барилгын томоохон хэмжээний гэрээ байгуулсан олон улсын компани, хувь хүмүүсээс авсан гэх мэдээлэл байдаг.⁵⁷

Гадаадад түр амьдардаг, тэнд суурьшсан иргэдээс ирүүлж буй хандивыг гадаадын бусад этгээдийн хандиваас ялгаж салгахад заримдаа хүндрэлтэй. Гадаадад амьдарч буй нутаг нэгтнүүдийн хандив зарим намын хувьд санхүүжилтийн чухал эх үүсвэр нь болдог ба тухайлбал Шри Ланкийн Тамилиудын нам, Пакистаны Муттахида Кауми хөдөлгөөн зэрэг зарим намд туйлын чухал байдаг.⁵⁸

Аж ахуйн үйл ажиллагааны орлого

Аж ахуйн үйл ажиллагааны орлого нь улс төрийн намын санхүүжилтийн чухал эх үүсвэрт тооцогдох бөгөөд ялангуяа Мьянмар, Малайз, Сингапур, Камбож зэрэг эрх баригч нам нь төрийн тоног төхөөрөмж, барилга байгууламж, засгийн газрын зээл, тусгай зөвшөөрлийн эрх зэргийг ашиглах боломжтой авторитар дэглэмтэй болон шилжилтийн шатанд байгаа улсуудад дээрх үзэгдэл түлхүү ажиглагддаг.

Малайзад 1970-аад оноос улс төрийн нам болон улс төрчид өөрийн гэсэн компанитай болж эхэлсэн байдаг бөгөөд 1990-ээд он гэхэд олон улс төрч өөрийн компаниа удирдахад оролцдог болжээ. Энд ил тод байдалтай холбоотой үүсдэг нэг ноцтой асуудал нь засгийн газартай холбоотой компаниуд данс тооцоогоо иргэдэд буюу хувьцаа эзэмшигчдэд мэдээлэх шаардлагагүй байдаг явдал юм.⁵⁹ Нэгдсэн Малайчуудын Үндэсний Байгууллага (UMNO) болон Гоминдан (КМТ) гэсэн хоёр намыг жишээ болгоход аль аль нь бизнесийн салбарт нууц “саалийн үнээтэй”. Гоминдан нам үл хөдлөх хөрөнгийн болон санхүүгийн холдинг гэх мэт олон төрлийн компани эзэмшдэг боловч энэ бизнесийн үйл ажиллагааныхаа талаар олон нийтэд мэдээлдэггүй ажээ. Тайванийн Оюуны Сан байгууллагаас гаргасан мэдээллээр, 2010 оны байдлаар тэдний ногдол ашгийн орлого ойролцоогоор 100 сая ам.долларт хүрсэн байна.⁶⁰ Олон нийтийн дарамт шахалт нэмэгдэх болсноор Гоминдан нам хөрөнгөөсөө зарж эхэлсэн байдаг.

Зарим оронд улс төрийн нам бизнестэй байхыг хориглосон, хууль ёсны орлогыг хязгаарласан хууль тогтоомжууд нь авлигыг өөгшүүлж байна гэж үзэх нь бий. 2012 онд Индонезийн Үндэсний парламентын дарга Марзуки Алли намуудыг гишүүдийнхээ татвараар гол санхүүжилтээ залгуулахыг шаардсан хуулийн заалт нь амьдралгүй гэж шүүмжлээд намуудад компани байгуулахыг зөвшөөрөх нь зүйтэй гэсэн байдаг.⁶¹

Японд улс төрийн намууд аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх нээлттэй. Тухайлбал, Цэвэр засаг нам (Kōmeitō) 1998-2007 онд орлогынхоо 17 хувийг Комей Шинбун сонин болон бусад төрлийн хэвлэл худалдаалсан орлогоор бүрдүүлсэн байх жишээтэй. Мөн Социал-демократ нам нь үйл ажиллагаагаа санхүүжүүлэхийн тулд Шакай Шинпо сонин болон намтай холбоотой бусад хэвлэлийн бүтээгдэхүүн борлуулдаг.⁶² Малайз Улсад эрх баригч эвслийн бүрэлдэхүүнд ордог Малайзын Хятадын Нийгэмлэгийн өмчид

байдаг хөрөнгийн үнэлгээ 2011 оны байдлаар 2 тэрбум ринггит (\$659.7 сая) байсан бөгөөд тус орны хамгийн их борлуулалттай англияр гардаг Стар сэтгүүлд эзэмшдэг хувьцаанаас олсон жилийн орлого нь 50 сая ринггит (\$16.5 сая) хүрч байжээ.⁶³

Төрийн санхүүжилт

Төрийн шууд санхүүжилт

Төрийн санхүүжилт нь улс төрийн нам болон намын тогтолцоог институцийн хувьд төлөвшүүлэх, тэгш өрсөлдөөний нөхцөл бүрдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой. Харин төрийн санхүүжилтийг зөвхөн нөлөө бүхий цөөн нам хүртэхээр байвал бэрхшээл үүснэ. Европт гэхэд төрийн их хэмжээний санхүүжилт нь картель намууд бий болоход түлхэц болсон гэж үздэг.⁶⁴ Азийн улс орнуудад иймэрхүү нөхцөл үүсэх магадлал бага ч төрийн санхүүжилтийг намын дотоод шинэчлэл, санхүүжилтээ ил тод тайлагнах нөхцөл тавилгүй шууд олгох нь клиентелист арга барилтай элитүүд улам хүчирхэгжих нөхцөл үүсгэх бололцоотой юм. Улс төрийн намууд нь нийгэмтэйгээ уялдаа холбоо сул нөхцөлд төрийн санхүүжилтийг дэмжихгүй байх хандлага тод ажиглагддаг.

Тус бүс нутгийг ерөнхийд нь авч үзэхэд төрийн санхүүжилт нэмэгдэх чиг хандлагатай байна. Үүнд, ялангуяа Зүүн хойд Азийн улс орнуудад төрийн санхүүжилт нь хамгийн өгөөмөр шинжтэй байх аж. Азид нийт найман оронд (үүнд Индонез, Япон, Мальдив, Монгол, Өмнөд Солонгос, Тайвань, Тайланд, Зүүн Тимор) төрөөс олгох дэмжлэг нь тогтмол бол хоёр орон (Шри Ланк, Бутан) зөвхөн сонгуультай холбоотой зардалд дэмжлэг үзүүлдэг.

2012 онд Өмнөд Солонгосын Үндэсний сонгуулийн хорооноос сонгуульд оролцож буй долоон намд 34.39 тэрбум вон (\$41.15 сая)-ын төрийн санхүүжилт олгосон байх ба 1.13 тэрбум вон (\$1.35 сая)-ыг эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлсний урамшуулал болгон хоёр намд олгожээ (Хүснэгт 4.1. болон улс төрийн санхүүжилт, эмэгтэй нэр дэвшигчидтэй холбоотой дэд хэсгүүдээс нэмэлт мэдээлэл авна уу).

Хүснэгт 4.1. Өмнөд Солонгосын улс төрийн намуудад 2012 онд төрөөс үзүүлсэн дэмжлэг

Нам	Сонгуулийн санхүүжилтийн дэмжлэг	Эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлсний урамшуулал
Бүгд	34.39 тэрбум won (\$41.16 сая)	1.13 тэрбум won (\$1,357,000)
Саеури (<i>Saenuri</i>)	15.78 тэрбум won (\$18.88 сая)	744.60 сая won (\$891,000)
Нэгдсэн Ардчилсан (<i>Democratic United</i>)	12.35 тэрбум won (\$14.78 сая)	389.28 сая won (\$466,000)
Эрх чөлөө урагшаа (<i>Liberty Forward</i>)	2.48 тэрбум won (\$2.97 сая)	–
Нэгдсэн дэвшилтэт (<i>United Progressive</i>)	2.20 тэрбум won (\$2.63 сая)	–
Бүтээлч Солонгос (<i>Creative Korea</i>)	877.52 сая won (\$1.05 сая)	–
Солонгосын Алсын хараа (<i>Korea Vision</i>)	23.27 сая won (\$28,000)	–
Шинэ дэвшилтэт (<i>New Progressive</i>)	687.89 сая won (\$823,000)	–

Эх сурвалж: Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Үндэсний сонгуулийн хороо⁶⁵

Япон Улсад намын санхүүжилтийн гол эх үүсвэр нь төрийн санхүүжилт байдаг бөгөөд хамгийн багаар тооцоход томоохон намуудын нийт орлогын тэн хагасыг нь бүрдүүлдэг.⁶⁶ Либерал Ардчилсан Нам (LDP)-ын жишээг авч үзэхэд намуудад олгож буй дунджаас арай илүү хэмжээний төрийн санхүүжилт авч буй мэдээлэл байна. Төрийн санхүүжилт анх нэвтрүүлсэн 1994 оноос хойш Либерал Ардчилсан Намын нийт орлогын 60 орчим хувийг хандив эзэлж ирсэн байдаг.⁶⁷

Гэвч Японд төрийн санхүүжилт нэвтрүүлснээр сонгуулийн кампанит ажилд улс төрийн намын гүйцэтгэх үүрэг илүү тодрох гэх мэт зорьсон үр дүн биеллээ олоогүй хэвээр байна. Харин ч сүйхээтэй зарим улс төрч намд олгосон санхүүжилтийг хувийнхаа эрх ашигт нийцүүлэн ашиглах тохиолдол гардаг аж.⁶⁸ Түүнчлэн, төрийн санхүүжилтийн үр нөлөө намын байгууллагуудын хэмжээнд болон тодорхой нэг нэгж дотор хүртэл янз янзаар тусна. Комейто (СДН/СГР) болон Японы Ардчилсан нам (DPJ)-уудад гэхэд төрийн санхүүжилтээс илүүтэй нэр дэвшигчдэд өгөх хандивын ач холбогдол хамаагүй илүү хэвээр байна.

Бутан Улсад бүс нутагтаа онцгой жишээнд тооцогддог нь төсвөөс сонгуулийн кампанит ажлын зардлыг бүрэн санхүүжүүлдэгтэй нь холбоотой. Сонгуулийн төрийн санхүүжилтийн тухай хуулиар нэр дэвшигч бүрт 100,000 нултрум (\$4,800) олгодог бөгөөд сурталчилгааны анонс хэвлэхэд дахиад 20,000 нултрум (\$960) хуваарилдаг ажээ. Сонгуулийн хороо нь нэр дэвшигчдийн сурталчилгааны хуудас, ил захидал зэргийг нь бас санхүүжүүлдэг.⁶⁹ Нэр дэвшигчдэд санхүүгийн өөр эх үүсвэр ашиглахыг зөвшөөрдөггүй ба улс төрийн хоёр намын зүгээс санхүүжилт дутмаг талаар байнга гомдол мэдүүлдэг аж.

Төрийн санхүүжилт ерөнхийдөө нэмэгдэж байгаагийн эсрэг жишээ бүс нутагт бас ажиглагдаж байгааг дурдах нь зүйтэй. Тухайлбал, Индонезд улс төрийн намуудад санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх тухай Засгийн газрын журмаар 2001-2005 оны сонгуулийн зардлын нэлээд хэсгийг санхүүжүүлсэн байдаг. Үүнд, эрх баригч Индонезийн Ардчилсан Нам-Тэмцэл (PDI-P) 2001-2004 онд төрийн санхүүжилтээр 47 сая ам.доллар хүлээн авсан тооцоо бий. Гэвч 2005 онд гаргасан Засгийн газрын 29 тоот журмаар төрийн санхүүжилтийг 90 хувиар танасан бөгөөд парламентын олон гишүүн цалингийнхаа 50 хүртэлх хувийг намын санхүүжилтдээ өгөхөд хүрчээ. Үүнээс болоод орлогын алдагдлаа нөхөхийн тулд парламентын гишүүний цалинг 300 хүртэл хувиар нэмэх санаачилга гарч байсан ч олон нийтийн хүчтэй шүүмжлэлд өртөж дэмжигдээгүй.⁷⁰ Филиппинд төрийн санхүүжилтийн асуудлаар одоо ч ширүүн мэтгэлцээн өрнөсөн хэвээр байна.⁷¹

Зарим тохиолдолд төрийн санхүүжилтийг тодорхой зорилгоор хуваарилдаг. Тухайлбал, Индонез Улсад санхүүжилтийн 60 хувийг сонгогчдын боловсролын хөтөлбөрт зарцуулах ёстой.⁷² Өмнөд Солонгост сонгуулийн бус үед олгох төрийн санхүүжилтийг зөвхөн улс төрийн намуудын үйл ажиллагаанд буюу намын ажилтнууд, албан байртай холбогдох зардал, намын байр нээж ашиглах болон бусад урсгал зардал, бодлого боловсруулах, намын гишүүдийн чадавхыг сайжруулах болон бусад арга хэмжээний зардал, зар сурталчилгаа, сонгуульд холбогдох зардал зэрэгт зориулах боломжтой. Төрийн санхүүжилтийн дор хаяж 30 хувийг намын бодлогын хүрээлэнд, 10-аас багагүй хувийг эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог хөхиүлэн дэмжихэд ашиглах ёстой байдаг аж.⁷³

Төрийн санхүүжилтийг заримдаа намын байгууллагыг бэхжүүлэхэд ашиглах тохиолдол бий. Жишээ нь, Тайландад 1998 оны Улс

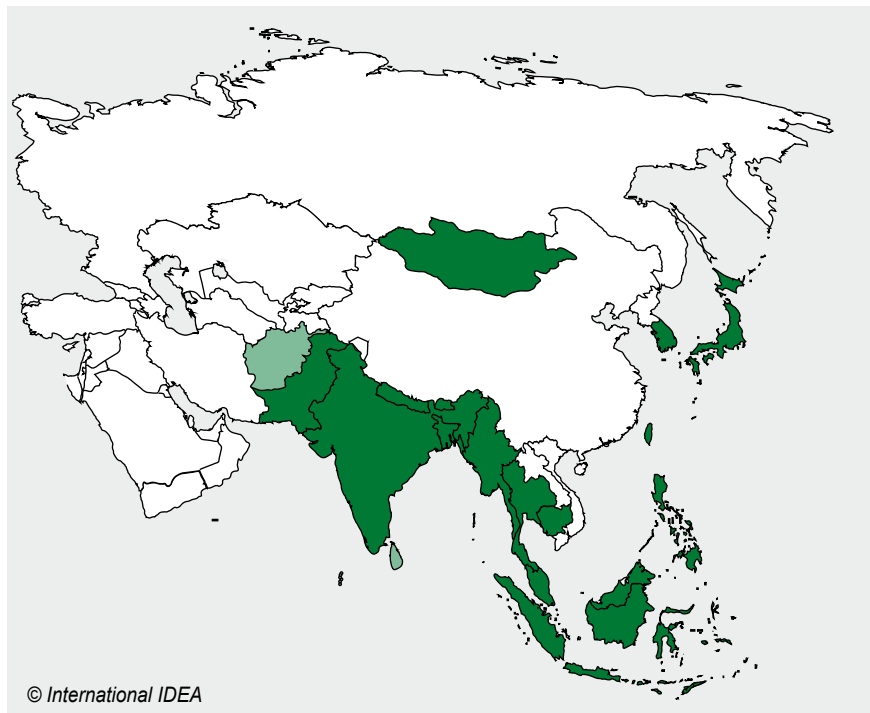
төрийн намын тухай хуулиар төрөөс олгосон санхүүжилтээр орон нутагт намын шинэ салбар байгуулах бололцоо нээгдсэн байдаг. Харамсалтай нь, иймэрхүү арга хэмжээ нь цаасан дээрх нэр төдий намууд бий болгохоос хэтрээгүй тохиолдол олон байна.⁷⁴

Төрийн шууд бус санхүүжилт

Төрийн шууд бус санхүүжилтэд төрийн (нийтийн) хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг үнэ төлбөргүй, эсвэл хөнгөлөлттэй үнээр ашиглах, нам болон хандивлагчдад татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зэрэг арга хэмжээ багтдаг. Үүнд, ялангуяа хөнгөлөлттэй үнээр юмуу, хэвлэл мэдээллийг үнэ төлбөргүй ашиглах боломж нь Филиппин, Индонез зэрэг сурталчилгааны зардал асар өндөр улсуудад чухал дэмжлэгт тооцогдоно. Индонезд хэвлэлийн эзэд болон улс төрийн намуудын хооронд маш ойр холбоо сүлбээ ажиглагдана. Тухайлбал, Бакри групп (Бакри гэж хамгийн том намуудын нэг болох Голкар намын дарга) Антеве, ТВ1 телевизийг, Сурьяа Палох (НасДем Нам) Метро ТВ-г тус тус эзэмшдэг бол Хари Таносоедибжо (Ард түмний оюун ухаан нам, Ханура) телевизийн 20 суваг бүхий Медиа Нусантра Ситра группийг удирддаг байна.⁷⁵

Хэвлэл мэдээллээр үнэ төлбөргүй сурталчилгаа явуулах боломжийг Бангладеш, Энэтхэг, Япон, Монгол, Балба, Өмнөд Солонгос, Шри Ланка, Тайвань, Тайланд улсууд холбогдох хуульдаа тусган баталгаажуулжээ. Харин Камбожид зарчмын хувьд нэвтрүүлсэн гэх боловч хууль нь тодорхой биш. Бутан зэрэг зарим оронд энэ асуудлыг маш нарийн зохицуулж хянах бөгөөд хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүд нь сонгуулийн үеэр улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд тэгш боломж олгохын тулд Сонгуулийн хорооны чиглэл удирдамжийг дагаж мөрдөх ёстой. Нэвтрүүлгийн цаг, сонин хэвлэлийн зайг Бутаны Сонгуулийн хороо хуваарилах бөгөөд хэвлэл мэдээллийн арбитр буюу Хөдөлмөр, хүний нөөцийн яамны Нарийн бичгийн дарга хянах үүрэг хүлээдэг.⁷⁶

Диаграмм 4.1 Татварын хөнгөлөлт хэлбэрээр төрийн шууд бус санхүүжилт олгодог улсууд



- Тийм
- Үгүй

Эх сурвалж: АСДҮОУХ. Энэ газрын зураг нь өгөгдлийн сангийн 2014 оны хоёрдугаар сарын байдлаарх мэдээлэлд суурилав. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан дахь мэдээлэл тогтмол шинэчлэгддэг болно. Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=279&region=42>

Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр сурталчилгаа явуулах боломж олгохоос гадна Бутан, Энэтхэг, Өмнөд Солонгос, Тайвань, Тайланд, Зүүн Тимор зэрэг Азийн долоон оронд татварын хөнгөлөлт хэлбэрээр төрөөс шууд бус дэмжлэг мөн үзүүлдэг. Бутанд Сонгуулийн хороо нь нээлттэй мэтгэлцээн, сурталчилгааны хуудас, товхимол, сурталчилгааны самбар, шуудангийн зэрэг зардлыг мөн хариуцдаг. Зүүн Тиморт улс төрийн намууд өмгөөлөл, шүүхтэй холбоотой хураамжаас чөлөөлөгдөх эрхтэй. Энэтхэгт намууд сонгогчдын нэрийн жагсаалтын хуулбар, бусад материал авах эрхтэй. Японд сурталчилгааны зурагт хуудас хэвлэж өгөхөөс гадна олон нийттэй уулзалт зохион байгуулахад зориулж байр гаргаж өгөх тухай хуулийн зохицуулалттай. Өмнөд Солонгост иргэний

танхим, төр болон орон нутгийн захиргааны эзэмшилд байдаг спорт заал, соёлын төвүүдийг нэр дэвшигчид, намуудын хэрэгцээнд ашиглуулдаг. Тайландад 2008 оны Улс төрийн намын тухай хуулиар намд хандив өгсөн татвар төлөгч татварын төлбөрөөсөө 100 баат (\$10)-ыг хасаж хөнгөлөлт эдлэх боломжтой. Гэвч энэ боломжийг ашиглах татвар төлөгч цөөн байдаг аж.⁷⁷

Индонез Улсад санал хураах байранд хяналт тавих, санал тоолох үйл явцын ил тод байдлыг хангах зорилгоор хөндлөнгийн ажиглагчдад төрөөс санхүүжилт олгох санал хууль тогтоогчдын зүгээс гаргасан жишээ байна. Одоогоор намууд нь ажиглагчид авч ажиллуулж байгаа бол шинэ журмаар Сонгуулийн хяналтын байгууллага (Bawaslu) мониторингийн ажиллагааг удирдан зохион байгуулахаар болжээ.

Төрийн хөрөнгө нөөцийг зүй бусаар ашиглах үзэгдэл

Эрх баригч нам төсвийн хөрөнгө, нөөцийг кампанит ажилдаа зарцуулахын зэрэгцээ клиентелист сүлжээгээ тэтгэхэд ашиглаж буй жишээг олон оронд харж болно. Төрийн эрх барьж буй нам олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг сурталчилгаанд ашиглах, намын ажилд төрийн албан хаагчдыг дайчлах зэрэг үйлдэл гаргах нь олонтаа. Зарим нөхцөлд төсвийн хөрөнгийг зориулалтын дагуу зарцуулаад байна уу, эсвэл зүй бусаар ашиглаад байна уу гэдгийг ялгахад амаргүй байдгийг дараах жишээ харуулж байна.

Малайзад 2013 оны сонгуулийн өмнө эрх баригч Нэгдсэн Малайчуудын Үндэсний Байгууллага (UMNO) намын Нажиб Разакийн Засгийн газар нийт 58 тэрбум рингит (\$30 тэрбум)-ийг цалин нэмэх, 500 рингит (\$260)-ийг бэлэн мөнгөний ваучер тараах зэрэг популист бодлогодоо зарцуулжээ.⁷⁹ Зүүн Тиморт төрийн албан хаагчид сонгогчдын саналд нөлөөлөх гэж оролдвол 1000-2000 ам.доллороор торгуулах, хоёроос гурван жил хоригдох ял эдлэх хуулийн заалттай ч Тиморын Сэргээн Босголтын Үндэсний Конгресс (CNRT) нам төрийн нөөцийг сонгуульд зүй бусаар ашиглах ажлыг хавтгайруулсан гэх шүүмжлэлд өртсөн нь саяхан.⁸⁰ Камбожид эрх баригч Камбожийн Ардын нам (CPP) логогоо засгийн газрын байр, сургууль зэрэг төрийн барилга байшин дээр байрлуулж, төрийн байгууллагын байрыг намын хурал цуглаанд ашиглах үйлдэл гаргах жишээтэй.⁸¹ Энэ намын олон гишүүн түүний дотор цагдаа, цэргийн албан хаагчид намын гишүүдийн хурал, намаас бэлэг гардуулах ёслолд идэвхтэй оролцох байдлаар

сонгуулийн кампанит ажилд хүчин зүтгээд зогсохгүй, олон нийтийн арга хэмжээний үеэр намдаа үнэнчээ ил тод тангарагладаг⁸² байна.

Тайванийн Некст сэтгүүлд гарсан нэгэн нийтлэлд Үндэсний Аюулгүй байдлын Зөвлөлийн тэргүүн нь сөрөг хүчний намын ерөнхийлөгчийн сонгуулийн кампанит ажил, уулзалтуудын талаар мэдээлэл цуглуулах үүргийг Хууль зүйн яамны Мөрдөн байцаах товчооны ажилтнуудад даалгаж байсан тухай дурдсан нь бий.⁸³

Улс төрийн санхүүжилт болон улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл

Азийн олон оронд квотын тогтолцоог хуульчилсан⁸⁴ байх боловч парламент дахь эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл ерөнхийдөө цөөн. Эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг хувиар авч үзвэл орон бүрт янз бүр байгаа бөгөөд тухайлбал Шри Ланкад 5.8, Балбад 33.2, Зүүн Тиморт 38.5 хувийн хооронд хэлбэлзэж байна.

Эмэгтэй нэр дэвшигчдэд нийтлэг тулгардаг нэг бэрхшээл нь санхүүжилт босгох явдал юм.⁸⁵ Энэ асуудал Азийн зарим хэсэгт

Азийн орнуудын улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчныг ерөнхийд нь авч үзвэл улс төрд оролцож, сонгуульд өрсөлдөж буй эмэгтэйчүүдэд тулгардаг бэрхшээлийг харгалзан үзсэн нь ховор байна.

соёлоосоо шалтгаалаад онцгой сорилт болоод байна.⁸⁶ Үүнтэй холбоотой Гаундерийн өгүүлсэн нэгэн жишээнд, Японы Шинэ дэлхийн эмэгтэйчүүд Олон улсын сүлжээ нам бус байгууллага нь (АНУ-ын “Эмилигийн Жагсаалт”

Улс төрийн зорилтот хорооны загвараар байгуулсан) эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмжих санхүүжилт босгох гэж нэлээд хичээсэн ч амжилт олоогүй ба энэ нь нийгэмд гүнзгий суусан соёлын чиг хандлагаас үүдсэн гэжээ.⁸⁷

Азийн орнуудын улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчныг ерөнхийд нь авч үзвэл улс төрд оролцож, сонгуульд өрсөлдөж буй эмэгтэйчүүдэд тулгардаг бэрхшээлийг тусган авч үзсэн нь ховор байх аж. Судалгаанд хамрагдсан 20 орноос зөвхөн Өмнөд Солонгост парламентын сонгуульд эмэгтэйчүүд нэр дэвшүүлсэн намуудад нэмэлт санхүүжилт олгох зохицуулалттай (Хүснэгт 4.1-ийг үзнэ үү).⁸⁸ 2011 онд Үндэсний сонгуулийн хороо нь сонгуульд эмэгтэйчүүд нэр дэвшүүлсэн хоёр намд 1.13 тэрбум вон (\$1.35 сая) олгожээ.

Камбожийн Сам Рэйнси Нам эмэгтэй нэр дэвшигчдэд кампанит ажилд нь зориулж мөнгөн бус дэмжлэг буюу хувцас, унадаг дугуй олгож байсан жишээ бас бий.⁸⁹

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зардал

Зардлын дээд хэмжээ

Тус бүс нутагт намын сонгуулийн зардалд хязгаар тогтоосон улс ховор бөгөөд зөвхөн Өмнөд Солонгос, Монгол, Филиппин, Тайланд, Бангладеш, Бутан, Балбад сонгуулийн зардлын дээд хэмжээ тогтоох зохицуулалт үйлчилж байна. Бангладеш Улсад сонгуулийн зардлын дээд хэмжээ нь сонгуульд оролцож байгаа нэр дэвшигчдийн тооноос хамаардаг ба нэлээд өндөр (45 сая така (\$1,530,000)) байдаг. Бутанд цорын ганц орлогын эх үүсвэр болох Сонгуулийн хорооноос хуваарилж өгсөн төрийн санхүүжилтээс сонгуулийн зардал нь хэтэрч болохгүй. Монголд 2008 оны УИХ-ын сонгуулиар Сонгуулийн ерөнхий хороо нь нэг тойрогт зарцуулж болох зардлын хэмжээг тойргийн хэмжээнээс хамаараад 226,000-870,000 ам.доллар хүртэл байхаар хязгаарласан. Филиппинд улс төрийн нам нэр дэвшүүлсэн сонгуулийн тойрог тус бүрт нэг сонгогчид 5 песо (\$0.2) ногдохоор тооцон зардлын дээд хэмжээг тогтоодог. Нэр дэвшигчид бас зардлын дээд хэмжээг мөрдөх үүрэг хүлээнэ. Гэвч ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчдийн зардлын дээд хэмжээг хэтэрхий доогуур тогтоосонтой холбоотой бодит байдалд үүнийг хэрэгжүүлэх нэр дэвшигч нэг ч байдаггүй болохыг сонгуулийн төв байгууллага нь хүртэл хүлээн зөвшөөрдөг.

Дээрхээс гадна нэр дэвшигчдийн сонгуулийн зардлын дээд хэмжээг тогтоох зохицуулалт ихэнх улсад (Камбож, Индонез, Афганистан, Шри Ланка, Зүүн Тимороос бусад) байна. Зардлын дээд хэмжээ нь Бангладеш Улсад нэр дэвшигч тус бүрд 1.5 сая таки (\$51,000), Пакистаны Үндэсний Ассамблейн сонгуульд 1,500,000 рупи (\$46,000), Мальдивын сонгуулийн тойрог тус бүрд сонгуулийн эрх бүхий нэг хүнд 1,500 руфияа (\$150) ногдохоор, Сингапурын ерөнхийлөгчийн сонгуульд 600,000 сингапур доллар (\$551,000) буюу нэг сонгогчид 0.30 сингапур доллар (\$0.28) ногдохоор хязгаарлалт тогтоосон.

Малайзад нэр дэвшигчид парламентын сонгуульд 200,000 ринггит (\$103,000), муж улсын сонгуульд 100,000 хүртэлх ринггит (\$52,000)

зарцуулж болдог. Гэвч энэ хэмжээнээс хавьгүй илүү мөнгө зардаг нэр дэвшигч олон байх магадлалтай бөгөөд ялангуяа эрх баригч Үндэсний Фронт эвсэлд нэгдсэн намын нэр дэвшигчид голдуу илүү зарцуулдаг аж.⁹⁰ Ийм асуудал Ази даяар тасрахгүй гарсаар буйг онцлох нь зүйтэй. Дахин нэг тодорхой жишээ дурдахад, Тайландын Сонгуулийн хороо сонгуулийн зардлын дээд хэмжээг 1.5 сая баат (\$90,000) байхаар тогтоосон байх боловч бараг бүх нэр дэвшигч, дэмжигчид үл ойшоодог⁹¹.

Сонгуулийн зардлын дээд хэмжээг хэт доогуур тогтоох, эсвэл бусад зохицуулалтыг хэт хатуудуулах нь кампанит ажил явуулах нөхцөлийг хумих нөлөөтэй бөгөөд ийм тохиолдол Энэтхэгийн Уттар Прадеш, Пунжаб болон өөр гурван муж улсад гарч байсан. Энэтхэгийн Сонгуулийн хороо хэт доогуур тогтоосон хязгаарыг (нэр дэвшигчдэд чиглэсэн) чанд сахиулах арга хэмжээ авч хэрэгжүүлсэн нь сонгуулийн үйл явцад сөргөөр нөлөөлсөн байх ба үүнээс үүдэлтэй Сонгуулийн хорооноос журмаа өөрчилж, улмаар сурталчилгааны материал (зурагт самбар, цаасан аяга, энгэрийн тэмдэг гэх мэт) дээр хэвлэсэн этгээдийн нэрийг тавихгүй байж болохоор болгожээ.⁹²

Дээр дурдсанчлан, зардлын дээд хязгаарыг амьдралд нийцэхгүй хэт доогуур тогтоох нь хууль журмаас бултах сонирхлыг өдөөх нөлөөтэй. Нөгөөтэйгүүр, хэт өндөр тогтоосон хязгаарлалт ч сөрөг үр дагавар авчрах талтай. Мальдивт зардлын дээд хязгаар хэт өндөр учир тэгш өрсөлдөх боломжгүйд хүрсэн жишээ бий. Энд нэр дэвшигчийн зардлын дээд хэмжээг тооцохдоо тойргийн эрх бүхий нэг сонгогчид 1500 руфияа (\$150) ногдохоор зохицуулсан нь парламентын сонгуулийн хувьд ойролцоогоор 7,500,000 руфияа (\$747,000), ерөнхийлөгчийн сонгуулийн хувьд 312 сая руфияа (\$31.09 сая) болдог.⁹³

Бодит зарцуулалт

Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчийн зардлын төрөл нь хоёр үндсэн чиглэлд хуваагдана. Эхнийх нь сонгуулийн кампанит ажил бөгөөд үүнд зурагт хуудас, самбар, зар сурталчилгаа, бэлэг сэлт, ухуулагч буюу орон нутгийн агентуудад өгөх төлбөр, зөвлөхүүд, сонгуулийн ажиглагчид, санал асуулга, судалгааны байгууллага, хурал цуглаан, аяллын зардал, мөнгөн бус бэлэг, цуглаанд оролцсоны шан харамж, санал худалдан авах зэрэг зардлууд багтана. Хоёр дахь нь намын их хурал, сургалт семинар зохион байгуулах,

Сонгуулийн кампанит ажилд “мэргэжлийн пи-ар”-ын арга техник нэвтэрч буй нь сонгуулийн зардал нэмэгдэхэд нөлөөлж байгаа бөгөөд сүүлийн жилүүдэд хэвлэл мэдээллээр цацах сурталчилгаа, санал асуулга явуулдаг судалгааны байгууллага болон “сонгуулийн Пи-Ар”-чдад төлөх ажлын хөлс зэрэг зардал нэлээд өссөн үзүүлэлт байна.

товхимол хэвлэх, оффисын зардал зэрэг намын өдөр тутмын үйл ажиллагааны зардал юм.

Улс төрийн намуудын төлөвшил сул улс оронд сонгуулиас сонгуулийн хооронд намууд үндсэндээ унтаа байдаг учир зардлын дийлэнх хувь нь сонгуулийн өмнө болон сонгуулийн үеэр гарна. Түүнчлэн, дээрх

шалтгаантай холбоотойгоор нэр дэвшигчид нь кампанит ажлынхаа санхүүжилтийг өөрөө босгох шаардлагатай болдог.

Сонгуулийн кампанит ажлын зардал ерөнхийдөө огцом нэмэгдэж байгаа гэх төсөөлөл улам бүр нийтлэг болж байна. Үүнд сонгуулийн кампанит ажилд “мэргэжлийн пи-ар”-ын арга техник нэвтэрч буй нь нөлөөлж байгаа бөгөөд сүүлийн жилүүдэд хэвлэл мэдээллээр цацах сурталчилгаа, санал асуулга явуулдаг судалгааны байгууллага болон “сонгуулийн Пи-Ар”-чдад төлөх ажлын хөлс зэрэг зардал нэлээд өссөн үзүүлэлттэй байна.⁹⁴

Дээрхээс гадна олны танил алдартнуудыг оролцуулсан энтертайнмент арга хэмжээ зохион байгуулах, сугалаа, хүнс, тамхи, гарын мөнгө (тээврийн зардлын “нөхөн олговор”) зэрэг хэлбэрээр мөнгө тараах үзэгдэл энэ бүс нутагт нэлээд гардаг. Энэ мэт шалтгаанаас үүдэлтэй Индонезийн жишээг авахад сонгуулийн кампанит ажлын зардал 1999-2009 оны хооронд арав дахин нэмэгдэж, 117 сая ам.доллар болжээ.⁹⁵ Мужийн захирагчийн албан тушаалд өрсөлдөхөд нэг нэр дэвшигч 4 сая хүртэлх ам.долларын зардал гаргах болсон ажээ. Энэ их мөнгөний нэлээд хэсэг нь нам, эвслээс нэр дэвших эрхээ олж авах, санал асуулгын судалгаа зэрэгт зарцуулагддаг.⁹⁶ Түүнчлэн, хэвлэл мэдээллээр эерэг имиж бүрдүүлэх зардал өндөр хувь эзэлдэг аж. Тухайлбал, Балид орон нутгийн сонгуулиар Бали Пост медиа групп нэр дэвшигчдийн имиж бүрдүүлэх өндөр төлбөртэй үйлчилгээ үзүүлж байсан жишээг дурдаж болно.⁹⁷

Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдийн зардлыг хянахад тулгардаг гол асуудлуудын нэг нь найдвартай, хүртээмжтэй баримт мэдээлэл

дутмаг байх явдал юм.⁹⁸ Ялангуяа Зүүн өмнөд Ази болон Өмнөд Азид энэ асуудал илүүтэй тулгардаг. Зөвхөн нэг жишээ дурдахад, Олон Улсын Бүгд Найрамдахчуудын Хүрээлэнгээс Бангладешийн 2009 оны сонгуулийг ажигласан тайланд тэмдэглэснээр сонгуулийн санхүүжилтийн тайлан худлаа гэдэг нь хэн бүхэнд тодорхой байх бөгөөд илэрхий хэтэрсэн зардал байсан ч шалгаж үздэггүй. Бангладешийн сонгуулийн хороо хуурамч баримт материал байнга хүлээж авдаг боловч үүнийгээ үгүйсгэдэг.⁹⁹

Санал худалдан авалт

Санал худалдан авалт гэж чухам юуг хэлэх талаар тодорхойлолт маргаан дагуулдаг. Үүнд саналаа тодорхой үйлчилгээ, төлбөрөөр шууд солилцохыг хэлэх үү, эсвэл хэсэг бүлэг сонгогч болон ухуулагч, эсвэл нам/нэр дэвшигчийн хооронд болсон солилцоог авч үзэх үү? Жишээлбэл Сингапурт Орон сууц, хөгжлийн товчооны мэдэлд байдаг нийтийн өмчийн орон сууцны байрыг тухайн байрны оршин суугчид зөвхөн Ардын үйлс нам (PAP)-д саналаа өгсөн тохиолдолд л засаж сайжруулдаг ажээ.¹⁰⁰

Санал худалдан авах үйлдлийг голдуу нэг талаас худалдан авагч, нөгөө талаас худалдагч талуудын шууд харилцаагаар тодорхойлох нь элбэг ба Азийн улсуудад үүнийг их бага ямар нэг байдлаар хориглодог. Гэвч үүнээс үл хамааран санал худалдан авах үзэгдэл тус тивд нэлээд өргөн тархсаныг харж болно. Нэг хүнд ногдох орлого өндөртэй Тайваньд хүртэл саналаа наймаалцаж ирсэн баялаг түүх байх аж.¹⁰¹ Бусад олон оронд энэ үзэгдэл амь бөхтэй оршсоор байх бөгөөд ялангуяа орон нутгийн ядуу сонгогчдын дунд улс төрийн дэмжлэгээ мөнгө, бэлэг сэлтээр солих явдал зуршил болсон байдаг. Тайландад сонгуулийн зардлыг хатуу зохицуулж, хууль зөрчигчдийг чанга шийтгэдэг боловч санал худалдан авах үзэгдэл гарсаар л байна. Энд санал худалдан авах төрөл бүрийн арга зам байдгийн дотор “мөнгөн бус бэлэг, бэлэн мөнгө тараах, мөнгө шилжүүлэх, намын цуглаанд төлбөр өгч оролцуулах, төрсөн өдөр тэмдэглэх зардлыг нь улс төрч даах, утасны карт, дэлгүүрийн купон үнэгүй өгөх, мөрийтэй тоглоомын хожил нэр зүүж мөнгө шилжүүлэх, дотооддоо үнэгүй аялуулж жуулчлуулах”¹⁰² зэргийг нэрлэж болно. Иймэрхүү төлбөр, бэлэг сэлтийг сонгуулийн дараа санал хураалтын дүнг харж байж тараах нь элбэг. Нэр дэвшигчийн томилсон этгээд сонгогчдын хаягийн бүртгэлийн хуулбараар хэнд санал өгснийг нь олж тогтоон, улмаар наймааны тохироогоо биелүүлж байгаа эсэхийг шалгаж мэдэх бололцоотой мэт дүр эсгэдэг.

Энэтхэгийн Хэвлэл мэдээллийн судалгааны төвийн санал асуулгаар “Тамиль Наду муж улсын 2009 оны сонгуулийн үеэр сонгогчдын 33.4 хувь нь санал өгснийхөө төлөө нэр дэвшигчдээс мөнгө авсан,... 2011 онд сонгогчдыг холигч, нунтаглагч зэрэг гал тогооны цахилгаан хэрэгслээр худалдан авч санал өгүүлсэн”¹⁰³ байна.

Санал худалдан авах нэг онцлог хэлбэр нь санал хураалтаар мөрий тавих явдал юм. Тайваньд “санал худалдан авч байгаа нэр дэвшигч мөнгөө хууль бус мөрийтэй тоглоомд оруулж угаана. Мөрийтэй тоглоомын газар нэр дэвшигчийг ялагдана гэж бооцоо тавина. Ийм тохиолдолд бооцооны нөгөө талд сонгогчид тухайн нэр дэвшигч сонгуульд ялна гэсэн бооцоо тавих бөгөөд үнэхээр ялбал тэртээ тэргүй “алдах” нь тодорхой байсан талын бооцоонд тавьсан их мөнгийг сонгогч авдаг байна.”¹⁰⁴ Санал худалдан авдаг уламжлал Тайваньд өргөн тархсан хэвээр байгаа боловч энэ талаар баталгаатай баримт мэдээлэл олоход хэцүү. 2008 онд хууль тогтоох байгууллага болох Юанийн таван гишүүн санал худалдан авсан хэргээр ял сонсож, суудлаасаа буусан байдаг.¹⁰⁵

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилт

Мэдээлэл ил болгох шаардлага

Мэдээллийн ил тод байдалтай холбоотой зохицуулалт нь бусад төрлийн зохицуулалтын нэгэн адил тухайн орны сонгуулийн тогтолцоотой уялдана. Мажоритар тогтолцоонд сонгуульд нэр дэвшигч гол үүрэг гүйцэтгэх бол хувь тэнцүүлсэн тогтолцоонд улс төрийн намууд хавьгүй илүү нөлөөтэй байдаг.¹⁰⁶ Тайлагнах шаардлага үүнтэй уялдах ёстой.

Тус бүс нутагт сонгуулийн байгууллага болон бусад хяналтын чиг үүрэг бүхий байгууллагад гаргаж өгсөн санхүүгийн тайлан агуулгын хувьд тарамдсан байх нь их. Хэдийгээр ийм тайланд найдах аргагүй боловч ажиглагчид, аудиторуудад чухал баримт болдог. Филиппин, Малайзаас бусад Азийн бүх оронд намууд санхүүгээ тогтмол тайлагнаж байх үүргийг хуулиар хүлээсэн байх аж. Ихэнхдээ жилд нэг удаа тайлан тогтмол гаргах зохицуулалт үйлчилж буй бол Афганистаны намуудын орлогын тайлан тогтмол бус байгаа нь ажиглагдана. Түүнчлэн Индонезд зөвхөн төрийн санхүүжилтийг тайлагнах хуультай боловч бодит байдалд хувийн эх үүсвэрээс авсан хандивтай харьцуулахад төрийн санхүүжилт ач холбогдол багатай

байдаг. Энэ мэт зохицуулалт султай орнууд байдаг бол Тайваньд бүх хандивын баримтыг татварын албанд хүргүүлсэн байх хатуу хууль үйлчилдэг.

Бүс нутгийн хэмжээнд зөвхөн найман оронд намууд нь сонгуулийн санхүүжилтээ тайлагнах үүрэг хуулиар хүлээдэг. Үүний дотор Бангладеш, Балбад зардлын тайлан шаарддаг аж. Нэр дэвшигчдийн хувьд сонгуулийн санхүүжилтийн тайлан шаарддаг 17 орон байна. Судалгаанд хамрагдсан 20 орноос 14-т нь сонгуулийн санхүүжилтийн мэдээллийг олон нийтэд ил болгох зохицуулалт байх аж. Бангладешид сонгуулийн зардлын тайлангуудыг Сонгуулийн хорооны цахим хуудсанд нийтлэн олон нийтэд хүргэдэг бол бусад оронд зөвхөн сонирхсон этгээдийн хүсэлтээр тайланг ил болгож байна.

Санхүүгийн тайланд хандивлагчдын нэр хаягийг жагсаах шаардлага тавьдаг долоон орон байна. Харин есөн оронд зөвхөн тодорхой нөхцөлд (заасан хязгаараас дээш хандив өгсөн гэх мэт) хандивлагчийн мэдээллийг ил болгох хуультай аж. Жишээлбэл, Энэтхэгт Ард түмний төлөөллийн тухай хуулиар улс төрийн нам нь 20,000 рупи (\$1,200)-гээс дээш хандив өгсөн хандивлагчдын мэдээллийг тухайн жилийн санхүүгийн тайланд тусгах үүрэгтэй. Гэвч намууд нэр хаяггүй нэг хандивлагчаас хэд хэдэн удаа 20,000 рупи авч энэ зохицуулалтыг тойрч гардаг. Бахужан Самаж Нам (BSP)-ын 2009-2011 оны албан ёсны орлого 1.72 тэрбум рупи (\$102.15 сая) байсан боловч 20,000 рупи (\$1,200)-гээс илүү гарсан хандив ганц ч байгаагүй жишээ бий. Бусад намын хувьд 20,000 рупи (\$1,200)-гээс давсан хандив Энэтхэгийн Коммунист-Марксист намын хувьд нийт орлогынх нь зөвхөн 1.39 хувь, Конгресс намын хувьд 11.89, BJP намын хувьд 22.76 хувийг тус тус эзэлж байна.¹⁰⁷ Түүнээс гадна, хэдийгээр Энэтхэгийн улс төрийн намууд санхүүгээ аудитаар хянуулсан нөхцөлд татвараас чөлөөлөгдөх бололцоотой ч бүсийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулдаг намууд жилийн орлогоо тогтмол тайлагнадаггүй.¹⁰⁸

Индонез Улс нь сүүлийн жилүүдэд улс төрийн санхүүжилтэд тавих хяналтаа чангатгасан улсуудын нэг жишээ юм. 2009 оны парламентын сонгуулиас эхлэн сонгуулийн санхүүжилтийн тайланд тавигдах шаардлага урьд өмнөхөөс хатуу болж чангарсан ба намууд сонгуулийн өмнө болон дараа санхүүгийн мэдээллээ хүргүүлэх үүрэг хүлээх болсон.¹⁰⁹ Гэвч сонгуулийн кампанит ажлын явцад

албан бус штабуудаар дамжуулж орлого, зарлагын дийлэнх гүйлгээ хийгддэгтэй холбоотой хуулийн хэрэгжилтэд бэрхшээл учрах болжээ.¹¹⁰ Индонезийн Авлигын Ажиглагч байгууллагаас улс төрийн гол намууд сонгуулийн санхүүжилтээ дутуу тайлагнасан болохыг нотолж, нийт 62.7 сая ам.доллартой тэнцэх хэмжээний зардлын тайланг ирүүлээгүй гэсэн тооцоо гаргасан нь бий.¹¹¹

Балбын жишээг авч үзэхэд, мэдээлэл ил болгох тухай ойлголт хомс байх бөгөөд улс төрийн намууд аль болох санхүүгээ ил тод болгохоос зайлсхийдэг. Транспэрэнси Интернэшнл байгууллагын мэдээллээс үзэхэд, Бангладешид ч ийм байдал ажиглагдах бөгөөд улс төрийн намуудын дотоод нягтлан бодох бүртгэл зохих ёсоор хийгддэггүй байна. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн том намууд нь бүртгэлийн дэвтрээр орлого, зарлагын данс тооцоогоо хөтөлдөг боловч тэдний аль нь ч үндсэн хөрөнгийн бүртгэл хийдэггүй ажээ. Түүнчлэн, бэлэн мөнгө болон мөнгөн бус хэлбэрээр өгсөн хандивын орлогыг албан ёсоор бүртгэхгүй байх нь ердийн үзэгдэл аж.¹¹²

Ерөнхийдөө, тус бүс нутгийн хэмжээнд ил тод байдалтай холбоотой хуулийн шаардлагууд тодорхой бус байх ба хууль зөрчих нь хавтгайрсан үзэгдэл болсон дүр зураг харагдана. Ялангуяа хариуцлагын тогтолцоо сул, хяналтын чиг үүрэг бүхий байгууллага нь хэт их ачаалалтай, эсвэл хараат бус байдал нь хангалтгүй орнуудад дээрх асуудал нийтлэг оршиж байна.

Хяналт тавих, хуулийн хэрэгжилтийг хангах асуудал

Хуулийн зөрчлийг шалган, хэрэгжилтийг үр дүнтэй ханган ажиллаж байгаа хяналт шалгалтын байгууллагатай орон Азид ховор. Малайз, Пакистан, Сингапур зэрэг оронд улс төрийн санхүүжилтийн тайланг шалгах, хууль зөрчсөн тохиолдлыг шалгах тусгайлсан чиг үүрэгтэй байгууллага байдаггүй ба энэ үүргийг ихэвчлэн сонгуулийн байгууллага, эсвэл аудитын газар, тодорхой яам хариуцдаг. Энэ нь хяналт шалгалт, хариуцлагын механизм маш сул байгааг илтгэж байна.

Бодит байдал ийм байгаа нь хяналт шалгалтын байгууллагууд хараат бус ажиллаж чадахгүй байгаатай зарим талаар холбоотой. Малайзад, Сонгуулийн хороо нь засгийн газрын харьяа байгууллага бөгөөд намын болон сонгуулийн санхүүжилтэд бодитой хяналт тавих сонирхол бага байна. Нэр дэвшигчид нь нэр дэвшихээс эхлээд санал хураах өдрийг хүртэлх зардлын тайлангаа ил тод болгох

ёстой ч Сонгуулийн хороо үүнд хяналт тавьдаггүй ажээ.¹¹³ Үүнээс эрс ялгаатай нэг жишээ бол өндөр эрх мэдэл бүхий Тайландын Сонгуулийн хороо юм. Уг байгууллага аливаа этгээдээс нотолгоо, баримт гаргуулж авах, мэдүүлэг авах эрхтэйгээс гадна мөн шүүх, прокурор, хэрэг бүртгэгч, төрийн агентлаг, төрийн өмчийн компани, орон нутгийн засаг захиргаанд чиг үүргээ гүйцэтгэх, мөрдөн шалгах, хэрэг бүртгэх ажиллагаа, шийдвэр гаргахтай холбогдсон асуудлаар шаардлага тавих эрхтэй¹¹⁴ байдаг.

Индонезийн Сонгуулийн хорооны хувьд аудитын хяналт тавих үүрэг оролцоо нь сул, эрх үүрэг нь зөвхөн төрийн аудитор томилох, аудитаар хянуулсан тайланг нь хүлээн авах, үр дүнг нь олон нийтэд нийтлэх төдийгөөр хязгаарлагдсан байдаг аж.¹¹⁵

Улс орнуудын эрх зүйн орчин нь заримдаа уялдаа холбоо муутай, нам, нэр дэвшигчид нь мэдээлэлгүй байдаг тал бий. Зүүн Тиморт хэд хэдэн сонгууль дамжин улс төрийн намын болоод сонгуулийн санхүүжилтийн талаарх хууль тогтоомж нь нийцэлгүй байсан жишээ бий бөгөөд ялангуяа төрийн санхүүжилттэй холбоотой зохицуулалтууд нь ойлгомжгүй байжээ.¹¹⁶

Хуулийн хэрэгжилтийг хянах, хангах асуудал дутагдалтай байх нь авторитар дэглэмийн элемент агуулсаар буй орнуудад нийтлэг харагдаж байна. Ийм системтэй оронд эрх зүйн орчин болоод улс төрийн бодит нөхцөл байдал хоорондоо авцалдахгүй байгаа нь илт харагддаг. 2010 оны сонгуулийн өдрийн дараа Афганистаны Сонгуулийн хараат бус хороо цахим хуудсандаа зарим хандив, зардлын мэдээллийг жагсаасан санхүүгийн тайлангууд нийтэлсэн. Гэвч хуулийн хэрэгжилтийг гүйцэд хангах тодорхой механизм байхгүй нөхцөлд хууль бус хандив, зардлыг бууруулахад чиглэсэн зохицуулалт үр нөлөө үзүүлэхгүй болох нь харагдаж байв.¹¹⁷ Пакистанд 2008 оны сонгуулийн үеэр нэр дэвшигчид нь сонгуулийн сурталчилгаатай холбоотой хуулийн заалтуудыг байнга зөрчиж байсан ч Сонгуулийн хороо нь нэр дэвшигчдийн санхүүгийн тайланг хянах арга хэмжээ аваагүй.¹¹⁸ Заримдаа улс төрийн намууд хяналт шалгалт хийлгэх хүсэлт сайн дураараа тавих тохиолдол гардаг. Тухайлбал, Өмнөд Солонгосын Ури Нам 2006 онд “илүү дэмжлэгтэй мэт харагдахын тулд зарим гишүүд бусдын болон хуурамч гишүүдийн өмнөөс татварыг нь төлж байгаа”¹¹⁹ нь илчлэгдсэн тул намуудын дотоод сонгуулийн кампанит ажилд хяналт тавихыг Сонгуулийн хорооноосоо хүссэн байдаг.

Зардлын хяналтыг сайжруулахад чиглэсэн ажил тус бүс нутгийн хэмжээнд нэлээд хийгдэж байна. Тухайлбал, Энэтхэгийн Сонгуулийн хорооноос “хууль бус санхүүжилтийг алдалгүй хянах, баримтжуулах, мэдээлэх, хурааж авах зорилгоор ажиглагчид, дүрс бичлэгийн мэргэжилтнүүдийн “Нүүдлийн баг”, “Тогтмол хяналтын баг” гарган ажиллуулсан жишээг энд дурдаж болно.¹²⁰ Филиппинд 2012 онд Сонгуулийн хороо нь сонгуулийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг сайжруулах зорилгоор “Кампанит ажлын санхүүжилтийн түр нэгж”¹²¹ байгуулжээ.¹²²

Өмнөд Солонгос гэх зэрэг тус бүс нутгийн ардчилал тогтсон орнуудад хуулийн хэрэгжилт, хяналт илүү ахицтай байгаа нь харагдана. Улс төрийн намуудад томоохон компани, бусад этгээдээс өгөх хандив, түүнд аудит хийх, хяналт тавихтай холбоотой хууль тогтоомжийн үр нөлөөг хэмждэг *Global Integrity Report* судалгааны 2009 оны тайлангаас үзвэл, Өмнөд Солонгос Улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаар 100 орноос 84-т жагсжээ.¹²³ Солонгосын Үндэсний сонгуулийн хороо нь сонгуулийн зөрчлийг хянан шалгах бүрэн эрхтэй. Нэр дэвшигчид хандив болон зардлын тайлангаа тодорхой хугацаанд ил болгодог бөгөөд Сонгуулийн хороо нь аудит хийдэг байна. Хороо хяналт шалгалтын үр дүнд үндэслэн арга хэмжээ авах, шийтгэл ногдуулах эрхгүй бөгөөд аливаа зөрчлийг прокурорт уламжлан зохих шийтгэл оноодог ажээ.

Тус бүс нутгийн ардчилал хөгжсөн зарим оронд хуулийн хэрэгжилт, хяналт сул байгаа жишээ ч бас байна. Тухайлбал, Япон Улс *Global Integrity Report* тайланд нийт 81 оноо авсан байх ба улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаар ердөө 61 буюу сул оноо авчээ.¹²⁴ Цаашлаад улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой эрх зүйн орчны үр нөлөөгөөр маш бага буюу 42 гэсэн үнэлгээ авсан байна. Тус тайланд онцолсноор Японд улс төрийн санхүүжилтэд тавих бие даасан хяналт сул бөгөөд орон нутгийн асуудлыг голлон хариуцдаг Ерөнхий хэргийн яам болон Сонгуулийн хяналтын хороо нь улс төрийн нам болон улс төрийн зорилготой бусад байгууллагаас санхүүжилтийн тайлан авдаг ч үр дүнтэй хяналт тавьж чадахгүй байна гэжээ. Түүнчлэн, гуравдагч этгээдийн мониторингийн байгууллага байдаггүй аж.

Хариуцлагын тогтолцоо

Тус тивийн бүх улсад улс төрийн санхүүжилтийн зөрчилд хуулийн хариуцлага ногдуулах тодорхой зохицуулалт байх бөгөөд үүнд

торгох, хорих, улс төрийн эрх болон нэр дэвших эрхээ алдах, сонгогдсон албан тушаалаас огцруулах, намын улсын бүртгэлээс хасах зэрэг арга хэмжээ багтаж байна. Японд хам хэргийн зарчим (renzasei) буюу тодорхой тохиолдолд удирдлагад нь ажилладаг этгээд хууль бус аргаар санхүүжилт босгосон бол нэр дэвшигчид хариуцлага хүлээлгэх зарчим үйлчилдэг. Тайландад Сонгуулийн хороо нь онцгой их эрх мэдэлтэй байдаг бөгөөд нэр дэвшигчдийн нэрийг жагсаалтаас хасах, улс төрийн намыг татан буулгах, сонгуулийн нэг хэсэг, эсвэл бүх хэсэг дээр дахин сонгууль явуулах шийдвэр гаргах эрхтэй. Чөлөөт сонгуулийн төлөө Азийн сүлжээ (ANFREL) байгууллагын тайлан мэдээлэлд дурдсанаар Сонгуулийн хороо нь нэгэн цаг үед ерөнхий сайдад нэр дэвшигч Йинлак Шинаватыг батламжлах асуудлыг хойшлуулсан нь нийгэмд таагүй уур амьсгал үүсгэсэн тохиолдол бий агаад Хороо хуулиар олгогдсон эрх мэдлийнхээ хүрээнд намуудыг тарааж, олон нэр дэвшигчийг жагсаалтаас хасах замаар сонгуулийн үр дүнд нөлөөлөх нь гэсэн айдас бий болгосон байдаг.¹²⁵

Азийн чөлөөт ардчилсан орнууд, үүнд ялангуяа олон намын тогтолцоотой орнуудад хандивын зохицуулалт илүү хатуу байхын зэрэгцээ хэвлэл мэдээллээр үнэ төлбөргүй сурталчилгаа явуулах боломж олгож, төрөөс хангалттай санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх арга хэмжээ авдаг ба сонгуулийн байгууллагын хяналт тавих эрх мэдэл нь мөн хангалттай түвшинд байгаа нь ажиглагдана. Үүнтэй харьцуулахад авторитар шинж давамгайлсан тогтолцоонд сонгуулийн төв байгууллага нь төр засгаасаа хараат байхаас гадна улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчин нь эрх баригч намын байр суурийг бэхжүүлэхэд илүүтэй чиглэсэн байдаг (Сингапур, Камбож, Малайз зэрэг орнууд).

Заримдаа сонгуулийн байгууллагаас бусад институц тухайлбал, Индонезийн Авлигатай тэмцэх хороо нь хууль сахиулах, хариуцлага оногдуулах үүргийг хүлээдэг. Индонезийн Авлигатай тэмцэх хороо нь тухайлбал 2009, 2014 оны сонгуулиудын өмнө парламентын болон засгийн газрын гишүүн, дүүргийн захирагч зэрэг хэдэн арван хүнийг кампанит ажилтай холбоотойгоор мөнгө шамшигдуулсан, авлига авсан хэргээр баривчилж байжээ.

Хяналт үр нөлөө муутай байх нь төрийн өөрийнх нь чадавх зэрэг бусад хүчин зүйлээс бас хамаарна. Афганистанд жишээ нь, Сонгуулийн хуульд нь кампанит ажлын санхүүжилттэй холбоотой зохицуулалт дутмаг байх учир хөрөнгө орлогоо мэдүүлэх,

санхүүжилтийн тайлан гаргах явдал хангалтгүй, хууль сахиулах, хариуцлага тооцох ажил сул байдаг. Тухайлбал, санхүүжилтийн тайлангаа өгөхгүй байх, эсвэл бүрэн бус гаргахыг хуулийн зөрчил гэж үздэг ч хүлээлгэх хариуцлага нь тайлангаа өгтөл дараагийн сонгуульд оролцохыг хориглохоос хэтэрдэггүй, үүнээс өөр шийтгэл хүлээлгэх зохицуулалт байдаггүй ажээ. Түүнчлэн Афганистаны Сонгуулийн хорооны хяналт тавихтай холбоотой эрх үүрэг нь тодорхой биш байдалтай байна.¹²⁷

Зарим тохиолдолд, хуулийн дагуу үр дүнтэй хариуцлага тооцох нь улс төрийн элитүүдийн ихэнхийг хамран, улмаар улс төрийн тогтолцоог бүхэлд нь тогтворгүй болгох эрсдэлтэй тул бодит байдалд хэрэгжих боломжгүй байх талтай. Ийм нөхцөлд ялагдсан нэр дэвшигчид болон намууд шинээр сонгогдсон талуудыг суудлаас нь татан буулгахын тулд хуулийн боломжийг бүхий л талаар ашиглах ба энэ нь хариуцлага тооцох асуудалд тус болохоосоо саад болох тал бий.¹²⁸

Иргэний нийгэм ба хэвлэл мэдээлэл

Авлигын асуудлаарх олон нийтийн ойлголт мэдлэг Азийн орнуудад улам бүр тэлж байгаатай холбоотойгоор хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгмийн зүгээс сонгуулийн шинэчлэл хийхийг шаардах, үүнд улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийг хуульчлан зохицуулах шаардлага тавих нь нэмэгджээ. Даяарчлалын үйл явц нь зөвхөн маркетинг, бизнес арилжаагаар хязгаарлагдахгүй бөгөөд үзэл санаа түгээн дэлгэрүүлэх асуудал ч үүнд хамаарна. Эрх зүйн орчин, хуулийг чангатгах, нарийвчлах чиг хандлага хурдацтай хүчээ авсан нь чухамдаа үүнтэй холбоотой (ялангуяа 1990-ээд оноос хойш).¹²⁹

Заримдаа эрх зүйн шинэ хэм хэмжээ бий болгох тэмцэл нь ардчиллыг шаардсан нийгмийн хөдөлгөөний хэмжээнд хүрч тэлэх нь бий. Малайзын Куала Лумпур хотноо 2007 оны 11 дүгээр сар, 2011 оны 7 дугаар сар, 2012 оны 4 дүгээр сард тус тус олон арван мянган иргэн жагсаж сонгогчдын нэрийн жагсаалтыг цэгцэлж нягтлах, шуудангаар санал өгөх тогтолцоог шинэчлэх, санал өгсний дараа хуруунд бэхэн тэмдэглэгээ хийж эхлэх, кампанит ажлын хугацааг сунгах, тэгш, чөлөөт зарчмаар хэвлэл мэдээлэл ашиглах боломжийг бүх намд олгох, төрийн байгууллагуудын чадавхыг бэхжүүлэх, авлигатай тэмцэх зэрэг шаардлагуудыг тавьсан байдаг.¹³⁰ Улмаар сонгуулийн шинэчлэл нэхсэн иргэдийн шаардлага нь сөрөг хүчин нэгдэж идэвхжихэд нөлөөлснийг тэмдэглэх нь зүйтэй.

Сөрөг хүчний гол намууд, төрийн бус байгууллагууд, Малайзын Үйлдвэрчний эвлэлийн конгрессоос хамтран байгуулсан Цэвэр,

Зарим тохиолдолд, хуулийн дагуу үр дүнтэй хариуцлага тооцох нь улс төрийн элитүүдийн ихэнхийг хамран, улмаар улс төрийн тогтолцоог бүхэлд нь тогтворгүй болгох эрсдэлтэй тул бодит байдалд хэрэгжих боломжгүй байх талтай. Ийм нөхцөлд ялагдсан нэр дэвшигчид болон намууд шинээр сонгогдсон талуудыг суудлаас нь татан буулгахын тулд хуулийн боломжийг бүхий л талаар ашиглах ба энэ нь хариуцлага тооцох асуудалд тус болохоосоо саад болох тал бий.

шударга сонгуулийн төлөөх эвсэл (Gabungan Pilihanraya Bersih dan Adil) эсэргүүцлийн арга хэмжээ зохион байгуулахад хамтран ажиллаж байв. Үүнтэй ижил төстэй үйл явцын жишээ Азид олон байх ба үүнд гол төлөв сөрөг хүчний намууд, эсвэл төрийн бус байгууллагууд иргэдэд сонгуулийн булхай, хуулийн хэрэгжилтийн хангалтгүй байдал, хариуцлагаас зугтаж буй тохиолдлуудыг баримтжуулан мэдээлэх

байдлаар гол үүрэг гүйцэтгэдэг.¹³¹ Эдгээрээс хамгийн нэр хүндтэй нь Бангкокт төвтэй Чөлөөт сонгуулийн төлөө Азийн сүлжээ (ANFREL) бөгөөд тус байгууллага нь бүсийн хэмжээнд эв санааны нэгдэлд тулгуурлан ардчилалд ээлтэй орчин нөхцөл бүрдүүлэхийн төлөө ажилладаг. Энэ хүрээнд уг байгууллага нь сонгуулийн мониторинг хийх, сонгуулийн асуудлаар сургалт зохион байгуулах, боловсрол олгох, ардчиллын холбогдолтой судалгаа, шинжилгээ хийхээс гадна нөлөөллийн үйл ажиллагаа явуулдаг байна. Түүнчлэн Афганистаны Чөлөөт, шударга сонгуулийн сан, Камбожийн Чөлөөт, шударга сонгуулийн хороо, Энэтхэгийн Ардчилсан шинэчлэлийн төлөө холбоо болон эгнээндээ 47 байгууллагыг нэгтгэсэн Филиппиний Сонгуулийн шинэчлэлийн консорциум, Филиппиний Эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүйн төв, Эрх чөлөөний төлөөх Хуульчдын Лиг, Филиппиний Төрийн удирдлагын сургуулиудын холбоо зэрэг хэд хэдэн байгууллагыг нэгтгэсэн Пера ат Пулитика 2010 консорциум¹³² зэрэг сонгуулийн ажиглагч, хянагч байгууллагуудын жишээг нэрлэж болно. Эдгээр хөдөлгөөн, байгууллага нь ардчилсан орнуудад хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудтай нягт хамтран ажилладаг. Харин Малайз, Сингапур зэрэг авторитар дэглэмтэй оронд шүүмжлэлт мэдээлэл түгээх шинэ боломжийг интернэт олгох болсон байна.

Дүгнэлт

Энэ бүлэгт Азийн 20 орны эрх зүйн орчинтой холбоотой мэдээллийг тоймлон хүргэлээ. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид санхүүжилтээ хэрхэн олдог, яаж зарцуулдаг, хуулийн хэрэгжилтийг үр нөлөөтэй хангахад гол саад бэрхшээл нь юу болох талаар энд өгүүлэв. Ийнхүү дүн шинжилгээ хийж үзэхэд улс орнуудын нөхцөл байдал асар их ялгаатай байх бөгөөд үүнээс улбаалан бүсийн, эсвэл бүс доторх тодорхой орнуудад хамаатуулах нийтлэг хэв шинжийг тодорхойлох боломжгүй юм.

Өөрөөр хэлбэл, тус бүс нутгийн улс орнууд, дэд бүсүүд нь эдийн засаг, улс төрийн хөгжлийн түвшин, соёлын хувьд эрс тэс ялгаатай учир бүс нутгийн улс төрийн санхүүжилтийн талаар нэгдсэн дүгнэлт хийхэд хүндрэлтэй байна. Энэхүү дэлхийн хэмжээний судалгаанд Ази тив нь өөр хоорондоо хамгийн их ялгаатай улс оронтой бүс нутаг болох нь харагдлаа.

Гэвч уг бүс нутагт багтах 20 орны жишээг үзэхэд нийтлэг гэж хэлж болохоор зарим өөрчлөлт шинэчлэлт явагдаж байгааг дурдах нь зүйтэй. Юуны түрүүнд улам бүр газар авч буй эдийн засгийн глобалчлал, зах зээлийн эдийн засаг үүнд багтана. Энэ өөрчлөлттэй уялдан улс төр арилжааны хэлбэрт шилжин орж, улмаар өндөр өртөг зардалтай кампанит ажлын шинэ хэлбэрүүд үүсэж байна. Даяарчлагдаж буй эдийн засгийн орчинд нэг талаас төрийн бодлогод нөлөөлөх санаархал бүхий бизнесменүүд, нөгөө талаас зардал их шаардах улс төрийн маркетингийн эрэлт хэрэгцээнээс үүдэн намтай холбоо сүлбээ сул нэр дэвшигчдийн хувьд улс төрийн санхүүжилтийн асуудал нь улам ярвигтай болж ирж байгааг ажиглаж болно. Эдгээр хүчин зүйлийн нөлөөлөл орон оронд өөр байх нь мэдээж. Зарим газар исламизм, үндсэрхэг хинду гэх мэт маш хүчтэй үзэл сурталд тулгуурласан шинэ намууд бий болж байгаагийн зэрэгцээ Бутан зэрэг оронд арилжааны хэв шинж бүхий улс төр дөнгөж соёолж эхэлж байна.

Улс төрийн намын санхүүжилтийн янз бүрийн хэлбэрийг ялгаж тодорхойлох боломж мөн харагдаж байна. Үүнд тухайлбал, төрийн аппаратыг атган дангаар ноёрхогч намууд байна. Зарим жишээ дурдахад, Японы ЛАН (LDP), Тайваны Гоминдан (KMT) нам (одоо эрх мэдэл нь суларсан), Сингапурын Ардын үйлс нам (PAP), Камбожийн Ардын нам (CPP), Бутаны Нэгдсэн нам, Мьянмарт цэргийн дэмжлэгтэй Холбооны эв санааны нэгдэл, хөгжлийн нам зэргийг нэрлэж болно. Малайзад төрийн асар их хөрөнгө, нөөц

нь засгийн эрхийг урт хугацаанд барьсан Нэгдсэн Малайчуудын үндэсний байгууллага (UMNO) намын толгойлдог Үндэсний фронт (Barisan Nasional) эвслийн мэдэлд байв. Эдгээр нам нь санхүүгийн хувьд хүчирхэг бөгөөд ивээн тэтгэгчдийн асар өргөн сүлжээтэй. Зарим нь томоохон бизнес эзэмшихээс гадна орон нутаг, улсын төсвийг дураараа зарцуулах боломж, эрх мэдэлтэй байх ажээ. Мөн төртэй харилцаагаа муутгахаас болгоомжилсон компаниудаас ч дэмжлэг авдаг байна.

Дээрхээс ялгаатай өөр нэг хэв шинж байдаг нь хувийн бизнесийнхний нөлөөнд автсан намууд юм. Монгол болон Индонезд намууд нь нэр дэвших сонирхолтой талуудаас төлбөр авахын зэрэгцээ, нэр дэвшигч нь кампанит ажлаа хувиасаа голдуу санхүүжүүлдэг. Үүнтэй холбоотой парламентад бизнесмен гишүүдийн тоо нэлээд нэмэгджээ. Бангладешд Авами Лиг, Бангладешийн Үндсэрхэг намын нэр дэвшигчдээ тодруулах дотоод журам нь хөрөнгө чинээ бүхий хүмүүст давуу тал олгохоор хийгдсэн байх ба намаас нэр дэвших боломжоо тэд албан бусаар худалдан авдаг ажээ. Бизнесийн салбарынхан өөрсдөө намын албан тушаалд очих, эсвэл их хэмжээний хандиваар шийдвэр гаргах үйл явцад нөлөөлөх оролдлого гаргах нь байнга тохиолдоно. Энэтхэгт эдийн засгийн либералчлал өрнөж эхлээд даруй 20 жил улиран одоод буй ч төр нь дураараа гэнэтийн шийдвэр гаргадгийн улмаас бизнесийн салбарынхан хохирдог хэвээр байна. Улмаар засаг төрдөө тал засаж, хишиг ивээл хүртэхийн тулд хандив далдуур өгөх явдал түгээмэл гардаг аж.¹³³

Зарим оронд дээр дурдсан хүчин зүйлүүд нь даамжирсаар ардчиллын үйл явцыг гажуудуулахад хүрчээ. Тухайлбал, Филиппинд сонгуулийн кампанит ажил нь “зэвсэг, мөнгө, сүрдүүлэг” гэсэн гурван үгээр тодорхойлогддог бол Энэтхэгийн сонгуулийг үндсэндээ “мөнгө, нударга” хоёроор шийддэг болсон гэж үздэг. Авторитар дэглэмтэй орнуудад төр, эрх баригч нам/эвсэл сонгуулийг дурандаа нийцүүлэн найруулж, улмаар хууль тогтоомжийг мушгин гуйвуулах буюу авч хэлэлцдэггүй нийтлэг байдал ажиглагдана. Ийм олон жишээг энэ бүлэгт дурдсан билээ. Харин ардчилал тогтсон орнуудад хуулийн хэрэгжилт сайн байх магадлал илүү байх аж. Юутай ч эрх зүйн орчин нь дангаараа улс төрийн санхүүжилтийн бодит байдлын талаарх баримжаа болж чадахгүй нь ойлгомжтой байна.

Намын байгууллага болоод сонгуульд мөнгө дутагдах нь нэр дэвшигчид, намуудад байнга тохиолдож байдаг асуудал бөгөөд энэ нь гишүүнчлэлийн татвар бага, төрийн санхүүжилт хангалтгүй, эсвэл огт байдаггүйтэй олон талаар холбоотой байх аж. Бутаны жишээгээр төр нь нам, нэр дэвшигчийн санхүүжилтийг бүрэн хариуцах нэг хувилбар байж болох ч Азийн ихэнх улс оронд үүнийг хэрэгжүүлэх боломжгүй бөгөөд төрийн эрх мэдлийг хэтрүүлсэн хэрэг болох магадлалтай.

Азийн ихэнх оронд хувийн эх үүсвэрээс гаралтай хандив нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн ихэнх хувийг бүрдүүлдэг бөгөөд дэлхийн бусад орны нэгэн адил гишүүнчлэлийн татварын орлого маш өчүүхэн хувийг эзэлдэг. Өмнөд болон Зүүн өмнөд Азид нэр дэвшигчид нь кампанит ажлаа намаасаа огт хамааралгүй өөрийн халааснаас санхүүжүүлэх байдал ажиглагдана.

Зарим оронд улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой хэм хэмжээ тогтоосон эрх зүйн орчин бараг байхгүй байхад заримд нь маш нарийн төвөгтэй зохицуулалтууд үйлчилж байна. Энэ бүлэгт авч үзсэн бүх оронд ижил төстэй зүйл байна уу гэвэл тэр нь хэм хэмжээ, бодит амьдрал хоёрын хоорондын зөрүүтэй байдал гэж үзэж болохоор аж. Зөв зорилготой эхэлсэн шинэчлэл ч хэрэгжилтийн шатанд бэрхшээлтэй тулгарах нь элбэг. Улс төрчид болон сонгогчдын хоорондын мөрийн хөтөлбөрт үндэслэсэн бодлогын холбоо гэхээсээ илүү клиентелист сүлжээ давамгайлсан, “буруу гарын мөнгө” хяналтгүй урссан, хуулийг үл тоомсорлож хөсөрдүүлсэн, хяналт сул, хариуцлагын мөхөс байдал нь Ази дахь улс төрийн санхүүжилтийн нийтлэг дүр төрх болоод байна. Гэвч үүнээс болоод эрх зүйн орчны ач холбогдлыг үгүйсгэх нь буруу юм. Хэдийгээр шинэчлэлийн үр нөлөөг хэмжих амаргүй ч аливаа шинэ зохицуулалт нь мөнгө өгч, зарцуулж буй талуудын аль алины зан үйлийг өөрчлөхөд нөлөөлдөг нь олон жишээгээр батлагдсан билээ.

Бүх нөхцөл байдалд зохих шийдэл гэж байдаггүй. Соёл, улс төр, эдийн засгийн орчны ялгаатай нөхцөлд яв цав тохирох зохицуулалт бас байх боломжгүй.¹³⁴ Эрх зүйн орчин нь сонгуулийн болоод улс төрийн тогтолцоо, нам, нэр дэвшигчдийн өрсөлдөөний хэлбэр, эдийн засгийн орчинд таарсан байх нь чухал. Жишээлбэл, нэр дэвшигчдийн үүрэг оролцоо давамгайлдаг сонгуулийн тогтолцоотой орнуудад тэдэнд очих хандив, зардлын хяналт чухал байх нь ойлгомжтой. Нягтлан бодох бүртгэлийн давхар бичилтийг

ашиглах нь ховор, татвар төлөгч цөөнтэй, бэлэн мөнгөний урсгал ихтэй орнуудад хандивыг хянах амаргүй байдаг. Хуулийн хэрэгжилтэд мэдээж ардчиллын чанар, улс төрд оролцогч талуудын ёс зүй нөлөөлнө. Намын гишүүд, удирдлагын хандлага, зан үйл нь цэвэр тогтолцоо бүрэлдүүлэхэд тодорхойлогч чухал хүчин зүйл юм.

Хуулийн хэрэгжилтийг ханган, хяналт тавих чиг үүрэг бүхий байгууллагын хараат бус байдал, улс төрийн санхүүжилт дэх зүй бус үйлдлийг илрүүлэх, олон нийтэд энэ талаар мэдээлэл өгөх иргэний нийгмийн оролцоо мөн чухал билээ. Үүнээс гадна зохицуулалтуудын тэнцвэрийг олох асуудлыг анхаарч үзвэл зохино. Орлого, зарлагын зохицуулалт хэт чангадвал нам, нэр дэвшигчдэд хэт их ачаалал өгч, хууль тогтоомжийг тойрч гарах арга чарга хайхад түлхэж болох юм. Зардлын дээд хэмжээг хэт доогуур тогтоовол “далд эдийн засаг” шинээр үүсэх эрсдэлтэй. Мөн хэтийдсэн хяналт улс төрийн өрсөлдөөнийг боомилж ч болзошгүй. Төрийн санхүүжилт хууль сахиулах хөшүүрэг болох сайн талтай ч намуудын картельд дэм өгч, энгийн гишүүдийн идэвхийг сулруулах эрсдэл мөн дагуулна.

Энэ бүс нутгийн ихэнх оронд байгаа улс төрийн санхүүжилтийн ядмаг байдлыг шийдэх арга нь харилцан уялдаатай олон арга хэмжээг багтаасан цогц шийдэл мөн. Төрийн санхүүжилтийг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй ба үүнтэй зэрэгцэн намуудын дотоод зохион байгуулалт сайжирч, үйл ажиллагаа нь ил тод болох ёстойг мартаж болохгүй. Ингэснээр асуудал зөв голдиролдоо орох үүд хаалга нээгдэх юм. Зохион байгуулалт сайтай болсон намд санхүүжилт илүү шаардлагатай болж ирэх ба үүнээс үүдэлтэй бэлэн мөнгөний урсгалыг хатуу хянах шаардлага нь хараат бус, хүчтэй хяналт шалгалтын хэрэгцээг бий болгоно. Филиппинд хараахан батлаагүй байгаа 2012 оны Улс төрийн намын хөгжлийн тухай хуулиар яг үүнийг зорьсон байдаг. Уг төсөлд төрийн санхүүжилт олгох замаар санхүүг зохицуулах, тайлангийн шаардлага, түүнд тавих хяналт шалгалтыг сайжруулах, намын байгууллагын зохицуулалт нэвтрүүлэх, “хамелеон” буюу сонгуульд ялмагцаа намаа сольдог практикийг халах арга хэмжээ зэргийг тусгасан байна. Гэхдээ ийм алс холыг харсан өөрчлөлт шинэчлэл хүртэл бүхий л төрлийн арга заль, ов мэхэнд өртөх боломж нээлттэй. Тиймээс уялдаа холбоотой шинэчлэлийг үе шаттай хийх нь чухал билээ.

Зөвлөмж

Бодлого боловсруулагчдад¹³⁵

1. Эрх зүйн зохицуулалтын зорилго нь бодитой эсэхийг тооцож анхаарах. Зохицуулалт нь уялдаа холбоотой байхын сацуу хэрэгжүүлэх журам нь тодорхой, ойлгомжтой байх ёстой. Түүнчлэн орон нутгийн сонгуулийн ажилтан, улс төрийн нам, нэр дэвшигчид, ажиглагчдын аль алинд нь төөрөгдөл үүсгэхээргүй, нийцтэй байвал зохино.
2. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн тайлан гаргах журмыг нарийвчлан заахын сацуу, ямар байгууллага хяналт тавьж, хариуцлага тооцохыг тодорхой зааж тусгах. Хяналтын чиг үүрэг бүхий байгууллагад хяналт тавих, зөрчил гаргасан талд хариуцлага тооцох хангалттай эрх мэдэл олгох нь чухал. Боломжтой нөхцөлд хандивлагчид бас тайлан гаргах журам боловсруулах.
3. Хариуцлагын механизм нь айдас хүйдэс төрүүлж, улс төрийн өрсөлдөөнийг боомилох түвшинд байж болохгүй. Хариуцлага хүлээлгэх эрх бүхий байгууллага нь эрх баригч намын нөлөөнөөс хараат бус ажиллах бололцоотой байх ёстой.
4. Төрийн санхүүжилт байхгүй орнууд ийм тогтолцоо нэвтрүүлэх асуудлыг авч үзэх. Төрийн санхүүжилт олгох шалгуур нөхцөлд санхүүгийн тайлан, ил тод байдал зэрэг хуулийн бусад шаардлагыг сахин биелүүлэх үүргийг багтаан холбож өгөх нь зүйтэй. Боломжтой бол үүнд улс төрийн намуудын дотоод шинэчлэлийн асуудлыг ч тусгах нь ач холбогдолтой. Үүнд тухайлбал, намын дотоод үйл явц ил тод, ардчилсан байх, намын төлөвшил зэрэг асуудлууд багтана.
5. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүгийн ачааллыг хөнгөвчлөх үүднээс хэвлэл мэдээлэлд үнэ төлбөргүй болон хөнгөлөлттэй үнээр сурталчилгаа явуулах боломж олгох. Нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэрийг олшруулахад анхаарах нь мөн тустай. Төрийн санхүүжилтийн зэрэгцээ хандив, гишүүнчлэлийн татвар, хэвлэмэл материал борлуулах зэргээр тодорхой хүрээнд аж ахуйн үйл ажиллагаа эрхлэхийг зөвшөөрөх нь ч нэмэртэй байдаг.
6. Төрийн санхүүжилтийн тодорхой хэсгийг эмэгтэй нэр дэвшигчид, улс төрийн намын жендерийн холбогдолтой санаачилгыг дэмжихэд зориулах асуудлыг анхаарч үзэх.

Хяналтын чиг үүрэг бүхий байгууллагад

1. Улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг эрхэлсэн байгууллага нь хараат бус байх ёстой. Үйл ажиллагаанд нь засгийн газар хөндлөнгөөс оролцдоггүй байхын зэрэгцээ, оролцогч бүх тал, түүний дотор сөрөг хүчний нам, иргэний нийгмийн байгууллагуудтай хамтран ажилладаг байх нь чухал.
2. Байгууллагын үйл ажиллагааны ил тод байдалд анхаарч, нээлттэй мэдээлэхийг хичээх. Холбогдох бүх мэдээллийг олон нийтэд ил байлгах, улс төрийн санхүүжилтэд тулгарч буй асуудлуудын талаарх мэдээллийг түгээхэд иргэний нийгмийн байгууллагуудыг татан оролцуулах.
3. Хууль сахиулах, хариуцлага тооцох ажиллагаа нь шударга, өргөн олон нийтэд ойлгомжтой байх. Хууль тогтоомжийг үр нөлөөтэй хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хууль сахиулах цогц дэд бүтцээр хангах.
4. Хяналтын үйл ажиллагаанд жендерийн асуудлыг анхаарч тусгах. Үүнд хяналт тавих, хууль сахиулах байгууллагын хүний нөөцийн бүтэц бас хамаарна. Түүнчлэн тоон мэдээллийг хүйсээр ангилан нэгтгэхэд анхаарах (санхүүжилт, зардлын мэдээллийг эрэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүдээр хувааж гаргах гэх мэт).
5. Иргэдийн оролцоог дэмжих. Улс төрийн нам/нэр дэвшигчдийн нарийвчилсан (бас ойлгомжтой) тайланг уншиж судлах боломжийг хангахаас энэ нь эхэлнэ. Аудитын хянасан тайланг интернэтэд хугацаа хоцролгүй нийтлэх шаардлагатай.

Эрх барьж буй намд

1. Улс төрийн шударга, ил тод санхүүжилт нь хяналт-тэнцвэрийн тогтолцоонд суурилдаг бөгөөд тэр нь улс төрийн намуудаас эхэлдэг. Намын дотоод сонгууль, нэр дэвшигчдийг тодруулах, бодлого боловсруулах үйл явц, ялангуяа санхүүжилттэй холбоотой процесс нь ардчилсан зарчимтай нийцэх нь чухал. Нэр дэвших боломжийг зарах, сонгуулийг арилжааны хэлбэрт оруулахаас зайлсхийх нь зүйтэй.
2. Хөндлөнгийн аудитын хяналт нэвтрүүлж, нам болон нэр дэвшигчийн санхүүжилтийн нарийвчилсан мэдээллийг нээлттэй хүргэх.
3. Эмэгтэй нэр дэвшигчдийг санхүүжилтээр, болон тусгайлсан сургалтуудад хамруулах байдлаар дэмжих.

Сөрөг хүчний намд

1. Авторитар дэглэмтэй оронд үйл ажиллагаа явуулж буй намууд нийгэм доторх шинэчлэгчидтэй ажиллахад анхаарах. Эрх баригч нам, түүнийг төлөөлөн ажиллаж буй этгээдүүдийн хууль зөрчсөн үйлдлийг системтэйгээр илчилж нээлттэй мэдээлэх. Өрсөлдөөний нөхцөл яагаад тэгш бус байгааг олон нийтэд тайлбарлах.
2. Улс төрийн намын шинэчлэл нь хууль бус санхүүжилтэд тавих хяналтыг чангатгах асуудалтай нягт уялдаатай болохыг анхаарах. Үүнд намын дотоод ардчилал, үйл ажиллагааны болон санхүүжилттэй холбоотой үйл явцын ил тод байдал багтана. Санхүүгийн практик, намын дотоод ардчиллын хувьд үлгэр загвар болохуйц институцийн хувьд төлөвшсөн нам болохыг хичээх. Томоохон хандивлагчдаас хараат бус байх, орлогынхоо эх үүсвэрийг төрөлжүүлэхийн төлөө ажиллах.
3. Улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчны асуудлыг намынхаа хөтөлбөрт тусгаж бодитой шинэчлэл санал болгох. Нэр дэвшигчдийг сонгох, сонгуульд өрсөлдүүлэх үйл ажиллагааны зардалд хязгаар тогтоох асуудлыг анхаарч үзэх.
4. Эмэгтэй нэр дэвшигчдийн кампанит ажил, сургалтад зориулсан намын дотоод сан байгуулах асуудлыг авч үзэх.

Иргэний нийгмийн байгууллагад

1. Иргэний нийгмийн байгууллагууд, идэвхтнүүд өөр хоорондоо холбоо тогтоон хамтын хүчээр улс төрийн намын санхүүжилттэй холбоотой хүндрэлтэй асуудлуудад хяналт тавьж, олон нийтийг мэдээллээр хангахад анхаарч ажиллах. Ингэхдээ орон нутгийн нөхцөл байдал нь хүн ам төвлөрсөн хот суурин газраас ялгаатай байж болохыг харгалзан үзэх нь зүйтэй. Орон нутаг, бүс, үндэсний түвшинд үйл ажиллагаа явуулдаг бүлгүүд холбоотой ажиллах нь чухал.
2. Бусад улс орны иргэний нийгмийн бүлгүүд улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэж байгаа туршлагыг судалж суралцах, олон улсын түвшинд хамтын ажиллагаа өрнүүлэх. Олон улсын хамтын ажиллагаа нь дотоод дахь холбогдох талуудад шахалт үзүүлэхэд тустай байж болох юм.
3. Улс төрийн намуудын зохион байгуулалт, тэдний санхүүжилтийн талаар мэдээлэл цуглуулах. Мэдээллийг

системтэй баримтжуулан цуглуулж, үр дүнг олон нийтэд танилцуулах.

4. Хууль тогтоомжийг илт, өргөн хүрээтэй зөрчиж байгаа үйлдлийн эсрэг кампанит ажил зохион байгуулах. Ингэхдээ хэвлэл мэдээлэл, бизнесийн болоод улс төрийн салбар дахь шинэчлэгчидтэй хамтран ажиллах.
5. Улс төрийн намуудтай хамтран ажиллах. Гэхдээ иргэний нийгэм, улс төрийн байгууллага хоорондын хил хязгаарыг тодорхой зааглах. Бодлого боловсруулах үйл явцад нөлөөлөх, эрх зүйн орчныг сайжруулахад дэмжлэг үзүүлэхийг хичээх. Төрийн байгууллагын зүгээс улс төрийн санхүүжилтийг хянахад нь дэмжлэг үзүүлэх.
6. Эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зээл авах, сургалтад хамрагдахад нь тусгайлан боломж олгох асуудалд анхаарал хандуулах. ЭМИЛИ-ийн жагсаалт маягийн хөрөнгө мөнгө босгох сүлжээ байгуулах.
7. Нийгмийн янз бүрийн сүлжээг ашиглах. Ялангуяа авторитар дэглэмтэй орнуудад энэ нь мэдээлэл түгээх, улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж зөрчсөн явдлыг системтэйгээр илрүүлэх цорын ганц үр нөлөөтэй арга байдаг.

Хэвлэл мэдээллийнхэнд

1. Эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүйн соёл бий болгох, иргэний сэтгүүл зүйг дэмжих, хэвлэл мэдээллийг улс төрөөс хараат бус байлгахыг хичээж ажиллах.
2. Зөрчил гаргасан үйлдлийг системтэйгээр илчилдэг байх. Авлигын ноцтой хэрэг, бизнесийнхний зүгээс улс төрд үзүүлж буй зохисгүй нөлөө, төрийн хөрөнгө нөөцийг зүй бусаар ашиглаж байгаа тохиолдол, санал худалдан авах ажиллагаа зэргийн талаар бүрэн дүүрэн мэдээллийг олон нийтэд хүргэх. Улс төрийн санхүүжилт, авлигын тухай олон нийтийн ойлголтыг нэмэгдүүлэхэд анхаарах, чингэхдээ дуулиан тарих, анхаарал татах хэлбэрт хөтлөгдөхөөс зайлсхийх.
3. Кампанит ажлын бизнест оролцохгүй байх. Ёс зүйн дүрэм боловсруулан гаргаж, энэ хүрээнд далд төлбөр авч мэдээ нийтлэл гаргасан сэтгүүлчдэд хариуцлага хүлээлгэдэг байх.
4. Кампанит ажил, намын улс төрийн үйл ажиллагааны талаар мэдээлэхдээ жендерийн асуудалд анхаарал тавих.

Олон улсын байгууллагуудад

1. Улс төрийн санхүүжилтийг сайжруулах асуудал нь намын байгууллагаас гадна бизнесийн салбарынхан, улс төрчдийн хоорондын олон талт хэлхээ холбоог зайлшгүй харгалзан үзэх ёстой цогц шинэчлэлийн асуудал болохыг ухамсарлах.
2. Тухайн орны улс төр, эдийн засаг болон соёлын онцлогийг анхаарч үзэх. Нэг оронд үр нөлөөтэй хэрэгжсэн хуулийн зохицуулалт өөр оронд бүтэлгүйтэж болно.
3. Сайн туршлагуудыг тодорхойлж мэдээлэл түгээх, шинэчлэлийг дэмжих улс төрчид, бизнесийн салбарынхан, мөн дотоодын улс төр судлаачид, идэвхтнүүдтэй нягт хамтран ажиллах. Иргэний нийгмийн оролцогч талууд, түүнчлэн төр болон улс төрийн намууд доторх шинэчлэлийн бүлгүүдийг дэмжиж бэхжүүлэх.
4. Сонгуулийн ажиглалтад улс төрийн санхүүжилтийн чухал асуудлыг анхаарч үзэх нь ихэнх тохиолдолд хангалтгүй байж ирсэн. Сонгууль ажиглах хүрээнд намын болон нэр дэвшигчдийн санхүүжилт, түүнтэй холбогдох эрх зүйн орчин, хэрэгжилтийн талаар түлхүү мэдээлэл цуглуулан, дүн шинжилгээ хийхэд анхаарч ажиллах.

Эх сурвалж

ABS/CBN News (2010) 'Poll Spending Cap Outdated: Comelec Spokesman'.

Antara News (2012) 'Political Parties Should Be Allowed to Have Businesses', 16 July.

Arlegue, Celito and Coronel, John Joseph S. (2003) 'Philippines', in Peter M. Manikas and Laura L. Tornton (eds), *Political Parties in Asia: Promoting Reform and Combating Corruption in Eight Countries*, pp. 217–62. Washington, D.C.: National Democratic Institute for International Affairs.

Asian Network for Free Elections (ANFREL) (2008) *Mission Report 2008: Nepal Constituent Assembly Election*.

Asian Network for Free Elections (ANFREL) (2011) *Report of the International Election Observation Mission: Thailand*.

Asian Network for Free Elections (ANFREL) (2012a) 'Vision of a Blueprint for ASEAN Democracy, Free and Fair Elections', available at <http://newmyanmarfoundation.blogspot.de/2012/02/vision-of-blueprint-for-asean-democracy.html>

Asian Network for Free Elections (ANFREL) (2012b) 'ANFREL joined NDI and UNEAD for the official public launch of the Declaration of Global Principles for Nonpartisan Election Observation and Monitoring by Citizen Organizations (GNDEM)', available at <http://anfrel.org/anfrel-joined-ndi-and-unead-for-the-official-public-launch-of-the-declaration-of-global-principles-for-nonpartisan-election-observation-and-monitoring-by-citizen-organizations-gndem/>

- Association for Democratic Reforms (ADR) (no date) *Analysis of Income of Political Parties in India*, available at http://adrindia.org/sites/default/files/Income%20of%20Political%20Parties_v4.pdf
- Austin, Reginald and Tjernström, Maja (eds) (2003) *Funding of Political Parties and Election Campaigns*. Stockholm: International IDEA.
- Balgos, Cecile C.A., Mangahas, Malou and Casiple, Ramon (eds) (2010) *Campaign Finance Reader: Money Politics and the May 2010 Elections*. Quezon City: Philippine Center for Investigative Journalism and the Pera at Pulitika 2010 Consortium.
- Betz, Joachim (2005) 'Die Organisation und Finanzierung Indischer Parteien' [The Organization and Financing of Indian Parties], in Günter Schucher and Christian Wagner (eds), *Indien: Politik, Wirtschaft, Gesellschaft* [India: Politics, Economy, Society], pp. 31–51. Hamburg: Institut für Asienkunde.
- Bhaskar, Utpal and Surseh, Appu Esthose (2012) 'Spending Limits Take the Buzz out of Poll Campaigns', *Livemint*, 29 January, available at <http://www.livemint.com/Politics/T4ES5VOvoRUjsoHyFRvkAM/Spending-limits-take-the-buzz-out-of-poll-campaigns.html>
- Bjarnegård, Elin (2013a) 'Who's the Perfect Politician? Clientelism as a Determining Feature of Thai Politics', in Dirk Tomsa and Andreas Ufen (eds), *Party Politics in Southeast Asia: Clientelism and Electoral Competition in Indonesia, Thailand and the Philippines*. London and New York: Routledge.
- Bjarnegård, Elin (2013b) *Gender, Informal Institutions and Political Recruitment: Explaining Male Dominance in Parliamentary Representation*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Bertelsmann Stiftung (BTI) (2012a) *Afghanistan Country Report*. Gütersloh: BTI.
- Bertelsmann Stiftung (BTI) (2012b) *South Korea Country Report*. Gütersloh: BTI.
- Buttsripoom, Atthayut (2011) 'Democrats Receive Most Donations from Taxpayers', the Nation, 28 March.
- Carlson, Matthew (2012) 'Financing Democracy in Japan: The Allocation and Consequences of Government Subsidies to Political Parties', *Party Politics*, 18(3), pp. 391–408.
- Carter Center (2009) *Final Report of the Carter Center Limited Observation Mission to the April 9, 2009 Legislative Elections in Indonesia*.
- Chhibber, Pradeep (2013) 'Dynastic Parties: Organization, Finance and Impact', *Party Politics*, 19(2), pp. 277–95.
- Committee for Free and Fair Elections in Cambodia (COMFREL) (2012) *Report on Misuse of State Resource for Political Party Purposes*, available at http://anfrel.org/wp-content/uploads/2012/06/Final_Misuse-of-State-Human-Resource_Eng-correct.pdf
- Da Cunha, Derek (2012) *Breakthrough. Roadmap for Singapore's Political Future*. Singapore: Straits Times Press.
- Democracy International (2011) *Afghanistan Election Observation Mission 2010: Final Report*, available at <http://www.democracyinternational.com/publications/election-observation-mission-afghanistan-2010-parliamentary-elections-report>
- Dick, Howard (2011) 'Corruption in East Asia', in Mark Beeson and Richard Stubbs (eds), *Routledge Handbook of Asian Regionalism*, pp. 186–99. Oxon: Routledge.

- EU Election Expert Mission (EU EEM) (2008) *Republic of the Maldives – Presidential Election, 8 and 28 October 2008. Final Report*.
- EU Election Observation Mission (EU EOM) (2008a) *Bhutan 2008 : Final Report on the National Assembly Elections* – 24 March 2008, available at http://www.eeas.europa.eu/eueom/pdf/missions/eu_eom_bhutan_2008_final_report.pdf
- EU Election Observation Mission (EU EOM) (2008b) *Pakistan 2008 Final Report National and Provincial Assembly Elections – 18 February 2008*, available at http://eeas.europa.eu/eueom/missions/2008/pakistan/index_en.htm
- EU Election Observation Mission (EU EOM) (2012) *Timor-Leste 2012 : Final Report on the Parliamentary Election*, available at http://www.eueom.eu/files/pressreleases/english/east-timor-2012-final-report_en.pdf
- Fackler, Martin (2009) ‘Japan’s Political Dynasties Come under Fire but Prove Resilient’, *New York Times*, 14 March.
- Ferdinand, Peter (2003) ‘Party Funding and Political Corruption in East Asia: The Cases of Japan, South Korea and Taiwan’, in Reginald Austin and Maja Tjernström (eds), *Funding of Political Parties and Election Campaigns*, pp. 55–69. Stockholm: International IDEA.
- Gaunder, Alisa (2011) ‘WIN WIN’s Struggles with the Institutional Transfer of the EMILY’s List Model to Japan: The Role of Accountability and Policy’, *Japanese Journal of Political Science*, 12(1), pp. 75–94.
- Global Integrity Report (2009) *Scorecard: Japan 2008*, available at <http://report.globalintegrity.org/Japan/2008/scorecard>
- Gomez, Edmund T. (2012) ‘Monetizing Politics: Financing Parties and Elections in Malaysia’, *Modern Asian Studies*, 46(5), pp. 1370–97.
- Gowda, M. V. Rajeev and Sridharan, E. (2012) ‘Reforming India’s Party Financing and Election Expenditure Laws’, *Election Law Journal*, 11(2), pp. 226–40.
- Halder, Nomita (2004) ‘Female Representation in Parliament: A Case Study from Bangladesh’, *New Zealand Journal of Asian Studies*, 6(1), pp. 27–63.
- Hellmann, Olli (2011): *Political Parties and Electoral Strategy: The Development of Party Organization in East Asia*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Heywood, Paul (1997) ‘From Dictatorship to Democracy: Changing Forms of Corruption in Spain’, in Donatella della Porta and Yves Mény (eds), *Democracy and Corruption in Europe*, London: Pinter, pp. 65–84.
- Hicken, A. (2011) ‘Clientelism’, *Annual Review of Political Science*, 14, pp. 289–310.
- Hilgers, T. (2011) ‘Clientelism and Conceptual Stretching: Differentiating among Concepts and among Analytical Levels’, *Theory & Society*, 40(5), pp. 567–88.
- Indonesia Corruption Watch (ICW) (2009) *Tindak Lanjut Dugaan Manipulasi Dana Kampanye Pemilu Legislatif dan Pilpres 2009* [Follow-up on Alleged Manipulation of Campaign Funds in the 2009 Legislative and Presidential Elections], available at <http://www.antikorupsi.org/docs/audit-dana-kampanye-legislatif-rev3.pdf>
- International Center for Research on Women (ICRW) and UN Women (2012) *Country Reviews, Women’s Political Participation in South Asia (Bangladesh, Bhutan, Nepal, Pakistan and Sri Lanka)*.

- International Committee for Fair Elections in Taiwan (ICFET) (2011) *Election Observation Mission 2012: Taiwan Elections Handbook*.
- International Crisis Group (ICG) (2009) *Afghanistan's Election Challenges*, Crisis Group Asia Report No. 171.
- International Election Observation Mission (IEOM) (2012) *Report on the National Election in Taiwan*.
- International IDEA, Political Finance Database, available at <http://www.idea.int/political-finance>.
- International Republican Institute (IRI) (2009) *Election Observation Mission, Final Report: Bangladesh Parliamentary Elections, December 29, 2008*, available at <http://www.iri.org/sites/default/files/Bangladesh's%202008%20Parliamentary%20Elections.pdf>
- Irwanto, Ferry (2009) 'A Typically Well-Oiled Campaign Approach From a Well-Suited Team', *Jakarta Globe*, 9 June.
- Kapur, Devesh (2012) 'The Puzzle of Poll Financing: Changing how Political Parties Fund their Election Battles is Essential to the Fight against Corruption', *Business Standard*, 8 October.
- Katz, Richard and Mair, Peter (1995) 'Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party', *Party Politics*, 1, pp. 5–28.
- Klein, Axel and Winkler, Chris (2012) Japan. Schwalbach/Ts.: Wochenschau Verlag.
- Kochanek, Stanley A. (2010) 'Corruption and the Criminalization of Politics in South Asia', in Paul R. Brass (ed.), *South Asia Routledge Handbook of South Asian Politics: India, Pakistan, Bangladesh, Sri Lanka, and Nepal*, pp. 364–81. Oxon: Routledge.
- Koellner, Patrick (2009) 'Japanese Lower House Campaigns in Transition: Manifest Changes or Fleeting Fads?', *Journal of East Asian Studies*, 9(1), pp. 121–49.
- Kompas (2010) *Wajah DPR dan DPD 2009-2014* [The Face of Parliament and Senate 2009–2014]. Jakarta: Penerbit Buku Kompas.
- Kupferschmidt, David (2009) *Illicit Political Finance and State Capture*. Stockholm: International IDEA.
- Lee, Eugene (2011) 'Of Money and Politics: The Political Donations Act (2011)', *Singapore Law Review*.
- Lumanauw, Novi, Sihite, Ezra and Sihalohe, Markus Junianto (2013) 'Indonesia's Direct Local Elections on Chopping Block', *Jakarta Globe*, 2 April.
- MacRae, Graeme and Putra, Nyoman Darma (2009) 'Not Just an Elite Game', *Inside Indonesia*, 97, available at <http://www.insideindonesia.org/edition-97/not-just-an-elite-game>
- Mangahas, Malou (2013) 'Pera, Pulitika, at Eleksyon: Comelec Lays Down Rules', available at <http://pcij.org/blog/2013/01/16/pera-pulitika-at-eleksyon-comelec-lays-down-rules>
- Mayberry, Kate (2013) 'Malaysia Opposition Battles Financial Odds', *Al Jazeera*, 29 April.
- McCargo, Duncan and Pathmanand, Ukrist (2005) *The Thaksinization of Thailand*. Copenhagen: Nordic Institute of Asian Studies.
- Mietzner, Marcus (2007) 'Party Financing in Post-Soeharto Indonesia: Between State Subsidies and Political Corruption', *Contemporary Southeast Asia*, 29(2), pp. 238–63.

- Mietzner, Marcus (2008) 'Soldiers, Parties and Bureaucrats: Illicit Fund-Raising in Contemporary Indonesia', *South East Asia Research*, 16(2), pp. 225–54.
- Mietzner, Marcus (2011) 'Funding Pilkada: Illegal Campaign Financing in Indonesia's Local Elections', in Edward Aspinall and Gerry van Klinken (eds), *The State and Illegality in Indonesia*, pp. 123–38. Leiden: KITLV Press.
- National Election Commission (NEC) (Korea) (2012) 'Election Subsidies and Female Candidate Nomination Subsidies for Parties', 26 March, available at <http://www.nec.go.kr/engvote/news/news.jsp?num=191>
- New Indian Express (2014) 'Can We Have a Cleaner Parliament in 2014?' Published 2 March 2014, available at http://www.newindianexpress.com/opinion/Can-We-Have-a-Cleaner-Parliament-in-2014/2014/03/02/article2085083.ece#.U0zwr_mH4vy
- Ohman, Magnus (2012) *Campaign Finance Oversight in the 2009 Presidential Elections in Afghanistan*, IFES Political Finance White Paper Series No. 7. Kabul: IFES, 2009.
- Paath, Carlos (2013) 'Legislative Candidates Need at Least Rp 1 Billion to Run in the Election: Priyo', *Jakarta Globe*, 23 April.
- Paath, Carlos and Amelia, Rizky (2013) 'Activists Laud New Election Funding Rule Aimed at Better Transparency', *Jakarta Globe*, 6 May.
- Philippine Center for Investigative Journalism (2010) 'Venture capitalists or true believers? Only 308 donors funded campaign for presidency', available at <http://pcij.org/stories/only-308-donors-funded-campaign-for-presidency/>
- Philippine Center for Investigative Journalism (2013) 'Poll laws in limbo: Firms can't donate but owners bankroll bets', available at <http://pcij.org/stories/poll-laws-in-limbo-firms-cant-donate-but-owners-bankroll-bets/>
- Phongpaichit, Pasuk and Baker, Chris (2009) *Thaksin*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Pinto-Duschinsky, Michael (2002) 'Financing Politics: A Global View', *Journal of Democracy*, 13(4), pp. 69–86.
- Qodari, Muhammad (2010) 'The Professionalisation of Politics: The Growing Role of Polling Organisations and Political Consultants', in Edward Aspinall and Marcus Mietzner (eds), *Problems of Democratisation in Indonesia: Elections, Institutions and Society*, pp. 122–40. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Quota Project (2014) Global Database of Quotas for Women, Country Overview, available at <http://www.quotaproject.org/country.cfm>
- Radio Australia (2012) 'Timor PM's Party under Scrutiny over Political Donations', 20 May, available at <http://www.radioaustralia.net.au/international/radio/program/connect-asia/timor-pms-party-under-scrutiny-over-political-donations/946440>
- Reilly, Ben (2006) *Democracy and Diversity: Political Engineering in the Asia-Pacific*. Oxford: Oxford University Press.
- Republic of Indonesia (2012) Law No. 8/2012 of the Republic of Indonesia on General Election of the Members of the House of Representatives, People's Representative Council and Regional House of Representatives, available at http://www.anfrel.org/wp-content/uploads/2012/08/IFES-Indonesia-Unofficial-Translation-of-Law-82012-on-Legislative-Elections-v1_2012-06-14.pdf
- Sabarini, Proditia and Partogi, Sebastian (2013) 'Want to Run? Show Me the Money First', *Jakarta Post*, 9 April.

- Santucci, Jack and Ohman, Magnus (2009) 'Practical Solutions for the Disclosure of Campaign and Political Party Finance', in Magnus Ohman and Hani Zainulbhai (eds), *Political Finance Regulation: The Global Experience*, pp. 25–41. Washington, D.C.: International Foundation for Electoral System.
- Saragih, Bagus (2012) 'Govt Requires Parties to "Educate" Voters', *Jakarta Post*, 23 November.
- Shrivastava, Rahul (2012) 'Who Funds India's Political Parties? Report Says Most Donors Anonymous', NDTV, 10 September, available at <http://www.ndtv.com/article/india/who-funds-india-s-political-parties-report-says-most-donors-anonymous-265499>
- Shvedova, Nadezhda (2005) 'Obstacles to Women's Participation in Parliament', in Julie Ballington and Azza Karam (eds), *Women in Parliament: Beyond Numbers*, pp. 93–110. Stockholm: International IDEA.
- Sihaloho, Markus Junianto (2013) 'House Makes Argument for Independent Poll Monitors', *Jakarta Globe*, 4 June.
- Singaporeans For Democracy (SFD) (2010) *Report on Electoral Reform to UN Universal Periodic Review*, available at <http://de.scribd.com/doc/40479745/Singaporeans-For-Democracy-report-on-Electoral-Reform-to-UN-Universal-Periodic-Review>
- Sirivunnabood, Punchada (2013) 'Building Local Party Organizations in Thailand: Strengthening Party Rootedness or Serving Elite Interests?', in Dirk Tomsa and Andreas Ufen (eds), *Political Parties in Southeast Asia: Clientelism and Electoral Competition in Indonesia, Thailand and the Philippines*, pp. 163–85. London and New York: Routledge.
- Stubbs, Richard (2012) 'The Developmental State and Asian Regionalism', in Mark Beeson and Richard Stubbs (eds), *Routledge Handbook of Asian Regionalism*, pp. 90–9. Abingdon, Oxon: Routledge.
- Suri, K.C. (2007) *Political Parties in South Asia: The Challenge of Change*. Stockholm: International IDEA.
- Sustainable Governance Indicators (SGI) (2011) *Japan Report*, available at http://www.sgi-network.org/index.php?page=countries_status&country=JPN&point_r=1#point_1
- Teehankee, Julio (2013) 'Clientelism and Party Politics in the Philippines', in Dirk Tomsa and Andreas Ufen (eds), *Political Parties in Southeast Asia: Clientelism and Electoral Competition in Indonesia, Thailand and the Philippines*, pp. 186–214. London and New York: Routledge.
- Tompson, Nick (2012) 'International Campaign Finance: How Do Countries Compare?', 5 March, available at CNN.com
- Times of India, (2012) 'The Indian National Congress is the richest political party', published August 12, 2012, available at <http://timesofindia.indiatimes.com/city/bangalore/Indian-National-Congress-is-the-richest-political-party/articleshow/15455081.cms?intenttarget=no>
- Tomsa, Dirk (2013) 'What Type of Party? Southeast Asian Parties between Clientelism and Electoralism', in Dirk Tomsa and Andreas Ufen (eds), *Political Parties in Southeast Asia: Clientelism and Electoral Competition in Indonesia, Thailand and the Philippines*, pp. 20–39. London and New York: Routledge.

- Tomsa, Dirk and Ufen, Andreas (2013) 'Introduction: Clientelism and Electoral Competition in Southeast Asia', in Dirk Tomsa and Andreas Ufen (eds), *Political Parties in Southeast Asia: Clientelism and Electoral Competition in Indonesia, Thailand and the Philippines*, pp. 1–19. London and New York: Routledge.
- Transparency International (TI) (2006) *National Integrity Systems Country Study Report Republic of Korea 2006*, available at http://csis.org/images/stories/hills/06Korea_NationalIntegritySystems.pdf
- Transparency International (TI) (2010) *Promoting Transparency in Political Finance: Bangladesh, Indonesia and Nepal*, available at http://archive.transparency.org/regional_pages/asia_pacific/current_projects/transparency_in_political_financing_in_the_asia_pacific
- Transparency International Malaysia (TI Malaysia) (2011) *Reforming Political Financing in Malaysia*. Kuala Lumpur: TI Malaysia.
- Ufen, Andreas (2008) 'From Aliran to Dealignment: Political Parties in Post-Suharto Indonesia', *South East Asia Research* 16(1), pp. 5–41.
- Ufen, Andreas (2010) 'Electoral Campaigning in Indonesia: The Professionalization and Commercialization after 1998', *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 4, pp. 11–37.
- United Nations Development Programme and National Democratic Institute for International Affairs (UNDP/NDI) (2011): *Empowering Women for Stronger Political Parties: A Guidebook to Promote Women's Political Participation*, available at <http://www.undp.org/content/dam/undp/library/gender/gender%20and%20governance/Empowering-women-for-stronger-political-parties-eng.pdf>
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) (2013) *Afghanistan Opium Survey 2013, Summary Findings*, available at http://www.unodc.org/documents/crop-monitoring/Afghanistan/Afghan_report_Summary_Findings_2013.pdf
- Vaishnav, Milan (2011) *The Market for Criminality: Money, Muscle and Elections in India*. Working Paper, Columbia University, available at <http://casi.ssc.upenn.edu/system/files/Market%2Bfor%2BCriminality%2B-%2BAug%2B2011.pdf>
- Wang, Chin-Shou and Kurzman, Charles (2007) 'The Logistics: How to Buy Votes', in Frederic Charles Schaffer (ed.), *Elections For Sale: The Causes and Consequences of Vote Buying*, pp. 61–78. Manila: Ateneo University Press.
- Weintraub, Ellen L. and Brown, Samuel (2012) 'Following the Money: Campaign Finance Disclosure in India and the United States', *Election Law Journal: Rules, Politics, and Policy*, 11(2), pp. 241–66.
- Welsh, Bridget (2013) 'Buying support – Najib's 'commercialisation' of GE13', blog article, available at <http://bridgetwelsh.com/2013/04/buying-support-najibs-commercialisation-of-ge13>
- Widhiarto, Hasyim (2011) 'Politicians Plundering Public Funds to Keep their Parties Going', *Jakarta Post*, 15 August.
- Zakaria, Hazlan (2013) 'PKR Accuses Zahid of Buying Votes, Huge Overspending', *Malaysiakini*, 12 June, available at <http://www.malaysiakini.com/news/232722>

Зүүлт

- ¹ Ардчилал сайжрах нь эргээд улс төрийн санхүүжилтийг илүү ил тод болгоход тустай.
- ² Афганистан, Бангладеш, Бутан, Камбож, Энэтхэг, Индонез, Япон, Малайз, Мальдив, Монгол, Мьянмар, Балба, Пакистан, Филиппин, Сингапур, Өмнөд Солонгос, Шри Ланка, Тайвань, Тайланд, Зүүн Тимор.
- ³ Үзэх хаяг: <http://www.freedomhouse.org/regions/asia-pacific>
- ⁴ Жишээ нь, Энэтхэгт намын улс төрийн үйл ажиллагаа арилжааны хэлбэрт орсон бөгөөд улс төрийн аппарат нь улам их санхүүжилт шаардах болсон. Энэ нь зарим талаараа хүн амын өсөлт, сонгуулийн насны хүн ам нэмэгдсэнтэй холбоотой. Нөгөө талаар, Энэтхэгийн сонгууль улам бүр өрсөлдөөнтэй болж байгаатай бас уялдах ба намын тоо нэмэгдэж, технократ намуудын оролцоо суларч, орон нутгийн сонгуулийн тоо өссөн нь нөлөөлж байна. Түүнчлэн гишүүнчлэлийн татвар багатай намууд зонхилох болсон, тодорхой бүлгийн эрх ашгийг өргөмжилсөн улс төр хүчтэй болж, улс төрд хуваагдал гүнзгийрсэн нь нөлөөлсөн (Betz 2005; Vaishnav 2011; Kapur 2012).
- ⁵ Клиентелист харилцааг гол төлөв дундын этгээдүүд зуучилдаг. Клиентелист солилцооны гол элементүүд нь дахин давтан үйлддэг (ивээн тэтгэгч, үйлчлүүлэгчдийн хоорондын зөвхөн нэг удаагийн харилцаа биш), нийгмийн статусын тэгш бус байдал, өгөө аваа, сайн дурын (гэхдээ энэ шинж тэмдэг маргаантай) гэх шинж тэмдэгтэй байдаг. Ийм элементүүдийн талаар янз бүрийн судалгаанд онцолсон байна (жишээ нь, Hicken 2011; Hilgers 2011; Tomsa and Ufen 2013, гэсэн судалгааг үзнэ үү).
- ⁶ Dick 2011; Kochanek 2010.
- ⁷ Halder 2004; Bjarnegerd 2013b.
- ⁸ Arlegue and Coronel 2003; Teehankee 2013.
- ⁹ Chhibber 2013-ыг үзэх
- ¹⁰ Жишээ нь Fackler 2009-ийг үзэх
- ¹¹ Төрийг эрхшээлдээ авах, улс төрийн санхүүжилтийн талаар нэмэлт мэдээллийг Kupferschmidt 2009-өөс үзнэ үү.
- ¹² Heywood 1997, p. 77.
- ¹³ Bjarnegerd 2013a, pp. 144ff.
- ¹⁴ Phongpaichit and Baker 2009.
- ¹⁵ Япон зэрэг “хөгжилд суурилсан загвартай” оронд ч орон нутгийн нөлөө бүхий бүлгүүд (koenkai)-ийг ашиглах явдал гарч байгаа нь “хууль бус санхүүжилт, бусад хуйвалдаан” үүсэх эрсдэл бий болгож байна.” (SGI 2011).
- ¹⁶ Stubbs 2012.
- ¹⁷ Gomez 2012.
- ¹⁸ BTI 2012b.
- ¹⁹ Gowda and Sridharan 2012, p. 237.
- ²⁰ UNODC 2013.
- ²¹ New Indian Express 2014. See also Lumanauw, Sihite and Sihaloho 2013.
- ²² Индонезд төсвөө батлуулах гэж ядсан төрийн яамд, парламентаас томилдог албан тушаалд нэр дэвшигчид, гишүүдэд төлбөр төлдөг. Бүр Банкны тухай хуулиа батлуулахын тулд Индонезийн Төв Банк парламентын гишүүдэд хахууль өгч байжээ (Mietzner 2008, p. 241).
- ²³ ICRW and UN Women 2012, pp. 5, 14.
- ²⁴ Bjarnegerd 2013b.
- ²⁵ Чөлөөт сонгуулийн төлөөх Азийн сүлжээ (ANFREL) 2012a. Төсөөлөл баримт бичигт Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 21 дүгээр зүйл, Хүний эрхийн болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 25 дугаар зүйл, ардчилал, сонгууль, парламентын үйл ажиллагааны талаар зарим нэг стандарт, удирдамж

- багтаасан Олон улсын парламентын холбооны баримт бичгүүдийг иш татсан байна.
- 26 <http://anfrel.org/wp-content/uploads/2013/04/fte-Bangkok-Declaration-on-Free-and-Fair-Elections-Its-Endorsers-.pdf>-ийг үзнэ үү.
- 27 Гишүүд нь Афганистан, Бангладеш, Бутан, Энэтхэг, Мальдив, Балба, Пакистан, Шри Ланка.
- 28 ASEAN-ын гишүүд нь Бруней, Вьетнам, Индонез, Камбож, Лаос, Малайз, Мьянмар, Сингапур, Тайланд, Филиппин
- 29 Чөлөөт сонгуулийн төлөө Азийн сүлжээ (ANFREL) 2012b. Уг Тунхаглал нь дэлхийн сонгуулийн ажиглалтын нам бус байгууллагуудын бүсийн сүлжээнүүдийн зөвшилцлөөр батлагджээ.
- 30 Suri 2007, p. 102-ыг мөн харна уу.
- 31 Филиппинд компанийн хандивыг хориглосон байдаг. Гэвч компанийн гүйцэтгэх удирдлага нэр дэвшигчид, намуудад санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх эрхтэй байдаг. In the (Philippine Center for Investigative Journalism 2013-ыг үзнэ үү).
- 32 Gaunder 2011, p. 87.
- 33 Lee 2011.
- 34 Law No. 2 on Political Parties, 2011.
- 35 Organic Act on Political Parties, B.E 2550, 2007.
- 36 Энэхүү гарын авлагад үндэсний валютыг олон улсын доллар буюу international dollar (I\$) хэмээх зохиомол валютад хөрвүүлж, зэрэгцүүлэн харьцуулсан болно. (Монгол хэлнээ хөрвүүлэхдээ \$ гэсэн тэмдэглэгээг зөвхөн ашиглав. *орч*) Мөнгөний худалдан авах чадварын харьцаанд үндэслэсэн уг зохиомол валют нь уншигчдад улс орнуудын валютыг харьцуулах боломж олгох зорилготой. Мөнгөний худалдан авах чадвар АНУ (харьцуулалтын суурь үзүүлэлт болгон ашиглаж байгаа)-аас ихээхэн зөрүүтэй орнуудад \$-ын ханш нэрлэсэн валютын ханшаас зөрж байж болно. АНУ-ын долларыг (зохиомол \$-той ижил ханштай учир), эсвэл үндэсний валют нь тодорхойгүй тохиолдолд евро зэрэг хоёрдогч валют ашигласан нөхцөлд мөн валютыг хөрвүүлж тооцоогүй болно. Тодорхой мэдээллийг Хавсралт V-аас харна уу.
- 37 Times of India 2012.
- 38 Бага хандив өгсөн гэдгийг нотлох купоныг жишээ нь дэлгүүрийн эзэд ашиглаж, улс төрийн намдаа үнэнч гэдгээ харуулдаг. Борлуулалт нь сайн дурын гэхээсээ илүү боловсон байдлаар шахалт үзүүлсний дүнд хийгддэг байна.
- 39 Republic of Indonesia 2012.
- 40 Irwanto 2009.
- 41 Philippine Center for Investigative Journalism 2010.
- 42 Thompson 2012-ыг үзнэ үү
- 43 Дээрхийг үзнэ үү.
- 44 ICFET 2011, p. 26.
- 45 Klein and Winkler 2012, pp. 117ff.
- 46 Kompas 2010.
- 47 McCargo and Pathmanand 2005, pp. 70ff.
- 48 Ibid.
- 49 Ferdinand 2003, p. 65.
- 50 EU EOM 2008b, p. 33.
- 51 Ufen 2008; Sabarini and Partogi 2013.
- 52 Ufen 2008.
- 53 Hellmann 2011, p. 115.
- 54 BTI 2012a, p. 10.
- 55 Mietzner 2008, 2011; Widhiarto 2011.

- 56 Democracy International 2011, p. 26.
- 57 Radio Australia 2012.
- 58 Suri 2007, p. 102.
- 59 Gomez 2012.
- 60 IEOM 2012.
- 61 Antara News 2012.
- 62 Carlson 2012, p. 397.
- 63 TI Malaysia 2011; Mayberry 2013.
- 64 Katz and Mair 1995. Картель намууд төрийн аппараттай нягт холбоотой, нийгмээс тасарсан байдаг бөгөөд шинэ өрсөлдөгчдийг нухчин дарахыг оролдож, албан тушаал хувааж авдаг байна. Төрийн хэтэвчинд дулдуйдсан байдал нь гишүүдээ дайчлах чадварыг нь сулруулж, сөрөг намуудад шударга бус хандах, намын тогтолцоог царцаах магадлалтай.
- 65 NEC 2012.
- 66 The LDP, DPJ, CGP or Kōmeitō, SDP, the New Frontier Party, New Party Nippon and the People's New Party.
- 67 Carlson 2012, p. 398. Японд гишүүнчлэлийн татвар нь ялангуяа сайн институцийн хувьд төлөвшсөн Японы Коммунист Нам (Klein and Winkler 2012, pp. 81ff) зэрэг намуудын орлогод чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Төрийн санхүүжилт нь Японы Ардчилсан Нам (DPJ)-ын санхүүжилтэд чухал, Цэвэр Засаг Нам (CGP)-д тун бага үүрэгтэй байна (Carlson 2012, p. 398).
- 68 Carlson 2012.
- 69 EU EOM 2008a, pp. 8, 19.
- 70 Mietzner 2007, 2008; Ufen 2008.
- 71 Улс төрийн намын хөгжлийн тухай хуулийн төслийг үзнэ үү (Senate Bill 3214). Түүнд 350 сая песо (\$13.96 сая)-гийн хөрөнгөтэй Төрийн татаасын сан байгуулах төлөвлөгөө багтсан байна. Эндээс кампанит ажил, өдөр тутмын зардал (иргэний боловсрол, судалгаа, бодлого боловсруулах, ажилд авах, сургалт) зэргийг санхүүжүүлэх юм. Түүний зэрэгцээ тус хуулийн төсөлд хувь этгээд, хуулийн этгээдээс (корпорац зэрэг) авах хандивыг хязгаарлах, тайлагнах стандартыг эрс сайжруулах заалтууд тусгажээ. Төрийн санхүүжилтийг зөвхөн гишүүний татвар, сайн дурын хандиваар босгосон мөнгөтэй тэнцүү хэмжээгээр олгохоор заасан байна ('Public Funding for Political Parties', Manila Times, 25 November 2012).
- 72 Saragih 2012.
- 73 Political Fund Act, No. 10395, 23 July 2010.
- 74 Sirivunnabood 2013.
- 75 'Stricter Rules Sought as Media Moguls Enter Presidential Race', Jakarta Post, 6 July 2013.
- 76 EU EOM 2008a, p. 22.
- 77 Butsriboom 2011.
- 78 Sihalohe 2013.
- 79 Welsh 2013
- 80 EU EOM 2012, p. 4.
- 81 COMFREL 2012, p. 4.
- 82 Ibid., p. 4.
- 83 International Committee for Fair Elections in Taiwan 2011, p. 24.
- 84 Quota Project 2014.
- 85 Shvedova 2005; UNDP and NDI 2011.
- 86 For Bangladesh, see Halder 2004.
- 87 Gaunder 2011
- 88 NEC 2012.
- 89 UNDP and NDI 2011, p. 28.

- ⁹⁰ Жишээ нь Zakaria 2013-ыг үзнэ үү. Ард түмний шударга ёс нам (PKR) дотоод хэргийн сайд Ахмад Захид Хамидийг кампанит ажилдаа 2 сая гаруй ринггит (\$1.03 сая) зарцуулсан гэж буруушааж байсан.
- ⁹¹ ANFREL 2011, p. 50.
- ⁹² Bhaskar and Surseh 2012.
- ⁹³ EU EEM 2008, p. 22.
- ⁹⁴ Зүүн хойд Азийн жишээ болох Японд улс төрийн намууд сонгогчдыг онилсон стратегийг түлхүү хэрэглэх болсон бөгөөд энэ нь тодорхой сонгогчдод тусгайлан чиглэсэн агуулгыг хэвлэл мэдээллээр хүргэн нөлөөлөх арга гэж ойлгож болно (Koellner 2009).
- ⁹⁵ Qodari 2010, p. 123.
- ⁹⁶ Ufen 2010. Paath (2013)-д бичсэнээр, парламентад нэр дэвшигч наад зах нь 100,000 ам.доллар гаргах шаардлагатай болдог.
- ⁹⁷ MacRae and Putra 2009.
- ⁹⁸ Өмнөд Солонгос энд хамаагүй. Сонгуулийн комисс нь намын зардлын мэдээллийг цахим хуудсандаа байршуулдаг.
- ⁹⁹ IRI 2009, p. 56.
- ¹⁰⁰ Da Cunha 2012, p. 30.
- ¹⁰¹ Wang and Kurzman 2007.
- ¹⁰² ANFREL 2011, p. 54.
- ¹⁰³ Thompson 2012.
- ¹⁰⁴ IEOM 2012.
- ¹⁰⁵ ICFET 2011, p. 27.
- ¹⁰⁶ Santucci and Ohman 2009, p. 28.
- ¹⁰⁷ Shrivastava 2012.
- ¹⁰⁸ ADR [no date].
- ¹⁰⁹ Carter Center 2009, p. 27.
- ¹¹⁰ Ibid., p. 30.
- ¹¹¹ ICW 2009.
- ¹¹² TI 2010, p. 18.
- ¹¹³ TI Malaysia 2011.
- ¹¹⁴ ANFREL 2011, p. 10.
- ¹¹⁵ Carter Center 2009, p. 30. Гэвч саяхан тус Хороо нэр дэвшигчид, намуудаас нийт санхүүгээ ил болгохыг шаардсан шинэ зохицуулалт боловсруулж эхэлсэн байна. Индонезийн Ардчилсан Нам-Тэмцэл гэх нэг л нам кампанит ажлынхаа банкны дансыг тусад нь нээхийг нэр дэвшигчдээс шаарддаг байна (Paath and Amelia 2013).
- ¹¹⁶ EU EOM 2012.
- ¹¹⁷ Democracy International 2011, p. 26.
- ¹¹⁸ EU EOM 2008b, p. 25.
- ¹¹⁹ Transparency International 2006, p. 46.
- ¹²⁰ Weintraub and Brown 2012, p. 265.
- ¹²¹ Сонгуулийн санхүүжилтийн түр нэгжийн ажил үүргийг Сонгуулийн комиссын 2013 оны нэгдүгээр сарын №9616 тоот тогтоолоор (“Сонгуулийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх ерөнхий чиглэл”) болон сонгуулийн холбогдолтой бусад хуулийн зарим заалтаар тодорхойлж өгсөн байна.
- ¹²² Mangahas 2013.
- ¹²³ Global Integrity Report 2009.
- ¹²⁴ Ibid.
- ¹²⁵ ANFREL 2011, p. 36.
- ¹²⁶ Ohman 2012.
- ¹²⁷ ICG 2009, p. 21.

¹²⁸ Cf. Mietzner 2011, p. 131.

¹²⁹ Түүний зэрэгцээ сүүлийн жилүүдэд Азийн олон оронд улс төрийн намыг институцийн хувьд төлөвшүүлэх, үндэсний хэмжээнд үйл ажиллагаа явуулдаг болоход түлхэц үзүүлэх, уламжлалт элитүүд, клиентелизмийг хумих, парламентын төлөөллийг сайжруулах зорилгоор сонгуулийн тогтолцоогоо өөрчлөх явдал нэлээд өрнөж байна. Reilly (2006) тэмдэглэснээр хувь тэнцүүлсэн болон олонхын тогтолцоог хамтатгасан сонгуулийн холимог тогтолцоог сонгож авах хандлага нэлээд ажиглагдаж байна. Өмнөд Солонгос, Тайвань, Японд олон мандаттай тойрогт сонгогч нэг санал өгөх тогтолцоог холимог тогтолцоогоор сольсон бол Филиппин болон Тайландад олонхын эсвэл олонхын элемент давамгайлсан тогтолцоогоо холимог болгож өөрчилжээ (Tomsa 2013-ыг үзнэ үү).

¹³⁰ Авлигын эсрэг янз бүрийн санаачилга сүүлийн үед нэлээд гарсан байдаг. Жишээлбэл, 2013 оны 12 дугаар сард болсон Дели хотын сонгуульд шинээр байгуулагдсан Аам Аадми Нам (Common Man Party) ялалт байгуулсан жишээ болон Тайланд, Камбож дахь эсэргүүцлийн хөдөлгөөн, Филиппиний сонгуулийн тойрог “услах”-ын эсрэг тэмцэл зэрэг жишээг дурдаж болно.

¹³¹ Бас SFD 2010-ыг үзнэ үү.

¹³² Cf. Balgos, Mangahas and Casiple 2010.

¹³³ Gowda and Sridharan 2012, p. 237.

¹³⁴ Pinto-Duschinsky 2002.

¹³⁵ Бодлого боловсруулагчид гэж улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой бодлогын баримт бичгийн төсөл боловсруулах, нэмэлт өөрчлөлт оруулах, батлан гаргахад гүйцэтгэх болон хууль тогтоох засаглалыг төлөөлөн оролцож буй талуудыг хэлж байгаа болно. Өөрөөр хэлбэл, тодорхой институц гэхээсээ илүү бодлого боловсруулах үйл ажиллагаанд оролцох үүргээр нь тодорхойлсон болохыг анхаарна уу.

5

ТАВДУГААР БҮЛЭГ

ТАВДУГААР БҮЛЭГ



Латин Америк

Хуан Фернандо Лондоно, Даниэл Зоватто*

Танилцуулга

Бүс нутгийн эдийн засгийн хөгжил, гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт болон нийгмийн дундаж давхаргад хамаарах хүн амын тоо нэмэгдсэнээр Латин Америкийн орнуудын улс төрд мөнгөний нөлөө ихсэх хандлага бий болжээ.¹ Тухайлбал, 2003-2008 онд бүс нутгийн хэмжээнд дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ)-ий өсөлт жилд дунджаар бараг таван хувь байв.² Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт 2010-2011 онд 31 хувь өсөж³, нийгмийн давхарга хоорондын шилжилт идэвхжин, 1995 оны байдлаар бүс нутгийн хүн амын 20 хувийг эзэлж байсан дундаж давхаргынхан 2009 он болоход 30 хувьд хүрчээ.⁴

Цаг хугацааны хувьд улс төрд мөнгө илүү шаардлагатай болж ирсэн үе нь бүс нутаг даяар ардчиллын үнэт зүйлс, институцууд бэхжих үйл явцтай давхацсан. Гэвч улс төр дэх мөнгөний нөлөө нь ардчилсан институцуудыг бэхжүүлэхэд хөрөнгө оруулах, улс төрийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх боломжийг дэмжихээсээ илүүтэй авлигын дуулиант хэргүүд, эрүүгийн болоод хууль бус ашиг сонирхлын нөлөө зэрэг сөрөг үйл явдалтай (мөн эрх баригчид эдгээр сөрөг үзэгдэлтэй тэмцэж чадахгүй байгаатай) илүүтэй холбогдож ирсэн нь харамсалтай.

* Зохиогчид судалгааны ажилд болон хэрэгтэй материал олоход тусалсан Луис Альфредо Родригез, мэдээллийг системчилж өгсөн Хуанита Бетанкурт, улс төрийн эдийн засгаар мэргэшсэн зөвлөх-судлаач Омар Дарио Пена Нино, мөн санал зөвлөмж өгсөн АСДҮОУХ-гийн Латин Америк, Карибын бүс нутгийн багт талархал илэрхийлж байна.

Латин Америкийн улс төрд дэх мөнгөний нөлөөг авч үзсэн хэд хэдэн чухал судалгаа сүүлийн арав гаруй жилийн хугацаанд хийгдсэн байх аж⁵. Эдгээр судалгаанаас тус бүс нутгийн бараг бүх оронд байгаа эрх зүйн хэтийдсэн олон *зохицуулалт* болон улс төр, сонгуулийн үйл явц дахь мөнгөний нөлөө өөр хоорондоо авцалдахгүй байгааг олж харах боломжтой. Санхүүжилтийн зохицуулалтын талаар бүрэн дүүрэн, хооронд нь харьцуулж болохуйц шинэлэг мэдээлэл хангалттай байх атал санхүүжилтийн хэмжээний талаар (ялангуяа мөнгөний жинхэнэ эх үүсвэр, ардчилалд үзүүлэх нөлөө гэх мэт) практик ач холбогдолтой тоон мэдээлэл дутмаг байна.

Бүс нутгийн хэмжээнд сонгуулийн санхүүжилтэд анхаарал хандуулах нь нэмэгдэж буй агаад энэ асуудал нь хэд хэдэн иргэний нийгмийн байгууллагын үйл ажиллагааны зорилго чиглэлд чухал байр суурь эзлэх болжээ.⁶ Улс төртэй холбоотой мөнгө ардчиллын чанар, баялгийн хуваарилалтад гажуудал үүсгэж буйг эсэргүүцэн олон нийт жагсаал цуглаан зохион байгуулан идэвхжиж байгааг хэд хэдэн орны жишээ харуулж байна. Тухайлбал, Бразилд авлигад нэр холбогдсон улстөрчдөд дургүйцлээ илэрхийлсэн иргэд нэгдэн жагсаал хийснийг дурдаж болно. Эдгээр жишээ нь санал худалдаж авах, авлига, томоохон бизнесийн байгууллагын хандивт хязгаар тавих зэрэг улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой асуудлыг үр дүнтэй шийдвэрлэж чадаагүй нөхцөлд улстөрчдөд улс төрийн болоод хуулийн хатуу хариуцлага тооцох өдөр айсуйг илтгэнэ.

Энэ бүлэгт бүс нутгийн улс орнуудын улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчин болон хэрэгжилтийн талаар тоймлон танилцуулна.

Латин Америкийн орнуудын улс төрийн санхүүжилтэд тулгарч буй асуудал

Бүс нутаг дахь улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой гол бэрхшээл нь эрх зүйн орчин хангалтгүйгээс биш харин хэрэгжилт сул байгаагаас улбаатай. Энэ асуудал нь дан ганц улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалттай холбоотой биш, ерөнхийдөө Латин Америкт хуулийн засаглал хэрхэн төлөвшиж ирсэн түүхэн уламжлалаас үүдэлтэй ажээ. Цаашлаад энэ нөхцөл байдал нь нэг хэмжээст асуудал биш бөгөөд олон хувьсагч хүчин зүйл, тэдгээрийн дотор соёлын хүчин зүйлс, хэтийдсэн болон цоорхой ихтэй хууль эрх зүйн орчин, институцийн чадамжгүй байдал, түүнчлэн хуулийн хэрэгжилтийг хангах, хариуцлагын зөв тогтолцоог бий болгоход

зайлшгүй шаардлагатай олон нийт, улс төр, хуулийн хяналтын механизмууд байхгүй зэргээс үүдэлтэй юм.

Энэхүү бэрхшээлийг шийдвэрлэхэд улс төрийн хүсэл зориг шаардагдах бөгөөд хууль хяналтын байгууллагууд нь институцийн бүтцийн хувьд уян хатан байж хууль бус санхүүжилттэй тэмцэхэд төрийн бусад байгууллагатай нягт хамтран ажиллах хэрэгтэй байдаг. Учир нь улс төрийн хууль бус санхүүжилтийн асуудлыг ойлгох, үр нөлөөтэй шийдвэрлэхэд тулгардаг сорилтууд нь өөр хоорондоо холбоотой.

Тус бүс нутгийн олон орон удаан хугацаанд цэргийн дэглэмд байсны эцэст 1990-ээд оноос ардчилсан тогтолцоонд ерөнхийдөө шилжсэн бөгөөд ардчиллыг бэхжүүлэх хүчин чармайлт гаргасны үр дүнд хууль, эрх зүйн хүрээнд чамлахааргүй амжилт олсон билээ. Америкийн Улсуудын Холбоо (OAS) зэрэг бүс нутгийг хамарсан байгууллагууд улс төр дэх мөнгө, санхүүжилтийн зохицуулалтын асуудалд анхаарал хандуулан ажиллаж байна.

Мэдээллийн найдваргүй, ил тод бус байдал

Латин Америкийн ихэнх оронд улс төрийн намууд орлогын тайлангаа жил тутамд (84 хувь), эсвэл сонгуультай холбоотойгоор (75 хувь) гаргаж байх үүрэг хүлээдэг. Улс орнуудын тал хувьд нь нам, нэр дэвшигчдэд ижил шаардлага тавьдаг аж. Гэвч үүний нөгөө талд сонгуулийн санхүүжилтийн эх үүсвэрийн талаарх мэдээлэл хомс, сонгуулийн санхүүжилтийн асуудлаар хэлэлцүүлэг өрнөх нь ховор байгаа зэрэг ээдрээтэй асуудал ажиглагддаг. Бодит байдалд олон нийтэд мэдээлэл ил тод биш байгаатай холбоотойгоор хуульд заасан шаардлага хэрэгждэггүй.⁷ Сонгуулийн кампанит ажлын орлого, зарлагын талаар албан ёсны, үндэсний хэмжээний мэдээлэл байхгүй байгаа нь харьцуулсан судалгаа, нарийвчилсан дүн шинжилгээ хийхэд хүндрэл учруулж байна. Санхүүжилтийн мэдээлэл далд байснаар улс төрийн нам, нэр дэвшигчид хандив, зарцуулалтын хязгаарыг хэтрүүлэх, улс төрийн авлига газар авах үүд хаалга нээгддэг. Ил тод байдал дутагдсанаар гэм буруутай этгээд хариуцлагаас зайлсхийх, далд санхүүжилт газар авах магадлал нэмэгдэх ба улмаар улс төрийн намын нэр хүнд олон нийтийн дунд буурах нөлөөтэй. Гэвч сонгуулийн санхүүжилтийн асуудлыг зарим тодорхой тохиолдлуудыг эс тооцвол (гаднын эх үүсвэртэй санхүүжилт, хууль бус орлого гэх мэт) сонгуультай холбогдолтой мэтгэлцээнд хөндөж хэлэлцэх нь ерөнхийдөө ховор байна. Улс

төрчид ч энэ асуудлыг намын дотоод асуудал гэж үзэх хандлагатай байдаг.

Дутуу дулимаг зохицуулалт

Латин Америкт олон улсын гэрээ хэлэлцээрээр баталсан улс төрийн санхүүжилтийн талаарх бүс нутгийн стандарт байхгүй. 1997 онд батлагдсан Америкийн улсуудын Авлигын эсрэг конвенцод улс төрийн санхүүжилттэй холбогдолтой тусгайлсан хэм хэмжээ тусгагдаагүй. Харин 2001 онд соёрхон батлагдсан Америкийн улсуудын Ардчиллын тунхаг бичгийн тавдугаар зүйлд “улс төрийн намууд нь ардчиллын чухал бүрэлдэхүүн хэсэг мөн” гээд “сонгуулийн зардал өндөр байгаагаас үүдэх асуудлууд, санхүүжилтийн тэнцвэртэй, ил тод тогтолцоо бүрэлдүүлэхэд тусгайлан анхаарах ёстой” гэсэн боловч түүнийг хэрэгжүүлэх арга замыг дурдаагүй.

Латин Америкийн орнууд дахь эрх зүйн орчин нь ихэнх тохиолдолд хийдэл цоорхой ихтэй, эсвэл хэтэрхий хатуудсан байх ба үе шаттайгаар шинэчлэхэд төвөгтэй байдалд байна. Үзэл баримтлалын хувьд сайтар бодож боловсруулаагүй, ирээдүйд бий болох үр дагаврыг нь бүрэн тооцоогүйн улмаас хууль тогтоомж хүссэн үр дүнд хүргэхгүй байх, эсвэл асуудлын суурь шалтгааныг засаж залруулж чадахгүй байх явдал нэлээд гардаг. Жишээ нь, хандивын болоод зардлын дээд хэмжээг тогтоохтой холбоотой зохицуулалт байвч санхүүгийн боломжийн эрс ялгаанаас үүдсэн сонгуулийн өрсөлдөөний тэгш бус нөхцөлийг засаж залруулахад хангалтгүй байх аж. Түүнчлэн эрх зүйн зохицуулалт нь бодит байдалд нийцээгүй, хэт чанга байх нь хэрэгжилтээс зайлсхийхэд түлхэц болдог.

Хуулиас гадуурх санхүүжилт

Тус бүс нутгийн хувьд хууль бус аргаар олсон орлого, үүнд ялангуяа мансууруулах бодисын наймаанаас эх үүсвэртэй санхүүжилт томоохон бэрхшээл учруулж буй бөгөөд энэ нь улс төрийн тогтолцоо, түүнд хамаарах институцуудыг тогтворгүйжүүлэх нөлөө үзүүлдэг ажээ. Гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн нөлөө нэлээд бат бөх ба ялангуяа Андын нуруунаас Мексик хүртэлх мансууруулах бодисын наймааны коридорт байр сууриа тогтворжуулсан нь ажиглагддаг. Хамгийн хүнд нөхцөлд байгаа нь Колумби Улс бөгөөд сүүлийн 20 жилд гэмт бүлэглэлүүд хуулийн хийдлийг ашиглан өөртөө ашигтай орон зайг бий болгож чадсан байх аж. Улмаар зэвсэгт бүлэглэлүүд тус улсын зарим орон нутагт төрийн мэдлийг

гартаа оруулж, өөрсдийн нөлөөгөө нэмэгдүүлэх зорилгоор улс төрийн кампанит ажлыг санхүүжүүлэх, эсвэл улс төрчид ийм бүлэглэлээс хууль бус санхүүжилт авах болсноор үйл ажиллагааг нь таслан зогсоож, урьдчилан сэргийлэхэд бүр хүндрэлтэй болсон байна. Мансууруулах бодисын хууль бус наймаа бусад оронд ч газар авахын хэрээр хууль бус аргаар олсон мөнгө улс төрийн амьдрал, сонгуулийн үйл явцад нэвтрэх үзэгдэл нь энэ бүс нутгийн хувьд нийтлэг эрсдэлд тооцогдох болжээ.⁸

Хууль, хяналтын байгууллагуудын сул байдал

Бүс нутаг даяар улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчин бүрдсэн байвч хэрэгжилт нь хангалтгүй байгаа дүр зураг тодорхой харагдаж байна.⁹ Хуулийн хэрэгжилтийг хангаж чадахгүй байгаа нь хяналт шалгалт хийх, хууль сахиулах хүчтэй институцууд дутмаг байгаатай холбоотой. Хэрэв хяналтын чиг үүрэг бүхий байгууллагууд нь тайлангийн тодорхой стандарт, заавар журам тогтоож хүчрэхгүй, авсан тайлангаа нягтлан шалгаж чадахгүй бол улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн хувьд хуулийг дагаж мөрдөх хөшүүрэг байхгүй байна гэсэн үг. Ийм байдал нь зарим талаар хөрөнгө санхүү, ажиллах хүч дутагдсантай холбоотой байх бөгөөд энэ нь зөрчлийг олж илрүүлэхэд саад болох нь ойлгомжтой.

Хуулийн хэрэгжилт хангалтгүй байгаа нь улс төрийн хүсэл зориг дутсанаас голлон үүдэх бөгөөд улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой бэрхшээл, ялангуяа улс төрчдийг санхүүжүүлж буй хууль бус аргаар олсон орлогын (гол төлөв их хэмжээний мөнгө) асуудлыг шийдвэрлэх хүсэл эрмэлзэл байхгүйтэй холбоотой. Үүнээс улбаалан хяналтын чиг үүрэг бүхий байгууллагуудад дээр дурдсанчлан хүний нөөц, хөрөнгө дутагдахаас гадна хуулиар хүлээсэн үүргээ гүйцэтгэх эрх мэдэл, бие даасан байдал дутагдаж байна. Тодруулбал, өөрсдийнхөө эрх мэдлийн хувьд хараат байлгадаг талуудыг эргээд хянах үүрэг хүлээлгэснээр хүчийг нь мохоож, итгэл хүлээх байдалд нь сөргөөр нөлөөлнө. Эдгээр шалтгааны улмаас улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн зөрчилд шийтгэл оногдуулсан тохиолдол тус бүс нутагт тун цөөхөн байх аж. Хууль зөрчигчид шийтгэлээс гадуур үлдэх нь хуулиас дээгүүр амьдрах боломж байгаа гэсэн төсөөлөл үүсгэх ба улмаар хууль тогтоомжийг үл тоомсорлох нөхцөл бий болгож байна. Цаашлаад хариуцлагаас мултрах үзэгдэл нь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжид итгэх итгэлийг хөсөрдүүлдэг.

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэр

Хандив ба хандивтай холбоотой хориг

Латин Америкийн орнуудад хандивтай холбоотой олон төрлийн хориг байдаг ба ихэнх нь нэр дэвшигчдэд хамаатай. Тухайлбал, улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийг гадаадын иргэн хуулийн этгээд, засгийн газраас хандив авахыг хориглосон зохицуулалт түгээмэл байх аж. Тодруулбал бүс нутгийн улс орнуудын 88 хувь нь улс төрийн нам, 77 хувьд нь нэр дэвшигчдэд дээрх төрлийн хандив авахыг хориглосон байдаг. Латин Америк бол гаднын улс орны оролцоо ихтэй байж ирсэн урт түүхтэй бүс нутаг бөгөөд ийм хориг нь дотоодын ардчилсан үйл явцад гаднын ашиг сонирхол нөлөөлөхөөс урьдчилан сэргийлэх зорилготой юм. Гадаадын компани болон засгийн газрууд тивийн өмнө хэсэгт Аргентинаас эхлээд хойд зүгийн Мексик хүртэлх бүс нутаг даяар улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд мөнгө хандивласаар иржээ. Жишээлбэл, Никарагуад улс төрийг санхүүжүүлэх зорилготой хөрөнгө мөнгө гадаадаас тогтмол орж ирдэг байсан байна.¹⁰ Тус улсын ерөнхийлөгчид асан Энрикэ Боланьос (2002–2007), Арнольдо Алэман (1997–2002) нар Тайвань Улсын банкуудаас сонгуулийн кампанит ажилдаа санхүүжилт авч байсан хэргээр буруутгагдаж байв.¹¹ Эквадорын Ерөнхийлөгч асан Лусио Гуттиеррээс болон түүний намын удирдлагууд 2002 оны сонгуульд зориулж Тайваниас 15,000 ам. доллар авснаа хүлээн зөвшөөрч байсан түүхтэй.¹²

Венесуэлд гэхэд одоогийн эрх баригчид (бүс нутгийнхаа бусад улсын сонгуулийн кампанит ажил, улс төрийн намыг санхүүжүүлдэг гэгддэг) сөрөг хүчнээ гадаадаас, ялангуяа ардчиллыг дэмжигч байгууллагуудаас мөнгө авсан гэж буруутгаж байсан удаа бий. Үүнээс үүдэн Улс төрийн тусгаар байдал, үндэсний өөртөө засан тохинох эрхийг хамгаалах хууль (Law of Defence of Political Sovereignty and National Self-Determination)¹³ баталж, улс төрийн зорилготой (улс төрийн нам гэх мэт) болон иргэдийн улс төрийн эрхийг хамгаалдаг аливаа байгууллага гадаад улсаас хандив авахыг хоригложээ.

Гэвч “ардчиллыг дэмжих” зорилготой гадаадын зарим тусламж дэмжлэгийг тус бүс нутагт ерөнхийдөө зөвшөөрдөг. Ийм олон улсын зээл тусламжид хамтын ажиллагааны хүрээнд гаднын зарим улс, олон улсын байгууллагаас олгодог техникийн тусалцаа багтах ба тухайлбал, Германы улс төрийн намын дэргэдэх сангууд, Олон улсын Бүгд Найрамдахчуудын Хүрээлэн, Олон Улсын Харилцааны Үндэсний Ардчиллын Хүрээлэн болон Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг

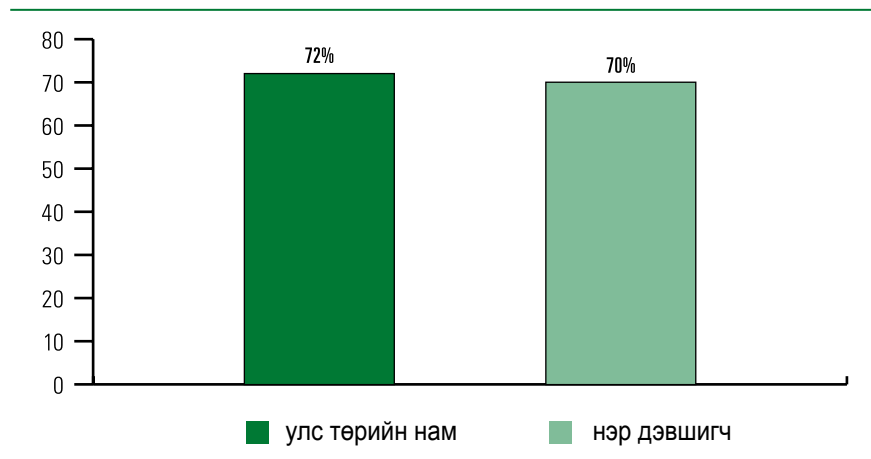
үзүүлэх олон улсын хүрээлэн (АСДҮОУХ) зэрэг байгууллагын улс төрийн нам, намын тогтолцоог дэмжих чиглэлээрх үйл ажиллагааг дурдаж болно.

Төртэй гэрээлэн бараа, ажил, үйлчилгээ нийлүүлж буй компаниудаас хандив авахыг тус бүс нутагт мөн хориглодог. Латин Америкийн улсуудын 67 хувьд нь нам, 72 хувьд нь нэр дэвшигч төртэй гэрээтэй, эсхүл төрийн өмчийн оролцоотой үйлдвэр, аж ахуй газраас хандив, дэмжлэг авахыг хориглосон. Энэ төрлийн хориг нь ашиг сонирхлын зөрчил үүсэхээс болон урьдчилан сэргийлэх, төрийн үйл ажиллагаа аль нэг талд үйлчлэхээс, авлигаас зайлсхийх, төрийн төвийг сахисан байдлыг хангах зорилготой. Гэвч төрийн тендерт оролцогч компаниуд болон улс төрийн санхүүжилтийн хооронд холбоо хамаарал байсаар буй бөгөөд сонгуулийн үр дүн ямар байхаас санхүүгийн ашиг олох боломж нь хамаарах тал байхыг үгүйсгэх аргагүй.¹⁴ Байгууллага, хувь хүмүүсээс хандив авахыг нэр заан хориглох нь дээрх хамааралт харилцааг улам бүр далд нуугдмал болгоход нөлөөлөх эрсдэл бий. Бодит жишээ сөхвөл ийм төрлийн хориглосон зохицуулалтыг зөрчсөн тохиолдол тус бүс нутагт олонтаа илэрчээ. Тодорхой жишээ дурдахад 2011 онд Бразилд Андрад Гутеррез гэдэг барилгын компани (Засгийн газартай 393.2 сая бразил реал (\$209.9 сая)-ын гэрээ байгуулсан гурав дахь том гэрээт компани)-иас 4.6 сая реал (\$2.5 сая)¹⁵-ын хандив Партидо дос Трabalхадорес намд өгсөн тухай хэвлэл мэдээллээр шуугьж байсан удаатай.¹⁶

Мөн Латин Америкийн ихэнх орон буюу 72 хувь нь намууд, 70 хувьд нь нэр дэвшигчид нэр хаяггүй хандив хүлээн авахыг хуулиар хорьдог аж. Үүний цаана хандивын эх үүсвэрийг ил болгосноор сонгогчид нам, нэр дэвшигч ямар эх үүсвэрээс санхүүжиж байгаа болон тэдгээр нь хуульд нийцэх эсэхийг хянах боломж бүрдсэнээр хэний ашиг сонирхлыг төлөөлж байгааг нь мэдэх сонгогчийн эрх хангагдана гэсэн санаа агуулагддаг. Эзэн хаяггүй хандивт хориг, хязгаар тавиагүй нөхцөлд хууль бус аргаар олсон мөнгө улс төрд нэвтрэх үүд хаалга нээгдэхийн дээр мөнгө угаахад хялбар болно. Чили Улсад “нөөц хандив” гэх онцлог зохицуулалт байдаг бөгөөд компаниудаас өгсөн нэр хаяггүй хандивыг Чили Улсын Сонгуулийн төв байгууллагад дамжуулж холбогдох намд эх сурвалжийг нь задлахгүйгээр олгодог ажээ.¹⁷ Сонгуулийн төв байгууллага нь үндсэндээ хандив хүлээн авагч, хандивлагч хоёрын хооронд зуучлагчийн үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ механизмын үр дүнд хандивлагчийн нууцлалыг хангахын сацуу хандивын ажиллагаанд

хяналт тавьж, авлигын шинжтэй шилжүүлгийг таслан зогсоох боломжтой аж.

Диаграмм 5.1. Нэр хаяггүй хандивыг хориглодог Латин Америкийн орнууд (хувиар)



Эх сурвалж: АСТОУХ. Энэ зураг нь 2014 оны хоёрдугаар сарын байдлаарх мэдээлэлд суурилсан болно. АСТОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн мэдээлэл тогтмол шинэчлэгддэг болно. Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=292&region=19>

Хувь хүн, хуулийн этгээдээс гаралтай санхүүжилт

Намын гишүүдийн хандив

Латин Америкийн орнуудын намын тогтолцоо ерөнхийдөө задгай байдалтай бөгөөд ихэнх нам нь 1990-ээд оны ардчилсан шилжилтийн явцад болон дараа нь байгуулагджээ. Тиймээс гишүүдийнхээ итгэл үнэмшил, татвар хураамжид (голлон) суурилж, оршин тогтнодог Европын масс гишүүнчлэлтэй, намын уламжлалт хэлбэрээр зохион байгуулагдсан нам тус бүс нутагт ховор. Дэлхий даяар гишүүнчлэлийн татвар хураамж намын орлогын чухал эх үүсвэр байхаа больж, харин хувь хүн болон хуулийн этгээдийн томоохон хандив, төрийн санхүүжилт илүү зонхилох хандлага ажиглагдаж байгаа билээ. Энэ чиг хандлага Латин Америкт ч харагдах бөгөөд намууд нь Европын гэхээсээ илүүтэй АНУ-ын улс төрийн намуудтай олон талаараа ижил төстэй.

Төвлөрсөн бүтэцтэй намуудын тоо тус бүс нутагт буурч, оронд нь задгай бүтэцтэй, албан бус үйл ажиллагаа явуулдаг улс төрийн

намууд бий болж буй дүр зураг мөн ажиглагдана. Энэхүү чиг хандлагаас үүдэн намууд хатуу гишүүнчлэлд тулгуурлан, гишүүдийн татвар хураамжаар оршин тогтнох бололцоогүй болж байна.¹⁸

Уругвай Улсын Френтэ Амплио нам нь гишүүдээ намын дотоод сонгуульд оролцон даргаа сонгохын тулд татвараа заавал төлсөн байхыг дүрмээрээ шаарддаг.¹⁹ Харин Бразил Улсад эсрэгээрээ намын гишүүний албан татварыг хориглодог бөгөөд энэ нь гишүүдийн цалин хөлсөнд, ялангуяа төрийн албан хаагч гишүүдийн орлогод нөлөөлнө гэж үздэг аж.²⁰

Гишүүдээсээ санхүүжилт босгохгүй байгааг бүс нутгийн ихэнх оронд намууд хоорондоо ялгагдахгүй болсонтой мөн холбон үзэх бололцоотой. Ийм хандлага улс төрийн намд иргэдийн итгэл алдарч буй хандлагатай мөн холбоотой болохыг олон судалгаа, санал асуулгын дүн илтгэж байна.²¹ Түүнчлэн намууд жирийн гишүүдээ хүрч ажиллан идэвхжүүлж чадахгүй байгаа нь бас нэг шалтгаан байх магадлалтай.²²

Гишүүдийн татвар хураамжийн үнэ цэнэ өгсөн мөнгөний тоонд байдаггүй. Татвар ихэнхдээ бага хэмжээний мөнгө байдаг ч татвар төлснөөр гишүүд хүчирхэгжин, эрх мэдэлжих нөлөө үзүүлдэгт гол үнэ цэнэ нь оршдог. Гишүүд халааснаасаа илүүчилж татвар төлсөн бол намын зохион байгуулалт, санхүүгийн болон улс төрийн удирдлагатай холбоотой намын лидерүүдээс хариуцлага нэхэж шаардах нь нэмэгдэх бололцоотой. Иймд намууд ил тод байдлаа сайжруулах, гишүүдийн идэвх оролцоог “эерэг хөшүүрэг”²³ бий болгох замаар сайжруулах стратегитай байхын зэрэгцээ хандивыг дотооддоо зохицуулах дэд бүтэцтэй байх ёстой.²⁴

Бага хэмжээний хандив, худалдаа эрхлэлт, мөнгөн бус хандив

Аль болох олон хүнээс бага хэмжээний хандив цуглуулах нь улс төрийн санхүүжилтийн хамгийн зохистой хэлбэрт тооцогддог. Ийм аргаар санхүүжих нь томоохон хандивлагчид нам, нэр дэвшигчдэд зүй бусаар нөлөөлөхөөс сэргийлэх сайн талтай. Түүнчлэн ийм нөлөөлөл үүсэхээс сэргийлэхийн тулд хандивт дээд хэмжээ тогтоож өгдөг. Бүс нутгийн улсуудын 83 хувь нь сонгуулийн бус үед улс төрийн намд нэг хандивлагчийн өгч болох хандивын дээд хэмжээг зааж тогтоодог боловч дөнгөж 50 хувьд нь нэр дэвшигчдийн авч болох хандивт хязгаар тавьдаг байна.

Намын санхүүжилтийн өөр нэг эх үүсвэр нь сонгуулийн кампанит ажилтай холбоотой эд материал зарж борлуулснаас олох бага хэмжээний орлого юм. Мөн санхүүгийн боломж тааруу хүмүүс улс төрийн нам, сонгуулийн кампанит ажилд хувь нэмрээ оруулах боломж нээсэн зарим шинэлэг арга зам байх ба үүнд тухайлбал, фермерүүдийн мөнгөн бус хандив, урлагийн бүтээл хандивлах зэрэг жишээг дурдаж болно. Боливиын Ерөнхийлөгч Эво Моралес 2009 оны сонгуулийн үеэр фермерүүд болон орон нутгийн байгууллагуудаас какао, хөлдөөж хатаасан ногоо хандиваар авч байсан удаатай.²⁵ Колумбийн 2002 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үеэр гол нэр дэвшигчид болох Альваро Урибэ, Хорацио Серпа, Номи Санин нар сонгуулийн уриа бичсэн бараа бүтээгдэхүүн борлуулж мөнгө босгож байжээ. Нэг нэр дэвшигч Урибегийн кампанит ажилд зориулан дэлгүүр ажиллуулж, хоёрхон сарын хугацаанд 300 сая колумби песо (\$218,000) цуглуулж байсан жишээ бас бий.²⁶

Ерөнхийдөө сонгуулийн үйл явцад, ялангуяа кампанит ажилд бага хэмжээтэй хандив ямар ач холбогдолтой болохыг яг таг хэмжихэд хүндрэлтэй. Гэвч бүх нам санхүүжилт босгох ийм шинэлэг аргуудыг ялангуяа сонгуулийн үеэр ашигладаг тул үр нөлөөг нь үл тоомсорлон орхиж болохгүй.

Их хэмжээний хандив

Улс төрд цөөн хүмүүсийн зүй бус нөлөө үүсэхээс болгоомжилж зарим орон хандивын хэмжээнд дээд хязгаар тогтоодог. Тус бүс нутгийн хувьд зөвхөн Бразил, Чили, Колумби, Эквадор, Парагвай зэрэг таван улс л сонгуультай холбоотойгоор намд өгөх хандивын хэмжээнд дээд хязгаар тогтоож өгсөн байна. Улстөрчдийн хувьд хүчин чармайлт бараг гаргахгүйгээр эдийн засгийн байдлаа сайжруулж амар хялбар аргаар мөнгө босгох хэрэгсэл нь их хэмжээний хандив болдог. Үүний сөрөг үр дагавар нь дээр дурдсанчлан улстөрчид томоохон хандивлагчдаасаа шууд хамааралтай болсноор зүй бус нөлөө нь нэмэгдэх явдал юм.

Хувийн хэвшлийн томоохон хандивлагчид гол төлөв хэд хэдэн улс төрийн бүлэглэлийг дэмждэг. Чилид гэхэд Луксич, Маттес, Сайэс гэх гэр бүлийн бизнесийн компаниуд Партидо Комуниста намаас бусад бүх улс төрийн намд хандив өгдөг. Үүнийг нэг талаас хэн ялснаас үл хамааран нөлөөгөө хадгалан санхүүжилтээ төрөлжүүлэх гэсэн стратеги, нөгөө талаас ардчилалд хувь нэмрээ оруулж буй үйл хэрэг гэж харах бололцоотой²⁷ Ихэнх тохиолдолд бизнесүүд улс

төрийн “чиг баримжаагаа” ил зарлахыг хүсдэггүй. 151 бизнесменээс судалгаа авахад 54 хувь нь эх сурвалжийг нь мөшгөж олоход төвөгтэй байдаг учраас мөнгөн бус хандив өгсөн гэж хариулжээ.²⁸ Тэдний дөнгөж 56 хувь нь санхүүгийн тайлан бүртгэлдээ энэ тухайгаа тусгадаг гэсэн бөгөөд үүнтэй холбоотой хандив өгсөн, авсан талуудын мэдээллийг тулгах боломжгүй байна.

Латин Америкийн иргэний нийгмийн байгууллагуудын зүгээс улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой асуудалд сүүлийн үед улам их анхаарал хандуулах болжээ. Панамын төрийн бус байгууллагын нэгэн төлөөлөгч ял шийтгүүлсэн хандивлагч Дэйвид Мурсия²⁹-гийн

Том хандивтай холбогдож үүсдэг гол асуудал нь тоо хэмжээндээ бус, харин ихэнхдээ далд, ил тод бус байх нь гол шүүмжлэл дагуулдаг. Цаашид ийм хандивт хяналт тавих хүчин чармайлт нь ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, холбогдох мэдээллийг олон нийтэд нээлттэй болгоход төвлөрөх шаардлагатай.

тухай нэгэн ярилцлагадаа “Эрх чөлөө, ардчилал гэдэг үнэгүй олддог зүйл биш. Энэ үнийг нэг бол иргэд бид төлдөг, эсвэл Мурсия мэтийн хүмүүс төлдөг. Хэрвээ бид төлбөл бид өөрсдөө эрх чөлөө, ардчиллынхаа эзэн нь болно. Хэрэв Мурсия мэтийн хандивлагчид

төлбөл тэрбээр бидний эрх чөлөө, бидний ардчиллын эзэн нь байх болно”³⁰ гэсэн байдаг.

Олон хандивлагчаас жижиг хандив цуглуулах нь улс төрийн хувьд зөрчил үүсгэх нь бага ч улс төрийн нам, нэр дэвшигчдээс ихээхэн хүч чармайлт шаарддаг. Их хэмжээний хандивын ялгагдах тал нь бага хэмжээний хандив шигээ олон түмний дэмжлэгийн илэрхийлэл болж чадахгүй боловч улс төрийн прагматизм дээр суурилсан гэж үздэг. Том хандивтай холбогдож үүсдэг гол асуудал нь тоо хэмжээндээ бус, харин ихэнхдээ далд, ил тод бус байх нь гол шүүмжлэл дагуулдаг. Цаашид ийм хандивт хяналт тавих хүчин чармайлт нь ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, холбогдох мэдээллийг олон нийтэд нээлттэй болгоход төвлөрөх шаардлагатай.

Намын лидерүүд намаа санхүүжүүлэх үзэгдэл

Хувь хүний нөлөө голлож ирсэн улс төрийн уламжлал бүхий Латин Америкийн орнуудын түүхэнд популист, хүч нөлөөтэй, цэргийн хүмүүс намын лидерээр тодорч байсан тохиолдол олонтаа. Бүсийн болон үндэсний хэмжээнд улс төрд саятнууд нэлээд оролцдог ч

санхүүгийн хувьд лидерүүдээсээ хараат болсон нам цөөхөн байна. Зөвхөн Мексик, Колумби улсуудад л лидерүүдээсээ хараат гэж хэлж болох хоёр нам байх аж. Мексикийн Дэд ерөнхийлөгч асан Висентэ Фокс нь Ассионь Насионал намынхаа “санхүүгийн үндсэн хөрөнгө”³¹ гэж нэрлэгддэг байсан. Колумбид 2006 оны сонгуулиар Колумбия Демократика намын босгосон 1.76 тэрбум песо (\$1.28 сая)-гийн дийлэнх нь зээл байсан бөгөөд банкны баталгаанд нь намын удирдагч, нэр дэвшигчид болох Марио Урибе, Хосэ Гонзало Гутierrez нар өөрийн хувийн хөрөнгөө тавьж байжээ.³² Гэхдээ бүс нутгийн хэмжээнд ерөнхийд нь авч үзэхэд намын удирдлагуудын нөлөө нь тэдний намдаа өгсөн мөнгөнөөс илүүтэй бусдыг дагуулах чанар болон улс төрийн авьяас чадвараас нь хамаардаг.

Нэр дэвшигчдийн өөрийн хөрөнгө

Нэр дэвшигч кампанит ажлаа өөрийн хөрөнгөөр санхүүжүүлэхийн хэрээр, шийдвэр гаргах үйл явцад намын нөлөө сулрах хандлагатай байх ба нэр дэвшигч албан тушаалд сонгогдсон ч энэ байдал арилдаггүй.

Нэр дэвшигч сонгуулийн зардлаа хувиасаа гаргах асуудал нь сонгуулиар хэр дэмжлэг авахтай нь шууд холбоотой байдаг хөрөнгө босгох чадвараас тусдаа асуудал юм. Энэ хэсэгт нэр дэвшигчид сонгуульд

өөрийн хөрөнгөө ашиглах талаар авч үзнэ. Тус бүс нутгийн хувьд ерөнхийдөө намын санхүүжилтэд намын лидерүүдийн оролцоо бага хэдий ч бүх шатны сонгуульд (ялангуяа орон нутгийн түвшинд) нэр дэвшигчид өөрийн хөрөнгөөр сонгуульд оролцох байдал ажиглагдаж байна.³³ Энэ нь улс төрд хувь хүний нөлөө харьцангуй өндөр, намууд институцийн хувьд сул байгаатай холбоотой. Нэр дэвшигч кампанит ажлаа өөрийн хөрөнгөөр санхүүжүүлэхийн хэрээр, шийдвэр гаргах үйл явцад намын нөлөө сулрах хандлагатай байх ба нэр дэвшигч албан тушаалд сонгогдсон ч энэ байдал арилдаггүй.

Нэр дэвшигч өөрийн хөрөнгөөс хэдий хэрийг зарж болох талаар бүс нутгийн хэмжээнд нийтлэг ойлголт байхгүй байна. Нэг жишээ дурдахад нэр дэвшигчийн нийлүүлэх санхүүжилтээс намууд нь ихээхэн хамааралтай байдаг Аргентинд 2009 оны орон нутгийн сонгуулийн үеэр Юнион Пропуэста Републикана намаас нэр дэвшигч Франсиско Нарваэз “Кампанит ажил маш их өртөг зардалтай, энэ зардлыг бүгдийг би гаргасан. Миний мөнгө.”³⁴ гэж мэдэгдсэн нь бий. Колумби зэрэг улс ерөнхийлөгчийн сонгуулиас

бусад сонгуульд нэр дэвшигчийн өөрөөс гаргах хөрөнгө нь хандивын дээд хэмжээнд нийцэх шаардлагагүй байдаг. Гэхдээ нэр дэвшигч сонгуулийн зардлын дээд хэмжээг баримтлах ёстой.

Колумбид 2011 оны кампанит ажилд зарцуулсан санхүүжилт нийт 362 тэрбум песо (\$262.6 сая) байсны гуравны хоёрыг нэр дэвшигчид, тэдний төрөл садан гаргасан байх аж.³⁵ Мөн Коста Рикагийн нэр дэвшигч Партидо Мовименто Либертарио намын тэргүүн Отто Гуэвара өөрийн бүх хөрөнгөө намын үйл хэрэгт зориулж, кампанит ажлын мөнгөө босгохын тулд бүр байшингаа хүртэл барьцаалж байжээ.³⁶ Эдгээр жишээнээс харахад улс төрд байр суурь олж авснаар бий болох ашиг нь нэр дэвшигч өөрийн дампуурах эрсдэлийг үл тоон зүтгэхүйц хэмжээнд байна. Гуэвара өөрөө намын удирдагч, бас нэр дэвшигч байсан тул хандив тусламжийн хувьд намаас, нэр дэвшигчээс гэж ангилах боломж энэ тохиолдолд үгүй юм. Нэр дэвшигчдийн хувиасаа гаргах санхүүжилт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бас нэг жишээ нь Чили Улс юм. 2005-2006 ба 2009-2010 оны хоёр сонгуулийн кампанит ажлын хооронд нийт сонгуулийн төсөвт нэр дэвшигчийн өөрийн хөрөнгийн эзлэх хувь 3.4-өөс 9 хувь болж нэмэгдсэн бол хувь хүн, хуулийн этгээдийн хандив 50-иас 59 хувь, төрийн санхүүжилт 13.6-аас 16 хувь болж тус тус өсжээ.³⁷

Намын зүгээс нэр дэвшигчийнхээ кампанит ажилд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх чадавх мөхөс байдгийн дээр, зохих ёсны эгэх хариуцлага шаардах боломж мөн хязгаарлагдмал. Сонгогчидтойгоо ойр ажиллаж байж нэр дэвшигч улс төрийн капиталаа бүрдүүлэх бөгөөд энэ харилцаанд намаас нөлөөлөх хүндрэлтэй байдаг аж. Өөрөөр хэлбэл, сонгуулийн үр дүн нэр дэвшигчийн санхүүгийн боломжоос шууд хамааралтай болж, тэр хэрээр улс төрийн оролцоо хязгаарлагдаж улмаар улс төр элитүүд, олигархуудын нөлөөнд автах эрсдэл үүснэ. Энэ нь сонгуулийн тэгш эрхэд харшлах бөгөөд санхүүгийн боломж хомс нийгмийн тодорхой бүлгийн гишүүд, үүнд ялангуяа эмэгтэйчүүдийн улс төр дэх оролцоонд бэрхшээл учруулж байна.

Сонгуульт албан тушаалтнуудаас татах санхүүжилт

Намын орлогын нэг эх үүсвэр нь сонгуульт болон төрийн албанд намын төлөөлөл болж очсон гишүүдээс мөнгө татах, эсвэл цалингаас нь татвар суутгах явдал юм. Энэ аргыг ерөнхийдөө олон оронд хориглодог ч хэд хэдэн улсад ашиглаж байна. Аргентин Улс дахь Радикал Иргэний Холбоо Нам орлогоо албан ёсны вэб

хуудсандаа нийтэлж мэдээлдэг. Энэ мэдээллээс 2008-2012 оныхыг харьцуулж харахад төрийн албанд ажиллаж буй намын гишүүдээс авсан татвар, суутгал намын нийт орлогын 40 хувийг бүрдүүлж байхад намын гишүүнчлэлийн татварын орлого 20 хувийг эзэлж байжээ. Боливи Улсын Социализмын төлөөх Хөдөлгөөн Намын парламентын гишүүн Густаво Торрикогийн хэлснээр намд өгөх хандив тухайн хүний сарын орлогоос хамаардаг бөгөөд өнгөрсөн хоёр сонгуулийн хугацаанд парламентын гишүүд сонгуулийн өмнөх хоёр сарын цалингийнхаа 40 хувийг намдаа хандивлажээ.³⁸

Зарим оронд төрийн албан хаагчаар ажилладаг намын гишүүдийн цалингаас суутгах, татвар авахыг намуудад хориглодог. Жишээлбэл, Бразилд Сонгуулийн Ерөнхий Хорооны №22025 тогтоолоор цалингаас албадан суутгах нь хууль бус, үндсэн хууль зөрчсөн үйлдэл гэж тогтоожээ.³⁹

Хуулиас гадуурх санхүүжилт

Улс төр болоод санхүүгийн тогтолцоонд хууль бус аргаар олсон мөнгө ашиглагдах болсон нь Латин Америкийн ардчилалд ноцтой бэрхшээл учруулж байна. Бохир мөнгө хүлээн авсан нам, нэр дэвшигчид болоод санхүүжүүлэгчийн хооронд өрийн холбоо үүсэж, улмаар хандив авсан тал нөлөөнд автах магадлал өндөр. Жишээлбэл, санхүүжүүлэгчийн зүгээс дуулгавартай нэгнийг нэр дэвшүүлэхээр улс төрийн намд шахалт үзүүлэх тохиолдол гардаг.

Тус бүс нутгийн улс орнуудын эдийн засагт хууль бус аргаар олсон мөнгө ихээр нэвтэрч улмаар ДНБ-ийх нь ихээхэн хэсгийг эзлэх болсон ба ялангуяа Мексик, Колумби улсуудад энэ нь нэлээд хурцадмал асуудал болоод байна. Мексик Улсад жишээ нь, албан ёсны эдийн засгийн салбаруудаас бүрдүүлж буй ДНБ-ийн 77 хувь нь зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэглэлүүдийн оролцоотой гэсэн мэдээлэл байдаг. Гватемалд энэ үзүүлэлт 82 хувьд хүрсэн нь асуудал бүр хүндэрснийг илтгэнэ.⁴⁰ Мексикт жилд 10-12 тэрбум ам.доллартай тэнцэх мөнгө угаагддаг гэдэг бол үүнийг зөвхөн гурван муж улсад л хууль бус гэж үздэг байна.⁴¹ Мексикийн мансууруулах бодис тээвэрлэгчид, зохион байгуулалттай гэмт хэрэгт оролцогчид орон нутгийн удирдлагыг сонгох сонгуулийг санхүүжүүлдэг, эсвэл авлига өгдөг болох нь нэгэнт тогтоогдсон билээ.

2008 онд Колумбийн хар тамхи тээвэрлэх бизнесийн үнэлгээг тооцож үзэхэд нийт 13.6 тэрбум песо (\$9.87 сая) буюу ДНБ-ийн

2.3 хувьтай тэнцэх хэмжээнд хүрч байсан удаатай.⁴² Тус улсад улс төрчид нь зэвсэгт бүлэглэлүүдтэй холбоотой, тэдний хар тамхины наймаанаас хувь хүртдэг болохыг илчилсэн ноцтой дуулиант хэргүүд удаа дараа гарсан байдаг.⁴³ Нэг тод жишээ дурдахад, хар тамхины алдартай наймаачин Пабло Эскобар улс төрд орохын тулд өөрийн гэсэн нам байгуулж байв.⁴⁴ Зарим судлаачийн зүгээс Колумбийг үр нөлөөтэй хариуцлагын тогтолцоо нэвтрүүлж хар тамхины наймааны орлого улс төрд нэвтрэх урсгалыг хаасан амжилтын жишээ гэж үздэг ч хариуцлага суларсаар байгаа шүүмжлэл нэмэгдсээр иржээ.⁴⁵

Латин Америкт бохир мөнгөтэй холбоотой дуулиант хэргүүдийг шалгах нь ховор ба ийм хэргүүдэд нэр холбогдсон улс төрчид хариуцлагаас мултарсаар ирсэн. Аргентин Улсад гэхэд нэр дэвшигчид холбогдсон олон дуулиант хэрэг гарч, заримыг нь мөрдөн шалгаж байсан ч хариуцлага тооцсон удаагүй. Эмийн картельтай холбоотой хэрэг шуугиан дэгдээхэд Үндэсний Сонгуулийн Танхим нь сонгуулийн хэрэг тусгайлан хариуцдаг шүүхээс хууль бус санхүүжилтийн зөрчлийг шийдвэрлэж өгөхийг шаардаж байсан удаатай.⁴⁶ Хэрэг шийдвэрлэлгүй сунжруулах нь хэвийн үзэгдэл байсан бөгөөд, улс төрчдийн үйлдсэн гэмт хэрэг шийдэгдэлгүй дунджаар 14 жил сунжирдаг ажээ.⁴⁷

Ийм төрлийн гэмт хэргийг хянан шалгахад сонгуулийн байгууллагууд нь туслах чанарын үүрэг гүйцэтгэх ба прокурор болон түүнтэй адилтгах байгууллага голлон хариуцах нь түгээмэл. Үүнтэй холбоотой хууль бус санхүүжилтийг таслан зогсоохын тулд сонгуулийн төв байгууллага (СТБ) болон прокурорын байгууллага хоорондын хамтын ажиллагаа чухал болохыг дурдсаар иржээ.⁴⁸ Мөн мэргэжилтнүүд Палермогийн Конвенцын дөрвөн тулгуурт зорилт болон Мөнгө угаахтай тэмцэх санхүүгийн арга хэмжээ авах байгууллагын⁴⁹ зөвлөмжүүдийг хэрэгжүүлэхийг зөвлөсөн байдаг.⁵⁰

Латин Америкийн орнуудын улс төрийн санхүүжилтэд хууль бус аргаар олсон мөнгөний үзүүлэх нөлөө нь зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй сууриараа холбогдсон байх учир гэмт бүлэглэлүүдийн сүлжээ, тэдгээрийн үйл ажиллагаатай холбогдох өргөн хүрээний асуудлаас салангид шийдвэрлэх боломжгүй юм.

Хандивын хязгаар

Аргентин, Боливи, Эквадор, Гватемал, Перу, Уругвай зэрэг цөөхөн оронд сонгуулийн бус үеэр улс төрийн намд өгөх хандивт дээд

хэмжээ тогтоодог. Бүс нутгийн нийт улс орны 61 хувь нь намд, 50 хувь нь нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хэмжээнд хязгаар тогтоодог ажээ. Үүний цаана тодорхой хандивлагчид улс төрд хэт их нөлөөтэй болохоос сэргийлэх, улс төрийн тэгш оролцоог хангах зорилго агуулагддаг. Гэвч хандивын дээд хэмжээг дагаж мөрдөж байгаа эсэхэд хяналт тавихад хүндрэлтэй агаад ялангуяа мөнгөн бус хандивыг бүртгэх зохицуулалттай улс ховор байгаа нөхцөлд хуулийн хэрэгжилтийг хангахад бэрхшээлтэй байна.

Бүс нутгийн хэмжээнд хандивын хязгаарыг хэтрүүлэх үзэгдэл түгээмэл бөгөөд хандивын дээд хэмжээг тойрон гарах “шинэлэг” нягтлан бодох бүртгэлийн практик, механизм хүртэл бий болсныг зарим нь шүүмжилдэг.⁵¹ Мексикт дээд хэмжээг давсан хандивыг иргэний нийгмийн байгууллагын нэрээр хүлээж аваад Висенте Фоксын⁵² сурталчилгаанд зарцуулсан нь ил болж буруутай этгээдэд хариуцлага тооцож байсан жишээ бий.⁵³

Төрийн санхүүжилт

Төрийн шууд санхүүжилт

Хувийн эх үүсвэрээс үүдэлтэй санхүүжилттэй холбоотой авлигыг таслан зогсоох нэг арга зам нь төрийн шууд санхүүжилт олгох явдал юм. Бүс нутгийн орнуудыг ерөнхийд нь авч үзэхэд 88 хувьд нь төрийн санхүүжилт нэвтрүүлсэн байгаа нь улс төрийн тэгш өрсөлдөөний нөхцөлийг бүрдүүлэхэд тодорхой хэмжээгээр нөлөөлжээ. Онолын хувьд авч үзэхэд, төрийн шууд санхүүжилт нь улс төрийн намын төлөвшилд сайн нөлөө үзүүлэх бөгөөд тэгш өрсөлдөөний нөхцөлийг хангах хүрээнд бүх нэр дэвшигчид тодорхой хэмжээний гарааны мөнгө олгох замаар эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлэх хөшүүрэг болох бололцоотой. Гэсэн хэдий ч төрийн санхүүжилт нь бүс нутгийн хэмжээнд авлигыг бууруулахад нөлөө үзүүлж чадаагүй хэвээр байна.⁵⁴

Бүс нутгийн улс орнуудын 88 хувь нь улс төрийн намуудад төрөөс шууд санхүүжилт олгох хуультай байгаа нь ийм төрлийн санхүүжилт намд ямар чухал болохыг зарим талаар илтгэж буй ч намын нийт санхүүжилтэд чухам ямар жин татаж байгаа нь тодорхой бус аж. Тус бүс нутагт нэлээд эртнээс төрийн санхүүжилтийг хуульчилж эхэлсэн байх бөгөөд 1928 онд Уругвайд анх нэвтрүүлжээ. Үүний дараа Коста Рика (1949 он), Аргентин (1957 онд төрийн шууд бус, 1961 онд шууд санхүүжилт), Перу (1966 онд шууд бус, 2003 оноос шууд), Никарагуа

(1974), Мексик (1977) зэрэг орнууд нэвтрүүлжээ. Ардчилсан үзэл санаа тэлэхийн хэрээр ийм хуулийн зохицуулалтыг Эквадор 1978, Гондурас 1981, Сальвадор 1983, Колумби болон Гватемал 1985, Парагвай 1990, Бразил 1995, Панама болон Доминикан Улс 1997 онуудад тус тус баталжээ. Венесуэл, Боливийн хувьд энэ үйл явц арай өөрөөр өрнөсөн. Венесуэлд 1973 онд, Боливит 1997 онд төрийн санхүүжилт нэвтрүүлсэн боловч 1999, 2008 онуудад тус тус цуцалжээ.⁵⁵

Улс төрийн нам оршин тогтноход төрийн санхүүжилт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг ч нөгөөтэйгүүр намууд төрөөс хамааралтай болох эрсдэл мөн дагуулдаг. Иргэдийн хандиваар санхүүжих нь намуудад сонгогчидтойгоо ойр харилцаа холбоо үүсгэх хөшүүрэг болох сайн талтай. Хэдийгээр хувийн эх үүсвэр бүхий санхүүжилтийн талаар харьцуулсан тоо баримт хомс ч нам, нэр дэвшигчийн нийт орлогод төрийн санхүүжилтийн эзлэх жин нэмэгдсээр байгааг дараах тоо баримтаас харж болно.

Хүснэгт 5.1. Латин Америкийн улс орнуудын улс төрийн нам ба төрийн санхүүжилтийн хамаарал

Орон	Он/Сонгууль	Төрийн санхүүжилтээс хамаарах байдал (%)
Аргентин	2003 (ерөнхийлөгчийн)	44
	2007 (ерөнхийлөгчийн)	36
	2009 (хууль тогтоох)	23
	2010 (ерөнхийлөгчийн)	60
Чили	Мэдээлэл байхгүй	16–20
Колумби	2006 (ерөнхийлөгчийн)	89
Коста Рика	2010 (ерөнхийлөгчийн)	33
Доминиканы БНУ	2000	58
Гватемал	2011 (ерөнхийлөгчийн)	12 ⁵⁶
Гондурас	1997	10
Мексик	2012 (ерөнхийлөгчийн)	95
Никарагуа	2006 (ерөнхийлөгчийн)	51
Панам	1999	30
Уругвай	2009 (ерөнхийлөгчийн)	80

Эх сурвалж: Bértoa, Molenaar, Piccio and Rashkova 2014

Хүснэгт 5.1-ээс харахад Гондурас, Гватемалын намууд төрийн санхүүжилтээс хамаарал багатай, Колумби, Мексикт маш их хамааралтай гэх зэргээр улс бүрт нөхцөл байдал ихээхэн ялгаатай байна.

Төрийн санхүүжилт хэдийгээр тэгш өрсөлдөөний нөхцөлийг хангах, улс төрийн намын төлөвшилд тустай нөлөөтэй боловч сонгуульд санхүүжилт бүгдэд нь олгох уу, эсвэл сонгогчдын дэмжлэг хүлээж чадсан эсэхийг харгалзан заримд нь өгөх үү гэсэн амаргүй асуулт тулгарна. Томоохон намуудын зүгээс сонгуулийн амжилтыг харгалзан санхүүжүүлэх нь зөв гэдэг бол жижиг намуудын хувьд ижил хэмжээгээр хуваарилах нь шударга гэж ерөнхийдөө үзэх хандлагатай байдаг.

Төрийн санхүүжилтийг тэгш хуваарилах асуудлаар Колумби Улсын зохицуулалтыг сайн туршлагад тооцдог. Тус улсад тодорхой шаардлага хангасан нэр дэвшигч бүрт кампанит ажилд нь зориулж урьдчилгаа өгөх журам 2006 онд нэвтрүүлж, улмаар төрөөс ижил хэмжээний санхүүжилт олгосноор сонгуулийн үр дүн нь нэр дэвшигчийн бэл бэнчин бус, чадвараас нь хамаарах нөхцөлийг бүрдүүлж чаджээ.⁵⁷ Үүнийг нэвтрүүлэхдээ сонгуулийн зардлын болоод хувийн эх үүсвэрээс авч болох хандивын дээд хязгаарыг тус тус тогтоож хавсран хэрэгжүүлсэн бөгөөд үр дүнд нь тэгш өрсөлдөөний нөхцөлийг хангахад чухал ахиц гарчээ.

Коста Рика Улсад засгийн газрын өрийн бондоор санхүүжих боломж намуудад олгосон нь ээдрээтэй нөхцөл байдал үүсгэсэн тохиолдол гарч байв. Зарим нам олон нийтийн санал асуулгын үр дүнд үндэслэн тооцоолсон банкны баталгаа гаргуулсан байдаг ба үүнтэй холбоотой сонгогчдын санал асуулгаар сул үнэлгээ авсан намууд бага санхүүжилт авах болжээ. Гэтэл зарим нам нь бодит байдалд сонгогчдоос авах дэмжлэг нь олон нийтийн санал асуулгаар авсан дүнгээс нь илүү гарна гэж тооцон, улмаар сонгуулиар авах санал нь төрөөс хангалттай санхүүжилт авах боломж нээх тул түүгээрээ дараа нь өрөө төлнө гэж тооцоолж эрсдэлтэй алхам хийсэн байх нь ч бий.⁵⁸

Санхүүжилт олгох цаг хугацаа нь өрсөлдөөний боломжид нөлөөлөхүйц үр дагавар бий болгодог учир бас чухал. Колумбид сонгуулийн амжилтад тулгуурлан төрийн санхүүжилт олгодог тогтолцоотой бөгөөд сонгогчдоос авсан саналын тоонд дүйцүүлэн, сонгууль дууссанаас хойш хэдэн сарын дараа санхүүжилт олгодог тул намууд кампанит ажилдаа бага мөнгө зарцуулдаг байна. Коста

Рикад сонгуулийн байгууллага нь санхүүгийн тайлан гаргах талаар тодорхой заавар зөвлөгөө өгөөгүйн улмаас санхүүгийн тайлангаа буруу гаргаж, улмаар авах санхүүжилт нь саатахад хүрсэн гэх гомдол намуудаас гарч байжээ.⁵⁹

Мөн төрийн санхүүжилтийг буруу зарцуулсан, төрөөс хангалттай төсөв батлаагүй, төрийн санхүүжилт цагтаа орж ирэхгүй байх гэх зэрэг асуудал гардаг аж. Перу Улсад намуудад төрийн санхүүжилт олгох хуультай хэдий ч санхүүжилт олгох эсэх шийдвэр нь төсвийн нөхцөл байдал, гүйцэтгэх засаглалын байгууллагын шийдвэрээс хамаарах тул бодит байдалд улс төрийн намууд төрөөс ямар ч санхүүжилт авч чаддаггүй аж. Олон нийтийн дунд дэмжлэг багатай намуудыг санхүүжүүлэх нь улс төрийн хувьд таатай бус гэж шийдвэр гаргагчийн зүгээс үзэх хандлага мөн ажиглагддаг. Зарим намын удирдлага нам доторх дарамт шахалтаас болгоомжлон төрөөс санхүүжилт авахаас зайлсхийдэг аж. Хуулийн хэрэгжилт сул байгаатай холбоотой “улс төрийн намуудад олгох төрийн санхүүжилтийг тогтмолжуулж, намууд зээл авч буй тохиолдолд сонгуульд оролцоход хүрэлцэхүйц байх нөхцөлийг хангахыг Америкийн Улсуудын Байгууллага (OAS)-аас зөвлөсөн байдаг.⁶⁰

Зарим улсад төрийн санхүүжилтийн өвөрмөц хэлбэр бий. Чили Улсад төрийн санхүүжилтээс гадна зарим нам нь дарангуйлагч засаглалын үед төрөөс учруулсан хохирлын нөхөн төлбөр авдаг байна. Коммунистуудын Нам (Partido Comunista) 2008 болон 2010 онуудад нөхөн олговорт 10 сая ам.доллартой тэнцэх хэмжээний мөнгө төрөөс авчээ.⁶¹

Төрийн санхүүжилт ба жендерийн тэгш байдал

Улс төр дэх жендерийн тэгш байдал Латин Америкийн орнуудын хувьд алсын зорилт хэвээр байна. Гэхдээ тус бүс нутгийн улс орнуудын гуравны нэг нь төрийн санхүүжилтийн тодорхой хэсгийг намын доторх болон нэр дэвшигчдийн жендерийн тэгш байдлыг хангахад зориулах болсон нь дэлхийн дунджаас өндөр үзүүлэлт юм.

Санхүүгийн ийм хөшүүрэг нь тэгш өрсөлдөх нөхцөлийг хангаж, эмэгтэйчүүд сонгуульд амжилттай оролцоход дэм болох зорилготой. Бразилд 2006 оны мужийн депутатын сонгуулиар хийсэн судалгаанаас үзэхэд, эмэгтэйчүүд хувь хүмүүсээс цуглуулсан хандиваас бусад төрлийн санхүүжилтээр эрэгтэй нэр дэвшигчдээс хоцрох хандлагатай байжээ. Мөн онд болсон холбооны түвшний сонгуульд эмэгтэйчүүд санхүүжилтийн ямар ч төрлөөр давуу байж

чадаагүй байх агаад гагцхүү “хороод”-оос олгосон санхүүжилтээр эрэгтэйчүүдтэй адил байв. 2010 онд санхүүгийн чадавхын ялгаа улам ихсэж, эмэгтэй нэр дэвшигчид эрэгтэйчүүдтэй харьцуулахад аль ч эх үүсвэрээс илүү хувьтай санхүүжилт авч чадаагүй байна.⁶² Эрэгтэй, эмэгтэй нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн ялгаа болон хэвлэл мэдээлэл ашиглах боломж тэнцвэргүй байгаа талаар дор авч үзье.

Коста Рика Улсад намууд нь сургалтын зорилгоор олгогдсон санхүүжилтийг зарцуулахдаа тэгш байдлыг ханган ажилласан болохоо нотлох үүрэг хүлээдэг. Хэрэв тэгш байдлыг хангаагүй бол холбогдох зардлыг нь төрийн санхүүжилтээс хасах бололцоотой аж. Гондураст жендерээр ялгаварлан гадуурхахаас урьдчилан сэргийлэх бодлого гаргаж, сонгуулийн төв байгууллагад танилцуулахыг намуудаас шаарддаг байна. Хэрэв энэ шаардлагыг биелүүлээгүй бол төрөөс олгож буй санхүүжилтийн 5 хувьтай тэнцэх хэмжээний торгууль ногдуулдаг аж. Бразилд төрийн санхүүжилтийн таван хувийг эмэгтэйчүүдийн оролцоог хөхиүлэн дэмжихэд зарцуулах ёстой бол Колумбийн намууд төрөөс авсан мөнгөний 15 хувийг эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжсэн арга хэмжээ багтаасан үйл ажиллагаанд зарцуулах үүрэг хүлээдэг байна. Мексикт намууд нийт санхүүжилтийн хоёр хувийг жил бүр эмэгтэйчүүдийн манлайллын хөтөлбөрт зарцуулах ёстой. Панамд иргэний боловсрол, сургалтын зорилгоор олгосон санхүүжилтийн 10 хувийг эмэгтэйчүүдийн боловсролд зориулахыг шаардсан хууль үйлчилдэг.⁶³ Бразил Улс 2009 онд шинэлэг механизм нэвтрүүлж, хэвлэл мэдээллээр үнэ төлбөргүй явуулах сурталчилгааны тодорхой хувийг эмэгтэй нэр дэвшигчдэд хуваарилах болжээ.⁶⁴

Зарим тохиолдолд намууд санаачилга гарган эмэгтэй нэр дэвшигчдэд тулгардаг санхүүгийн бэрхшээлийг шийдвэрлэх зорилго бүхий арга хэмжээ авч хэрэгжүүлсэн туршлага мөн байдаг. Коста-Рикад Үндэсний чөлөөлөх нам (Partido Liberacion Nacional) ба Иргэний үйл хэргийн нам (Partido Accion Ciudadana)-ын дүрэмд жендерийн сургалтад зориулан төсөв гаргах талаар заасан нь зарим талаар хуульд туссан шаардлагаас ч илүү далайцтай арга хэмжээ болжээ. Эль Сальвадорт Френте Фарабундо Үндэсний чөлөөлөх фронт (Frente Farabundo Marti de Liberacion Nacional) нам 2007 онд эмэгтэй нэр дэвшигчдээ дэмжих хөрөнгө босгох стратеги боловсруулж байв. Тэрчлэн Панамд Парламентын гишүүд болон хуучин гишүүдийн холбоо санхүүжилт босгох сэдвээр эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулсан сургалт тогтмол зохион байгуулдаг ажээ.

Дээр дурдсан арга хэмжээнүүд саяхнаас хэрэгжиж эхэлсэн учир үр нөлөөг нь авч үзсэн судалгаа ховор байна. Гэхдээ Мексикт хийсэн нэг судалгаанд “эмэгтэйчүүдэд төрийн санхүүжилтийн хоёр хувийг зориулах шаардлага нь квоттой адил зүгээр л нэг цаасан дээрх хэрэгждэггүй тоо юм”⁶⁵ гэж дүгнэжээ. Эмэгтэйчүүдэд зориулах ёстой мөнгийг хэрхэн ашиглах талаар заавар журам дутмаг байх тул өөр зорилгоор зарцуулах явдал их гардаг бөгөөд эмэгтэйчүүдтэй холбоотой үйл ажиллагаанд зарцуулсан ч араас нь тавих хяналт сул байдаг.⁶⁶ Юутай ч жендерийн квот болон төрийн санхүүжилтийг хамтатган ашиглаж байгаа нь зарим оронд улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоо, тэгш эрхийг хангах улс төрийн хүсэл зориг байгааг харуулж байна. Гэхдээ цаашид энэ талаар хийх ажил их байна.

Төрийн шууд бус санхүүжилт – хэвлэл мэдээллийн хүртээмжийн ач холбогдол

Ерөнхийдөө бүс нутгийн улс орнуудын 78 хувьд нь төрийн шууд бус санхүүжилтийн ямар нэг хэлбэрийг зохицуулсан хуультай. Түүнчлэн 22 хувь нь буюу Боливи, Гватемал, Панам, Парагвай зэрэг улсад төрийн шууд санхүүжилт огт байхгүй, эсвэл өмнө байсан зохицуулалтаа цуцалсан байх аж. Төрөөс шууд бус санхүүжилт олгодог улсуудаас Коста Рика, Гондурас, Венесуэлээс бусад нь үнэ төлбөргүй болон хөнгөлөлттэй үнээр хэвлэл мэдээлэл ашиглах боломж олгох хуулийн зохицуулалттай. Сонгуулийн кампанит ажлын зардал нэмэгдэж буй энэ үед нам, нэр дэвшигчдэд энэ нь маш чухал дэмжлэг болдог байна.

Хэвлэл мэдээллийг төрийн шууд бус санхүүжилтийн хэлбэр болгон ашиглах хоёр хувилбар байдаг. Эхнийх нь хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр сурталчилгаа явуулах цаг, орон зайг үнэ төлбөргүйгээр намуудад олгох явдал юм. Үүнийг хуулиар зохицуулах учир төр болон нам аль аль нь хэвлэл мэдээллийн байгууллагад мөнгө төлөх шаардлагагүй. Хоёр дахь нь, сурталчилгааны төлбөрийг нь төрөөс хариуцах хэлбэр бөгөөд үүний нэг жишээ нь Мексик Улс юм. БН Доминикан Улс, Эль Сальвадор, Гватемал, Никарагуа, Панам зэрэг улсад зөвхөн төрийн мэдлийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр үнэ төлбөргүй сурталчилгаа явуулах зохицуулалттай. Харин бусад оронд төрийн болон хувийн гэж ялгалгүйгээр хэвлэл мэдээллийг үнэ төлбөргүй ашиглах боломж олгодог ажээ. Үүний зэрэгцээ Аргентин, Мексик, Эквадор улсуудад нэмэлтээр төлбөртэй сурталчилгаа явуулахыг хориглодог.

Хэвлэл мэдээллийн хүртээмжтэй холбоотой маргаантай нэг асуудал нь нэвтрүүлгийн цаг, хэвлэмэл сурталчилгааны орон зайг хуваарилах механизм. Бразилд Конгресс (парламент) дахь суудлын тоонд нь дүйцүүлэн цаг, орон зай хуваарилах талаар яриа мэтгэлцээн өрнөж байсан. Парана мужийн захирагчид социалист (PSTU) намаас өрсөлдсөн нэр дэвшигч Аванилсон Араюхо нь өөрийн өрсөлдөгч социал демократ намын Бета Рика (PSDB) болон ардчилсан намын Омар Диас (PDT) нар долоо хоногийн гурван өдөр зургаан минутын цагтай байхад өөрт нь дөнгөж 50 секунд ноогдож байна гэж эсэргүүцэж байжээ.⁶⁷

... жендерийн квот болон төрийн санхүүжилтийг хамтатган ашиглаж байгаа нь зарим оронд улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоо, тэгш эрхийг хангах улс төрийн хүсэл зориг байгааг харуулж байна. Гэхдээ цаашид хийх ажил их байна.

Хэвлэл мэдээллийн хүртээмжтэй холбогдож гардаг нэг асуудал бол хэвлэл мэдээллийн байгууллага улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд сурталчилгааны цаг, хэвлэлийн зай талбай

хандивлах явдал юм. Хэвлэл мэдээллийн байгууллага эдийн засгийн томоохон ашиг сонирхол, бизнесийн хүчирхэг бүлэглэлтэй холбоотой байх тохиолдол элбэг. Тодорхой улс төрчийн ивээлд багтахын тулд нэр дэвшигчдэд ялгавартай хандах үзэгдэл гаргахаас эхлээд хэвлэл мэдээлэл, улстөрчийн хоорондын харилцаанд ээдрээтэй зүйл олон гардаг. Уругвай Улсад нэгэн гэр бүлийн консорциумын мэдэлд байдаг хувийн телевизийн гурван суваг ердийн тарифаа 95 хувь хүртэл хөнгөлсөн үнээр нэр дэвшигч, намуудад үйлчилгээ үзүүлдэг жишээг дурдаж болно. Дээрхээс арай өөр нэг арга нь намууд, нэр дэвшигчид огт мөнгө төлөхгүй байж, холбогдох зардлыг кампанит ажлын хандивт тооцох арга юм.⁶⁸

Гватемалд телевизийн өргөн нэвтрүүлгийн монопол эрхийг Ремижио Ангел Гонзалес гэгч хувийн оператор бизнесмен арав гаруй жил бүрэн эзэмшиж байжээ.⁶⁹ Улмаар энэхүү монопол эрх нь улс төрд нэр нөлөөтэй этгээд болоход нь дэмжлэг болсон байх аж. 1999 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн үеэр Гонзалес өөрийн монопол телевизийг Альфонсо Портиллог дэмжихэд ашигласнаар Портилло ерөнхийлөгч болсон бөгөөд дараа нь түүний хамаатан садныг олноор нь албанд томилсон байдаг.⁷⁰

Энэ мэт жишээнээс улбаалан улс төрийн нам, хэвлэл мэдээллийн хоорондын холбоо, ялангуяа хэвлэл мэдээлэл болон улстөрчдийн

хоорондын харилцан хамаарал нь эрхгүй анхаарал татах асуудал мөн болно. Албан ёсны сурталчилгааг улс төрийн суртал нэвтрүүлэгт ашиглах нь бас нэг бэрхшээлтэй асуудал мөн бөгөөд энэ талаар төрийн нөөцийг зүй бусаар ашиглах тухай бүлэгт тодорхой авч үзэх болно.

Хэвлэл мэдээллийн хүртээмж ба гендер

Хэвлэл мэдээллийн хүртээмжийг гендерийн талаас авч үзэх нь сурталчилгааны цаг, зай талбайг төрийн санхүүжилт хэлбэрээр гендерийн мэдрэмжтэй хуваарилах загварууд боловсруулахад ач холбогдолтой байх сайн талтай. 2006, 2010 онуудад Перу Улсад сонгуультай холбоотой гендерийн асуудлыг тусгайлан хөндсөн судалгаанд хэвлэл мэдээллийн сурталчилгаа болон зардлыг тооцож үзэхэд гендерийн тэнцвэргүй байдал ажиглагдаж байгааг тэмдэглэжээ. Перуд нэр дэвшигчдийн дор хаяж 30 хувь нь эмэгтэйчүүд байхыг шаарддаг квот үйлчилдэгтэй холбоотой хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр эмэгтэйчүүд сурталчилгаа явуулах боломжийг ядаж үүнтэй тэнцэхүйц хэмжээнд байх ёстой гэсэн хүлээлт бий. Гэтэл бодит байдалд хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн төрлөөс хамаараад энэ үзүүлэлт ихээхэн доогуур байж ирснийг судалгаа харуулдаг. Тухайлбал, 2006 оны сонгуулиар (Лима хотын тойрогт) нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдэд сонин сэтгүүлийн 19, телевизийн сурталчилгааны цагийн 22, радиогийн сурталчилгааны цагийн 26 хувь тус тус ногджээ.⁷¹ Лима хотын тойрогт хийсэн судалгаагаар, эмэгтэй нэр дэвшигчидтэй харьцуулахад эрэгтэй нэр дэвшигчдийн сурталчилгаандаа зарцуулсан цаг нь 4.6 дахин их байжээ. Эмэгтэйчүүд сонин хэвлэлийн зайн 19, радиогийн 12 хувь, телевизийн цагийн дөнгөж дөрвөн хувийг тус тус худалдаж авчээ.⁷² Харин 2010 оны сонгуулиар телевизийн салбарт ахиц дэвшил гарч, эфирийн сурталчилгааны цагийн 32 хувийг эмэгтэйчүүд авч чадсан байна. Гэвч бүх төрлийн хэвлэл мэдээллийн сурталчилгааны нийт зардлын 20 хувь л эмэгтэйчүүдэд ногдож байжээ.⁷³

Саяхан хийсэн⁷⁴ бүс нутгийн найман орны ерөнхийлөгчийн болон парламентын сонгуулийн⁷⁵ кампанит ажлын хэвлэл мэдээллийн мониторингийн судалгааг үзэхэд гендерийн холбогдолтой мэдээлэл хүргэх талаар тодорхой ахиц дэвшил гарсан хэдий ч эмэгтэй нэр дэвшигчдэд хэвлэл мэдээллийн хүртээмж хангалтгүй хэвээр байна гэж дүгнэсэн байна. Ялангуяа, олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл олон ургалч үзэл, гендерийн тэнцвэртэй байдлыг хангах үүргээ гүйцэтгэж чадахгүй байгааг онцолжээ.

Парламентын доод танхимд нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдэд ногдох хэвлэл мэдээллийн цаг, зай талбайг нийт нэр дэвшигчдийн дунд эмэгтэйчүүдийн эзлэх багахан хувьтай харьцуулахад дүйцэж хүрэхгүй байна. Харин Чили Улс л бүсийн хэмжээнд дээгүүр буюу нэр дэвшигчдийн 16 хувь нь эмэгтэйчүүд байхад хэвлэл мэдээллээр цацагдсан сурталчилгааны 18 хувь нь эмэгтэйчүүдэд ногдож байсан ажээ. Харин дээд танхимд нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн сонгуулийн сурталчилгаанд зориулагдсан телевиз радиогийн цаг, сонин хэвлэлийн зай талбайн хувь хэмжээ дөрвөн улсаас зөвхөн хоёрт л илүү байна. Тодруулбал, БН Доминикан Улсад нэр дэвшигчдийн 12 хувь нь эмэгтэйчүүд байсан бөгөөд тэдэнд зориулагдсан хэвлэл мэдээллийн цаг, зай талбайн хувь хэмжээ 36, Колумби Улсын хувьд нэр дэвшигчдийн 19 хувь нь эмэгтэй, хэвлэл мэдээллийн цаг, зай талбайн 23 хувь тэдэнд оногдсон үзүүлэлттэй байжээ.⁷⁶

Аргентин, Боливи, Чили, Коста Рика, Гватемал, Перу улсуудад төрийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр жендерийн асуудлыг хөндсөн хувь хэмжээ хувийн хэвшлийнхээс бага байна. Аргентин, Чили, Коста Рика, Гватемал, Перу улсуудын Доод танхимд нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдэд төрийн мэдлийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүд нь хувийн хэвшлийнхтэй харьцуулахад маш бага цаг, зай талбай олгосон, бүр огт өгөөгүй тохиолдол ч гарсан ажээ.⁷⁷ Гэсэн хэдий ч жендерийн тэгш байдлын талаарх мэдээллийн өнгө аяс чанарын хувьд ерөнхийдөө сайжирч байгаа талаар дээр дурдсан билээ. Тухайлбал, Перугаас бусад улсад жендерийн холбогдолтой мэдээлэл эерэг, эсвэл төвийг сахисан өнгө аястай байжээ (Перуд мэдээллийн 54 хувийг сөрөг өнгө аястай мэдээлэл эзэлж байсан).⁷⁸

Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах үзэгдэл

Аль ч улсад төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах явдал төвөгтэй байдаг бөгөөд ялангуяа ерөнхийлөгчид нь эрх мэдлээ ашиглан дахин дахин сонгогдож ирсэн Латин Америкийн улс орнуудад дээрх асуудал нь бүр ярвигтай. Одоогийн байдлаар зөвхөн Колумби Улс сонгуулийн бүхий л үе шатанд төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглахыг хязгаарласан хуультай.⁷⁹

Төрийн нөөц, хөрөнгийг олон хэлбэрээр зүй бусаар ашигладаг. Жишээлбэл, Венесуэлд 2012 оны ерөнхийлөгчийн сонгуулийн кампанит ажлын үеэр Ерөнхийлөгч Хюго Чавест эфирийн 60 цаг ногдож, улмаар телевизийн 47 сувгаар тус бүр өдөрт дунджаар 47 минутын сурталчилгаа цацсан байхад түүний өрсөлдөгч Энрике

Каприлэст ердөө 3.5 цаг буюу өдөрт нийт гурван минутын эфирийн цаг ногдож байжээ.⁸⁰ Мөн засгийн газрын хөтөлбөрүүдийг улс төрийн зорилгоор ашиглаж байна гэх гомдол ч олон гарчээ.⁸¹ Боливийн 2010 оны сонгуулийн үеэр намын харьяалал бүхий төрийн албан тушаалтнууд сонгуулийн сурталчилгааны ажилд олноороо оролцсон байдаг.⁸²

Төрийн албан хаагчдын цалингаас хандив суутгаж авах замаар төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах хэлбэр мөн байна. Боливи, Никарагуа улсуудад эрх баригч намууд төрийн албан хаагчдын цалингийн тодорхой хувийг суутган авч эрх баригч намыг санхүүжүүлдэг тогтолцоо бий болгосон гэгддэг. Тухайлбал, Боливийн Уул уурхайн дэд сайд асан цалингийнх нь 10 хувийг татан авч Боливийн социалист нам (MAS)-ын сонгуулийн сурталчилгааг санхүүжүүлэхэд ашигласан талаар мэдээлэл байдаг.⁸³ Никарагуад төрийн албан хаагч цалингийнхаа 25 хувийг суутгуулдаг ажээ.⁸⁴

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зардал

Зардлын дээд хэмжээ

Латин Америкийн улс орнуудын дөнгөж гуравны нэг нь, улс төрийн намын дөрөвний нэг нь нэр дэвшигчийн зардалд хязгаар тогтоодог байна. Зардлын дээд хэмжээг үр дүнтэй, хэрэгжихүйц байдлаар тогтоох ёстой. Гэтэл тухайлбал, Колумби Улсад нэг талаас зардлын хязгаарлалтыг зохиомлоор хэт бага тогтоосон⁸⁵, нөгөө талаас сурталчилгаанд хэр хэмжээний мөнгө бодитой зарцуулж байгааг хянах механизм байхгүй тул энэхүү зохицуулалт хэрэгждэггүй аж. Эдгээр бэрхшээл нь холбогдох зохицуулалтыг зөрчсөн эсэхийг тогтооход хүндрэл учруулдаг байна.

Үүнтэй холбоотой Колумби Улс 2011 оны Улс төрийн намын тухай хуулиараа Ерөнхий прокурорын газрын дэргэд сонгуулийн зардлын дээд хэмжээг хэтрүүлсэн зэрэг сонгуулийн холбогдолтой зөрчлийн талаарх гомдол мэдээллийг шалгах эрх бүхий Сонгуулийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх нэгж байгуулжээ.

Бразил Улсад зардлын дээд хязгаарыг улс төрчийн хөрөнгө оруулалт гэдэг үүднээс нэлээд бодитой тогтоодог. Жишээ нь, Гойяния хотод нэр дэвшигчдийн тайлагнасан зардлыг жишээ болгон үзэхэд (бүгд дээд хязгаарын талд нь хүрэх хэмжээний зардал гаргаснаа тайланд тусгасан) тус улсын нутгийн гүнд байдаг ийм жижиг хотын сонгуулийн хувьд бодитой болох нь харагддаг.⁸⁸

Нэг талаас, зардлын хязгаарыг улс төрийн нам, нэр дэвшигчид сурталчилгаагаа үр дүнтэй зохион байгуулахад бэрхшээл учруулахуйц, зардлаа далдлан нуухаас өөр аргагүй байдалд хүргэхээр хэт багаар тогтоохгүй байх нь чухал. Гэвч нөгөө талаас, огт хязгаар тавихгүй байх (эсвэл зардлын дээд хэмжээг хэт өндөр тогтоох) нь чинээлэг нэр дэвшигчдэд мөнгөөр дулдуйдах боломж олгон өрсөлдөөний тэгш бус нөхцөл бий болгодог. Зардлын дээд хэмжээг хэрхэн зөв зүйтэй тогтоох нь тухайн улс орны онцлог орчин нөхцөлөөс хамаарч өөр өөр байна.

Бодит зарцуулалт

Латин Америкийн зарим оронд сонгуулийн зардал ерөнхийдөө нэмэгдэж байгаа дүр зураг ажиглагдаж байна. Зарим байгууллага, мэргэжилтний зүгээс үүнийг ноцтой гэж үзэж, сонгуулийн кампанит ажил нүсэр бүтэц, зохион байгуулалттай болсноос (төв штабын зохион байгуулалт болон захиргаа, зөвлөхүүд, маркетинг, сурталчилгаа, санал асуулга, харилцаа холбооны технологи) үүдэлтэй гэж шүүмжилсэр иржээ.⁸⁷ Сонгуулийн кампанит ажлын зардлын хэмжээ орон оронд өөр байх бөгөөд 2006 оны Бразилын парламентын сонгуулиар хамгийн их буюу 2.5 тэрбум ам.долларт хүрч байсан бол 2006 оны Мексикийн сонгуульд 301 сая, 1999-2000 онд Уругвайд 38.8 сая, Коста Рикад 2010 онд 27 сая ам.доллар тус тус зарцуулсан байх жишээтэй.⁸⁸

Заримдаа зардал хэт өндөр байгаа болон хоорондын зөрүү асар их байгааг хэрхэн тайлбарлах, яагаад нэг саналд ногдох зарцуулалт Бразилд, тухайлбал Мексикээс даруй 5 дахин их (19.90 ам.долларыг харьцуулах нь 4.20 ам.доллар), Коста Рикатай харьцуулахад нэг иргэнд ногдох зардал 2 дахин их (19.90 ам.долларыг харьцуулах нь 9.60 ам.доллар) байгааг судалж тогтоох шаардлага байна.⁸⁹

Сонгуулийн зардлын үлэмж хэсгийг сурталчилгаа, үүнд ялангуяа телевизийн сурталчилгаанд зориулдаг. Аргентинд 2007 оны сонгуульд өрсөлдөгчдийн нийт зардлын 80 хувь нь сурталчилгаанд нь чиглэсэн байх ба үүнээс 54 хувийг телевизийн сурталчилгаанд зарцуулжээ⁹⁰ (энд 2009 оны Улс төрийн санхүүжилтийн тухай хуулиар төлбөртэй сурталчилгааг хориглосон). Эль Сальвадор Улсын 2009 оны сонгуулиар телевизийн сурталчилгааны зардал нийт зардлын 90 хувийг эзэлж байсан⁹¹ бол Гватемалд 2011 оны сонгуулиар нийт зардлын 71 хувийг сурталчилгаанд, үүний 57 хувийг телевизийн сурталчилгаанд тус тус зарцуулжээ.⁹²

Гэвч эндээс урган гарах нэг асуулт нь хамгийн их мөнгө зарсан нам, нэр дэвшигч сонгуульд ялдаг уу гэсэн асуулт юм. Асуултын хариу нь өөр өөр байна. Аргентины 2007 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуульд Кристина Фернандес дэ Кёршнер хамгийн их мөнгө зарж улмаар ялалт байгуулсан. Харин ялалт байгуулаагүй боловч хоёрдугаарт жагсаж удаалсан нэр дэвшигч нь зарцуулсан мөнгөний хувьд түүний араас даага нэхэж асан Иорг Собиш биш Элиза Каррио байв.⁹³ Перу Улсын жишээн дээр намуудын телевизийн сурталчилгаанд зарцуулсан мөнгө болон сонгуулиар авсан суудлын тоо хоорондын хамаарлыг судалж үзэхэд тодорхой хамаарал ажиглагдаагүй байдаг.⁹⁴

Санал худалдан авалт

Тус бүс нутгийн ихэнх оронд санал худалдаж авахыг хориглосон байх бөгөөд ийм зөрчил гаргасан тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх хуультай. Сонгуулийн өдөр мөнгө, эсвэл эд зүйлээр сонгогчдын саналыг наймаалцах үзэгдэл нь улс төрчид үнэнч дэмжигчдээ нэг удаагийн бус, илүү зохион байгуулалттайгаар ивээн тэтгэдэг ивээн тэтгэгч-үйлчлүүлэгчдийн тогтолцооноос арай өөр (гэхдээ огт хамааралгүй бас биш) юм. Ямар нэг хэлбэрээр саналаа худалдах хүсэлт хүлээн авсан гэж мэдээлсэн сонгогчдын тоо 2010 оны байдлаар БН Доминикан Улсад хамгийн өндөр буюу 22 хувьтай байсан бол Чили Улсад хамгийн бага буюу 6 хувь байжээ.⁹⁵

Сонгуулийн ийм төрлийн зөрчил нийтлэг гардаг боловч хариуцлага хүлээлгэх нь ховор байдаг. Сонгуулийн санал худалдаж авах үзэгдлийг орон орноор харьцуулж үзэхэд зорилгын хувьд ижил ч сонгогчдын саналын төлөөсөнд өгөх эд бараа, амлалт нь өөр өөр байна. Тухайлбал, Бразилын дэд ерөнхийлөгчөөр сонгогдсон Асдрубал Бентес жирэмслэлтээс хамгаалах суваг боох мэс ажилбар, үр хөндөлт амлан эмэгтэйчүүдийн саналыг худалдан авсан тохиолдол гарч байв.⁹⁶ Мексикт Үндэсний үйл ажиллагааны нам (PAN) кино театр, машин засвар, аялал жуулчлал, эмнэлэг, их сургууль зэрэг бизнесийн болон бусад байгууллагаар дамжуулан хөнгөлөлттэй үйлчилгээ үзүүлэх замаар буюу шууд бус байдлаар санал худалдаж авч байсан.⁹⁷ Санал худалдаж авах нь Венесуэлд хууль зөрчсөн үйлдэл биш ч гэсэн 2010 онд сөрөг хүчин нь Чавесын Засгийн газрыг уутуул иргэдийн санал худалдаж авсан гэж буруушааж байжээ.⁹⁸

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын хэрэгжилт

Ил тод байдал

Латин Америкт улс төрийн намууд (зарим тохиолдолд нэр дэвшигчид) санхүүжилтээ ил тод тайлагнах асуудлыг зохицуулсан эрх зүйн орчин гэхээсээ илүү хуулиа дагаж мөрдөх асуудал гол бэрхшээл болоод байна. Судалгаанд хамрагдсан бүх улсаас Белиз, Эль Сальвадор, Венесуэлээс бусад нь намын санхүүжилтээ тогтмол хугацаанд тайлагнахыг шаарддаг хуультай байх авч ирүүлсэн тайланд үндэслэн хууль зөрчсөн аливаа үйлдлийг нь хянаж шалгах, улмаар хариуцлага хүлээлгэх нь ховор байдаг аж.⁹⁹

Диаграмм 5.2. Улс төрийн намуудаас санхүүгийн тайлангаа тогтмол гаргахыг хуулиар шаарддаг Латин Америкийн орнууд



- Тийм
- Үгүй

Эх сурвалж: АСДҮОУХ. Энэ газрын зураг нь 2014 оны хоёрдугаар сарын байдлаарх мэдээлэлд суурилсан болно. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн мэдээлэл тогтмол шинэчлэгдэж байдаг. Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=288&region=19>

Транспэрэнси Интернэшнл байгууллагын Кринис төслийн хүрээнд санхүүгийн тайлан гаргах гурван үе шат буюу нягтлан бодох бүртгэл хөтлөх, сонгуулийн байгууллагад тайлан хүргүүлэх, энэхүү

тайланг олон нийтэд нээлттэй болгох шаардлагыг хэрхэн мөрдөж байгаа талаар үнэлгээ хийжээ. Уг судалгаанд хамрагдсан Аргентинд албан ёсны тоон мэдээлэл найдвартай эсэх эргэлзээтэй болох нь тогтоогджээ. Тухайлбал, намуудын сонгуулиас өмнө ирүүлсэн санхүүгийн тайланд тусгасан мэдээлэл нь орлого, зарлагын бодит дүнгээс зөрүүтэй байв. Мөн судалгаагаар Аргентинд 2005 оноос

Ерөнхийдөө ил тод байдлыг сайжруулах хамгийн чухал санал, санаачилга иргэний нийгмийн зүгээс гарч ирснийг онцлох нь зүйтэй бөгөөд иргэний нийгмийн байгууллагууд сонгуулийн зардалтай холбоотой мэдээлэл цуглуулах шинэлэг аргачлал боловсруулан хөгжүүлсээр иржээ.

эхлэн намууд санхүүгийн тайлангаа цахим хэлбэрээр ирүүлж байх журам гарсан ч мэдээллийг танилцуулах байдал нь сайжраагүй байгааг дурджээ.¹⁰⁰ Колумби Улс ил тод байдлыг хангах талаар хамгийн сайн зохицуулалттай, мэдээлэл нь зөрүүгүй бөгөөд эрх

бүхий аудиторууд нь хуулиар шаардлага болгодог намын дотоод санхүүд тогтмол хяналт тавьдаг байна. Коста Рика Улс “хэвийн” гэсэн үнэлгээ авсан бөгөөд санхүүгийн тайлан гаргах талаар тодорхой стандарт загвар байхгүй ч тайлан мэдээлэл ирүүлэх шаардлагыг хэрэгжүүлэх талд хангалттай дүн авсан байна.¹⁰¹ Гватемал, Никарагуа зэрэг бусад улсад төрийн санхүүжилтийг зөвхөн санхүүгийн тайлангаа ирүүлсэн тохиолдолд олгодог хууль байвч тайлангийн загвар, хугацааг зохицуулж өгөөгүй байх аж. Кринис судалгааны дүгнэлтэд Панам¹⁰², Парагвай, Перу¹⁰³ дахь улс төрийн нам, нэр дэвшигчдээс авсан мэдээлэл, ялангуяа хувь этгээдийн хандивын тухай тоо баримт найдвартай биш байсан гэж үзжээ.

Латин Америкийн ихэнх оронд нам, нэр дэвшигчдийн санхүүгийн мэдээлэл олон нийтэд нээлттэй байх хуулийн шаардлага үйлчилж байна.¹⁰⁴ Гэвч бодит байдалд мэдээлэл олж авахад хүндрэлтэй, эсвэл мэдээлэл нь бүрэн бус, үнэн зөв биш байх нь элбэг аж. Тухайлбал, Чили Улс үүний нэг жишээ болох бөгөөд мэдээлэл олж авахад бэрх, олдсон ч чанаргүй байдаг байна. Сонгуулийн дараа олон нийтэд хүргэдэг мэдээлэл нь уншиж судлахад төвөгтэй байх бөгөөд үүнийгээ хэсэгхэн хугацаанд байлгаад интернэтээс устгачихдаг аж. Иргэд мэдээлэл авахын тулд заавал бичгээр хүсэлт гаргах ёстой ба мэдээллийн задаргаа хүссэн бол хувилж олшруулах төлбөрийг нь төлөхийг шаарддаг.¹⁰⁵ Энэ нь дааж давшгүй саад бэрхшээл

биш хэдий ч эрх баригчид ил тод байдлыг нэн тэргүүнд тавихгүй байгаагийн илрэл гэж дүгнэж болох юм.

Тус бүс нутагт хэд хэдэн сонгуулийн төв байгууллага цахим хуудсаар олон нийтэд мэдээлэл хүргэхээр ам гарч байсан ч цөөхөн нь үүнийгээ ажил хэрэг болгосон байдаг. Энэ номыг бичиж байх үед зөвхөн Коста Рика, Мексик хоёр улс л мэдээлэл авахад хялбар цахим портал ажиллуулж эхэлсэн ба үүнээс Коста Рикад мэдээллийг стандартчилсан загвараар цуглуулан программ хангамж ашиглан боловсруулалт хийхэд хялбар болгосон байв.

Ерөнхийдөө ил тод байдлыг сайжруулах хамгийн чухал санал, санаачилга иргэний нийгмийн зүгээс гарч ирснийг онцлох нь зүйтэй бөгөөд иргэний нийгмийн байгууллагууд сонгуулийн зардалтай холбоотой мэдээлэл цуглуулах шинэлэг аргачлал боловсруулан хөгжүүлсээр иржээ. Жишээлбэл, Гватемалын Иргэний хөдөлгөөн (Accion Ciudadana), Аргентины Иргэний хүч (Poder Ciudadano) Перугийн Ил тод байгууллага (Transparencia Peru), Эль Сальвадорын FUNDE зэрэг байгууллагын сонгуулийн зардал тооцох аргачлалыг ашиглан кампанит ажлын бодит зардал нь сонгуулийн төв байгууллагад ирүүлсэн албан ёсны санхүүгийн тайланд тусгаснаас хамаагүй их байгааг тогтоож байв.¹⁰⁶ Венесуэлд сөрөг хүчин хяналтын үүрэг гүйцэтгэж, Чавесын талын нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн талаар тодруулга хүсэх, сонгуулийн санхүүжилтийг буруугаар ашигласан явдал гарвал буруушаан шүүмжлэх зэргээр ажилладаг. Тодруулгын хүсэлтийг ихэнхдээ хүлээж авдаггүй ч зарим төрийн эзэмшлийн аж ахуйн нэгж, төрийн байгууллагад хариуцлага хүлээлгэн торгосон тохиолдол гарч байв.¹⁰⁷ Үүнээс гадна улс төрийн намууд дотооддоо ил тод бус байх талтай. Жишээ нь, Гватемалд сонгуулийн үеэр улс төрийн намуудын олсон орлогын талаарх мэдээллийг намын зарим удирдлага, жирийн гишүүд мэдэхгүй өнгөрөх нь олонтаа аж.¹⁰⁸

Хуулийн хэрэгжилт, хяналт

Ил тод байдал нь үр нөлөөтэй хяналтад чухал урьдчилсан нөхцөл болдог хэдий ч дангаараа хангалтгүй. Хяналт шалгалт тавих байгууллагын зохион байгуулалт, бүтэц улс орон бүрд өөр өөр байх боловч Мексикийг эс тооцвол бүгд хариуцлага тооцох эрх мэдэлгүй байна.¹⁰⁹

Энэ нь хэд хэдэн учир шалтгаантай. Нэг шалтгаан нь сонгуулийн төв байгууллага (СТБ) нь улс төрийн намуудын төлөөллөөс бүрдсэн үүсэлтэй холбоотой. Түүнчлэн СТБ нь чадавх сул, эсвэл хариуцлага хүлээлгэх эрх мэдэлгүй байх тохиолдол бас бий.

СТБ-ууд үр нөлөөгүй гэх шүүмжлэлд тогтмол өртдөгтэй холбоотой хэрхэн чадавхжуулах асуудал байнга яригддаг аж. Тухайлбал, Мексикт СТБ нь тусгай эрх мэдэл шаардаж¹¹⁰, Перуд төрийн бусад хяналт шалгалтын байгууллагатай түншлэх гэрээ хэлэлцээр байгуулсан туршлага бий.¹¹¹ Түүнчлэн Бразилд санал худалдаж авах явдлыг хянах тусгай үүргээ цагдаагийн байгууллагад шилжүүлсэн¹¹² жишээ байна. Колумбид Үндэсний сонгуулийн зөвлөлөөс (CNE) авч буй арга хэмжээ үр дүн муутай байсан тул сонгуулийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх тусгай нэгж байгуулж байв. 2006 оны сонгуулийн үеэр дээрх Зөвлөлийн хувьд үүрэг нь сонгуулийн холбогдолтой баримт бичгийн бүрдлийг нягтлах, кампанит ажлын зардал дээд хэмжээнээс хэтрээгүй эсэхэд хяналт тавих төдийгөөр хязгаарлагдаж байсан бөгөөд бусад асуудлыг шүүхэд шилжүүлэн шийдвэрлэх замаар зохицуулж байжээ.¹¹³

Бүс нутгийн ихэнх орон улс төрийн намуудыг намын санхүү бүртгэл хариуцсан дотоод нэгж, ерөнхий санхүүчтэй байхыг шаарддаг ажээ.¹¹⁴ Түүнчлэн сонгуулиар нэр дэвшигчдээ бүртгүүлэхдээ ерөнхий санхүүчийн мэдээллийг хамт бүртгүүлэх хуультай. Гэвч энэ нь ёс төдий зохицуулалт байхаас хэтэрдэггүй бөгөөд зарим газар огт хэрэгждэггүй. Жишээлбэл, Эквадорын Үндэсний Ассамблейн сонгуулийн үеэр бүртгэлийн хугацааг сунгаж өгсөөр байхад Гуаяс мужид өрсөлдөх 36 нам, эвслийн дөнгөж 12 нь л кампанит ажлын санхүүчээ бүртгүүлсэн байна.¹¹⁵

Латин Америкийн ихэнх оронд сонгуулийн асуудал эрхэлсэн байгууллагын бүтэц, эрх үүргийг нарийвчлан тодорхойлох шаардлагатай байгаа нь тодорхой харагддаг. Эдгээр байгууллагын чадавх сулаас үүдэлтэй хийдлийг зарим тохиолдолд шүүх нөхөж өгч байна. Цаашид хяналт шалгалтын бусад байгууллагатай үйл ажиллагаагаа уялдуулах зэргээр илүү үр нөлөөтэй стратеги нэвтрүүлэх шаардлага тулгамдаж байгаа нь тодорхой юм. Хууль зөрчсөн нэр дэвшигч, улс төрийн нам огт шийтгэл хүлээлгүй хариуцлагаас мултраад байвал сонгуулийн байгууллага ард иргэдийн итгэлийг алдах эрсдэлтэй.

Хариуцлагын тогтолцоо

Судалгаанд хамрагдсан улсуудаас Доминиканаас бусад нь торгуулиас эхлээд ноцтой зөрчилд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх, бусад зөрчилд захиргааны хариуцлага (нам, нэр дэвшигчийг бүртгэлээс хасах) хүлээлгэх гэх мэт янз бүрийн шийтгэл ногдуулах зохицуулалттай. Гэвч хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой нэг бол гажуудуулж ашиглах, эсвэл огт хэрэгжүүлэхгүй байх зэрэг асуудал гардаг. Эль Сальвадор болон Чили улсуудад л гэхэд намын сонгуулийн санхүүжилтэд аудит хийдэггүй тул торгууль ногдуулсан, эсвэл эрүүгийн болон захиргааны ямар нэг шийтгэл хүлээлгэж байсан тохиолдол байхгүй байна.¹¹⁶

Хүлээлгэх хариуцлага заримдаа хэт зөөлдөх тал ажиглагддаг. Гватемал Улсад сонгуулийн өмнө сурталчилгаа явуулбал торгох, зардлын дээд хэмжээг хэтрүүлбэл сануулах ага хэмжээ авах жишээтэй. Торгууль нь нэр төдий буюу сонгуулийн нийт зардлын дөнгөж нэг хувь хүрэхтэй үгүйтэй, эсвэл телевизийн сурталчилгааны ганц өдрийн зардлаас ч бага байх тохиолдол байна.¹¹⁷ Панамд сонгуулийн кампанит ажилд хууль бус аргаар олсон мөнгө, эсвэл гадаадын иргэн, хуулийн этгээдээс авсан хандив зарцуулсан нь тогтоогдвол 25000 ам.доллараар торгох шийтгэлтэй бөгөөд иргэдийн зүгээс үүнийг “тохуурхал” гэж үзэх нь элбэг.¹¹⁸

Мөн хариуцлага хүлээлгэхтэй холбоотой зохицуулалтыг улс төрийн зорилгоор ашиглах явдал гардаг аж. Аргентинд тухайлбал, ийм үзэгдэл ажиглагддаг нь зарим тайлан мэдээлэлд дурдагдсан байх бөгөөд хариуцлага хүлээлгэх шийдвэр гаргасан шүүгчдийг улс төрчдийн гар хөл гэж буруутгах явдал гардаг.¹¹⁸ Хариуцлагын механизмыг ийнхүү гажуудуулан ашиглах боломж нээлттэй байх нь улс төрд өрсөлдөгч талуудын хувьд гарцаагүй санаа зовних асуудал болдог аж.¹²⁰ Боливи Улсад үүнтэй холбоотой шуугиан тарьсан хэрэг 2009 онд гарсан нь Сонгуулийн шүүх нь санхүүгийн тайлангаа ирүүлээгүй гэх үндэслэлээр Үндэсний ардчилсан үйл ажиллагаа (ADN), Зүүний хувьсгалт фронт (FRI) хоёр намыг ерөнхийлөгчийн сонгуульд оролцуулаагүй явдал байв.¹²¹ Хуулийг тууштай, шударгаар хэрэгжүүлэхгүй аваас ямар ч зохицуулалт байгаад нэмэргүй нь тодорхой юм. Шүдгүй арслан шиг сул зохицуулалт ч бас бэрхшээл болдог. Хууль бус үйлдэлд ногдуулах шийтгэл хэт зөөлдөж байвал хууль сахиx, дагаж мөрдөх хөшүүрэг сулрах болно.

Дүгнэлт

Латин Америкийн орнууд аалзны тор лугаа адил хэрсэн, нарийн төвөгтэй олон зохицуулалттай хэдий ч тэдгээрийг төвөггүй зөрчих явдал түгээмэл байна. Хууль бус үйлдлийн талаар хариуцсан байгууллагуудад албан ёсоор хандах нь тун ховор. Зөрчлийн мөрөөр хянан шалгах ажиллагаа хийгдсэн ч хариуцлага тооцох тохиолдол цөөн. Шийтгэл хүлээлгэсэн цөөн хэдэн тохиолдолд гаргасан зөрчлийн цар хүрээ, үр дагаварт дүйцэхүйц байх нь ховор аж. Хариуцлага тооцох магадлал бага, шийтгэл хөнгөн ийм тогтолцоонд улс төрийн болоод эдийн засгийн хувьд алдах зүйл багатай учир хууль зөрчихөөс болгоомжлох, зайлсхийх хандлага сул байна.

Тус бүс нутгийн зарим оронд намууд сонгуулийн амжилтад нь (өмнөх сонгуулиар авсан саналын тоо, парламент дахь суудлын тоо) үндэслэн олгодог төрийн санхүүжилтээс улам бүр хараат болж буй тал ажиглагдаж байна. Герман Улс шиг намуудад олон нийтээс босгосон хандивт нь дүйцүүлэх байдлаар төрөөс санхүүжилт өгч урамшуулдаг практик Латин Америкт нийтлэг биш. Үүнтэй холбоотой улс төрийн намууд нь хандив босгох үйл ажиллагаанд идэвх гаргах нь ховор бөгөөд энэ нь тэдний нийгэмтэйгээ ойр холбоотой байх, иргэдийн итгэлийг хүлээн дэмжлэгээ нэмэгдүүлэхэд сөргөөр нөлөөлдөг ажээ.

Улс төр болон бизнесийн салбарын хоорондын хэлхээ холбоог ойлгохдоо ашиг хонжоо хайж юмуу, эсвэл өөрт ээлтэй бодлого гаргуулах зорилгоор хандив өгдөг гэж үзэх нь түгээмэл.¹²² Колумбид улс төрчид өгсөн хандивыг хандивлагч талуудын зүгээс давуу байдал олж авахын төлөөсөнд өгч буй урьдчилгаа гэж үздэг бөгөөд үүнтэй холбоотой нэгэн судалгаанд хамрагдсан хүмүүсийн 94 хувь нь улс төрийн кампанит ажлын хандивыг авлигын нэг хэлбэр гэж тодорхойлсон байдаг.¹²³ Хувийн эх үүсвэрээс гаралтай их хэмжээтэй хандивтай холбогдох дараах хоёр асуудлыг цаашдын судалгаанд харгалзан үзэх хэрэгтэй. Үүнд (1) хандивлагчид үндэсний хэмжээний гэхээсээ илүү орон нутгийн сонгуульд хандив өгөхийг илүүд үздэг, (2) хандивлагчид алдах эрсдэлээ багасгахын тулд хэд хэдэн нэр дэвшигч, тэр бүү хэл хоорондоо өрсөлдөж буй нэр дэвшигчдэд хүртэл зэрэг хандив өгдөг гэсэн хоёр асуудал байгаа юм.

Хууль бус санхүүжилт нь бүс нутгийн хэмжээнд эрсдэл дагуулсан хүчин зүйл болоод байна. Үүний хамгийн тод жишээ нь мансууруулах бодисын наймаатай холбоотой санхүүжилт бөгөөд

гэмт хэргийн бусад бүлэглэлүүд ч улс төрчидтэй холбоо сүлбээ тогтоохыг эрмэлзэх байдал ажиглагддаг.

Бүс нутгийн хувьд олон орны гол эрсдэл нь улс орны зарим хэсэгт төр болон хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагын сул дорой байдал бөгөөд энэ нь гэмт хэргийн бүлэглэлд далд (бас үр нөлөөтэй) хяналтаа тогтоох, нуутдан байрших орон зай, хууль бус бизнесээ явуулах, өргөжүүлэх бааз болгох боломжийг олгодог.¹²⁴

Эх үүсвэр нь булингартай учир хууль бус санхүүжилтийг баримтжуулах, урьдчилан сэргийлэхэд хүндрэлтэй байдаг. Сонгуулийн кампанит ажлын зардлыг дутуу тайлагнасан байх нь далд буюу дутуу мэдээлсэн орлогыг илрүүлэхэд нэг талаар чухал сэжиг болох талтай.¹²⁵ Гэхдээ дутуу тайлан болгоныг далд санхүүжилтийг нуун дарагдуулах оролдлого гэж үзэхэд бэрх. Заримдаа зардлын дээд хэмжээг хэт доогуур тогтоосноос үүдэн (энэ хязгаарыг хэтрүүлсэн бол хариуцлага хүлээлгэх бол) хууль ёсны эх үүсвэрээс авсан орлогоо нууж хааж тайлагнахаас өөр аргагүй байдалд хүрсэн байх бололцоотой. Үүний зэрэгцээ улс төрийн нам, нэр дэвшигчид нийтэд мэдэгдэхийг хүсээгүй орлогоо зарлагатайгаа тэнцүүлэхийн тулд тайлангаа буруу гаргах тохиолдол ч бий. Энэ орлого нь мөшгөж илрүүлэх боломжгүй далд сувгаар дамжих учир гэмт хэргийн бүлэглэлд нүүрлэх эрсдэл бага байна. Гэмт бүлэглэлүүд (бэлэн) мөнгө ихтэй, энэ мөнгө нь хууль ёсоор эдийн засгийн эргэлтэд орох боломжгүй тул сонгуулийн кампанит ажилд хандивлах нь улс төрийн дэмжлэг болоод зогсохгүй бохир мөнгөө угаах давхар ашигтай байдаг аж. Үүний тод жишээ бол Колумбийн 1994 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуульд өрсөлдсөн Эрнесто Сампер Кали Картелиас санхүүжилт эрсэн хэрэг билээ.¹²⁶ Иймээс зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд улс төрд бохир мөнгө орж ирдгийг тооцох хэрэгтэй.

Сонгуулийн кампанит ажилд зарцуулах мөнгөний хэмжээ илэрхий өсөх хандлага Латин Америкийн орнуудад ажиглагдах болсон¹²⁷ нь зарим талаараа сонгуулийн сурталчилгааны өртөг зардал асар их болсноос үүдэлтэй. Зардал ийнхүү тасралтгүй нэмэгдэж байгааг хазаарлан зогсоох, улс төрийн өрсөлдөөнийг тэнцвэртэй болгохын тулд Мексик, Эквадор, Колумби, Венесуэлийн саяхны жишгээр хэвлэл мэдээлэлтэй холбоотой зохицуулалтыг сайжруулах шаардлага бий.

Эрх баригч нам санхүүгийн хувьд ямагт давамгайлах байдал шинэ зохицуулалт нэвтрүүлсэн ч өөрчлөгдөхгүй байх хандлага мөн ажиглагдаж байна. Зарим оронд дахин, дахин сонгогдохын тулд төрийн хөрөнгө, нөөцийг ашиглан улс төрийн давуу байдал олж авах явдал улам гаарчээ. Эрх баригч этгээд сонгуульд дахин өрсөлдөх гэж байгаа нөхцөлд төр засгийн үйл ажиллагааг сурталчлах нэрээр хэвлэл мэдээллийг урвуулан ашиглах үзэгдэл түгээмэл гардаг. Тус бүс нутагт хэд хэдэн орон эрх баригчдын сонгуулийн зан үйлийг зохицуулсан хуультай байх ба тухайлбал, Колумбид Ерөнхийлөгчид зориулсан хязгаарлалтуудыг хуулиар тогтоож өгсөн байдаг.

Дээрхтэй холбогдох бас нэг асуудал бол төрийн албаныхан эрх мэдлээ урвуулан ашиглах явдал юм. Төрийн албанд хуулиар олгосон эрх мэдлээр дамжин эрх баригч намд тодорхой түвшинд давуу байдал тэртэй тэргүй үүсэх тул энэ асуудлыг шийдэхэд тун ярвигтай. Иргэдийн хүсэл шаардлагад нийцүүлэн засгаас авч хэрэгжүүлэх хууль ёсны арга хэмжээ болон төрийн ажлыг сонгуулийн давуу тал болгон ашиглах явдлыг хооронд нь зааглахад хэцүү. Тус бүс нутгийн олон орны улс төрд ивээн тэтгэгч-үйлчлүүлэгчдийн “тойрог услах” уламжлал нэвт шингэсэн байдаг учир дээрх зааг ялгааг тодорхойлох асуудал бүр ч төвөгтэй болдог аж.

Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах явдлаас зайлсхийхэд чиглэсэн нийтлэг хэм хэмжээ хэрэгжихгүй байгаа нэг шалтгаан нь хариуцлага, хяналтын тогтолцоо сул байгаатай холбоотой. Төр өөрөө сонгуулийн үеэр сурталчилгаа явуулах, цалин хөлс олгох, нийгмийн халамжийн хөтөлбөрүүд хэрэгжүүлэх замаар төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах үйлдэл гаргадаг нь нөхцөл байдлыг улам хүндрүүлдэг.

Улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой хуулийн зохицуулалтын талаарх мэдээлэл болон уг мэдээллийг системчилсэн байдал нь бүсийн хэмжээнд ерөнхийдөө хангалттай байна. Гэвч сонгуулийн эрх тэгш байдлын зарчмыг дэмжих, намуудыг институцийн хувьд төлөвшүүлэх, хууль бус санхүүжилтийн урсгалыг хаах зэрэг тодорхой асуудлуудад санхүүжилтийн үзүүлж буй нөлөөг харуулсан мэдээлэл ховор байх аж. Түүнчлэн намуудын орлогын эх үүсвэрийг тодорхойлж илрүүлэхэд бүс нутгийн хэмжээнд хүндрэлтэй байна. Ихэнх оронд намууд сонгуулийн байгууллагад тайлангаа өгөхийг шаарддаг боловч тайлан нь бүрэн бус, олон нийтэд хаалттай төдийгүй нам, нэр дэвшигчдийн гол орлого болох хууль бус санхүүжилтийг мэдээж орхиж тайлагнасан байдаг. Харьцуулсан

мэдээлэл байхгүйн дээр үндэсний хэмжээнд ч дүн шинжилгээ хангалтгүй байна. Гэхдээ сүүлийн үед улс төртэй холбоотой мөнгийг тоо хэмжээ болоод практик талаас нь нарийвчлан авч үзэх судалгаа, дүн шинжилгээг гаргах шаардлагатай байгаа талаар зөвшилцөл үүсэж, санал нэгдэх болсон нь сайшаалтай.¹²⁸

Зөвлөмж

Улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаар зөвлөмж гаргахад дараах гурван нөхцөлийг харгалзан үзэх нь зүйтэй. Нэгдүгээрт, улс бүрд учирч буй сорилт бэрхшээл өөр өөр, институцийн хөгжлийн түвшин нь янз бүр байгаагаас нийтлэг зөвлөмж өгөхөд хүндрэлтэй байна. Хоёрдугаарт, “нам, нэр дэвшигчдийн хувьд хууль ёсны арга замаар мөнгө босгох нь хэдий чинээ хэцүү байна, төдий чинээ зүй бус нуугдмал арга ашиглах магадлал өндөр”¹²⁹ болохыг санаж, өөрчлөлт шинэчлэлд алсын хараатай, ухаалаг хандах хэрэгтэй. Гуравдугаарт, улс төр дэх мөнгөний нөлөөг практик талаас нь судалсны үндсэн дээр зөвлөмж өгөх нь зүйтэй боловч тус бүс нутагт ийм дүн шинжилгээ дутмаг байна. Эдгээр бэрхшээлтэй нөхцөл байдлыг харгалзан тус бүс нутаг дахь улс төрийн санхүүжилтийн алс хэтийг чиглүүлэхэд дараах тодорхой арга хэмжээг авч болох юм хэмээн үзэж зарим нэг санал дэвшүүлж байна.

Шийдвэр гаргагчдад¹³⁰

Латин Америкийн хөгжлийг сүүлийн хэдэн арван жилд ардчилал бэхжих үйл явц тодорхойлсон гэж дүгнэж болох бөгөөд энэ хүрээнд хийгдсэн чухал өөрчлөлт шинэчлэлийн үр дүнд улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах эрх зүйн орчин сайжирсаар иржээ. Энэ өөрчлөлт нь шинээр бий болсон улс төрийн болоод намын тогтолцоог засаж сайжруулах буюу тохируулга хийх хэрэгцээ шаардлагаас ихэвчлэн үүдэлтэй байв. Намын тогтолцоог цаашид бэхжүүлэх шинэчлэл хийхэд дараах асуудалд анхаарах нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Тэгш байдлыг хөхиүлэн дэмжих чиглэлээр

1. Ерөнхийлөгчид албанд сонгогдсоны дараа сонгуульд удаа дараа дахин ялалт байгуулах хандлага нэмэгдэж байгааг харгалзан нэр дэвшигчдэд тэгш өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлэх хэм хэмжээ бий болгоход нэн түрүүнд анхаарах нь чухал. Үүнд, тэгш өрсөлдөөний нөхцөлийг хангахад төрийн

- санхүүжилтийг суурь болгон ашиглах, ерөнхийлөгч, засгийн газрын гишүүд эрх мэдлээ урвуулан ашиглах боломжийг хаах хязгаарлалт, зохицуулалтууд тус тус багтана.
2. Эмэгтэйчүүд болон нийгмийн бусад бүлэг, ялангуяа үндэсний цөөнх улс төрд оролцоход учирч буй бэрхшээлийг даван туулахад дэмжлэг болох механизмууд бий болгох. Үүнд жендерийн квот, үндэсний цөөнхөд чиглэсэн боломжууд бий болгохын зэрэгцээ санхүүгийн чадавхын байдал нь эдгээр бүлгийн улс төрийн оролцоог хязгаарлаж байгааг анхаарах нь зүйтэй. Санхүүгийн дэмжлэг, улс төрийн эрх мэдэл дутах нь бие биеэ нөхцөлдүүлэх хүчин зүйлүүд болох бөгөөд даван туулахад туйлын бэрхшээлтэй. Жендерийн тэгш байдлыг хангах бодлогын хүрээнд эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулсан төрийн (нийтийн) тусгайлсан санхүүжилт олгох нь үүнийг шийдэхэд чухал дэмжлэг болох сайн талтай.
 3. Кампанит ажил эхлэхээс өмнө олгох санхүүжилт механизмууд нь өрсөлдөөний тэгш нөхцөл бүрдүүлэхэд үр нөлөөтэй арга байдаг. Сонгуулийн дараа сонгогчдын өгсөн саналын тоонд тулгуурлан төрөөс нөхөн санхүүжилт олгох тогтолцоо нь төрөөс санхүүжилт огт олгодоггүй бусад тогтолцоотой нэгэн адил нэр дэвшигчдийн хувьд мөнгө босгох амаргүй асуудалтай тулгарахад хүргэдэг.
 4. Олон ургалч өнцгөөс мэдээлэл хүргэх хэвлэл мэдээллийн үүргийг тодорхой болгосон хууль гаргах, эсвэл эрх зүйн орчиндоо энэ асуудлыг тусган сайжруулах нь зүйтэй. Тус бүс нутгийн хувьд хэвлэл мэдээлэл нь намчирхаж ирсэн уламжлалтай бөгөөд эдийн засгийн ашиг сонирхлын нөлөөнд мэдээллийн эх сурвалж гэхээсээ илүүтэй улс төрөөр талцагчид болсон байдаг тул энэ нь бэрхшээлтэй асуудал болох нь тодорхой. Иймээс хэвлэл мэдээллийн цаг, орон зайг хуваарилах хуулийн зохицуулалтыг хэвлэл мэдээллийн зүгээс нэр дэвшигчдэд сайн дураар ижил тэгш боломж олгох боломжтой хослуулах нь зүйтэй.

Улс төрийг зохион байгуулалттай гэмт хэргийн ертөнцөөс хамгаалах чиглэлээр

1. Улс төрийн тогтолцоог тогтворгүйжүүлэх нөлөө бүхий зохион байгуулалттай гэмт ертөнц, түүнтэй холбоотой мөнгөнөөс хамгаалах ёстой. Хууль бус мөнгө эдийн засагт нь эргэлддэггүй орон тус бүс нутагт ганц ч байхгүй. Үүнээс

Колумби Улс хамгийн ноцтой жишээнд зүй ёсоор тооцогдож байна. Бүс нутгийн улс төрийн амьдралд эрүүгийн гэмт бүлэглэл улам гүнзгий хутгалдахаас сэргийлэхийн тулд улс төрийн тогтолцоонд зохих ёсны хөшүүрэг, ял шийтгэлийн зохицуулалт хэрэгтэй байна. Ганц нэгээрээ ажиллаж байгаа нэр дэвшигч гэмт хэргийн байгууллагын хялбар идэш болдог бол институцийн хувьд төлөвшиж хүчээ авсан намыг аргандаа оруулах амаргүй болохыг санахад илүүдэхгүй.

2. Институцийн зохих ёсны загвар бүрдүүлэх замаар улс төр, гэмт ертөнцтэй хутгалдсан харилцаа цэцэглэх нөхцөл бүрдүүлж байгаа байдлыг арилгах ёстой. Тухайлбал, төсвөөс санхүүжилт олгох, сонгуулийн зардлыг багасгах үүднээс кампанит ажлын хугацааг богиносгох зэрэг байж болно. Ийм загвар бүрдүүлэхэд сонгуулийн байгууллага нь эдийн засаг, санхүүгийн салбарын байгууллагууд, тухайлбал санхүү хариуцсан яам, тамгын газар, хяналт шалгалт, аудит, мөнгө угаахтай тэмцэх агентлагуудтай ажлаа нягт уялдуулан ажиллах шаардлагатай.
3. Сонгуулийн кампанит ажлын хугацаанд тайлангаа ирүүлэх шаардлага тавих замаар санхүүжилт, түүний зарцуулалтын ил тод байдлыг сайжруулах. Кампанит ажилд зориулсан хууль бус мөнгөний эх үүсвэрийг (бэлнээр, биечлэн уулзаж, нууц зуучлагчаар дамжуулан өгдөг учир) олж тогтоох бараг боломжгүй хэдий ч мөнгөний зарцуулалтыг хянах нь илүү дөхөмтэй байдаг.
4. Нэр дэвшигч хууль бус санхүүжилтийг хувьдаа завшаагүй л бол сонгуулийн ажилд зарцуулах магадлалтай байх ба энэ үеэр олж илрүүлэх, шалгах боломж харьцангуй нээлттэй болно. Кампанит ажил буюу нэр дэвшигчид болон зохион байгуулалтай гэмт бүлэглэлийн хооронд үүсэж болзошгүй харилцааг илрүүлэх, мониторинг хийхэд хэвлэл мэдээллийн байгууллагын гүйцэтгэх үүргийг онцлон ач холбогдол өгч, бэхжүүлэх шаардлагатай. Энэ бүлэгт дурдсан жишээнүүдийн ихэнх нь анх хэвлэл мэдээллийнхэн сөхөж нийтийн анхаарлыг хандуулснаар илэрсэн байх ба эдгээр мэдээллийн мөрөөр эрх бүхий байгууллагууд хяналт шалгалт хийсэн байдаг. Зарим тохиолдолд мэдээллийн мөрөөр албан ёсоор хяналт шалгалт хийгдэхгүй байсан ч хуулийн хариуцлагаас илүүтэй улс төрийн хувьд хүлээх хохирол нь хууль бус үйлдэл хийхээс зайлсхийх хөшүүрэг болох тал бий.

Хяналт шалгалт хийх, хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагуудад

1. Улс төрийн санхүүжилтэд хяналт тавих чиг үүрэг бүхий байгууллагуудад тулгарч буй хүндрэл бэрхшээлийг үнэлэн судалж, энэ нь институцийн тогтолцоо, эрх мэдэл дутмаг байдал, чадавх сул байгаагаас үүдэлтэй эсэх, эсвэл эдгээр хүчин зүйлээс бүгдээс нь шалтгаалж байгаа эсэхийг тодруулах шаардлагатай. Ийнхүү нягт нямбай үнэлгээ хийснээр зөв зүйтэй шийдлийг тодорхойлох боломж бүрдэнэ.
2. Латин Америкийн Сонгуулийн төв байгууллага (СТБ)-уудын хувьд тулгарах бэрхшээл нь харилцан адилгүй байвч нийтлэг гол сорил бол эмх журам, хууль сахиулах эрх үүргээ бэхжүүлж чадахгүй байгаа явдал юм. СТБ-ууд сонгуулийн санхүүжилттэй холбоотой зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх, зөрчил гарсан бол хариуцлага тооцоход идэвхтэй үүрэг гүйцэтгэн ажиллах ёстой юм. Улс төрийн тогтолцоонд итгэж хүлээлгэсэн үүргийг нэр төртэйгөөр биелүүлэхэд СТБ нь хүн хүч, санхүүгийн нөөц чадвар сайтай байхаас гадна ялангуяа хууль бус санхүүжилттэй тэмцэхэд зайлшгүй тулгардаг бэрхшээлийг давахад улс төрийн өндөр хүсэл зориг, бусад байгууллага (тусгай прокурор зэрэг)-тай хамтран ажиллах боломжтой байх нь чухал нөхцөл болдог.
3. Улс төрийн санхүүжилтийн мэдээлэл олон нийтэд хүртээмжтэй байх ёстой бөгөөд үүний тулд ил тод байдлыг дэмжих банк, хувийн хэвшлийн оролцоо, мөн мэдээллийг бүртгэж, нэгтгэх механизм шаардлагатай. Мэдээллийг нээлттэй болгох, үзэж ашиглах боломжийг сайжруулах нь ил тод байдал, хяналтыг нэмэгдүүлэх, олон нийтийн болон хэвлэл мэдээллийн зүгээс мониторинг хийх нөхцөлийг бүрдүүлэхэд ихээхэн хувь нэмэртэй. Мэдээлэлд чанарын стандарт тогтоож ангилан зохион байгуулах нөхцөл, мэдээлэл цуглуулах аргачлал зэргийг тодорхой болгон, бодлогын шийдвэрт ашиглахад дөхөмтэй байдлаар буюу тухайлбал, жендерийн үзүүлэлт харах боломжтой байдлаар зохион байгуулах нь чухал. Үүнийг нам, нэр дэвшигчийн санхүүгийн мэдээллийг цаг тухай бүрт ил болгох, ялангуяа сонгуулийн үеэр шуурхай мэдээлэх механизмтай хослуулах нь үр дүнтэй.
4. СТБ нь нийт нам, нэр дэвшигчийн бүхий л үйл ажиллагааг хянан зохицуулах боломжгүй тул талуудад ижил тэгш хандах,

нэр хүндэд нь сөргөөр нөлөөлөх нөхцөл үүсэхээс сэргийлж үйл ажиллагаагаа эрэмбэлэн зохион байгуулах механизмтай болох нь чухал. Үүнд эрсдэлийн үнэлгээ хийж зураглал гаргах (онцгой анхаарвал зохих газар нутгийг тодорхойлох), санамсаргүй түүврээр нэр дэвшигч, намд нарийвчилсан шалгалт хийх зэрэг арга байж болно. Гэхдээ түүвэрлэн мониторинг хийхийг улс төрийн зорилгоор ашиглахаас зайлсхийх нь чухал.

5. Эцэст нь, ардчиллын ноён нурууг бүрэлдүүлэгч нийгмийн үнэт зүйлсийг бэхжүүлэхэд дөхөм болох улс төрийн соёлыг бий болгож хөгжүүлэхэд анхаарах нь чухал. Үүний тулд тухайлбал, өргөн цар хүрээг хамарсан сургалт явуулахаас гадна тодорхой зорилтот бүлэгт чиглэсэн ажлыг боловсронгуй аргачлал ашиглан зохион байгуулах бололцоотой. Ялангуяа, цахим орчинд нийгмийн харилцаанд оролцох болсон залуучуудад чиглэсэн үйл ажиллагаанд ач холбогдол өгвөл зохилтой. Нийгмийн сүлжээ нь залуу сонгогчдод хүрч ажиллахад чухал хэрэгсэл болох сайн талтай.

Иргэний нийгэмд

Латин Америкт сүүлийн жилүүдэд сонгуулийн санхүүжилтийн ил тод байдал, хариуцлагыг сайжруулахад иргэний нийгмийн байгууллагууд түлхүү манлайлж ирлээ. Энэ хүчин чармайлтаа цаашид үргэлжлүүлэхийн зэрэгцээ урт хугацаанд мэдээллийн харьцуулалт, мониторинг хийх стандарт аргачлал бий болгохын тулд арга зүй, туршлагаа идэвхтэй харилцан солилцож байх нь чухал юм. Санал зөвлөмж байнга хуваалцах явцад нэг улсын сайн туршлагыг нөгөө улсад хэрэгжүүлэх замаар улам сайжруулах бололцоотой. Лимагийн Тохиролцоо (Lima Accord)¹³¹ зэрэг байгууллага санхүүжилтэд хяналт тавих сайн туршлагын талаар мэдээлэл түгээхийн дээр эрх мэдэлтнүүд цааргалж зайлсхийдэг асуудалд анхаарал хандуулан ажиллаж байна.

Хэвлэл мэдээллийн байгууллагад

Хэвлэл мэдээллийнхэн нийтийн эрх ашгийн төлөөх дуу хоолой болохын сацуу сонгуулийн асуудлаар мэдээлэл бэлтгэж олон нийтэд хүргэх чадавхаа тасралтгүй сайжруулахад анхаарах шаардлагатай. Үүнд, тухайлбал баримт, нотолгоогүй мэдээллээс зайлсхийх нь сонгогчдын дунд чухал асуудлуудаар чанартай яриа мэтгэлцээн өрнөхөд дөхөм болдог. Намууд хаанаас санхүүжиж байгааг иргэд

мэдэх эрхтэй. Хууль ёсны санхүүжилтийн ил тод байдал хангалтгүй байх нь хууль бус мөнгө улс төрд нэвтрэх нуувч, халхавч болдог. Хэвлэл мэдээллийн зүгээс сонгуультай холбоотой мэдээллийн чанарыг сайжруулах, улс төрийн хүрээний янз бүрийн оролцогчдод боломж олгох байдлаар олон ургалч байх зарчмыг дагахын зэрэгцээ иргэдийн нийгмийн идэвхийг дэмжих үйл ажиллагааг хамтран зохион байгуулах бололцоотой.

Олон улсын оролцогчдод

Судалгаа мэдээлэл

1. Сонгуулийн зардлын асуудлаар үндэсний болоод бүс нутгийн хэмжээнд харьцуулсан судалгаа хийх нь цааш цаашдын судалгаа шинжилгээнд ач холбогдолтой гэж үзэж байна. Үүнийг төрийн санхүүжилтийн талаарх тойм судалгаагаар эхлүүлэх боломжтой. Тухайн улсын төсөвт энэ зардал туссан байх тул холбогдох төрийн байгууллагаас мэдээлэл олж авах боломж харьцангуй нээлттэй. Ингэснээр улс төрийн нам, сонгуулийн үйл явцыг дэмжихэд төрөөс ямар хэмжээний мөнгө зарцуулж байгаа талаар тодорхой баримт мэдээлэл бий болох бөгөөд төрийн болон хувийн эх үүсвэрийн санхүүжилтийн харьцааг тооцож гаргах боломжтой болно.
2. Нэр дэвшигчид, намуудаас ирүүлсэн мэдээллийг нэгтгэх нь дараагийн шатанд хэрэгжүүлбэл зохих чухал ажил юм. Үүнд, тухайлбал тус бүс нутгийн бараг бүх оронд албан ёсоор тайлагнах шаардлагатай байдаг ерөнхийлөгчийн сонгуулийн кампанит ажлын зардалтай холбогдох мэдээллийг нэгтгэх бололцоотой. Ийм төрлийн судалгаа нь эрх зүйн орчны асуудлаарх өмнөх судалгааг баяжуулж, улмаар аажимдаа сонгуулийн бодит зардлын тухай мэдээллийн сан үүсэх боломжтой. Түүнчлэн мэдээллийг системчлэх, олон нийтэд танилцуулах стандарт боловсруулах зэргээр СТБ-ын цахим хуудсандаа нийтэлдэг тайлан мэдээг сайжруулахад туслалцаа үзүүлэх нь мөн чухал юм. Одоогийн байдлаар бүс нутгийн хэмжээнд цөөхөн СТБ энэ төрлийн мэдээлэл цахим хуудсандаа тавьж байгаа бөгөөд тэрхүү мэдээлэл нь ойлгомжгүй, ашиглахад хүндрэлтэй байна.
3. Мэдээлэл ил болгож буй улс тус бүрээр судалгаа хийх замаар сонгуулийн санхүүжилттэй холбоотой мэдээлэлд илүү нарийвчилсан мониторинг хийх суурь үзүүлэлтүүд

бий болгох бололцоотой ба энэ нь ил тод байдлыг сайжруулах, нэмүү мэдээлэл гаргаж өгөхөд нь улс орнуудад нэг талын түлхэц болох магадлалтай. Түүнчлэн уг асуудалд мониторинг хийдэг иргэний нийгмийн байгууллага, хэвлэл мэдээллийнхэнд хүчтэй арга хэрэгсэл болох бөгөөд тэдний зүгээс дээрх мэдээллийг улс төрд тавих хяналтаа өргөжүүлэхэд ашигласнаар авлигатай тэмцэх ажилд ихээхэн хувь нэмэр оруулах бололцоотой.

4. Олон улсын байгууллагууд хамтын интерактив мэдээллийн цахим сан буюу портал (“Улс төрийн санхүүжилтийн Википедия” маягийн) үүсгэн байгуулж болох юм. Цахим сан нь улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой мэдээлэл агуулсан тархай олон эх сурвалжаас шинэлэг мэдээлэл цаг алдалгүй цуглуулж нэгтгэх, улмаар Agora, ACE, Electoral Knowledge Network, iKNOW-Politics болон АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан зэрэг эх сурвалжийг улам бүр сайжруулахад энэ чиглэлээр ажилладаг байгууллага, сүлжээ, мэргэжилтнүүдийн хүчийг нэгтгэх ач холбогдолтой. Эдүгээ тулгарч буй гол бэрхшээл нь мэдээллийн тархай бутархай байдал бөгөөд, ялангуяа хэвлэл мэдээллээр цацагдсан мэдээллийг тэр болгон нэгтгэх бололцоогүй байна. Иймд энэ асуудлаар ажилладаг байгууллага (засгийн газар, СТБ-ууд, парламент), судлаачид, төрийн албан хаагчдыг хүртэл хамарсан сүлжээ үүсгэх санаачилга гаргах нь чухал юм.

Бодлогын санаачилгууд

1. Латин Америкт бүсийн түвшинд үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллагууд улс төрийн санхүүжилтэд тавих хяналтаа чангаруулж, сонгуулийн ажиглалтын тайлангаа төгөлдөржүүлэх шаардлагатай. Энэ асуудалд анхаарах нь шинээр хүчээ авч буй чиг хандлага болохыг санах нь зүйтэй. Үүнд засгийн газар, ялангуяа сонгуулийн кампанит ажилд оролцож буй эрх баригчид хамтран ажиллахаас төвөгшөөж болно. Гэхдээ тэнцвэртэй өрсөлдөх боломжгүй сонгууль, зайлшгүй шинэчлэл хийх шаардлагыг илтгэсэн олон жишээ баримт байгааг харгалзан протокол батлан гаргах нь чухал байна. Улмаар Америкийн муж улсуудын Ардчиллын гэрээ (Inter-American Democratic Charter) зэргийг үндэслэн кампанит ажлын зардалтай холбоотой олон улсын гэрээ

- байгуулах боломжтой ба үүний дараа мониторинг хийх арга зүй боловсруулж, чадварлаг баг бүрдүүлэх нь чухал.
2. Улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг авлигатай тэмцэх асуудлаарх бүсийн хэмжээний форум, яриа хэлэлцүүлгүүд дээр тогтмол хөндөж анхаарал хандуулах нь ач холбогдолтой. Тухайлбал, Авлигатай тэмцэх Америкийн конвенцын хэрэгжилтийг хянах механизмыг ашиглан үнэлгээ хийж болох тайлан гаргуулах санал тавьж болно.
 3. Бүсийн хэмжээний хамтын ажиллагаа нь үндэсний сонгуулийн ажиглагч байгууллагуудыг дэмжих, санхүүжилтэд мониторинг хийхтэй холбоотой санаачилгуудад нь туслалцаа үзүүлэхэд шийдмэг чиглэвэл зохино. Энэ хүрээнд, тухайлбал санхүүжилтэд мониторинг хийх нэгдсэн, харьцуулалт хийх боломжтой арга зүй боловсруулах ажилд дэмжлэг үзүүлэх боломжтой.
 4. Олон улсын хандивлагчдын хувьд авлигатай тэмцэхэд зориулан олгодог их хэмжээний санхүүжилтээ урьдчилан сэргийлэх, хөөн шийтгэх арга хэмжээнд стратегитай хуваарилах шаардлага байгааг анхаарах нь зүйтэй. Гол зорилго нь авлигаас зайлсхийж, улс төрийн эрх мэдлээ үр дүнтэй хэрэгжүүлэх хөшүүрэг улс төрчдөд олгох явдал гэж үзвэл улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдалд анхаарахаас өөр аргагүй. Зохион байгуулалттай гэмт хэргийн олон хэлбэр (мансууруулах бодисын наймаа, хил дамнасан хууль бус арилжаа, хүний наймаа, мөнгө угаах, далд эдийн засгийн шинэ хэлбэрүүд)-тэй тэмцэхэд гэмт бүлэглэлүүдийн дэмжлэг бий болсон, хууль бус санхүүжилтээс нь хувь хүртдэг улс төрийн сүлжээг илрүүлэх олон талт хүчин чармайлт шаардлагатай.

Эх сурвалж

- Acciyn Ciudadana (2012) *¿Cuánto costó la campaña electoral?* [How Much Did the Election Campaign Cost?]. Guatemala: Acciyn Ciudadana, available at http://www.accionciudadana.org.gt/?wpfb_dl=116
- A Hora do Vale (2012), 'Polícia flagra compra de votos em jantar' [Police catch votes being sold during dinner], *A Hora do Vale*, 10 August, available at <http://www.jornalahora.inf.br/?oxi=lerNoticia&noticiaId=1476&jid=347>
- Agostini, C. (2012) 'Financiamiento de la política en Chile: Campacas electorales 2009–2010' [Political Finance in Chile: Election Campaigns 2009–2010], in *Propuesta de Reforma a los Partidos Políticos de Chile* [Proposal to Reform the Political Parties of Chile]. Santiago de Chile: CIEPLAN, available at <http://www.cieplan.org/biblioteca/detalle.tpl?id=297>
- Blvarez, L. (2010) 'Roberto Courtney: Bono sólo abona a la ilegalidad de Ortega' [Roberto Courtney: Bonuses Only Pay the Illegality of Ortega], *El Nuevo Diario*, 4 May, available at <http://www.elnuevodiario.com.ni/nacionales/73687>
- Artiga-González, A. (2011) 'La financiación de los partidos políticos en El Salvador' [The Financing of Political Parties in El Salvador], in *Financiamiento de los Partidos Políticos en América Latina* [Funding of Political Parties in Latin America]. Mexico: IFE, International IDEA, OAS.
- Bértoa, Fernando C. B., Molenaar F., Piccio, D. and Rashkova, E. (2014). 'The World Upside Down: De-Legitimising Political Finance Regulation', *International Political Science Review*, Vol. 35, no. 3, 355–375.
- Bossi, J. (2009) '¿Sabe cómo se financia la campaña?' [How to Know How the Campaign is Financed?], *Crítica de la Argentina* [Critique of Argentina], 31 May, available at <http://criticadigital.com/impresa/index.php?secc=nota&nid=25212>
- Brown Araúz, H. (2010) 'La política de la Reforma Electoral en Panamá' [The Politics of Electoral Reform in Panama], in *Las reformas electorales en Panamá: claves de desarrollo humano para la toma de decisiones* [Electoral Reform in Panama: Keys to Human Development in Decision Making]. Panama: UNDP.
- Canales, A. (2012) 'Multan a partidos pero ninguno supera topes de campaña: IFE [Federal Electoral Institute]', in *La Silla Rota* [The Empty Chair], available at <http://www.e-consulta.com/2012/index.php/nacionales/item/multan-a-partidos-pero-ninguno-rebaso-topes-de-campana-ife>
- Cárdenas Morales, N. (2011) *El financiamiento público de los partidos políticos nacionales para el desarrollo del liderazgo político de las mujeres* [Public Financing of National Political Parties for the Development of Women in Political Leadership]. Mexico: Tribunal Electoral del Poder Judicial.
- Cardoso, V. (2012) 'La ley antilavado, una vacilada, dice Buscaglia' [The Law against Money Laundering a Farce, Says Buscaglia], *La Jornada*, 17 October, available at <http://www.jornada.unam.mx/2012/10/18/politica/003n1pol>
- Carquez, C. (2012) 'CNE: Medios no pueden hacer campaña por cuenta propias' [CNE: The Media Cannot Conduct their Own Campaigns], *El Nacional*, 11 July, available at http://impresodigital.el-nacional.com/ediciones/guardar/guardar2.asp?archivo=n1_2n120120711&C=&P=&N=&P=chaEd=7/11/2012

- Carter Center (2012) 'Regulacion de campacas electorales. El caso de Colombia. Ponencia presentada en el seminario Campacas electorales: una mirada comparativa en el hemisferio' [Regulation of Election Campaigns: The Case of Colombia. Argument Presented at a Seminar on Electoral Campaigns: A Comparative View of the Hemisphere]. Caracas, November.
- Casas, K. and Zovatto, D. (2004) 'Financiamiento político en Centroamérica, Panamá, República Dominicana y México' [Political Finance in Central America, Panama, Dominican Republic and Mexico], in *De las normas a las buenas prácticas* [From Norms to Good Practice]. San José: International IDEA, OAS.
- Casas, K. and Zovatto, D. (2011) 'Para llegar a tiempo: Apuntes sobre la regulaciyn del financiamiento político en América Latina' [To Arrive on Time: Notes on Political Finance Regulation in Latin America], in *Financiamiento de los Partidos Políticos en América Latina* [Funding of Political Parties in Latin America]. Mexico: IFE, International IDEA, OAS.
- Chasquetti, D. (2011) 'Financiamiento Político en Uruguay' [Political Finance in Uruguay], in *Financiamiento de los Partidos Políticos en América Latina* [Funding of Political Parties in Latin America]. Mexico: IFE, International IDEA, OAS.
- Corcuera, S. (2011) 'El financiamiento político en Argentina' [Political Finance in Argentina], in *Financiamiento de los Partidos Políticos en América Latina* [Funding of Political Parties in Latin America]. Mexico: IFE, International IDEA, OAS.
- Cordero, L. A. (2003) *Análisis comparativo sobre financiamiento de campacas y partidos políticos Costa Rica* [Comparative Analysis of Campaign Financing and Political Parties in Costa Rica]. Unidad para la Promociyn de la Democracia OAS, International IDEA.
- Corporaciyn Arco Iris (2011) 'Parapolíticos, influencia en la Costa' [Beyond Politicians, Influence from the Coast], Arco Iris, 21 November, available at <http://www.arcoiris.com.co/2011/11/parapoliticos-influencia-en-la-costa/>
- Corporaciyn Colectivo de Abogados (2009) 'José Alvear Restrepo', in *Obstáculos a la aplicaciyn de Justicia* [Obstacles to the Implementation of Justice]. Colombia: Colectivo de Abogados José Alvear Restrepo.
- Dador, J. and Llanos, B. (eds) (2007) *La igualdad esquivia: Una mirada de género a las elecciones generales 2006* [Evaded Equality: A Gender Perspective on the General Elections 2006]. Peru: International IDEA, Asociaciyn Civil Transparencia.
- Diario Hoy* (2009) 'Hay que esperar 14 acos para que un corrupto sea condenado' [A Fourteen-year Wait until Corruption is Punished], *Diario Hoy*, available at <http://pdf.diariohoy.net/2009/11/02/pdf/cuerpo.pdf>
- Donoso, P., Ramos., P. and Riquelme, P. (1999) *Mecanismos Alternativos para el Financiamiento de los Partidos Políticos* [Alternative Mechanisms for the Funding of Political Parties]. Chile: Centro de Estudios Públicos, available at http://www.cepchile.cl/dms/archivo_3519_1749/refor1_08_donoso.pdf
- Dragonetti, M. (2011) 'Campacas en offside' [Offside Campaigns], *Plaza de Mayo*, 4 July, available at <http://www.plazademayo.com/2011/07/campanas-en-offside/>
- Economic Commission for Latin America (ECLAC) (2012) *Foreign Direct Investment in Latin America and the Caribbean 2011*. Santiago de Chile: United Nations.
- El Día de Santa Cruz de Bolivia* (2010) 'Polémica por descuentos para la campaca del MAS' [Controversy over discounts for MAS campaign], *El Día de Santa Cruz*,

- available at http://www.eldia.com.bo/mobile.php?cat=280&pla=7&id_articulo=8335
- El Diario* (2011) 'Ex Viceministro denuncia "diezmo" obligatorio para candidatos masistas' [Ex Vice-minister Denounces the 'Ten Per Cent' Obligation for Independent Candidates], *El Diario*, 23 September, available at http://www.eldiario.net/noticias/2011/2011_09/nt110923/2_02plt.php
- El Nacional* (2012) 'Instruyeron a los partidos para rendir cuentas de la campaña' [Parties Were Instructed to Account for the Campaign], *El Nacional*, 21 May, available at http://www.contextotmt.net/base/krafts/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=37688
- El Tiempo* (2007) 'Así financian sus campañas los seis candidatos a la Alcaldía de Bogotá que puntúan en las encuestas' [It Is How the Campaigns of the Six Main Candidates to the Mayor of Bogotá Were Funded, According to the Polls], 7 October, available at <http://www.eltiempo.com/archivo/documento/CMS-3757033>
- El Universo* (2005) 'Partidario de SP niega que donación de Taiwán haya sido usado en campaña' [Supporter of SP Denies that Donation from Taiwan Was Used in the Campaign], *El Universo*, 15 February, available at <http://www.eluniverso.com/2005/02/15/0001/8/D8E1593146B9471F93BEB10E6F9C9F8F.html>
- El Universo* (2007) 'En el TEG se registraron solo 12 tesoreros' [In TEG only 12 people were registered as treasurers], *El Universo de Ecuador*, 21 August, available at <http://www.eluniverso.com/2007/08/21/0001/8/7A2D43D6F8DF4A7B95A4B120ADF1AE4D.html>
- Evertsson, N. (2010) *Report of Survey on Electoral Campaign in Colombia*. Stockholm: Stockholm University.
- Faughman, B. and Zechmeister, E. (2011) 'Vote Buying in the Americas', in *AmericasBarometer Insights*, 57, pp. 1–8.
- Freidenberg, F. and Levitsky, S. (2007) 'Organización informal de los Partidos en América Latina' [Informal Organization of Political Parties in Latin America], *Desarrollo Económico* [Economic Development], 46(184), pp. 539–68.
- Freitas, C. (2012) 'Candidatos a prefeito de Goiânia devem gastar R\$ 51,25 milhões em campanha' [Candidates to the Region of Goiânia Need to Spend R\$51.25 Million in the Campaign], *Diário Manhã*, 29 July, available at [http://www.maisgoias.com.br/noticias/politica/2012/6/29/25579.html?Candidatos+a+prefeito+de+Goiania+devem+gastar+R\\$+51,+25+milhoes+em+campanha+](http://www.maisgoias.com.br/noticias/politica/2012/6/29/25579.html?Candidatos+a+prefeito+de+Goiania+devem+gastar+R$+51,+25+milhoes+em+campanha+)
- Fuentes, C. (2011) 'Financiación de Partidos Políticos en Chile' [Political Party Funding in Chile], in *Financiamiento de los Partidos Políticos en América Latina* [Funding of Political Parties in Latin America]. Mexico: IFE, International IDEA, OAS.
- Garay Salamanca, L. J. and Salcedo Albarán, E. (2012) *Narcotráfico, corrupción y Estados: Cómo las redes ilícitas han reconfigurado las instituciones en Colombia, Guatemala y México* [Narcotrafficking, Corruption and States: How Illicit Networks Have Reshaped Institutions in Colombia, Guatemala and Mexico]. Bogotá: Random House Mondadori.
- Geuna, L. (2010) 'Intiman a los jueces electorales a resolver sobre gastos de campaña' [Appointment of Electoral Judges to Resolve Questions of Campaign Expenses], *El Clarín*, 6 October, available at http://www.clarin.com/politica/Intiman-electorales-resolver-gastos-campana_0_348565159.html

- Global Integrity (2007) *Global Integrity Report: Country Scorecard 2007*. Washington, D.C.: Global Integrity.
- Global Integrity (2008) *Global Integrity Report: Country Scorecard 2008*. Washington, D.C.: Global Integrity.
- Global Integrity (2009) *Global Integrity Report: Country Scorecard 2009*. Washington, D.C.: Global Integrity.
- Global Integrity (2010) *Global Integrity Report: Country Scorecard 2010*. Washington, D.C.: Global Integrity.
- Global Integrity (2011) *Global Integrity Report: Country Scorecard 2011*. Washington, D.C.: Global Integrity.
- Grupo CHVico Ética y Transparencia (2011) 'Valoraciyn técnica final del Proceso Electoral para Presidente y Diputados Nicaragua 2011' [Final Technical Evaluation of the Electoral Process for President and Members of Parliament in Nicaragua 2011], available at <http://www.conexiones.com.ni/files/86.pdf>
- Gutiérrez, P. and Zovatto, D. (2011) 'Balance Regional: Financiamiento político en América Latina 2004–2010' [Regional Balance: Political Finance in Latin America 2004–2010], in *Financiamiento de los Partidos Políticos en América Latina* [Funding of Political Parties in Latin America]. Mexico: IFE, International IDEA, OAS.
- Hurtado, S. (2010) 'Correa: Ley que limita financiamiento de ONG pretende desaparecerlas' [Correa: The Law that Limits the Funding of NGOs Aims to Make them Disappear], *El Nacional*, 22 December.
- International IDEA, Political Finance Database, available at <http://www.idea.int/political-finance>
- Kupferschmidt, D. (2009) *Illicit Political Finance and State Capture*. Stockholm: International IDEA.
- La Razón* (2009) 'Evo se refuerza con invitados para su lista legislativa' [Evo is Reinforced by His Legislative List], *La Razón*, 8 September, available at <http://educampusv.lacotclera.net/post/2009/09/08/evo-se-refuerza-con-invitados-su-lista-legislativa>
- La Segunda* (2012) '¿Quiénes son los mecenas de la política chilena?' [Who are the Financial Backers of Chilean Politics?], *La Segunda*, 14 April, available at <http://www.lasegunda.com/Noticias/Impreso/2012/04/737898/los-mecenas-de-la-politica>
- Llanos, B. (2012) *Ojos que (aún) no ven: Nuevo reporte de ocho países: género, campacas electorales y medios en América Latina* [Eyes that Do Not (Yet) See: A New Report from Eight Countries. Gender, Electoral Campaigns and Media in Latin America]. Lima: International IDEA.
- Llanos, B. and Tello, P. (eds) (2012) *Igualdad: ¿para cuándo? Género y elecciones peruanas 2011–2012* [Equality: When? Gender and Peruvian Elections 2011–2012]. Lima: International IDEA.
- Londoco, Juan Fernando (forthcoming) 'Colombia: garantías y equidad en una competencia desigual' [Colombia: Warrants and Equity in an Unequal Competition], in *Campacas electorales, ventajismo y reelecciyn presidencial en América Latina* [Electoral Campaigns, Opportunism and Presidential Re-election in Latin America]. Venezuela: The Carter Center.
- Los Angeles Times (1997) 'Yes, Drug Lords, there's a Santa', *Los Angeles Times*, 19 December.

- Lugo-Galicia, H. and Hinds, A. (2012) 'Evaden debate de soberanía, pero dan fondos a promotores del PSUV' [They Evade Debate on Sovereignty, but Donate Funds to Supporters of PSUV], *El Nacional*, 6 June, available at http://www.contextotmt.net/base/krafts/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=381321
- Martínez, R. (2012) 'Desplaza prensa al estado en indagar infiltraciyn del narco en política: Buscaglia' [The Media Replace the State in Investigating the Infiltration of Drugs in Politics: Buscaglia], *Proceso*, 2 March, available at <http://www.proceso.com.mx/?p=299864>
- Mejía, D. and Rico, D. M. (2011) 'La microeconomía de la producción y el tráfico de cocaína en Colombia' [The Microeconomy of Production and Traffic of Cocaine in Colombia], in A. G. Uribe and D. Mejía (eds), *The Political Fight against Drugs in Colombia: Successes, Failures and Diversions*. Bogota: Universidad de los Andes.
- Mendivil, L. (2011) 'Colombia: Cymo lo hicieron?' [Colombia: How Did they Do It?], *Crynica*, 2 September, available at http://www.cronica.com.mx/notaOpinion.php?id_notas=602659
- Menéndez, M. (2002) 'Mercados Persas en las campacas Políticas' [Persian Markets in the Political Campaigns], *El Tiempo*, 30 April, available at <http://www.eltiempo.com/archivo/documento/MAM-1357355>
- Meyer Dos Santos (2005) 'Partidos políticos: repensar financiamientos e finaças' [Political parties: rethink financing and finances], 1 August, available at <http://jusvi.com/artigos/16590> and <http://www.boletimjuridico.com.br/doutrina/texto.asp?id=769>
- Noticias UOL (2011) '77. STF condena deputado Asdrúbal Bentes (PMDB-PA) por esterilizaaro de eleitoras' [77. STF Prosecutes Deputy Asdrúbal Bentes (PMDB-PA) for 'Sterilization' of the Electorate], 8 September, available at <http://noticias.uol.com.br/politica/escandalos-no-congresso/stf-condena-deputado-asdrubal-bentes-pmdb-pa-por-esterilizacao-de-eleitoras.htm>
- Ohman, M. (2011) 'Global Trends in the Regulation of Political Finance', IPSA- ECPR Joint Conference, Sao Paulo, 16–19 February.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2012) *Latin American Economic Outlook 2012*, available at <http://www.oecd.org/dev/americas/48965859.pdf>
- Organization of American States (OAS) (2011) *Politics, Money and Power: A Dilemma for Democracy*. Mexico: FCE, OAS.
- Peschard, J. (2006) 'Control over Party and Campaign Finance in Mexico', *Mexican Studies*, 22(1), pp 83–106.
- Poder Ciudadano (2008) *Informe de Monitoreo del financiamiento de la Campaca Electoral Presidencial 2007* [Report on the Monitoring of the Funding of the Presidential Electoral Campaign 2007]. Argentina, Poder Ciudadano, available at <http://poderciudadano.org/informe-sobre-el-financiamiento-de-la-campana-presidencial/>
- Quirys Gallegos, J. (2012) 'Achacan culpas al TSE por irregularidades en campaca' [Blame TSE for Irregularities in the Campaign], *Diario Extra*, 27 March, available at <http://www.diarioextra.com/2012/marzo/27/nacionales05.php>
- Ramos, C. (2007) 'La manipulaciyn de la capacidad de inversiyn econymica de los partidos derivada de la financiacyñ privada indirecta' [The Manipulation of Parties' Capacity for Economic Investment Derives from Indirect Private Funding], thesis for licentiate in legal and social sciences, San Carlos University of Guatemala.

- Regalado Florido, E. (2005) 'Taiwán: fuente de financiamiento de corrupciyn centroamericana' [Taiwan: Source of Financial Corruption in Central America], *El Catoblepas Revista Crítica del Presente*, 35, available at <http://www.nodulo.org/ec/2005/n035p16.htm>
- Rivera, A. (2012) 'México, el número dos en flujo de dinero ilícito' [Mexico, Number Two in the Flow of Illicit Money], *Milenio*, 30 September, available at <http://edomex.milenio.com/cdb/doc/noticias2011/ace9c075d1834834a98f806b01a0e71e>
- Rodríguez, M. (2009) *La propaganda electoral en El Salvador (2008–2009): monitoreo y propuesta para transparencia* [The Electoral Campaign in El Salvador (2008–2009): Monitoring and Proposals for Transparency]. San Salvador: National Democratic Institute and Fundaciyn para el Desarrollo.
- Rodríguez-Raga, J. C. and Seligson, M. (2012) *Cultura Política de la democracia en Colombia y las Américas* [Political Culture of Democracy in Colombia and the Americas]. Bogotá: USAID, Universidad de los Andes, Vanderbilt University.
- Romero Ballivián, S. (2011) 'La corta y sobresaltada historia del financiamiento público a los partidos políticos en Bolivia' [The Short and Shaky History of Public Funding of Political Parties in Bolivia], in *Financiamiento de los Partidos Políticos en América Latina* [Funding of Political Parties in Latin America]. Mexico: IFE, International IDEA, OAS.
- Rosales Valladares, R. (2010) 'Financiamiento de los partidos políticos y las campacas electorales en Panamá' [Political Party Funding and Electoral Campaigns in Panama], in *Las reformas electorales en Panamá: claves de desarrollo humano para la toma de decisiones* [Electoral Reform in Panama: Keys to Human Development in Decision Making]. Panama: UNDP.
- Sacchet, T. (2011) *Political Parties and the (Under) Representation of Women in Legislative Spheres: A Study on Electoral Recruitment and Campaign Finance*. Paper presented at the IPSA-ECPR Joint Conference, Universidade de Sao Paulo, Brazil, 16–19 February.
- Sánchez, J. A. (2011) 'Discreto proselitismo del priismo Queretano [Gentle Proselytism of the PRI in Queretaro], *Enlace México*, 14 March, available at http://www.enlancemexico.info/index.php?option=com_content&view=article&id=1536:discreto-
- Saúl, L. (2012) 'Revelan top de partidos m6s multados por el IFE' [The Parties Most Fined by IFE Are Revealed], *Red Política*, 13 March, available at <http://www.redpolitica.mx/ruta-electoral/revelan-top-de-partidos-mas-multados-por-ife>
- Semana (2006) 'Pasando el sombrero' [Passing the Hat], *Semana*, 10 March, available at http://www.semana.com/wf_ImprimirArticulo.aspx?IdArt=93081
- Servicio Electoral Chileno (SERVEL) (2010) *Informe de ingresos de campaca electoral 2009. Base de datos* [Report on Election Campaign Income 2009]. Chile: SERVEL.
- Siu, M. and Quirys, J. (2012) 'TSE investiga gastos de campaca del PAC' [TSE Investigates the Campaign Costs of PAC], *Diario Extra*, 13 April.
- Terra (2012) 'Jornal: PT recebeu R\$ 50 milhxs de doazxes em 2011' [Jornal: PT Receives R\$50 Million in Donations in 2011], *Terra*, 26 May, available at <http://noticias.terra.com.br/eleicoes/2012/noticias/0,,OI5796275-EI19136,00-Jornal+PT+recebeu+R+milhoes+de+doacoes+em.html>
- Transparencia Colombia (2012) *Candidatos a elecciones territoriales reportaron más de 348 millones de pesos de gastos en campaca, revela informe de transparencia* [Candidates to Regional Elections Reported More than 348 Million Pesos in Campaign Expenses,

- Transparency Report Reveals]. Colombia: Transparencia por Colombia, available at <http://www.transparenciacolombia.org.co>
- Transparency International and Carter Center (2007) *The Crinis Project: Money in Politics: Everyone's Concern*.
- Tuesta Soldevilla, F. (2011) 'El financiamiento de los partidos políticos en Perú' [The Funding of Political Parties in Peru], in *Financiamiento de los Partidos Políticos en América Latina* [Funding of Political Parties in Latin America]. Mexico: IFE, International IDEA, OAS.
- United Nations Development Programme (UNDP) and Organization of American States (OAS) (2010) *Nuestra Democracia* [Our Democracy]. Mexico City: UNDP and OAS.
- Urcullo Cossío, L. G., Moya Diaz, E. J. and Engel Goetz, E. (2009) *Control del financiamiento y gasto electoral en Chile* [The Monitoring of Electoral Funding and Expenses in Chile]. Chile: Chile Transparente and Inter-American Development Bank.
- Vizcaino, I. (2010) 'Dineros privados ganan peso en la última fase de la campaña' [Private Funds More Important in the Final Phase of the Campaign], *Nación*, 25 January, available at http://www.nacion.com/ln_ee/2010/enero/25/pais2236148.html
- World Bank (2013) *Economic Mobility and the Rise of the Latin American Middle Class*. Washington, D.C.: World Bank.
- Zermiani, B. and Goetten, C. (2010) 'Distribuição do tempo no horário eleitoral divide opiniões' [Time Allocation in the Electoral Schedule Divides Opinion], *Jornal de Comunicação*, 27 September, available at <http://www.jornalcomunicacao.ufpr.br/materia-8853.html>

ЗҮҮЛТ

- ¹ Энэ бүлэгт Латин Америк гэж Аргентин, Белиз, Боливи, Бразил, Чили, Колумби, Коста Рика, Эквадор, Эль Салвадор, Гватемал, Гаяана, Гондурас, Мексик, Никарагуа, Панам, Парагвай, Перу, Суринам, Уругвай, Венесуэл улсуудыг багтаасан бүс нутгийг хэлж байгаа юм.
- ² OECD 2012.
- ³ Бүс нутгийн эдийн засгийн өсөлт дэлхийн дунджаас илүү хурдан байна (ECLAC 2012).
- ⁴ World Bank 2013.
- ⁵ Жишээ нь, Gutierrez and Zovatto 2011 бүтээлээс үзнэ үү.
- ⁶ Бүс нутаг, үндэсний түвшинд энэ чиглэлээр ажиллаж байгаа байгууллагууд гэвэл: Транспэрэнси Интернэшнл (Кринис Төслөөр дамжуулан), Америкийн Улсуудын Байгууллага, Аргентин дахь Poder Ciudadano, Коста Рика дахь Auditoria Ciudadana, Гватемал дахь Acciun Ciudadana.
- ⁷ Транспэрэнси Интернэшнл болон Картерийн Төв, 2007.
- ⁸ Garay Salamanca and Salcedo Albarón 2012.
- ⁹ Энэ нотолгоо улс төрийн санхүүжилтийн тухайн хууль тогтоомжуудыг харьцуулж, тэдгээрийн хэрэгжилтийн түвшнийг тогтоон үр нөлөөг судлахын зэрэгцээ улс төрийн санхүүжилтийн мэдээллийн олдцод судалгаа хийдэг *Global Integrity* хэмээх байгууллагын мэдээлэлд үндэслэгдсэн болно. Энэ нь хоёр үзүүлэлтээр 0-100 гэсэн үнэлгээ тогтоодог. 2011 оны илтгэлд дурдсанаар, Колумби Улсын хууль тогтоомжийн үзүүлэлт 100 буюу маш сайн, тэдгээрийн хэрэгжилт нь 77 буюу дунд зэрэг байсан байна. Мексикт эрх зүйн зохицуулалт нь 90, хэрэгжилт нь 44 буюу маш сул, Венесуэлд 36.5, хэрэгжилт дөнгөж 4.5

тус тус байжээ. 2010 оны байдлаар, Аргентин Улсын хууль тогтоомж 100, хэрэгжилт 77, Гватемалд энэ үзүүлэлт 80 ба 0, Перуд 74 ба 59 тус тус гарчээ. 2009 онд Бразил 53 ба 54, Чили 77 ба 43, 2007 онд Эквадор 70 ба 27 оноо тус тус авч байжээ. Коста Рика 2007 онд 100 ба 52 оноотой байжээ. *Global Integrity* 2007, 2008, 2009, 2010, 2011.

¹⁰ Grupo Cívico Ética y Transparencia 2011.

¹¹ Regalado Florido 2005.

¹² El Universo 2005.

¹³ Hurtado 2010.

¹⁴ Evertsson 2010.

¹⁵ Энэхүү гарын авлагад үндэсний валютыг олон улсын доллар буюу international dollar (I\$) хэмээх зохиомол валютад хөрвүүлж, зэрэгцүүлэн харьцуулсан болно. (Монгол хэлнээ хөрвүүлэхдээ \$ гэсэн тэмдэглэгээг зөвхөн ашиглав. *орч*) Мөнгөний худалдан авах чадварын харьцаанд үндэслэсэн уг зохиомол валют нь уншигчдад улс орнуудын валютыг харьцуулах боломж олгох зорилготой. Мөнгөний худалдан авах чадвар АНУ (харьцуулалтын суурь үзүүлэлт болгон ашиглаж байгаа)-аас ихээхэн зөрүүтэй орнуудад \$-ын ханш нэрлэсэн валютын ханшаас зөрж байж болно. АНУ-ын долларыг (зохиомол \$-той ижил ханштай учир), эсвэл үндэсний валют нь тодорхойгүй тохиолдолд евро зэрэг хоёрдогч валют ашигласан нөхцөлд мөн валютыг хөрвүүлж тооцоогүй болно. Тодорхой мэдээллийг Хавсралт V-аас харна уу.

¹⁶ Terra 2012.

¹⁷ SERVEL 2010.

¹⁸ Freidenberg and Levitsky 2007.

¹⁹ Chasquetti 2011, p. 517.

²⁰ Meyer Dos Santos 2005.

²¹ Rodriguez-Raga and Seligson 2012, p. 157.

²² Donoso, Ramos and Riquelme 1999, p. 336.

²³ Эерэг нөхөн олговор гэдэгт нам доторх бүхий л асуудлаарх яриа хэлэлцүүлэгт урих, парламентын гишүүдийг зохион байгуулж байгаа уулзалт, хуралд оролцуулах, намын дотоод сонгуульд оролцуулах гэх мэт орж болно.

²⁴ Donoso, Ramos and Riquelme 1999, p. 340.

²⁵ La Razyn 2009.

²⁶ Menéndez 2002.

²⁷ La Segunda 2012.

²⁸ Transparencia Colombia 2012.

²⁹ АНУ-д мөнгө угаасан хэргээр шийтгүүлсэн, Панамын ерөнхийлөгчид нэр дэвшигч хэд хэдэн хүнд хандив өгсөн Колумбийн бизнесмен.

³⁰ Brown Araúz 2010, p. 41.

³¹ Түүнийг ийнхүү нэрлэсэн хүн нь Герман Мартинез Газарес (2008 онд Partido Accion Nacional (PAN), намын Үндэсний гүйцэтгэх хорооны дарга байсан) юм.

³² Semana 2006.

³³ Латин Америкийн дийлэнх орон хувь нэр дэвшигчдэд бага анхаарал тавьдаг пропорциональ тогтолцоонд суурилсан сонгуулийн тогтолцоотой байдаг нь хөрөнгө мөнгө босгох ажлын мөн чанарт нөлөө үзүүлдэггүй нь ажиглагдсан.

³⁴ Bossi 2009.

³⁵ Transparencia Colombia 2012.

³⁶ Quirys Gallegos 2012.

³⁷ Agostini 2012, p. 3.

³⁸ El Día de Santa Cruz de Bolivia 2010.

³⁹ Meyer Dos Santos 2005.

⁴⁰ Martínez 2012.

⁴¹ Rivera 2012.

- 42 Mejia and Rico 2011, p. 16.
- 43 Колумбид 2006 оноос хойш Конгрессын гишүүн, экс гишүүн 133 хүн зэвсэгт бүлэглэлтэй холбоотой хэрэгт татагдсан, үүнээс 71 нь байцаалт өгч, 50 нь баривчлагдаж, 42 нь Конгрессоос эгүүлэн татагдсан. Үүнээс 18 нь шүүгдэж, 13 нь хэргээ хүлээн зөвшөөрч яллагдсан ба 7 нь ял сонссон байна (Corporación Colectivo de Abogados 2009, p. 14). 2009 оноос хойш үлдсэн улс төрчид нь бас л зэвсэгт этгээдтэй холбоотой улс төрийн үйл ажиллагаанд сэжиглэгдэн ял сонсжээ (Corporación Arco Iris 2011).
- 44 Kupferschmidt 2009, pp. 16–17.
- 45 Колумбийн “амжилт”-ын зарим нь Зохион байгуулалттай гэм хэрэгтэй тэмцэх Палермогийн конвенцын тулгуур дөрвөн зарчмыг авч хэрэгжүүлсэнтэй холбоотой (Mendevill 2011). Энэ зарчмууд нь: (1) хариуцлага тооцох (2) нийгмээс урьдчилан сэргийлэх (3) өндөр түвшний улс төрийн авлигаас сэргийлэх (4) хувийн хэвшил дэх өмч хөрөнгийг нь иргэний (эрүүгийн биш) хэргийн журмаар хураан авах. Зарим хүмүүс Колумбийг энэ чиглэлээрх амжилтын жишээ болгохыг дэмждэггүй боловч тус оронд бусад улсаас илүү олон хүнийг ялласан байдаг. Гэхдээ улс төр, гэмт ертөнцийн харилцаа байсаар л байгаа (Garay Salamanca and Salcedo Albarán 2012). Мексикт Калдероны засгийн үед ял оноох чиглэлд голлон анхаарч байсан (Mendevill 2011).
- 46 Geuna 2010.
- 47 Diario Hoy 2009.
- 48 Martínez 2012.
- 49 Ерөнхий Ассамблейн 2000 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдрийн 55/25 тоот тогтоолоор батлагдсан Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх НҮБ-ын Конвенц нь үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын эрх зүйн гол акт бөгөөд Италийн Палермо хотод 2000 оны 12 дугаар сард гарын үсэг зурсан. Мөнгө угаахтай тэмцэх санхүүгийн арга хэмжээ авах байгууллага (FATF) нь 1989 онд байгуулагдсан засгийн газар хоорондын байгууллага бөгөөд гол зорилго нь мөнгө угаах, террористуудыг санхүүжүүлэх болон олон улсын санхүүгийн системд заналхийлж байгаа бусад аюултай тэмцэх хууль, зохицуулалт, үйл ажиллагааны арга хэмжээ авах ажлын стандарт тогтоох, үр нөлөөтэй хэрэгжүүлэхэд нь дэмжлэг үзүүлэх явдал юм.
- 50 Cardoso 2012.
- 51 Rodríguez 2009, p. 14.
- 52 Peschard 2006.
- 53 Casas and Zovatto 2011, pp. 45–6.
- 54 Bértoa et al. 2013.
- 55 Ohman 2011, p. 7.
- 56 Эдгээр сонгуулийн тухай Acciyn Ciudadana байгууллагын илтгэснээр, төрийн санхүүжилт кампанит ажлын нийт орлогын ердөө 2.4 хувийг бүрдүүлсэн талаар шүүмжилсэн. (Acciyn Ciudadana 2012, p. 78).
- 57 Авсан саналын тоогоор сонгуулийн дараа нөхөн олговор авдаг тогтолцоотой байсан 2002 оны сонгуулиар ялалт байгуулсан нэр дэвшигч (Alvaro Uribe) төрийн санхүүжилтийн 55 хувийг, хоёрт жагссан нэр дэвшигч 33 хувийг, дараагийн хоёр нь тус бүр 6 хувийг авсан байна. Төрийн санхүүжилтийг урьдчилан өгөх болсон 2006 онд байдал огт өөр буюу нэр дэвшигч тус бүр 33 хувийн санхүүжилт авсан байна. 2010 оны сонгуулийн эхний үе шатанд тэргүүлсэн нэр дэвшигч төрийн санхүүжилтийн 24 хувь, дараа дараагийнх нь 20, 15, 14, 14, 13 хувийг тус тус авчээ.
- 58 OAS 2011, p. 145; Vizcaino 2010.
- 59 Siu and Quirys 2012.
- 60 OAS 2011, p. 145.
- 61 La Segunda 2012.

- 62 Sacchet 2011, pp. 24–6.
- 63 АСТОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд нэмэлт мэдээлэл байгаа.
- 64 OAS 2011, p. 58.
- 65 Cárdenas Morales 2011.
- 66 Ibid.
- 67 Zermiani and Goetten 2010.
- 68 OAS 2011, p. 99.
- 69 Ibid., pp. 99–100.
- 70 Ibid.
- 71 Dador and Llanos 2007, p. 101.
- 72 Ibid., p. 122.
- 73 Llanos and Tello 2012, p. 95.
- 74 Llanos 2012.
- 75 Bolivia 2009, Chile 2009, Costa Rica 2010, Colombia 2010, Dominican Republic 2010, Peru 2011, Guatemala 2011 and Argentina 2011.
- 76 Llanos 2012.
- 77 Ibid.
- 78 Ibid.
- 79 Londoco (удахгүй хэвлэгдэнэ).
- 80 Garay Salamanca and Salcedo Albarán 2012.
- 81 Lugo-Galicia and Hinds 2012.
- 82 OAS 2011, p. 148.
- 83 El Diario 2011.
- 84 Álvarez 2010.
- 85 Жишээ нь, Богота хотын даргад нэр дэвшигч асан Энрик Пеналоса “7 сая хүн амтай хотод кампанит ажил явуулах зарцуулалтын дээд хэмжээ хэт доогуур байна” хэмээсэн. (El Tiempo 2007).
- 86 Freitas 2012.
- 87 UNDP and OAS 2010, p. 118.
- 88 OAS 2011, p. 123.
- 89 АУБ-ын судалгаанд сонгуулийн янз бүрийн төрлийг харьцуулсан байдаг бөгөөд энд зөвхөн парламентын сонгуулийн тоон мэдээг ашиглав. Зарим тоон мэдээлэл дутуу байх магадлалтай.
- 90 Poder Ciudadano 2008.
- 91 Artiga-González 2011, p. 289.
- 92 Acciyn Ciudadana 2012.
- 93 Corcuera 2011, p. 87.
- 94 Tuesta Soldevilla 2011, p. 466.
- 95 Faughman and Zechmeister 2011.
- 96 Noticias UOL 2011.
- 97 Sánchez 2011.
- 98 El Nacional 2012.
- 99 АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд Доминикан Улсын тухай мэдээлэл байхгүй.
- 100 Transparency International and Carter Center 2007, p. 48.
- 101 Ibid., p. 56.
- 102 Панамд хууль ёсны хүсэлт тавихаас бусад үед санхүүгийн тайлан заавал гаргана гэсэн хуулийн шаардлага байхгүй (дээрх, p. 68).
- 103 Перуд 2006 оны байдлаар нийт улс төрийн 32 намын зөвхөн 5 нь тайлангаа өгсөн байна (дээрх, p. 76).
- 104 Үүнд хамаарахгүй орнууд нь Белиз, Боливи, Доминикан, Эль Сальвадор, Панам, Парагвай, Венесуэл.

- 105 Fuentes 2011, p. 170.
- 106 Cordero 2003, p. 13.
- 107 Carquez 2012.
- 108 Ramos 2007.
- 109 Мексикт сүүлийн үед болсон сонгуулиар Partido Verde Ecologista намаас бусад нь санхүүгийн тайлантай холбоотой зөрчлөөр торгууль хүлээсэн байна. Эдгээрээс Partido Revolucionario Democrático (PRD) намд хамгийн дээд буюу 5 сая песо (\$579,000), Revolucionario Institucional (PRI) намд хамгийн доод буюу 6,000 песо (\$690)-гийн торгууль тус тус оногдуулжээ (Canales 2012). Холбооны улсын сонгуулийн хүрээлэн (Instituto Federal Electoral, IFE)-гийн тоон мэдээлэлд тулгуурлан, улс төрийн намууд, хэвлэл мэдээлэлд тус хүрээлэнгээс ногдуулсан торгуулийн тоо хэмжээг Лилиа Саул нийтэлсэн байна. 2007 оны шинэчлэлээс хойш намуудыг 863 сая песо (\$99.9 сая)-гоор торгосон бол цахим хэвлэл мэдээллийг ердөө 3 сая песо (\$347,000)-гоор торгосон байна (Saúl 2012).
- 110 Pemexgate, ‘Fox’s friends’ дуулиант хэргийн дараа IFE-ийн хяналт шалгалтын тогтолцоог сайжруулж, хууль сахиулахад шаардлагатай эрх мэдэл өгч, хүч хөрөнгийг нь нэмэгдүүлсэн байна. Гэхдээ л 2006 оны байдлаар IFE муж улсуудын 32 сонгуулийн байгууллагын дөнгөж 21-тэй нь л хэлэлцээртэй байжээ (Peschard 2006, p. 97).
- 111 Перу Улсын Хууль зүйн яамны Санхүүгийн тагнуулын нэгжтэй хамтын ажиллагааны гэрээ байгуулсан байдаг (Tuesta Soldevilla 2011, p. 475).
- 112 Бразилд сонгуулийн төв байгууллага нь армийн анги нэгтгэлд санал худалдан авах асуудлыг хянах автономит эрх өгсөн (A Hora do Vale 2012).
- 113 Semana 2006.
- 114 Casas and Zovatto 2004.
- 115 El Universo 2007.
- 116 Artiga-González 2011, p. 294; Urcullo Cossio, Moya Díaz and Engel Goetz 2009, p. 78.
- 117 Acciyn Ciudadana 2012, p. 91.
- 118 Rosales Valladares 2010, p. 267.
- 119 Dragonetti 2011.
- 120 Transparency International and Carter Center 2007, p. 51.
- 121 Romero Ballivián 2011, p. 102.
- 122 Evertsson 2010
- 123 Evertsson 2010
- 124 Garay Salamanca and Salcedo Albarán 2012.
- 125 Acciyn Ciudadana 2012.
- 126 Los Angeles Times 1997.
- 127 Poder Ciudadano 2008; Agostini 2012; Artiga-González 2011; Acciyn Ciudadana 2012.
- 128 Gutiérrez and Zovatto 2011, p. 14.
- 129 Casas and Zovatto 2011, p. 53.
- 130 Бодлого боловсруулагчид гэж улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой бодлогын баримт бичгийн төсөл боловсруулах, нэмэлт өөрчлөлт оруулах, батлан гаргахад гүйцэтгэх болон хууль тогтоох засаглалыг төлөөлөн оролцож буй талуудыг хэлж байгаа болно. Өөрөөр хэлбэл, тодорхой институц гэхээсээ илүү бодлого боловсруулах үйл ажиллагаанд оролцох үүргээр нь тодорхойлсон болохыг анхаарна уу.
- 131 Лимагийн Тохиролцоо гэж Латин Америк, Карибын бүс нутгийн иргэний хөдөлгөөнүүдийн сүлжээ бөгөөд 2000 онд ардчиллыг бэхжүүлэх зорилгоор байгуулагдсан. Туршлага хуваалцах үйл явцыг дэмжин урагшлуулж, сонгууль ажиглахад улс төрийн болоод техникийн асуудлаар харилцан дэмжлэг үзүүлэх тогтолцоо бий болгон, хамтын үйл ажиллагаа, төсөл хэрэгжүүлдэг (<http://www.acuerdodelima.com> хаягаар үзнэ үү) байгууллага юм.

6

ЗУРГААДУГААР БҮЛЭГ

ЗУРГААДУГААР БҮЛЭГ



Зүүн, Төв, Зүүн-Өмнөд Европ болон Төв Ази*

Удиртгал

Энэхүү бүлэгт Зүүн, Төв, Зүүн-Өмнөд Европ болон Төв Ази дахь улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчин, нөхцөл байдалд хийсэн дүн шинжилгээг толилуулав.¹ Энэ бүс нутгийн орнууд газар нутгийн хэмжээ, улс төрийн дэглэм, үндсэн хуулийн загвар, улс төрийн соёлын хувьд ихээхэн ялгаатай. Европын төв болон зүүн хэсгийн тогтсон ардчилалтай улс орнууд, түүний дотор Европын Холбоо (ЕХ)-ны гишүүн улсууд болон Төв Азийн автократ дэглэмтэй орнууд энэ хэсэгт багтаж байна.

Эдгээр оронд тодорхой ганц ч болтугай шинж тэмдгээрээ ижилсэх зүйл байхгүй байж болох хэдий ч өмнөх коммунист түүхээрээ яах аргагүй холбогдох тул “нэг бүл” болгон авч үзэх боломжтой.² Эдгээр бүс нутагт авторитар, бүр тоталитар дэглэмийн урт түүхтэй, ардчилал, үндсэн хуульт тогтолцооны уламжлал ерөнхийдөө сул дорой орон олон байна. 1989-1991 онд коммунизм нуран унасны дараа олон улсад ардчилал түргэн хугацаанд түгэн дэлгэрсэн. Тэр цагаас хойш, энэ бүлэгт багтсан орнууд улс төр дэх мөнгийг зохицуулах талаар багагүй хүчин чармайлт гаргасан бөгөөд Баруун Европын орнууд сайн загвар болохуйц олон туршлагыг хуримтлуулжээ. Гэхдээ зохицуулалтын тогтолцоо нь улс орон бүрийн онцлогоос хамааран янз бүрээр нутагшсан. Өөрөөр хэлбэл, эдгээр бүс нутагт хандив, түүний зарцуулалтын хязгаарлалт болон мэдээллийг ил тод болгох механизм бүхий зохицуулалтын

* Энэ бүлгийг Даниел Смиловын “Зүүн, Төв, Зүүн-Өмнөд Европ болон Төв Ази дахь Улс төрийн санхүүжилт” судалгаанд тулгуурлан бичсэнийг Фредрик Шоберг хянан тохиолдуулав.

сайн тогтолцоо байгаа боловч тэдгээрийн үр нөлөө, хэрэгжилт нь улс орон бүрт харилцан адилгүй байгаа бөгөөд ил тод байдлын өнөөгийн түвшинд сэтгэл дундуур буй ерөнхий дүр зураг ажиглагдаж байна.

Улс орон бүрийн улс төр, үндсэн хуулийн байгууламжаас шалтгаалаад зохицуулалтын арга хэмжээнүүд нь өөр өөр байна. Авторитар дэглэм рүү хазайж байгаа орнуудад улс төрийн санхүүжилтийн өргөн хүрээтэй, нарийвчилсан зохицуулалтыг сөрөг хүчнээ сулруулах, улс төрийн шинэ, хүчирхэг тоглогчид гарч ирэхэд хаалт болгон ашиглах боломжтой. Тиймээс үндсэн хууль, улс төрийн ямар орчинд үйлчилж байгаа зэрэг өргөн хүрээний асуудлыг хөндөхгүйгээр зөвхөн улс төрийн намын санхүүжилтийн зохицуулалтыг авч үзэх нь учир дутагдалтай юм. Ер нь намын болоод сонгуулийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн гол зорилт бол эрүүл, олон ургалч ардчилсан өрсөлдөөнийг бий болгох явдал бөгөөд харин энд авч үзсэн хэд хэдэн оронд байдал эсрэгээрээ байна.

Улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой бүс нутгийн асуудлууд

Энэ бүс нутгийн орнууд өөр хоорондоо янз бүрийн байдлаар ялгарах боловч улс төрийн санхүүжилтийг хянах, ил тод байдлыг хангахтай холбоотой бэрхшээл үүсгэж буй зарим асуудлаараа ижил төстэй байна. Энэ хэсэгт өгүүлэх авторитар дэглэмтэй орнуудад холбогдох зарим жишээ нь эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүйг нухчин дардаг зэрэг шалтгааны улмаас тэр болгон олон нийтэд ил болдоггүй, далд асуудлууд юм.

Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах

Энд авч үзэж бүс нутгуудын хувьд төрийн хөрөнгийг улс төрийн зорилгоор ашиглах нь цөөнгүй байна. Бүр тодруулбал төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах тал дээр бусад бүсээс илүү асуудалтай байгааг онцгойлон дурдах хэрэгтэй. Бүс нутагт энэ асуудал нь бүр өөрийн гэсэн нэр томьёотой болтлоо дэлгэрсэн бөгөөд тухайлбал, Орос хэлээр “административные ресурсы” гэж албан тушаалаа сонгуулийн давуу тал болгон зүй бусаар ашиглах явдлыг илтгэсэн нийтээр хэрэглэдэг нэр томьёо бий болжээ.

Бүс нутгийн дийлэнх улс орон нэг намын коммунист дэглэмээс утгилтай бөгөөд тэр үед төрийн хөрөнгийг намыхаас ялгаж харах боломжгүй байсан. Энэхүү асуудлыг Европын аюулгүй байдал,

хамтын ажиллагааны асуудлаарх Бага хуралд оролцогч улсууд Копенхагены Баримт бичиг батлан гаргахдаа 1990-ээд оны эхээр ч хөндөж байжээ.³ Дээрх болон ижил төстэй бусад баримт бичигт “Төр болон улс төрийн намууд хоорондоо тодорхой заагтай байх, ялангуяа улс төрийн намууд төртэй холилдон нийлэхгүй байх” -ыг тусгаж, хөрөнгө хутгалдсан байдлаас салахыг анхааруулсан байдаг.⁴ Харамсалтай нь, энэхүү зүй бус байдал өргөн тархсаар байгаа бөгөөд зарим оронд бүр гүнзгийрсэн байх ч магадлалтай. Энэ талаар дор илүү дэлгэрэнгүй авч үзнэ.

Улс төрийн талбар дахь төрийн хяналт

Бүс нутгийн зарим оронд улс төрийн үйл явцыг төр засгаас хянаж байгаа нь төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах асуудалтай нягт холбоотой. Улс төрийн гол хуваагдал нь зүүнийг барьсан хөдөлмөрийн нам, барууныг барьсан зах зээлийн баримжаатай намын хооронд биш, харин эрх баригч нам, сөрөг хүчний намуудын хооронд байна. Хэд хэдэн орны улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт нь эрх баригч намуудад давуу байдал үүсгэхээр байгааг дурдах нь зүйтэй.⁵

Эдгээр бүс нутагт Төв Азийн авторитар улсуудаас эхлээд Төв Европ, Балтикийн ардчилал тогтсон орнууд, мөн энэ хоёр хязгаарын дундах их, бага ардчилалтай орнууд багтаж байна.⁶

ОХУ бол сүүлийн жилүүдэд улс төрд төрийн хяналтыг илүү их тогтоосон орны тод жишээ юм. 1990-ээд онд ОХУ-ын улс төрийн орчин эмх замбараагүй боловч харьцангуй өрсөлдөөнтэй байсан хэдий ч 2000-аад оноос ардчиллын хувьд ухралт хийсэн гэж үздэг.⁷ Цаг хугацааны явцад эрх мэдэл ерөнхийлөгчид төвлөрсөн бөгөөд эрх баригч намууд Думд ноёлох болжээ. Яваандаа цөөхөн хэдэн нам л эрх мэдэл бүхий байгууллагад бүртгүүлж чадах хэмжээнд хүртлээ улс төрийн намуудыг хатуу зохицуулах болсон. Эрх баригч нам болох Нэгдсэн Орос намын зүгээс шинэ улс төрийн хүчин үүсэх, оршин тогтноход илүү хүнд болгох зорилгоор энэ үйл явцыг удирдан зохион байгуулсан.⁸ Үр дүнд нь “зохицуулалттай ардчилал”-ын гол мөн чанар болох эртнээс тодруулсан “тааламжит сөрөг хүчин”-ээ томилох, харилцаа холбоог нь хатуу хянах тийм сонгуультай болсон.

Ийм нөхцөлд гадаадын хандивын хориг, хараат бус зарцуулалтад тавих хязгаарлалт зэрэг улс төрийн санхүүжилтийн стандарт зохицуулалт, улс төрийн нам болон төрийн бус байгууллагуудын

хоорондын хэлхээ холбооны зохицуулалт зэрэг нь бусад орчинд байдаг гол зорилгоосоо өөр утга агуулгатай болж улмаар улс төрийн үйл ажиллагааг нухчин дарахад ашиглагддаг болсон байх талтай.

**Хувийн хэвшлийн зүгээс хээл хахууль өгөх,
засгийн “хайр халамж”-ийг худалдан авах**

Чех, Польш, Унгар зэрэг илүү тогтсон ардчилалтай орнуудад гарсан намын санхүүжилтийн ноцтой дуулиант хэргүүдийн ард ч засгийн газраас ашигтай хэлцэл наймаа олж авахын төлөөх хувийн хэвшлийнхний хахууль байсан.⁹ Зарим нам (эсвэл парламент дахь тэдний фракц)-ын улс төрийн чиг баримжаа хувийн хэвшлийнхний ашиг сонирхолтой нягт холбоо сүлбээтэй байдгаас харвал улс төрийн эдгээр тоглогчдын оршин тогтнох гол учир шалтгаан нь өөрсдийн бизнес болоод хандивлагчдынхаа төлөө лобби хийх явдал болжээ. Зарим парламент, жишээ нь Украины хууль тогтоох байгууллагыг дефакто компанийн төлөөлөгчид өөрөөр хэлбэл, бизнесийн ашиг сонирхлоо хамгаалахын тулд парламентад сонгогдсон бизнесменүүдийн байгууллага болсон гэж шинжээчид тодорхойлсон.¹⁰ Арай илүү нам төвтэй тогтолцоонд ч гэсэн компанийн төлөөлөл парламентад суусан тохиолдол бага боловч байсаар байна.

Бүс нутагт гарсан намын санхүүжилтийн дуулиант хэргүүдийн олонх нь тодорхой улс төрийн нам гэхээсээ илүүтэй хувь хүн хөрөнгөжсөнтэй холбоотой. 2007 онд Эстони Улсад гарсан “хууль худалдаж авсан” гэх хэргийг сөхвөл, сэргээгдэх эрчим хүчний цахилгаан станц барих ажилд оролцож байсан тус орны алдартай нэг бизнесмен хэд хэдэн улс төрийн намд ихээхэн мөнгө хандивласан явдал юм. Үүний үр дүнд дээрх төслүүдэд засгийн газраас татаас өгөх тухай хууль батлагдан гарсан бөгөөд улмаар авлигын хэрэгт холбогджээ.¹¹

Украин Улс дахь Лазаренкогийн дуулиант хэрэг нь (Хайрцаг 6.1-ийг үзнэ үү) хувьчлалын хахууль, авлигын хэргээр хувьдаа хөрөнгөжсөн тохиолдлын тод жишээ юм. Ийм дуулиант хэргүүд бүс нутгийн бусад бусад оронд ч гарч байсан. Улс төрийн санхүүжилтийн дээр дурдсан асуудлууд бүгд энэ бүс нутагт улс төрийн зардал өндөр байгаатай ихээхэн холбоотой. Төрийн институт сул газар бизнесийн ашиг сонирхол нь бодлого шийдвэрт нөлөөлөх үүд хаалга нээлттэй байна.¹²

Хууль бус, далд санхүүжилт

Энэ бүс нутгийн олон оронд хууль бус, далд санхүүжилт улс төрд шургалан орж байна. Тухайлбал, зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлийн санхүүжилт болон, гэмт этгээдүүд улс төрийн намын дотоод ажил хэрэг, сонгуульд шууд оролцох болжээ. Мансууруулах бодисын наймааны стратегийн суваг болсон Төв Ази, Балканы орнууд, мөн Европын Холбоотой хил залгаа орнууд ийм хэлбэрийн нөлөөнд хялбархан автах магадлал өндөр байна.

Хууль журмаас бултах, ил тод байдлаас зайлсхийх

Энэ бүс нутгийн орнууд улс төрийн санхүүжилтийн үр нөлөөтэй хууль тогтоомж хэрэгжүүлэхээр ерөнхийдөө хичээсэн байна. Коммунизмын шилжилтийн эхэн үед олон оронд хууль тогтоомжийг үл тоон зөрчих, зохицуулалт нь үр нөлөөгүй байх явдал газар авч байсан. Бүртгэлгүй бэлэн мөнгөний урсгал улс төрийн санхүүжилтэд нэвтэрч банкны гүйлгээгээр биш, харин цүнх, ууттай бэлэн мөнгө нэг гараас нөгөөд шилжиж байв. Энэ байдал мэдээлэл ил болгох, хандив зарцуулалтын хязгаарыг тогтоосон хууль тогтоомжийг сахиулах ажлыг утга учиргүй болгосон. Улмаар банкны тогтолцоо шинэчлэгдэж, данс, зээлийн карт хэрэглэдэг дундаж давхаргынхан өргөжин тэлснээр хуулиас гадуурх энэ болхи хэлбэрийн үйлдлүүд буурчээ.¹³ Гэхдээ л далд сүлжээнүүд шинэ нөхцөлд дасан зохицох, хууль, хяналт шалгалтаас мултрах нарийн арга техник ашиглах болсон.¹⁴

Хайрцаг 6.1. Лазаренкогийн дуулиант хэрэг¹⁵

Украины улс төрч, ерөнхий сайд асан Павло Лазаренко албан үүргээ гүйцэтгэж байхдаа бизнесүүдийг хаацайлсныхаа төлөө ашгийнх нь 50 хувийг авах замаар хөрөнгөжсөн. Лазаренког АНУ-ын тойргийн шүүхээс залилан мэхэлсэн, мөнгө угаахаар хуйвалдсан, мөнгө угаасан, хулгайн эд хөрөнгө тээвэрлэсэн гэх үндэслээр шийтгэсэн бөгөөд энэ хэргийг сайтар баримтжуулсан байна.

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тойм

Сүүлийн 20 жилийн туршид Зүүн Европ, Кавказ болон Төв Азийн орнуудын улс төрийн нам, сонгуулийн санхүүжилтийн зохицуулалт чамлахааргүй сайжирсан. Энэ асуудлын хувьд бараг “тэг”-ээсээ эхэлсэн гэхэд дийлэнх орон нь харьцангуй иж бүрэн зохицуулалтын загвар нэвтрүүлсэн байна. Зарцуулалт, хандивыг хязгаарлах хатуу сонирхолтой байдгаас үзвэл төрийн зохицуулах эрх мэдэлд бат итгэдэг гэлтэй. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангаас энэхүү бүлэгт авч үзсэн орнуудын бүхий л хориг, хязгаарлалтын талаарх мэдээллийг харвал, тус бүс нутаг дэлхийн бусад бүсээс илүү их зохицуулалттай байна. Энэ нь улс төрийн санхүүжилтийн иж бүрэн зохицуулалттай байдлаараа эдгээр бүс нутаг бусдаас ялгаатай байгааг харуулж байна. Харамсалтай нь, хэм хэмжээ тогтоосон байдал, түүнийг дагаж мөрдөх үйл явцын хооронд алд дэлэм зөрүү харагдана. Олон орон ил тод болгох үйл явцад ихээхэн

Олон оронд ил тод болгох асуудал ихээхэн амжилт олсон боловч хууль сахиулах ажил ихэнхдээ асуудалтай хэвээр байна.

амжилт олсон боловч хууль сахиулах ажил ихэнхдээ асуудалтай хэвээр байна. Төрийн санхүүжилтийг бүс нутагт өргөнөөр нэвтрүүлсэн ч гэсэн хуваарилах нь ихээхэн сорилттой тулгарч байгаагаас практикт төрийн санхүүжилт олгох нь бага байна.

Европын Зөвлөл (ЕЗ), Европын Холбооны болон Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллага (ЕАБХАБ) зэрэг бусад байгууллагаас гаргасан стандартууд бүс нутгийн улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтад нөлөөлсөн. Гэхдээ энэхүү нөлөөллийн үр дүн янз бүр байгаа бөгөөд үүнээс хамгийн сул зохицуулалттай нь Беларус, Төв Ази аж. ЕЗ, Европын Холбоо (ЕХ) нь Төв болон Зүүн Европ, Турк Улсад хэм хэмжээ тогтооход тэргүүлэх үүрэгтэй байх ба зарим орны нийтлэг стандартыг дагаж мөрдөж байгаа байдалд нь мөн хяналт тавьж, үнэлгээ хийдэг.¹⁶ Хэдийгээр янз бүрийн эрх зүйн актаар асуудлыг зохицуулахыг чармайсан хэдий ч улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг бүрэн гүйцэд цогц байдлаар уялдуулж чадаагүй л байна. Улс төрийн санхүүжилтийн талаарх олон улсын хүчин чармайлтын нэг сул тал бол улс төрийн нам болон сонгуулийн санхүүжилтийг улс төрийн бус техник хандлагаар авч үзэн, авлигын асуудлыг зохицуулалтын цөм болгон хэт их дөвийлгөж байгаад оршино. Үр дүнд, улс төрийн санхүүжилт

нь улам бүр хүндрэн томорч, хоорондоо уялдаагүй хэсэг, хэсэг зохицуулалтын талбар болсон.

Европ дахь улс төрийн санхүүжилтийн асуудалд олон улсын стандарт тогтооход ЕЗ хамгийн их анхаарал хандуулж ажилладаг. ЕЗ-ийн Сайд нарын хорооноос Улс төрийн нам, сонгуулийн санхүүжилтэд авлигын эсрэг баримтлах нийтлэг журмын талаар 2003 онд гаргасан Зөвлөмжийн заалтуудад тулгуурлан намын санхүүжилтийн холбогдолтой цуврал баримт бичиг батлан гаргажээ.¹⁷ Энэ Зөвлөмжөөр зарцуулалтын дээд хязгаар тогтоох явдлыг Европт хууль ёсны гэж тооцох зарчмыг хатуу тогтоож өгсөн бөгөөд корпорацын хандив байж болох эсэх, хувь этгээдийн хандивыг татвараас чөлөөлөх эсэх зэрэг асуудлыг авч үзсэнээрээ ихээхэн онцлогтой юм.

Улс төрийн санхүүжилтийн Пан-Европын норматив ерөнхий хүрээ тогтоох оролдлого хийж байгаа нь зүйтэй бөгөөд хэрэгтэй юм. Энэ бүлэгт авч үзсэн олон орон ЕЗ, ЕАБХАБ-ын зөвлөмжүүдийн шаардлагыг үндсэнд нь хангасан хэдий ч дээрх зөвлөмжүүд шинэ зохицуулалт нэвтрүүлэхийг шаардаж байгаа эсэх нь тодорхойгүй байна. Зохицуулалтын үр нөлөө нь түүний хэрэгжилтийг хариуцдаг мониторингийн баг болоод хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавьж байдаг институцийн ажлын чанараас ихээхэн хамаарна. Янз бүрийн хууль эрх зүйн уламжлалыг нэгтгэн нэг цул болгох санаа нь олон улсын нийтлэг стандартуудын адил хийсвэр, ерөнхий хэм хэмжээнд хүргэж болох ба хэрэгжилт, хяналтын үр нөлөө нь өөр өөр байх болно.

ЕАБХАБ-ын Ардчилсан институт, хүний эрхийн алба (OSCE/ODIHR) болон ЕХ-ны Венецийн комиссын хамтран гаргасан Улс төрийн намын зохицуулалтын тухай Удирдамжид тайлагнах шаардлага, төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах асуудлаар зарим нэг тусгай заалт орсон.¹⁸ Тайлагнах шаардлагын талаар тус Удирдамжид “санхүүгийн [холбогдолтой] тайланг цаг тухайд нь цахимаар тавьж байх нь сайн практик байх болно”¹⁹ гэжээ. Мөн улс төрийн намууд сонгуулийн бус үеийн санхүүжилтийн мэдээллээ жил бүр тайлагнаж түүндээ хандив, зарлагаа нэг бүрчлэн оруулсан байх хэрэгтэй гэж тусгайлан заасан. Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглахтай холбогдуулан тулган шаардах, төрийн албан хаагчдыг дайчлах асуудлыг онцолсон. Удирдамжид “засгийн газар төрийн албан хаагчдыг засгийн талыг барьсан кампанит ажилд оролцохыг

шаардах явдал гардаг” хэмээн тэмдэглэсэн. ЕАБХАБ-ын Ардчилсан институт, хүний эрхийн албаны Удирдамжид дээрх практикийг хуулиар шууд, бүх нийтээр хорих ёстой гэжээ.

Илүү тогтсон ардчилалтай орнуудын загвар, тодорхой институцийг шууд авч хэрэглэх нь асуудал дагуулж болох ба тийм ч зохистой биш юм. Ийнхүү хуулбарлах нь суурь хүчин зүйлсийг огоорсон хэрэг бөгөөд тэдгээр загвар, институт нь тухайн орчиндоо үр ашигтай ажиллахад нөлөөлөн шинэ нөхцөлд огт өөр утга агуулгатай болж, хүсээгүй үр дүнг авч ирдэг.

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн орлогын эх үүсвэр

Энд авч үзсэн улс орнууд сонгуулийн болоод улс төрийн намын санхүүжилтийн хатуу зохицуулалттай. Гэсэн хэдий ч улс төрийн нам, сонгуульд нэр дэвшигчид хөрөнгө мөнгө хэрхэн босгож байгаад эдгээр зохицуулалтын үзүүлж буй нөлөө нь тусдаа асуудал юм.

Хандивын хориг

Бүс нутгийн бараг бүх улс хандивын хоригийг ерөнхийдөө хоёр хэлбэрээр зохицуулж байна. Үүнд, гадаадын этгээдийн санхүүжилт болон нэр хаяггүй хандивын хориг (нэр хаяггүй хандивын ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, бусад хууль тогтоомжид нийцлийн мониторинг хийх зорилгоор хориглодог). Гадаадын этгээдийн санхүүжилтийн хоригийг ядаж онолын хувьд, дотоодын улс төрийн үйл явцыг гаднын нөлөөнөөс тусгаарлах зорилгоор нэвтрүүлдэг. Гэхдээ эдгээр хоригийн цар хүрээ орон орноор өөр байна. Ялангуяа Төв Европт эдгээр хоригийг гадаад улс орноос нам, нэр дэвшигчдэд ялангуяа сонгуулийн үеэр хандив шууд өгөхөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор тогтоодог. Харин гадаадын улс төрийн нам, эсвэл хараат бус төрийн бус байгууллагын хандивыг хориглодоггүй бөгөөд үүнийг нам, улс төрийн холбогдолтой семинар, намын удирдлагын сургалт зэрэг арга хэмжээ зохион байгуулахад ашигладаг. Германы улс төрийн сангууд (Конрад Аденауер, Фридрих Эбертийн гэх мэт), АНУ-ын байгууллагууд (Үндэсний ардчиллын сан, Олон улсын харилцааны Үндэсний ардчилсан институт, Олон улсын Бүгд Найрамдахчуудын Хүрээлэн, г.м.)-ын тусламжтайгаар Төв болон Зүүн Европ, Балканы орнуудын улс төрийн намуудын хооронд идэвхтэй хамтын ажиллагаа өрнөдөг. Төв Европын орнууд ЕХ-нд нэгдэж орсноор дээрх хэлбэрийн хамтын ажиллагаа үргэлжилсний сацуу улам эрчимжсэн.

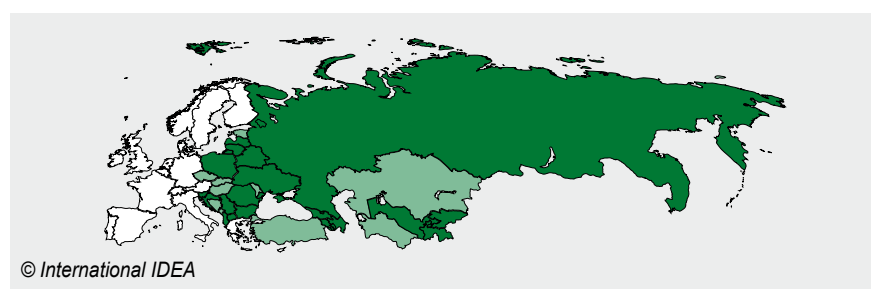
Хуучин Зөвлөлтийн бүгд найрамдах улсуудад эсрэгээрээ гадаадын санхүүжилтийг хориглох нь илүү гүнзгийрсэн бөгөөд улс төрийн бүхий л үйл ажиллагааг гаднын дэмжлэгээс, түүний дотор ардчиллын төлөөх төрийн бус байгууллагуудаас тусгаарлах зорилготой байна. Энэ үйл явц ялангуяа авторитар, хагас авторитар засаглалтай орнуудад илүүтэй ажиглагддаг. Жишээ нь, Казахстан Улсад улс төрийн намууд гадаадаас санхүүжилт авахыг хориглосон бөгөөд энэхүү зохицуулалт нь гадаадаас санхүүжилт авдаг, эсвэл гадаад этгээдийн гишүүнчлэл, оролцоотой дотоодын байгууллагуудаас санхүүжилт авахыг хориглох байдлаар өргөжжээ. Оросын Холбооны Улсад 2012 оны хуулиар гадаадаас санхүүжилт авдаг байгууллагуудыг “гадаадын агент” гэж бүртгүүлэх шаардлагатай болсон бөгөөд тэдний улс төрийн үйл ажиллагааг ерөнхийдөө хязгаарласан.²⁰ Дээрхтэй ижил хууль тогтоомжгүй хэдий ч бусад улсад төрийн бус байгууллагыг хатуу хянах, бүртгэхээс татгалзах, санхүүжилтээ ил болгоогүй шалтгаанаар татан буулгах, үйл ажиллагааг нь хориглох замаар ижил нөхцөл байдал бий болгох боломжтой юм.²¹

Хандивын хязгаар

Бүс нутгийн дийлэнх орон хандивт хязгаар тавьсан бөгөөд²² эдгээр нь хандивын хэмжээ, цаг хугацаа, хандив хүлээн авагч зэргээс хамаараад янз бүр байна. Ерөнхийдөө, төрийн санхүүжилт ахиухан олгодоггүй орнууд корпорацын томоохон санхүүжилтэд дулдуйдаж, харин төрийн санхүүжилт олгох өргөн хүрээний тогтолцоо нэвтрүүлсэн орнууд хандивт хатуу хязгаарлалт тогтоосон. Украинд төрийн санхүүжилтийг 2007-2008 оноос хойш зогсоосон бөгөөд үүнээс үүдэн хандивын хязгаарыг их өндөр болгосон. Украинд хувь хүн улс төрийн намд өгч болох хандивын хэмжээ нь хөдөлмөрийн хөлсний доод түвшнээс 400 дахин их хүртэлх мөнгө (\$58,400) байж болох бөгөөд харин парламентын сонгуулийн нэг мандаттай тойргийн нэг нэр дэвшигчид хөдөлмөрийн хөлсний доод түвшнээс 20 дахин их хүртэлх мөнгө (\$2,920) хандивлаж болно.²³ АНУ-д үүнтэй адилтгах мөнгөний хэмжээ нь жилдээ 5,000 ба 2,600 ам.доллар²⁴ буюу хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээнээс 4 ба 2 дахин их²⁵ байна. Гэхдээ АНУ-тай ингэж харьцуулах нь түвэгтэй бөгөөд тэнд улс төрийн үйл ажиллагааг хороодоор дамжуулан хийдэг ба олон удаагийн жижиг хандивыг оруулж тооцвол дээрх дүн ихээхэн нэмэгдэж гарна. Түүнчлэн, Баруун Европтой харьцуулахад бас хүндрэлтэй. Учир нь тус бүс нутгийн цөөн хэдэн

орон сонгуультай холбоотойгоор намд өгөх хувийн хандивыг хязгаарладаг. Жишиж болох орон бол Франц бөгөөд тус улсад сонгуулийн кампанит ажилд хувь этгээдээс өгөх хандивыг 4,600 евро (\$5,400)-гоор хязгаарладаг. Энэ нь хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 3 дахин өсгөсөнтэй (Украины хязгаарын аравны нэг орчимтой тэнцүү) тэнцэх тоо юм.²⁶

Диаграмм 6.1. Зүүн, Төв, Зүүн-Өмнөд Европ болон Төв Ази дахь нэр дэвшигчдэд тавих хандивын хязгаар



■ Тийм

■ Үгүй

Эх сурвалж: АСДҮОУХ. Энэ газрын зураг нь 2014 оны хоёрдугаар сарын байдлаарх мэдээлэлд суурилсан болно. АСТОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн мэдээлэл тогтмол шинэчлэгддэг. Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?id=268>

Улс төрийн намуудад төрөөс ихээхэн хэмжээний санхүүжилт олгохын зэрэгцээ корпорацын хандивт хязгаар тогтоохгүй байх нь ховор. Гэхдээ Төв Европын зарим оронд байдал өөр бөгөөд ийм онцлог жишээнд тооцогдох Чех Улсад төрөөс улс төрийн намд татаас олгохын зэрэгцээ хандив болон тэдгээрийн зарцуулалтад хязгаар тогтоогоогүй. Словак, Унгар улсуудад мөн л төрийн санхүүжилт авахын зэрэгцээ корпорацаас хязгааргүй хандив авах зохицуулалттай. Харин энэ хоёр оронд зарцуулалтад хязгаар тавьдаг.

Ерөнхийдөө энэ бүлэгт дурдагдаж буй бүс нутгуудад хандив болон зарцуулалтыг хазаарлах хандлагатай. Ийм хязгаарлалтаас үүдэн дутагдах хөрөнгийг орлуулахын тулд улс орнуудын 83 хувь нь төрийн санхүүжилт нэвтрүүлжээ. Ийм загвар бүхэлдээ төрийн санхүүжилт олгохын зэрэгцээ хандив, зарцуулалтыг хязгаарладаг Францын практикт дөхөж очиж байна.

Хувь хүн, хуулийн этгээдийн санхүүжилт

Бүс нутаг дахь улс төрийн намуудын орлого төрийн санхүүжилт, хувийн томоохон (заримдаа корпорацын гэдэг) хандив гэсэн хоёр үндсэн эх үүсвэрээс бүрддэг. Зарим оронд хууль бус санхүүжилт, корпорацын санхүүжилт хоёрын хооронд зохицуулалтын болоод практикийн ялгаа харагдахгүй байна.

Гишүүнчлэлийн татвар ба жижиг хандив

Намын гишүүнчлэлийн татвар болон хувь хүний бага хэмжээний хандиваас олох орлого үндсэндээ бага. Энэ нь бүс нутгийн орнуудын улс төрийн намууд их эмзэг, богино настай байдагтай холбоотой байх талтай. Төв Европт хүртэл шилжилтийн үед байгуулагдсан “тогтсон” намуудаас ихэнх нь одоо алга болж, шинэ намуудаар солигджээ. Үүнээс улбаалан улс төрийн намд үнэнч байх явдал ерөнхийдөө сул бөгөөд гишүүнчлэлийн татвар цуглуулах замаар томоохон сан хөмрөг босгож чадсан улс төрийн намын сайн жишээ нэгээхэн ч алга. Дүгнэвэл, энэ бүс нутгийн улс орнуудын улс төрийн тоглогчдын ихэнх нь орлогынхоо багахан хэсгийг л гишүүнчлэлийн татвараас бүрдүүлж байна. Харин Зүүн Европын Украин, Унгар зэрэг зарим оронд гишүүнчлэлийн татварт дээд хэмжээ гэж байдаггүй. Хандивын хязгаар, мэдээлэл ил болгох шаардлагыг тойрон гарахад гишүүнчлэлийн татварыг ашиглавал намын орлогын маш чухал эх үүсвэр болж болох юм.²⁷

Их хэмжээний (болон корпорацын) хандив

Гишүүнчлэлийн татвар болон жижиг хандив нь улс төрийн санхүүжилт босгоход ач холбогдол багатай учир улс төрийн намууд төрийн санхүүжилт, эсвэл их хэмжээний хандивт түшиглэх хэрэгтэй болдог. Их хэмжээний хандивыг шууд корпорацаас бус хувь бизнесменээс өгч болох хэдий ч ерөнхийдөө корпорацын хандив гэж ойлгогддог нь хэвийн үзэгдэл.

Энд ярьж байгаа орнуудын дийлэнх буюу Болгар, Польш, ОХУ-д улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдэд өгөх корпорацын хандивт хязгаар тавиагүй. Зарим орон нэр дэвшигч, эсвэл намд өгөх корпорацын хандивт хэсэгчилсэн хориг тавьсан хэдий ч аль нэгээр нь дамжуулан нөгөөд нь мөнгө гүйлгэх зохицуулалтын цоорхой бий болгодог учир асуудал дагуулдаг. Азербайжан, ОХУ-д корпорацууд намд хандив өгч болохгүй боловч нэр дэвшигчид өгч болно. Харин Армени, Украин, Узбекистанд нөхцөл байдал эсрэгээрээ байдаг.

Эцсийн үр дүн нь голдуу хээл хахууль руу хөтөлдөг учир корпорацын буюу их хэмжээний хандив нь энэ бүс нутагт сорил болсоор байна. Энэ талаар хэд хэдэн дуулиант хэрэг гарч байсан бөгөөд жишээлбэл, Чехийн Вацлав Клаусын Засгийн газар хээл хахууль авсан хэргээр огцорч байлаа.²⁸ Латви Улсад авлига их байна гэсэн олон нийтийн хандлага, олигархуудын зүй бус нөлөө байсан учир тэр үеийн ерөнхийлөгч Валдис Затлерс парламентыг тараах талаар бүх нийтийн санал асуулга явуулахад хүрч байсан.²⁹ Судалгаанд хамрагдсан орнууд дотроо хамгийн бага авлигатай гэгдэх Эстони Улсад ч намын санхүүжилтийн дуулиант хэрэг гарч байв. Парламентын гишүүн асан Силвер Мэйкар 2009 болон 2010 онд эрх баригч Шинэчлэлийн Намд 7,600 евро (\$10,200) хандивласан нь асуудал дагуулж энэхүү хандив шилжүүлснээ 2012 онд хүлээн зөвшөөрч байжээ.³⁰ Энэ мөнгө парламентын өөр нэг гишүүн болох намын нөхрөөс гарсан, Шинэчлэлийн Намын бусад гишүүн ч иймэрхүү хандив өгдөг байсан гэж Мэйкар мэдэгдэж байв.³¹ Эстонийн Улс төрийн намын тухай хуулиар далд санхүүжилт нь эрүүгийн гэмт хэрэгт тооцогддоггүй учир энэ үйлдэлд эрүүгийн хэрэг үүсгэлгүй орхижээ. Цаашлаад мөнгөний жинхэнэ эх үүсвэрийг ч ил болгоогүй байна.

ОХУ-ын 1996 оны сонгуулиар олигарх гэгдэх этгээдүүдээс Борис Ельцинд дэмжлэг үзүүлсэн нь маапаантай хувьчлалаар гарч ирсэн бизнесийн эзэнт гүрнүүдийг хамгаалан өргөжүүлэхэд ерөнхийлөгч үүрэг гүйцэтгэсний хариу гэж олон нийт үзэж байсан.³² 2000-аад онд ерөнхийлөгч Путин, ерөнхий сайд Медведев нар олигархуудыг хяналтдаа авсан бөгөөд одоо эрх баригч намуудад ноцтой аюул учруулахгүй хэсэг нь л үйл ажиллагаа явуулж байна. Энэ нь томоохон хөрөнгөтнүүдийн “хувийн” өмчлөл асуудалд орсныг илтгэнэ.

Тухайн улс орны газар нутгийн хэмжээ, олигархууд оршин тогтнож буй байдал нь улс төрийн санхүүжилтэд томоохон нөлөө үзүүлдэг. Баян бизнесменүүд улс төрийн санхүүжилтийн ямар төрлийн зохицуулалт байгаагаас үл хамааран дотоодын улс төрд нөлөө үзүүлж чадах бөгөөд энэ нь тухайн зохицуулалт үр нөлөөгүй байгааг харуулж байна. “Олигархийн нам”, эсвэл чинээлэг этгээдүүд нам байгуулах үзэгдэл энд хамрагдсан олон оронд өргөн тархжээ. Үүнийг 2012 оны Гүржийн сонгуулийн нэг кейс бататган харуулсан бөгөөд энэ талаар дор дэлгэрэнгүй авч үзэх болно. ЕХ-ны гишүүн орнууд ч ийм үйл явцад дархлаатай бус. Жишээлбэл, Латвийн жишээг дурдаж болно.³³

Эндээс хоёр асуудлыг онцолж авч үзэх хэрэгтэй. Нэгд, “олигархийн нам” гэж байгаа нь өөрөө ардчилалд ямар нэг асуудал үүсгэхгүй гэж олон хүн үздэг. Энэ үзэл хандлагаар чинээлэг хүмүүст өөрийн улс төрийн төсөл хэрэгжүүлэх боломж олгох ёстой. Михайл Ходорковскийн хэрэг³⁴ шиг зохицуулалт, захиргаа, эсвэл шийтгэлийн замаар хааж боох нь ардчилсан эрх чөлөөг хязгаарлах гэсэн санаатай оролдлого болж болох юм. Гэвч шинийг эрэлхийлсэн улс төрийн төслүүд (entrepreneurial political project) нь эрх мэдэл, мөнгөний хууль бус хэлхээ холбооны үр дүнд бий болсон энэхүү зорилгыг агуулсан, эсвэл засгийн газрын төлөө үйлчилж хариуд нь эдийн засгийн тодорхой эрх ашиг олоход чиглэсэн бол асуудал дагуулах болно. Энд авч үзсэн бүс нутгуудын олон оронд, ялангуяа Зөвлөлтийн бүрэлдэхүүнд байсан улс орнуудад ийм хүндрэл тулгарч байна. “Олигарх” гэдэг үг эрх мэдэл, хөрөнгө мөнгө хоёр хутгалдсаныг илэрхийлж байгаа бөгөөд тэр нь шинийг эрэлхийлсэн улс төрийн төслийн асуудлыг ярвигтай болгодог. Гэхдээ л олигархитай холбогдон үүсэж буй эдгээр бэрхшээл нь тухайн улс оронд

Баян бизнесменүүд улс төрийн санхүүжилтийн ямар төрлийн зохицуулалт байгаагаас үл хамааран дотоодын улс төрд нөлөө үзүүлж чадах бөгөөд энэ нь тухайн зохицуулалт үр нөлөөгүй байгааг харуулдаг.

улс төрийн өрсөлдөөн тодорхой хэмжээнд байгаагийн шинж тэмдэг гэдгийг онцлох хэрэгтэй. Үүнтэй харьцуулахад авторитар дэглэмд (Беларус, Төв Азийн зарим хэсэг) өрсөлдөөн байхгүй бөгөөд учир нь сөрөг хүчний олигархуудыг хууль, шүүхийн байгууллагууд нь илүүтэй мөшгөн мөрдөж намнадаг.³⁵

Хоёрт, олигарх тогтолцооноос үүдэлтэй нөлөөллийн асуудлыг улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт нь дангаараа шийдэж чадахгүй тул Үндсэн хуулийн болоод хууль эрх зүйн илүү гүнзгий шинэчлэл хийх шаардлагатай болдог. Олигархууд нийгэмд томоохон нөлөөтэй хэвээр байвал хандив болон зарцуулалтыг ямар төрлийн хууль тогтоомжоор зохицуулж байгаагаас үл хамааран тэдний мөнгө нам, нэр дэвшигчдийн халаасанд ордог жамаараа орсоор л байх болно. Ийм үйл явц хэр зэрэг ил харагдаж байна гэдэгт асуудлын гол нь байна. Зүүн Европт, ялангуяа ОХУ болон Украинд (төрийн санхүүжилт, зарцуулалтын хязгаар аль аль нь байхгүй) санхүүжилтийн үйл явц ихээхэн ил тод байдаг бөгөөд улс төрийн тоглогчид корпорацын тодорхой эрх ашигтай хэрхэн сүлбэлдсэнийг ард иргэд шууд мэдэж чаддаг.

Далд санхүүжилт

Коммунизм нуран унаснаас хойш энэ бүс нутагт улс төрийн нам, сонгуулийн кампанит ажлын далд санхүүжилт сорилт болж байна. Энэ нь албан бус салбар учир уг асуудалтай холбоотой бүх дүгнэлт таамаг төдий бөгөөд гэхдээ зарим урьдчилсан ерөнхий дүр зураг гаргаж болохоор байна. Зарим орны улс төрчид болоод тэдний намыг идэвхтэй санхүүжүүлэгчдийн олонх нь эрүүгийн хэрэгт холбогдож, сэжиглэгдэж байсан. Гэмт хэрэг ба улс төрийн хэлхээ холбооны талаар баримт нотолгоо бага хэдий ч сүүлийн үед гарсан хэд хэдэн баривчилгааны үр дүнд илүү баримт нотолгоо гарч ирэх болов уу.³⁶ Түүнчлэн, зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэглэл улс төртэй хутгалдсаныг нотолж болох улс төрийн ноцтой аллагууд гарсан. Сербийн ерөнхий сайд Зоран Джинджич³⁷, Болгарын ерөнхий сайд асан Андрей Луканов³⁸, Зүүн Европын хамгийн баян хүний нэг, Болгарын улс төрчид болоод улс төрийн намуудыг ивээн тэтгэгч асан Илья Павлов³⁸ зэрэг хүмүүсийн аллагын хэргүүд үүнийг илтгэнэ.³⁹

Ерөнхийлөн авч үзвэл Киргиз Улсын сонгуулийн кампанит ажил болоод улс орны улс төрийн либералчлалд далд санхүүжилт чухал үүрэг гүйцэтгэсэн байдаг.⁴⁰ Тус орон Афганистан, Европыг холбосон мансууруулах бодисын наймааны нэг гол нууц замд байршдаг. Зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлүүд, тэдний удирдагчид нь Киргизийн өнгөт хувьсгалын үеэр ерөнхийлөгч Аскар Акаевын дэглэмийг ганхуулахад чухал үүрэг гүйцэтгэсэн гэх мэдээлэл байдаг.⁴¹ Ерөнхийлөгчийг унагасны дараа гэмт ертөнцийн толгойлогчид шинэ засгийн газрыг илтэд эсэргүүцсээр байжээ. Ижил төстэй хэрэг явдал бүс нутгийн өөр улсуудад ч гарч байсан бөгөөд мансууруулах бодисын наймаа, тээвэрлэлтэд оролцдог бүлэглэлүүд улс төртэй орооцолдох болжээ.⁴²

Төрийн санхүүжилт

Судалгаанд хамрагдсан ихэнх орны хувьд төрийн санхүүжилт нь хуулийн этгээдийн санхүүжилтийг орлох цорын ганц бодит хувилбар болжээ. Беларусь, Молдова, Украин, Киргиз, Туркменистан зэрэг цөөхөн оронд улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийг төрөөс шууд санхүүжүүлэх зохицуулалтгүй. Беларусь болон Туркменистанд өрсөлдөөнт ардчилсан үйл явц, эвлэлдэн нэгдэх эрх чөлөө байдаггүй учир төрийн санхүүжилтгүй байгаа нь ердөө л улс төрийн хараат бус үйл ажиллагааг хааж боох бас нэг арга зам гэлтэй. Молдова нь төрийн санхүүжилтийн тухай хууль батлан гаргасан бөгөөд энэхүү

номыг бичиж байх үед төрийн дэмжлэгийг нэвтрүүлэх гэж байсан болно.⁴³

Украин зэрэг орны тодорхой тохиолдлуудад, төрийн санхүүжилт хангалттай хэмжээгээр олгохгүй байгаа нь эрх баригч нам, улс төрчид өрсөлдөх давуу талаа хадгалж үлдэх гэсэн хүслээс үүдэлтэй байх магадлалтай. Серб Улсын Ерөнхийлөгч асан Слободан Милошевич илэрхий ийм логикоор асуудалд хандаж байсан бөгөөд төрөөс тун бага дэмжлэг үзүүлж, гадаадын хандивыг хориглон, хувьчлалыг хойшлуулах замаар бизнесийн салбарыг хяналтдаа байлгах зэргээр сөрөг хүчний улс төрийн санхүүжилтийг нь боомилж байлаа.⁴⁴

Улс орнуудын төрийн санхүүжилтийн хэмжээг хэр өгөөмөр байгаагаар нь ангилахад хэцүү. Ерөнхийдөө, Төв Европын гэгдэх Чех, Словак, Унгар, Польш, Болгар, Румын улсуудын төрийн татаас нь нэлээд өгөөмөр.⁴⁵ Төв Европын зарим оронд (Польшийг эс оролцуулан) корпорацийн санхүүжилтийг зөвшөөрдөг бөгөөд энэ нь улс төрийн намуудыг илүү баталгаатай болгодог. Туркийн нөхцөл байдал мөн ижил төстэй бөгөөд намууд нь улсын төсөв, корпорацийн хандивлагчдад түшиглэдэг.

Зөвлөлтийн бүрэлдэхүүнд байсан орнуудын хувьд улс төрийн намуудад олгох төрийн санхүүжилт бага нэвтэрсэн, хэмжээ нь бага хэдий ч Латви, Литва, ОХУ-д нэмэгдэх хандлагатай байна. ОХУ-д Ерөнхийлөгч Путин ноёлж, гүйцэтгэх засаглал нь хууль тогтоох засаглалынхаа дээр нь гарсан учир төрийн санхүүжилт үндсэндээ ерөнхийлөгчийн талыг барьсан улс төрийн хүчнүүдэд үйлчилдэг. Төрийн Думын сонгуульд сонгогчдын дор хаяж 3 хувийн санал авсан улс төрийн нам төрийн санхүүжилт авч, төрийн хэвлэл мэдээлэлд ямар нэг гарцтай болдог. Авлигын эсрэг улс орнуудын бүлэг (GRECO)-ээс ОХУ-ын талаарх илтгэлд:

...саяхны санхүүжилтийн нэмэгдэл намуудын нийт санхүүгийн байдлыг ихээхэн сайжруулжээ. Намуудын жилийн төсөв дэх төрийн санхүүжилтийн хувь хэмжээ Коммунист Намын хувьд 40 орчим хувиас 50 гаруй, “Шударга Орос” намд 7-гоос 25, Либерал Ардчилсан Намд 40 хүрэхгүй хувиас 83 гаруй, “Нэгдсэн Орос” намд 23-аас 36 хувь болтлоо тус тус нэмэгдсэн байна⁴⁶” гэжээ.

Дээр нэрлэсэн намуудаас аль нь ч ОХУ дахь сөрөг хүчний намд тооцогддоггүй болохыг анхаарна биз ээ. Эдгээр нь төрийн

санхүүжилт өссөний ашиг тусыг зүгээр л хүртдэг, албан ёсоор бүртгүүлсэн төдий намууд байгаа бөгөөд харин утгаа сөрөг хүчний нам болох Оросын либерал ардчилсан намууд нь Зөвлөлт Холбоот Улс задран унасны дараах үеийн туршид албан ёсоор бүртгүүлэх гэж ноцтой саад тотгортой тулгарч ирснийг дурдах нь илүүц биз.⁴⁷ Төрийн санхүүжилт авах босго 3 хувь байгаа нь өндөрт орохгүй болохыг энд тэмдэглэх нь зүйтэй. Жишээлбэл, Туркийн намууд өмнөх сонгуульд саналын 7 хувийг авч байж сая төрийн санхүүжилт авах эрхтэй болсон. Гэхдээ л сөрөг хүчний намууд нь ОХУ-д байдаг шиг бүртгүүлэх хүндрэлтэй тулгардаггүй.

Казахстан, Узбекистан, Азербайжан зэрэг илүү автократ орнуудад төрийн санхүүжилтийн схемийг сөрөг хүчний намуудын улс төрийн өрсөлдөөнийг нухчин дарах, хянаж цагдах хэрэгсэл болгосон. Практикт ийм улс төрийн утга агуулгатай төрийн санхүүжилт нь аялдан дагач, тухайн дэглэмд найрсаг ханддаг сөрөг намуудад очдог, эсвэл эрх баригч намд хэт их ашигтай байхаар хуваарилагддаг.

Дэлхийн бусад бүс нутгийн нэгэн адил, төрийн санхүүжилтийг хуваарилах гол загвар нь энэ бүс нутагт парламентад авсан суудлын тоо, эсвэл сүүлийн сонгуулиар авсан саналын тоонд тулгуурлан шууд санхүүжилт олгогддог. Энэ бүлэгт авч үзсэн аль ч оронд төрийн татаасыг бага хандив, гишүүнчлэлийн татвартай хувь тэнцүүлэн олгох хуваарилалтын ярвигтай томьёо ашигладаггүй. Түүнчлэн дийлэнх олонх нь төрийн татаасын зэрэгцээ улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд шууд бус, биет бус дэмжлэг үзүүлэх нарийн схемтэй байна. Биет бус дэмжлэгийн хамгийн чухал төрөлд нам, эсвэл нэр дэвшигчид, зарим тохиолдолд хоёуланд нь үнэ төлбөргүй, эсвэл хөнгөлөлттэй үнээр хэвлэл мэдээлэлд гарц олгох явдал бөгөөд энэ нь тус бүлэгт авч үзсэн улс орнуудаас Эстониос бусад бүх оронд нийтлэг практик болжээ.⁴⁸

Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах

Бүс нутагт төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглаж байгаа байдал

Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах үзэгдэл энэ бүс нутагт ихээхэн сорилт болсон бөгөөд ялангуяа гүйцэтгэх засаглалд эрх мэдэл хэт төвлөрсөн, хэвлэл мэдээлэл, шүүх засаглал нь хязгаарлагдмал орнуудад илүү ярвигтай байна. Энэхүү зураглалын

гажуудал нь засгийн эрх барьж байгаа намыг илүү эрх дархтай болгодог бөгөөд Беларус, Азербайжан, Төв Азийн зэрэг илүү автократ орнуудад төдийгүй Армени, Гүрж зэрэг бусад оронд ч илэрч байна.⁴⁹

Бүр илүү өрсөлдөөнт ардчилсан орнуудад тухайлбал, Төв Европт хүртэл засгийн газар нь төрийн нөөц, хөрөнгийг өөртөө хожоотой ашиглахыг оролдож байсан. Гэхдээ ийм үзэгдэл ардчилал шинээр тогтсон орнуудад илүү тод харагддаг. Жишээ нь, ЕАБХАБ-ын Ардчилсан институт, хүний эрхийн албанаас саяхны Армений сонгуулиар дахин сонгогдохоор нэр дэвшсэн ерөнхийлөгчийн кампанит ажилд орон нутгийн засаг захиргааны оффисыг ашиглаж байсан хэд хэдэн тохиолдлыг баримтжуулсан.⁵⁰ Байгаа хууль тогтоомжийг сахиулах ажил сул байсан нь засаг захиргааны нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах боломж олгож, улмаар “нэр дэвшигчдийн өрсөлдөөний талбарыг тэгш бус болгосон”⁵¹ гэж ЕАБХАБ-ын Армений оффисын тайланд тэмдэглэжээ.

Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах бас нэгэн хэлбэр бол эрх баригч нам төрийн өмчит компаниудаас хүчээр мөнгө гаргуулдаг практик юм. Энэ бүлэгт авч үзсэн орнуудын гуравны нэг нь төрийн өмчит үйлдвэр, аж ахуйн газраас нэр дэвшигчдэд хандив өгөхийг зөвшөөрдөг нь төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглаж буйн ноцтой илрэл юм. Нэр дэвшигчдэд төрийн (нийтийн) үйлдвэр, аж ахуйн газраас хандив өгөхийг хориглодог орнуудад⁵² хүртэл уг хориг нь үр нөлөөгүй, бүр ил тод байдал, мэдээлэл ил болгох шаардлагыг биелүүлэхээс зайлсхийхэд улам түлхэц болж байсан.⁵³

Бүс нутгийн төрийн өмчит үйлдвэр, аж ахуйн газрын захирлууд, ТУЗ-ийн гишүүдийн томилгоонд улс төрчдийн нөлөө их байгаа нь тэдгээр байгууллагын зүгээс өглөг хандив өгөх явдлыг өөгшүүлжээ.⁵⁴ Намын үйл ажиллагааг төрийн өмчит үйлдвэр, аж ахуйн газар санхүүжүүлсэн тодорхой жишээ цөөн байдаг боловч намуудын ил гаргасан мэдээлэл нь заримдаа төрийн өмчит үйлдвэр, аж ахуйн газар, намын хооронд хууль бус холбоо сүлбээ байгааг илтгэдэг. Жишээлбэл, Сербид Ардчилсан Намаас олон нийтэд ил болгосон санхүүгийн тайлангийн хандивлагчдын жагсаалт дунд тус намаас томилсон төрийн өмчит үйлдвэр, аж ахуйн газрын удирдах албан тушаалтнууд жагссан байна.⁵⁵ Энэ бол төрийн өмчит үйлдвэр, аж ахуйн газарт томилогдсон намын гишүүд цалин хөлснийхөө тодорхой хувийг намдаа тушаадаг намын татвар гэгчийн жишээ

юм. Мөн улс төрийн намуудын вэбсайт дээрээ нийтэлсэн хандивлагчдын жагсаалтад төрийн өмчит үйлдвэр, аж ахуйн газрын удирдах албан тушаалтнууд орсон тохиолдол бишгүй байдаг.⁵⁶

Эрэн сурвалжлах сэтгүүлчид нь тодорхой хэмжээний эрх чөлөөтэй ажилладаг орнуудад төрийн өмчит үйлдвэр, аж ахуйн газар болон улс төрийн намын хоорондын сэжигтэй харилцааны талаарх мэдээлэл олон нийтийн сонорт хүрч байдгийг тэмдэглэх хэрэгтэй. Гэхдээ эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүйг нухчин дардаг, тэрхүү мэдээллийг ил гаргах хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөө, ил тод байдлын хууль тогтоомж байхгүй орнуудад ч дээрх сэжигтэй харилцааны талаарх мэдээлэл олон нийтийн дунд өрнөсөөр байдаг.

Зах зээлд давуу эрхтэй оролцдог хувийн хэвшлийн компаниуд ч мөн асуудал дагуулж болно. Улс төрчид, эсвэл тэдний ойрын хамаатнууд зэрэг давуу эрхтэй компаниудын эзэн нь тухайн боломжоос ашиг хүртэх нь бий. Худалдан авах үйл явцыг алдаа

Энэ бүс нутгийн олон оронд засгийн эрх барьж буй намууд төрийн нөөц, хөрөнгийг намынхаа дахин сонгогдох боломжийг нэмэгдүүлэхэд ашиглах шинэ арга зам сэдэхдээ гаршсан гэлтэй.

мадагтай хийснээр компаниуд үнэ цэнэтэй гэрээ контрактыг сэжигтэй байдлаар байгуулсан байдаг. Сербид жишээ нь, Ардчилсан Намын хамгийн өндөр албан тушаалтнуудын нэгийг нь нөхрийн эзэмшдэг хамгаалалтын компани нь

Үндэсний ажил эрхлэлтийн алба, Татварын алба зэрэг хэд хэдэн төрийн байгууллагатай гэрээтэй ажилладаг бөгөөд тус компани 2011-2012 онд дээрх намд 40,000 евро хандивласан.⁵⁷

Эцэст нь, төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах асуудлыг зөвхөн улс төрийн санхүүжилтийн явцуу хүрээнд авч үзэх нь учир дутагдалтай. Энэ бол улс төрийн тогтолцооны Үндсэн хуулийн зохицуулалттай шууд холбоотой асуудал юм. Энд авч үзсэн бүх улс оронд төрийн нөөц, хөрөнгө (хуулиар олгодог татаас, биет бус тусламжаас бусад)-ийг улс төрийн нам, нэр дэвшигчид ашиглахыг хориглосон хууль тогтоомжтой. Гэвч эдгээр зохицуулалтын үр нөлөө орон орноор өөр өөр байна. Дахин нэр дэвшигч этгээд өрсөлдөөнд үргэлж л давуу талтай байдаг бөгөөд хэвлэл мэдээллээр байнга гарч, унаа, хамгаалалт, орчуулга зэрэг төрийн нөөц, хөрөнгийг өөрийн зорилгодоо ашиглах боломжтой байдаг. Өрсөлдөөнт ардчилсан орнуудад төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглаж байгаа эсэхийг хянан шалгах өөрийн гэсэн

арга хэрэгсэлтэй. Жишээ нь, засгийн газраас төрийн барилга байгууламж, тээврийн хэрэгсэл зэргийг хэрхэн ашиглаж байгааг шалгах парламентын комисс гаргах гэх мэт. Ялангуяа засгийн газар солигдсоны дараа төрийн нөөц хөрөнгийг хууль бусаар ашигласан сэжиг байвал дээрх шалгалтыг хийдэг.

Энэ бүс нутгийн олон оронд засгийн эрх барьж буй намууд төрийн нөөц, хөрөнгийг намынхаа дахин сонгогдох боломжийг нэмэгдүүлэхэд ашиглах шинэ арга зам сэдэхдээ гаршсан гэлтэй. 2013 онд Монтенегро Улсын Дан гэх сонинд эрх баригч намын өндөр албан тушаалтнуудын уулзалтын нууц бичлэгүүдийг ил болгосон. Энэхүү бичлэгийн нэгэнд намын нэг албан тушаалтан “Боловсролын яам, Эрүүл мэндийн яам, Байгаль орчныг хамгаалах агентлагуудаас бидэнд дадлагажигчийн орон тоо олноор гаргаж өгсөн нь манай намд хүн хүч нэмж, сонгуульд илүү амжилттай оролцоход тус болсон” хэмээн сэтгэл ханамжтай байгаагаа илэрхийлж байжээ.⁵⁸

Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бус ашиглах үзэгдэл ба хэвлэл мэдээлэл

Бүс нутгийн зарим улсад онцгой бэрхшээл учруулж буй нэг асуудал нь хэвлэл мэдээллийн салбарыг хэн хянаж байгаа явдал. Энэ нь улс төрийн намуудын хувьд олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг ашиглах боломжтой нь шууд холбогдох тул гарцаагүй улс төрийн санхүүжилттэй уялддаг асуудал юм. Хэвлэл мэдээлэл ашиглах боломжийг хумьж хязгаарлах нь янз бүрийн хэлбэрээр илэрнэ. Үүнд шууд цензур тогтоохоос эхлээд арай аядуу байдлаар буюу олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл ашиглах хүртээмжийг нь хязгаарлах, томоохон хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудад янз бүрийн хөшүүргээр нөлөөлөх зэрэг багтана.

Төрийн хэвлэл мэдээлэл тэгш, хүртээмжтэй биш, дахин сонгогдох гэсэн эрх баригчдын талд үйлчилсэн гэх мэдээлэл Азербайжан, Беларус, Монтенегро, Казахстан улсуудад саяхан гарчээ. Хэвлэлээр нэг талыг барьсан мэдээлэл гаргаж байсан тухай гомдол Босния-Херцеговин Улсад ч гарсан.⁵⁹ Азербайжанд 2013 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулиар одоогийн Ерөнхийлөгчийн талд хэвлэл мэдээлэл үйлчлэн нэр дэвшигчдэд хэвлэл мэдээллийн хангалтгүй цаг олгож байсан нь өрсөлдөөний талбарыг тэгш бус болгосныг ЕАБХАБ илрүүлсэн.⁶⁰ Бас Беларус т хэдийгээр төрийн хэвлэл мэдээллийн сувгуудаар (хэвлэмэл болон нэвтрүүлгийн аль алинаар нь) үнэ төлбөргүй, тэнцүү сурталчилгааны цаг, орон зай олгох

журамтай боловч 2012 оны парламентын сонгуулиар төрийн хэвлэл мэдээлэл эрх баригч нам, ерөнхийлөгчийн талд хэт их төвлөрсөн байсныг ЕАБХАБ тэмдэглэсэн. Үнэхээр сөрөг хүчний намууд, тэдний нэр дэвшигчид төрийн мэдлийн сонин хэвлэлээр гарсан мэдээллийн дөнгөж 2 хувийг эзэлж байв.⁶¹

Гүржид сөрөг хүчин нь хэвлэл мэдээллийн салбарт эрчимтэй хөрөнгө оруулалт хийж, гажуудсан орчныг тэнцвэржүүлж чадсан нь 2012 оны сонгуулиар дахин нэр дэвшсэн төрийн эрх барьж буй намын нөхөдтэй амжилттай өрсөлдөхийн нэг шалтгаан болсон. Тухайн үед Ерөнхийлөгч Михеил Саакашвили орон даяар цацагддаг төрийн өмчийн телевизийн суваг (Суваг 1)-ийг өөртөө ашиглаж байлаа. Бас хувийн эзэмшлийн боловч засгийн талыг барьсан, Гүржийн хамгийн их үзэгчтэй Рустави-2, Имеди гэх хоёр суваг түүний төлөө ажиллаж байв.⁶² 2012 оны сонгуулиар тэрбумтан Бидзина Иванишвили “Гүржийн Мөрөөдөл” хэмээх сөрөг хүчний эвслийг толгойлж, түүний эхнэр болон дүү нь сөрөг хүчний талыг баримталдаг телевизийн компаниуд болох ТВ9, Глобал ТВ-д тус тус ихээхэн хөрөнгө оруулалт хийсэн. Сонгуулийн өмнөх саруудад телевизийн олон компани хүнд байдалд орж нэг компани татварын аудитын шалгалтын дараа торгуульд унасан. Өөр нэг нь санал худалдан авсан гэх гомдлын мөрөөр антенаа хураалгаж, гурав дахь компанийн техник тоног төхөөрөмжийг гаалийн байгууллага дээр байхад нь эвдэлсэн байна.⁶³ Ийм үйлдлүүдийн цаана улс төрийн зорилго агуулсан гэх сэжиг байсан авч эрх баригчид улайран эсэргүүцсэн. Эцсийн эцэст өрсөлдөгч хүчний санхүүгийн хүчтэй сөрөг арга хэмжээ Гүрж дэх хэвлэл мэдээллийн орон зайг илүү тэнцвэртэй болгож чаджээ.

Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдийн зарцуулалт

Зарцуулалтын хязгаар

Бүс нутагт зарцуулалтад хязгаар тогтоохыг илүүд үздэг ерөнхий чиг хандлагатай байна. Гэхдээ Чех, Турк, Украин, Казахстан, Туркменистан, Узбекистан зэрэг зарим оронд зарцуулалтын хязгаар байдаггүйг дурдах хэрэгтэй. Ихэнх орны зарцуулалтын хязгаар их өндөр тогтоогдсон учир улс төрийн өрсөлдөөнд нөлөө үзүүлж чаддаггүй.

Унгарт нэг нам 386 сая хүртэлх унгар форинт (\$2,670,000) буюу нэг нэр дэвшигчид дунджаар 1 сая форинт (\$6,900) зарцуулах эрхтэй.

Харин Молдова Улсад эдгээр тоо хэмжээ 12 сая молдов лей (\$2 сая) болон 500,000 лей (\$87,000) бол ОХУ-д улс төрийн намын зарцуулалтын дээд хязгаар 250 сая рубль (\$12.9 сая) байна.

Зарим тохиолдолд, ялангуяа эрх баригчид төрийн нөөц, хөрөнгийг намынхаа үйл ажиллагааг албан бусаар санхүүжүүлэхэд ашигладаг нөхцөлд зарцуулалтын хязгаарлалтыг сөрөг хүчнээ хааж бооход ашигладаг. Үүний нэгэн жишээ нь 2012 оны Гүржийн сонгуулиар Саакашвилитэй өрсөлдсөн Иванишвилийн кейс юм. Саакашвилийн мэдэлд байсан төрийн аппарат парламентынхаа хамтаар түүний өрсөлдөгчийн эсрэг дайчлагдсан. Иванишвилиийг хувийн мөнгөө кампанит ажилдаа ашиглахаас сэргийлэх зорилгоор 2011 оны эцсээр баталсан шинэ хуулиар улс төрийн намуудад хувь хүний өгч болох хандивын дээд хэмжээг 60,000 лари (\$77,000)-гаар хязгаарласан.⁶⁴

Киргиз Улсад улс төрийн намууд хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 1 сая дахин өсгөсөн (тодорхой тоо тавиагүй)-тэй тэнцэх хэмжээнээс илүү зарцуулалт гаргахыг хориглодог. Тус улсын хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 600 киргиз сом⁶⁵ (\$40)-оор бодож үзвэл энд авч үзсэн орнууд дотроо хамгийн өндөрт тооцогдоно. Хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг нэг саяар үржүүлэхэд \$36 сая гаруй болж байна. Мөн нэр дэвшигчдийн зардлын дээд хэмжээг хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 500 мянга дахин өсгөсөн буюу \$18 гаруй саяар тогтоосон байна.

Бодит зарцуулалт

Зарцуулалтын түвшин

Энд авч үзсэн, зарцуулалтын хязгаартай улс орнуудын 60 хувьд нь намууд хязгаарлалтыг хэвийн хэмжээнд баримталдаг хэмээн албан ёсны тайландаа дурджээ. Гэвч экспертүүд, шинжээчдийн үзэж байгаагаар, албан ёсны тайланд бодит зарцуулалтын зөвхөн зарим хэсгийг л оруулдаг аж. Сонгуулийн өртөг зардлыг тооцож гаргах ажлыг хүндрүүлж буй нэг хүчин зүйл нь хэвлэл мэдээллийн салбар булингартай байгаа явдал. Зардлын тайлангийн дийлэнх нь улс төрийн сурталчилгааны стандарт тарифыг ашигладаг. Гэтэл улс төрийн тоглогчид хөнгөлөлттэй, эсвэл хямдруулсан үнэ, тариф ашигласан байж болох бөгөөд энэ нь тооцоог үндсээр нь өөрчлөх боломжтой. Ийм хямдрал хууль ёсны эсэх, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын зүгээс сонгуульд оролцогч бүх талд ижил тэгш олгосон эсэхийг бодож үзэх л асуудал.

Сонгуулийн зарцуулалтын түвшнийг харуулахад Украины нэг кейс тус болохоор байна. Албан ёсны тайлангаар, 2012 оны парламентын сонгуульд улс төрийн намууд нийлээд 600 гаруй сая гривень (\$207.14 сая) зарцуулжээ.⁶⁶ Үүнээс Бүс нутгуудын нам 218 сая гривень (\$75.26 сая), Эх орон нам 107 (\$36.94 сая), Украины Шинэчлэлийн төлөө Ардчилсан холбоо нам 33.7 (\$11.63 сая), Украины Коммунист Нам 72 (\$24.86 сая), Бидний Украин нам 63 (\$21.75 сая), Украин Урагшаа нам 60.6 сая (\$20.92 сая) гривень тус тус зарцуулжээ.⁶⁷

Хэрвээ дүн шинжилгээгээ албан ёсны тайлан дахь тоон мэдээгээр хязгаарлавал зарцуулалт бодит байдлаас бага харагдахыг Украины жишээ илтгэнэ. Гэвч Украины 2012 оны сонгуулийн бодит өртөг зардал хамаагүй өндөр байгааг шинжээчид тооцож гаргажээ. Энэ тоо 850 сая ам.доллараас тэнгэрт хадан 2.5 тэрбум ам.долларт хэлбэлзэж байсан.⁶⁸ Улс төрийн ухааны эрдэмтэн Артем Биденкогийн илтгэснээр, сонгуулийн кампанит ажилд Бүс нутгуудын нам 850 сая ам.доллар, Украин Урагшаа нам 150 сая орчим ам.доллар, бусад нам 350 сая ам.доллар зарцуулсан бөгөөд нэр дэвшигчид нэг мандаттай тойргуудад ойролцоогоор 900 сая ам.доллар зарлагаджээ.⁶⁹ Нэг мандаттай тойрогт нэр дэвшигчдийн ердөө тал хувь нь кампанит ажлын зарцуулалтын тайлангаа өгчээ.⁷⁰

Хэрвээ ийм хөөрөгдсөн тооцоо Украин дахь улс төрийн зарцуулалтын бодит түвшинд ойрхон очсон гэвэл тогтсон ардчилалтай орнуудын зарцуулалтын түвшнээс хэт зөрүүтэй биш болж таарах нь. Сонгуулийн зарцуулалтын тооцоолол нь нарийн шинжлэх ухаан биш, заримдаа улс төрийн эргүүлэг, суртал нэвтрүүлгийн нөлөөнд байдгийг хүлээн зөвшөөрөх хэрэгтэй. Хэдий тийм ч Украин болон бүс нутгийн бусад олон орны кампанит ажлын зарцуулалт, ялангуяа хэтийдсэн үлэмж их зарцуулалт байгаад үнэмших шалтгаан байна. Саяхан Унгарт хэт зарцуулалтын бас нэгэн жишээ гарсан. Транспэрэнси Интернэшнл байгууллагын тайлагнаснаар, 2006 оны сонгуульд парламентын таван намын гаргасан зарлага барагцаа тооцоогоор нийт 7.3 тэрбум форинт (\$50.07 сая) болсон байна. Мөн хоёр том нам л гэхэд сонгуульд хуулийн хязгаар болох 386 сая форинт (\$2.65 сая)-оос арав дахин их мөнгө зарцуулсан гэжээ.⁷¹

Бодит зарцуулалтыг гаргахад хүндрэл учруулдаг дараагийн нэгэн хүчин зүйл бол санал худалдан авах зардлыг мэдэж тооцох явдал. Санал худалдан авсан тухай яриа их гардаг боловч түүнийг

баримтжуулахад туйлын хүнд. Харин гар утасны камер зэрэг мэдээллийн технологийн шинэ боломж тустай байж болох юм. Балканы орнуудад санал худалдан авах явдал өргөн тархсан хэвээр байгаа бөгөөд жишээ нь цыган зэрэг үндэсний цөөнхийн нутаг дэвсгэрт энэ асуудал газар авчээ.⁷² Нэр дэвшигчид сонгогчдод хахууль өгснөө зарим жишээн дээр өөрсдөө хүлээн зөвшөөрсөн тохиолдол ч байна. Гүржийн 2012 оны сонгуулиар эрх баригч намаас нэг мандаттай тойрогт нэр дэвшигч тухайн нутгийн нэгэн оршин суугчид 500 лари (\$300) өгч тусалсан хэмээн хүлээн зөвшөөрчээ.⁷³ Оролцогчийн мэдээллийг нууцлан тойм судалгаа хийх замаар санал худалдан авч буй түвшнийг тооцоолж гаргах сонирхолтой туршилтыг саяхан явуулсан байна.⁷⁴ Сонгуулийн тогтолцооны олон улсын сан (IFES) орон нутгийн санал асуулгын байгууллагатай хамтран Украины 2012 оны парламентын сонгуулийн талаар тойм судалгаа явуулжээ. Судалгаанд оролцсон сонгогчдын арван хүн тутмын нэг нь нэг мандаттай тойргийн сонгуульд сонголтоо хийхэд нь санал худалдан авалт нөлөөлсөн болохыг хүлээн зөвшөөрсөн.⁷⁵ Уг судалгаагаар санал худалдан авалтын талаарх олон нийтийн өгсөн мэдээлэлд нарийвчилсан анализ бас хийсэн байна.

Энэ бүлэгт авч үзсэн бүс нутгийн орнуудын албан ёсны тайлан мэдээллээс харвал, кампанит ажлын зарцуулалтын ихэнх хэсэг нь телевиз, хэвлэл мэдээллийн сурталчилгаанд зориулагдсан байв.⁷⁶ Молдова Улсад олон нийтэд ил болгосон зарцуулалтын бараг 80 хувь нь сурталчилгаанд, үүний дийлэнх нь телевизийн сурталчилгаанд зориулагджээ.⁷⁷ Тайлан гаргах стандартыг мөн л дагаж мөрдөхгүй байна. Зарим улс төрийн нам сурталчилгааны самбар болон “сонгуулийн материал”-д зарцуулсан хэмээн тодорхойгүй тойм байдлаар тайлагнасан байхад зарим нь зарцуулалтаа илүү нарийвчилж өдөр, цаг хугацаатай нь материал тус бүрээр тайлагнасан байв.

Гуравдагч этгээдийн зарцуулалт

Корпорацын хандив улс төрийн тоглогчдын орлогод ихээхэн жин дардаг учир тус гүйлгээг банкаар шууд шилжүүлэх нь шалгарсан аргад тооцогддоггүй. Түүний оронд хандивын хэмжээ, эх сурвалжийн хувьд улс төрийн нам шиг хязгаарлалтад баригдаад байдаггүй намын дэргэдэх сангуудаар дамжуулан мөнгөө шилжүүлдэг. Үүнийг төрийн өмчит үйлдвэр, аж ахуйн газар, гадаад хандивлагч, корпорацын томоохон хандивлагчдаас авсан мөнгийг “хууль ёсны” болгох шалгарсан арга гэлтэй. Зарим тохиолдолд хууль

тогтоомж нь сул учир намын сангуудын мөнгийг шууд л улс төрийн зорилгоор ашиглахад амар байдаг. Гэхдээ, намын ажилтнуудад семинар, сургалт зохион байгуулах, хэзээ ч гүйцэтгээгүй үйлчилгээний ажлын шагналын мөнгө олгох зэрэг нэрийн дор хөрөнгө мөнгө зарцуулах явдал илүү нийтлэг ажиглагддаг. Жишээ нь, Латви Улсад хууль сахиулах ажил чанга болмогц зарцуулалтын хязгаарлалтыг тойрох зорилгоор намын харьяалал дор төрийн бус байгууллагууд байгуулах болсон. Тус улсад АНУ-ын ЭСЯ-ны санхүүжилтээр хийсэн судалгаанд гуравдагч этгээдийн зарцуулалтын үр нөлөөг тодорхойлохдоо 2004 онд бий болгосон улс төрийн намын санхүүжилтийн тогтолцоог “сонгуулийн кампанит ажил зохион байгуулагчдаас сурталчилгааны зорилгоор үүсгэн байгуулсан төрийн бус байгууллагууд нь нурааж орхилоо” гэжээ.⁷⁸

Өөр нэг сорилт бол хувь этгээдийн биет бус хандивын хязгаарлалтад хяналт тавих, хэрэгжилтийг нь сахиулах явдал юм. Зарим тохиолдолд, сонгуулийн кампанит ажил, эсвэл улс төрийн намын өдөр тутмын ажилд зориулан автомашин, гар утсаар хангах нь бий.⁷⁹ 2000-аад оны эхэн үеэс Косово Улсад улс төрийн намууд 1,500 еврогоос дээш үнэлэгдэх биет бус хандивыг ил болгох үүрэг хүлээсэн. ЕАБХАБ-ын нарийвчилсан аудитын дүнгээс харвал хандиваа тайлагнасан намууд биет бус хандивын хязгаарлалтыг үндсэндээ баримталжээ.⁸⁰

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг дагаж мөрдүүлэх нь

Улс төрийн санхүүжилтийн талаарх олон судалгаа, шинжилгээнд тус тогтолцооны хамгийн сул холбоос нь хууль сахиулах ажил байна гэж дүгнэсэн байдаг. Энд дурдагдсан бүс нутгийн улс орнууд дотор хууль сахиулах талаараа үлгэр жишээ загвар болсон улс байхгүй. Харин тодорхой бус мандаттай, нөөц хөрөнгө хангалтгүй, нам, нэр дэвшигчдийн тайлагнах процедур ойлгомжгүй зэрэг олон тооны сорилт, хүндрэл байсаар байна. Түүнчлэн, хууль тогтоомж болон бодит практик хоёрын хооронд алд дэлэм зөрүү байгаагаас үзвэл энэ бүлэгт дурдагдсан орнуудын ашиглаж буй хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах оролдлогууд үр дүн муутай байгааг харуулна. Ерөнхийдөө энэ бүс нутагт улсын аудитын байгууллага, эсвэл сонгуулийн төв байгууллагууд нь хууль сахиулах үүрэг хүлээж байна. Аль ч тохиолдолд, ил тод байдал ялангуяа төрийн санхүүжилтийн ил тод байдал тодорхой түвшинд хүрчээ. Ихэнх оронд, ялангуяа

Төв Европын орнуудад иргэний нийгмийн байгууллагуудын мониторингийн төслүүд илүүтэй хэрэгжсэн хэдий ч үр дүнг нь сайн баримтжуулаагүй байна. Ямартай ч иргэний нийгмийн мониторинг нь төрийн байгууллагын хяналт шалгалт хийх албан ёсны институцийн үүргийг орлож чадахгүй нь мэдээж. Нэмж хэлэхэд, тус бүс нутагт улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл хийхийн төлөөх иргэний нийгмийн шаардлага шахалт тийм ч хүчтэй биш байна. Энэ нь зарим талаар, олон нийт улс төрийн санхүүжилтийн нийгэмд үзүүлж буй сөрөг нөлөөг хэвлэл мэдээлэлд гарсан цөөн хэдэн дуулиант хэргийн хүрээнээс давж ойлгохгүй байгаатай холбоотой.

Хуулийн хэрэгжилтийг судлахад, улс төрийн намыг иргэний нийгмийн байгууллага гэж үзэх үү, эсвэл төрийн үндсэн хуулийн байгууллага гэж үзэх үү гэсэн мухардалд тулдаг. Хэрвээ улс төрийн намыг иргэний нийгмийн байгууллага гэж үзвэл нам санхүүжилтийн асуудлаа нууцлах эрхтэй гэж үзэж болох юм. Энэ өнцгөөс харвал, намууд дотоод ажлаа өөрсдөө зохицуулах, түүний дотор санхүүжилтийн асуудлаа төрийн хориг хязгаарлалтаас үл хамааран шийдэх эрхтэй болно. Ерөнхийд нь яривал, энэ бүс нутаг дахь намууд коммунизм нуран унасны дараах эхний арван жилд багагүй нууцлах эрх эдэлж байсан ба энэ бүхэн нь ил тод байдал, хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах зохицуулалтын хүчин чармайлт дутмаг байсантай зарим талаараа холбоотой.⁸¹ Гэхдээ авлига газар авснаар нам, нэр дэвшигчийн аль алиных нь санхүүжилтийн ил тод байдлыг шаардах хандлага ерөнхийдөө дэлгэрч байна. Нөгөөтэйгүүр, улс төрийн намыг төрийн оролцоотой байгууллага гэж үзвэл тэдний санхүү нь төсвийн байгууллагынхтай адил ил тод байх ёстой. Энэ тохиолдолд төрийн байгууллагуудад үйлчилдэг мэдээлэл олон нийтэд олдоцтой (хүртээмжтэй) байх хууль тогтоомжийн дагуу намын орлого, зарлагын тоо мэдээ олж авахыг зохицуулах ёстой ба иргэдэд хүссэн үед нь тэрхүү мэдээлэл олддог байх шаардлагатай.

Хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах институцийн зохион байгуулалтын дөрвөн гол төрөл байдаг. Нэгд, төрийн аудитын байгууллага байж болох бөгөөд гэхдээ нөөц бололцоо дутмаг, улс төрийн намуудын дотоод хэрэгт аудит хийх давуу эрх мэдэлгүй байж болно.⁸² Онолын хувьд, аудитын байгууллага нь улс төрийн намуудад төрөөс олгосон санхүүжилтийг үр дүнтэй хянаж шалгаж чадах боловч, хувь этгээдийн санхүүжилтийг хянах боломжгүй байж магадгүй. Хоёр дахь хувилбар нь Чех Улсад байдаг шиг парламентын

комисс хяналтын чиг үүрэг гүйцэтгэх явдал. Гэхдээ хараат бус байдал нь хангалтгүй, улс төрийн намуудын ашиг сонирхлын зөрчил энэхүү комиссын үйл ажиллагааг үр дүнгүй болгох боломжтой.

Шүүх засаглал нь хууль сахиулах, хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах гуравдахь хувилбар боловч энд авч үзсэн бүс нутгуудад үүнийг өргөнөөр ашигладаггүй. Нэг шалтгаан нь намын санхүүжилтийг “намчирхсан” асуудал гэж үздэг учир шүүх засаглал (нэг талыг барих ёсгүй) оролцох шаардлагагүй байдаг.⁸³ Гэхдээ үүнээс илүүтэйгээр эдгээр бүс нутгийн Болгар, Румын зэрэг олон оронд шүүх засаглалд итгэх олон нийтийн итгэл доогуур байдаг бөгөөд эрх мэдлийн хамгийн их авлигажсан салбар гэж үздэгтэй холбоотой. Дөрөв дэх хувилбар нь Албани, Босни-Херцеговин зэрэг оронд байдаг сонгуулийн байгууллага шиг хараат бус комиссын хэлбэр юм. Харамсалтай нь, энэ хувилбар нь дээр авч үзсэн бусад хувилбарын ихэнх сул талыг агуулсан байх бөгөөд зарим үед хууль сахиулах институцийн хамгийн доод түвшний үйл ажиллагаа явуулж байсан байна (эрх мэдлийг нь Төрийн аудитын газар, Авлигатай тэмцэх газарт тус тус шилжүүлэхээс өмнө Гүрж, Серби улсуудад илэрч байсан).

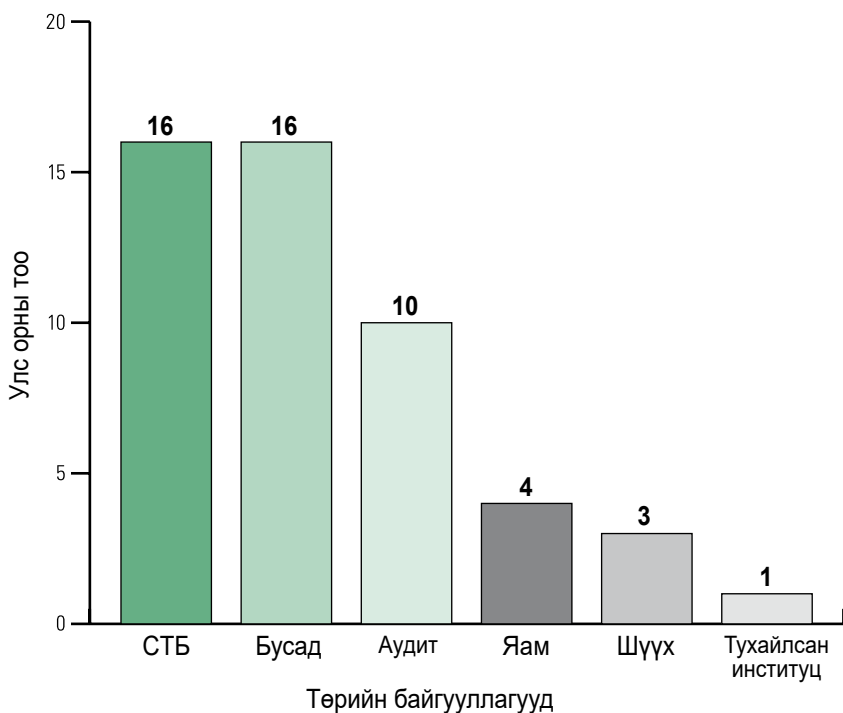
Зарим оронд институцийн хосолмол зохицуулалт хийжээ. Жишээлбэл, хуучин Югославын Бүгд Найрамдах Македони Улс (FYROM) Авлигаас сэргийлэх улсын комисс болон Улсын аудитын алба хэмээх хяналт шалгалтын хоёр агентлагтай.⁸⁴ Харин практикт ийм зохицуулалт улс төрийн намуудаасаа хараат бус байж чадах уу? гэсэн асуудал тулгардаг. Процедур талаасаа Улсын комиссын гишүүдийг улс төрийн шалтгаанаар халж болохгүй боловч тус улсад 2012 онд дээрх байгууллагын нэг гишүүнийг албан тушаалаа урвуулан ашигласан гэх үндэслэлээр парламентын зөвшөөрөлгүйгээр халж орхисон.

Транспэрэнси Интернэшнл байгууллага илтгэлдээ, дээрх явдал нь “хууль тогтоомжийг илэрхий зөрчсөн хэрэг” хэмээн тэмдэглэжээ.⁸⁵ Цаашлаад, хуучин Югославын Бүгд Найрамдах Македони Улсын Аудитын албаны эрх мэдэл өргөн боловч түүний аудитын үйл ажиллагаа нь өнгөцхөн байдаг гэх мэдээлэл бас бий.⁸⁶

Зүүн Европ болон Төв Азид дүрэм журам, зохицуулалт олон байдаг хэдий ч хүссэнээ сонгож алагчлан сахиулдаг нь асуудал⁸⁷ дагуулдаг. Энэ нь хуулийн засаглал сул дорой орнуудын засгийн эрхэнд байгаа

тал өөртөө давуу байдал үүсгэхтэй авцалдаж байдлыг улам хүндрүүлж байна. Гүржийн нэг кейсийг энд дурдах нь зүйтэй. Шинэ хууль гарсны дараа сөрөг хүчний удирдагч Иванишвили болон түүний холбоотнуудыг кампанит ажлын санхүүжилтийн журам зөрчсөн үндэслэлээр 80 сая лари (\$102 сая)-ийн торгууль⁸⁸ оногдуулсан нь нэг талыг барьж, сөрөг хүчний эсрэг хуулийн шийтгэл оноосон гэх гомдол маргаан үүсгэхэд хүргэсэн.⁸⁹

Диаграмм 6.2. Зүүн, Төв, Зүүн-Өмнөд Европ болон Төв Ази дахь санхүүгийн тайланг нягтлах, зөрчлийг мөрдөн шалгах үүрэг бүхий институцүүд



Тэмдэглэл: Зарим оронд нэгээс дээш институц байдаг учир нийт тоо нь улс орны тооноос илүү байгаа

Эх сурвалж: АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан.

Иргэний нийгмийн байгууллага, хэвлэл мэдээллийн үүрэг

Иргэний нийгмийн байгууллагын үүрэг

Олон улсын хандивлагч байгууллагууд авлигын эсрэг улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлын төлөөх тэмцэлд төрийн бус байгууллагуудад найдлага тавьсаар байна. Гэвч эрх баригчдад ашигтай улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцоог шинэчлэх, хуулийн хэрэгжилтийг сайжруулах ажлыг иргэний нийгэм дангаараа гүйцэтгэх боломжгүй нь ойлгомжтой⁹⁰. Мөн түүнчлэн ийм шинэчлэл хийх улс төрийн хүсэл эрмэлзэл ялангуяа илүү автократ орнуудад огт харагдахгүй байна. Гэсэн хэдий ч төрийн бус байгууллагууд олон нийтэд ухуулан таниулах ажлынхаа хажуугаар хууль, дүрэм, стандартыг даган мөрдүүлэх чиглэлээр мониторинг хийх чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Төрийн бус байгууллагууд нь улс төрийн тоглогчид хуулийн цоорхойг ашиглах, ер нь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг өөртөө ашигтайгаар хэрэгжүүлэх явдлыг хүндрэлтэй болгох шинэлэг арга хэмжээ, сурталчлан таниулах стратеги ашиглаж болно.

Гүрж Улсад төрийн нөөц, хөрөнгийг хэрхэн ашиглаж байгаад мониторинг хийсэн саяхны жишээг энд дурдаж болно. Тус улс дахь 2010 оны орон нутгийн сонгуульд төрийн нөөц, хөрөнгийг хэрхэн ашигласан талаар Транспэрэнси Интернэшнл байгууллага судалсан⁹¹ бөгөөд орон нутгийн захиргаа сонгуулийн жилд нийгмийн үйлчилгээний зарцуулалтаа нэмэгдүүлснийг олж тогтоон, кампанит ажлын үеэр амарч байсан төрийн албан хаагчид албан газрынхаа эд материал, техник хэрэгслийг ашигласаар байсан тухай илтгэсэн. Түүнчлэн, өөр нэг газарт хэвлэмэл материал, радио, телевизэд гаргасан намын бодит зарцуулалтыг бүртгэн тооцоолох аргачлал боловсруулсан.⁹² Аливаа үнийн хөнгөлөлт, хямдралыг тооцсон зардлын бодитой үнэлгээ хийснээр намуудын зүгээс зардлын дээд хязгаарыг хэтрүүлэх зөрчлийг хязгаарлах боломжтой. Эдгээр тайлан судалгаа нь сонгуулийн үеэр төрийн албан тушаалаа намын эрх ашгийн төлөө яаж зүй бусаар ашиглаж байгааг харуулна гэж найдаж байна. Санхүүжилтийн байдал ил тод биш байгаад анхаардаг мониторингийн бусад төслүүдээс эдгээр судалгааны ялгагдах онцлог нь олон нийт асуудалд тоомжиргүй ханддагийн цаадах бодит асуудлыг шийдвэрлэх шинэ хандлага, боломж өгч байна. Ингэж чадвал урагш нэг алхам хийх нь эргэлзээгүй.

Хэвлэл мэдээллийн үүрэг

Улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдалд байнга анхаардаг хэвлэл мэдээлэл чухал болохыг нийтээрээ хүлээн зөвшөөрдөг.⁹³ Гэвч энд авч үзсэн зарим орон (ялангуяа хуучин Зөвлөлтийн орнууд)-д хэвлэл мэдээлэл хараат буюу хаалттай байгаа нь улс төрийн санхүүжилтийн дуулиант хэргүүдийг илчлэх боломжгүй болгож байна. Автократ дэглэмтэй Беларус, Төв Азийн олонх оронд төрийн ч бай, хувийн ч бай хэвлэл мэдээлэлд гарах гарцыг засаг захиргаанаас нь хатуу хянадаг.⁹⁴ Энэ бүлэгт авч үзсэн орнуудын 90 гаруй хувьд нь хэвлэл мэдээллийн гарцыг татаасаар тэтгэдэг хэдий ч тэгш хуваарилагдах ёстой хэвлэл мэдээллийн цаг, орон зай нь ерөнхийлөгчийн талын намууд болон дуулгавартай “сөрөг хүчин”-д гол төлөв зориулагдсан байдаг.⁹⁵ Польш болон Румынд хэвлэл мэдээллийн гарцад олгох татаасыг тооцохдоо санал болгож буй нэр дэвшигчдийн тоог харгалзаж үздэгээрээ онцлогтой.

Хуучин Зөвлөлтийн бүрэлдэхүүнд байсан, илүү өрсөлдөөнт зарим оронд хараат бус хэвлэл мэдээллийн алаг цоог орон зай бий. Гэвч эрх баригч талынхан тэднийг буланд шахсаар байна. Төв Европт хэвлэл мэдээлэл илүү хараат бус байгаа боловч олонхын засгийн газар төрийн хэвлэл мэдээллийг суртал нэвтрүүлгийнхээ хэрэгсэл гэж үзсээр байгааг саяхны Унгарын жишээ харуулсан.⁹⁶ Балканы орнууд болон Туркэд хэвлэл мэдээллийн салбарт төрийн нөлөө илт харагддаг. Жишээ нь, Ерөнхий сайд Рэжэп Тайип Эрдоганы эсрэг Туркэд болсон жагсаал цуглааны тухай төрийн мэдээллийн сувгуудаар ихээхэн саад тогтор давж байж мэдээлжээ.⁹⁷ Энэ үйл ажиллагааны талаар тогтсон хэвлэл мэдээллийн сувгаар мэдээлэхгүй, харин социал сувгаар нөхөн мэдээлж байсныг дурдууштай. Хэдийгээр Болгар болон Румын олон ургалч, идэвхтэй хэвлэл мэдээлэлтэй боловч тэдгээр орныг хэвлэлийн хараат бус байдалд заналхийлдэг гэж үзэх болсон.⁹⁸

Сөрөг хүчин нь ялангуяа, хараат бус шүүх засаглалын тусламжтайгаар эрх баригчдыг тодорхой хэмжээнд хянаж байдаг улс төрийн өрсөлдөөнт тогтолцоонд намын санхүүжилтийн дуулиант хэргүүд амархан ил болдог. Нэгэн судалгаанд тэмдэглэснээр “Чех, Польш зэрэг илүү бэхэжсэн ардчилалтай оронд дуулиант хэрэг гарвал үүний мөрөөр арга хэмжээ авч байдаг нь тохиолдлынх биш юм. Гэтэл бусад тогтолцоонд дуулиант хэрэг явдлын талаарх гомдол маргаан шуугиад л өнгөрдөг”⁹⁹ гэжээ. ОХУ-д улс төрийн дэглэм нь өрсөлдөөн багатай болсон 2000-аад онтой

харьцуулахад 1990-ээд онд улс төрийн санхүүжилтийн шуугиант хэрэг их гардаг байсан нь гайхах зүйл биш юм.

Тиймээс, дэлхийн өргөн уудам энэ бүс нутгийн улс төрийн санхүүжилт, хэвлэлийн эрх чөлөөний уялдаа холбоог бүдүүвчлэхэд хүндрэлтэй. Төв Европ болон Балканы зарим орон илүү өрсөлдөөнтэй, олон ургалч хэвлэл мэдээллийн орчинтой. Харин Беларус, Төв Ази, Азербайжанд үг хэлэх эрх чөлөө, мэдээллийн эрх чөлөөг нухчин дардаг бол ОХУ болон Украин ухралт хийж, илүү автократ болсон.

Дүгнэлт

Зүүн, Төв, Зүүн-Өмнөд Европ болон Төв Азийн бүс нутгууд нь өөр өөр байхаас гадна сууриараа ялгаатай дэглэм бүхий орнууд энэ бүсэд хамаардаг. Зарим нь бэхэжсэн ардчилалтай байхад зарим нь шулуухан автократ орнууд ч байна. Бүс нутгийн орнуудын улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт нь харилцан адилгүй боловч сонирхолтой ижил төстэй зүйлс ч бас байна. Улс төрийн санхүүжилтийн зөрчлийн хоёр том ангилал байгаа нь (1) хандив, эсвэл зарцуулалтын хязгаарлалтаас зайлсхийх, (2) томоохон намуудын зүгээс засгийн газар, түүний дотор төрийн хэвлэл мэдээллийг өөрийн гишүүд болон намдаа санхүүгийн хувьд хожоотой байх зорилгоор ашиглах явдал юм.

Ерөнхийдөө, сонгуулийн болон намын санхүүжилттэй холбоотой асуудлыг зохицуулах агентлагууд нь хуулийн хэрэгжилтийг хангуулж сахиулах, ялангуяа хандив болон зарцуулалтын хязгаарлалтыг системтэйгээр зөрчиж байгааг шийдвэрлэх зохих механизмгүй байна. Өөр нэг асуудал нь хууль тогтоомж тодорхойгүй, хийдэл ихтэй (тэр бүү хэл хоорондоо зөрчилдсөн) байгаа явдал юм. Зохицуулалт, журам нь улс төрийн олон ургалч, ил тод байдлыг сайжруулахад ээлтэй биш, хандив болоод зарцуулалтын хязгаарлалтыг өрсөлдөгчөө намнах зорилгоор заримдаа хэт доогуур тогтоож, улмаар хариуцлагын тогтолцоог тодорхой зорилготойгоор сонгон ашиглах боломж олгож байна. Хатуу зохицуулалтыг алагчлан хэрэгжүүлэх нь энэ бүс нутаг дахь автократ дэглэмийн мөн чанар гэлтэй. Үүний эсрэг, хамгийн хөрөнгө ихтэй намууд ч зөрчиж чадахгүйгээр хязгаарыг маш өндөр тогтоох тохиолдол ч байна.

Энд судалсан зарим орны төрийн санхүүжилт нь бага бөгөөд намуудын зардал, ялангуяа засгийн нөөц, хөрөнгөд хүрэх

боломжгүй намуудын өртөг зардлыг хангалттай дааж чадахааргүй байна. Эдгээр бүс нутгийн олон оронд төрийн санхүүжилт ийм бага түвшинд байгаагийн нэг шалтгаан нь улс орны эдийн засаг тааруу байгаатай холбон хүлээн зөвшөөрдөг тал бий.

Бүс нутгийн туршлагаас харвал, хатуу зохицуулалт улс төрийн санхүүжилтэд хяналт тавих (ил тод байлгах) орчин бий болгоход хангалтгүй аж. Дүрэм журмыг орон тус бүрийн нөхцөл байдалд тохируулан гаргах, хөрөнгө нөөц сайтай, үнэнч шударга ажиллах төрийн байгууллагад хэрэгжилтийг нь хариуцуулах явдал чухал. Гэсэн хэдий ч иргэний нийгмийн бүлгүүд, хараат бус хэвлэл мэдээлэлгүйгээр үр нөлөөтэй хяналт тавих боломж хомс билээ.

Зөвлөмж

Бодлого боловсруулагчдад¹⁰⁰

1. Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдийн аль алиных нь санхүүжилтийн тайлан гаргах шаардлагыг улам тодорхой болгох. Нэмэлт зохицуулалт гаргахаасаа илүүтэй одоогийн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдүүлэх илүү нарийвчилсан удирдамж хэрэгтэй.
2. Төрийн санхүүжилт авахын тулд бүхий л хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөхийг намуудаас шаардах.
3. Зарлага, зарцуулалтын хязгаарыг бодитой болгох, инфляцын түвшнээр индексжүүлэх.
4. Улс төрийн өрсөлдөөнийг боомилохгүйгээр бодитой хэрэгжүүлж болох цөөн хэдэн асуудлаар улс төрийн санхүүжилтийг хариуцсан байгууллагыг төвлөрүүлэх.
5. Шаардлага хангасан бүхий л нам, түүний дотор сөрөг хүчинд төрийн шууд бус санхүүжилт олгох.
6. Эрх баригч болон сөрөг хүчний намуудад хэвлэл мэдээллээр гарах, ялангуяа төрийн хэвлэл мэдээлэл онлайн зах зээлийн томоохон хэсгийг хянаж байгаа тохиолдолд тэнцвэртэй боломж олгох.
7. Улс төрийн намуудын жижиг хандив, гишүүнчлэлийн татварын орлоготой тэнцүү хэмжээний төрийн санхүүжилт хувь тэнцүүлэн олгох асуудлыг авч үзэх.
8. Хяналт шалгалтын байгууллагуудын эрх мэдлийг улам нарийвчлан тогтоох. Хууль тогтоомж зөрчсөн тохиолдолд торгууль ногдуулах эрхтэй байх.

9. Хяналт тавих, хуулийн хэрэгжилтийг хангах байгууллагууд үүрэг хариуцлагаа зохих ёсоор хэрэгжүүлэхэд хангалттай хүн хүч, санхүүгийн чадавхтай байх хэрэгтэй.

Мониторинг хийх, хууль сахиулах агентлагуудад

1. Сонгуулийн кампанит ажлын туршид хууль журам зөрчсөн асуудлыг шийдвэрлэх, энэ талаар сонгогчдод цаг алдалгүй, болж өгвөл саналаа өгөхөөс нь өмнө мэдээлэл өгч байх.
2. Олон нийтийн хяналтад дөхөмтэй нарийвчлал бүхий тайлан гаргах стандарт загвар боловсруулан гаргах.
3. Тайлангийн загварыг хэрхэн бөглөх талаар нам, нэр дэвшигчдэд тодорхой зааварчилгаа өгөх. Шаардлагатай бол нэр дэвшигчид, намуудад сургалт явуулах.
4. Стандартчилсан, нарийвчилсан тайланг цахимаар нийтэлж олон нийтээр хянуулах. Санхүүгийн тайлангууд нь харьцуулах, дүн шинжилгээ хийхэд хялбар форматтай байх.
5. Хандивлагчдад нэр хаяг, хандивынхаа зориулалтыг ил болгох хөшүүрэг бий болгох.
6. Кампанит ажлын онц чухал үе шатанд тайлан гаргах шаардлагаар нам, нэр дэвшигчдийг хэт их ачаалахгүй байх.
7. Эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүйг дэмжих арга замыг эрэлхийлэх.

Улс төрийн нам, улс төрчдөд

1. Эрх баригч намууд хууль ёсны статусаа хадгалах, улс орныг нийтэд нь тогтворгүй болгож болох олон нийтийн өргөн хүрээний эсэргүүцэл гаргуулахгүй байхын тулд төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглахаас зайлсхийх ёстой. Украин, Румын, Чех улсуудад улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаар гарсан эсэргүүцлийг санах хэрэгтэй. Тийм зүй бус үйлдэл нь төрийн хөрөнгө мөнгийг ихээхэн үргүй зарцуулахад хүргэдэг төдийгүй, тухайн нам сонгуульд ялагдвал дараа нь дахин эрх мэдэлд хүрэх боломжгүй болох магадлалтай улс төрийн орчин тогтож болох юм.
2. Эрх баригч нам төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашигласан тохиолдлыг илчлэх нь олон нийтэд таалагдах хамгийн шалгарсан арга болохыг сөрөг хүчний намууд ойлгох нь зүйтэй. Баттай нотолгоо өгч болох зохих ёсны мөрдөн шалгах ажиллагааг иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээлэлтэй хамтран гүйцэтгэх. Бүс нутагт улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн чанар гол төлөв сайн

байдаг учир сөрөг хүчний намын зүгээс эрх баригч намын үйл хөдлөлийг сайтар хянаж байх зорилгоор одоогийн хууль тогтоомжийг ойлгож, ашиглахад хөрөнгө оруулалт хийх нь зүйтэй.

Иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийнхэнд

1. Засаг захиргааны нөөц, хөрөнгийг намын ашиг тусын тулд зүй бусаар ашиглах явдалд хяналт, шалгалт хийхэд онцгойлон анхаарах.
2. Сурталчилгааны хөнгөлөлттэй, хямдруулсан тариф зэргийг тооцсон, зарцуулалтын бодит түвшнийг тооцон гаргах арга замыг улам боловсронгуй болгох.

Олон улсын байгууллагуудад

1. Улс төрийн өрсөлдөөнийг боомилсон улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын дэглэмийг эс дэмжих.
2. Авлигын эсрэг тэмцлийг дэмжихдээ, улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл хийх улс төрийн хүсэл эрмэлзэл байхгүй байгаа асуудлыг шийдвэрлэх талаар хамтатган арга хэмжээ авах.
3. Улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлын асуудлаар ажилладаг төрийн бус байгууллагуудын зүгээс тооцоо судалгаа, харьцуулалт хийх шинэлэг стратеги ашиглах, олон нийтэд таниулах ажлыг нь дэмжих.

Эх сурвалж

- Bajovic, V. and Manojlovic, S. (2013) *Corruption and Financing of Political Parties: Case of Serbia*. Observatorio de Economia e Gestao de Fraude.
- Balkan Insight (2009) 'Serbian Political Party Financing Not Transparent', 21 April, available at <http://www.balkaninsight.com/en/article/serbian-political-party-financing-not-transparent>
- Baykurt, B. (2013) 'The Gezi Protests Have Shown the Rampant Institutional Bias in Turkey's Media Which Now Leaves Little Room for Facts', available at <http://blogs.lse.ac.uk/europpblog/>
- Chicago Tribune (1997) 'To Keep Power, Milosevic Switches Jobs', 24 July, available at http://articles.chicagotribune.com/1997-07-24/news/9707240217_1_slobodan-vuksanovic-slobodan-milosevic-serbian
- Čigāne, L. (2007) *9th Saeima Election Finances: Political Party and Third Party Election Campaign Expenditure*, Riga, 27 February.

- CNN (2011) 'Russia Refuses to Register Liberal Party; U.S. "Disappointed"', 22 June, available at <http://www.cnn.com/2011/WORLD/europe/06/22/russia.party.elections/index.html>
- Conference on Security and Co-operation in Europe (CSCE) (1990) *Document of the Copenhagen Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE*.
- Council of Europe (2003) *Recommendation Rec(2003)4*, adopted by the Committee of Ministers on 8 April at the 835th meeting of the ministers' deputies.
- De Waal, T. (2012) 'A Crucial Election in Georgia'. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, available at <http://carnegieendowment.org/2012/09/11/crucial-election-in-georgia/drlp>
- Estonian Public Broadcasting (2012) 'Reform Party Caught Up in "Dirty Money" Scandal', 22 May, available at <http://news.err.ee/politics/660921d5-6410-43a1-b01e-ec47e2d3550f>
- Federal Election Commission (2013) The FEC and the Federal Campaign Law - Contribution Limits, available at http://www.fec.gov/pages/brochures/fecfecashtml#Contribution_Limits
- Freedom House (2004) *Freedom in the World Report 2004*, 'Russia', available at <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-world/2004/russia>
- Freedom House (2013) *Nations in Transit 2013: Authoritarian Aggression and the Pressures of Austerity*.
- Gonzalez-Ocantos, Ezequiel et al. (2012) 'Vote Buying and Social Desirability Bias: Experimental Evidence from Nicaragua', *American Journal of Political Science*, 56(1), pp. 202–17.
- Grigas, A. (2012) *Legacies, Coercion and Soft Power: Russian Influence in the Baltic States*, Briefing Paper. London: Chatham House.
- Group of States against Corruption (GRECO) (2011) *Third Evaluation Round, Evaluation Report on the Czech Republic on Transparency of Party Funding*, adopted by GRECO at its 50th plenary meeting, Strasbourg, 28 March–1 April 2011.
- Group of States against Corruption (GRECO) (2012) *Third Evaluation Round, Evaluation Report on the Russian Federation Incriminations* (ETS 173 & 191, GPC2), adopted by GRECO at its 54th plenary meeting, Strasbourg, 20–23 March 2012.
- Grzymala-Busse, Anna (2003) 'Political Competition and the Politicization of the State in East Central Europe', *Comparative Political Studies*, 36(10), pp. 1123–47.
- Human Rights Watch (2012) Memorandum to the European Union on Media Freedom in Hungary, available at <http://www.hrw.org/news/2012/02/16/memorandum-european-union-media-freedom-hungary>
- Human Rights Watch (2013) *Laws of Attrition Crackdown on Russia's Civil Society after Putin's Return to the Presidency*, available at http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/russia0413_ForUpload.pdf
- International Foundation for Electoral Systems (IFES) (2010) *Campaign Finance in Moldova: Big Money, Few Donors, Undeclared Expenses – Reform Needed!* Washington, D.C.: International Foundation for Electoral Systems.
- International IDEA, Political Finance Database, available at <http://www.idea.int/political-finance>

- International IDEA (2013) *Illicit Networks and Politics in the Baltic States*. Stockholm: International IDEA, available at <http://www.idea.int/publications/illicit-networks-and-politics/>
- Karadaku, L. (2013) 'Accused Crime Boss Arrest Is a "Kick" to Regional Drug Trade', *Southeast European Times*, 9 May.
- Koppel, K. (2012) 'Tarand: Meikari vāidetes ei ole midagi ūllatavat' [Tarand: Meikar's Allegations Are Not Surprising], ERR, 22 May, available at <http://uudised.err.ee/index.php?06253397>
- Kupatadze, A. (2008) 'Organized Crime before and after the Tulip Revolution: The Changing Dynamics of Upperworld-Underworld Networks', *Central Asian Survey*, 27(3-4).
- Kyiv Post (2012a) 'Candidates Spent \$2.5 Billion on Election Campaign, Says Expert', 2 November, available at <http://www.kyivpost.com/content/politics/candidates-spent-25-billion-on-election-campaign-says-expert-315462.html>
- Kyiv Post (2012b) 'Media: Parties Report to CEC on Election Costs', 15 November.
- Kyiv Post (2012c) 'Parties Spend over Hr 600 Million on Elections, According to Report', 16 November, available at <http://www.kyivpost.com/content/politics/parties-spend-over-hr-600-million-on-elections-according-to-report-316205.html>
- Kyiv Post (2012d) 'Campaigns File Dodgy Spending Declarations', 8 December.
- Kyiv Post (2013) 'Hiring Law Firm to Chase Lazarenko Assests is a New Waste of Money', 7 November.
- Kynev, A. (2011) *State Duma Elections 2011 and the Marginal Role of Russian Parties*.
- Leviev-Sawyer, C. (2011) 'Andrei Lukanov, Red Baron of Bulgaria', *Sofia Echo*, 11 February, available at http://sofiaecho.com/2011/02/11/1041549_andrei-lukanov-red-baron-of-bulgaria
- Matuszak, S. (2012) 'The Oligarchic Democracy the Influence of Business Groups on Ukrainian Politics', *OSW Studies*, 42, September.
- Mladenovic, N. (2012) 'Transnational Organized Crime: The Failed Divorce of Serbia's Government and Organized Crime', *Journal of International Affairs*, 66(1), Fall/Winter.
- Nassmacher, K.-H. (2003) 'Party Funding in Continental Western Europe', in M. Tjernström and R. Austin (eds), *Funding of Political Parties and Election Campaigns*. Stockholm: International IDEA.
- Network for Affirmation of NGO Sector (MANS) (2013) *Building Trust in the Election Process in Montenegro*, December, available at <http://www.mans.co.me/en/about-mans/publications/building-trust-in-the-election-process-in-montenegro>
- Ohman, Magnus (ed.) (2013) *Political Finance Oversight Handbook*. Washington, D.C.: International Foundation for Electoral Systems (IFES), Training in Detection and Enforcement.
- Orenstein, M. A. (2001) *Out of the Red: Building Capitalism and Democracy in Postcommunist Europe*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD) (2013) *Fighting Corruption in Eastern Europe and Central Asia Anti-corruption Reforms in Eastern Europe and Central Asia: Progress and Challenges, 2009-2013*, OECD Publishing.

- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE Kosovo) (2004) *Report on Political Party Annual Financial Reports for Years 2002 and 2003*, Department of Elections, Political Party Registration Office.
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE Kosovo) (2007) *Report on Political Entity Campaign Financial Disclosures for 2007 Kosovo Elections*, Political Party Registration Office.
- Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2009) *Republic of Uzbekistan Parliamentary Elections Election Assessment Mission: Final Report*.
- Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2011) *Guidelines on Political Party Regulation*.
- Organization for Security and Cooperation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2012) *Republic of Belarus, Parliamentary Elections: OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report*.
- Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2013a) *Review of Electoral Legislation and Practice in OSCE Participating States*.
- Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2013b) *Republic of Azerbaijan, Presidential Election, 9 October 2013*, OSCE/ODIHR Election Observation Mission Final Report, Warsaw, 24 December 2013.
- Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2013c) *Needs Assessment Mission Report: Republic of Azerbaijan Presidential Election*.
- Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2013d) *Statement of Preliminary Findings and Conclusions, Republic of Albania Parliamentary Elections*.
- Organization for Security and Co-operation in Europe, Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2013e) *Republic of Armenia Presidential Election 18 February 2013: Election Observation Mission Final Report*.
- Radio Free Europe, Radio Liberty (RFE/RL) (2013) 'Controversial Tajik Tycoon Falls from Grace', 25 December, available at <http://www.rferl.org/content/tajikistan-zayd-saidov-convicted/25212375.html>
- Schroder, H.-H. (1999) 'El'tsin and the Oligarchs: The Role of Financial Groups in Russian Politics Between 1993 and July 1998', *Europe-Asia Studies*, 51(6).
- Service-Public.fr (2014) 'Salaire minimum de croissance (Smic)' [Minimum wage], available at <http://vosdroits.service-public.fr/particuliers/F2300.xhtml>
- Shelley, L. (1998) 'Organized Crime and Corruption in Ukraine: Impediments to the Development of a Free Market Economy', *Demokratizatsiya*.
- Sindelar, D. (2013) 'How Far Will Nazarbaev Go To Take Down Mukhtar Ablyazov?', *RFE/RL Features*, 7 June.
- Sjoberg, F. M. (2011) *Competitive Elections in Authoritarian States: Weak States, Strong Elites, and Fractional Societies in Central Asia and Beyond*, PhD Dissertation. Uppsala: Uppsala University.

- Sjoberg, F. M. and Herron, E. (2013) 'Electoral Systems and Fraud: Evidence from Ukraine's 2012 Parliamentary Election', working paper.
- Smilov, D. (2002) 'Governmental Favouritism in Bulgaria and Russia', in Stephen Kotkin and Andras Sajo (eds), *Political Corruption of Transition: A Sceptic's Handbook*. Budapest: Central European University Press.
- Smilov, D. and Toplak, J. (2007) *Political Finance and Corruption in Eastern Europe: The Transition Period*. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.
- Teleradio Moldova (2013) 'Moldovan Political Parties to Get State-budget Funding', 19 June, available at <http://www.trm.md/en/politic/partidele-politice-ar-putea-sa-fie-finantate-din-bugetul-de-stat/>
- Transparency International (2009) *Political Finance Regulations: Bridging the Enforcement Gap*, available at http://www.transparency.org/whatwedo/pub/policy_position_no_02_2009_political_finance_regulations_bridging_the_enfo
- Transparency International (2013) *Buying Influence: Money and Elections in the Balkans*, available at http://www.transparency.org/whatwedo/pub/buying_influence_money_and_elections_in_the_balkans
- Transparency International Georgia (2010) *The Use of Administrative Resources for Election Campaign 2010 Local Self-Government Elections*, available at [http:// gateway.transparency.org/tools/detail/105](http://gateway.transparency.org/tools/detail/105)
- Transparency International Georgia (2012a) *Pre-Election Period Monitoring Results, August 1 to September 27*, available at http://transparency.ge/sites/default/files/post_attachments/Pre-Election%20Period%20Monitoring%20Results.pdf
- Transparency International Georgia (2012b) *Georgia's Television Landscape August 2012*, available at http://transparency.ge/sites/default/files/post_attachments/Georgian%20Television%20Landscape%20Report%20English_0.pdf
- Transparency International Hungary (2008) 'Transparent Campaign Financing!', 26 September, available at http://www.transparency.hu/Transparent_Campaing_Financing_?
- Tynan, D. (2008) 'Freedom House Media Report Paints Bleak Picture for Central Asia', Caucasus, 28 April, available at <http://www.eurasianet.org/departments/insight/articles/eav042908b.shtml>
- Ukrainian News Agency (2008) 'Experts Estimate Costs of Party's or Bloc's Campaign in Snap Rada Elections at USD 25–100 Million', 22 October.
- United States Department of Labor (2009) *Wages: Minimum Wage*, available at <http://www.dol.gov/dol/topic/wages/minimumwage.htm>
- US Department of State (2013) 'Country Reports on Human Rights Practices for 2012: Secretary's Preface', available at <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm#wrapper>
- Wilson, A. (2011) 'Latvia's Unnoticed Revolution: Analysing the Elections', 22 September, available at <http://www.opendemocracy.net/od-russia/andrew-wilson/latvias-unnoticed-revolution-analysing-elections>

Зүүлт

- ¹ Энэхүү бүлэгт авч үзсэн Зүүн, Төв, Зүүн-Өмнөд Европ болон Төв Азийн бүс нутагт дараах улсууд багтсан (англи цагаан толгойн дэс дарааллаар): Албани, Армени, Азербайжан, Беларусь, Босни-Херцеговин, Болгар, Хорват, Бүгд Найрамдах Чех Улс, Эстони, Хуучин Югославын Бүгд Найрамдах Македони Улс (FYROM), Гүрж, Унгар, Казахстан, Киргиз, Латви, Литва, Молдова, Монтенегро, Польш, Румын, Оросын Холбооны Улс, Серби, Словак, Словени, Тажикистан, Турк, Туркменистан, Украин, Узбекистан.
- ² Урьд нь коммунист түүхтэй байгаагүй Туркт хамаагүй болно.
- ³ CSCE 1990.
- ⁴ Мөн тэнд., р. 4.
- ⁵ Smilov 2002.
- ⁶ Үзэх хаяг: <http://www.freedomhouse.org/regions/central-and-eastern-europeeurasia>
- ⁷ Жишээ нь, *Freedom House* байгууллагаас гаргасан тухайн цаг хугацааны оноогоор нотлогдож байна. Freedom House 2004-ийг үзнэ үү.
- ⁸ Kynev 2011.
- ⁹ Smilov and Toplak 2007.
- ¹⁰ Matuszak 2012.
- ¹¹ Koppel 2012.
- ¹² Grigas 2012; OECD 2013, р. 145.
- ¹³ Smilov and Toplak 2007.
- ¹⁴ International IDEA 2013.
- ¹⁵ Kyiv Post 2013.
- ¹⁶ Жишээлбэл, гишүүн улс орнууд байгууллагын авлигын эсрэг стандартад хэрхэн нийцэж ажиллаж байгаад мониторинг хийх зорилгоор Европын Зөвлөлөөс 1999 онд байгуулсан Авлигын эсрэг орнуудын бүлэг (GRECO)-ийн илтгэлүүдийг үзнэ үү.
- ¹⁷ Council of Europe 2003.
- ¹⁸ OSCE/ODIHR 2011. Ардчилсан институт, хүний эрхийн алба нь ЕАБХАБ-д аюулгүй байдлыг хүмүүст хамаарах талаас нь хариуцан ажилладаг гол институт юм.
- ¹⁹ OSCE/ODIHR 2011.
- ²⁰ Human Rights Watch 2013.
- ²¹ Азербайжаны сонгууль ажиглах дотоодын байгууллага болох Сонгуулийн мониторинг, ардчиллын судалгааны төв (EMDS)-ийн саяхны кейс энэ асуудлыг харуулж байна. EMDS нь 2000 оноос хойш сонгууль ажиглаж байгаа боловч албан ёсоор бүртгэгдээгүй байгаа байгууллага юм. OSCE/ODIHR 2013-с-г үзнэ үү.
- ²² АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангаас үзэхэд, энэ бүлэгт хамрагдсан орнуудын 55 болон 59 хувь нь сонгуулийн болон сонгуулийн бус үед улс төрийн намд өгөх хандивын хэмжээнд хязгаар тогтоосон байдаг бол 62 хувь нь нэр дэвшигчдэд өгөх хандивт хязгаар тогтоосон байна.
- ²³ Энэхүү гарын авлагад үндэсний валютыг олон улсын доллар буюу international dollar (\$) хэмээх зохиомол валютад хөрвүүлж, зэрэгцүүлэн харьцуулсан болно. (Монгол хэлнээ хөрвүүлэхдээ \$ гэсэн тэмдэглэгээг зөвхөн ашиглав. орч) Мөнгөний худалдан авах чадварын харьцаанд үндэслэсэн уг зохиомол валют нь уншигчдад улс орнуудын валютыг харьцуулах боломж олгох зорилготой. Мөнгөний худалдан авах чадвар АНУ (харьцуулалтын суурь үзүүлэлт болгон ашиглаж байгаа)-аас ихээхэн зөрүүтэй орнуудад \$-ын ханш нэрлэсэн валютын ханшаас зөрж байж болно. АНУ-ын долларыг (зохиомол \$-той ижил ханштай учир), эсвэл үндэсний валют нь тодорхойгүй тохиолдолд евро зэрэг хоёрдогч валют ашигласан нөхцөлд мөн валютыг хөрвүүлж тооцоогүй болно. Тодорхой

мэдээллийг Хавсралт V-аас харна уу. 2012 онд Украины хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ нь тус улсын Нийгмийн бодлогын яамны тогтоосноор сард 146 ам.доллар байсан байна.

24 Federal Election Commission 2013.

25 United States Department of Labor 2009. АНУ дахь цагийн хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээ болох 7.25 ам.долларт (\$7.25) тулгуурлан тооцоолов.

26 Service-Public.fr 2014.

27 Энэ хүрээнд авч үзвэл ОХУ-ын гишүүнчлэлийн татвар гэгддэг татвар нь сонирхол татна. GRECO байгууллагын 2012 оны илтгэлд гишүүнчлэлийн татвар нь хандиваас ялгаатай болохыг, мөн мөнгөн хандивт тодорхой тааз тавьсан боловч гишүүнчлэлийн татварт дээд хязгаар тогтоогоогүй болохыг тайлбарласан. Илтгэлийг зохиогчид “нөлөө бүхий бизнесменүүд, парламентын гишүүд улс төрийн намуудад гишүүний татвар гэх нэрийн дор сайн дураараа их хэмжээний мөнгө өгсөн байсан”-ыг олж мэдсэн байна. Оросын одоогийн хуулийн ерөнхий хүрээгээр мэдээлэл ил болгох журмыг тойрон гарах өргөн боломж олгосон байдаг. GRECO 2012-ыг үзэх.

28 Энэ кейсийг хамгийн сайн харуулах эшлэл: “Ялангуяа нам (Клаусын нам болох Иргэний Ардчилсан Нам (CDP)) томоохон хэмжээний бэлэг хоёр зохиомол хандивлагчаас (нэг нь нас нөгчсөн унгар хүн) авсан гээд байсан нь Милан Срежбер гэх бизнесменээс авсан болохыг нотолсон байна. Тэрээр Иргэний Ардчилсан Намын засгийн газрын үед Моравын гангийн томоохон үйлдвэрүүдийн нэгийг хувьчилж авах тендерт ялсан байсан юм”. Orenstein 2001.

29 International IDEA 2013.

30 Estonian Public Broadcasting 2013.

31 Шинэчлэлийн Намын удирдлага Мейкарын хэргээр зарга үүсгэсэн байсан.

32 Schroder 1999.

33 Wilson 2011.

34 2000-аад оны эхэн үед Ходорковски нефтийн Юкос компанийн тэргүүн байхдаа Оросын хамгийн баян хүний нэг байсан. Тэрбээр Путиныг төрийн удирдлагад орж ирэх үеэс л Кремлийг шүүмжилдэг хүний эрхийн бүлгүүд, намуудыг санхүүжүүлж эхэлсэн байдаг. 2003 онд түүнд хууран мэхэлсэн хэрэг тулган, хоёр жилийн дараа яллаж, 2013 оны эцэс хүртэл хорьсон байна. Ходорковскид тулгасан энэхүү хэрэг улс төрийн сэдэлтэй байсан гэж зарим нь үздэг.

35 Зайд Саидовын хэрэг сонирхолтой кейс юм. Тажикистаны нэртэй бизнесмен тэрбээр 2013 оны эхээр улс төрийн шинэ нам байгуулснаа зарласаны (RFE/RL 2013-ыг үзнэ үү) дараа мөн оны 12 дугаар сард олон тооны гэмт хэрэгт шалгагдаж хоригдсон. Бас нэг жишээ бол Казахстаны сөрөг талыг баримталдаг бизнесмен Мухтар Аблизовын хэрэг бөгөөд Казахстаны эрх баригчид улс төрийн дарамт үзүүлэх зорилгоор түүний эхнэр, 6 настай охиныг Италиас хөөлгөн авчруулсан. Sindelar 2013-ыг үзнэ үү.

36 Жишээ нь, баривчлагдаад байсан мансууруулах бодисын наймааны босс гэгдэх Насер Келмендийг Монтенегро Улсын эрх баригч намтай холбоо сүлбээтэй гэсэн яриа байдаг. Karadaku 2013-ыг үзнэ үү.

37 Mladenovic 2012.

38 Leviev-Sawyer 2011.

39 Smilov and Toplak 2007

40 Sjoberg 2011.

41 Kupatadze 2008.

42 Shelley 1998.

43 Teleradio Moldova 2013.

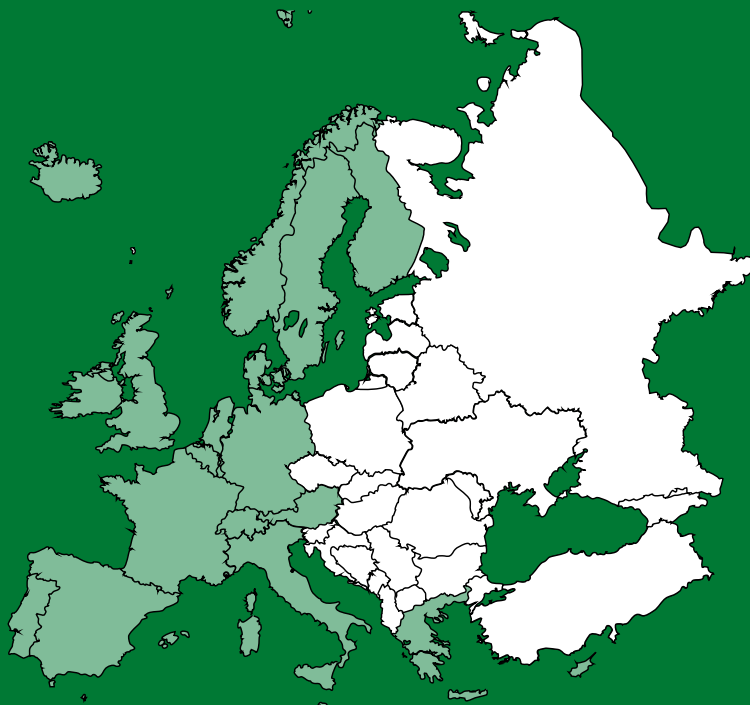
- 44 Chicago Tribune 1997.
- 45 Жишээлбэл, Чех Улсын улс төрийн намууд 2010 онд нийт 866,445,067 кроны (\$59.67 сая) татаас авсан байна. GRECO 2011-ийг үзнэ үү.
- 46 GRECO 2012, p. 26.
- 47 CNN 2011.
- 48 Ibid.
- 49 OSCE/ODIHR 2013a, p. 21.
- 50 OSCE/ODIHR 2013e.
- 51 Ibid.
- 52 Улс төрийн намд хандив өгөхийг улс орнуудын 87 хувь хориглосон байдаг.
- 53 Smilov and Toplak 2007.
- 54 Grzymala-Busse 2003.
- 55 Balkan Insight 2009.
- 56 Ibid.
- 57 Bajovic and Manojlovic 2013.
- 58 Network for Affirmation of NGO Sector 2013, p. 6. Эдгээр аудио бичлэгийн мөрөөр парламентын хороо байгуулагдсан боловч ямар нэг дүгнэлт гаргалгүйгээр ажлаа дуусгажээ. Прокурорын газар нь намын удирдах албан тушаалтнууд авлигын хэрэгт холбогдоогүй гэж дүгнэсэн.
- 59 OSCE/ODIHR 2013a, p. 26.
- 60 OSCE/ODIHR 2013b, p. 16.
- 61 OSCE/ODIHR 2012, p. 15.
- 62 De Waal 2012.
- 63 Transparency International Georgia 2012b.
- 64 De Waal 2012.
- 65 US Department of State 2013.
- 66 Kyiv Post 2012c.
- 67 Ibid.
- 68 Kyiv Post 2012a, 2012d; Ukrainian News Agency 2008. 2008 оны 10 дугаар сард Украинын экспертүүдийн тооцож гаргаснаар, парламентад суудал авахыг хүссэн улс төрийн жижиг нам кампанит ажилдаа 30 сая хүртэл ам.доллар (\$30 сая), том нам 100 сая (\$100) ам.доллар зарцуулах шаардлагатай болдог байна. Улс төрийн шинжээч Павло Булхак намын сонгуулийн төсвийг телевизийн сурталчилгаа, сонгогчдыг хахуульдах, цуглаан зохион байгуулах, намын суртал нэвтрүүлэгт зарцуулдаг гэж тэмдэглэсэн байна.
- 69 Kyiv Post 2012a.
- 70 Kyiv Post 2012d.
- 71 Transparency International Hungary 2008.
- 72 Цыган хүмүүсийн дунд санал худалдан авдаг асуудлаар OSCE/ODIHR 2013e-г үзнэ үү.
- 73 Энэ мөнгийг эрх баригчтай холбоотой орон нутгийн засаг даргын зохион байгуулсан баярын өдрийн арга хэмжээн дээр гардуулжээ. Transparency International Georgia 2012a-г үзэх.
- 74 Gonzalez-Ocantos et al. 2012.
- 75 Sjöberg and Herron 2013.
- 76 Жишээ нь, OSCE Kosovo 2007-г үзэх.
- 77 IFES 2010.
- 78 Čigāne 2007.
- 79 Smilov and Toplak 2007.
- 80 ЕАБХАБ-ын илтгэлийн хавсралтад мөнгөн бус бүх хандивыг жагсаасан байна. OSCE Kosovo 2004-ийг үзнэ үү.
- 81 Smilov and Toplak 2007.

- 82 Nassmacher 2003.
- 83 Smilov and Topak 2007.
- 84 Transparency International 2013.
- 85 Ibid.
- 86 Ibid.
- 87 Жишээлбэл, эдгээр кейсийг Ohman 2013, pp. 175–80-д бичсэн байгаа.
- 88 De Waal 2012.
- 89 Гүржийн Мөрөөдөл нам Зөвлөлт Холбоот Улс задарсны дараах орон зайд өргөн тархсан “олигархийн нам” ангилалд багтдаг болохыг тэмдэглэх нь зүйтэй. Улс төрийн намууд өөрөө өөрийгөө хамгаалахын тулд тэрбумтныг онилж байгаа дэглэмийг юу гэж үзэх вэ? гэдэг сонин асуудал.
- 90 Smilov and Topak 2007.
- 91 Transparency International Georgia 2010. Тус байгууллага дараа дараагийн сонгуулиар уг асуудлаар мөн мониторинг хийсэн.
- 92 Čigāne 2007.
- 93 Transparency International 2009.
- 94 Tynan 2008.
- 95 Жишээлбэл, жинхэнэ сөрөг хүчний намыг ямар ч сонгуульд оролцуулдаггүй Узбекистан Улсад албан ёсоор хүлээн зөвшөөрөгдсөн нам тус бүрт төрийн санхүүжилттэй телевиз, радиод долоо хоногийн 40 минут, төрийн өдөр тутмын гурван сонинд долоо хоногт хоёр удаа тал нүүр зай ашиглах эрх олгодог. Хэвлэл мэдээлэлд мониторинг хийсэн OSCE/ODIHR-ын илтгэлд тэмдэглэснээр, хэвлэл мэдээллийн компаниуд энэ журмыг үндсэнд нь баримталж байсан байна. OSCE/ODIHR 2009-ийг үзнэ үү.
- 96 Human Rights Watch 2012. Энэ баримт бичигт Унгар дахь хэвлэлийн эрх чөлөөний талаар хэд хэдэн ноцтой дүгнэлт хийсэн бөгөөд түүний дотор Хэвлэл мэдээллийн зөвлөлийн хараат бус байдал, хэвлэл мэдээллийн байгууллагуудын дотоод хяналт цензур, төрийн (нийтийн) телевизийн редакцын контент дэх улс төрийн оролцоо зэрэг асуудал орсон байна.
- 97 Baykurt 2013.
- 98 Freedom House 2013.
- 99 Smilov and Toplak 2008.
- 100 Бодлого боловсруулагчид гэж улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой бодлогын баримт бичгийн төсөл боловсруулах, нэмэлт өөрчлөлт оруулах, батлан гаргахад гүйцэтгэх болон хууль тогтоох засаглалыг төлөөлөн оролцож буй талуудыг хэлж байгаа болно. Өөрөөр хэлбэл, тодорхой институт гэхээсээ илүү бодлого боловсруулах үйл ажиллагаанд оролцох үүргээр нь тодорхойлсон болохыг анхаарна уу.



ДОЛДУГААР БҮЛЭГ

ДОЛДУГААР БҮЛЭГ



Умард, Баруун ба Өмнөд Европ

Д. Р. Пиккио*

Удиртгал

Орчин үеийн ардчиллын улс төрийн үйл явцад ямар тоглогчид оролцохыг тодорхойлоход санхүүгийн нөөц хөрөнгө тун чухал үүрэгтэй. Улс төрийн намууд санхүүгийн гарцтай байх, түүнийгээ хэрхэн ашиглах арга замуудын ач холбогдол нь дэлхий дахинаа, түүний дотор Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтад түлхэц болсон.¹ Энэхүү бүлэгт дээр дурдсан бүс нутгийн орнуудын улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжид тулгарч буй гол сорилтуудыг авч үзэхийн зэрэгцээ Европ дахь зохицуулалтын хэв загвар, ялангуяа тэдгээрийн хэрэгжилт, үр нөлөөг бусад бүс нутагтай харьцуулж харуулна.

Умард, Баруун, Өмнөд Европ нь дэлхийн хамгийн баян бүс нутгийн тоонд ордог бөгөөд ардчилсан институцууд нь Дэлхийн II дайнаас хойш улам бүр тогтворжсоор ирсэн. Энэ бүс нутаг дахь улс төрийн намууд үйлдвэрчний эвлэл, сүм хийд зэрэг иргэний нийгмийн байгууллагуудтай уялдаа холбоотойгоор өргөн цар хүрээтэй гишүүнчлэлд суурилан байгуулагдсан уламжлалтай. Гэвч энэхүү түүхэн загвар цаг хугацааны явцад өөрчлөгдөж, намын гишүүнчлэл хумигдаж байгаа хэдий ч энэ бүхэн нь улс төрийн намуудын нийгэм, санхүү, улс төрийн нийтлэг хэрэгцээг шийдвэрлэх зорилготойгоор нэвтрүүлсэн улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт бий болгох үйл явцад нөлөө үзүүлжээ. Нэг талаас, энэхүү шинэ зохицуулалт

* Зохиогчийн зүгээс энэхүү судалгааны сэдвүүдээр олон удаа үр бүтээлтэй санал солилцсон “Намын ардчиллын концепцийг дахин боловсруулах” төсөл (<http://www.partylaw.leidenuniv.nl>)-ийн судалгааны багийн Ингрид ван Биезен болон бусад гишүүдэд талархал илэрхийлье. Оюуны өмчтэй холбоотой анхааруулга энд үйлчилнэ.

нь улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд олгох төрийн санхүүжилтийг нийгмийн бүх давхаргад улс төрийн тавцанд гарах боломж олгох, намын гишүүнчлэл хумигдах үйл явцад хариу арга хэмжээ авах болон улам бүр өсөн нэмэгдэж байгаа улс төрийн өртөг зардлыг даван туулахад тус дэм болоход чиглэсэн. Нөгөө талаас, төр засаг эдгээр зохицуулалтыг авлигаас урьдчилан сэргийлэх, хүчирхэг хандивлагчдын нөлөөг хязгаарлах үүднээс улс төр дэх мөнгөний урсгалыг хянах зорилгоор нэвтрүүлжээ.

Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь тогтсон либерал ардчилалтай орнуудыг Төв, Зүүн Европын пост-коммунист хөрш орнуудтай нь харьцуулахад улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах хүсэл эрмэлзэл бага байна. Ардчилсан бус дэглэмээс ардчилалд шилжээд удаагүй байгаа орнууд тогтсон ардчилалтай орнуудын дэргэд улс төрийн намуудыг зохицуулах сонирхол нь илүү байдаг.²

Нийтлэг хэрэгцээ, бас нийтлэг сорилт, бэрхшээлтэй хэдий ч төлөөллийн ардчилалтай орнуудад улс төрийн намуудын гүйцэтгэх үүргийн талаарх уламжлал, улс төрийн философ, хандлага нь янз бүр байдгийн улмаас Умард, Баруун ба Өмнөд Европт нэгдмэл (нэг мөр) зохицуулалт бий болгох боломжгүй ажээ. Гэхдээ зохицуулалтыг улам бүр жигдрүүлэх, ялангуяа ил тод байдлын шаардлагыг нь нэг мөр болгох хандлага газар авч байна.

Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь улс төрийн санхүүжилтийн сорилтууд

Улс төрийн намуудын санхүүгийн менежментийг зохицуулах нь ардчиллын зарчмууд, хуулийн засаглалыг хөхиүлэн дэмжихэд амин чухал гэдэг дээр Европын төрийн болоод төрийн бус байгууллагууд санал нэгдэг.³ Гэсэн хэдий ч улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт нь дараах томоохон сорилтуудтай тулгарсаар ирлээ. Нэгд, зохицуулалт нь практикт буй улс төрийн авлига, далд санхүүжилт зэрэг зарим суурь асуудлыг шийдвэрлэж чадахгүй хэвээр байна. Сүүлийн жилүүдэд улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой дуулиант хэргүүд Умард, Баруун, Өмнөд Европт дэлхийн бусад бүс нутгаас дутахааргүй их гарсан. Испани, Грек, Нэгдсэн Вант Улс (НВУ)⁴ болон Францад жишээлбэл, засгийн мөнгийг зүй бусаар ашигласан, намууд хууль бус хандив зувчуулсан, сонгуульт улс төрчдөөс ашиг хонжоо худалдан авах зорилгоор нууц сан байгуулсан зэрэг хэдэн сая еврогоор яригдах улс төрийн санхүүжилтийн дуулиант хэргүүдтэй тэмцэх хэрэгтэй болсон. Хоёрт, хууль тогтоомжийн

хэрэгжилтийг хангах, хянаж сахиулах ажил сул байгаагаас улс төрийн тоглогчид хуулийн хийдлийг ашиглах боломжтой байна. Гурав дахь асуудал нь улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд төрийн санхүүжилт олгох өргөн хүрээний (бас өгөөмөр) тогтолцоо нэвтрүүлснээс үүдэн намууд төрөөс хэт хамааралтай болох явдал улам бүр өсөж байгаатай холбоотой. Дөрөв дэх сорилт нь бүс нутагт жендерийн ялгаа буурахгүй хэвээр байгаа явдал юм.

Улс төрийн авлига

Улс төрийн авлига Европын нэг том асуудал хэвээр байна. Улс төрийн санхүүжилтийн дуулиант хэргүүд гарч, олон нийтийн дургүйцэл газар авсны дараа л авлигын үйл хөдлөлийг таслан зогсоох санаачилга гаргах болсон. Европ дахь авлигын түвшин сүүлийн жилүүдэд өссөн гэж үзэж байгаа.⁵ Энэ нь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж зорилгодоо хүрч чадаагүйг илтгэнэ. Үнэхээр Грек, Португал, Испани зэрэг улс төрийн санхүүжилтийн илүү олон журам гаргасан орнууд авлигач намуудаараа түүчээлж, Дани, Швейцар, Швед зэрэг хатуу бус зохицуулалттай орнуудад авлига бага түвшинд байна гэж үзэх болсон.⁶

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг зохих ёсоор боловсруулаагүй бол эсрэг нөлөө ч үзүүлэх боломжтой. Тухайлбал, авлигаас урьдчилан сэргийлэхийн оронд хууль, журмаас бултах эсвэл хууль бус хандивыг нууцлах илүү боловсронгуй арга олоход улс төрийн тоглогчдод сэдэл өгч магадгүй. Энэ нь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн цаад мөн чанар болсон ардчиллын үнэт зүйлс, зарчмуудыг бусниулсан хэрэг болно.

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт, улс төрийн авлигын уялдаа холбоо ярвигтай бөгөөд зохицуулалтын чанараас үлэмж хамаардаг хэдий ч хоорондын харилцан шүтэлцээг нь олж тогтооход бэрх. Өндөр түвшний авлигатай тэмцэхэд улс төрийн санхүүжилтийн өндөр түвшний зохицуулалт шаардагдах магадлалтай.⁷

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг зохих ёсоор боловсруулаагүй бол эсрэг нөлөө ч үзүүлэх боломжтой. Тухайлбал, авлигаас урьдчилан сэргийлэхийн оронд хууль, журмаас бултах эсвэл хууль бус хандивыг нууцлах илүү боловсронгуй арга олоход улс төрийн тоглогчдод сэдэл өгч

магадгүй. Энэ нь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн

цаад мөн чанар болсон ардчиллын үнэт зүйлс, зарчмуудыг бусниулсан хэрэг болно.

Хууль сахиулах ажил хангалтгүй болох нь

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжтой байх нь түүнийг хэрэгжүүлэх баталгаа биш юм. Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудад Авлигын эсрэг улс орнуудын бүлгээс (GRECO) өгсөн зөвлөмжид дараах хоёр гол асуудлыг онцолсон. Нэгдүгээрт, хяналт тавих цөөн хэдэн байгууллага л үр дүнтэй мониторинг хийх, хууль сахиулах хангалттай эрх мэдэлтэй байна. Санхүүгийн аудитын байгууллагууд мөрдөн шалгах эрх мэдэлгүйн зэрэгцээ горимын чанартай асуудлаар хөөцөлдөх нь түгээмэл байгаагаас орлого, зарлагын бодит эх үүсвэрийг хөөж илрүүлэх боломжгүй байдаг. Түүнээс гадна мөрдөн шалгах, аудитын байгууллагууд хоорондын хамтын ажиллагаа дутмаг байгаа нь улс төрийн тоглогчдод шийтгэл хүлээх эрсдэл багатайгаар хууль бус санхүүжилттэй орооцолдох боломжийг олгож байна. Хоёрдугаарт, улс төрийн санхүүжилтийн ихэнх хууль тогтоомжид хийдлүүд оршсоор байгааг дурдсан.

Төрөөс хамааралтай улс төрийн намууд

Бүсийн хэмжээнд дараах асуудлаар санал нэгдэн хүлээн зөвшөөрсөн нь тус бүс нутагт улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд төрөөс санхүүжилт олгож эхлэхэд түлхэц болсон: (1) улс төрд мөнгө хэрэгтэй, (2) улс төрийн үйл явц улс төрийн бүх тоглогчид хүртээмжтэй байх ёстой, (3) улс төрийн намын тогтолцооны тогтвортой байдлыг хангахад чиглэсэн намын зохион байгуулалтын бүтцийг хадгалах ёстой. Төрийн санхүүжилт нь өсөн нэмэгдэж буй улс төрийн өртөг зардалтай нүүр тулж буй улс төрийн намуудыг оршин тогтноход нь тус нэмэр болсны сацуу тэднийг төрийн нөөц, хөрөнгөөс хамааралтай болгож орхижээ. Европ дахь улс төрийн намууд жирийн иргэдээсээ холдож байгаа энэ цаг үед санхүүгийн хувьд төрөөс өндөр хамааралтай болж байгаа нь нийгэмтэйгээ хэлхээ холбоо сул улс төрийн байгууллагууд, зөвхөн институцийн түвшинд оршин тогтнож байгаа улс төрийн тоглогчдыг өндөр зардлаар тогтоон барих эрсдэл үүрэн төрөөс тэтгэн дэмжих нь учир утгагүй мэт харагдаж магад.

Жендерийн тэгш бус байдал

Умард, Баруун, Өмнөд Европын улс төрийн амьдралд эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл дутмаг байдал амь бөхтэй оршсоор

байна. Европын Зөвлөл улс төрийн амьдрал, төрийн шийдвэр гаргах түвшинд жендерийн тэнцвэртэй байдлыг дэмжин, нийгмийн бүхий л салбарт тэгш оролцоо, төлөөллийг хангахад тусгайлан зохицуулалт бий болгох, түүний дотор хуулиар квот тогтоохыг гишүүн орнууддаа уриалж ирсэн.⁸ Гэвч Умард, Баруун болон Өмнөд Европт эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг хөхиүлэн дэмжих албан ёсны зохицуулалтгүй хэвээр байгаа бөгөөд бүс нутгийн цөөхөн орон л эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг дэмжсэн улс төрийн санхүүжилтийн механизмтай байна. Төрийн санхүүжилтийг жендерийн тэгш байдлын шаардлагатай холбож өгөх нь намуудад эмэгтэйчүүдийг улс төрд хүчирхэгжүүлэх, эрэгтэй эмэгтэй нэр дэвшигчдийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд түлхэц өгөх юм. Энэ асуудлыг дор авч үзэв.

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тойм

Энэ хэсэгт улс төрийн санхүүжилтийн бүс нутгийн стандартын талаар авч үзнэ. Дэлхийн II дайнаас хойших зохицуулалтын тоймыг эхэлж танилцуулах бөгөөд дараа нь тухайн бүс нутаг дахь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн гол гол уламжлал, эрх зүйн зохицуулалтын ерөнхий нөлөөг судлан танилцуулна. Төгсгөлд нь, улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл, түүний дотор хууль эрх зүйн янз бүрийн хүрээний зохицлын сүүлийн үеийн чиг хандлагыг онцлон авч үзэх болно.

Улам бүр хүрээгээ тэлж буй улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчин

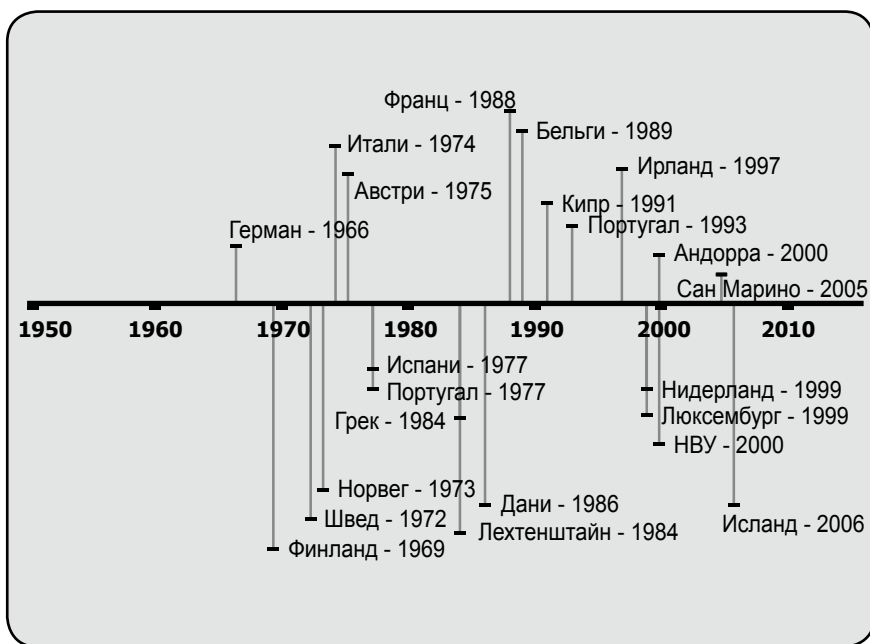
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилтэд төрөөс оролцох хэмжээ хязгаар нь улс төрийн нам гэж юу вэ? ямар байх ёстой вэ? гэсэн ойлголтыг онолын хүрээнд авч үзэхэд хүргэдэг. Либерал уламжлалаар, улс төрийн нам бол төрийн оролцоогүй, түүний дотор төрөөс санхүүгийн менежментэд нь хутгалдаагүй хувь хүмүүсийн холбоо нэгдэл гэж үздэг. Онолоор нэг хувилбар нь, нам бол төрийн (олон нийтийн) үйлчилгээний байгууллага шиг ажилладаг хувь этгээд бөгөөд ардчилсан үйл явц шударга байхын баталгаа болох үүднээс төрийн оролцоо зайлшгүй байх шаардлагатай гэж үздэг.⁹ Улс төрийн намыг эрх чөлөөтэй байлгах явдал ардчиллын урт удаан туршлагатай орнуудын мөн чанар юм.¹⁰ Жишээлбэл, Швед Улс нь ардчилсан институт ажиллаж ирсэн урт түүхтэй орон хэдий ч үндсэн хуульд нь улс төрийн намын талаарх заалт байхгүйн дээр

улс төрийн намын үйл ажиллагаа, зохион байгуулалтын тогтолцоог зохицуулсан тусгайлсан хууль, дүрэм нэгээхэн ч үгүй аж. Харин намын орлогыг зохицуулсан хууль тогтоомж дөнгөж 2014 онд анх удаа батлагджээ. Испани Улс харин эсрэгээрээ Франкогийн дарангуйлагч дэглэм унаснаас хойш улс төрийн намыг зохицуулсан бат бэх уламжлал тогтож, намын үйл ажиллагаатай холбоотой янз бүрийн хууль батлан гаргажээ.

Олон төрлийн хуулиар улс төрийн намуудыг зохицуулах болж байгаа нь либерал уламжлал хумигдаж байгааг харуулж байна.¹¹ Ийм байдал ялангуяа улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн хувьд бодит үнэн бөгөөд улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд төрөөс санхүүжилт олгодог болсноор дотоод (санхүүгийн) асуудалд нь төрөөс оролцох явдлыг зөвтгөх болсон. *Хариутай бол бариутай (do ut des)* хэмээх зарчмаар асуудалд хандах нь улам бүр нэмэгдэж байна. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн намд олгосон давуу эрх, тогтоож өгсөн хэмжээ хязгаар хоорондоо тэнцвэржиж байх ёстой гэсэн санаа юм. Тиймээс улс төрийн нам болон нэр дэвшигчид төрийн санхүүжилт авахын зэрэгцээ илүү нарийн зохицуулалтад орж байгаа юм.¹² Төрийн шууд татаасаар улс төрийн намыг санхүүжүүлж, намын орлого, зарлагыг журамлах болсон нь олон улс орон улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулсан цогц хууль тогтоомж гаргахад нь түлхэц болжээ (Диаграмм 7.1-ийг харна уу).

Герман Улсад анх 1966 онд батлагдсанаас¹³ хойш бүс нутагт намын санхүүжилтийн хууль тогтоомж мэдэгдэхүйц нэмэгджээ. 1970-аад оны сүүлээр ердөө 8 орон улс төрийн санхүүжилтийн тухай хуультай байсан бол 20 жилийн дараа 17 орон болж өсжээ. Өнөөдөр улс төрийн санхүүжилтийн тусгайлсан хууль бүс нутгийн хэмжээнд зөвхөн 3 оронд л байхгүй байгаагийн хоёр нь Европын жижиг улсууд юм.¹⁴ Андоррад 2000 онд, Сан Маринод 2005 онд тус тус улс төрийн санхүүжилтийн тухай хууль анхлан гаргасан бол Мальта, Монако, Швейцар улсуудад ийм хууль байхгүй байна.

Диаграмм 7.1. Умард, Баруун, Өмнөд Европын улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд төрийн санхүүжилт олгох хууль тогтоомж нэвтрүүлсэн цаг хугацаа



Эх сурвалж: Piccio 2012.

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын уламжлалууд

Бүс нутаг дахь харьцангуй эртний либерал ардчилсан орнууд түүхэндээ улс төрийн намын эвлэлдэн нэгдэх эрх чөлөөнд халдах сонирхолгүй явж ирсэн бөгөөд улс төрийн намын (санхүүгийн) үйл ажиллагаанд хөрш зэргэлдээ Зүүн Европын ардчилсан орнуудыг бодвол зөөлөн зохицуулалт тогтоосон байдаг. Гэхдээ л Умард, Баруун, Өмнөд Европын улсуудын зохицуулалтын хэв шинж нь хоорондоо ихээхэн ялгаатай байна. Улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн актуудын үндсэн бүтэц, уялдаа холбоо, түүний дотор орлого, зарлагын зохицуулалт, хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах, хяналт шалгалтын механизмыг тус бүрд нь судалж үзвэл, Өмнөд Европын орнууд дахь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж умард болон барууныхаас илүү өндөр түвшинд байгаа нь харагдаж байна. Зөвхөн нэг зүйл буюу улс төрийн санхүүжилтийн хяналт шалгалтын (ил тод байх, хяналт тавих) механизмын зохицуулалтаар умардын

орнууд нь өмнөдийн орнуудтай ижил түвшинд байна. Өмнөд Европын орнууд дахь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж Умард Европынхоос дунджаар 10 хувь, Баруун Европынхоос 16 хувиар илүү өндөр түвшинд хүрчээ.¹⁵

Улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлийн сүүлийн үеийн чиг хандлага: Уялдаа холбоо, зохицол

Бүс нутагт улс төрийн санхүүжилтийн янз бүрийн хууль тогтоомжуудтай хэдий ч хэд хэдэн зүйл дээр илүү гүнзгий зохицолдоотой болж байгаа нь харагдаж байна. Нэгд, цаг хугацааны явцад хууль тогтоомж илүү нарийвчлагдаж байна. Улс төрийн санхүүжилт урьд өмнө нь хэд хэдэн өөр хуулиар буюу сонгуулийн, хэвлэл мэдээллийн тухай хууль гэх мэтээр дамнан зохицуулагддаг байсан бол хууль тогтоогчид одоо улс төрийн санхүүжилтийн янз бүрийн асуудлыг улам бүр нэгэн нэг цул, цогц эрх зүйн акт болгон нэгтгэж байна. Хоёрт, улс төрийн санхүүжилтийн илүү олон асуудал, тухайлбал нийтийн өмнө эгэх хариуцлага хүлээх, хувийн хандивын мэдээллийг ил болгох, санхүүжилтийн ил тод байдлын шаардлагыг хангах механизмуудыг зохицуулсан журам зэрэг нь хуулиар зохицуулагддаг болж байна. Ил тод байх шаардлага улс төрийн санхүүжилтийн анхны хуулиудад бараг хөндөгдөөгүй байсан бол одоо Баруун Европын хууль тогтоогчдын анхаарлыг улам их татах болжээ.

Европын Холбоо (ЕХ), Засгийн газрын болон төрийн бус янз бүрийн байгууллагууд (Европын Зөвлөл, Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын Ардчилсан институт, хүний эрхийн алба (OSCE/ODIHR), GRECO, Трансперенси Интернэйшнл, г.м.) улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг уялдуулж, зохицолд оруулах ажлыг хөхиүлэн дэмжихэд чухал үүрэг гүйцэтгэж ирлээ. Ялангуяа сүүлийн арван жилд ЕХ-ны байгууллагууд улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүгийн менежментэд ил тод байдал нэвтрүүлэх, олон нийтэд нээлттэй болгохтой холбоотой “сайн туршлага”, “нийтлэг зарчмууд”-ыг бий болгоход чиглэсэн илтгэл, зөвлөмжийг улам олноор боловсруулах болсон.¹⁶

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэр

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд сонгуульд эрх тэгш оролцох, өрсөлдөөний ижил тэгш талбарын ардчилсан зарчмыг практикт нэвтрүүлэх боломж олгохын тулд улс орнууд улс төрийн орж,

гарч байгаа мөнгөний урсгалд хяналт тавих янз бүрийн арга зам сүвэгчилсэн байдаг. Улс төрийн санхүүжилтийн хамгийн чухал уламжлалт арга зам болох хувийн орлогын эх үүсвэр нь гишүүнчлэлийн татвараас эхлээд хувь этгээдийн их бага хандив, сонгуульт албан тушаалтны орлого зэргийг хамардаг. Дараагийн томоохон эх үүсвэрт улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд төрөөс олгох шууд санхүүжилт, эсвэл кампанит ажилд нь төрөөс олгох шууд санхүүжилт, мөн хэвлэл мэдээлэл ашиглуулах, татварын хөнгөлөлт, эсвэл улс төрийн тоглогчдод санхүүгийн болоод үйл ажиллагааны бусад давуу эрх байдлаар олгодог төрийн шууд бус санхүүжилт багтдаг. Энэ бүхэнд хууль тогтоомж үйлчилж байгаа хэдий ч улс төрийн хууль бус санхүүжилт бүс нутаг даяар нийтлэг, байнгын асуудал дагуулсаар байна.

Улс төрийн намуудын хувь этгээдийн санхүүжилт

Хувь этгээдийн санхүүжилт болох гишүүнчлэлийн татвар, хандив, сонгуульт албан тушаалтны цалингийн суутгал, нэр дэвшигчдийн хувийн хөрөнгө нь улс төрийн намуудын орлогын дийлэнх хэсгийг бүрдүүлж ирсэн уламжлалтай хэдий ч төрийн санхүүжилт давамгайлж байна. Гишүүнчлэлийн татвар, улс төрийн нам, нэр дэвшигчид өгөх бага хэмжээний хандив нь ерөнхийдөө ашиг тус ихтэй бөгөөд иргэний нийгмийнхний зүгээс улс төрийн намын бүрэн эрхийг хүлээн зөвшөөрсний илэрхийлэл болдог. Иргэдийн сонгуулийн оролцоо, намын гишүүнчлэл, намын олон нийтэд танигдсан төлөөллийн тоо зэрэг үзүүлэлтээс гадна жирийн иргэний санхүүжилт нь иргэдийн улс төрийн оролцооны илэрхийлэл болж байдаг. Их хэмжээний хандив, ялангуяа хуулийн этгээд (корпорац, үйлдвэрчний эвлэл, ашиг сонирхлын зохион байгуулалттай бусад холбоо зэрэг хязгаарлагдмал зорилготой хуулийн этгээд)-ийн хандивыг хор уршигтай нөлөө үзүүлнэ гэж үздэг. Үнэхээр хувийн санхүүжилт нь хувь этгээд, тусгай сонирхлын зүгээс санхүүгийн хөнгөлөлт, ашиг хонжоо, тал тохой татах маягаар улс төрийн төлөөлөгчдийг “худалдан авах” хамгийн тодорхой арга замын нэг мөн.

Гишүүнчлэлийн татвар ба жижиг хандив

Гишүүнчлэлийн татвар улс төрийн намын орлогын багавтар хэсгийг бүрдүүлэх болсон нь зарим улсын хувьд шинэлэг гэж болох үзэгдэл юм. Жишээлбэл, Норвег Улсад гишүүдийн татвар 1950, 1960-аад онуудад намын нийт орлогын талаас илүү хувийг бүрдүүлдэг байсан бол одоо ойролцоогоор дөнгөж 5 хувь болжээ.¹⁷ Ингэж буурсан

шалтгаан нь 1990-ээд оноос хойш Норвег дахь намын гишүүдийн тоо эрс цөөрч байгаатай холбоотой.¹⁸ Бусад оронд гишүүнчлэлийн татвар орлогын практик ач холбогдолгүй эх үүсвэр байсаар иржээ. Намын гишүүнчлэлийн түвшин Португалд үргэлж доогуур байсан бөгөөд 1990-ээд оны эхэн үед ч гишүүнчлэлийн татвар нь ялгаагүй улс төрийн намын нийт орлогын ердөө 1-2 хувийг бүрдүүлдэг байжээ.¹⁹

Хүснэгт 7.1-д харуулснаар, 1950-иас 1990 оны хооронд Умард, Баруун, Өмнөд Европын дийлэнх томоохон оронд гишүүнчлэлийн татварын ач холбогдол буурсан бөгөөд зарим тохиолдолд намын орлогод эзлэх хувь нь өмнөхөөсөө гуравны нэгээр багасжээ. Сүүлийн үеийн тоо баримтаас үзвэл энэ хандлага одоо ч үргэлжилсээр байна.

Хүснэгт 7.1. Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь намын нийт орлогод гишүүнчлэлийн татварын эзлэх хувь, 1950–1990 он

Орон	1950-иад он	1960-аад он	1970-аад он	1980-аад он
Австри	88	87	45	26
Дани	61	59	48	44
Финланд	2	2	3	3
Ирланд	45	31	45	39
Итали	43	30	14	17
Нидерланд	84	78	73	73
Норвег	55	54	28	32
Швед	25	15	7	8
НВУ	13	15	21	37

Эх сурвалж: Krouwel 1999, хуудас 68 (зохиогчийн судалснаар).

Нэгдсэн Вант Улс (НВУ)-ын 1950-иад оноос 1980-аад он хүртэлх урт хугацааны тоо мэдээллээс үзвэл, намын нийт орлогод эзлэх хувь хэмжээгээрээ гишүүнчлэлийн татварын ач холбогдол нэмэгдэж байсан бөгөөд энэ хувь хэмжээ одоо 11 болжээ. Өөр эх сурвалжаас авч тооцож үзсэнээр, намын нийт орлогод намын гишүүнчлэлийн татварын эзлэх хувь Бельгид 5, Францад 13, Грект 5 хувь тус тус байна.²⁰ Намын амьдралд жирийн иргэдийн оролцоогоороо алдартай Швед Улсын парламентад суудалтай улс төрийн намуудаас сайн дураараа гаргасан орлогын мэдүүлэгт гишүүнчлэлийн татвар 2011 оны орлогынх нь ердөө 3 хувийг бүрдүүлсэн гэж дурджээ.²¹

Ирланд, Герман, Нидерландын улс төрийн намууд гишүүний татвараас ихээхэн хамааралтай хэвээр байна. Ирланд болон Германд намын нийт орлогын гуравны нэг гаруй хувь нь гишүүнчлэлийн татвараас бүрдэж байна. Нидерландад энэ тоо 2000 онд 45 гаруй хувь байсан.²²

Гишүүнчлэлийн татвараас бүрдүүлэх намын орлого цаг хугацааны хувьд төдийгүй улс орнууд болон улс төрийн намуудаар өөр өөр байна. Францад жишээлбэл, 2004 оны намын гишүүдийн татварын нийт хэмжээ Хувьсгалт Коммунист Лиг Намын хувьд 719'133 евро (\$849'000) болж нийт орлогын 30 хувийг бүрдүүлж байсан бол Социалист Намын хувьд 8'172'652 евро (\$9'650'000)²³ байсан нь намын нийт орлогынх нь 18 хувь болж байжээ.²⁴ Бидэнд олдож байгаа хамгийн сүүлийн үеийн тоо баримтаар (2009) Норвегийн хувьд гишүүнчлэлийн татварын хэмжээ Христосын Эвсэл Намд 21'150 норвег крон (\$2'300), Христосын Ардчилсан Намд 2'895'481 крон (\$316'000) болж, хоёр намын нийт орлогын 3 ба 8 хувийг тус тус эзэлж байв.²⁵

Гишүүнчлэлийн татвараас гадна, улс төрийн намууд гишүүдээсээ сайн дурын нэмэлт санхүүгийн дэмжлэг, мөн иргэдээс хандив авдаг. Мэдээлэл хомс учир улс төрийн намд өгдөг бага хэмжээний хандивын талаарх бүрэн, найдвартай тоо мэдээ гаргахад үргэлж хүндрэлтэй байсаар ирсэн.²⁶ Албан ёсны тоо мэдээнд (цаашлаад холбогдох дүн шинжилгээнд) гишүүнчлэлийн татвар, бага хэмжээний өглөг хандивын тоо хэмжээг нэгтгээд гаргачихсан байх нь элбэг тул салгаж ялгах боломжгүй юм.²⁷ Сүүлийн үед Умард, Баруун, Өмнөд Европт ил тод байдлын ач холбогдол өсөн нэмэгдэж байгаа учир улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд өгч буй бүхий л хандивын талаарх мэдээллийн олдоц сайжирч байна. Энэ нь зарим тохиолдолд бага хэмжээний хандивыг тайлагнаж, олон нийтэд заавал ил болгох заалт бүхий зохицуулалтыг дагаж мөрдөхтэй шууд холбоотой. Тухайлбал, Люксембург Улс 2007 онд Улс төрийн санхүүжилтийн тухай хуульдаа өөрчлөлт оруулж 250 евро (\$290)-гоос дээш хандив өгсөн хувь этгээдийн тухай мэдээллийг ил болгох үүргийг улс төрийн намууддаа хүлээлгэсэн. Энэ нь хувь этгээдийн хандивыг илүү нарийвчлан үнэлэх, улс төрийн намуудад өгч байгаа их, бага хэмжээний хандивыг харьцуулан үзэх боломж олгосон. Нийтээрээ үзэж байгаа шиг улс төрийн намуудын хувь этгээдийн санхүүжилт нь гол төлөв томоохон хандивуудаас бүрдэж, бага хэмжээний хандив нь улс төрийн намуудын орлогын нэг чухал эх үүсвэр байхаа больсон уу?

Хүснэгт 7.2. Люксембургийн улс төрийн намуудад өгсөн гэж тайлагнасан хандив, 2009-2011

	2009*	2010	2011
<ЕВРО 1,000 (\$1,200)	ЕВРО 26,009 (\$30,000) (29%)	ЕВРО 18,748 (\$22,000) (71%)	ЕВРО 103,802 (\$120,000) (63%)
>ЕВРО 1,000 (\$1,200)	ЕВРО 63,885 (\$74,000) (71%)	ЕВРО 7,513 (\$8,700) (29%)	ЕВРО 61,894 (\$72,000) (37%)
Тайлагнасан хандивын нийт дүн хэмжээ	ЕВРО 89,894 (\$104,000) (100%)	ЕВРО 26,261 (\$30,000) (100%)	ЕВРО 165,696 (\$191,000) (100%)
Тайлагнасан хандивын нийт тоо	<ЕВРО 1,000 (\$1,200): 63 >ЕВРО 1,000 (\$1,200): 24 Бүгд: 85	<ЕВРО 1,000 (\$1,200): 61 >ЕВРО 1,000 (\$1,200): 6 Бүгд: 67	<ЕВРО 1,000 (\$1,200): 169 >ЕВРО 1,000 (\$1,200): 43 Бүгд: 212

Эх сурвалж: Chambre des Députés du Grand-duché de Luxembourg.

* Сонгуулийн жил: Үндэсний парламент, Европын парламентын сонгуулиуд

Хүснэгт 7.2-т үзүүлсэн хандивын мэдээллийн задаргааг харвал, Люксембургийн улс төрийн намуудын орлогод томоохон хандивын хэмжээтэй харьцуулахад бага хандив²⁸ нь илүү жин дардаг байна. 2010, 2011 оны аль алинд хүлээн авсан нийт хандивын 60 гаруй хувийг жижиг хандив эзэлж байжээ. Үндэсний парламентын сонгууль, Европын парламент (ЕП)-ын сонгууль давхацсан 2009 онд дээрх үзүүлэлт эсрэгээрээ болж 10'000 евро (\$12'000)-гоос их хэмжээний хандив нийт хандивын дөрөвний гурвыг эзэлжээ.

Ил тод байдлын зарчмуудад анхаарал тавьснаар илүү олон улс төрийн намд жилийн санхүүгийн тайлангаа цахим хуудсандаа тавих, түүний дотор хүлээн авсан хандивын тухай мэдээллээ оруулахад (зарим тохиолдолд албан шаардлагаар) түлхэц болжээ. Жишээлбэл, Нидерландын Социал-демократ Нам (PvdA) 2003 оноос эхлэн жил тутмын санхүүгийн тайлангаа цахим хуудсандаа тавьж, түүнд 500 евро (\$610)-гоос дээших хандивыг мэдээлдэг болсон.

Хүснэгт 7.3. Нидерландын Социал-Демократ Намын хандивын талаарх мэдээлэл, 2010-2012 он

	2010*	2011	2012*
<ЕВРО 1,000 (\$1,200)	ЕВРО 21,241 (\$26,000) (37%)	ЕВРО 7,500 (\$9,100) (39%)	ЕВРО 15,910 (\$19,000) (31%)
>ЕВРО 1,000 (\$1,200)	ЕВРО 35,443 (\$43,000) (63%)	ЕВРО 11,850 (\$14,000) (61%)	ЕВРО 35,313 (\$43,000) (69%)
Тайлагнасан хандивын нийт дүн хэмжээ	ЕВРО 56,684 (\$69,000) (100%)	ЕВРО 19,350 (\$23,000) (100%)	ЕВРО 51,223 (\$62,000) (100%)
Тайлагнаса хандивын нийт тоо	<ЕВРО 1,000 (\$1,200): 37 >ЕВРО 1,000 (\$1,200): 20 Бүгд: 57	<ЕВРО 1,000 (\$1,200): 14 >ЕВРО 1,000 (\$1,200): 6 Бүгд: 20	<ЕВРО 1,000 (\$1,200): 29 >ЕВРО 1,000 (\$1,200): 22 Бүгд: 51

Эх сурвалж: <http://www.pvda.nl/>

* Сонгуулийн жил: Үндэсний парламентын сонгууль

Социал-демократ Намд хувь этгээдийн томоохон хандивууд нийт орлогын дийлэнхийг бүрдүүлж байгаа мэт харагдавч бага хэмжээний хандив 2010, 2011, 2012 онуудад хувийн хандивын бараг гуравны нэгийг эзэлж байв. Гэхдээ Люксембург, Нидерланд улсуудын улс төрийн намын нийт орлогод хувь этгээдийн хандив багахан хувийг эзэлдэг. Люксембург Улсад намын орлогын хамгийн чухал эх үүсвэр нь төрийн санхүүжилт юм (Диаграмм 7.5-ыг харна уу). Социал-демократ Намын хувьд нийт орлогын бараг 40 хувийг төрийн санхүүжилт бүрдүүлдэг.

Австри, Франц, Норвег, Грек, Бельг улсуудад бага хэмжээний хандив нь орлогын чухал эх үүсвэр биш бөгөөд үүнийг Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь улс төрийн намуудад сэтгэл дундуур болсон ерөнхий хандлагаар тайлбарлаж болох юм.²⁹ Үр дүнд нь иргэдийн хандив өгөх явдал буурсан. Бельгид улс төрийн намуудад (2007 онд намын нийт орлогын ердөө 0.3 хувийг эзэлж байсан) болон нэр дэвшигчдэд өгч байгаа хандивын хэмжээ аль аль нь хурдацтай буурчээ.³⁰

Томоохон санхүүжилт ба корпорацын хандив

Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудын улс төрийн намуудын хувьд гишүүнчлэлийн татвар нь бага хэмжээний хандив орлогын

найдвартай эх үүсвэр биш болсноор хувь этгээдээс орж ирэх орлогын “ашиг тустай” гэх үүсвэрүүд ерөнхийдөө буурсан. Харин хандивын орлого дахь “хор уршигтай” эх үүсвэр намын санхүүгийн урсгалд зохих үүрэг гүйцэтгэж байна уу? Улс төрийн намуудад өгч буй томоохон хандивын мэдээлэл сүүлийн үед хялбар олдох болсон. Түүнчлэн, санхүүгийн томоохон урсгалууд, ялангуяа компани, бизнесийн байгууллагуудаас улс төрийн намуудад өгч буй санхүүжилтийн мэдээллийг иргэдэд ил тод болгох шаардлагууд бий болсон.

Өмнө гарсан судалгаанд дурдсанаар корпорацууд улс төрөөс холдож, улс төрийн санхүүжилтийн нэг эх үүсвэр болох корпорацын хандив буурч байна.³¹ Энэхүү урт хугацааны бууралт Герман болон Шведэд ажиглагдаж байгаа бөгөөд корпорацын хандив намын, ялангуяа Консерватив Намын орлогын хамгийн чухал эх үүсвэр байж ирсэн Англид мөн ажиглагдаж буй. Саяхны нэг дүн шинжилгээгээр, Консерватив Намд санхүүгийн үйлчилгээний салбараас өгдөг хандивын хувь хэмжээ 1950-1980-аад оны сүүл гэхэд намын нийт орлогын 60-90 хувийг бүрдүүлж байсан бол одоо 51,4 хувь болтлоо буурчээ.³² НВУ-ын Консерватив Намд өгч буй корпорацын хандив буурч байгаа нь Хөдөлмөрийн Намын үзэл суртал өөрчлөгдсөн, ялангуяа социализмаас зайгаа барьсан (энэ нь компаниуд Консерватив Намд томоохон хандив өгөх учир шалтгаан бага болсон гэсэн үг), олон нийтийн зүгээс корпорацын хандивт улам таагүй ханддаг болсноос бизнесийнхэн энэхүү хандиваас зайлсхийж зөрчилтэй практик гэж үзэх болсонтой холбоотой.³³ Ирланд Улсад мөн корпорацын хандив буурсан. Улс төрийн намуудын 2011 оны хандивын тайланг 2002 оныхтой харьцуулж үзэхэд³⁴ мэдээлсэн хандивын нийт дүн хэмжээ ихээхэн буурсан (2002 онд 265,800 евро (\$301,000) байснаа 2011 онд 30,997 евро (\$35,000) болсон) төдийгүй хандив өгч буй корпорацын тоо ч бас цөөрснийг тэмдэглүүштэй. Сонирхолтой нь, Ирландын улс төрийн намуудын ил болгосон хувь этгээдийн хандивт орлогын хамгийн чухал эх үүсвэр нь Төлөөлөгчдийн Танхим (Dail Eireann)-ын гишүүд, Европын Парламентын гишүүдийн хандив байсан. Италийн Депутатуудын Танхимын Ерөнхий санхүүчийн саяхан нийтэлсэн тоо мэдээнд дээрхтэй ижил үзүүлэлт гарчээ. Тайлагнавал зохих хандивын доод хэмжээг 2012 онд 50,000 евро (\$62,000)-гоос 5,000 евро (\$6,200) болгон бууруулсан хэдий ч Италийн хоёр гол нам (Partito Democratico болон Popolo della Liberta)-ын 2012 оны тайланд мэдээлсэн хувь этгээдийн хандив дотор их хэмжээний, мөн

корпорацын хандив байхгүй байсан. Албан ёсны тоо мэдээнд ил болгоогүй корпорацын зарим хандив байж болох хэдий ч улс төр, улс төрийн намуудыг дэмжих хандив ерөнхийдөө буурч байгаагийн улмаас корпорацын хандив багасах хандлагатай байгаа нь харагдаж байна. Нөгөө талаар, ил тод байдлын шаардлага өндөрссөнөөс томоохон хандивлагчид ердөө л болгоомжилсон байж ч болох юм. Корпорацын хандив ийнхүү буурсан ч түүнийг парламентын болоод Евро парламентын хувь гишүүдийн хандиваар нөхөж байгаа нь ажиглагдаж байна.³⁵ Грек, Нидерланд, Швед, Норвегийн улс төрийн намуудын нийт орлогод их хэмжээний хандив тун бага хувь эзэлдэг.

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн хувь этгээдийн хандивын өөр нэг эх үүсвэр бол “гуравдагч этгээд” буюу дэмжигчдийн бүлэг, хувь нэр дэвшигч, улс төрийн нам, эсвэл тодорхой асуудал дэмждэг хувь хүмүүсийн хандив юм. Эх газрын Баруун Европт гуравдагч этгээдийг зохицуулсан хууль журам тун хомс бөгөөд бүс нутагтаа Ирланд, НВУ-д зөвхөн гуравдагч этгээдийн хандивын дээд хэмжээ, зарцуулалтын хязгаар тогтоосон. Харин Испанид гуравдагч этгээдийн хандивыг тусгайлан хориглосон байдаг.

Банкны зээл орлогын бас нэг эх үүсвэрт тооцогддог. Грекийн улс төрийн намууд 1990-ээд оны сүүлээс ирээдүйд орж ирэх төрийн санхүүжилтийг баталгаа болгон банкнаас зээл авдаг болсон. Цаг хугацаа өнгөрөх тутам ийм төрлийн орлого улам их ач холбогдолтой болжээ. 2001 онд банкны зээл Грекийн улс төрийн хоёр гол нам (PASOK болон Nea Demokratia)-ын нийт орлогын 33 ба 11 хувийг тус тус эзэлж байсан бол 2007 онд 63 ба 42 хувь болж тус тус өсжээ.³⁶

Компаниудын томоохон хандив нь улс төрийн үйл явцад аюултай байх талтай гэж үздэг. Тиймээс улс орнууд хувийн компани, баян хандивлагчаас улс төрд үзүүлж болох нөлөөг хаах, хязгаарлах, улс төрийн намуудыг чинээлэг цөөн этгээдээс хараат бус байлгах зорилгоор төрөл бүрийн дүрэм, журам нэвтрүүлсэн байдаг. Үүнийг улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн хувь этгээдээс авч болох орлогод чанарын болон тоон хязгаарлалт тогтоох замаар хэрэгжүүлдэг.

Чанарын хязгаарлалт: Хандивын хориг

Тус хязгаарлалтад хамгийн их хамрагддаг хувь этгээдийн санхүүжилтийн эх үүсвэр нь гадаадын хуулийн этгээд, корпорац, төрийн болон төрийн оролцоотой институт, үйлдвэрчний эвлэл юм. Олон оронд улс төрийн нам, нэр дэвшигч нэр хаяггүй хандив авахыг хориглодог бөгөөд бэлэн мөнгөний хандивт мөн хязгаар тогтоож өгсөн байдаг. Европын Зөвлөлийн Сайд нарын Хорооны шийдвэрийн дагуу улс орнууд улс төрийн намуудын үйл ажиллагаанд хор хохирол учруулахаас сэргийлэх, тэдний хараат бус байдлыг хангах зорилгоор хувь этгээдийн санхүүжилтийн эх үүсвэрүүдэд чанарын хязгаарлалт тогтоох ёстой болсон.³⁷

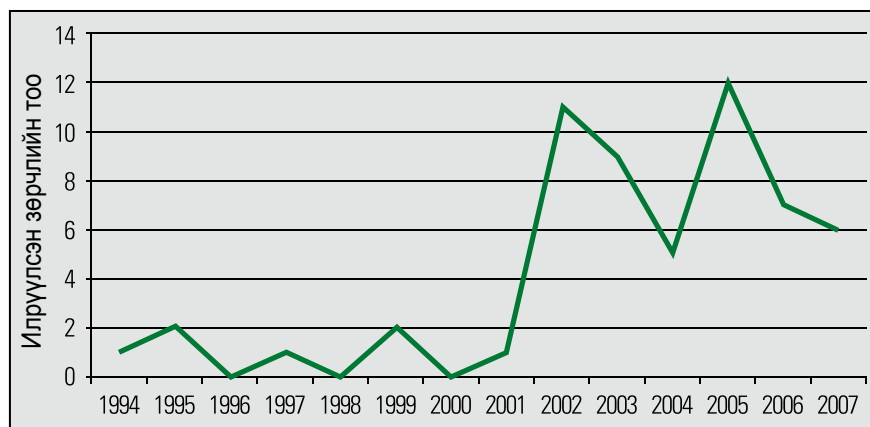
Умард, Баруун болон Өмнөд Европын хандивын нийтлэг 5 хязгаарлалт буюу үйлдвэрчний эвлэл, нэр хаяггүй болон төрийн оролцоотой этгээд, гадаад этгээд, корпорацын хандивуудад дүн шинжилгээ хийхэд дараах гурван дүгнэлт хийж болохоор байна.

Нэгд, Умард, Баруун, Өмнөд Европын дийлэнх оронд гадаадын хуулийн этгээд, төр, хувийн хэвшлийн холимог бүтэцтэй компани болон нэр хаяггүй хандивыг хоригложээ. Хоёрт, улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд хандив өгөхийг хориглосон байх нь Өмнөд Европын орнуудад илүү нийтлэг буюу 45 хувиас дээш байгаа бол Баруун Европ болон Нордикийн орнуудын 30-аас бага хувь нь хувь этгээдийн хандивт хязгаар тогтоожээ. Үүнийг Өмнөд Европын орнуудад зохицуулалт илүү өндөр түвшинд байгаатай холбон зарим талаар тайлбарлаж болох юм. Гуравт, дэлхийн бусад улс оронд нийтлэг байдаг шиг намын зохицуулалт, нэр дэвшигчдийн зохицуулалт гэж тусгайлан ялгаж үзэх нь ховор байна.

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль эрх зүйн ерөнхий хүрээнд хандивын хориг багтсан байгаа нь тухайн зохицуулалт үнэхээр хэрэгждэг, эсвэл зохицуулагдсан орчноос гадуур санхүүгийн урсгал байхгүй гэсэн баталгаа болж чадахгүй бөгөөд ялангуяа хууль сахиулах, шийтгэл хүлээлгэх механизм сул хөгжсөн байгаа үед энэ нь илүү ярвигтай болдог. Португал (бас Франц, Грек) Улсад улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд хувь этгээдээс өгөх хандив хамгийн олон хязгаарлалттай. Португалд 1990-ээд оны дунд үеэс улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжид оруулсан янз бүрийн нэмэлт өөрчлөлтөөр дээр дурдсан хандивын бүхий л эх үүсвэрийг (түүний дотор 2000 оноос корпорацын хандивыг) хориглосон. Гэхдээ л улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд хууль бусаар хандив өгөх явдал тасрахгүй байгаа бөгөөд холбогдох журмыг тойрч гарах нь

нийтлэг болсон байна.³⁸ Санхүүгийн аудитын гаднын байгууллагын илрүүлсэн хувь этгээдийн хандивын зөрчлийн тоог Диаграмм 7.2-т харуулаа.

Диаграмм 7.2. Португал дахь хувь этгээдийн хандивын жил тутмын зөрчил, 1994–2007 он



Эх сурвалж: De Sousa 2012, х. 15 (зохиогчийн найруулж авснаар).

Диаграмм 7.2-оос харахад, Португалд улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд өгсөн хувь этгээдийн хандивын зөрчлийн илрүүлэлт өнгөрсөн 10 жилд ихээхэн өсжээ. Энэ хандлагыг 1990-ээд оны дундуур Португалд бий болгосон улс төрийн санхүүжилтийн хяналт удирдлага бэхжин сайжирсны үр дүн гэж нэг талаас тайлбарлаж болох юм. Хориод жил хяналтгүй явж ирсэн намын санхүүгийн үйл ажиллагааг шинээр байгуулагдсан хараат бус институт хяналтдаа оруулж, илүү бодитойгоор хянаж шалгах болжээ.³⁹ Нөгөөтэйгүүр хувь этгээдийн хандивт тавьсан хязгаарлалтын зохицуулалт нь улс төрийн тоглогчдыг хууль бус практик руу түлхэж орхисныг дээрх диаграмм харуулж байна. Жишээлбэл, 2005 онд Христосын Ардчилсан Намын албан тушаалтнууд өөрсдийн сонгуулийн данс дахь бэлэн мөнгөний 105 удаагийн хандивын эх сурвалжийг цайруулах зорилгоор хуурамч нэр зохион жагсаалтад оруулсан гэх үнэслэлээр хэрэг нээж байсан.⁴⁰ 2010 оны 3 дугаар сард Христосын Ардчилсан Нам, өөр хоёр намын хамтаар кампанит ажлын санхүүжилтийн зөрчил гаргасан, түүний дотор хууль бус санхүүжилт авсан гэх үндэслэлээр торгууль төлсөн байна.⁴¹

Тоон хязгаарлалт: Хандивын хязгаар

Улс орнууд хандивын хязгаар тогтоох ёстой хэмээн Европын Зөвлөлийн Сайд нарын Хорооноос зөвлөмж гаргасан.⁴² Европын орнууд улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд эрх бүхий этгээдийн зүгээс өгч болох хандивын хязгаарыг харьцангуй өндрөөр тогтоосон (Хүснэгт 7.4-ийг харна уу).

Хүснэгт 7.4. Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь улс төрийн намуудад 1 жилд өгч болох хандивын хязгаар*

	Бельги	Кипр	Финланд	Франц	Грек	Исланд	Ирланд**	Португал	Испани
Евро	4,000 (\$4,700)	8,000 (\$11,000)	30,000 (\$32,000)	7,500 (\$8,900)	15,000 (\$20,000)	2,800 (\$20)	2,500 (\$2,800)	10,650 (\$15,000)	100,000 (\$135,000)

Эх сурвалж: АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн мэдээллийн сан.

* Зөвхөн хувь хүний хандив

** 2012 оны улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлийн байдлаар

Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнууд намуудад өгөх хандивын хязгаарлалтыг сонгуулийн кампанит ажилтай холбогдуулан (улс орнуудын 42 хувь нь), эсвэл жил тутамд шинэчлэн (38 хувь нь) тогтоодог. Улс орнуудын гуравны нэг орчим нь нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хэмжээнд хязгаар тавьдаг. Өмнөд Европын орнууд хандивын хязгаарлалтыг умард, баруун хэсгийн орнуудаас илүүтэй хэрэглэж байна.

Гэвч хандивын хязгаарыг даван, хуулийн хариуцлагаас тойрч гарч буй кэйсүүд байгааг сүүлийн жилүүдийн улс төрийн дуулиант хэргүүд нотолсон. Жишээлбэл, Францад Улс төрийн кампанит ажил, санхүүжилтийн данс хариуцсан Үндэсний Комисс (CNCCFP) “дагуул намууд” байгуулах замаар хандивын дээд хэмжээнээс бултаж байсныг мэдээлжээ.⁴³ Францын хуулиар хандивлагч этгээд нэг жилд улс төрийн нэг намд 7,500 хүртэлх евро (\$8,900) хандивлаж болох хэдий ч улс төрийн хэд хэдэн бүлэгт зэрэг өгөхийг, мөн хандив авсан нам уг хандиваа улс төрийн өөр хөдөлгөөнд шилжүүлэхийг тус тус хориглоогүй. Иймээс “дагуул” бүлгүүд (1999 онд 28 байсан бол 2004 онд 255 болтлоо өссөн) нь томоохон намуудад хандивыг дамжуулах санхүүгийн суваг болж, хуулиар тогтоосон хувь этгээдийн хандивын дээд хэмжээг тойрон гарах боломж олгож байна хэмээн дээрх Комисс сануулж байв.⁴⁴ CNCCFP Комисс саяхны илтгэлдээ, хуульд ийм хийдэл байгаа хэдий ч дагуул намаас том

намуудад мөнгө шилжүүлсэн нотолгоо олдоогүй, харин ч эсрэгээрээ олон тооны дагуул нам том намуудаас санхүүжилт авч байсан гэжээ.⁴⁵

Улс төрийн намд олгож буй төрийн санхүүжилт

Төрийн шууд бус санхүүжилт

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд төрөөс олгох санхүүжилт нь (1) намын байгууллага, кампанит ажлыг шууд санхүүжүүлэх, (2) олон нийтийн радио, телевизэд нэвтрүүлгийн цаг өгөх, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, уулзалт цуглаанд төрийн заал танхим ашиглуулах зэрэг шууд бусаар санхүүжүүлэх гэсэн хоёр үндсэн хэлбэртэй.⁴⁶ Төрийн шууд бус аль ч төрлийн санхүүжилт нь шууд санхүүжилтийг бодвол төрийн зардлыг мэдэгдэхүйц хэмнэсэн (эсвэл орлуулсан) арга хэмжээ юм. Төрийн шууд санхүүжилт нь олон тохиолдолд хүлээн авагч тал нь чөлөөтэй ашиглаж болох мөнгөн шилжүүлэг байдаг. Тиймээс төрийн шууд бус санхүүжилт нь тодорхой хүрээ хязгаарт өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор хялбархан “бай”-гаа онилж болдог бас нэг сайн талтай.

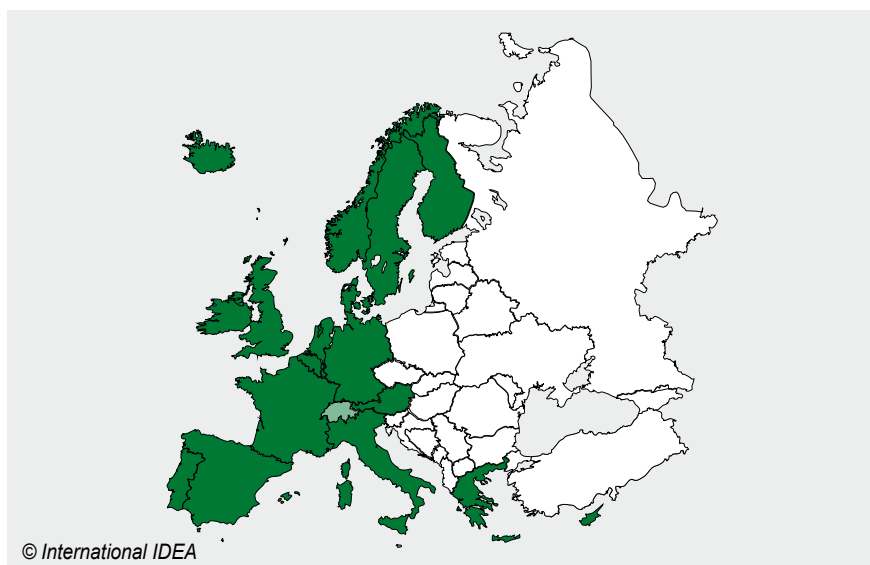
Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудад хэвлэл мэдээллийн гарцыг үнэгүй, эсвэл хөнгөлөлттэй олгодог байдал нь дэлхийн бусад орнуудаас илүү биш. Европын эдгээр орны гуравны хоёр нь намуудад, зөвхөн гуравны нэг нэр дэвшигчдэд дээрх боломжийг олгодог. Хэвлэл мэдээллээр гарах боломж олгож буй улс орнуудын 30 хувь нь шаардлага хангасан намд ижил тэгш хэмжээгээр хэвлэл мэдээллийн цаг хуваарилдаг. Харин бүх нэр дэвшигчид ийнхүү хуваарилах мэдээж боломжгүй.

Умард, Баруун, Өмнөд Европын Лихтенштейнээс бусад бүх оронд төрийн шууд бус санхүүжилтийг ямар нэг хэлбэрээр олгодог ба хамгийн нийтлэг нь татварын хөнгөлөлт юм. Энэ төрлийн санхүүжилт нь дэлхийн бусад оронтой харьцуулахад нэлээдгүй өндөр түвшинд тогтоогддог бөгөөд тоо хэмжээ, хамрах хүрээгээрээ ихээхэн ялгаатай. Намуудын нарийн бичгийн дарга нар нь Риксдаг (парламент)-ийн техник хэрэгсэл, өрөө тасалгаанд чөлөөтэй нэвтрэх эрхтэй төдийхнөөр хязгаарлагддаг Шведийн даруухан жишээнээс өгсүүлээд, улс төрийн намын төрийн санхүүжилт болон хувь этгээдийн хандив нь татвараас чөлөөлөгддөг Кипр Улсын зэрэг олон төрлийн жишээ дурдаж болно. Исланд зэрэг бусад

оронд жирийн иргэдийн хандив өгөх сонирхлыг өдөөхийн тулд тус хандивыг татвараас чөлөөлдөг. Сонгуулийн сурталчилгааны материал байрлуулах орон зай гаргаж өгөх явдал төрийн шууд бус санхүүжилтийн бас нэг түгээмэл хэлбэр юм. Ийм дэмжлэгийг 7 улсад үзүүлдэг бөгөөд тусгайлан заасан газарт сурталчилгаагаа үнэ төлбөргүй байрлуулах нь түгээмэл байдаг.

Төрийн шууд санхүүжилт

Диаграмм 7.3. Улс төрийн намуудад төрийн шууд санхүүжилт олгодог Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнууд

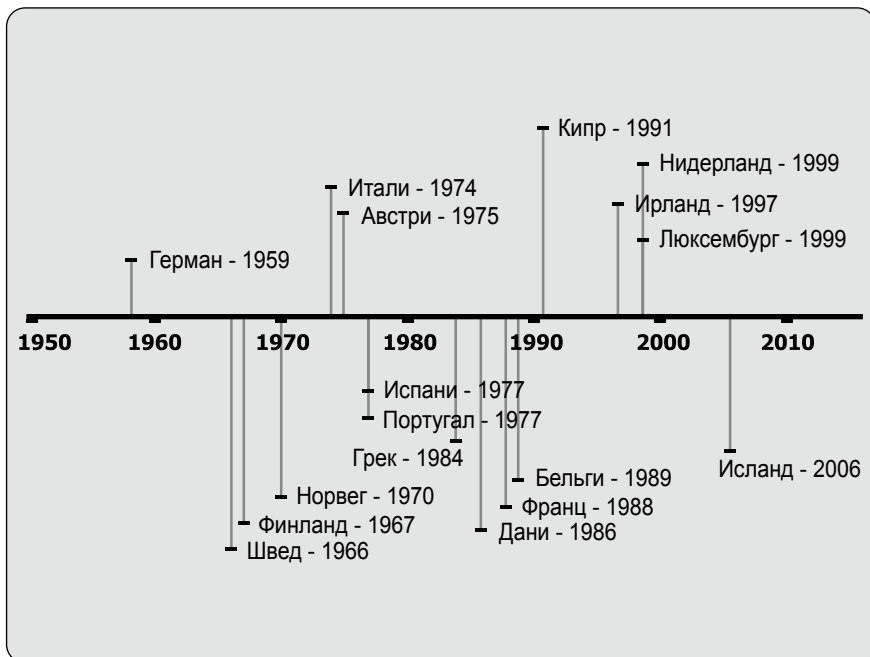


- Тийм
■ Үгүй

Эх сурвалж: <http://www.partylaw.leidenuniv.nl>

Энэ бүлэгт авч үзэж буй Европын 24 орноос зөвхөн Андорра, Мальта, Швейцар гэсэн гурван улс намын зохион байгуулалтын, сонгуулийн зардлын аль нэгэнд, эсвэл хоёуланд нь төрийн шууд санхүүжилт олгодоггүй. Диаграмм 7.4-т 17 улсад төрийн шууд санхүүжилт нэвтрүүлсэн цаг хугацааг харуулав.

Диаграмм 7.4. Умард, Баруун, Өмнөд Европын улс төрийн намуудад төрийн шууд санхүүжилт олгож эхэлсэн үе



Эх сурвалж: <http://www.partylaw.leidenuniv.nl>

Төрийн шууд санхүүжилт нэвтрүүлэхэд чиглэсэн хандлага нь зөрчилтэй бус тул ийм төрлийн санхүүжилтгүй орнууд авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай эсэх талаар хэлэлцүүлэг өрнөж байна. Мальта Улсад тухайлбал, улс төрийн намуудад төрийн татаас олгох асуудал саяхнаас улс төрийн сэдэв болсон.⁴⁷ Холбооны улсын түвшинд зохицуулалт байдаггүй Швейцарийн Женев, Фрайбург хэмээх хоёр кантонд кампанит ажлын зардлыг нөхөн олгох хууль гаргасан бөгөөд улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах шинэ санаачилгыг Швейцарын Төрийн Зөвлөлд өргөн бариад байна (гэхдээ одоогоор дэмжлэг авч чадаагүй байгаа).⁴⁸ Швейцар Улс нь улс төрийн намуудын дотоод хэрэгт төрөөс үл оролцох либерал уламжлалтай тул төрийн санхүүжилт нэвтрүүлэх асуудалд хянамгай ханддаг. Улс төрийн намуудыг төрөөс шууд санхүүжүүлэх практик тун хязгаарлагдмал НВУ-д төрийн санхүүжилтийн илүү сайн тогтолцоо нэвтрүүлэх боломжийн талаар сүүлийн 20 жилийн туршид шаргуу хэлэлцэж буй.⁴⁹ Гэхдээ намууд гишүүдээсээ

санхүүгийн хувьд хараат байхаа болимогц тэднээс холбоо тасарна гэсэн болгоомжлол байгаа учир энэхүү яриа хэлэлцээр одоогоор ямар нэгэн томоохон үр дүнд хүрээгүй л байна.

Хэрвээ төрийн шууд санхүүжилт нэвтрүүлэх суурь шалтгааны нэг нь сонгуулийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх явдал юм бол санхүүжилт авах босго нь ямар байх, хэрхэн хуваарилах асуудлыг шийдэх нь түүнийг хэрэгжүүлэхэд амин чухал зүйл бөлгөө.

Дэлхийн олонх оронд байдагчлан⁵⁰ Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь улс төрийн санхүүжилтийн дийлэнх зохицуулалтад, төрийн санхүүжилт авах эрхийг парламентын сонгуулиар авсан саналын хувь, сонгуульт байгууллагад эзлэх суудлын тоо гэсэн хоёр шалгуурын нийлбэрт үндэслэн тодорхойлдог. Бүс нутагт Испани, Бельги, Нидерланд⁵¹, Финланд, НВУ зэрэг зөвхөн 5 оронд парламентад суудалтай намуудад л төрийн шууд санхүүжилт олгодог. Энэ зохицуулалтыг сонгуулийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх зарчмыг умартаж байна хэмээн шүүмжилдэг. Учир нь, энэхүү зохицуулалт шинэ намуудын улс төрийн тавцанд гарч аль хэдийн байр сууриа олсон намуудтай шударгаар өрсөлдөх нөхцөлийг хүндрүүлдэг. Үнэхээр ЕАБХАБ/Венецийн Комиссын намын зохицуулалтын талаарх Удирдамжид төрийн санхүүжилт авах босго нь сонгуульд оролцох босгоос доогуур байх ёстой хэмээн заажээ.⁵²

Улс төрийн намуудын олон ургалч байдалд энэхүү шалгуур сөргөөр нөлөөлөх эсэх нь ашиглаж буй сонгуулийн босгоос шууд хамаарна. Сонгуулийн босго онцгой доогуур байдаг Финланд болон Нидерланд улсуудад⁵³ сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй байх шалгуур нь улс төрийн олон ургалч үзэлд саад тотгор болдоггүй. Харин сонгуулийн босго нь саналын 3 болон 5 хувь байдаг Испани, Бельги улсуудад асуудал үүсгэж болох юм.

Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудын төрийн санхүүжилт хуваарилах шалгуурууд нь дэлхийн бусад улс орнуудынхтай ижил байна. Хуваарилалтын хамгийн нийтлэг аргачлал бол санхүүжилт авах босгыг давсан бүх намд ижил хэмжээний санхүүжилт олгох ('абсолют тэгш эрх'), парламентын сүүлийн сонгуулиар авсан саналын тоо, эсвэл авсан суудлын тоонд хувь тэнцүүлэн нэмэлт хувьсагч санхүүжилт хуваарилах ('шударга зарчим') явдал юм.

Герман, Нидерландад хуваарилалтын механизм нь иргэдийн улс төрийн оролцоог хөхиүлэн дэмжих, улс төрийн намуудын

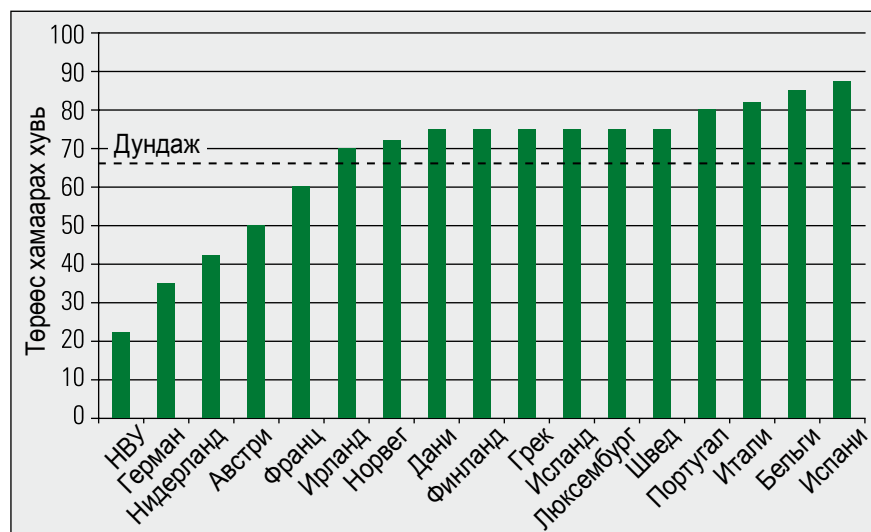
нийгэмтэйгээ уялдаа холбоотой байх явдлыг урамшуулан дэмжсэн байдаг.⁵⁴ Германд, хамгийн сүүлийн сонгуулиар намын гаргасан амжилт, хувь этгээдийн өгсөн хандивын тоо хэмжээ ('дүйцүүлэн санхүүжилт'-ийн журам)-ний аль алиныг нь харгалзан санхүүжилт олгодог. Тус улсын зохицуулалтаар, зөвхөн намуудын олсон орлогын тодорхой хувиар улсын төсвөөс татаас олгодог бөгөөд энэ нь тухайн намын босгосон хувь этгээдийн санхүүжилтээс илүүгүй байх ёстой. Зохицуулалтын ийм шаардлага нь Германы улс төрийн намууд төрөөс хараат байх түвшнээрээ Баруун Европтоо хамгийн бага хоёр дахь улс болоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг байна. Нидерланд Улсад төрийн санхүүжилтийг дараах гурван шалгуураар хуваарилдаг. Үүнд: (1) парламентад суудалтай бүх намд олгох тогтмол санхүүжилт; (2) парламентад авсан суудлын тооноос хамаарах нэмэлт санхүүжилт; (3) намдаа хандив өгч буй гишүүдийн тоонд хувь тэнцүүлсэн санхүүжилт.

Төрийн санхүүжилтийг юунд зарцуулах талаарх зохицуулалт орон орноор ихээхэн ялгаатай. Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудын тал орчимд нь төрийн санхүүжилтийг зарцуулах тусгайлсан зохицуулалт байхгүй байгаа бөгөөд ерөнхий томьёоллоор буюу 'кампанит ажлын зарцуулалт', эсвэл 'намын одоогийн үйл ажиллагаа' гэх мэтэд зарцуулж болохоор тодорхойлжээ. Харин Герман, Нидерланд улсуудад байдал өөр бөгөөд төрийн санхүүжилтийг зөвхөн гишүүдийн боловсрол, судалгааны ажил, эмэгтэйчүүдийн байгууллагыг дэмжих зэрэгт зарцуулах шаардлагатай байдаг.

Төрийн санхүүжилт ба намууд төрөөс хамааралтай болох нь

Улс төрийн намуудын орлогын эх үүсвэр дотроос төрийн санхүүжилт нь бодлого боловсруулагчид, эрдэмтэд цаашлаад нийгмийн хүрээнд хамгийн эрчимтэй ярилцдаг сэдэв болжээ. Учир нь энэхүү санхүүжилт нь одоогийн байдлаар тоон үзүүлэлтийн хувьд бүс нутаг дахь намуудын орлогын хамгийн чухал эх үүсвэр болсон бөгөөд дунджаар Европ дахь улс төрийн намуудын орлогын 67 хувийг бүрдүүлж байна (Диаграмм 7.5-ыг үзнэ үү). Дэлхийн бусад бүс нутагтай харьцуулбал энэ тоо үнэхээр содон байгаа юм. Өмнөд Америкт жишээлбэл, улс төрийн намууд төрөөс хамаарах хувь хэмжээ ердөө 35 хувь байна.⁵⁵

Диаграмм 7.5. Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь улс төрийн намуудын төрийн санхүүжилтийн хамаарал



Эх сурвалж: GRECO үнэлгээний тайлангууд. Ил тод байдал ба намын санхүүжилт (зохиогчийн найруулан авснаар). Тэмдэглэл: НВУ 2012 он, бусад тохиолдолд 2007-2011 оны тоо. GRECO-гийн дээд, доод хэмжээг мэдээлсэн дүнгээс дунджийг нь тооцоолж гаргав. Кипр, Лихтенштейн, Монако, Сан Марино улсуудын хувьд тоо мэдээ байхгүй байсан.

НВУ-ын хувьд төрийн санхүүжилт намын нийт орлогын хамгийн бага хувийг эзэлж байгаа нь гайхмаар зүйл биш юм.⁵⁶ 2000-2010 оны хооронд төрийн санхүүжилт нь Хөдөлмөрийн Намын орлогын 2 хувь (төрийн эрхэнд байсан учир), Ардчилсан Юнионист Намын орлогын 51 хувь болж хэлбэлзэж байжээ. Дээрх хугацаанд сөрөг хүчин байсан Консерватив Намын хувьд төрийн санхүүжилт намын орлогын 15 хувийг бүрдүүлж байжээ.⁵⁷ Герман болон Нидерландад төрийн санхүүжилтийн хувь хэмжээ бас харьцангуй доогуур байдаг бөгөөд энэ нь иргэдийн улс төрийн оролцоог хөхиүлэн дэмжсэний урамшуулал ('дүйцүүлсэн санхүүжилт'-ийн тогтолцоо) зэрэг хуваарилалтын процедур амжилттай ажиллаж байгааг нотолж байна. Нидерландад төрийн шууд санхүүжилт нэвтрүүлсэн 1999 оноос хойш хувь этгээдийн хандив улс төрийн намуудын орлогын чухал эх үүсвэр хэвээр байж ирсэн хэдий ч намууд төрөөс хамааралтай болох нь нэмэгдэх хандлагатай болж байна. 2000 онд төрийн санхүүжилт намуудын нийт орлогын ердөө 26 хувийг эзэлж байсан бол 2005-2006 онд 42 хувь болтлоо өссөн.⁵⁸ Испани, Бельги, Итали, Португалд төрийн санхүүжилт намын нийт орлогын 80 гаруй хувийг бүрдүүлдэг.

Улс төрийн намуудад хуваарилах төрийн хөрөнгө мөнгө нэмэгдэж байгаа нь сүүлийн үед шүүмжлэл дагуулах болсон. Улс төр улам бүр арилжааны хэлбэрт шилжиж, хэвлэл мэдээлэлд илүүтэй түшиглэх болсноор⁵⁹ улс төрийг илүү өндөр өртөгтэй болгож байгаа зэрэг нь учир шалтгаан байж болох бөгөөд энэ нь Умард, Баруун, Өмнөд Европт уламжлагдан ирсэн “нүсэр”, хүнд сурталтай намын бүтцийг санхүүжүүлэх явдлыг улам бүр ярвигтай болгож байна. Гэвч зарим намын хувьд төрийн санхүүжилт жилийн нийт орлогынх нь 90-ээс дээш хувьд хүрч байгааг зөвтгөх аргагүй юм. Европын Зөвлөл улс төрийн намуудад олгох төрийн санхүүжилтийг сонгуулийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх нэг арга зам хэмээн дэмжихийн зэрэгцээ төрийн санхүүжилт нь улс төрийн намын цорын ганц орлогын эх үүсвэр байж болохгүйг онцолсон. Учир нь ийм дүр зураг сонгогчид болон намуудын хоорондын хэлхээ холбоог сулруулах юм.⁶⁰

Улс төрийн нам нь баталсан эрх зүйн дүрэм журмынхаа үндсэн хэрэгжүүлэгч нь болдог тул намын санхүүжилтийн зохицуулалт нь өөрөө их онцлогтой. Хууль тогтоогчид өөрсдөө намын төлөөлөл байдгаас үүдэлтэй ашиг сонирхлын зөрчил үүсдэг талаар эрдэмтэн судлаачид байнга л онцолж байдаг.⁶¹ Сүүлийн хэдэн арван жилд улс төрийн ухааны судалгаанд гарч ирсэн хамгийн нөлөө бүхий онолын нэг болох Катз, Мейр нарын “картель нам”-ын концепцоор төрөөс мөнгөн тусламж үзүүлж байгаа нь намуудад санхүүгийн ашиг сонирхол, байгууллагын хувьд оршин тогтнох явдлаа баталгаажуулах боломж олгохын зэрэгцээ тэднийг нийгмээс холдуулж байна гэж үздэг.⁶² Зарим эрдэмтэд орлогоо дээд хэмжээнд хүргэх логик нь улс төрийн санхүүжилтийн зарцуулалтын цорын ганц боломжит тайлбар байх ёстой эсэхээр мэтгэлцдэг.⁶³ Өөрөө өөртөө үйлчлэх энэ логигоор улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж, жишээлбэл Европт илүү ил тод байдал руу явж байгааг, эсвэл намын татаас буурч байгааг тайлбарлах аргагүй юм.

Үнэндээ Умард, Баруун, Өмнөд Европын хэд хэдэн орон (онцлог нь санхүүгийн хямрал хүнд туссан орнууд) намуудад олгох төрийн санхүүжилтийн хэмжээг багасгаж байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй. Хямралтай тэмцэх засгийн газрын онцгой арга хэмжээний хүрээнд улс төрийн намуудад олгох татаасыг Итали (2007, 2012 онд), Португал (2010), Испани (2012) улсууд бууруулсан.⁶⁴ Энэ нь улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлд байгаль орчин, нийгмийн хүчин зүйл чухал үүрэгтэй болохыг батлан, улс төрийн намууд иргэдийн хүсэл эрмэлзэлд санаснаас илүү хариу арга хэмжээ авдаг болохыг харуулсан байна.

Улс төрийн санхүүжилт ба эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл

Энэ судалгаанд хамрагдаж байгаа 24 орны парламентын доод танхим (эсвэл нэг танхимтай парламент)-д сонгогдсон эмэгтэйчүүд дунджаар 29 хувийг эзэлж байна.⁶⁵ Санасныг бодвол энэхүү үзүүлэлт нь Умард, Баруун, Өмнөд Европ болон бусад бүс нутгийн хооронд хэт зөрүүтэй биш байгаа юм. Парламентын доод танхим (эсвэл нэг танхимтай парламент)-д Америк тивд 24, Саб-Сахарын Африкт 21, Азид 18, Арабын орнуудад 16 хувийг тус тус эмэгтэйчүүд эзэлж байна.

Эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог дэмжихийн тулд дэлхийн олон оронд квотын зарчмыг хуульчилж, эсвэл жендерийн тэгш эрхийг хангах зохицуулалт нэвтрүүлсэн. Харин Европт жендерийн ялгаа оршсоор байгаа бөгөөд ихэнх орон намын сайн дурын квоттой. Бельги, Франц, Грек, Ирланд, Португал, Испани зэрэг 6 орон жендерийн тэнцвэрийг баримтлах үндэсний хэмжээний хууль тогтоомжтой⁶⁶. Намд төрийн санхүүжилт олгодог 21 орноос зөвхөн Франц, Ирланд, Португал болон Италид төрийн шууд санхүүжилтийг жендерийн тэгш байдлыг анхаардаг улс төрийн намд олгох зохицуулалттай.

Энэ тал дээр Франц Улс хамгийн бат тогтсон уламжлалтай. 1999 онд батлагдсан үндсэн хуулийн өөрчлөлтийн⁶⁷ дараа Францын парламент 1988 оны улс төрийн санхүүжилтийн тухай хуульдаа нэмэлт өөрчлөлт оруулж, бүх түвшний сонгуульд улс төрийн бүх нам эрэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүдийг ижил тоогоор (50:50 хувиар) нэр дэвшүүлэхийг шаарддаг болсон. Улс төрийн санхүүжилтийн тухай хуульд 2000 онд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтөөр хэрэв намууд эрэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүдийг ижил хувиар дэвшүүлээгүйгээс хүйсийн зөрүү нь жагсаалтад орсон нийт нэр дэвшигчийн 2 хувиас давсан бол тухайн намд санхүүгийн шийтгэл ногдуулахаар заалт оруулжээ.⁶⁸ Хуулийн эдгээр зохицуулалт нь Францын улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг нэмэгдүүлэхэд үүрэг гүйцэтгэж улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн төлөөлөл 2002 онд 12 хувь байснаа 2007 онд 19, 2012 онд 27 хувь болж тус тус өсжээ.⁶⁹ 2012 онд Ард түмний хөдөлгөөний төлөө холбоо (UMP) намаас нэр дэвшигчдийн зөвхөн 26 хувь нь эмэгтэйчүүд байсан учир төрийн санхүүжилтээсээ 4 сая евро (\$4.7 сая) алджээ.⁷⁰

Францын хуваарилалтын процедурын дагуу төрийн нийт санхүүжилтийг хоёр тэнцүү хэсэг болгон хувааж дараах байдлаар хуваарилдаг. Эхний хэсгийг нам тус бүрийн авсан саналын тоонд үндэслэн олгож, үлдсэн хагасыг эхний хуваарилалт авах

эрхтэй Үндэсний Ассамблей, Сенатад төлөөлөлтэй улс төрийн намуудын парламентын гишүүдийн тоонд нь хувь тэнцүүлэн намуудад хуваарилдаг ажээ. Харин санхүүгийн шийтгэлийг төрийн санхүүжилтийн зөвхөн эхний хуваарилалтаас тооцдог. Ингэснээр тус зохицуулалт нь жижиг намуудад шахалт үзүүлж, хууль үл сахих тохиолдолд ялангуяа том намд ногдох санхүүгийн шийтгэлийг ихээхэн хэмжээгээр бууруулсан байна. Үнэхээр төрийн санхүүжилтээс 4 сая евро (\$4.7 сая) хасаж буй нь томоохон намуудын төрөөс авдаг дундаж (2011 онд UMP нам 33,3 сая евро (\$39.4 сая) авсан)⁷¹ санхүүжилтийн дэргэд багахан мөнгө юм. Ард түмний хөдөлгөөний төлөө холбоо намын нэгэн албан тушаалтан “сонгуульд ялагдсанаас торгууль төлөх нь дээр гэж бид үзэж байна” хэмээжээ.⁷² Намууд эрэгтэй нэр дэвшигчидтэйгээр сонгуульд илүүтэй амжилт гаргана гэж үзэж байгаа тохиолдолд төрийн санхүүжилт хасагдах нь улс төрийн намуудад нөлөө үзүүлж чадахгүй бололтой.

Ирландад 2012 оны Сонгуулийн хуулийн улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой нэмэлт өөрчлөлтөөр улс төрийн нам тус бүрээс нэр дэвшигчдийн дор хаяж 30 хувь нь эмэгтэйчүүд байхгүй бол төрөөс тухайн намд олгох татаасыг 50 хувиар бууруулдаг болсон. Энэхүү квот нь цааш цаашдын сонгуулиудаар 40 хувь болж өсөх юм.⁷³ Португалд, нэр дэвшигчдийн аль нэг хүйсийн төлөөлөл нь 33 хувь хүрэхгүй байвал тус нам төрөөс авах санхүүжилтээ 25-80 хувиар алдана.⁷⁴ Италид квотын тогтолцоог хуульчлан үндэсний хэмжээнд нэвтрүүлээгүй хэдий ч намууд төрийн санхүүжилтийн наад зах нь 5 хувийг улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн идэвхтэй оролцоог дэмжих санаачилгад зарцуулаагүй бол татаасыг нь бууруулах улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалттай.⁷⁵

Хэдийгээр ийм санал санаачилга хэрэгжижи байгаа хэдий ч Умард, Баруун, Өмнөд Европт жендерийн ялгаа оршсоор байгаа. Намууд нь төрийн нөөц, хөрөнгөд онцгойлон дулдуйдаж бүс нутгийн хууль тогтоогчид улс төрийн намын төрийн санхүүжилтийг жендерийн тэгш байдалтай уях боломжийг үл тоомсорлох нь элбэг байна. Ингэж уялдуусан зохицуулалттай цөөн хэдэн оронд ч улс төр дэх эмэгтэйчүүдэд тулгарч буй зарим гол саад бэрхшээл, ялангуяа сонгуулийн эхэн үед санхүүжилт босгохтой холбоотой хүндрэлийг даван туулах тал дээр тун бага анхаарч байна. Үнэхээр эмэгтэйчүүд санхүүгийн эх үүсвэр, тэр дундаа нийгмийн чинээлэг бүлэг болоод мэргэжлийн холбоодын сүлжээнд нэвтрэх боломж муутай байдаг нь

(ялангуяа нэр дэвшигчдэд төвлөрсөн тогтолцоотой үед) тэдэнд санхүүжилтээ босгох, улмаар сонгогдох магадлалаа нэмэгдүүлэхэд сөргөөр нөлөөлдөг.⁷⁶ Улс төр дэх эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмжих эмэгтэйчүүдийн янз бүрийн байгууллага, сүлжээ байгуулагдсаар байна. Хойд Америкийн EMILY-ийн жагсаалт хэмээх санаачилгын туршлагад үндэслэсэн, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд санхүүгийн тусламж үзүүлэх зорилготой “эгч дүүс” байгууллага Европт олноороо байгуулагдах болсон. Зарим тохиолдолд улс төрийн намууд эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулсан санхүүжилт босгох санаачилгууд (Испанийн Жендерийн тэгш байдлын алба, Ирландын Хөдөлмөрийн нам зэрэг) ч гаргасаар байна. Гэхдээ л энэ чиглэлээр хуулийн зохицуулалт цөөн гарч байгаа нь харамсалтай.

Сүүлийн жилүүдэд жендерийн тэнцвэртэй төлөөлөл бий болгох асуудалд анхаарал хандуулах нь нэмэгдсэн. Намын зохицуулалтын

Гэвч Умард, Баруун, Өмнөд Европт жендерийн ялгаа оршсоор байгаа. Намууд нь төрийн нөөц, хөрөнгөд онцгойлон дулдуйдаж бүс нутгийн хууль тогтоогчид улс төрийн намын төрийн санхүүжилтийг жендерийн тэгш байдалтай уях боломжийг үл тоомсорлох нь элбэг байна.

талаарх 2010 оны Удирдамж, улс төрийн шийдвэр гаргахад эмэгтэйчүүдийн оролцооны тухай Европын Парламентын 2012 оны тогтоолоор жендерийн тэгш байдлыг хангах асуудал төрийн санхүүжилт авах наад захын шаардлагын нэг байх ёстойг баталгаажуулж өгсөн.⁷⁷

Европын Парламентаас эмэгтэй нэр дэвшигчдийн мөнгө, санхүүжилт босгох тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд эмэгтэйчүүдийн байгууллагыг дэмжсэн арга хэмжээг нэмэгдүүлэх, түүний дотор сонгуулийн үеэр эмэгтэй нэр дэвшигчдэд хангалттай санхүүжилт олгох, хамтын ажиллагааны платформ бий болгох, жендерийн чиг баримжаатай кампанит ажил явуулахыг гишүүн орнууддаа чиглэл болгон тогтоол гаргасан.⁷⁸

Улс төрийн намд эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг бий болгох, түүнийг төрийн санхүүжилттэй холбох асуудлаар Staatkundig-Gereformeerde Partij (SGP) гэдэг Нидерландын ортодокс протестант намд нэгэн онцгой тохиолдол гарсан. Тус нам Библийг өөрийнхөөрөө тайлбарлаж эмэгтэйчүүдийг элсүүлэх, сонгуульд нэр дэвшүүлэхийг зөвшөөрдөггүй байсан. 2005 оны 9 дүгээр сард гаргасан шүүхийн шийдвэрээр эмэгтэйчүүдийг ийнхүү намд элсүүлэхгүй байх нь Эмэгтэйчүүдийг алагчлах бүх хэлбэрийг устгах тухай Конвенц

(CEDAW)-ийг зөрчиж байна⁷⁹ гэж үзээд SGP намын нэг жилд авах байсан 800,000 евро (\$971,000)-гийн төрийн санхүүжилтийг зогсоосон.⁸⁰ Энэхүү кейсээс үүдэн нэг талаас эвлэлдэн нэгдэх эрх, улс төрийн байр суурь, шашин шүтлэг нөгөө талаас, алагчлалаас ангид байх эрх гэсэн үндсэн хуулийн янз бүрийн эрхийн талаарх чухал яриа хэлэлцүүлэг Нидерландад өрнөсөн.⁸¹ 2007 оны 12 дугаар сард давж заалдах шатны шүүхээс өмнөх шүүхийн шийдвэрийг цуцалж, SGP намын төрийн татаас (өмнөх 2006, 2007 оныхыг оролцуулан)-ыг сэргээсэн. Гэхдээ тус нам дотоод журмаа өөрчлөн 2006 оноос эмэгтэй гишүүн элсүүлдэг болжээ.⁸²

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зарцуулалтын зохицуулалт

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зарцуулалтыг зохицуулсан хууль тогтоомж нь хувь этгээдийн хандив, төрийн санхүүжилтийн зохицуулалттай адилаар санхүүгийн чадавхаар илүү давуу талуудын байдлыг тэгшитгэх замаар тэгш өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлж ардчилсан үйл явцыг хамгаалахад чиглэх ёстой. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн бүх нам, нэр дэвшигч сонгуулийн кампанит ажил явуулах боломжтой байх, аль ч нам (нэр дэвшигч)-ын өмнөөс зарцуулсан ямар ч зарцуулалт бусадтай харьцуулахад хэт зөрүүгүй байхыг хуулиар хангаж өгөх ёстой юм.⁸³ Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнууд нам, нэр дэвшигчийн зарцуулалтад хэд хэдэн хязгаарлалт тогтоосон бөгөөд эдгээрийн үр нөлөө нь янз бүр байна. Энэ хэсэгт улс төрийн зарцуулалтын хязгаар, иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх зэрэг суурь эрхийн хоорондох далд зөрчлийг авч үзнэ.

Зарцуулалтын зохицуулалтаар улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн зарлагадаж болох нийт мөнгөний хэмжээг, бас тодорхой төрлийн зарцуулалтыг хязгаарлаж болно. Санал худалдан авахыг хориглох нь энэ бүс нутагт нийтлэг бөгөөд энэ нь олонх тохиолдолд улс төрийн санхүүжилтийн хууль гэхээсээ илүүтэйгээр сонгуулийн хуулиар (Бельги, Франц, Итали), эсвэл эрүүгийн хуулиар (Дани, Герман, Грек, Швед) зохицуулагджээ. Нэмж хэлэхэд, санал худалдан авахыг хориглосон зохицуулалтыг Европын ардчилсан орнууд бий болсон эхэн үеэс л нэвтрүүлж эхэлжээ.

Нөгөө талаас улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зарцуулалтад хязгаар тогтоох нь Умард, Баруун, Өмнөд Европт түгээмэл биш байна. Бүс нутгийн орнуудын талаас бага хувь нь зарцуулалтад хязгаар тогтоосон байгаа нь дэлхий нийтийн хандлагатай ойролцоо

үзүүлэлт юм. Өөрөөр хэлбэл Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудын 29 хувь нь намын зарцуулалтад (дэлхий дундажтай ижил), 42 хувь нь нэр дэвшигчийн зарцуулалтад (бусад бүс нутгийн орнуудаас 2 хувь бага) тус тус хязгаар тогтоожээ.⁸⁴ Зүүн Европын орнууд улс төрийн санхүүжилтэд илүү их зохицуулалт нэвтрүүлсэн.⁸⁵

Зарцуулалтын хязгаар тогтоосон Умард, Баруун, Өмнөд Европын олонх оронд намын өдөр тутмын үйл ажиллагааны болон кампанит ажлын зарцуулалтын аль алинд нь хязгаарлалт тогтоосон байдаг. Бүс нутгийн ердөө 4 орон (Франц, Исланд, Ирланд, Испани) зөвхөн нэг төрлийн хязгаарлалттай. Энэ нь хууль тогтоомжийг хялбархан хийдүүлэх боломжийг хязгаарласан бусад бүс нутгаас ихээхэн ялгаатай байгаа юм.

Хууль журмыг үр нөлөөтэй сахиулахтай холбоотой бэрхшээл зарцуулалтын зохицуулалтад мөн адил тулгардаг. Санал худалдан авахыг хориглосон зохицуулалт Италид үр дүнгээ өгөөгүйн дээр эдийн засгийн, материаллаг, ажил эрхлэлтийн ашиг хонжоогоор саналаа наймаалцах явдал янз бүрийн хэлбэрээр хагас зуун жил гаруй хугацаанд үргэлжилсэн.⁸⁶ Эрүүгийн гэмт бүлэглэлүүд зохион байгуулдаг санхүүгийн ашиг хонжоо, тал тохой татсан бодлогоор “саналын багц”-ыг наймаалцдаг явдал хүртэл гарсан.⁸⁷ Франц Улсад 1990-ээд оны сүүлээр “яллагдагчийн сайн санааг тогтоож болохоор байвал” шүүгч үзэмжээрээ шийдэж болох нэмэлт заалт хуульд оруулсны дараа зарцуулалтын хязгаарлалтыг зөрчсөн тохиолдолд заавал шийтгэл хүлээлгэдэггүй болсон.⁸⁸ Испанид зарцуулалтын хязгаарыг үл ойшоож ирсэн бөгөөд тус улсын Аудитын Шүүхээс зарцуулалтаа тайлагнах үүргээ биелүүлэхгүй байх явдал байнгын болсныг саяхнаас буруушаах болсон.⁸⁹

Зарцуулалтын хязгаарыг хийдүүлэх нь бас бий. Жишээлбэл, зарцуулалтын хязгаарлалт нь богино цаг хугацаанд үйлчилдэг бол намууд кампанит ажлынхаа зарцуулалтыг наашлуулах замаар түүнээс зайлсхийх боломжтой. Энэ үзэгдэл Ирландад гарсан бөгөөд Төрийн албаны стандарт эрхэлсэн комиссоос “эхэн үеийн илүү зарцуулалт” ихээхэн гарч байгааг мэдээлжээ. Тус Комисс намуудын энэ мэт үйл хөдлөл нь зарцуулалтын хязгаарлалт тавьсан зорилгыг алдагдуулж, хуулийн заалтуудыг ач холбогдолгүй болгох эрсдэлтэй хэмээжээ.⁹⁰

Эцэст нь тэмдэглэхэд, хязгаарлалтын түвшнийг хэт өндрөөр тогтоовол зарцуулалтад хязгаар тавихын ач холбогдлыг үгүй хийх талтай. Үүнийг НВУ-д гарсан кейс илтгэнэ. Кампанит ажлын

зардлыг бууруулах, том болон жижиг намуудын зарцуулалтын хол зөрүүг багасгах зорилгоор Улс төрийн нам, сонгууль, референдумыг тухай 2000 оны хууль (PEERA)-д зарцуулалтын хязгаарыг үндэсний хэмжээнд тогтоож өгсөн⁹¹ боловч хэт өндөр босго тавьсан нь дээрх зорилгуудын аль алиныг нь хангах боломжгүй болгосон.⁹²

Үүний эсрэгээр зарцуулалтын босгыг хэт доогуур тогтоох нь бас асуудал дагуулах ба сонгогчдын мэдээлэл олж авах боломжийг зохиомлоор хязгаарлахад хүргэж болох юм. Зарцуулалтад хэт чанга хязгаарлалт тавьсан явдал нь англофон орнуудад ялангуяа, шүүхийн *Bowman v. UK* заргын дараа анхаарал татсан асуудал болсон. Уг заргын үр дүнд Улс төрийн нам, сонгууль, референдумыг тухай хууль (PEERA)-д заасан гуравдагч этгээдээс сонгуулийн кампанит ажилд өгөх хандивын зарцуулалтын босгыг өндөрсгөсөн. Хувь хүнээс сонгуультай холбоотой гаргах зардлын хэт хатуу хязгаарлалт (тухайн үед 5 фунт стерлинг (\$8) байсан) нь Европын Хүний эрхийн тухай конвенцын 10 дугаар зүйлээр хамгаалагдсан үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийг үндэслэлгүйгээр зөрчсөн хэрэг гэж Европын Хүний эрхийн шүүх үзсэн.⁹³ Швейцар болон НВУ-д төлбөртэй нэвтрүүлэг явуулахыг хориглосон нь үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийг зөрчсөн эсэх тухай ижил төстэй хоёр хэргийг тус Шүүхээс авч хэлэлцсэн⁹⁴ бөгөөд эцсийн эцэст дээрх Конвенцын заалтад нийцүүлэх ёстой гэсэн шийдвэр гарсан. Дээрх жишээнүүд болон эмэгтэйчүүдийн сонгогдох эрхийг боомилсон талаарх өмнө дурдсан Нидерландын намын кейсийн нэгэн адил, улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт нь иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх үндсэн эрхэд шууд нөлөөлөх үр дагавартай учир хууль тогтоогчид гаргаж буй зохицуулалтдаа холбогдох тэнцвэр бий болгоход анхааралтай хандах ёстой.⁹⁵

Зарцуулалтын түвшин ба төрөл

Баримжаалбал, улс төрийн нам болон нэр дэвшигчид урьд өмнөхөөсөө илүү их мөнгө зарж байгаа бөгөөд хуулиар зөвшөөрсөн хэмжээнд тултал нь зарцуулах болсон. Нам, нэр дэвшигчийн зардал нэмэгдэж байгааг кампанит ажил улам бүр мэргэжлийн болж, техник хэрэгсэл өөрчлөгдөж байгаатай холбож үздэг. 1970-аад оноос 1990-ээд он хүртэлх намын зарцуулалтад харьцуулсан дүн шинжилгээ хийж үзэхэд Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь кампанит ажлын зардал нэмэгдэх хандлагатай байгаа нь нотлогдсон.⁹⁶ Хүснэгт 7.5-д 1981-2002 оны Францын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн өртөг зардлыг харууллаа.

Хүснэгт 7.5. Францын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн зардал, 1981–2002

	1981	1988	1995	2002
Нийт зардал (сая евро)	47.6 (\$56.2)	114.4 (\$135)	133.5 (\$157.6)	200.5 (\$236.7)
Бүртгэлтэй нэг сонгогчид ногдох дундаж зардал	1.31 евро (\$1.54)	3 евро (\$3.54)	3.34 евро [\$3.94]	4.86 евро (\$5.75)

Эх сурвалж: Conseil constitutionnel.⁹⁷

Өнгөрсөн 20 гаруй жилд Францын Ерөнхийлөгчийн сонгуульд өрсөлдөх нэр дэвшигчдийн тоо нэмэгдэж ирсэн байна (1981 онд 10 байсан бол 2002 онд 16 болжээ). Түүний зэрэгцээд нэг сонгогчид ногдох ерөнхийлөгчийн сонгуулийн кампанит ажлын дундаж зардал дөрөв дахин өссөн. Нидерландад ч мөн ижил дүр зураг ажиглагдаж байна. Улс төрийн намууд сонгуулийн кампанит ажилдаа 1989 онд 2 сая гаруй евро (\$2.43 сая) зарцуулж байсан бол 2012 онд 8 сая евро (\$9.71 сая) болж өсжээ. Энэ нь 2010 онд бараг 10 сая евро (\$12.14 million)⁹⁸ болж дээд хэмжээнд хүрч байсныг бодвол буурсан үзүүлэлт юм. Тухайн хоёр сонгууль их ойрхон болж, 2012 он гэхэд намууд кампанит ажлынхаа сан хөмрөгийг барчхаад байсан учир ийнхүү буурсан хэмээн тайлбарласан байж магадгүй. НВУ-ын хамгийн сүүлийн үеийн тоо мэдээ үүний эсрэг сонирхолтой жишээ болж байна. НВУ-ын 2010 оны сонгуулиар намуудын нийт зардал 2005 онд болсон өмнөх сонгуулийнхаас 26 хувиар буурчээ. Ийм дүр зураг Европарламентын 2009 оны сонгуулиар мөн ажиглагдсан бөгөөд 2004 оны сонгуулиас мэдэгдэхүйц бага мөнгө зарцуулжээ.⁹⁹

Найдвартай тоон мэдээллийн эх сурвалж олоход хүндрэлтэй байгаатай зэрэгцээд нам болон нэр дэвшигчийн зарцуулалтад харьцуулсан задлан шинжилгээ хийхэд аргачлалын хэд хэдэн асуудал тулгардаг. Нэгд, зарцуулалтыг сонгуулийн жилээр тооцсон уу, эсвэл сонгуулийн бус жилээр тооцсон уу? гэдгээс хамаараад намын болон нэр дэвшигчийн зардал ихээхэн ялгаатай гардаг. Хоёрт, ардчилсан орнууд хэдий хэмжээний зардал гаргаж байгаад ерөнхий үнэлгээ өгөхийн тулд тухайн орны хэмжээг бодолцож үзэх нь чухал. Төгсгөлд нь дурдахад, валют чөлөөтэй хөрвөж, ханш нь янз бүрийн хэлбэлзэлтэй байгаа нь асуудлыг давхар хүндрүүлдэг.¹⁰⁰

Тайлагнах, улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг хянан чиглүүлэх, хэрэгжилтийг хангуулах нь

Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдийн хандивын зохицуулалт төрөөс тусгайлан олгох санхүүжилт, зарцуулалтын хязгаар зэрэг нь тайлагнах механизм, улс төрийн намуудын санхүүг хянах үүрэгтэй байгууллага, хариуцлагын механизм зэргийг багтаасан хууль сахиулах үр нөлөөтэй тогтолцоогүйгээр ач холбогдол нь бага байх болно. Энэ хэсэгт Умард, Баруун, Өмнөд Европт хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн тайлагнах зохицуулалт, намуудын данс тооцоог хянах үүрэг бүхий институцууд, хариуцлагын тогтолцоог үнэлж дүгнэх болно. Мөн эдгээр зохицуулалт ямар хэмжээнд үр нөлөөтэй хэрэгжиж байгааг авч үзнэ.

Тайлагнах шаардлага

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг сахин мөрдүүлэх, тэдний санхүүгийн үйлдэлд тавих хараат бус хяналтыг баталгаажуулахад тайлагнах журам чухал ач холбогдолтой. Европын Зөвлөлийн Сайд нарын хорооны зөвлөмжийн дагуу намууд жилдээ дор хаяж нэг удаа эрх бүхий хараат бус байгууллагад тайлангаа гаргаж өгөх ёстой.¹⁰¹

Дэлхийн бусад улстай харьцуулахад Умард, Баруун болон Өмнөд Европын орнуудын тайлагнах зохицуулалтаар улс төрийн намууд санхүүжилтээ тогтмол (гол төлөв жил тутамд) тайлагнах болон нам, нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлагнах аль аль шаардлага нь илүү өндөр түвшинд байна. Үүний учир нь, эдгээр оронд байнгын идэвхтэй гишүүд бүхий намын байгууллагууд онцгой чухал гэсэн намын улс төрийн бодлогын логик байдаг бол дэлхийн бусад бүс нутагт сонгогчдод тулгуурласан логик илүүтэй үйлчилж байдагт оршино.¹⁰² Энэхүү бүс нутгийн орнуудад нэр дэвшигчдийн тайлан болон улс төрийн нам, нэр дэвшигчид хандив өгч буй этгээдийн тайланг ил болгох зохицуулалт дэлхийн дунджаас доогуур түвшинд байгаа нь харагдаж байна.

Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудаас зөвхөн гурван улс буюу Андорра, Мальта, Швейцарт санхүүжилтээ тайлагнахыг улс төрийн намуудаас шаарддаггүй бөгөөд улс төрийн намуудад төрийн шууд санхүүжилт олгодоггүй орнууд юм (зөвхөн Андоррад сонгуулийн кампанит ажилтай холбоотой шууд санхүүжилт олгодог). Швейцарын ердөө хоёр кантонд (Тичино, Женев) төрөөс

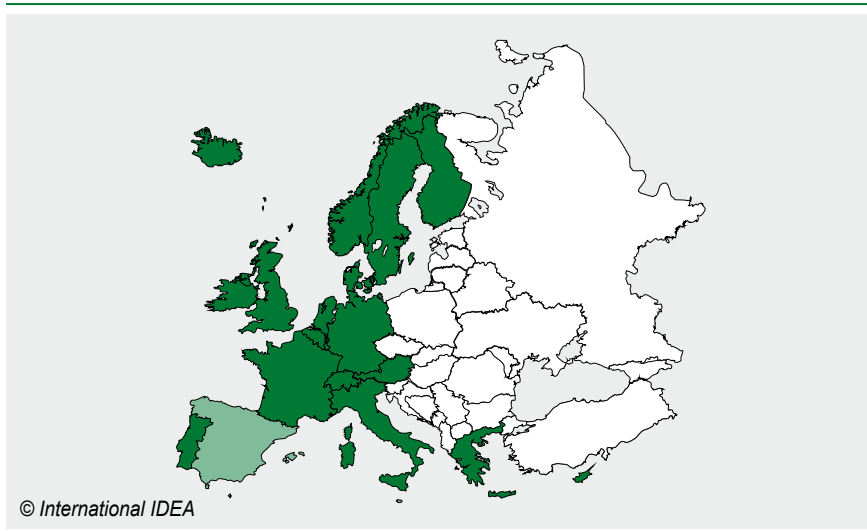
улс төрийн намуудад санхүүжилт олгохын зэрэгцээ ил тод байдлын үүрэг хариуцлага шаарддаг. Эндээс харвал, бүс нутаг дахь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт нь хоёр үндсэн бүрэлдэхүүн хэсгийн нийлбэрээр тодорхойлогдож байна. Энэ нь (1) улс төрийн тоглогчдын оршин тогтноход нь дэмжлэг үзүүлж төрөөс санхүүжилт олгох болон (2) илүү өргөн хүрээний ил тод байдлыг дэмжсэн хэд хэдэн журам сахин мөрдөхөөс өөр аргагүй байдалд улс төрийн тоглогчдыг оруулах хязгаарлалтууд юм.

Европын Зөвлөл улс төрийн намууд болон нэр дэвшигчдэд яг ижил заавар журам үйлчлэх ёстой гэж үздэг.¹⁰³ Гэтэл улс төрийн намын болоод нэр дэвшигчийн тайлагнах шаардлага нь хоорондоо мэдэгдэхүйц ялгаатай байсаар байна. Энэ бүс нутгийн 24 орон бараг бүгдээрээ улс төрийн намуудаас санхүүгийн тайлан гаргахыг шаарддаг бол эдгээрийн ердөө тал хувь нь нэр дэвшигчдээс уг тайланг шаарддаг. Ийм ялгаатай байдлыг онцлон тэмдэглэх нь зүйтэй. Учир нь дээр дурдсан зарцуулалтын хязгаар тогтоох асуудлын нэг адил, тайлагнах үүргээс хоёр этгээдийн нэгийг нь чөлөөлж байгаа нь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг хийдүүлэх хялбархан арга замыг нээж өгч байж болох юм. Жишээлбэл, санхүүжилтийг тайлагнах үүрэггүй этгээдээр дамжуулан зарлагадаж улс төрийн санхүүжилтийн нэг чухал элементийг нуун дарагдуулж болно. Ийм тохиолдол Португалийн үндэсний сонгуульд нэр дэвшигчдийн дунд гарч байсан.¹⁰⁴ Түүнчлэн, санхүүжилт болон тайлагнах шаардлага нь зөвхөн бүртгэлтэй улс төрийн намуудад хамаатай байдаг Норвег, мөн энэ агуулгаар нам болон нэр дэвшигчийг ялгаатай авч үздэг Германд ч бас гарч байжээ.¹⁰⁵

Тайлагнахтай холбогдуулж хөндөх сүүлийн хоёр чухал зүйл бол намын санхүүгийн тайланг олон нийтэд ил болгох ёстой юу, улс төрийн намууд, нэр дэвшигчдэд өгсөн хандивын эх үүсвэрийг тайлагнах ёстой юу гэх асуудал юм. Олон нийтэд ил болгох явдал нь нам, нэр дэвшигчдийн санхүүгийн менежментийн ил тод байдлыг сайжруулах дэвшилтэт арга зам мөн гэж үздэг.

Умард, Баруун, Өмнөд Европт Мальта, Монако, Испаниас бусад бараг бүх орон намын тайланг олон нийтэд ил болгохыг шаарддаг.¹⁰⁶

Диаграмм 7.6. Улс төрийн намууд тайлангаа олон нийтэд ил болгох шаардлага тавьдаг Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнууд



- Тийм
- Үгүй

Эх сурвалж: АСДҮОУХ. Энэ газрын зураг нь 2014 оны хоёрдугаар сард цуглуулсан тоон мэдээлэлд суурилсан болно. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн тоон мэдээллийг тогтмол шинэчлэгддэг. Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=291&region=50>

Мэдээлэл ил тод байх төдийхнөөр хязгаарлалгүй цаг хугацаандаа гарч “иргэдэд ээлтэй” буюу энгийн иргэнд ойлгомжтой, хялбар олдох ёстой гэж Европын Зөвлөл байнга тэмдэглэдэг. НВУ-д нэг сайн практик нэвтрүүлсэн нь улс төрийн намуудын данс тооцоог Сонгуулийн комиссын вэбсайтад олон нийтэд ил тавьдаг болжээ. Норвегийн статистикийн байгууллага (Statistics Norway)-ын төв бүртгэлийн систем, Францын Улс төрийн кампанит ажил, санхүүжилтийн данс хариуцсан Үндэсний Комисс (CNCCFP), Ирландын Төрийн албаны стандарт хариуцсан Комисс иргэдэд мөн дээрх үйлчилгээ үзүүлж, намуудын жил тутмын данс тооцоо, улс төрийн санхүүжилтийн статистик мэдээ, аналитик судалгааг олон нийтэд зориулж вэбсайтаа нийтэлдэг.

Энд бүлэгт судалж үзсэн 24 орноос Мальта, Андорра, Швейцар (төрийн шууд санхүүжилт олгодоггүй), Кипр, Монако, Лихтенштейн,

Франц зэрэг долоон оронд улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд хандивлагчдынхаа нэрийг тайлагнах шаардлага тавиагүй бөгөөд энэ нь дэлхийн бусад оронтой харьцуулахад бага хувь хэмжээ юм. Хэдий тийм ч ил тод байдлын шаардлага, ялангуяа сүүлийн арван жилд улам нэмэгдсээр ирлээ. Төрөл бүрийн зөвлөмж, намын зохицуулалтын удирдамж зааврын үр нөлөөгөөр Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудад хандивыг ил болгох ёстой эсэхэд бус, харин ил болгох босго ямар байх вэ? гэдэгт анхаарлаа хандуулах болсон. Энэхүү босго нь бүс нутагт дунджаар 3,500 орчим евро байна.

Улс төрийн нам болон, эсвэл нэр дэвшигчдээс орлого, зарлагаа тайлагнахыг шаардсан хууль тогтоомжтой байх нь найдвартай, нарийн мэдээлэлтэй, иж бүрэн тайлагнах практик тогтсон гэсэн үг хараахан биш нь мэдээж. Үүнтэй холбогдон бүс нутгийн хэмжээнд үндсэн гурван асуудал гарч ирнэ. Нэгд, энэ бүс нутгийн олонх оронд тайлангаа гаргах стандартчилсан, нэгдсэн загвар байхгүй.¹⁰⁷ Тиймээс улс төрийн намууд орлого, зарлагынхаа янз бүрийн эх үүсвэрийг өөр өөр (харьцуулах аргагүй) томьёоллоор нэгтгэн мэдээлдэг. Хоёрт, Европын орнуудын санхүүгийн тайландаа оруулдаг нарийвчлал нь янз бүр. Ил тод байдлын үүднээс, жишээ нь намууд нийт орлого, зарлагаа төрөл тус бүрээр нь гаргах, эсвэл нийт тоон дүнг нэгтгэн тайлан гаргахын хооронд ихээхэн ялгаа гарна. Эцэст нь хэлэхэд, санхүүгийн тайланд намын үйл ажиллагааны хүрээнд хамааралтай бүх этгээд хамрагдахгүй байна. Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтууд нь улс төрийн намын орон нутаг дахь салбарууд, намын дэргэдэх сангууд, намын бүтцийн бусад байгууллагад бага анхаарал тавьж ирсэн. Ийм байдал жишээлбэл, Нидерландад гарч байсан бөгөөд тус улсад ил тод байдлын шаардлага саяхан болтол бүс муж болон орон нутгийн түвшинд үйлчилдэггүй байжээ.¹⁰⁸

Мониторинг хийх эрх бүхий байгууллага

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг сахиулах бас нэг үндсэн асуудал нь хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа зохицуулалын хэрэгжилтэд мониторинг хийх, хяналт тавих янз бүрийн институцуудтай холбоотой. Үр дүнтэй мониторинг хийх явдал нь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг хангахад хамгийн чухал зүйлийн нэг бөгөөд эцсийн дүндээ хууль тогтоомж үр нөлөөтэй хэрэгжиж байгааг харуулах онцгой чухал арга хэрэгсэл мөн. Мониторинг хийх байгууллагуудын хувьд Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудын хооронд ихээхэн ялгаа ажиглагдаж

байгаа бөгөөд хууль тогтоомжийн ерөнхий хүрээ нь хамгийн их хүндрэлтэй байх шиг байна.

Нэгд, Мальта, Швейцар, Лихтенштейн, Дани зэрэг зарим оронд намуудын санхүүг хянах эрх бүхий байгууллага байхгүй байна. Нордикийн орнууд нь ил тод байдалд тулгуурласан уламжлал, олон нийт нь улс төрийн намуудад өндөр итгэл үзүүлж ирсэн түүхтэй улсууд юм. Гэвч энэ уламжлал бүдгэрэн уусаж, сүүлийн жилүүдэд Финланд, Норвег, Швед улсууд илүү чанга зохицуулалт нэвтрүүлж эхэлсэн.

Хоёрт, мониторинг хийх эрх бүхий байгууллагуудын улс төрөөс хараат бус байх явдал нь янз янз байна. Улс төрийн нөлөөллөөс ангид, бие даасан байх нь мониторингийн механизм нэр хүндтэй, үр нөлөөтэй ажиллахад амин чухал юм.¹⁰⁹ Улс төрийн санхүүжилтэд хяналт тавих үүрэгтэй байгууллагууд улс төрийн намуудаас аль болох хараат бус байх ёстой.

Энэ бүс нутагт улс төрийн нөлөөллөөс жинхэнээсээ хараат бус, хууль сахиулах институттэй орон цөөхөн байна. Улс төрийн санхүүжилтийн хяналтыг гол төлөв парламентын комисс, эсвэл гүйцэтгэх засаглалын байгууллагын шууд удирдлага дор, эсвэл өөрт нь тайлагнаж ажилладаг институт, тусгай комиссоор дамжуулан хэрэгжүүлдэг. Гүйцэтгэх засаглал нь хяналт шалгалтын байгууллагуудыг хянаж байгаа тохиолдолд тэд улс төрөөс хараат бус, нэг талыг барилгүй ажиллана гэх баталгаа үгүй. Учир нь, сайд нар засгийн эрхэнд байгаа намын гишүүд гол төлөв байх бөгөөд тэд улс төрийн санхүүжилтийн хууль журмыг засгийн эрхэнд байгаа намд ашигтайгаар гуйвуулан хэрэгжүүлэх, эсвэл хариуцлагыг сөрөг хүчнээ шийтгэхэд ашиглаж болох юм. Гэхдээ эдгээр орны олонход нь хууль сахиулах байгууллагын хараат бус байдал олон нийтийн анхаарлын төвд байдаггүй. Олон нийт нь санхүүгийн шударга байдалд харьцангуй өндөр итгэл хүлээлгэдэг, улс төрийн институтэд итгэх олон нийтийн итгэл дээгүүр үзүүлэлттэй орнуудад жишээлбэл, нэг сайд өрсөлдөгчөө зайлуулахад эрх мэдлээ зүй бусаар ашиглаж байна гэх өчүүхэн хардалт л эрх баригч намын нэр хүндэд ноцтойгоор нөлөөлнө.

Гуравт Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудын олонход нь нам, нэр дэвшигчийн санхүүгийн тайланг хүлээн авах болон хянаж, шалгах ажлыг өөр өөр байгууллагад хариуцуулж байна. Финландад жишээлбэл, Хууль зүйн яам нь намуудын ердийн тайлантай холбоотой асуудлыг хариуцдаг бол Үндэсний аудитын газар нь

сонгуулийн кампанит ажил, нэр дэвшигчидтэй холбоотой тайланг хянаж шалгадаг. Италид 2012 оны эрх зүйн шинэчлэл хүртэл Улсын аудитын шүүхийн Сонгуулийн зардлын хяналтын зөвлөл зарцуулалтыг, парламентын Аудитын зөвлөл намуудын жил тутмын санхүүгийн тайланг, Бүсийн сонгогчдын батламж хариуцсан зөвлөл нэр дэвшигчдийн сонгогчдод зарцуулсан зардлыг тус тус шалгадаг байсан. Эдгээр байгууллага нь үндсэндээ шийтгэл ногдуулах эрхгүй. Мониторингийн байгууллагуудын энэ мэт хүч тарамдсан дүр зураг Грек, Португалд бас харагддаг. Өөр өөр хяналт шалгалтын байгууллагатай байгаа нь тухайн орны үндсэн хуулийн болоод эрх зүйн уламжлалаас (мөн байгаа нөөц хөрөнгийг эдийн засаг, зохион байгуулалтын хувьд зохицуулан авч явж буй өргөн хүрээнээс) хамаардаг хэдий ч тэдгээр байгууллагын хүч тарамдсан байдал, мөн улс төрийн санхүүжилтийн зөвхөн тодорхой чиглэлд хязгаарлагдмал эрх мэдэлтэй ажилладаг зэрэг нь институт хооронд зохицуулалт хийх, үр дүнтэй хамтран ажиллахад нь саад болдог байж болох юм.

Хуулийн хэрэгжилтийг хангах механизмуудын зохистой ажиллагаа нь улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчныг бүхэлд нь хамарч нөлөөлөх гол асуудал болно. Эдгээр механизм нь зорилгоо гүйцэлдүүлж чадахгүй аваас улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн үр дүн, хүлээн зөвшөөрөгдөх байдал бүхэлдээ саарч доройтох эрсдэлтэй.

Улс төрийн санхүүжилтийн зөрчилд ногдуулах шийтгэл

Дэлхийн цөөхөн оронд л улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой зөрчилд шийтгэл ногдуулдаггүй. Энэ бүс нутагт шийтгэл оноодоггүй цөөн орон байгаагийн нэг нь Швейцар Улс юм.¹¹⁰ Торгууль оногдуулах, төрийн санхүүжилтийг нь хасах, хорих ял оноох нь Европт хэрэглэгддэг хамгийн нийтлэг хариуцлагын төрлүүд юм. Харин намыг түдгэлзүүлэх, бүртгэлээс хасах зэрэг хамгийн хүнд шийтгэл болон санхүүжилт олгохгүй байх, сонгуульд нэр дэвшүүлэх эрхийг нь хасах, сонгуульд албан тушаалаас нь огцруулах зэргээр улс төрийн актив, пассив эрхтэй холбоотой шийтгэл тийм ч түгээмэл биш.

Улс төрийн санхүүжилтийн шийтгэлийн арга хэмжээний хамгийн чухал шинж чанарын нэг нь гаргасан зөрчлийн хэмжээтэй дүйцэхэйц тэнцүү байх явдал бөгөөд үүнийг хангахын төлөө ажиллах хэрэгтэй. Өөрөөр хэлбэл, шийтгэл нь хангалттай гэмшил төрүүлэхүйц, өдүүлсэн хэрэгт нь дүйцэхүйц (янз бүрийн улс төрийн

намын санхүүгийн чадавх, хэмжээнд нь тэнцсэн) байх ёстой. Гэхдээ үргэлж ийм байж чаддаггүй. Тухайлбал, Португалд хууль бус хандив авсан бол намын ерөнхий санхүүч, эсвэл даргыг нэг жил шоронд хорих зохицуулалт эрүүгийн хуульд нь байдаг хэдий ч энэхүү санхүүгийн хууль бус үйлдэлд, авсан хандивын өчүүхэнд нь ч хүрэхээргүй багахан хэмжээний мөнгөн торгууль оногдуулах шийтгэлээр сольдог байна. Жишээ нь, 2007 оны 6 дугаар сард Үндсэн Хуулийн Цэц баруун төвийн Социал-Демократ Намыг Somague гэх компаниас 233,415 евро (\$328,000)-гийн хууль бус хандив авсан үйлдэлд 35,000 евро (\$49,000)-той тэнцэх торгууль оногдуулжээ.¹¹¹ Францад мөн адил хувь этгээдийн хандивын журмыг зөрчсөн бол (ялангуяа хориотой эх үүсвэрээс хандив авсан, эсвэл хуулиар тогтоосон дээд хэмжээ болох 7,500 евро (\$8,900)-гоос хэтэрсэн хандив авсан бол) дээд тал нь 3,750 евро (\$4,400)-гоор торгож нэг жил хорих ялаар шийтгэх заалттай бөгөөд эсвэл дээрх хоёр шийтгэлийн аль нэгийг нь сонгож оноох санхүүтэй.¹¹² Авлигын эсрэг улс орнуудын бүлэг (GRECO)-ийн дурдсанчлан, улс төрийн намд олгосон томоохон хандивыг хурааж авах эрх байдаггүй учир 3,750 евро (\$4,400)-гийн торгууль төлүүлэх нь хууль бус энэхүү хандив авахаас сэрэмжлүүлж чадахгүй юм.¹¹³ Үр нөлөөгүй шийтгэл оноох явдал Бельги Улсад бас гарсан. Тус улсад кампанит ажлын зарцуулалтын дээд хэмжээг хэтрүүлсэн тохиолдолд төрийн санхүүжилтийг нь дөрөв хүртэл сараар царцаах шийтгэл оногдуулдаг.

Зарим шийтгэл нь хэт чанга байж болох учраас практикт тун бага хэрэглэгддэг. Жишээлбэл, Исландад улс төрийн санхүүжилтийн хууль зөрчсөн тохиолдолд 6 жилийн хорих ял оноох заалттай хэдий ч ингэж шийтгэсэн тохиолдол огт гараагүй аж.¹¹⁴ Бельги, Кипр, Финланд, Франц, Грек, НВУ-д эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх нь ховор. Шийтгэлийн заалтыг ашиглахгүй байгаа нь хариуцлагаас айгаад зөрчдөггүй гэсэн үг биш харин ч энэ шийтгэл нь үр нөлөөгүй байгааг харуулж байж болох юм.¹¹⁵

Иргэдийн хяналт: Иргэний нийгэм ба хэвлэл мэдээлэл

Улс төрийн санхүүжилтийн хамгийн сүүлийн үеийн дуулиант хэрэг 2013 оны хоёрдугаар сард Испанид гарсан нь El País сонинд Partido Popular намын санхүүгийн албан бус данс тооцооны баримт материал хэвлэгдсэнээр эхэлжээ. Уг материалаас үзвэл, тус нам 20 гаруй жил давхар данс бүртгэл хөтлөн, бизнесийнхнээс авсан

нууц хандиваа далдалж, үүнийгээ намын нөлөө бүхий гишүүддээ хуваарилдаг байсан аж.¹¹⁶ Хэвлэл мэдээллийн хүчин чармайлтаар улс төрийн санхүүжилтийн хэд хэдэн дуулиант хэрэг Баруун Европт мөн адил ил болж байсан. Дуулиант хэрэг гарснаар эргээд улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлд түлхэц өгдөг нэг гол хүчин зүйл юм. Улс төрийн авлигын дуулиант хэргүүд нь олон нийтийн санаа бодлыг илүү шүүмжлэлт (тааламжгүй) тал руу чиглүүлдэг бөгөөд тэр нь намуудын үйл хөдлөлд нөлөөлж, намууд болон нэр дэвшигчдийн санхүүгийн менежментэд илүү ил тод байдал авчрах улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл хийхэд тус дөхөм болдог.¹¹⁷ Тиймээс хэвлэл мэдээлэл нь улс төрийн санхүүжилтэд хяналт тавих нэг чухал элемент мөн бөгөөд “ардчиллын манаа”-нд зогсох үндсэн үүргээ биелүүлсээр ирсэн. Гэхдээ Баруун Европын иргэдийн ердөө 35 орчим хувь нь өөрийн орны улс төрийн авлигын түвшний талаар мэдээлэлтэй байдаг гэж үздэг¹¹⁸ бөгөөд энэ нь улс төрийн хувьд эмзэг, эдгээр асуудалд хэвлэл мэдээллийн анхаарлыг чиглүүлэх шаардлагатайг илтгэж байна.

Дүгнэлт

Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь улс төрийн санхүүжилтэд зохицуулалт нэвтрүүлэх үйл явц Дэлхийн II дайнаас өмнө эхэлсэн бөгөөд тэр үед нэлээд хэдэн орны улс төрийн намуудад радио нэвтрүүлгийн төлбөргүй цаг олгох, шуудан харилцааны хөнгөлөлттэй тариф эдлүүлэх, намын хандивыг татвараас чөлөөлөх зэрэг санхүүгийн шууд бус дэмжлэг үзүүлж байжээ. Дайны дараа бүс нутгийн орнууд улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүгийн менежментийн талаар илүү өргөн, иж бүрэн хуулийн ерөнхий хүрээ батлан гаргах болсон. Эдгээр зохицуулалт нь улс төрийн намуудад төрийн шууд санхүүжилт олгох шийдвэрийн хамт хэрэгжиж байжээ.

Төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж, улс төрийн санхүүгийн зохицуулалт нь улс төрийн нам болон түүний нийгэмд гүйцэтгэх үүргийн талаарх суурь ойлголт нь “хувь хүмүүсийн сайн дурын холбооноос нийтийн үйлчилгээний байгууллага” болон өөрчлөгдөж байгааг илтгэн харуулна.¹¹⁹ Улс төрийн намуудыг ардчилалд онцгой чухал үүрэгтэй гэж үздэг.¹²⁰ Ийм эерэг суурь ойлголт нь улс төрийн намуудыг төрөөс санхүүжүүлэх явдлыг хөхиүлэн дэмжих, намуудын менежментийг төрийн (нийтийн) хуулиар зохицуулах явдлыг зөвтгөдөг.

Гэхдээ улс төрийн санхүүжилтийн тухай хууль гаргах хууль тогтоогчид нь намын гишүүд байх тул ашиг сонирхлын мөнхийн зөрчил үүсэж байдаг.¹²¹ Улс төрийн намууд үүнийг анхааралдаа авах ёстой бөгөөд улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт боловсруулахдаа аль нэг талыг бариагүйгээ бодитойгоор нотлох ёстой.

Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнууд намын үйл ажиллагаанд төрөөс оролцох асуудлаар янз бүрийн хууль эрх зүйн хүрээ, уламжлалтай. Гэхдээ улс орнуудын хооронд улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт, ялангуяа олон нийтийн өмнө эгэх хариуцлага хүлээх, ил тод байх механизмуудыг зохицуулсан журмыг илүүтэйгээр уялдуулах хандлага гарч байна. Хувь этгээдийн хандивын мэдээллийг олон нийтэд ил болгох босгыг бууруулах, улс төрийн намуудын жил тутмын санхүүгийн тайланг илүү нээлттэй болгох явдлыг улс төрийн санхүүжилтийн тухай хууль тогтоомжийн үндсэн шаардлага гэж үзэх нь нэмэгдсэн. Улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн орчинд нийтлэг үйлчлэх зарчим, сайн туршлагыг тодруулах зорилгоор Европын холбооны түвшинд хийгдэж буй судалгааны тайлан, зөвлөмжүүд нь энэ чиглэлд ахиц гарахад нэн тустай байж ирлээ.

Энэ бүлэгт улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд олгох төрийн санхүүжилт нэвтрүүлэхийн цаад учир зангилаа болоод хууль бус санхүүжилтийн практикийг таслан зогсоох, улс төрийн бүх намын өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх, өсөн нэмэгдэж байгаа улс төрийн өртөг зардлын асуудлаа шийдэхэд нь намуудад дэмжлэг үзүүлэхийн тулд улс төрийн санхүүжилтэд журам тогтоох шаардлагатай талаар авч үзлээ. Гэхдээ эдгээр асуудал нь шүүмжлэл, маргааны сэдэв болсоор байна.

Улс төрийн шинжлэх ухааны ном хэвлэлд төрийн санхүүжилтийн тогтолцооны талаар гарч буй хамгийн нөлөө бүхий шүүмжлэл нь төрийн дэмжлэг юм. Энэ нь нийгэмд байр сууриа эзэлчихсэн улс төрийн намууд оршин тогтнох, сонгуульд ялалт байгуулахын тулд өөрсдөдөө тусламж өгч, бусдыг төрийн эрх мэдлийн нөөц, хөрөнгөөс хол байлгах гэсэн арга хэрэгсэл гэж үздэг байр суурь юм. Ингэж үзэх нь төрөөс улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд олгож буй санхүүжилтийн ардчилсан учир шалтгааныг орвонгоор нь эргүүлж байгаа хэрэг билээ. Төрийн санхүүжилт угтаа үр нөлөөтэй ардчиллыг дэмжих, түүнийг тогтвортой авч явахад чиглэгдэх атал дээрх үзлээр хандах нь өрсөлдөгч талаа явуургүй болгох, улс төрийн өнөөгийн байр сууриа хадгалж үлдэх гэсэн хэрэгсэл болж таарч байна.¹²²

Умард, Баруун, Өмнөд Европт төрийн санхүүжилт авах, хуваарилах шалгууруудыг авч үзвэл дээрх байр суурийг зөвтгөсөн нотолгоо хомс байна. Бүс нутгийн төрийн санхүүжилтийн хууль эрх зүйн хүрээнд жижиг болон шинэ намуудад санхүүжилт олгох замаар улс төрийн намын институцийн тогтвортой байдлыг дэмжих, улс төрийн олон ургалч үзлийн ач холбогдлын аль алиныг нь анхаарч тусгажээ.¹²³

Төрийн санхүүжилт нэвтрүүлснээр бүс нутгийн улс төрийн намууд төрөөс хамааралтай болсон нь маргаангүй үнэн. Дэлхийн бусад бүс нутагтай харьцуулахад Умард, Баруун, Өмнөд Европын орнуудад төрийн санхүүжилт намуудын нийт орлогын бараг дөрөвний гурвыг бүрдүүлж байгаа нь ихээхэн онцлог харагдаж байна. Эдгээр оронд намын гишүүдийн тоо буурч байгаагаас харахад, улс төрийн намд итгэх олон нийтийн итгэл улам алдарч¹²⁴ улмаар нам нь төрөөс хэт хамааралтай болж байна. Энэ нь нийгмийн бодит байдлаас тасарсан улс төрийн тоглогчдыг дэмжих эрсдэлд оруулж байгаа юм. Төрийн санхүүжилт улс төрийн авлигын асуудлыг шийдвэрлэж чадаагүй гэсэн бас нэг хатуу шүүмжлэл гардаг. Гэтэл үнэндээ ихэнх тохиолдолд төрийн санхүүжилт нэвтрүүлсний цаад утга учир нь авлигатай тэмцэх явдал байсаар ирсэн.

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт тавьсан зорилгодоо хүрч чадаагүй бол үр өгөөжгүй байгаагийн нэг шалтгаан нь хууль тогтоомжийн өөрийнх нь чанарт байна гэж буруутгагдаж болно. Бүс нутагт улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж нэмэгдэхийн хэрээр улам бүр цогц болж нэр дэвшигчид, намуудын санхүүгийн үйл ажиллагааг илүү ихээр зохицуулах болжээ. Гэсэн хэдий ч нэр дэвшигчид, намууд завших хийдэл ихтэй хэвээр байна. Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтаар зарчмын хувьд дэмжиж үйлчлэх ёстой ардчиллын үнэт зүйлс, сайн засаглалын суурийг тааруухан боловсруулсан ихээхэн ярвигтай хууль тогтоомж ганхуулах сөрөг нөлөөтэй. Энэ нь журам хэрэгжүүлэх асуудал төдий биш юм. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж үр нөлөөгүй байвал төлөөллийн институцуудын талаарх олон нийтийн ойлголт, итгэл найдварыг ихээхэн бөхөөх болно. Дор танилцуулж буй зөвлөмжүүд нь улс төрийн санхүүжилтийг шинэчлэх асуудлаар хяналт шалгалтын эрх бүхий байгууллагууд, улс төрийн намууд, хэвлэл мэдээллийнхэнд санал болгож буй чиглэл удирдамж юм.

Зөвлөмж

Бодлого боловсруулагчдад¹²⁵

Дүрэм журам хэрэгжих, тогтолцоо бүхэлдээ үр нөлөөтэй ажиллах, улмаар улс төрийн институцууд хууль ёсны байхад улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн бүтэц бүрэлдэхүүн ихээхэн нөлөөтэй. Улс төрийн тоглогчид хуулийн хийдлийг ашиглах шинэ арга зам эрэлхийлэх хандлагатай байдаг учир хууль тогтоомжийг маш няхуур боловсруулах хэрэгтэй. Хэрэгжилт нь хангалтгүй явж ирсэн улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах хууль боловсруулах удирдамж болон улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн агуулгад тусгайлан хандсан удирдамж гэсэн хоёр төрлийн зөвлөмжийг хууль тогтоогчдод санал болгож байна.

А. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль боловсруулах үндсэн гурван зарчим:

1. *Дотоод уялдаа холбоотой байх.* Умард, Баруун, Өмнөд Европ дахь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт цар хүрээ, нарийвчлалын хувьд өргөжин тэлсэн боловч энэ нь системтэйгээр хийгдээгүй. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж нь улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүгийн менежментийн гол гол асуудлыг хөндөж, зохицуулалтын янз бүрийн хэв шинж, бүрдлүүдэд адил анхаарал тавих ёстой. Жишээ нь, мониторингийн эрх бүхий байгууллагууд мөрдөн шалгах эрх мэдэл байхгүй, хяналт шалгалт нь хэлбэр төдий байх нөхцөлд хувь этгээдийн хандивын эх үүсвэрийг хатуу зохицуулах (Итали), эсвэл намын орлогын асуудлаар чанга журам тогтоосон хэдий ч нэр дэвшигчид, сонгуульт албан тушаалтнуудын орлогыг зохицуулаагүй байх (Португал, Норвег, Герман), эсвэл жендерийн тэгш байдлыг хангах шаардлагыг хангаагүй зөрчилд оноох санхүүгийн шийтгэл нь нийтээрээ үл тоомсорлох хэмжээнд доогуур тогтоосон байх (Франц) зэрэг тохиолдолд үр нөлөө багатай байх болно.
2. *Хоёрдмол утгагүй, тодорхой байх.* Улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн зохицуулалт ойлгомжгүй, бүдэг бадаг, тойруу, хоёрдмол утгатай томъёоллоос ангид байх хэрэгтэй. Жишээ нь, Сан Марино Улсын улс төрийн санхүүжилтийн тухай хуульд нэр хаяггүй хандивыг “багахан хэмжээгээр” авч болохыг зөвшөөрчээ. Улс төрийн тоглогчид ийм бөөрөнхий хэллэгийг хууль зөрчилгүйгээр өөртөө ашиглаж чадах бөгөөд

тэр нь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын утга учрыг алдагдуулах болно.

3. *Цогц байх.* Нэлээд оронд улс төрийн санхүүжилтийн хууль эрх зүйн ерөнхий хүрээ нь өөр хоорондоо нэгдмэл биш, зохицуулалтын хэд хэдэн хэрэгсэлд хувааж тарамдуулсан байдалтай байна. Намын санхүүжилтийн өөр өөр хэсгийг багтаасан бүх талын цогц зохицуулалт бүхий хууль эрх зүйн нэг акттай байх нь ил тод байдлыг сайжруулах нэг чухал арга зам байх нь ойлгомжтой.

Б. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн агуулгын холбогдолтой таван зөвлөмж:

1. *Хувь этгээд, төрийн санхүүжилтийг тэнцвэржүүлэх.* Улс төрийн намд төрөөс санхүүжилт олгох явдал нь улс төрийн олон ургалч үзлийг хөхиүлэн дэмжиж, сонгуулийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх чухал хэрэгсэл юм. Гэхдээ улс төрийн намууд сонгогчдоосоо холдож болохгүй. Тиймээс хууль тогтоомжид нам, нэр дэвшигчдийн орлогын төрийн болоод хувь этгээдийн эх үүсвэрийг тэнцвэржүүлэх, иргэд, сонгогчидтойгоо холбоотой ажиллахад нь санхүүгийн хөшүүрэг болох зорилго тавих хэрэгтэй.
2. *Төрийн санхүүжилтийг жендерийн шаардлагатай уялдуулах.* Төрийн санхүүжилтийг жендерийн тэгш байдалтай уясан зохицуулалт Умард, Баруун, Өмнөд Европт ховор байна. Намууд төрийн санхүүжилтээс ихээхэн хамааралтай байдаг учир энэхүү зохицуулалтаар тэдний урамшууллын бүтцийг өөрчлөх, дотоод бодлогод нь нөлөөлөх боломж их байна. Хууль тогтоомжид эрэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүдийн хоорондын бодит (де факто) тэгш эрхийг хангах, түүний дотор нэр дэвшигчийг сонгох, хөрөнгө мөнгө босгох талбарыг тэгшитгэхэд чиглэсэн арга хэмжээнүүдийг тусгаж өгөх хэрэгтэй.
3. *Тайлагнах.* Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж нам, нэр дэвшигчдээс орлого, зарлагын тодорхой эх үүсвэрийн мэдээллийг багтаасан санхүүгийн стандарт тайлан гаргахыг шаардах ёстой. Томоохон (>4,000 евро) хандивуудыг тусад нь тайлагнаж, хандивлагчдын тухай тодорхой мэдээлэл оруулах хэрэгтэй. Гэхдээ тайлагнах шаардлага нь улс төрийн байгууллагын үр нөлөө үзүүлэх эрх чөлөөг хумьсан захиргааны зохисгүй ачаа дарамт учруулахаар хэт чанга байх ёсгүй.

4. *Мониторингийн эрх бүхий байгууллага.* Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүгийн менежментэд хяналт, шалгалт хийх эрх бүхий байгууллагуудыг улс төрийн эрх мэдлээс аль болох хол байлгах хэрэгтэй. Европын олон оронд мониторинг хийх ажил шууд болон шууд бусаар парламенттай холбоотой байдаг. Францад улс төрийн кампанит ажил, санхүүжилтийн данс хариуцсан Үндэсний Комисс (CNCCFP), НВУ-д Сонгуулийн Комисс хэмээх мониторингийн хараат бус, дан ганц институт байгуулсан нь бусад улсад тийм агентлаг байгуулахад түлхэц болох ёстой. Ингэснээр институт хоорондын хамтын ажиллагаа хүндрэлгүй болж, улс төрийн санхүүжилтэд аудит хийх сургалт, мэргэжлийн ажлын стандартчиллыг сайжруулан, олон нийтэд илүү ил тод болж чадах юм. Ийм эрх бүхий байгууллага нь улс төрийн санхүүжилтийн тухай мэдээллийг цаг тухайд нь, иргэдэд хүртээмжтэй хэлбэрээр хүргэж байх ёстой.
5. *Хариуцлага.* Хуулийг сахин биелүүлээгүйгээс учрах өртөг зардал өндөр байх үед л сая хариуцлага нь улс төрийн тоглогчдыг тогтоон барьж чадна. Улс төрийн санхүүжилтийн зөрчилд хүлээлгэж буй хариуцлага нь зөрчлийн онцлог шинж, цар хүрээ (бас намын хэмжээ)-тэй дүйцэхүйц хувь хэмжээтэй, мөн залхаах хэмжээнд байх хэрэгтэй.

Мониторинг хийх, хууль сахиулах агентлагуудад

1. *Хүчээ тарамдахаас зайлсхийх.* Умард, Баруун, Өмнөд Европын дийлэнх оронд намын болоод нэр дэвшигчдийн санхүүгийн менежментийг өөр өөр байгууллага хянадаг. Мониторингийн ажлыг хэмнэлттэй, цаг тухайд нь, үр дүнтэй гүйцэтгэхийн тулд институт хоорондын зохицуулалтыг сайжруулах ёстой.
2. *Мэргэшсэн байдлыг дэмжих.* Хяналт шалгалтын чанар, дүгнэлт цагаа олох явдал нь агентлагийн ажилтнуудын мэргэшсэн байдлаас ихээхэн хамаардаг. Бүх түвшинд мэргэшил болон мэргэжлийн чадварыг бий болгон хөгжүүлэхийн тулд ажиллах хүчний сургалтыг эн тэргүүнд тавих нь зүйтэй.
3. *Хүчээ нэгтгэх.* Европ дахь улс төрийн санхүүжилтийн хууль эрх зүйн орчин янз янз байгаа нь бусад орны мониторингийн байгууллагуудын туршлагаас суралцах боломж олгож байна. Тодорхой асуудалд төвлөрсөн сургалт,

семинар зохион байгуулах олон улсын сүлжээ байгуулан ажиллах нь зүйтэй.

4. *Тайлан мэдээллийг цахимаар нийтлэх.* Нэр дэвшигчид, намуудын санхүүгийн тайлан нь мониторингийн байгууллагуудын албан ёсны цахим хуудсанд, хуулийн хүрээнд олон нийтэд хүртээмжтэй хэлбэрээр нийтлэгдэх хэрэгтэй. Иргэд, хэвлэл мэдээллийнхэн, судлаачид мэдээллийг намуудаар, он жилээр харьцуулж үзэх боломжтой стандарт, хэлбэрээр агентлагийн үнэлгээ, дүгнэлтийн гол гол заалтуудыг тоймлосон жил тутмын тайлан гаргаж байх нь зүйтэй.

Улс төрийн намууд, улс төрчдөд

1. *Олон ургалч үзлийг хөхиүлэн дэмжих.* Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж нь улс төрийн шинэ хүчин гарч ирэхэд саад болохооргүй байх тал дээр намууд анхаарах хэрэгтэй.
2. *“Сайн туршлага” харуулах.* Хууль боловсруулах үйл явц цаг их авдаг, улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл хийхэд хэдэн арван жил зарцуулах нь элбэг. Албан ёсны хууль тогтоомж байхгүй хэдий ч улс төрийн намууд сайн туршлагаа харуулж байх хэрэгтэй. Жишээ нь, Италийн *Partito Democratico* нам сайн дураараа нягтлан бодох бүртгэлийн сайн практик нэвтрүүлж байсан бол бусад нам сайн дурын квотын тогтолцоо ашигладаг болсон.
3. *Төрийн санхүүжилтээс хэт их хамааралтай болохгүй байх.* Бүс нутагт намын гишүүнчлэл нь хурдацтай буурч байгаа намуудын хувьд гишүүдийн хандив багасаж, төрийн санхүүжилтэд илүү их дулдуйдахад хүрч байна. Хэдийгээр олон мянган жижиг хандивлагчидтай байснаас ганц том хандивлагч (төр)-тай ажиллах нь богино хугацаандаа амар боловч, санхүүжилтийн бааз сууриа төрөлжүүлэх нь урт хугацаандаа төрийн санхүүжилт гэв гэнэт алга болох гэх мэт хүндрэлээс намуудыг аврах юм.
4. *Сонгогчдодоо эгэх хариуцлагатай байх.* Улс төрийн намд итгэх иргэдийн итгэл эрчимтэй буурч байгаа нь Европ даяар уламжлалт намуудын оршин тогтнолд аюул учруулахын зэрэгцээ иргэдийн эсэргүүцлийн хөдөлгөөн, уламжлалт хэв маяг, зарчмыг эсэргүүцсэн (*anti-establishment*) намууд байгуулагдахад хүргэх болсон. Сонгогчдын итгэлийг

эргүүлэн олж, улмаар өөрсдийн оршин тогтнолоо баталгаажуулахын тулд улс төрийн намууд хууль эрх зүйн орчныг бэхжүүлж ардчилал, хариуцлагын стандартаа сайжруулах хэрэгтэй.

Хэвлэл мэдээллийнхэнд

1. *Хүлээлтийг нь биелүүл.* Улс төрийн намууд, нэр дэвшигчид, сонгуульт албан тушаалтнуудын санхүүгийн нууц, хууль бус практикийг илрүүлэхэд хэвлэл мэдээлэл чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Тэд иргэдэд мэдээлснээрээ ардчиллын эгэх хариуцлагыг өндөржүүлэхэд тус дэм болно.
2. *“Баримттай мэдээлэл” түгээх.* Бүс нутгийн улам олон орон иргэдэд хүртээмжтэй, ашиглаж болохуйц тайлан гаргах үүрэг бүхий хараат бус мониторингийн агентлаг байгуулах болсон. Эдгээр байгууллага хэвлэл мэдээллийнхний тоо баримтыг өргөнөөр ашигладаг. Иймээс хэвлэл, мэдээллийнхэн албан ёсны баримт бичиг, хууль тогтоомж, статистик мэдээнд тулгуурласан чанартай, үнэн зөв мэдээлэл түгээх ёстой бөгөөд харин алдар нэр олж авах зорилгоор санхүүгийн дуулиан зохиомжлохоос зайлсхийх хэрэгтэй.
3. *Улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг өөрийн редакцын тэргүүлэх сэдвийн нэг болгох.* Улс төрийн санхүүжилтийн асуудалд хэвлэл мэдээллийн анхаарал жигд биш байх бөгөөд гол төлөв сонгуулийн кампанит ажил, эсвэл улс төрийн санхүүгийн дуулиант хэргийн үеэр л энэ асуудалд анхаардаг. Хэвлэл мэдээллийнхэн олон эх сурвалж (түүний дотор жижиг намуудын тоглогчид)-ийг тогтмол нягтлан шалгаж, иргэдийг мэдээлэлтэй байлгах хэрэгтэй.
4. *Улс төрийн намууд санхүүжүүлж буй хандивлагчдаасаа хараат бус байх.* Бүс нутгийн хэд хэдэн оронд хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл олон жилийн явцад улс төртэй орооцолдсон байдаг. Энэ нь шууд (жишээ нь, Италид хэвлэл мэдээлэл, улс төрийн нам хоёр нэг удирдлагатай байх тохиолдол бий), эсвэл шууд бус, өөрөөр хэлбэл өмчлөл нь тусдаа боловч нэг л хандивлагч хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл болон улс төрийн намыг хамтад нь санхүүжүүлэх (жишээ нь, Шведэд 2009 он хүртэл Социал Демократ Намтай нягт холбоо сүлбээтэй Шведийн Үйлдвэрчний эвлэлүүдийн холбоо (LO) Шведийн өдөр тутмын хамгийн том сонинуудын нэгний хувьцааны дийлэнхийг эзэмшдэг байсан) хэлбэрээр явж ирсэн. Тиймээс

хэвлэл мэдээллийн бүх байгууллагад ашиг сонирхлын зөрчил
байна уу, үгүй юу гэдгийг нягтлан шалгаж байх хэрэгтэй.

Эх сурвалж

- Barkhuysen, T. (2004) 'Politieke participatie van discriminerende partijen: ondersteunen, gedogen of bestrijden?', [Political participation of discriminatory parties: support, tolerate or fight?] in M. M. Groothuis (ed.), *Grondrechten in de pluriforme samenleving* [Fundamental Rights in the plural society], pp. 42–54. Leiden: Stichting NJCM-Boekerij.
- Casal Bırtoa, F., Piccio, D. R., Molenaar, F. and Rashkova, E. (2014). 'The World Upside Down: De-Legitimising Political Finance Regulation', *International Political Science Review*, Vol. 35, no. 3, 355–375.
- Clift, B. and Fisher, J. (2004) 'Comparative Party Finance Reform: The Cases of France and Britain', *Party Politics*, 10, pp. 677–99.
- Clift, B. and Fisher, J. (2005) 'Party Finance Reform as Constitutional Engineering? The Effectiveness and Unintended Consequences of Party Finance Reform in France and Britain', *French Politics*, 3, pp. 234–57.
- Colombo, E. (2013) 'Superflop per le donazioni private 2012' [Superflop for Private Donations 2012], *Il Messaggero*, 6 June.
- Commission Nationale des Comptes de Campagne et des Financements Politiques (CNCCFP) (2010) *Treizième rapport d'activité* [thirteenth Activity Report], available at http://www.cnccfp.fr/docs/commission/cnccfp_activite_2010.pdf
- Commission Nationale des Comptes de Campagne et des Financements Politiques (CNCCFP) (2005–2006) *Neuvième rapport d'activité* [Ninth Activity Report], available at http://www.cnccfp.fr/docs/commission/cnccfp_activite_2005-2006.pdf
- Commission Nationale des Comptes de Campagne et des Financements Politiques (CNCCFP) (2011), *Avis relatif à la publication générale des comptes des partis et groupements politiques au titre de l'exercice 2010* [Review of the overall report of political parties and groups for the year 2010], p. 6, available at http://www.cnccfp.fr/docs/partis/comptes/cnccfp_comptes_2010.pdf
- Committee on Standards in Public Life (UK) Annual Reports, available at <http://www.public-standards.gov.uk/our-work/annual-reports/>
- Committee on Standards in Public Life (UK) (1998) *Fifth Report of the Committee on Standards in Public Life* (the 'Neill Report').
- Committee on Standards in Public Life (UK) (2011) *Thirteenth Report of the Committee on Standards in Public Life: Political Party Finance: Ending the Big Donor Culture*.
- Council of Europe (2001a) *Guidelines and Report on the Financing of Political Parties*, available at <http://www.osce.org/odihr/37843?download=true>
- Council of Europe (2001b) *Financing of Political Parties*, Parliamentary Assembly, Rec. 1516, available at <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/tat01/EREC1516.htm>
- Council of Europe (2003) *Recommendation Rec(2003)4 of the Committee of Ministers to Member States on Common Rules against Corruption in the Funding of Political*

- Parties and Electoral Campaigns*, available at <http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/cybercrime/cy%20activity%20interface2006/rec%202003%20%284%29%20pol%20parties%20EN.pdf>
- Council of Europe (2009) 'Declaration: Making Gender Equality a Reality', Committee of Ministers, CM(2009)68, available at <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1441675&Site=CM>
- Council of Europe (2010) 'Increasing Women's Representation in Politics through the Electoral System', Parliamentary Assembly, Rec. 1899, available at <http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta10/EREC1899.htm>
- Crouch, C. (2004) *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Dalton, R. and Wattenberg, M. (eds) (2002) *Parties Without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- De Saambinder (2005) 'SGP en non-discriminatie' [SGP and non-discrimination], 22 September, pp. 4–5.
- De Sousa, L. (2005) 'Challenges to Political Financing Regulation: Sound External Monitoring, Enforcement and Sensible Internal Party Accountability'. Paper prepared for the international conference *Corruption Control in Political Life and the Quality of Democracy: A Comparative Perspective Europe – Latin America*, ISCTE, Lisbon, 19–20 May.
- De Sousa, L. (2012) 'New Challenges to Political Financing Supervision: The Case of the Portuguese Entity for Accounts and Political Financing (EAPF)'. Paper presented at the APCP Panel on Party Regulation in Southern Europe: Portugal in Comparative Perspective, Lisbon, 1–3 March.
- Doublet, Y. M. (2011) 'Fighting Corruption: Political Funding'. Thematic Review of GRECO's first Evaluation Round, Council of Europe.
- Dragstra, L. (2008) *Enige opmerkingen over partijfinanciering* [Some Remarks on Party Finance]. Doctoral dissertation, University of Amsterdam.
- Dupont, Thierry (2010) 'Micro-partis, Maxi-Fric', L'Express, 1 July, available at http://www.lexpress.fr/actualite/politique/micro-partis-maxi-fric_903396.html
- El Pais (2013) 'Dos decadas de notas llenas de incognitas' [Two Decades of Notes Full of Unknowns], 3 February, available at http://politica.elpais.com/politica/2013/02/02/actualidad/1359819189_845362.html
- Electoral Commission (UK) (2008) *Party Finance and Expenditure in the United Kingdom. The Government's Proposals: The Electoral Commission's Response*.
- Electoral Commission (UK) (2011) *General Election 2010: Campaign Spending Report*.
- Epstein, L. D. (1986) *Political Parties in the American Mold*. Madison, WI: University of Wisconsin Press.
- Eurobarometer (2012a) *Corruption on the Rise?* European Commission Press Release.
- European Commission (2011) *Fighting Corruption in the EU*, available at http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/pdf/1_act_part1_v121_en.pdf
- European Parliament (EP) (2012) Resolution of 13 March 2012 on Women in Political Decision-making – Quality and Equality (2011/2295(INI)).
- Ewing, K. D. and Ghaleigh, N. S. (2006) 'The Cost of Giving and Receiving: Donations to Political Parties in the United Kingdom', available at <http://www2.law.ed.ac.uk/>

- Farrell, D. M. and Webb, P. (2002) 'Political Parties as Campaign Organizations', in R. J. Dalton and M. P. Wattenberg (eds), *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*, pp. 102–28. Oxford: Oxford University Press.
- Fisher, J. (2001) 'Campaign Finance: Elections Under New Rules', in P. Norris (ed.), *Britain Votes 2001*, pp. 125–36. Oxford: Oxford University Press.
- Griner, S. (2005) 'The Delicate Balance between Political Equity and Freedom of Expression', in *Political Party and Campaign Financing in Canada and the United States*, pp. 61–70. Stockholm: International IDEA.
- Group of States against Corruption (GRECO) (2007) Evaluation Report on Transparency and Party Funding. ftrd Evaluation Round Reports, available at http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/greco/evaluations/round3/ReportsRound3_en.asp
- International IDEA, Political Finance Database, available at <http://www.idea.int/political-finance>.
- Inter-Parliamentary Union (IPU) (2012) 'Women in Parliament in 2012: The Year in Perspective', available at <http://www.ipu.org/pdf/publications/WIP2012e.pdf>
- Katz, R. S. and Mair, P. (1995) 'Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party', *Party Politics*, 1(1), pp. 5–28.
- Katz, R. S. and Mair, P. (2009) 'The Cartel Party Thesis: A Restatement', *Perspectives on Politics*, 7(4), pp. 753–66.
- Koole, R. (2001) 'Political Finance in Western Europe: Britain and France', in K. H. Nassmacher (ed.), *Foundations for Democracy: Approaches to Comparative Political Finance*, pp. 73–91. Baden-Baden: Nomos.
- Koß, M. (2008) 'Party Goals, Institutional Veto Points and the Discourse on Political Corruption: The Evolution of the German Party Funding Regime', *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 18(3), pp. 283–301.
- Krouwel, A. (1999) *The Catch-all Party in Western Europe 1945–1990. A Study in Arrested Development*. Doctoral dissertation, Vrije Universiteit Amsterdam.
- Lei da Paridade, Lei Orgânica nº 3/2006, de 21 de Agosto [Parity Law, Organic Law No. 3/2006 of 21 August, Portugal].
- Loi n° 88-227 du 11 mars 1988 relative a la transparence financière de la vie politique, art. 11-5 [Law No. 88-227 of 11 March 1988 on the Financial Transparency of Political Life, France].
- Mair, P. (1998) 'Representation and Participation in the Changing World of Party Politics', *European Review*, 6(2), pp. 161–74.
- Mair, P. (2003) 'Political Parties and Democracy: What Sort of Future?', *Central European Political Science Review*, 4(3), pp. 6–20.
- Mathiason, Nick (2011) 'Hedge Funds, Financiers and Private Equity Make Up 27% of Tory Funding,' Bureau of Investigative Journalism, 30 September, available at <http://www.thebureauinvestigates.com/2011/09/30/hedge-funds-financiers-and-private-equity-tycoons-make-up-27-of-tory-funding/>
- Murray, R. (2007) 'How Parties Evaluate Compulsory Quotas: A Study of the Implementation of the "Parity" Law in France', *Parliamentary Affairs*, 60(4), pp. 568–84.

- Nassmacher K.-H. (1993) 'Comparing Party and Campaign Finance in Western Democracies', in A. B. Gunlicks (ed.), *Campaign and Party Finance in North America and Western Europe*, pp. 233–67. Boulder CO: Westview Press.
- Nassmacher K.-H. (ed.) (2001) *Foundations for Democracy*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Nassmacher, K.-H. (2003) 'Party Funding in Continental Western Europe', in R. Austin and M. Tjernström (eds), *Funding of Political Parties and Election Campaigns*, pp. 117–37. Stockholm: International IDEA.
- Nassmacher, K.-H. (2009) *The Funding of Party Competition: Political Finance in 25 Democracies*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- 'Notitie Herijking Wet subsidiëring politieke partijen', Kst. 27442 [Memo and Revision of the Law on the Public Funding of Political Parties: The Netherlands].
- Ohman, M. (2012) *Political Finance Regulations Around the World: An Overview of the International IDEA Database*. Stockholm: International IDEA.
- Oomen, B., Huijt, J. and Ploeg, M. (2010) 'CEDAW, the Bible and the State of the Netherlands: The Struggle over Orthodox Women's Political Participation and their Responses', *Utrecht Law Review*, 6(2), pp. 158–74.
- Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR) (2010) *Guidelines on Political Party Regulation*.
- Piccio, D. R. (2012) 'Party Regulation in Europe: Country Reports', Working Paper Series on the Legal Regulation of Political Parties, No. 18, available at <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/uploads/wp1812.pdf>
- Piccio, D. R. (2013) 'Restraint in Party Regulation? Confronting the Rhetoric and the Reality of Party Regulation in the Netherlands', Working Paper Series on the Legal Regulation of Political Parties.
- Piccio, D. R. (2014) 'A Self Interested Legislator? Party Regulation in Italy', *South European Society and Politics*, Vol. 19, no. 1, pp. 135–52.
- Piccio, D. R. and van Biezen, I. (2014, forthcoming) 'More, and More Inclusive, Regulation: The Legal Parameters of Public Funding', in R. Boatright (ed.), *The Deregulatory Moment? A Comparative Perspective on Changing Campaign Finance Laws*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Pinto-Duschinsky, M. (2002) 'Financing Politics: A Global View', *Journal of Democracy*, 13(4), pp. 69–86.
- Rechtbank's-Gravenhage [District Court of the Hague] (2005) *LJN:AU2088, HA ZA 03/3395*.
- Saviano, R. (2013) 'Quel voto di scambio che uccide la democrazia' [The Vote- buying that Kills Democracy], *La Repubblica*, 11 February.
- Scarow, Susan E. (2004) 'Explaining Political Finance Reforms: Competition and Context', *Party Politics*, 10, pp. 653–75.
- Scarow, Susan E. (2007) 'Political Finance in Comparative Perspective', *Annual Review of Political Science*, 10, pp. 193–210.
- Schattschneider, E. E. (1942) *Party Government*. New York: Farrar and Rinehart, Inc.

- Seiradaki, Emmanouela (2012) 'In Midst of Crisis, State Funding for Greek Political Parties Increases', 13 January, *Greek Reporter*, available at <http://greece.greekreporter.com/2012/01/13/in-midst-of-crisis-state-funding-for-greek-political-parties-increases/>
- Standards in Public Office Commission of Ireland (2007) *Submission to the Minister for the Environment, Heritage and Local Government concerning spending limits at local elections*, available at <http://www.sipo.gov.ie/en/About-Us/Our-Policies/Review-of-Legislation/Submission-to-the-Minister/>
- Statistics Norway (2005–2011), available at <http://www.ssb.no/forside>
- Sustainable Government Indicators (2011), available at http://www.sgi-network.org/index.php?page=indicator_quali&indicator=S1_4
- Svåsand, L. (1992) 'Norway', in Richard S. Katz and Peter Mair (eds), *Party Organizations: A Data Handbook*, pp. 732–80. London: Sage.
- Ten Napel, H. M. (2011) 'Finishing the Work Begun by the French Revolution: A Critical Analysis of the Dutch Supreme Court Judgment on the Political Reformed Party and Passive Female Suffrage', *European Public Law*, 17(1), pp. 61–70.
- Testo Unico delle Leggi Elettorali D.P.R (1957) [Consolidated Text of the Electoral Law, Decree of the President of the Republic (D.P.R.)] 30 marzo 1957, n 361, art. 96 [Law No. 361, 30 March 1957, Article 96. Italy].
- The 1979 Election of Members to the House of Representatives Law [Law No. 72/79, Cyprus] (1979).
- Times of Malta* (2009) 'Openness and Transparency in Party Funding', 18 December, available at <http://www.timesofmalta.com/articles/view/20091218/opinion/openness-and-transparency-in-party-funding.286431>
- Van Biezen, I. (2004) 'Political Parties as Public Utilities', *Party Politics*, 10(6), pp. 701–22.
- Van Biezen, I. (2011) 'Constitutionalizing Party Democracy: The Constitutive Codification of Political Parties in Post-war Europe', *British Journal of Political Science*, 42, pp. 187–202.
- Van Biezen, I. and Nassmacher, K. H. (2001) 'Political Finance in Southern Europe: Italy, Portugal and Spain', in K. H. Nassmacher (ed.), *Foundations for Democracy: Approaches to Comparative Political Finance*, pp. 131–54. Baden- Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.
- Van Biezen, I. and Kopecká, P. (2007) 'The State and the Parties: Public Funding, Public Regulation and rent-seeking in Contemporary Democracies', *Party Politics*, 13(2), pp. 235–54.
- Van Biezen, I., Mair, P. and Poguntke, T. (2012) 'Going, Going ... Gone? The Decline of Party Membership in Contemporary Europe', *European Journal of Political Research*, 51, pp. 24–56.
- Van Biezen, I. and Molenaar, F. (2012) 'The Europeanisation of Party Politics? Competing Regulatory Paradigms at the Supranational Level', *West European Politics*, 35(1), pp. 632–56.
- Van Biezen, I. and Piccio, D. R. (2013) 'Shaping Intra-Party Democracy: On the Legal Regulation of Internal Party Organizations', in R. S. Katz and W. Cross (eds), *The Challenges of Intra-Party Democracy*, pp. 27–48. Oxford: Oxford University Press.

- Vernardakis, C. (2012) 'From Mass Parties to Cartel Parties: The Evolution of the Structure of Political Parties in Greece through Changes in their Statutes and Systems of Financing', Working Paper Series on the Legal Regulation of Political Parties, No. 18, available at <http://www.partylaw.leidenuniv.nl/uploads/wp2712.pdf>
- Voerman, G. (2012) 'Over de toekomst van de politieke partij' [On the Future of the Political Party]. Oratie [lecture], Rijksuniversiteit Groningen, 18 September.
- Weekers, K. and Maddens, B. (2009) *Het geld van de partijen* [The Parties' Money]. Leuven: Acco.
- Widfeldt, A. and Pierre, J. (1992) 'Sweden', in Richard S. Katz and Peter Mair (eds), *Party Organizations: A Data Handbook*, pp. 781–836. London: Sage.
- Women's Environment and Development Organization [WEDO] (2007), 'Women Candidates and Campaign Finance', available at <http://www.wedo.org/wp-content/uploads/women-candidates-and-campaign-finance-report-final.pdf>

Зүүлт

- ¹ Энэ бүлэгт хамрагдсан 24 орныг гурван дэд бүсэд хувааж байна. Үүнд: (1) Умард Европ: Дани, Исланд, Нэгдсэн Вант Улс, Ирланд, Норвег, Финланд, Швед; (2) Өмнөд Европ: Итали, Андorra, Кипр, Португал, Грек, Мальта, Сан Марино, Испани; (3) Баруун Европ: Австри, Герман, Монако, Бельги, Лихтенштейн, Нидерланд, Франц, Люксембург, Швейцар.
- ² Van Biezen 2011; Casal Bértoa et al. 2013.
- ³ Council of Europe 2001a.
- ⁴ НВУ болон Ирландыг энэ бүлэг болон тогтсон ардчилалтай англофон улсуудын тухай Наймдугаар бүлэгт тус тус оруулсан. Энд оруулсны учир шалтгаан нь эдгээр орныг ЕХ-ны Баруун Европын бусад оронтой харьцуулахад хэрэгтэй байснаас үүдэлтэй. Дээр нь, зарим уншигч зөвхөн энэ бүлгийг уншихаар шийдвэл НВУ, Ирландыг оруулсан байх нь зүйтэй гэж үзлээ.
- ⁵ Eurobarometer 2012a; European Commission 2011, p. 3.
- ⁶ Casal Bértoa et al. 2014. See also Pinto-Duschinsky 2002; Scarrow 2007.
- ⁷ Van Biezen and Kopecké 2007; Ohman 2012.
- ⁸ Committee of Ministers of the Council of Europe, Recommendations (2003)3&4; (CM(2009)68); Recommendation 1899(2010).
- ⁹ Epstein 1986; van Biezen 2004.
- ¹⁰ Van Biezen 2011.
- ¹¹ Van Biezen and Piccio 2013.
- ¹² OSCE/ODHIR 2010, p. 11.
- ¹³ Германд намын санхүүжилтийг 1958 онд нэвтрүүлсэн боловч анхны хуулиа 1966 онд батлан гаргажээ. Улс төрийн намуудыг төрөөс санхүүжүүлэх практик нэвтрүүлснийхээ дараа улс төрийн санхүүжилтийн хууль эрх зүйн ерөнхий хүрээг хуулиар тогтоосон ийм тохиолдол бас Норвег, Шведэд гарсан байдаг (Svesand 1992; Widfeldt and Pierre 1992) and the 1979 Election of Members to the House of Representatives Law (Law 72/79).
- ¹⁴ Улс төрийн санхүүжилтийн тусгайлан хуульгүй байх нь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтгүй байна гэсэн үг биш юм. Ийм зохицуулалтыг эрх зүйн янз бүрийн бусад актаар (жишээ нь, хэвлэл мэдээллийн тухай, эсвэл сонгуулийн хуулиар) зохицуулсан байж болно.
- ¹⁵ АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангийн анализад тулгуурласан болно. Ийм зохицуулалт бүхий орнуудын хувь хэмжээг 1–13, 15, 17, 19, 22–3, 29–31, 33, 35–39, 41, 43 дугаар асуултуудад эерэг хариулт өгснөөр нь

- тодорхойлсон.
- ¹⁶ Van Biezen and Molenaar 2012; Piccio 2012.
- ¹⁷ 1950, 1960-аад оны тоо мэдээ: Krouwel 1999, р. 68. Одоогийн тоон мэдээллийг Statistics Norway (2005–11)-ээс үзнэ үү.
- ¹⁸ Van Biezen, Mair and Poguntke 2012.
- ¹⁹ Van Biezen and Nassmacher 2001, р. 138.
- ²⁰ Сүүлийн үеийн тоо мэдээг Норвегийн хувьд Statistics Norway (2005–2011); НВУ-ын хувьд Committee on Standards in Public Life (annual reports 2000–10); Бельгийн хувьд (2007): Weekers and Maddens 2009; Францын хувьд: CNCCFP (2004–11); Грекийн хувьд, 1997–2007: Vernardakis 2012 зэрэг эх сурвалжаас үзнэ үү.
- ²¹ Шведийн Демократууд намаас бусад намын орлогын сайн дурын орлогын тайлан буюу ‘intäktsredovisning’ дээр үндэслэн тооцоолов.
- ²² Dragstra 2008, р. 204.
- ²³ Энэхүү гарын авлагад үндэсний валютыг олон улсын доллар буюу international dollar (\$) хэмээх зохиомол валютад хөрвүүлж, зэрэгцүүлэн харьцуулсан болно. (Монгол хэлнээ хөрвүүлэхдээ \$ гэсэн тэмдэглэгээг зөвхөн ашиглав. орч) Мөнгөний худалдан авах чадварын харьцаанд үндэслэсэн уг зохиомол валют нь уншигчдад улс орнуудын валютыг харьцуулах боломж олгох зорилготой. Мөнгөний худалдан авах чадвар АНУ (харьцуулалтын суурь үзүүлэлт болгон ашиглаж байгаа)-аас ихээхэн зөрүүтэй орнуудад \$-ын ханш нэрлэсэн валютын ханшгаас зөрж байж болно. АНУ-ын долларыг (зохиомол \$-той ижил ханштай учир), эсвэл үндэсний валют нь тодорхойгүй тохиолдолд евро зэрэг хоёрдогч валют ашигласан нөхцөлд мөн валютыг хөрвүүлж тооцоогүй болно. Тодорхой мэдээллийг Хавсралт V-аас харна уу.
- ²⁴ 2004 оны санхүүгийн тайланд тулгуурласан тоон мэдээлэл (CNCCFP 2005–6).
- ²⁵ Statistics Norway.
- ²⁶ Nassmacher 2009, р. 215.
- ²⁷ Жишээ нь Koole 2001; van Biezen and Nassmacher 2001-ийг үзэх.
- ²⁸ Жижиг хандив гэж тодорхойлж болох хүлээн зөвшөөрөгдсөн тусгай босго гэж байхгүй (Scarow 2007, р. 197). Герман дахь “жижиг хандив” гэж хуулиар тогтоосон хэмжээ 3,300 евро (\$4,200) байдгийг хэт их өндөр гэж шүүмжилдэг нь зөв билээ. (Nassmacher 2009, р. 216). Энэ бүлэгт миний тодорхойлж байгаагаар жижиг хандив гэж 999 евро хүртэлх хэмжээг хэлнэ.
- ²⁹ Mair 1998, 2003.
- ³⁰ Австри, Франц, Норвег, Бельгийн тухай мэдээллийг Nassmacher 2001; Koole 2001; Statistics Norway; Weekers and Maddens 2009 гэсэн эх сурвалж дээр тулгуурлав.
- ³¹ Nassmacher 2009, pp. 261–9.
- ³² Mathiason 2011; Nassmacher 2009, р. 262.
- ³³ Ewing and Ghaleigh 2006.
- ³⁴ 2002, 2011 он нь сонгуулийн жилүүд байсан бөгөөд аль алинд нь нэг ижил хууль үйлчилж байсан. Ирландын 2012 оны улс төрийн санхүүжилтийн тухай хуулиар хандивын дээд хэмжээг 2,500 евро (\$2,800) болгож бууруулж, 1,500 евро (\$1,700)-гоос дээших хандивыг мэдээлэх шаардлагатай болгосон ба тухайн хандивлагч тодорхой нөхцөл хангаагүй бол корпорацын хандив 200 евро (\$230)-гоос их байхыг хориглосон. Тоон мэдээллийг хандивын ил тод байдал, сонгуулийн зарцуулалт, Ирландын улс төрийн намуудын авсан төрийн санхүүжилтийн зарцуулалтыг хянах үүрэгтэй 2001 онд байгуулагдсан хараат бус байгууллага болох Төрийн албаны стандарт эрхэлсэн комисс (SIPO) гаргадаг (үзэх хаяг: [http:// www.sipo.gov.ie/en/](http://www.sipo.gov.ie/en/)).
- ³⁵ Colombo 2013.
- ³⁶ Vernardakis 2012.

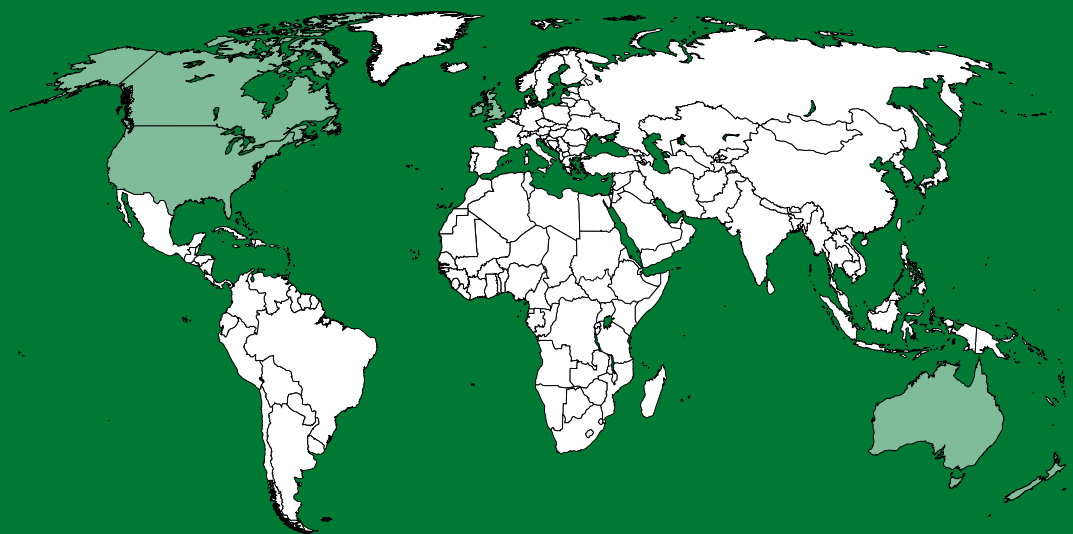
- 37 Council of Europe 2003b, p. 4.
- 38 GRECO 2007, p. 17.
- 39 Данс тооцоо, улс төрийн санхүүжилтийн асуудал эрхэлсэн байгууллагыг 2003 онд 19/2003 хуулиар бий болгож, 2005 онд байгуулсан байна.
- 40 Энэ хэрэг ‘Portucale affaire’ гэх нэрээр нийтэд танигдсан.
- 41 Sustainable Government Indicators 2011.
- 42 Council of Europe 2003b, Article 3.
- 43 CNCCFP 2005–6.
- 44 Dupont 2010.
- 45 CNCCFP 2010, p. 101.
- 46 Энэ хэсэгт улс төрийн нам, намтай холбоотой байгууллагуудын зүгээс гадаад орнууд дахь улс төрийн намууд, намын тогтолцоог дэмжихэд зориулж төрөөс авдаг санхүүжилтийн тухай авч үзэхгүй. Ийм санхүүжилтийг жишээ нь Дани, Герман, Нидерланд, Швед, НВУ-д олгодог байна.
- 47 Times of Malta 2009.
- 48 Nassmacher 2003. Бас http://www.parlament.ch/ab/frameset/f/n/4813/321237/f_n_4813_321237_321507.htm –с үзэх.
- 49 Piccio 2012, pp. 88–9.
- 50 Ohman, 2012, p. 25.
- 51 Нидерланд бол намын гишүүнчлэлийн шаардлагад тулгуурлан улс төрийн намуудад төрийн санхүүжилт олгодог Баруун Европ дахь цор ганц орон юм. Төрийн санхүүжилт авахын тулд улс төрийн намууд дор хаяж 1,000 гишүүнтэй байх ёстой (Piccio 2013). Гэхдээ бусад хэд хэдэн оронд нийгмийн дэмжлэгийн доод шаардлага ямар байх ёстой нь тодорхой бус. Учир нь тэр шаардлага бол улс төрийн намууд бүртгүүлэхэд л шаарддаг нөхцөл байдаг (Финланд, Норвег, Швед, Португал) (Piccio 2014).
- 52 ЕАБХАБ/Венецийн Комиссын удирдамж ёсоор “хамгийн багадаа төрийн санхүүжилтийг парламентад суудалтай бүх намд ямар нэг хэмжээгээр олгодог байх ёстой. Гэхдээ олон ургалч үзлийг дэмжих үүднээс парламент дахь намуудаас гадна сонгуульд нэр дэвшүүлж байгаа, иргэдийн дэмжлэгийг зохих түвшинд авч чадаж байгаа намуудад санхүүжилт олгож байвал зүйтэй. Энэ нь шинэ намуудын хувьд онцгой чухал бөгөөд тэдэнд хуучин намуудтай өрсөлдөх боломж шударгаар олгох хэрэгтэй” юм. (OSCE/ODIHR 2010, pp. 71–2).
- 53 Финланд, Нидерландад албан ёсны босго байдаггүй. Хоёр орны ашигладаг практик босго нь 0.35, 0.67 тус тус байна.
- 54 Nassmacher 2003; Piccio 2013.
- 55 Энэ анализад хамрагдсан орнууд нь Аргентин, Бразил, Чили, Колумби, Коста Рика, Эль Сальвадор, Гватемал, Гондурас, Мексик, Никарагуа, Парагвай, Перу, Уругвай, Венесуэл байна. (удахгүй хэвлэгдэх Casal Birtola et al. 2014-ийг үзнэ үү).
- 56 Төрийн шууд санхүүжилтийн нэг хэлбэрт парламентын дээд, доод танхим дахь сөрөг хүчний намд олгодог (‘Short’, ‘Cranborne’ гэж санаачилсан гишүүний нэрээр нэрлэдэг) санхүүжилт бөгөөд 1975, 1996 онд тус тус нэвтрүүлсэн аж. Төлөөлөгчдийн Танхимд наад зах нь хоёр суудалтай намуудын бодлогын судалгааг санхүүжүүлэх зорилгоор олгодог “бодлогын хөгжлийн тусламж” ордог бөгөөд 2000 онд нэвтрүүлсэн.
- 57 Committee on Standards in Public Life 2011, p. 36.
- 58 Дундаж хувь хэмжээг Dragstra (2008, p. 306) and ‘Notitie Herijking Wet subsidiëring politieke partijen’, Kst. 27442, nr. 6. See Piccio 2013 эх сурвалжаас тооцон бодож гаргав.
- 59 Crouch 2004.
- 60 Council of Europe, Rec. 1516(2001), 2001.
- 61 Nassmacher 1993; Katz and Mair 1995; Scarrow 2004; Piccio 2014. Katz and Mair (2009, p. 756) нар онцолсончлон, улс төрийн нам бол эрх дарх бүхий

- байгууллага бөгөөд “тэд өөрсдөө хуулийн (хуулийн төдийгүй) орчноо бий болгож, утгаа өөрөө өөртөө цалингийн чек бичиж өгдөг эрх мэдэл бүхий байдлаараа онцгой юм”.
- 62 Katz and Mair 1995.
- 63 Nassmacher 1993; Scarrow 2004; Коѝ 2008-аас дэлгэрэнгүй үзнэ үү.
- 64 Seiradaki 2012.
- 65 Олон улсын парламентын холбооноос найруулж авав. Үзэх хаяг: <http://www.ipu.org/wmn-e/arc/classif010213.htm>
- 66 Үзэх хаяг: <http://www.quotaproject.org/>
- 67 Constitutional Act No. 99-569 of 8 July 1999.
- 68 Law no. 88-227 of 11 March 1988 on financial transparency in political life (Article 9-1).
- 69 IPU 2012, p. 3.
- 70 Ibid.
- 71 CNCCFP 2011, p. 6.
- 72 Murray 2007, p. 571.
- 73 Electoral (Amendment) (Political Funding) Act of 2012, section 27. See <http://www.partylaw.leidenuniv.nl>
- 74 Lei da Paridade, Lei Orgânica no 3/2006, de 21 de Agosto [Parity Law, Organic Law no. 3/2006 of 21 August].
- 75 Law No. 96 of 6 June 2012, Article 9.6. See <http://www.partylaw.leidenuniv.nl>
- 76 WEDO 2007.
- 77 OSCE 2010, p. 75; EP 2012.
- 78 EP 2012, section 18.
- 79 Rechtbank’s-Gravenhage, 2005, LJN: AU2088, HA ZA 03/3395. CEDAW-гийн заалтаар, “Оролцогч Талууд өөрийн орны улс төр, нийгмийн амьдралд эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхахыг устгах бүхий л шаардлагатай арга хэмжээ авч, эмэгтэйчүүдийг эрэгтэйчүүдтэй нэг ижил нөхцөлөөр (а) бүх сонгууль, нийтийн референдумд саналаа өгөх, нийтээс сонгогддог бүх байгууллагад сонгогдох эрхтэй байх явдлыг хангаж өгөх” ёстой (Art. 7).
- 80 De Saambinder, 22 September 2005, pp. 4–5.
- 81 Barkhuysen 2004; Ten Napel 2011; Oomen, Huijt and Ploeg 2010.
- 82 Хамгийн сүүлд SGP нам эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхаж байна гэсэн шүүхийн шинэ шийдвэр гарсны дараа намынхаа дотоод журмыг өөрчилж, эмэгтэйчүүдэд нэр дэвших эрх олгох болсон байна. Ийм шийдвэрийг 2013 оны 3 дугаар сард гаргажээ.
- 83 OCSE/ODHIR 2010, pp. 75–6.
- 84 Ohman 2012, pp. 35–7.
- 85 Гарын авлагын Тавдугаар бүлэг, van Biezen 2004-ийг үзнэ үү.
- 86 Testo Unico delle Leggi Elettorali D.P.R. 30 marzo 1957, no 361, Art. 96.
- 87 Saviano 2013.
- 88 Clift and Fisher 2004, p. 690.
- 89 GRECO 2007, p. 18.
- 90 Standards in Public Office Commission of Ireland, 2007. See <http://www.sipo.gov.ie/en/About-Us/Our-Policies/Review-of-Legislation/Submission-to-the-Minister/>
- 91 Committee on Standards in Public Life (UK) 1998.
- 92 See Fisher 2001; Clift and Fisher, 2005. 2004 онд Сонгуулийн комисс нь зарцуулалтын хязгаарыг 20 сая паунд (\$32.7 сая)-аас 15 сая паунд (\$24.5 сая) болгон бууруулах санал гаргасан. НВУ дахь зарцуулалтын хязгаарын тухай тоймыг Electoral Commission 2008, pp. 40–6-аас үзнэ үү.
- 93 Bowman v. United Kingdom, App. No. 24839/94, 26 Eur. H.R. Rep. 1 (1998).
- 94 See <http://www.loc.gov/law/help/campaign-finance/uk.php#issues>
- 95 Канад, АНУ дахь энэ сэдвийн анализ шинжилгээг Griner 2005-аас үзнэ үү.
- 96 Farrell and Webb 2002. Энэ анализад хамрагдсан орнууд нь Австри, Бельги, Дани, Финланд, Ирланд, Итали, Нидерланд, Норвег, Швед, Нэгдсэн Вант Улс.

- ⁹⁷ Үзэх хаяг: <http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/francais/documentation/dossiers-thematiques/2007-election-presidentielle/faq/financement-et-prise-en-charge-de-la-campagne-electorale/quel-est-le-cout-des-elections-presidentielles.98832.html>
- ⁹⁸ Voerman 2012.
- ⁹⁹ Electoral Commission (UK) 2011, pp. 23–4. Хөдөлмөрийн намтай холбоотой зарцуулалтын гол бууралт. Санхүүгийн тайлангаас нь үзвэл, тус нам 2005 онд 18 сая паунд (\$29 сая) зарцуулж байсан бол 2010 онд ердөө 8 сая паунд (\$13 сая) зарцуулжээ.
- ¹⁰⁰ Nassmacher 2009, Chapters 2–4.
- ¹⁰¹ Council of Europe (2003).
- ¹⁰² Nassmacher 2001, p. 11.
- ¹⁰³ Doublet 2011, p. 7.
- ¹⁰⁴ De Sousa 2005.
- ¹⁰⁵ GRECO 2007, p. 23.
- ¹⁰⁶ Гэхдээ Испанийн олон нийт улс төрийн намуудын эд хөрөнгийн бүрэн тайлан олон нийтэд ил болоогүй хэдий ч Аудитын шүүх улс төрийн санхүүд мониторинг хийсэн илтгэл, дүгнэлтийг багтаасан жил тутмын тайлан гаргаж нийтэлдэг бөгөөд хавсралтад нь улс төрийн намуудын жил тутмын данс тооцооны тухай мэдээллийн тойм оруулдаг байна.
- ¹⁰⁷ GRECO байгууллага Испани, Люксембург, Андорра, Ирланд, Нидерланд, Норвег, Португал, НВУ-ын данс тооцоонд компьютерын нэгдсэн формат нэвтрүүлэхийг шаардсан байдаг. (Doublet 2011, pp. 20–1).
- ¹⁰⁸ Үүнийг 2013 оны 3 дугаар сард батлагдсан улс төрийн санхүүжилтийн шинэ хуульд ('Wet financiering politieke partijen') саяхан нэмж оруулсан байна.
- ¹⁰⁹ Council of Europe 2003b. Зөвлөмжийн 14 дүгээр зүйлд улс төрийн намууд, кампанит ажлын санхүүжилтийн хараат бус мониторингийн тогтолцоо бий болгохыг уриалсан байна.
- ¹¹⁰ АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд Лихтенштейний талаар тоон мэдээлэл байхгүй байна.
- ¹¹¹ De Sousa 2012.
- ¹¹² Loi n 88-227 du 11 mars 1988 relative a la transparence financiere de la vie politique, Art. 11-5 [Law No. 88-227 of 11 March 1988 on the financial transparency of political life, Art. 11-5].
- ¹¹³ GRECO 2007, p. 33.
- ¹¹⁴ Ibid., p. 18.
- ¹¹⁵ Doublet 2011, p. 53.
- ¹¹⁶ El Pais (2013).
- ¹¹⁷ See, for example, Коф 2008.
- ¹¹⁸ Eurobarometer 2012a.
- ¹¹⁹ Epstein 1986; van Biezen 2004.
- ¹²⁰ Schattschneider 1942, p. 1.
- ¹²¹ Katz and Mair 2009, p. 756.
- ¹²² Энэ бол “картель нам”-ын тухай төсөөллийн ард байгаа хамгийн сайн аргументын нэг болж байна (Katz and Mair 1995).
- ¹²³ Удахгүй хэвлэгдэх Piccio and van Biezen 2014-ийг үзнэ үү.
- ¹²⁴ Dalton and Wattemberg 2002, p. 265-д орсон *World Values Survey* тоон мэдээллийг үзнэ үү.
- ¹²⁵ Бодлого боловсруулагчид гэж улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой бодлогын баримт бичгийн төсөл боловсруулах, нэмэлт өөрчлөлт оруулах, батлан гаргахад гүйцэтгэх болон хууль тогтоох засаглалыг төлөөлөн оролцож буй талуудыг хэлж байгаа болно. Өөрөөр хэлбэл, тодорхой институт гэхээсээ илүү бодлого боловсруулах үйл ажиллагаанд оролцох үүргээр нь тодорхойлсон болохыг анхаарна уу.

НАЙМДУГААР БҮЛЭГ

НАЙМДУГААР БҮЛЭГ



Тогтсон ардчилалтай Англофоны орнууд

Карл-Хайнз Нассмакер

Удиртгал

Энэхүү бүлэгт Баруун Европ, Хойд Америк, Далайн орнууд болох Австрали, Канад, Ирланд, Шинэ Зеланд, Их Британийн Нэгдсэн Вант Улс (НВУ), Америкийн Нэгдсэн Улс (АНУ) зэрэг тогтсон ардчилалтай Англофоны зургаан улсыг хамруулан авч үзлээ.¹ Эдгээр орон газар нутгийн хэмжээ болон байршлаараа өөр өөр боловч түүх, соёл, хууль эрх зүйн хувьд ижил төстэй байдал нь орчин үеийн ардчиллын нийтлэг хүндрэл бэрхшээл, ялангуяа санхүүгийн асуудлыг зохицуулж байгаа туршлагуудыг нь харьцуулахад хялбар болгож байгаа юм. Хэдийгээр бүгд урт удаан хугацаанд тогтсон ардчилалтай орон боловч өнөөг хүртэл улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой бүх асуудлыг шийдэж чадаагүй л байна. Үүний дотор өрсөлдөөний талбар тэгш бус, корпорац, үйлдвэрчний эвлэлийн хандиваас хараат байдал, улс төрийн нам, нэр дэвшигчдээс ондоо тоглогчид (“гуравдагч этгээд”)-ын зарцуулалт хяналтгүй байгаа зэрэг асуудлууд багтаж байна. Орон тус бүрийн хуулийн янз бүрийн хийдлүүд нь улс төрийн оролцогчдод зохицуулалтыг тойрон гарах боломж олгож, улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг бүрхэгдүүлж иржээ.

Эдгээр зургаан орон нь Эдийн засгийн хамтын ажиллагаа, хөгжлийн байгууллага (OECD)-ын гишүүн, өндөр орлоготой улсууд юм. Тэд мөн англи хэлтэй орнууд² бөгөөд эрх зүйн хамтын уламжлалтай (“нийтийн эрх зүй”).³ Бүгд чөлөөт сонгууль хийдэг, ард түмнээс сонгогдсон засгийн газар, хуулийн засаглалын замналаар урт удаан хугацааны туршид тасралтгүй явж ирсэн. Улс төрийн намууд нь засгийн эрх барих, сөрөг хүчин байхын аль алиныг сөөлжилж иржээ. Тэд тодорхой хугацаанд Британийн Эзэнт гүрэнд

харьяалагдаж ирснээс АНУ 1776-1783 он, Ирланд 1916-1920 он хүртэл, бусад нь одоо ч Британийн Хамтын Нийгэмлэгийн гишүүн хэвээр байгаа улсууд ажээ.

Гэхдээ эдгээр орон хоорондоо мэдэгдэхүйц ялгаатай бөгөөд ялангуяа улс төрийн тогтолцоо нь өөр өөр юм. Гурван орон (АНУ, Канад, Австрали) холбооны улсын (дээр нь муж улс, мужийн засгийн газартай) бүтэцтэй⁴ бол үлдсэн гурав нь (НВУ, Шинэ Зеланд, Ирланд) төв засгийн газартай нэгдмэл улсууд юм.⁵

Зөвхөн АНУ л засаглалын гурван салбарыг (хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх) тусад нь байлгадаг ерөнхийлөгчийн тогтолцоотой ажээ. Эрх мэдлийн ийм хуваарилалт нь парламент дахь намуудын хамтын ажиллагааг шаарддаггүй бөгөөд намын сахилга бат, улс төрийн тогтолцоон дахь намуудын байр суурьт нөлөө үзүүлдэг. АНУ-д хувь нэр дэвшигчид сонгуулийн үйл явцад голлох үүрэг гүйцэтгэх ба АНУ-ын дийлэнх муж улсад хэрэглэдэг анхан шатны сонгуулийн тогтолцооны улмаас улс төрийн намууд нэр дэвшигчийг сонгон шалгаруулахад хязгаарлагдмал үүрэгтэй байдаг.

Нөгөө таван орон нь “Вестминистер загвар” баримталдаг парламентын ардчилсан улсууд бөгөөд олонход суурилсан кабинетад хууль тогтоох, гүйцэтгэх эрх мэдлийг хамтатган олгодог. Эдгээр таван оронд улс төрийн намууд парламент болон засгийн газарт хүчтэй байр суурь эзэлдэг хэдий ч гурван улс нь сонгуулийн мажоритар тогтолцоотой тул нэр дэвшигчдэд төвлөрсөн тогтолцоо хэсэгчлэн ашигладаг байна.⁶ “Улс төрийн санхүүжилтийн Вестминистер загвар” нь зохицуулалт цөөн, зарцуулалтын хязгаараа (тойрогт нэр дэвшигчдэд) ойр ойрхон шинэчилж тогтоодог, төрийн дэмжлэг үндсэндээ байхгүй гэдгээрээ онцлогтой. Энэ загварт “намын ерөнхий орлого, зарлагад биш, харин нэр дэвшигчдийн кампанит ажлын зарлага”-ын ил тод байдлыг хангахад голлон анхаардаг.⁷ Энэ бүлгийн хүрээнд дүн шинжилгээ хийгдсэн орнуудад тус загвар нийцэж байгаа эсэхийг авч үзэх юм.

АНУ болон НВУ улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтаа бүр 19 дүгээр зуунд анхлан хуульчилжээ. Тус хоёр орны аль аль нь 1883 онд сонгуулийн улс төрийг хамгаалах зорилгоор хууль батлан гаргаж, АНУ сонгуульд төрийн албан хаагчдыг зүй бусаар ашиглах, дайчлахыг хуулиар хорьж, НВУ-д сонгуулийн кампанит ажилтай холбоотойгоор согтууруулах ундаа тараахыг тус тус хоригложээ.⁸ Канад, Австрали, Шинэ Зеландад сонгуулийн тойргийн кампанит ажлын үеэрх зарцуулалтыг зохицуулах зорилгоор Британийн эрт үеийн журмын өөрийн гэсэн хувилбарыг санаачлан гаргасан байна. Ирланд бас сүүлд

өөрийн хувилбарыг гаргажээ. Хууль тогтоомжид яваандаа нэмэлт өөрчлөлт оруулан нам болон бусад этгээдийн зарцуулалт, мөнгөний эх үүсвэрийг ил тод болгох, хяналтын агентлаг байгуулах, хандивын хориг болон хязгаарын асуудлуудыг хөнджээ.

Улс төрийн санхүүжилтийн өнөөгийн сорилт

Улс төрийн санхүүжилтийн өнөөгийн хууль тогтоомжууд нь нийт зургаан оронд өөр өөр байгаа боловч тодорхой хууль журам, зохицуулалтын арга хэмжээний талаар ярихаасаа өмнө авч үзэх зарим ерөнхий асуудал байна. Зарцуулалт, хандивын хязгаарлалт нь иргэний эрх чөлөө, үндсэн хуулийн эрхүүдэд зүй бусаар халдаж байгаа юу? Намдаа давуу байдал үүсгэх зорилгоор төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах явдлыг урьдчилан сэргийлж чадах уу? Тодорхой намуудад корпорацийн, эсвэл үйлдвэрчний эвлэлийн хандив хэрэгтэй юу? Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид л сонгуулийн үйл явц дахь зохицуулалтад хамрагдах ёстой тоглогчид уу?

Тэгш бус санхүүжилт

Намуудын улс төрийн ялгаатай байдлаас хамаарч сонгогч, хандивлагчдын дэмжлэг ч тэгш бус байдаг. Учир нь улс төрийн намууд нийгмийнхээ (бизнесийнхэн, үйлдвэрчний эвлэлүүд гэх мэт) өөр өөр бүлэг хүмүүстэй холбогддог бөгөөд энэ утгаараа санхүүгийн нөөц нь ижил бус байна. Гэтэл улс төрийн санхүүжилтийн тэгш бус байдал нь өрсөлдөөнийг гуйвуулж болох бөгөөд ялангуяа

Улс төрд мөнгө, бусад нөөцийг хязгааргүй үрж зарцуулах эрх чөлөө олгох нь орчин үеийн нийгмийн гишүүдийн доторх эдийн засгийн тэгш бус байдлыг тэр чигээрээ улс төрд тусаж нэвтрэх үүд хаалгыг нээдэг. Энэ нь ардчилсан улс төрийн амин чухал асуудал болох эрх тэгш (нэг хүн, нэг санал) байдалд аюул учруулна

сонгуулийн үеэр энэ нь тод илэрдэг. Эсрэгээрээ, өрсөлдөгч талууд санхүүгийн хангалттай, найдвартай эх үүсвэртэй байвал өрсөлдөөний талбар илүү тэгш болох бөгөөд энэ нь шударга сонгуулийн чухал утгвар нөхцөл болно. Улс төрд мөнгө, бусад нөөцийг хязгааргүй үрж зарцуулах эрх чөлөө олгох нь орчин үеийн нийгмийн гишүүдийн доторх эдийн засгийн тэгш бус байдлыг

тэр чигээрээ улс төрд тусаж нэвтрэх үүд хаалгыг нээдэг. Энэ нь ардчилсан улс төрийн амин чухал асуудал болох эрх тэгш (нэг хүн, нэг санал) байдалд аюул учруулна.⁹

Нийгмийн янз бүрийн бүлгийн ижил бус дэмжлэгийг холбогдох бүх өрсөлдөгчийн орлогын суурь болж чадах төрийн санхүүжилтээр хэсэгчлэн тэнцвэржүүлж болно. Олон оронд төрийн дэмжлэгийг ил тод санхүүжилт шаардсан, эсвэл тодорхой санхүүгийн үйл ажиллагаанд хориг, хязгаарлалт тогтоосон зэрэг нөхцөлтэй уялдуулан олгодог байна.

“Үг хэлэх эрх чөлөө”, эсвэл “шударга сонгууль”

Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө нь ардчилсан үндсэн хуулиар хамгаалагдсан хамгийн наад захын иргэний эрх чөлөөний нэг билээ. Харамсалтай нь, энэ эрх чөлөө шударга сонгуулийн зарчимтай заримдаа зөрчилддөг. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж батлах явцад энд авч үзэж буй гурван орны дээд шүүхээс нь тухайн ардчилалд аль зарчим нь нөгөөгөөсөө давуу үнэ цэнэтэй болохыг тогтоох шаардлагатай болж байжээ. Австрали болон АНУ-ын дээд шүүхээс улс төрийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхийн тулд “үг хэлэх эрх чөлөө”-нд халдаж болохгүй гэж шийдвэрлэсэн. Өөрийн үзэл бодлоо илэрхийлэхийг зорьсон хүмүүс бусдад өөрийгөө сонсгохын тулд мөнгө зарцуулж болох ба өөрсдийн улс төрийн үзэл бодлоо хүргэхийн тулд аливаа хязгаарлалтгүйгээр хамтдаа үг хэлж болно. Тиймээс АНУ-ын Дээд Шүүх¹⁰ мөнгө бол “үг хэлэх”-ийн нэг чухал хэлбэр бөгөөд байгууллагууд ч мөн үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхтэй гэж тогтоосон байна. Товчдоо, мөнгө бол үг бөгөөд дээрээс нь хуулийн этгээд бас үгээ хэлж болох аж.

Австралийн Дээд Шүүхийн шийдэх болсон нэг кейс дээрхээс өөр боловч ижил төстэй зүйл байсан. 1991 онд Австралийн Хөдөлмөрийн Намын Засгийн газар Улс төрийн өргөн нэвтрүүлэг, мэдээлэл ил болгох тухай хууль батлан гаргажээ. Уг хуулиараа телевиз, радиогоор улс төрийн намууд төлбөртэй сурталчилгаа явуулахыг хориглон, сонгуулийн сурталчилгааны нэвтрүүлгийг үнэ төлбөргүй явуулахыг арилжааны радио, телевизүүдээс шаарджээ.¹¹ 1992 онд Дээд Шүүх нь эдгээр заалт үндсэн хууль зөрчсөн гэж шийдвэрлэжээ. Гэхдээ энэ нь улс төрийн намын зарцуулалтын хязгаарлалтыг бүрмөсөн хориглоогүй бөгөөд Австралийн гурван муж улсад л улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зарцуулалтад хязгаар тавьсан хууль батлан гаргажээ.

Канадын Дээд Шүүх¹³ дээрхийн эсрэг байр суурьтай байдаг ба шударга сонгуулийн үндсэн зорилго нь кампанит ажлын үеэр бүхий л үзэл бодол, байр суурийг сонсгохыг шаарддагт орших бөгөөд улс төрийн өрсөлдөгчид тэгш бус байдалд орох нөхцөл үүсэхээс зайлсхийхийн тулд санхүүгийн нөөцийн ашиглалтад хязгаар тавих

ёстой гэж үзжээ.¹⁴ Шинэ Зеланд, НВУ-ын дээд шүүхүүд дээрх хоёр зарчмын зөрчлийн асуудлаар аль нэг талыг барьсан шийдвэр гаргаагүйн зэрэгцээ улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд хуулиар тогтоосон хязгаарын асуудлаар шүүхэд гомдол тавьсан тохиолдол одоогоор гараагүй байна. Сонгуулийн шударга байдлыг сайжруулах зорилгоор өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэн нэр дэвшигчдэд (гэхдээ улс төрийн намуудад биш) зарцуулалтын хязгаарлалт тогтоосон Ирландад ч мөн дээрх маргаан гараагүй байна.

Төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах

Шударга сонгуулийн бас нэг асуудал бол засгийн эрх барьж буй нэр дэвшигчид (засгийн газар, улс төрчид)-ийн дахин сонгогдохын тулд гаргаж буй үйл хөдлөл юм. Сонгуульд өрсөлдөх албан тушаалтнууд алба хаших, нэр дэвшигч байх хоорондын ашиг сонирхлын зөрчилтэй байнга тулгардаг. Эдгээр нэр дэвшигчийн зүгээс төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах явдал улс төрийн санхүүжилтийн сонгодог бэрхшээл байсаар ирсэн. Албан тушаалтан бусад нэр дэвшигчид байхгүй давуу эрх эдлэхийн сацуу илүү үйлчилгээ авах эрх мэдэлтэй байдаг. Тэднийг өрсөлдөгчдөд нь хүртээлгүй төрийн нөөц ашиглахаас сэргийлэхэд ямар арга хэмжээ байж болох вэ? Сонгогч олон нийт, өрсөлдөгчид нь тэдний шударга ёсны мэдрэмжид төдийлөн найдахгүй мэт.

Гэхдээ л албан тушаалтнууд дахин сонгогдох ажиллагаандаа төрийн нөөцийг ямагт ашигласаар ирсэн. Төрийн санхүүжилт нь сөрөг хүчний намууд, нэр дэвшигчдэд боломж бий болгодог бол сонгуульд ялахын тулд төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах явдал нь намын сурталчилгааны төлбөрийг засгийн нууц сангаас гаргах¹⁵, сөрөг хүчний нэр дэвшигчдийг татварын байцаагчдаар дарамтлуулах, засгийн үйл ажиллагааг олон нийтийн хэвлэл мэдээллээр хэт их сурталчлах зэргээр хязгаарлагдахгүй байна.¹⁶

Канад болон НВУ-д төрийн институтууд (Канадад “титэмт корпорацууд” гэж нэрлэгддэг төрийн өмчийн компаниуд зэрэг) улс төрийн өрсөлдөгчдөд хандив өгөхийг зөвшөөрдөггүй. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн мэдээллийн сангаас үзвэл Австрали, АНУ-д төрийн нөөц, хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах нийтлэг төрөл хэлбэрүүдээс урьдчилан сэргийлэх зорилготой давхардсан зохицуулалтууд байдаг ажээ. Аль аль улсад нь сонгуулийн үеэр төрийн албан хаагчдын гүйцэтгэж болохгүй үйл ажиллагааны нарийвчилсан жагсаалт гаргасан байдаг. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд үзүүлэх магадлалтай олон хэлбэрийн тусламж дэмжлэгийг төрийн албаныхан, ялангуяа албан үүргээ гүйцэтгэж

байгаа ажилтнуудад шууд хориглодог. НВУ-д төрийн албан хаагчид “өөрсдийнх нь хувьд улс төрийн төвийг сахисан байр суурийг эргэлзээнд оруулах аливаа үйл ажиллагаа явуулахгүй” байх ёстой ба “сайд нар Засгийн газрын нөөцийг намын улс төрийн зорилгоор ашиглаж болохгүй”¹⁷ ажээ.

Гэвч ардчиллын өөр нэгэн өлгий болсон Австрали Улсад бусад зарим улсын нэгэн адил “засгийн газрын сурталчилгаа нь дахин нэр дэвшигчдэд ихээхэн давуу тал үүсгэдэг болсон бөгөөд дээд шүүхийн шүүгчдийн олонх нь “татвар төлөгчдийн мөнгийг намын улс төрийн зорилгоор ашиглах”-ыг зөвшөөрсөн байна.¹⁸ Гэхдээ дээд шүүхийн зарим шүүгч “холбогдох хууль тогтоомжийг парламентаар авч хэлэлцэхээс өмнө засгийн газрын бодлогыг сурталчилдаг зэрэг практик, тохиолдлын талаар туйлын харамсаж байгаа”¹⁹-гаа илэрхийлж байсан.

Шинэ Зеландад “Яамд болон Парламентын хэрэг эрхлэх албанд 1200 ажилтан байдгаас олонх нь намын улс төрийн судалгаа, маркетинг, зохион байгуулалтын ажил эрхэлдэг. ...бүсийн намын зохион байгуулагч нар (урьд нь намын байгууллага нь цалинжуулдаг байсан) одоо сонгуулийн агентууд (Парламентын хэрэг эрхлэх газраас цалинждаг) болсон байна”.²⁰

Корпорац болон үйлдвэрчний эвлэлийн хандиваас хараат байх

Корпорац болон үйлдвэрчний эвлэлийн хандивыг Канад Улсад хориглосон байдаг бол АНУ-д (хэдийгээр мөн ижил төстэй хоригийг 1907, 1943 онд тус тус хэрэгжүүлж байсан боловч) энэхүү хандивыг улс төрийн үйл явцад нэвтрүүлэх арга зам олсон. Энэ тухай дор дэлгэрэнгүй авч үзэх болно. Гэхдээ англи хэлтэй гурван оронд компани, үйлдвэрчний эвлэлийн хандив нь хоёр гол намын орлогын уламжлалт үндсэн эх үүсвэр байж иржээ. НВУ-ын Консерватив нам, Шинэ Зеландын Үндэсний нам, Австралийн Либерал нам бизнесийн хандив, түүний дотор хувь бизнесменүүдийн хандиваас ихээхэн хамааралтай байдаг. Эдгээр гурван оронд хөдөлмөрийн намууд үйлдвэрчний эвлэлийн хөдөлгөөний улс төрийн байгууллага болон үүсэж, тэндээс гол санхүүжилтээ авдаг уламжлалтай хэдий ч өдгөө энэ нь орлогын цорын ганц эх үүсвэр байхаа больсон.²¹ Ирландын Хөдөлмөрийн нам жижиг хэдий ч түүний санхүүжилт нь ах дүү намуудынхаас ялгаагүй.²²

Шинэ Зеланд болон НВУ (мөн Австрали, Ирландад ч магадгүй)-д гол хоёр намын улс төрийн санхүүжилтийн “ангийн ухамсарт” уламжлал (“институцийн эх үүсвэр” гэж үздэг үйлдвэрчний эвлэлийн гишүүний татвар болоод бизнесийн хандив) нь

“институцийн” хандивыг Канад, АНУ-д хуульчилсан шиг шууд хориглох, эсвэл ядаж хязгаарлахад илэрхий саад учруулж байна.²³

Гуравдагч этгээдийн кампанит ажил

Эрх чөлөөт оронд улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн аль нь ч биш тоглогчид улс төрд, ялангуяа сонгуулийн үр дүнд нөлөөлөхийн тулд хөрөнгө, мөнгө зарахыг хүсэж болох юм. Хувь хүмүүс, янз бүрийн бүлэг, байгууллагууд (гол төлөв “гуравдагч этгээд”, заримдаа “зэрэгцээ кампанит ажил зохион байгуулагч”)-аас улс төрийн зорилгоор зарцуулах мөнгө нь бизнесийн болоод бусад явцуу эрх ашгийг дэмжих лобби улс төрийн үйл явцад нөлөөлөх үүд хаалга болох тул эрсдэл дагуулдаг. Сонгуулийн явцад гарсан ийм шууд бус зарлагыг мониторингийн байгууллагууд хянахад илүү хүндрэлтэй байх тул ил тод байдлыг ч бас бүдгэрүүлнэ. Зарим улсад (Ирланд) гуравдагч этгээдийн зарцуулалтыг зохицуулдаггүй. Энэ нь нам, нэр дэвшигчдийн кампанит ажлын зарцуулалтыг хуулиар хязгаарласан нөхцөлд ч сонирхлын бүлгүүдэд улс төрийн зарцуулалтад томоохон үүрэг гүйцэтгэх боломж олгож байна²⁴.

Австрали болон АНУ-д нам, нэр дэвшигчид, гуравдагч этгээдийн аль алиных нь улс төрийн зарцуулалтад хязгаарлалт тогтоогоогүй⁵. АНУ-ын Нэгдсэн Иргэд, Холбооны Сонгуулийн Комисс хоорондын маргаантай холбоотойгоор шүүхээс гарсан шийдвэр нь гуравдагч этгээдийн оролцох боломжийг улам бүр нэмэгдүүлжээ. 2012 оны ерөнхийлөгчийн сонгуулийн холбогдолтой нэгэн тооцоонд дурдсанаар, Барак Обамагийн кампанит ажлын баг хандивынхаа ердөө 10 хувийг гуравдагч этгээдээс авсан бол Митт Ромнийн кампанит ажилд зарцуулсан мөнгөний гуравны нэгээс илүү хувийг гуравдагч этгээдээр дамжуулсан байна.²⁶ Гэхдээ АНУ, Канад аль аль нь гуравдагч этгээдийн зарцуулалтыг олон нийтэд мэдээлэхийг шаарддаг.

Канад,²⁷ Шинэ Зеланд²⁸ болон НВУ²⁹ энэ чиглэлд нэг алхам урагшилж улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд төдийгүй кампанит ажлын үеэр гуравдагч этгээдээс улс төрийн зорилгоор гаргах зарим зарцуулалтад хуулиар хязгаарлалт тогтоожээ. Нам, нэр дэвшигчдэд үр нөлөөтэй хяналт тавих ажлын хэрэгжилт нь бусад салбарт ч нэмэлт арга хэмжээ авахад түлхэц болж байна. Гэхдээ Канадын тоон мэдээллээс харахад дараах хоёр хандлага ажиглагддаг. Нэгд, сонгуулийн гурван мөчлөгийн байдлаас үзэхэд бүртгэлтэй гуравдагч этгээдийн тоо болон тэдний зардлын хэмжээ аль аль нь өссөн байна. Хоёрт нам, нэр дэвшигчдийн кампанит ажлын нийт зарцуулалттай харьцуулахад гуравдагч этгээдээс гаргаж буй үйл ажиллагааны зардал өчүүхэн бага хэвээр байна.³⁰ Сүүлийнх

нь Британийн 2010 оны кампанит ажлын зарцуулалт дээр ч мөн ажиглагдаж, улс төрийн намуудын сонгуулийн зардлын зургаа хүрэхгүй хувийг гуравдагч этгээдийнх эзэлж байжээ.³¹

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тойм

Улс төрийн санхүүжилтийн бүхий л дэглэм нь зохицуулалт, хуваарилалт, урамшууллын элементүүд, түүний дотор хяналт тавих, хууль сахиулах стратегиас бүрддэг.³² Англи хэлтэй, ардчилсан эдгээр зургаан оронд улс төр дэх мөнгийг зохицуулах хэд хэдэн арга ашигладаг. Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын нийтлэг Вестминистер загвар байгаа хэдий ч эдгээр оронд бүгдэд нь хамаарах нийтлэг зохицуулалт алга байна. Хэдий тийм боловч тус бүлэгт авч үзсэн орнуудын зохицуулалт нь энэхүү дэлхий нийтийн судалгаанд хамрагдсан орнуудын бусад зохицуулалттай харьцуулахад илүү дэвшилттэй байгаа юм.³³

Холбогдох зохицуулалтын тухай танилцуулга

19 дүгээр зууны сүүл үеэс улс орнууд улс төр дэх мөнгөний гүйцэтгэх үүрэгтэй холбоотой дүрэм журам гаргаж эхэлсэн. Одоо эргээд харвал, эдгээр арга хэмжээ нь улс төрийн намууд “хувь хүмүүсийн холбоо нэгдэл”-ээс “нийтийн үйлчилгээний байгууллага” болж өөрчлөгдөх ерөнхий суурь элементүүд болжээ.³⁴ “Намуудыг албан шаардлагын хуулийн зохицуулалтаас тусдаа, үндсэндээ дархлагдсан хувь хүмүүсийн холбоо” хэмээн үзсэн хэвээр байгаа тохиолдолд намууд “шударга бус, зарчимгүй хүмүүс, асар их хөрөнгө мөнгө, дарангуйлагч хүчний зүгээс сэдэж болох ямар ч зүй бус үйлдэлд автагдаж”³⁵ болно. Тийм зүй бус явдал 1883, 1907, 1943, 1971 онуудад кампанит ажлын санхүүжилтийн талаар томоохон зохицуулалтууд бий болгосон АНУ-аар ч хязгаарлагдаагүй юм. 1974 онд Канадад эхлэн, дараа нь англи хэлтэй бусад оронд (Австралид 1984, Шинэ Зеландад 1993, Ирландад 1997, НВУ-д 1998 онд) “улс төрийн нам” гэх нэр томъёо хуульд орж ирсэн. Бизнесийн ертөнцийн нэгэн адил улс төрийн талбарт иргэний нийгмийн өрнүүлж буй өрсөлдөөнийг мөн төрөөс зохицуулах шаардлага бий. Үүний үр дүнд англофоны тогтсон ардчилалтай орнуудад болон бусад олон оронд улс төрийн намуудыг одоогийн “нийтийн үйлчилгээний байгууллага” буюу өөрөөр хэлбэл, төрийн ямар нэг хяналтын дор байгаа хувийн байгууллага шиг үзэх болсон.

Өөрчлөлт шинэчлэлийн давлагааг тодорхойлохыг оролдвол, дээрх зургаан орноос Канад, АНУ-д улс төрийн санхүүжилтийн анхны зохицуулалтуудыг 1970-аад оны эхэн үед нэвтрүүлж эхэлсэн бөгөөд

2000 оноос хойш эдгээр зохицуулалтыг улам чангатган хоёр дахь үеийн шинэчлэл хийгджээ. Австрали Улсад 1980 болон 1990-ээд онд тус тус эдгээр шинэчлэлт мөн хийгдсэн бөгөөд муж улсын түвшинд саяхан гарсан өөрчлөлтөөс үзвэл, үндэсний түвшинд нэмэлт шинэчлэл хийх төлөвтэй байна. Гэхдээ 2008 оны шинэчлэлийн Ногоон баримт бичиг таван жилийн дараа ч Сенатаар ороогүй байгаа нь энэ талаарх найдварыг улам бүр алга болгож байна. НВУ-д 1983-2000 онд энэ асуудлаар томоохон өөрчлөлт хийгдээгүй³⁶ бөгөөд харин хэд хэдэн шинэчлэлийг үүний дараагаас буюу 2000, 2006, 2009 онд тус тус цувруулан хийжээ. Хамгийн сүүлд Шинэ Зеланд 2010 онд, Ирланд 2012 онд тус тус хууль тогтоомждоо нэмэлт өөрчлөлт оруулсан.

Гэхдээ улс төрийн санхүүжилт асуудал дагуулсан хэвээр байна.³⁷ 2000 оноос хойш зургаан орны тавд нь зохицуулалт ерөнхийдөө

Улс төрийн үйл явц дахь мөнгөний урсгалыг хянах зорилготой тодорхой хязгаарлалтууд тогтоосон нь одоо үйлчилж байгаа хуулийг хэрэгжүүлэх явцад хийдэл байгаа эсэхийг идэвхийлэн хайх, эсвэл хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах талаар санаачилгатай ажиллах илүү мэргэшсэн улс төрчдийг бий болгоход нөлөөлжээ.

сайжирсан³⁸ бөгөөд тухайн үеийн засгийн газар хэвлэл мэдээлэлд өрнөсөн “сонгууль хэт их зардалтай байна”, “улс төр хэт их ёс зүйгүй байна” гэх зэрэг шүүмжлэлийг давж гарахыг хүсэж байсан нь ийм арга хэмжээ авахад гол түлхэц болжээ. Канад, Ирланд, Шинэ Зеланд, НВУ-д 2000 оноос хойш явуулсан зохицуулалтын үйл ажиллагаа нь шинэчлэлийн арга хэмжээний ерөнхий сөрөг үр дүнг харуулж байна. Өөрөөр

хэлбэл, шинэчлэлийн хууль тогтоомж гаргаж хэрэгжүүлснээр илүү олон бас илүү ярвигтай эрх зүйн шинэчлэл хийх хэрэгцээ шаардлагыг бий болгожээ. Улс төрийн үйл явц дахь мөнгөний урсгалыг хянах зорилготой тодорхой хязгаарлалтууд тогтоосон нь одоо үйлчилж байгаа хуулийг хэрэгжүүлэх явцад хийдэл байгаа эсэхийг идэвхийлэн хайх, эсвэл хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах талаар санаачилгатай ажиллах илүү мэргэшсэн улс төрчдийг бий болгоход нөлөөлжээ. Зөвхөн Австрали, АНУ-д л шинэчлэл шаардсан хэвлэл мэдээллийн дуу хоолой, олон нийтийн санаа бодлыг өдий хүртэл ойшоож үзээгүй иржээ. Энэ нь зарим төрлийн зохицуулалт нь үндсэн хуульд нийцээгүй хэмээн шүүхээс хязгаарлан шийдсэнээс үүдэлтэй байж болох талтай. Энэ хоёр орон шинэчлэл хийх шаардлагын эсрэг хэр удаан зогсож чадахыг цаг хугацаа л харуулах байх.

Энэ бүлэгт авч үзсэн орнуудын зохицуулалтыг ойлгохын тулд “зарлагад төвлөрсөн хэв маяг”, “орлогод төвлөрсөн хэв маяг” гэж ангилан харьцуулж үзэх нь зүйтэй.³⁹ Орлогод төвлөрсөн хэв маяг нь хандивын эх үүсвэрийг ил болгох, эсвэл хандивын хориг, хязгаарлалтыг хуульчлах, үгүй бол хоёуланг нь шаарддаг бөгөөд харин улс төрийн зарцуулалтын талаар огт авч үздэггүй. Австрали Улсын зохицуулалт нь орлогод төвлөрсөн хэв маягт тохирч байгаа бөгөөд АНУ ч бас нэг талаараа энэ ангилалд багтахар байна. Гэхдээ АНУ-ын ерөнхийлөгчийн сонгуулийн кампанит ажлын зарцуулалтад сайн дурын хязгаар тогтоосон боловч тэр нь нэр төдий бөгөөд үүнийг авч хэлэлцдэггүй аж. Тус хоёр орны аль аль нь орлогын тайлан гаргахыг шаарддаг бөгөөд АНУ нь хандивын зарим хязгаар нэмж тогтоосон. Ирландад парламентын сонгуульд нэр дэвшигчдийг (гэхдээ улс төрийн намууд биш) хандивлагчдынхаа жагсаалтыг гаргахыг шаардаж, зарцуулалтад нь хязгаар тогтоосон байдаг бөгөөд ерөнхийдөө орлогод төвлөрсөн хэв маягт илүү дөхүү зохицуулалттай.

Хоёр гол хүчин зүйлээс харвал Канад, Шинэ Зеланд, НВУ нь “зарлагад төвлөрсөн” ангилалд багтаж байна. Эдгээр гурван орон гурвуулаа нам, нэр дэвшигч болон гуравдагч этгээдийн кампанит ажлын зарцуулалтад хязгаар тавьж, тэднээс сонгуулийн кампанит ажлын үеийн санхүүгийн гүйлгээгээ тайлагнахыг шаарддаг. Канад Улс хандивт хязгаарлалт тогтоосон бол нөгөө хоёр нь энэ тал дээр нэлээд либерал бодлого баримталдаг. Эндээс харвал, дээрх хоёр хэв маяг нь энэ бүлэгт авч үзсэн орнууд дахь зохицуулалтын тогтолцооны гол зорилго болох (1) сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалтыг хязгаарлах замаар өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх, улмаар сонгуулийг “худалдан авах”-аас сэргийлж, өрсөлдөгчдийн хооронд “хөрөнгө мөнгөөр хөөцөлдөх явдал гаргуулахгүй байх;⁴⁰ (2) “саалийн үнээ” (баян хандивлагчид)-ний нөлөөг багасгаж, хандивлагчдыг ил болгох, хандивын хязгаар тогтоох замаар авлигын аюултай эрсдэлийг бууруулахад ойрхон очиж байна.

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн орлогын эх үүсвэр

Улс төрийн орлогын эх үүсвэр нь улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжоор зайлшгүй зохицуулагдах асуудал юм. Уг зохицуулалт нь тодорхой эх үүсвэрүүдийг онилдог бөгөөд улс төрийн нам, улс төрчдийн авах санхүүжилтийн зүй бус, хууль бус нөлөөтэй тэмцэх зорилготой байдаг. Энэхүү нөлөө нь зарчмын хувьд авлигын шинжтэй, эсвэл зарим өрсөлдөгчдийн хувьд хүсээгүй үйлдэл байж болно. Боломжит бүхий л хор хохирлоос сэргийлэх үүднээс

тодорхой төрлийн хандивлагчдыг хориглох, эсвэл улс төрийн тоглогчдыг тодорхой хандивлагчдаас хамааралтай болгохгүйн тулд хандивын хэмжээний хязгаарлалтыг хяналтын арга хэмжээгээр зохицуулж болно.

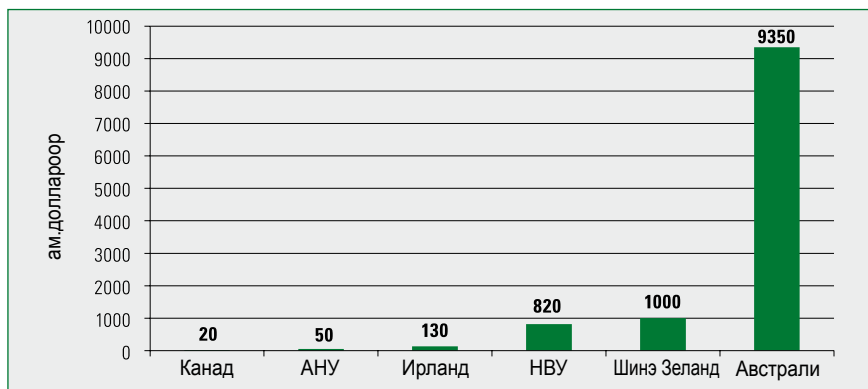
Хандивын хориг

АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн мэдээллийн санд хандивын дараах таван төрлийн хоригийн талаар мэдээлэл оржээ. Үүнд гаднын ашиг сонирхол, үйлдвэрчний эвлэл, корпорац, нэр хаяггүй хандивлагч, төрийн болоод төрийн оролцоотой хуулийн этгээд, засгийн газрын гэрээт этгээдийн зүгээс нам, нэр дэвшигчдэд хандив өгөхийг хуулиар хорьдог тухай байна. Австралид эдгээр хоригийн аль нь ч байдаггүй. Австралийн эдийн засагт уул уурхайн гүйцэтгэдэг үүргийг харгалзан үзвэл энэ нь ноцтой асуудал үүсгэж болох талтай. Гэхдээ уул уурхай, газрын тосны салбар нь улс төрийн хандив өгөх магадлал багатай байж ирсэн.⁴¹ Шинэ Зеландад 1,500 шинэ зеланд доллар (\$1,000)-оос бага хэмжээтэй гадаадын хандивыг зөвшөөрдөг⁴² бөгөөд засгийн газрын гэрээт этгээд (бас магадгүй төрийн өмчит компаниуд) ч хандив өгч болдог. Ирланд, НВУ гадаадын хандивыг хориглодог учир дээрх хэв маягаас бага зэрэг өөр.⁴³ Канад болон АНУ энэ талаар хамгийн хатуу зохицуулалттай бөгөөд нам, нэр дэвшигчдэд гаднын бүх этгээд хандив өгөхийг хориглодгийн зэрэгцээ мөн үйлдвэрчний эвлэл, корпорацын хандивыг ч хориглосон байдаг.⁴⁴ Гэхдээ АНУ дахь улс төрийн үйл ажиллагааны хороо (РАС) гэж нэрлэгддэг олон байгууллага дээрх хоригийг тойрон гарах зорилгоор зохион байгуулагдсан байдаг.⁴⁵

Зургаан орны аль нь ч нэр хаяггүй хандивыг бүрмөсөн хориогүй. Харин нэр хаяггүй этгээдээс авч болох хууль ёсны хандивт дээд хэмжээ тогтоосон. Энэ бол жижиг хандивлагчдыг дэмжиж, том хандивын эргэн тойронд ил тод байдал бий болгох практик ач холбогдолтой хандлага юм. Өөрөөр хэлбэл, энэ төрлийн зохицуулалт нь хандивлаж болох *хэмжээг* хязгаарласан бус, харин зөвхөн *нэр хаяггүй хандивын* хэмжээнд л хязгаар тавьсан хэрэг.

Нэр хаяггүй хандивын дээд хэмжээг гурван улс нэлээд доогуур тогтоожээ. Канадад 20 канад доллар (\$20), АНУ-д 20 ам. доллар⁴⁶, Ирландад 100 евро (\$130) байна. Харин үлдсэн гурван улсад харьцангуй өндөр буюу НВУ-д 500 фунт стерлинг (\$820), Шинэ Зеландад 1,500 шинэ зеланд доллар (\$1,000), Австралид 12,100 австрали доллар (\$9,350)⁴⁷ байхаар тогтоожээ. Ийм өндөр босго тавьсан нь улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдалд хувь нэмэр оруулж байна уу? гэсэн асуулт тавихад хүргэж байна.

Диаграмм 8.1. Англофон орнууд дахь нэр хаяггүй хандивын дээд хэмжээ (ам.доллараар)



Эх сурвалж: АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан Үзэх хаяг: <http://www.idea.int/political-finance/question.cfm?field=259&region=-1>

Хандивын хязгаар

Австрали, Шинэ Зеланд, НВУ-д нам, нэр дэвшигчийн аль алинд нь хандивын хязгаарлалт тогтоогоогүй ба тодорхой цаг хугацаанд, эсвэл сонгуулийн кампанит ажлын зориулалтаар гэсэн нөхцөл ч тавьдаггүй. АНУ хандивын хязгаарлалтыг тухайн хандив улс төрийн үйл ажиллагааны хороод, намын гүйцэтгэх хороо, нэр дэвшигчдийн алинд нь зориулагдаж байгаагаас хамааран янз бүрийн түвшинд тогтоосон байдаг. Эдгээр хязгаар нь англофоны ардчилсан орнууд дотроо хамгийн өгөөмөрт тооцогдох бөгөөд АНУ-ын Дээд Шүүхээс *МкКатчеон болон Холбооны Сонгуулийн Комиссын* маргааныг авч хэлэлцэн 2014 оны 4 дүгээр сард гаргасан шийдвэрээр тухайн үеийн нийт хандивын нийлбэр дүнг хязгаарласан байсныг хүчингүй болгосноор дээрх хязгаарыг улам өндөрсгөсөн байна.⁴⁸ Ирландад жилийн хязгаар нь намын хувьд 2,500 евро (\$2,800), парламентад нэр дэвшигчийн хувьд 1,000 евро (\$1,100) байдаг. Харин Канадын хязгаарлалт бидний авсан жишээнүүдээс хамгийн хатуу нь буюу хувь иргэн, байнгын оршин суугч жилдээ улс төрийн нэг намд (намын төв оффист) 1,100 канад доллар (\$980)-аас илүү хандив өгч болохгүй бөгөөд мөн хэмжээнээс хэтрээгүй хандивыг орон нутгийн намын байгууллага, тойргийнхоо нэр дэвшигч, эсвэл нэр дэвшихээр өрсөлдөж буй хүнд өгч болох аж. Нам бус нэр дэвшигч болон намын удирдлагад өрсөлдөхөд зориулсан хандивт тусдаа хязгаарлалт байдаг учир хуанлийн нэг жилд хувь хүнээс улс төрд хандивлаж болох хуулийн дээд хэмжээ нь 4,400 канад доллар (\$3,900) байна. Канад

болон АНУ-д хандивын хязгаар хэмжээг инфляцын түвшнээр шинэчилдэг.⁴⁹

Ерөнхийдөө хандивлагч тус бүрийн нэг жилд өгөх хандивын дээд хэмжээг хуулиар тодорхой болгоогүй нөхцөлд хандивлагч этгээд жилийн дотор нэр хаяггүй хандив (тус бүртээ хуулийн дээд хэмжээнд дөхөж очсон) олон удаа өгч болох хуулийн хийдэл үүсэх юм. Гэхдээ энд авч үзсэн бүх оронд хуулийн энэхүү хийдэл гарах боломжийг хааж өгчээ.

Хувь этгээдийн хандивын эх үүсвэр

Энэ хэсэгт янз бүрийн эх үүсвэртэй улс төрийн орлогын талаар авч үзлээ. Эдгээрт намын дэмжигчид, “ашиг сонирхлын мөнгө”, улс төрийн авлига гэж үзэж болохуйц хил хязгаарыг давсан төлбөр зэрэг багтаж болно.

Гишүүний татвар

1950-иад оноос хойш олон гишүүнтэй улс төрийн намыг улс төрийн шинжлэх ухааны эрдэмтэд, хэвлэл мэдээлэл, олон нийт сайн загвар гэж өндрөөр үнэлдэг болсон байлаа. Энэхүү загвараар иргэд анхан шатны түвшинд намд гишүүнээр элсэж, бодлого боловсруулах,

Гишүүдийн тоо цөөрснөөс болоод сайн дурын ажилтнуудаа алдах нь намын анхан шатны санхүүжилтээ алдахаас илүү хор хохиролтой байх магадлалтай.

нэр дэвшигчдийг сонгоход оролцох, гишүүний татварын орлогыг орон нутаг, бүс нутаг, намын төв байгууллагуудад хуваарилна гэж үздэг. Намын олон гишүүн өөрийн цаг заваа сонгогчдыг татах, намын бодлого хэлэлцэх, намын биет төлөөлөгчдийг сонгох зэрэг

сайн дурын үйл ажиллагаанд зарцуулдаг нь мэдээж. Гишүүдийн тоо цөөрснөөс болоод сайн дурын ажилтнуудаа алдах нь намын анхан шатны санхүүжилтээ алдахаас илүү хор хохиролтой байх магадлалтай.⁵⁰ НВУ-д намын гишүүн сайн дурынхан “цалин хөлсгүй кампанит ажил явуулах” явдал буурсан нь үүний тод жишээ мөн.⁵¹

Харамсалтай нь, намын орлого болон гишүүний татвар гишүүнчлэлд төвлөрсөн намын мөн чанарт нийцсэн хуваарилалтын дагуу орон нутаг, төв намын хооронд хэрхэн хийгдэж байгаа талаарх мэдээлэл тун бага байна.⁵² Энд авч үзсэн орнуудын хувьд аль ч улс төрийн нам төв намынхаа орлогын ихээхэн хэсгийг хувь гишүүдийн татвараас бүрдүүлж байсан удаа байхгүй гэж хэлэхэд буруудахгүй.⁵³ Үүнд янз бүрийн учир шалтгаан бий.

НВУ-ын Консерватив нам бол бидний судалж буй улс орнуудын улс төрийн нам дотроос намын төв байгууллагын орлогын чамгүй хэсгийг энгийн гишүүд, дэмжигчдийн хандиваар бүрдүүлж байсан цорын ганц нам юм. Ийм “тойргийн хандивын квот”-ын тогтолцоо 1960-аад оны сүүлээр оргилдоо хүрч 1990 он гэхэд нийт орлогын дөнгөж 5 хувиас хэтрэхгүй болтол буурчээ.⁵⁴

Хойд Америкт уламжлалт улс төрийн намуудын зөвхөн зарим муж улс, мужийн салбар байгууллага нь намын гишүүн элсүүлэх талаар идэвхтэй ажилладаг. Бусад дөрвөн орны хөдөлмөрийн намуудын хувьд үйлдвэрчний эвлэлтэй холбоотой байдал нь хувь гишүүдийн татвараас илүү их мөнгө төв байгууллагадаа татах боломж олгож иржээ. Хувь гишүүнчлэлд тулгуурласан намууд жилийн харьцангуй бага татвар (жилд \$30-аас бага)⁵⁵ –тай байдаг бөгөөд энэ орлогын дийлэнх нь намын төв байгууллагадаа очдоггүй л болов уу. Эдгээр дөрвөн оронд гишүүн-сонгогчийн харьцаа бага (1-2 хувь) бөгөөд намын гишүүдийн тоо буурсаар байна (тогтсон ардчилалтай орнуудад бүгдэд нь байгаа шиг). Дүгнэвэл, энэ буурч байгаа орлогын хэдэн хувь нь намын төв байгууллагын өсөн нэмэгдэж буй зардлыг санхүүжүүлэхэд зарцуулагдах вэ?

Жижиг (хувь хүний) хандив

Англофон орнуудын зарим нам орон нутаг дахь дэмжигчдээсээ бага хэмжээний хандив цуглуулдаг уламжлалтай. Гэхдээ цаашид заавал хандив өгч байна гэсэн амлалт авах гээд байдаггүй. Хөрөнгө мөнгө босгох жил тутмын кампаничилсан ажил зохиох, гудамж, талбайд хандивын бараа зарах, мөнгө босгох үзвэр үйлчилгээ (хямдруулсан тасалбараар) зохион байгуулах зэрэг нь орон нутгийн сонгуулийн сурталчилгаа болон намын орон нутгийн байгууллагад санхүүжилт болдог.

Харин орчин үеийн технологи маш олон хувь хүнтэй холбогдож ямар ч бага хэмжээний хамаагүй аливаа хандив гуйх боломжийг улс төрийн нам, сонгуулийн штабуудад олгож байна. АНУ-д анх телефон марафон⁵⁶ зохион байгуулагдаж, дараа нь АНУ-ын Бүгд найрамдахчууд шууд захидал бичиж хандив цуглуулах ажил санаачилсан бөгөөд үүнийг нь Канадын Дэвшилт консерватив нам амжилттай хуулбарласан.⁵⁷ Өнөөдөр интернэтээр иргэд, сонгогчдод хүрч ажиллах нь төгс төгөлдөр болжээ.

Дэвшилт консерватив нам ба Шинэчлэлийн намын залгамж халааг авсан Канадын Консерватив нам (СРС) нь дээрх намуудын туршлагад тулгуурлан 2006-2009 онд өөрийн өрсөлдөгч (Либерал нам, Шинэ ардчилсан нам, Блок Квебек (BQ)) намуудтай

харьцуулахад хөрөнгө мөнгө босгох давуу тал бий болгож чаджээ.⁵⁸ Канадын Консерватив нам одоогийн зохицуулалтын боломжууд (хандивын хориг ба хязгаар, татварын хөнгөлөлт)-ыг ашиглан сонгуулийн албан ёсны сурталчилгаа эхлэхээс өмнө хөрөнгө мөнгө босгох ажиллагаа явуулах бололцоотой болсон байна.⁵⁹

АНУ дахь ерөнхийлөгчийн сонгуулиар Обамагийн хоёр удаагийн кампанит ажил хөрөнгө мөнгө босгох дэвшилтэт арга техникийн боломжийг харуулж чадсан бол Брайн Малруни (Канадын Дэвшилт консерватив нам)-ийн Засгийн газрын сүүлийн жилүүд эдгээр дэвшилтэт арга техникийн сул талыг илрүүлсэн байдаг. Энэхүү сул тал нь намын дэмжигчдийн сайн дурын хандив тухайн намын сэргэлт, уналтын мөчлөгөөр савлаж байдаг ба номын нэр хүнд, хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдлаас хамаардаг явдал ажээ. Хэрвээ олон нийт ямар нэг намд, эсвэл нэр дэвшигчид талтай хандаж байвал дуртайяа хандив өгдөг ч харин намын бодлого нь, эсвэл улс төрчид ямар нэг шалтгаанаар сонгогчдын урмыг хугалбал тэдний санхүүжилт хэцүүхэн болно. Өөрөөр хэлбэл, нэр хүнд нь муудвал улс төрийн орлого нь дагаж буурах хандлагатай. Хөрөнгө мөнгө амжилттай цуглуулж чадсан нь санал хураалтад ялалт байгуулахын дохио, эсрэгээрээ амжилт муутай байвал ялагдахын дохио болдог. Хөрөнгө мөнгө босгох үр нөлөөтэй стратеги нь олонх санал асуулгын нэгэн адил улс төрд хөдөлгөөн оруулах талтай. Улс төрийн тогтолцооны хувьд ардчилал нь засаг төрд өөрчлөлт авчирч болох тийм мөчлөгийг дагуулж байх ёстой. Иймээс зохих ёсны өрсөлдөөн байлгахад, мөн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд санхүүжилтийн доод хэмжээ нь дээд хэмжээний нэгэн адил чухал ач холбогдолтой юм.

Харамсалтай нь хандив цуглуулах зорилгоор өргөн олонд хандсан бүхий л арга хэмжээг “бөөндөх” нь эрсдэл дагуулдаг. Маш олон гишүүнтэй (эсвэл ажилтнуудтай) аливаа байгууллага хувь хандивлагч болон хөрөнгө мөнгө босгож буй улс төрчийн хооронд зуучлагчийн байр суурь эзлэх боломжтой. Бага дүнтэй мөнгөн хандивуудыг цуглуулаад бөөнөөр өгөх нь том хандив өгч байгаатай ижил нөлөөтэй. Учир нь, хандив хүлээн авагч хэн ийм “буянтай” үйл хийж байгааг мэднэ. Ийм арга техникийг сайн зохион байгуулалттай лобби бүлгүүд болох ALIGNPAC (амьдралын даатгалын бүлэг), EMILY-ийн жагсаалт (Ардчилсан Намын шилдэг эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмждэг бүлэг) зэрэг АНУ-ын Улс төрийн үйл ажиллагааны хороо (PACs)-д ашигладаг байна.⁶⁰

Нэмж хэлэхэд, шинээр ардчилал тогтоосон олонх оронд намууд энэ чиглэлээр хүчин чармайлт гаргадаггүй, мөн боломжийн орлоготой дундаж давхарга бий болоогүй байгаа нь дээрх ажиллагааг бусад

... зохих ёсны өрсөлдөөн
байлгахад, мөн өрсөлдөөний
талбарыг тэгшитгэхэд
санхүүжилтийн доод хэмжээ
нь дээд хэмжээний нэгэн адил
чухал ач холбогдолтой юм.

оронд нэвтрүүлэхэд гол бэрхшээл болдог. Захидал харилцаа, интернэтээр шууд хөрөнгө мөнгө босгох замаар АНУ болон Канадад олон сая доллар хуримтлуулж чадсан ч эдгээр арга техник энд авч үзсэн бусад ардчилсан оронд нэвтрээгүй байна.

Хувь хүн, корпорац, үйлдвэрчний эвлэлийн том хэмжээний хандив

Намд, эсвэл нэр дэвшигчид өгч байгаа хандивын хэмжээгээр нь улс төрийн хандивлагчдыг ерөнхийд нь ангилдаг. Жижиг хандивлагчид нь оршин суугаа газартаа туслах зорилго агуулсан, эсвэл ерөнхий бодлогыг нь дэмжсэн хүмүүс байдаг. Харьцангуй их хандив өгч байгаа нь үзэл суртал, эсвэл прагматик, практик зорилго агуулсан байж болно. Хэрвээ энэ хоёр ангиллын алинд ч багтахсааргүй байвал хандивлагч нь ямар нэг хувийн ашиг хонжоо (тусгайлсан бодлого хүссэн, хувийн ашиг харсан, эсвэл эрх мэдэл бүхий этгээдэд наалдах гэсэн) олох зорилготой гэж ойлгож болно.⁶¹

Их хэмжээний хандив өгч байгаа хувь болон бүлэг хүмүүсийн зорилго нь ерөнхийдөө ямар нэг тодорхой асуудлын талаар байр сууриа хүргэх, тайлбарлах боломж олж авах явдал бөгөөд өөрт нь тусгайлан хандана гэсэн найдвар өвөрлөж байдаг. Тиймээс их хэмжээний хандив нь ардчилсан улс төрийг харлуулж болох талтай. Энэ бол хандивлагчдын нэр усыг ил болгох шаардлагын гол хүчин зүйл юм. Корпорацууд том хандив өгсөн хөрөнгө оруулалтаасаа ихээхэн ашиг харж байдаг гэж үздэг тул ингэж ил болгох нь иргэд олон нийт, хэвлэл мэдээллийнхэнд хандивлагчийн талаар асууж лавлах, түүний санаа зорилгын талаар нийтийн дунд мэтгэлцэх боломж олгодог.⁶²

Гэхдээ бүх хандивлагч авлигач бишийн адил бүх хандив хариу нэхсэн байдаггүй. Бизнесийн, үйлдвэрчний эвлэлийн хандивлагчид ч зохистой гэж үзэж буй бодлогоо явуулах намыг дэмжих хууль ёсны эрхтэй. Хэрвээ намууд том хандивлагчдаас хараат болбол, тэдний хандив нь хууль бус бол, мөн өрсөлдөгчдийн хооронд санхүүгийн асар их тэнцвэргүй байдал үүсвэл ардчилалд асуудал үүснэ. Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын арга хэмжээ нь эдгээр бүх нөхцөл байдлыг зохицуулж шийдвэрлэх зорилготой юм.

Бизнесийнхэн улс төрийн намуудад хандив өгөхдөө үзэл санааны, эсвэл прагматик зорилго агуулдаг, эсвэл аль алинаас нь сэдэлтэй

байж болно. Үзэл санааны үүдэлтэй хандив нь бизнест ээлтэй бодлого бүхий намууд руу чиглэдэг бол прагматик учир шалтгаанаар өгч буй хандив нь засгийн эрхэнд байгаа намд очдог талтай. Австралийн бизнесийнхэн улс төрийн нөхцөл байдал, өөрчлөлтөд прагматик хандахын зэрэгцээ үзэл санааны хувьд консерватив намуудад ихээхэн нааштай ханддаг.⁶³ Австралийн Хөдөлмөрийн Нам засгийн эрхэнд байхдаа (олон нийтийн санал асуулгаар тэргүүлж байх үедээ) л өрсөлдөгч Либерал болон Үндэсний намуудтай ижил хэмжээний хандивыг бизнесийнхнээс босгож чаддаг.

Канадад хандивын хориг, төрийн татаасыг хамтатган ашигласнаар дээрх сөрөг үзэгдлийг арилгаж чадсан бол АНУ-д (зарим талаар Австралид бас) их мөнгөний сонгуульд үзүүлэх нөлөөг хумих гэсэн өмнөх бүх оролдлогыг Дээд Шүүхийн шийдвэрүүд няцаасан байдаг.⁶⁴ Австралийн намууд нэр хаяггүй их хэмжээний хандив авч болох учир гол намуудын орлогын тал орчим хувийн эх үүсвэр тодорхойгүй байдаг нь гайхах зүйл биш юм. Австралийн намууд том хэмжээний хандивт голдуу дулдуйддаг байх магадлалтай.⁶⁵

НВУ нь ил тод байдлыг илүү сайн хангасан ч намын санхүүжилтийн гол гурван уламжлалт эх үүсвэр болох үйлдвэрчний эвлэл, корпорац, маш баян хувь хүмүүсийн хандивын орчноос давж гарч чадаагүй байна. Үйлдвэрчний эвлэл, баян хандивлагчид НВУ-ын Хөдөлмөрийн Намын санхүүжилтийн гол эх үүсвэр бол Консерватив нам, Либерал Ардчилсан нам нь сөрөг хүчин байхдаа төрийн санхүүжилт, чинээлэг хандивлагч, корпорацын хандивт дулдуйдаж иржээ.⁶⁶ Сонгуулийн Комиссын судалж гаргаснаар, 2001-2010 онд хамгийн том 50 хандивлагч нийт тайлагнасан хандивын 44 хувийг эзэлж байсан бөгөөд энэ мөнгө бараг бүхэлдээ том гурван намд очжээ.⁶⁷

Баян хүмүүс Хөдөлмөрийн нам, Консерватив намд хувиараа зээл олгодог (тус бүрт нь 15 сая фунт стерлинг (\$24.5 сая)) байсан нь НВУ-ын намын санхүүжилтэд асуудал үүсгэдэг байлаа. Зээлдэгч намууд зарим зээлдүүлэгчийг сүүлд нь Хатан хааны хэргэм цолд нэр дэвшүүлж байжээ.⁶⁸ Энэхүү зээл олгох асуудлыг 2006 оны Сонгуулийн захиргааны хуулиар хяналтад авч байжээ.

Хэрвээ намууд том хандивлагчдаас хараат болбол, тэдний хандив нь хууль бус бол, мөн өрсөлдөгчдийн хооронд санхүүгийн асар их тэнцвэргүй байдал үүсвэл ардчилалд асуудал үүснэ.

1980-аад оны сүүл үед Канадын корпорацын хандивлагчид Либерал болон Дэвшилт Консерватив намуудын сонгуулийн жилийн санхүүжилтийн тал орчим хувийг гаргадаг байсан

бөгөөд сонгуулийн бус жилүүдэд Дэвшилт Консерватив намын санхүүжилтийн 40 орчим хувь, Либералуудын санхүүжилтийн 60 хувийг тус тус гаргадаг байжээ. Сонгуулийн жилүүдэд үйлдвэрчний эвлэлийн холбооны татвар нь Шинэ ардчилсан намын сонгуультай холбоотой санхүүжилтийн дөрөвний нэгийг бүрдүүлсэн хэвээр байв.⁶⁹ Өнөөдрийн байдлаар холбооны улсын улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжоор ийм эх үүсвэрүүдээс санхүүжилт авахыг Канадын бүх намд бүрэн хориглосон.

Мөнгө босгох арга хэмжээ (өдрийн, оройн зоог)

Канад, АНУ, Австралид мөнгө босгох үйл ажиллагаа, ялангуяа оройн зоог бол улс төрийн санхүүжилтийн уламжлалт арга хэмжээ юм. Ийм уламжлалт хэлбэрийн арга хэмжээний үеэр зоог барингаа намын дэмжигчид бусадтайгаа уулзаж ярилцах орчин бүрдүүлдэг.⁷⁰ Нэртэй улс төрчид талархан дэмжигч олон хүний өмнө гарах, оролцогчид нь “өндөр үнэтэй” тасалбар авч арга хэмжээнд оролцонгоо шийдвэр гаргагчидтай уулзах боломжтой болдог.⁷¹

Сүүлийн хэдэн арван жилд корпорацууд мөнгө босгох оройн зоогийн (заримдаа үнэтэй хоол, архи дарс бүхий) ширээ худалдан авч, удирдлагын бүрэлдэхүүнээ оролцуулан, улс төрчидтэй санал солилцох боломж олж авдаг болжээ. Австралид нэгэн мужийн ерөнхий сайд асны хэлснээр намууд “10,000 австрали доллар (\$7,700)-ын хандив өгөхийг ил тод уриалж тэр нь улсын ерөнхий сайдтай уулзах боломж олгож байсан... Сайдтай уулзахад арай бага мөнгө гардаг”⁷² гэжээ. Бизнесийнхэн холбооны улсын сайдтай ойр суухын тулд 1,400 австрали доллар (\$1,100) төлөх хэрэгтэй болдог гэж мэдээлж байсан.⁷³

Сонгогдсон албан тушаалтны татвар

Эх газрын Баруун Европ дахь тогтсон ардчилалтай орнуудад албан тушаалтан (сайд, парламентын гишүүн, хотын парламентын гишүүн, засгийн газрын департаментын болон төрийн өмчит компанийн удирдлага)-аас намын татвар авах нь намын орлогын чухал эх үүсвэр байсаар ирсэн. Англофоны зургаан орноос Австралид тийм татвар авдаг бөгөөд тэр орлого нь холбооны улсын түвшний намын төсөвт биш, харин мужийн намын байгууллагад очдог байна.⁷⁴

АНУ-д засгийн эрх барьж байгаа нам төрийн албан хаагчдын цалингаас суутгал авдаг нийтлэг практик байсан бөгөөд одоо ч зарим муж улсад бий. Гэхдээ тийм суутгал одоо улс төрийн орлогын томоохон хэсгийг бүрдүүлж буй шинж тэмдэг харагдахгүй байна.

Ямар ч байсан холбооны улсын түвшний намын орлогын чухал эх үүсвэр биш юм.

Гадаад санхүүжилт

Гаднын орны улс төрийн намуудад мөнгө хандивлах олон шалтгаан хувь хүн, байгууллагад байдаг. Хамгийн сүүлийн үеийн нэг нийтлэг хандлага бол шинээр бий болсон, эсвэл өсөж өндийж байгаа ардчилсан орнууд дахь ардчилсан институцуудыг байгуулахад туслах явдал юм. Зарим оронд дэгдсэн дуулиант хэргүүдээс харвал дотоодын, эсвэл хууль бус (бизнесийн хандив, эсвэл мансууруулах бодисын наймааны) эх үүсвэрээ өнгөлөн далдлахын тулд гаднын хандивыг ашигладаг аж. Гэхдээ энд авч үзэж байгаа зургаан оронд тийм тохиолдол сүүлийн үед бүртгэгдээгүй.

Австралид гаднын хандивыг хориглосон зохицуулалт (Шинэ Зеланд, НВУ-д тодорхой хязгаарын дотор зөвшөөрдөг) байхгүй боловч энэхүү хандив дээрх улсуудад томоохон аюул дагуулах түвшинд байгаа зүйл алга байна. НВУ-д Лакшми Миттал (Энэтхэгийн ган үйлдвэрлэгч), Беар Корпорэт Сервис (Лорд Ашкрофттай ойр холбоотой байсан) гэх корпорацууд Хөдөлмөрийн болон Консерватив намуудад тус тус хандив өгч байсан. Эдгээр болон бусад тохиолдлыг хэвлэл мэдээллээр байнга шүүмжилж байсан учир гадаад эх үүсвэрээс хандив авах явдлыг хатуу хязгаарлахад хүрсэн.⁷⁵

Төрийн санхүүжилт

Төрийн дэмжлэг (англофон орнуудад заримдаа “засгийн газрын санхүүжилт”, эсвэл “улсын тусламж” гэж нэрлэдэг) нь санхүүжилтийн нэмэлт, зарим тохиолдолд үндсэн эх үүсвэр болдог. Тухайн үндэстний нөхцөл байдлаас хамаараад энэхүү санхүүжилт нь өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд тус дөхөм болж чадна. Төрийн дэмжлэгийг бэлэн мөнгөөр, эсвэл мөнгөн бус хэлбэрээр олгодог. Аль ч тохиолдолд олгох шалгуур болон хуваарилалтын журам нь улс төрийн өрсөлдөгчдөд шударга хандах явдлыг хангах нь чухал.

Засгийн газрын санхүүжилтийг янз бүрийн арга замаар хуваарилж болно. Өрсөлдөгчдөд ижил хэмжээний тусламж үзүүлэх нь намын үйл ажиллагааг дэмжихэд хамгийн их ашигладаг арга зам юм. Бусад аргад тодорхой (нам, нэр дэвшигчид хөрөнгө мөнгө амжилттай босгосон эсэхтэй төрийн дэмжлэгийг уясан) зардлыг нөхөн олгох, татварын хөнгөлөлт үзүүлэх, хувь тэнцүүлсэн тусламж (энэ нь хандивлагчид, мөнгө босгох ажил зохион байгуулагч нарт түлхэц болдог) өгөх зэрэг багтдаг.

Төрийн шууд бус санхүүжилт

Өнөөгийн ихэнх ардчилсан оронд цахим хэвлэл мэдээлэл ашиглах явдал сонгуулийн сурталчилгааг түгээхэд чухал байр суурь эзлэх болсон. Улс төрийн өрсөлдөгчид ийм цахим сувагтай байх явдлыг Австралид “зохих ёсны гарц” гэж нэрлэдэг бол АНУ-д нийт оролцогч намуудын хувьд “тэгш боломж” гэсэн нэр томьёо ашигладаг. Гэхдээ үнэ төлбөргүй, эсвэл хөнгөлөлттэй нэвтрүүлгийн цаг ямар ч өргөн нэвтрүүлэгчээс гаргуулж болох зохицуулалт энэ хоёр орны алинд нь ч байхгүй.

Канадад сурталчилгааныхаа төлбөрийг төлж чадах, эсвэл чадахгүй (шинэ, жижиг намууд) гэдгээр нь улс төрийн намуудыг ялгаж авч үздэг. Төлбөрийн чадваргүй намууд бүх өргөн нэвтрүүлэгчээс сурталчилгаандаа үнэгүй хоёр минут авах боломжтой. Бусад намд тухайн намын чадал чансаанд тохируулан төлбөртэй цаг хуваарилдаг.

Ирланд, Шинэ Зеланд, НВУ-д цөөн тооны нэр дэвшигчтэй бүх намд нэвтрүүлгийн үнэ төлбөргүй цаг олгодог. НВУ-д олон нийтийн өмчийн сүлжээ (BBC зэрэг) төдийгүй, арилжааны сувгууд үнэгүй цаг гаргах ёстой. Цаг хуваарилах зарчим нь сонгуулиар авсан суудал, нийт саналын тоо, нэр дэвшигчдийн тоо, олон нийтийн дэмжлэгийг нь харуулсан бусад үзүүлэлт (олон нийтийн санал асуулгын дүн, намын гишүүдийн тоо зэрэг)-ийг харгалзан нам тус бүрт тэгш боломж олгохыг зорьдог. Шинэ Зеландад эдгээр үзүүлэлтийг ашигладаг. Намын чадал чансааны янз бүрийн үзүүлэлт нь засгийн болон сөрөг хүчний нам, том болон жижиг нам, тогтсон болон шинэ намд тус тус тэгш шударга хандах явдлыг хангадаг. Зургаан орны алинд нь ч парламентад нэр дэвшигчдэд хэвлэл мэдээллийн цаг үнэгүй, эсвэл хөнгөлөлттэй олгох зохицуулалт байдаггүй ч Ирландад бие даан нэр дэвшигчдэд тодорхой хэмжээний мэдээний цаг олгодог байна.⁷⁶ НВУ-д тойргийнхоо сонгогч нарт нэг удаа үнэгүй захидал явуулах, сонгуулийн уулзалт цуглаанд нийтийн (төрийн) өрөө, байр үнэгүй ашиглах боломжоор парламентад нэр дэвшигч бүрийг хангадаг.

Англофон орнуудаас зөвхөн хоёрт нь нам, нэр дэвшигчид улс төрийн хандив өгсөн татвар төлөгчдөд татварын хөнгөлөлт үзүүлдэг. Австралид татвар төлөх орлогод нь 1,500 хүртэлх австрали доллар (\$1,200)-ын хөнгөлөлт үзүүлдэг бол Канадад 1,155 канад доллар (\$1,000) болон түүнээс дээш хэмжээний хандив өгсөн бол татвараас нь 500 хүртэлх канад доллар хөнгөлдөг. Ирланд, Шинэ Зеланд, НВУ, АНУ-д ямар ч төрлийн, ямар ч хэмжээний улс төрийн хандивт татварын хөнгөлөлт үзүүлэх зохицуулалт байдаггүй.⁷⁷

Төрийн шууд санхүүжилт

Англофоны зургаан ардчилсан оронд бүгдэд нь улс төрийн намуудад төрөөс шууд санхүүжилт олгодог. Гэхдээ санхүүжилтийн нийт хэмжээ, төрөл нь орон болгонд ихээхэн ялгаатай. Австралид намууд сонгуулийн санхүүжилт авдаг боловч түүнийгээ хэрхэн зарцуулсныг тайлагнах албагүй. Ирландын намууд Сонгуулийн хуулийн дагуу жил тутамд Намын удирдлагын тэтгэлэг, Сангийн сайдын санхүүжилт гэсэн хоёр өөр төрлийн санхүүжилт авдаг. Гэхдээ энэ санхүүжилтийг сонгуулийн кампанит ажилд зарцуулахыг хуулиар хориглодог. АНУ-д сонгуультай холбоотой гурван өөр төрлийн дэмжлэг санал болгодог ч зөвхөн намын нэр дэвшүүлэх хурлыг санхүүжүүлэхэд тусламж үзүүлэх заалт нь хэрэгждэг. Шинэ Зеландад парламентын намд байнгын санхүүжилт өгдөг бөгөөд энэ нь намын ерөнхий үйл ажиллагааг л дэмжихээс бус сонгуулийн үйл ажиллагаанд зарцуулахыг илэрхий хорьсон байдаг. Үүн дээр нэмээд зөвхөн сонгуулийн сурталчилгаанд ашиглаж болох кампанит ажлын нэвтрүүлгийн цагт зарцуулах санхүүжилт бас хуваарилдаг аж. Эх газрын Европын стандартын дагуу төрийн дэмжлэг маш бага түвшинд олгодог НВУ-д парламентын хоёр танхимд байгаа зөвхөн сөрөг хүчний намуудын парламентын үйл ажиллагаанд тэтгэлэг өгдөг бөгөөд дээр нь бодлого боловсруулахад зориулж 2 сая фунт стерлинг (\$3.3 сая)-ийн буцалтгүй тусламж үзүүлдэг.⁷⁸ Зөвхөн сөрөг хүчинд олгогддог энэхүү дэмжлэг нь бусад улсын төрөөс үзүүлдэг дэмжлэг дотор онцгой харагдаж байгаа бөгөөд засгийн газрын аппаратыг хянаж байгаа намын давуу талыг тэнцвэржүүлэх гэсэн санаа ажээ.⁷⁹

Канад Улс нь хамгийн өгөөмөр дэмжлэг үзүүлдэг орны нэг билээ. Кампанит ажлын зардлын нөхөн олговрыг нэр дэвшигчдэд (зарцуулалтын хуулийн хязгаарын 50 хувьд) болон намуудад (зарцуулалтын хуулийн хязгаарын 60 хувьд) тус тус олгодог. Бүртгэлтэй таван намд (түүний дотор Блок Квебек болон Ногоонтнууд) улирал тутамд бас төрийн санхүүжилт олгож байна. Гэхдээ энэ тэтгэлгийг үе шаттай багасгасаар 2015 оны дөрөвдүгээр сарын 1-ээр тасалбар болгон зогсоожээ.⁸⁰ Ийм өөр өөр байдлыг нэгтгэн тоймловол:

- Дөрвөн орон (Австрали, Канад, Шинэ Зеланд, АНУ) сонгуулийн үйл ажиллагаанд;
- Гурван орон (Канад, Ирланд, Шинэ Зеланд) намын өдөр тутмын үйл ажиллагаанд тус тус санхүүгийн дэмжлэг үзүүлдэг;
- Санхүүгийн дэмжлэгийг дараах тодорхой зориулалтаар олгодог байна: (1) сөрөг хүчний удирдагчийн парламентын

ажил, томилолт, ажлын албаны зардал, бодлого боловсруулах зардал (НВУ); (2) нэр дэвшүүлэх хурлын зардал (АНУ).

Англофоны 6 оронд бүгдэд нь төрийн санхүүжилт авахад наад зах нь сонгогчдын тодорхой тооны санал авсан байхыг шаарддаг.⁸¹ Канад, Ирланд, НВУ-д жижиг намууд төрийн санхүүжилт авахад хялбар байдаг бол Австрали, Шинэ Зеланд, АНУ-д илүү хүнд байдаг ажээ. Төрийн дэмжлэг авсан саналын хувь хэмжээгээр, эсвэл ижил тэгш хуваарилдаг. Ирландад бүх намд ижил хэмжээгээр суурь дэмжлэг өгч, үлдэгдэл хэсгийг авсан саналтай нь хувь тэнцүүлэн хуваарилдаг. АНУ-д 2012 оны сонгуулийн дараа үйлчлэхээ больсон тогтолцоогоор бол засгийн газрын дэмжлэг нь ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчид анхан шатны сонгуулиар цуглуулсан жижиг хандивын хэмжээтэй нь хувь тэнцүүлэн олгодог байжээ.

Төрийн дэмжлэгийн түвшнийг харьцуулахын тулд Хүснэгт 8.1-д тухайн хуваарилалтын жилийн дундаж, жил тутмын нийт дүн, нэг сонгогчид ногдох улсын нийт дэмжлэг (ам.доллар)⁸²-ийг жагсаалаа. Төрийн дэмжлэгийн нэршил, зорилго нь зургаан оронд ялгаатай учир олгосон янз бүрийн дэмжлэгийг “А, Б, В” гэж тэмдэглэв.

Хүснэгт 8.1. Англофоны ардчилсан орнууд дахь төрийн шууд санхүүжилтийн түвшин

Улс	А	Б	В	Нийт дэмжлэг	Нэг хүнд ногдох жилийн дэмжлэг (\$)
	Сая \$ жил тутамд				
Австрали ⁸³	40.07	Байхгүй	Байхгүй	40.07	2.47
Канад ⁸⁴	21.45	29.5	22.41	73.36	2.68
Ирланд ⁸⁵	8.5	6.18	Байхгүй	14.68	4.17
Шинэ Зеланд ⁸⁶	11.16	2.27	Байхгүй	13.47	4.13
НВУ ⁸⁷	9.86	0.49	2.34	12.69	0.26
АНУ ⁸⁸	1.04	36.57	42.05	79.66	0.33

Эх сурвалж: Австралийн Сонгуулийн Комисс, Канадын Сонгуулийн Ерөнхий Комисс, Ирландын Төрийн албаны стандарт хариуцсан Комисс, НВУ-ын Сонгуулийн Комисс, АНУ-ын Холбооны Сонгуулийн Комиссын вэбсайт дахь тоон мэдээлэл

Дээрх тоон мэдээллээс харвал, тухайн орны хэмжээ улс орнуудын харьцуулалтад ихээхэн нөлөө үзүүлж байна. Нэг сонгогчид ногдох үзүүлэлтээр харахад, Канад дундаж оронд орж, харин жижиг орнууд болох Ирланд, Шинэ Зеланд намууддаа илүү өгөөмөр ханддаг нь харагдав.

Орлогод эзлэх төрийн дэмжлэгийн хувь хэмжээ

Англофоны зургаан орон дотроос хувь этгээдийн болоод төрийн санхүүжилтийн хооронд зөрүү өндөртэй орон нь Канад Улс ажээ. Хоёр удаагийн судалгаагаар гол дөрвөн намын авсан төрийн санхүүжилт 2006 болон 2008 онуудад дунджаар нийт орлогынх нь 55 ба 70 хувийг тус тус эзэлж байжээ. Гэхдээ энэ тооцоонд татварын хөнгөлөлтийн хэмжээг оруулаагүй учраас бодит тоо ихээхэн өндөр байх магадлалтай.⁸⁹ Төрийн санхүүжилт Ирландад бас өндөр байдаг бөгөөд улс төрийн намууд нь төрийн санхүүжилтээс ихээхэн хамааралтай буюу нийт орлогынх нь 70 орчим хувь гэсэн тооцоо бий.⁹⁰

Шинэ Зеландад 1996 оноос хэвлэгдэж эхэлсэн тоон мэдээллээс авч үзэхэд тэр үед улс төрийн намуудын нийт зарцуулалтын 18 хувийг сурталчилгаанд зориулж олгодог “нэвтрүүлгийн тэтгэлэг” эзэлж байжээ.⁹¹ Саяхнаас нэвтрүүлсэн парламентын намуудын сан хөмрөг гэх санаачилгын үр дүнд намын орлого дахь төрийн санхүүжилтийн хувь хэмжээ одоо ихээхэн нэмэгдсэн байх учиртай.⁹²

Дээр дурдсанчлан, Австралийн төрийн шууд санхүүжилт зөвхөн сонгуулийн кампанит ажилд зориулагддаг. Тус улсын намуудын санхүүжилтийн төрөөс хамааралтай байдал харьцангуй хэлбэлзэж байдаг нь үүнтэй холбоотой ч байж болох юм. Жишээ нь, сонгууль болсон 1996, 1998 онуудад намын үндсэн орлогод төрийн санхүүжилтийн эзлэх хувь 35 байсан бол сонгуулийн бус жилүүд болох 2002-2003 онд татварын хөнгөлөлт зэрэг шууд бус санхүүжилтийг оруулан 17 хувь байжээ.⁹³ 2007 онд намын нийт орлогод төрийн санхүүжилтийн эзлэх хэмжээ 25 хувь байсан байна.⁹⁴

НВУ-д 2012 онд Төлөөлөгчдийн танхим (‘Short Money’) болон Лордын танхим (‘Cranborne Money’) дахь сөрөг хүчинд жил тутам олгодог санхүүгийн дэмжлэг дээр Бодлого боловсруулах тэтгэлгийг нэмж тооцвол, төрийн санхүүжилт нь улс төрийн бүх намын хүлээн авсан хувь этгээдийн хандивын 28 хувьтай тэнцүү байсан.⁹⁵ НВУ-ын тогтолцоо нь бусдаас өөр бүтэцтэй ба засгийн эрхэн дэх хамгийн том нам (Консерватив Нам)-ын хувьд төрийн санхүүжилт 2012 оны нийт орлогынх нь өчүүхэн хэсгийг эзэлсэн байхад түүний эвслийн түнш болох Либерал Ардчилсан Намын хувьд орлогынх нь томоохон хувийг бүрдүүлж байжээ. Сөрөг хүчний хамгийн том нь болох Хөдөлмөрийн намын хүлээн авсан төрийн санхүүжилт нь түүний хувь этгээдийн хандивын хэмжээний бараг тал хувьтай тэнцэж байв (7,378,958 фунт стерлинг (\$12,050,000)-ийн төрийн санхүүжилт 12,036,055 фунт стерлинг (\$19,660,000)-ийн хувийн хандив).⁹⁶

АНУ-д төрийн санхүүжилт өчүүхэн бага байдаг. Холбооны Сонгуулийн Комисс (FEC)-ын тоо мэдээгээр 2012 онд улс төрийн нам, ерөнхийлөгчийн болоод Конгрессын нэр дэвшигчид, Улс төрийн үйл ажиллагааны хороодын босгосон хувь этгээдийн хандив нийлээд 5.8 тэрбум ам.доллар болсон байна. Төрийн санхүүжилтийг зөвхөн гол намуудын нэр дэвшүүлэх хурлын ажиллагаанд олгосон ба энэ тоо 36 сая ам.доллар буюу тухайн жилд босгосон хандивын ердөө 0.6 хувьд хүрчээ.⁹⁷

Жендерийн үр дагавар

Энэ бүлэгт авч үзсэн орнууд бүгд өндөр хөгжилтэй ардчилсан улс боловч улс төрийн оролцоон дахь жендерийн тэгш байдал нь гялалзсан жишээ болж чадахгүй байна. Зөвхөн Шинэ Зеланд л НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгмийн зөвлөлөөс 1990 онд тавьсан гишүүн орнуудын парламентад эмэгтэйчүүд дор хаяж 30 хувийн төлөөлөлтэй болох ёстой гэсэн богино хугацааны зорилтыг хангаж чаджээ. Энэ хүрээнд Ирланд болон АНУ дэлхийн дунджаас ч доогуур байна.

Зургаан орны тавд нь нэр дэвшигчдийн доторх жендерийн тэгш байдлыг хөхиүлэн дэмжих төрийн бодлого, эсвэл нам дотроо жендерийн тэгш байдлыг хангах санхүүгийн хөшүүрэг аль аль нь байхгүй. Зөвхөн Ирландад л намаас нэр дэвшигчдийн дор хаяж 30 хувь нь эмэгтэй, эсрэгээр бас 30 хувь нь эрэгтэй биш бол тэдний төрийн татаасыг 50 хувиар хасах хуулийн заалттай.⁹⁸ Ийм зохицуулалт нэвтрүүлснээс хойш ерөнхий сонгууль болоогүй учир түүний үр нөлөөг харахад эрт байна.

Түүнчлэн Ирландын намууд төрийн дэмжлэгийг янз бүрийн тусгай зорилгод, түүний дотор (илүү ерөнхий зүйлүүдээс гадна) залуучууд, эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог дэмжихэд зарцуулах ёстой байдаг.⁹⁹ Гол гурван намын гаргасан 2011 оны тайланд дурдсанаар, Фианна Фаил (Fianna Fail) нам тус зорилгод 7,500 евро (\$8,500) зарцуулсан бол Фине Гаел (Fine Gael) нам ердөө 152 евро (\$170) хүрэхгүй мөнгө дээрх зорилгоор зарцуулсан байна. Хөдөлмөрийн нам нь ихээхэн ялгаатай байсан бөгөөд 61,107 евро (\$69,000)-г эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжихэд зарцуулжээ. Гэхдээ энэ мөнгөний дөрөвний гурав шахмыг нь “цалин хөлс, урамшуулалд” зориулсан.¹⁰⁰

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зарцуулалт

Орчин үеийн ардчилсан оронд төрийн албан тушаалтныг сонгоход намууд, эсвэл тэдний нэр дэвшигчид сонгуулийн кампанит ажил явуулах шаардлагатай байдаг. Заримдаа намаас нэр дэвшүүлэх хүнийг (ялангуяа Хойд Америкт), эсвэл намын удирдагчийг (ялангуяа Канадад) сонгох ажиллагаа өндөр зардалтай болдог. Намын төв болон орон нутгийн байгууллагын үйл ажиллагааны зардлыг ч мөн тоомсорлохгүй байхын аргагүй. Учир нь байнгын ажиллагаатай, орон тооны ажилтнууд бүхий намын төв болоод орон нутгийн байгууллагыг санхүүжүүлэх явдал олон оронд санхүүгийн хувьд дарамт болсоор байна. Гэхдээ олон түмний нүдэнд улс төрийн нам нь ямар нэг байдлаар сонгуулийн кампанит ажил зохион байгуулдаг төдий л харагддаг. Ерөнхийдөө улс төрийн зарцуулалтын түвшин, чиг хандлага нь олон нийтийн авч хэлэлцдэг асуудал болсон бөгөөд үр дүнд нь зарцуулалтын хязгаар нэвтрүүлэх болсон.

Зарцуулалтын хязгаар

Австралид намын болон нэр дэвшигчийн зарцуулалтад хязгаар тогтоогоогүй. АНУ-д ч мөн хуульчилж зардлын дээд хэмжээ байхгүй. АНУ-ын Дээд Шүүх 1976 онд *Buckley v. Valeo* маргааныг авч хэлэлцээд гаргасан шийдвэрийн дараа төрийн дэмжлэг авахаар өргөдөл гаргасан ерөнхийлөгчид нэр дэвшигчид зарцуулалтдаа сайн дурын хязгаар тогтоохоор болсон. Гэвч Ерөнхийлөгчид нэр дэвшсэн ганц ч хүн 2008 оноос хойш төрийн дэмжлэг авах хүсэлт гаргаагүй учир энэ шийдвэрийг ямар нэг практик үйлчлэлгүй гэж олон хүн үзэх болсон. Ирландад зөвхөн нэр дэвшигчийн сонгуулийн сурталчилгаанд зарцуулалтын хязгаар тогтоосон. Нэр дэвшигч тус бүрт тавих хязгаарлалт тойргийн хэмжээнээс хамаардаг бөгөөд гурав, дөрөв, эсвэл таван суудлын дунд ч хязгаарлалт тогтоож болдог. Харин сонгуулийн сурталчилгаанд улс төрийн намуудын нэмэлт зарцуулалтад хязгаар тавиагүй. Бусад гурван оронд нам болон нэр дэвшигчийн кампанит ажлын зарцуулалтад хязгаар тогтоосон байдаг.¹⁰¹ Канад болон Ирландад¹⁰² хязгаарлалтын хэмжээг инфляцын түвшинтэй уялдуулан автоматаар шинэчилдэг ажээ. Улс орон бүр сонгуулийн тойрог, хэмжээгээрээ адилгүй учир хуулиар тогтоосон хязгаарлалтыг харьцуулж болох тоон мэдээлэлд хувиргах шаардлагатай болно (Хүснэгт 8.2-ыг харна уу).

Хүснэгт 8.2. Нам, нэр дэвшигчийн зарцуулалтын хязгаар (ам.доллар)¹⁰³

	Нам	Нэр дэвшигч	Нам	Нэр дэвшигч
	(дээд хэмжээ)	(дундаж)	(жагсаалтад байгаа сонгогч нэг бүрт дунджаар)	(жагсаалтад байгаа сонгогч нэг бүрт дунджаар)
АНУ	Хязгааргүй	Хязгааргүй	Хязгааргүй	Хязгааргүй
Австрали	Хязгааргүй	Хязгааргүй	Хязгааргүй	Хязгааргүй
Ирланд	Хязгааргүй	39,000	Хязгааргүй	0.53
Канад	15,000,000	66,400	0.62	0.84
Шинэ Зеланд	1,930,000	17,000	0.63	0.39
НВУ	31,850,000	18,540	0.70	0.26

Шинэ Зеландад сонгуулийн зарцуулалтад тооцогддоггүй зарим тодорхой зардлууд, тухайлбал санал асуулга явуулах, томилолт, зөвлөх үйлчилгээний хөлс гэх мэтийг зарцуулалтын хязгаарын хэмжээнд хамааруулдаггүй. Энэ байдлыг дээрх харьцуулалтад авч үзээгүй болно.¹⁰⁴ Канад, Шинэ Зеланд, НВУ дахь намын зарцуулалтын хязгаар үндсэндээ ойролцоо боловч сонгуулийн тойрогт зарцуулах мөнгөний хэмжээ хязгаарын хувьд ихээхэн ялгаатай. НВУ-ын хязгаар хамгийн бага түвшинд байгаа бол Канадынх хамгийн өндөр. Энэ нь хүн амын нягтаршил НВУ-д Канадынхаас хамаагүй их (дунджаар болон хөдөөгийн тойргийн хэмжээгээр) байгаагаас хамаарсан байх талтай.

Бодит зарцуулалт

Уламжлалаараа Хойд Америкийн улс төрийн соёл нь кампанит ажилд чиглэсэн байдаг бөгөөд ийм байдал Австрали, Шинэ Зеланд, Ирланд, НВУ-д ч бас ажиглагдаж байна. Иймээс намууд кампанит ажлын үеэр олон нийтийн дунд илүү идэвхтэй болж, улс төрийн санхүүжилт гэсэн нэр томьёо сонгуулийн санхүүжилтээр солигддог. Өөрөөр хэлбэл, мөнгийг сонгуулийн үр дүнд нөлөөлөхөд зарцуулж эхэлдэг. Тэгэхээр улс төрийн намуудын зарцуулж байгаа мөнгөний дийлэнх нь сонгуулийн зардалд явдаг гэсэн үг үү?

Зарцуулалтын төрлүүд

АНУ-ын ерөнхийлөгчийн тогтолцоонд улс төрийн намууд бараг л кампанит ажлын машин болчихдог бол парламентын засаглалтай бусад таван оронд намууд бодлогоо тодорхойлох зэрэг өөр чухал үүрэгтэй ажилладаг. АНУ дахь сонгуулийн сурталчилгааг гол төлөв

нэр дэвшигчид, тэдний тусгай баг зохион явуулж, сонгогч олонд хүрэх зорилгоор хэвлэл мэдээллийн төлбөртэй сурталчилгааг эрчимтэй ашигладаг. АНУ-ын 2012 оны ерөнхийлөгчийн сонгуулиар кампанит ажлын нийт зардлын 55 гаруй хувийг хэвлэл мэдээлэлд зарцуулсан гэх тооцоо байна.¹⁰⁵ Австралид мөн адил арилжааны телевизийн сурталчилгаа намуудын төсөвт хүндхэн тусдаг.

Бусад дөрвөн оронд арилжааны сувгаар сурталчилгаа хийх зардал хамаагүй бага бөгөөд түүний учир нь нэвтрүүлгийн цагийг үнэ төлбөргүй, эсвэл хөнгөлөлттэй олгодог (НВУ-д нам, нэр дэвшигчдэд телевиз, радиогоор төлбөртэй сурталчилгаа явуулахыг хориглосон байдаг). Хэвлэл мэдээллийн янз бүрийн хэрэгслийг ашиглах явдал цаг хугацааны явцад өөрчлөгдөж ирсэн. Сонин болон радио ач холбогдлоо алдаж байгаа бол телевиз нэг хэвэндээ, харин интернэтийн хэрэглээ өсөж байна.¹⁰⁶

Зургаан оронд бүгдэд нь улс төрийн намууд байнгын ажиллагаатай холбооны, эсвэл үндэсний төв байртай. Өдөр тутмын болон кампанит ажлын зарцуулалтын харьцаа олон нийтийн ойлголттой тэр бүр нийцээд байдаггүй. Зөвхөн АНУ-д л улс төрийн зарцуулалтын дийлэнх хэсэг сонгуулийн ажилд зориулагддаг. Ийм зарцуулалт Австралид бас харьцангуй өндөр байна. НВУ-д байнгын ажиллагаатай намын төв оффисын урсгал зардал тэдний кампанит ажлынхаас давж гардаг. Канад, Ирланд, Шинэ Зеландад намын төв байгууллагуудын өдөр тутмын үйл ажиллагаа сүүлийн хэдэн арван жилд нэмэгдүүлсэн бөгөөд үүнийг дагаад төсөв нь бас өөрчлөгдсөн.¹⁰⁷ Институцийн бүтцүүд ажиллуулах зардал намын сан хөмрөгт хүнд ачаа болсноор түүнийг кампанит ажлын үлдэгдэл мөнгөөр санхүүжүүлэх боломжгүй болжээ. Тиймээс эдгээр гурван орны улс төрийн намууд өдөр тутмын үйл ажиллагааныхаа зардалд төрийн санхүүжилт авах болсон байна.

Канад болон Ирландад цалин хөлс, тэтгэмж нь намын төв байгууллагын жилийн төсвийн гуравны нэг орчмыг эзэлдэг бол НВУ-д энэ нь талаас эхлэн гуравны хоёр хүртэлх хэмжээнд хэлбэлзэж байна.¹⁰⁸ Байнгын ажиллагаатай намын байгууллагууд түрээс, цахилгаан, техник хэрэгсэл, тоног төхөөрөмж, бичиг цаас, харилцаа холбооны зардал (шуудан, утас) гэх мэтээр оффисын хэрэглээнд ихээхэн мөнгө зарцуулдаг. Намын орон тооны ажилтнууд нь АНУ-д түр ажиллагсад тооцогддог (НВУ-д тоо нь цөөрч байгаа) бол англофоны нийт ардчилсан оронд улс төрийн намууд төв байгууллагынхаа ажилтнуудын тоог нэмэх болжээ.¹⁰⁹ Дээр нэрлэсэн зүйлүүдтэй харьцуулахад судалгаа (санал асуулга, чиглэсэн зорилготой судалгаа) хийх, мэргэжлийн экспертүүд

(хуульч, аудитор, зөвлөх) ажиллуулахад гаргасан зарцуулалт бага байна. Гэхдээ зохицуулалтын дэглэм, кампанит ажлын технологи улам сайжрах тусам дээрх зарцуулалт өсөх нь дамжиггүй.

Зарцуулалтын түвшин

АНУ-ын олон ажиглагч өөрийн орны улс төрд зарцуулагдаж буй мөнгөний хэмжээ сая сая, сүүлийн үед бүр тэрбум, тэрбум доллароор өсөж байгааг гайхширан, тус улсад улс төрийн зарцуулалт огцом хурдацтай нэмэгдэж байна гэж дүгнэдэг.¹¹⁰ Гэхдээ сүүлийн 60 жилд сонгуулийн насны хүн амын тоо, хэрэглээний үнэ, дундаж орлогын өсөлттэй¹¹¹ харьцуулахад улс төрийн зарцуулалт тэдний үзэж байгаагаас хавьгүй бага өссөн.

АНУ-ын ерөнхийлөгчийн 1972, 1980, 1988 болон 1992 оны сонгуулийн жилүүдэд (ДНБ-ийн өсөлтөд харгалзуулан тооцсоноор)¹¹² холбооны түвшний бүх нэр дэвшигч буюу ерөнхийлөгч, Төлөөлөгчдийн танхим, Сенатад зарцуулсан нийт мөнгө нэг хүнд ногдох хэмжээгээр 3.23-3.28 ам.доллартой тэнцэхээр байна¹¹³. Хүснэгт 8.3-т ерөнхийлөгчийн сүүлийн дөрвөн сонгуульд гаргасан зардлыг нарийвчлан үзүүлээ. Үүнээс харвал, ДНБ-ийн өсөлтөд харгалзуулан тооцсон нэг хүн амд ногдох зардал 2000 оноос 2012 он хүртэл бараг гуравны нэгээр өсжээ. Гэхдээ эдгээр сүүлийн дөрвөн сонгуулийн зарцуулалтад хүн ам, ДНБ-д орсон өөрчлөлтийг оруулж тооцвол 2012 оны дүн 1972 оныхоос тийм ч их зөрүүтэй биш байна.

Хүснэгт 8.3. 2000 оноос хойших АНУ-ын холбооны сонгуулиудын кампанит ажлын зарцуулалт

Он	Холбооны бүх нэр дэвшигчийн өмнөөс гаргасан нийт зарцуулалт	Сонгуулийн насны хүн ам	Нэг хүнд ногдох нэрлэсэн зарцуулалт (\$)	ДНБ-ийн өсөлтөд харгалзуулсан нэг хүнд ногдох зарцуулалт (\$)
2000	3.812 тэрбум	214.0 сая	17.81	2.64
2004	4.273 тэрбум	222.0 сая	19.25	2.81
2008	4.869 тэрбум	213.4 сая	22.82	3.33
2012	5.765 тэрбум	240.9 сая	23.93	3.49

Эх сурвалж: АНУ-ын Холбооны Сонгуулийн Комисс (FEC)-ын тоо мэдээ

1972 онд Канадын холбооны түвшний намуудын нэг иргэнд ногдох зардал 1.01 канад доллар (\$0.90) байсан бөгөөд улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаарх тухайн үеийн нэртэй эксперт “түүхэн дэх хамгийн үнэтэй сонгууль боллоо”¹¹⁴ гэж дүгнэж байсан. Гэтэл 1984

онд мөн дээрх өрсөлдөгчид нэг иргэнд 2.36 канад доллар (\$2.09) ногдох мөнгө зарцуулжээ.¹¹⁵ Шинэ өрсөлдөгчид нэмэгдсэн 1993 онд (Шинэчлэлийн Нам, Блок Квебек Нам орж ирсэн) нэг хүнд ногдох сонгуулийн зардал 1.84 канад доллар (\$1.63), харин 1997 онд 1.71 канад доллар (\$1.52) болжээ.

НВУ-ын гурван гол намын төв байгууллагууд 1974 онд (сонгууль хоёр удаа болсон), мөн 1983, 1992 онуудад (сонгууль нэг удаа болсон) нэг иргэнд 0.34 фунт стерлинг (\$0.56) зарцуулж байжээ. Харин 1997 оны сонгуулийн жилд нэг хүнд ногдох зардал 0.44 фунт (\$0.72) болж өсжээ.¹¹⁶ Сүүлийн үеийн сонгуулиудын зардлын тоо мэдээ илүү сонирхолтой гарсан байна. Нэрлэсэн утгаар, нийт намын зарцуулалт 2001 онд 25 сая фунт (\$41 сая) байсан бол 2005 онд 40 сая фунт (\$65 сая) болж өссөн бөгөөд харин 2010 онд 30 сая фунт стерлинг (\$49 сая) болж буурчээ.¹¹⁷

Дээр сонгож иш татсан тоо мэдээнээс ямар дүгнэлт хийж болох вэ? Намууд, нэр дэвшигчид баруун солгойгүй мөнгө цацах болсон байж магадгүй юм. Гэхдээ эмпирик үнэлгээгээр хоёр гол дүгнэлт хийж болохоор байна. Зардал шулуун шугамаар өсөж байгаа хандлага харагдсангүй. Мөн эдийн засгийн өсөлтийн үзүүлэлтүүдийг харгалзан тооцвол сонгуулийн зарцуулалтын өсөлт аюулын харанга дэлдэх хэмжээнд биш болох нь харагдаж байна.

Санхүүжилт орж ирэхгүй бол нам, нэр дэвшигчид тэгж их мөнгө зарцуулах болов уу? гэдгийг бас бодож үзэх хэрэгтэй. Тиймээс олон нийтийн анхаарал их татаад байгаа улс төрийн зарцуулалт гэхээсээ илүү улс төрийн намын орлого нь гол асуудал байж магадгүй. Улс төрийн санхүүжилтийг өөгшүүлээд байгаа хайр найргүй мөнгө цацах (“мөнгөөр хөөцөлдөх”) явдлыг зогсоохын тулд шинэчлэгчид кампанит ажлын сан хөмрөгт орж байгаа мөнгөний урсгалд хяналт тавихыг зорих нь зүйтэй болов уу.

Саяхны нэг судалгаагаар, Ирланд болон Канад улсууд сонгуулийн зарцуулалтын хэмжээгээрээ АНУ-аас их, харин Австрали, НВУ нэлээд бага байна гэж дүгнэжээ.¹¹⁸ Гэхдээ англофоны ардчилсан орнууд судалж үзсэн 18 улсын доод хагаст жагсаж байна. Улс төрийн санхүүжилтийн хэмжээгээр Франц, Герман, Швед, Япон, Мексик болон Израил тэднийг давж гарчээ.¹¹⁹

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах нь

Англофоны ардчилсан орнуудын зохицуулалтын тогтолцоо нь улс төрийн санхүүжилтийг тодорхой хэмжээгээр ил тод байлгах (нам,

нэр дэвшигчдийн тайлагнал, хандивлагчдын талаарх мэдээллийг ил болгох)-ыг шаарддаг. Мөн янз бүрийн хориг, хязгаарлалт тогтоож, тэдгээрийг сахин мөрдөхгүй бол ногдуулах шийтгэлийг зааж өгчээ. Улс төрийн санхүүжилтийн журмыг сахиулах нь хяналтын байгууллага болон төрийн бусад янз бүрийн институцийн эрх үүрэгт багтсан байна.

Хяналтын байгууллага

Зургаан орны гуравт нь сонгууль зохион байгуулдаг агентлаг нь давхар санхүүгийн тайлан хүлээн авч, хяналт тавих үүрэг хүлээдэг аж. Эдгээр нь Австралийн Сонгуулийн Комисс (AEC), Канадын Сонгуулийн Ерөнхий Комиссарын газар (Elections Canada), Шинэ Зеландын Сонгуулийн Комисс (ECNZ) юм. Нөгөө гурван оронд нь нам болон нэр дэвшигчийн санхүүгийн асуудал эрхэлсэн боловч сонгууль зохион байгуулах үүрэг хүлээдэггүй тусдаа институцууд байдаг. Ирландад Төрийн албаны стандарт хариуцсан комисс, НВУ-д Сонгогчдын комисс (ECUK), АНУ-д Холбооны сонгуулийн комисс (FEC) байна.¹²⁰

Зөвхөн санхүүгийн тайлан хүлээн авах үүрэг хүлээсэн агентлагт нарийн мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, улс төрийн санхүүжилтийн журам зөрчсөн тохиолдолд шийтгэл ногдуулах эрх мэдэл үндсэндээ хязгаарлагдмал байдаг (харин НВУ-ын Сонгогчдын Комиссын эрх мэдлийг 2009 оноос хойш ихээхэн нэмсэн). Энд судалсан бүх орны дээрх агентлагууд шалгах, хянах, мөрдөн шалгах, асуулт тавих, нэмэлт мэдээлэл, тайлбар, баримт материал шаардах эрхтэй. Тэдний зарим нь албан маягт журамлан гаргах, (тодорхой журмыг нарийвчлан тайлбарласан) зөвлөмж өгөх эрхтэй. Гэвч зохицуулалтыг зөрчсөн нь эрүүгийн хэрэгт тооцогдохоор бол тухайн хэрэг, нотолгоо баримтыг цагдаагийн газарт хүлээлгэн өгөх, эсвэл холбогдох прокурор, ерөнхий прокурорт (Department of Justice) шилжүүлэх болдог. Канад, АНУ иймэрхүү зохион байгуулалттай бөгөөд жишээ нь Канадын Сонгуулийн комиссар болон АНУ-ын Холбооны Сонгуулийн Комисс нь иргэний шүүхээр асуудал шийдүүлэх онцгой эрхтэй. Ирланд болон НВУ-д хянан шалгах, аудит хийх эрх мэдлийг нь нарийвчлан тогтоосон байдаг.

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль журмын асуудлаар мөрдөн шалгах, албадан хэрэгжүүлэх, шийтгэл оноох эрх мэдлийн хувьд хяналтын байгууллагуудын бодит нөлөөллийн байдалд эрэмбэ тогтоовол Канад нэгдүгээрт, АНУ хоёрдугаарт, Австрали, НВУ дунд нь, Ирланд, Шинэ Зеланд адагт орохоор харагдаж байна. Шинэ Зеландын 2015 оны сонгуулийн дараа Сонгуулийн Комисс

нь магадлалтай 17 хэрэг, зөрчлийн мэдээллийг (кампанит ажлын санхүүжилтийн холбогдолтой зөрчлийг оролцуулан) цагдаагийн газарт илтгэсэн боловч аль ч хэргээр ял оноогоогүй.¹²¹ Канадын сонгуулийн байгууллага асуудлын нөгөө талын жишээ болох бөгөөд түүнийг хэтэрсэн эрх мэдэлтэй, улс төрийн намуудтай харьцуулахад “аварга том” хүчирхэг институт гэж тодорхойлдог. Үүнээс үүдэн “хянагчийг хэн хянах вэ” гэдэг эртний асуултыг Канадын сонгуулийн байгууллагад тавихад хүрч байжээ.¹²²

Тайлагнах шаардлага

Санхүүжилтийн ил тод байдлын суурь зохицуулалт нь их энгийн. Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчид тайлангаа төрийн эрх мэдэл бүхий байгууллагад тогтмол хүргүүлж, түүнийг нь олон нийтэд ил тавьснаар бүх сонгогч улс төрийн өрсөлдөөний санхүүжилтийн талаар мэдээлэлтэй болох юм. Практикт эдгээр журам ихээхэн ялгаатай байх бөгөөд тайлагнах нэгжүүд нь ч англофон орнуудад өөр өөр байна. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг судлан үзвээс ямар бүлэг, эсвэл ямар хувь этгээд (энэ хэсэгт тайлагнах нэгжүүд гэж нэрлээд байгаа) санхүүгийн тайлан гаргаж өгөх ёстой вэ? гэдгийг тодорхойлоход амаргүй. Энэ байдал нь ерөнхий хяналт хэрэгжүүлэхэд хүндрэл үүсгэж байгаа юм.

Ирландын хууль тогтоомжид ердөө л улс төрийн намууд, нэр дэвшигчид гэж заасан байдаг. Канадын Сонгуулийн хуульд бүртгэлтэй улс төрийн намууд, сонгогчдын холбоод, парламентад нэр дэвшигчид, нэр дэвшихээр өрсөлдөгчид, намын удирдлагад өрсөлдөгчид гэж дурджээ. Австралид холбооны болон мужийн түвшний намууд, тэдний хавсарга байгууллагууд, нам, нэр дэвшигчийн хандивлагчид тайлагнах үүрэг хүлээдэг аж. Харин “хавсарга байгууллагууд” гэсэн тодорхойлолт нь намуудын улс төрийн өрсөлдөөнийг санхүүжүүлж байгаа бүх үйл ажиллагаа, байгууллагыг үнэн хэрэгтээ хамрахаар өргөн ойлголт биш юм.¹²³ Үүнээс гадна Австрали, Канад, Шинэ Зеланд, НВУ-д улс төрийн зардал гаргаж байгаа гуравдагч этгээд холбогдох хяналтын байгууллагад санхүүгийн тайлангаа гаргаж хүргүүлэх шаардлагатай. АНУ-д гуравдагч этгээд Улс төрийн үйл ажиллагааны хороо (РАС) гэж бүртгүүлэх ёстой бөгөөд харин одоо ийм хороодын учир нь олдохгүй олон төрөл болж, тэдний тайлагнах шаардлага, удирдан чиглүүлэх институт нь ч өөр өөр болжээ.¹²⁴

Бүх зургаан оронд намууд болон нэр дэвшигчид санхүүгийн тайлангаа гаргаж өгөх албан үүрэгтэй. Австралид кампанит ажлын санхүүгийн тайлан гаргах албан ёсны загвар байдаггүй бол АНУ-д

сонгуулийн жилд сар тутам санхүүгийн тайлан гаргах шаардлагатай. Ирланд, Шинэ Зеландын улс төрийн намуудын жил тутам гаргадаг “Хандивын тайлан”-д зарлагыг оруулдаггүй, зөвхөн орлогоо тусгадаг тул улс төрийн намуудын жил бүрийн зарцуулалт олон нийтийн хараа хяналтаас гадуур байдаг. Зөвхөн Британийн хуульд улс төрийн нам, нэр дэвшигч авсан зээлээ тайлагнахыг тодорхой шаарддаг бөгөөд бусад таван оронд улс төрийн нам, нэр дэвшигч өр зээл, үндсэн хөрөнгийн жил тутмын тайлан тэнцэл гаргах үүрэг хүлээдэггүй.¹²⁵ Энэхүү бүлэгт авч үзэж анализ хийсэн бүх оронд санхүүгийн дээрх тайлангууд нь хяналт шалгалтын байгууллагуудын албан ёсны цахим хуудсанд байнга нээлттэй байдаг.¹²⁶

Мэдээлэл ил болгох шаардлага

Мэдээллийг ил тод болгох нь эдийн засгийн ашиг сонирхол, улс төрчдийн хооронд нууцлаг солилцоо явагдах боломжийг багасгадаг.¹²⁷ Зургаан оронд бүгдэд нь “Хандивлагчдын тайлан”-гаар улс төрийн хандивлагчдыг олон нийтэд ил болгохыг шаарддаг ба уг тайланг

Бүх зургаан оронд жижиг хандивлагч хувь хүний нууцыг хамгаалах, нөгөө талаас тайлагнах үүрэгтэй этгээдийн техник ажиллагааны ачааллыг багасгах зорилгоор жижиг хандивыг тайлагнах босго тавьсан байна.

сонгуулийн дараа, эсвэл зарим нь хандив хүлээн авснаас тодорхой цаг хугацааны дараа хяналтын байгууллагад хүргүүлж байх ёстой.

Мөн бүх зургаан оронд жижиг хандивлагч болох хувь хүний нууцыг хамгаалах, нөгөө талаас тайлагнах үүрэгтэй этгээдийн техник ажиллагааны ачааллыг

багасгах зорилгоор жижиг хандивыг тайлагнах босго тогтоожээ. Гурван орон (Ирланд, Шинэ Зеланд, НВУ)-д дээрх босгыг нэр дэвшигчдийн хувьд бага, намуудын хувьд өндрөөр тогтоосон. Харин Австрали, Канад, АНУ-д дээрх шиг ялгаж авч үзээгүй байна. Тайлагнах босгыг хамгийн өндрөөр тогтоосон нь (тиймээс хамгийн доод түвшний ил тод байдал) Шинэ Зеланд (15,000 шинэ зеланд доллар (\$10,000)), Австрали (11,900 австрали доллар (\$9,200)), НВУ (5,000 фунт стерлинг (\$8,200)) байна. Эсрэгээрээ, хамгийн багаар тогтоосон нь Канад (200 канад доллар (\$180)), АНУ (200 ам.доллар) ажээ. Ирланд дахь намын хандивын тайлагнах босго (5,079 евро (\$5,800)) нь дундаж орчимд байгаа хэдий ч Хойд Америкийнхаас хавьгүй өндөр байна.

Австрали Улсын хуулиар хандив цуглуулах төлөөний байгууллага ажиллуулахыг намуудад зөвшөөрдөг бөгөөд энэ нь мэдээллийг

ил болгох ажлыг үр дүн муутай болгодог.¹²⁸ Ил болгох цаг хугацаа нь ч мөн асуудалтай. Улс төрийн намууд ердөө жилд нэг удаа санхүүжилтийн мэдээллээ ил болгох ёстой бөгөөд тэрхүү тайланг нь санхүүгийн жил дууссанаас хойш долоон сарын дараа л сая нэг нийтэлдэг. Бас нэр дэвшигч, гуравдагч этгээд зөвхөн сонгууль болгоны дараа тайлагнах ёстой.¹²⁹ Ил тод байдал Ирландад ч бүрхэг байгаа бөгөөд ил зарласан хандивлагчдын тоо, тэдний өгсөн хандивын хэмжээ намын орлогын өнөөгийн түвшнийг илэрхийлж чадахгүй байна.¹³⁰ Шинэ Зеландад хандивлагчийн мэдээллийг хэд хэдэн замаар буюу хуурамч байгууллага, өөр бусдын нэрээр буюу “нүүрээ нуусан” хандивлагчийн мэдээллийн дор нууцалж болдог. 1996-2002 онд тус улсын тайлагнасан нэр хаяггүй хандивын хэмжээ дунджаар бүр гурав дахин нэмэгдсэн.¹³¹ АНУ-д жижиг хандивыг багцалж бөөнддөг, корпорацууд хандив өгдөг, хараат бус зарцуулалт хийх Улс төрийн үйл ажиллагааны хороод (SuperPACs) ажилладаг учраас хэвлэл мэдээллийнхэн, иргэний нийгмийнхэн нухацтай эрэн сурвалжлахгүй бол жинхэнэ хандивлагч нь хэн болох, улс төрийн хандив эцэстээ ямар нөлөө үзүүлж байгааг үнэлж дүгнэх боломжгүй. Англофоны тогтсон ардчилалтай дээрх орнуудаас зөвхөн Канад л улс төрийн санхүүжилтийг найдвартай ил болгох зохицуулалттай ба НВУ тэр зүгт удаалан явж байна.

Нягтлан тогтоох, хууль хэрэгжүүлэх

Австралийн Сонгуулийн Комисс (AEC), НВУ-ын Сонгогчдын Комисс (ECUK), АНУ-ын Холбооны Сонгуулийн Комисс (FEC) нь хянан шалгах ажиллагаа хийгдсэний дараа энэ талаарх тодорхой мэдээллийг өөрийн албан ёсны цахим хуудсандаа тавьдаг бол Канадын хяналт шалгалтын байгууллага энэхүү ажиллагааныхаа талаарх мэдээллийг ил болгодоггүй. Ирландын Төрийн албаны стандарт хариуцсан Комисс хот суурин газар, сум дүүргийн хэмжээний сонгуулийн хэргийг хянан шалгасан мэдээллээ ил болгодог хэдий ч үндэсний түвшний сонгуулийн хэргийг хянан шалгасан тохиолдлын талаар мэдээлээгүй байна.¹³² Шинэ Зеландын Сонгуулийн Комисс хянан шалгах үйл ажиллагаа явуулдаггүй, харин гарсан хэргийг цагдаад шилжүүлж, зөвхөн шүүхэд очсон хэргийн талаар л мэдээлдэг.

Зургаан оронд бүгдэд нь их хэмжээний мөнгөн торгууль ногдуулах, шоронд хорих ялыг прокурорын дүгнэлтээр, шүүхийн шийдвэрээр оноодог. АНУ-ын хуулиар “зориудаар, мэдсээр байж” хэрэг үйлдсэн бол буруутгагдаж буй этгээдийн энэхүү үйлдлийг прокурор нь шүүх дээр нотлох шаардлагатай болдог. Хуульдаа 2003, 2006 онд

нэмэлт өөрчлөлт оруулсны дараа Канадын хууль сахиулах ажиллагаа дээшилсэн гэсэн мэдээлэл бий.¹³³

Мөрдөн шалгах нөхцөл байдлыг нэгтгэн дүгнэвэл Австрали, Шинэ Зеландад хуулийн хийдэл ихтэй зохицуулалтаас үүдэн хууль сахиулах, хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах ажиллагаа улс төр дэх мөнгөний урсгалд дорвитой нөлөө үзүүлж чадахгүй байна. 2005 онд Шинэ Зеландын гол хоёр нам ямар ч шийтгэл хүлээлгүйгээр зарцуулалтын хуулийн хязгаарыг хэтрүүлсэн.¹³⁴ АНУ-д албан ёсны хууль сахиулах ажиллагаа нь “үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө”-гөөр хязгаарлагдаж, түүнээсээ илүү гарч чаддаггүй. Ирландад хяналт шалгалтын байгууллага нь бүх “том загас”-ны хандивын хажуугаар нүд аниад өнгөрдөг.¹³⁵ Эндээс харвал Канад, НВУ хоёр л улс төрийн санхүүжилтийн бодит байдалд ямар нэг нөлөө үзүүлж чадахаар харагдаж байна. НВУ-ын Сонгогчдын Комисс (ECUK) саяхнаас өөрийн мандатыг эргэн харж, авч нэвтрүүлэх үлгэр жишээ загвар эрэлхийлж байгаа бөгөөд харин Канадын Сонгуулийн Ерөнхий комиссарын газар (Elections Canada) мониторингийн үүрэг, хянан шалгах мандатаа байнга нэмэгдүүлж (магадгүй хэтрүүлж) байгаа шүүмжлэлд өртөөд байна.¹³⁶

Анхлан харахад, англофоны орнуудын хууль тогтоомж нь өргөн хүрээний, уян хатан хариуцлагын арга хэмжээнүүд тогтоож өгсөн¹³⁷ мэт боловч тэдгээр нь гаргасан зөрчилд хувь тэнцүүлсэн, үр нөлөөтэй биш байна. Зарим тохиолдолд торгуулийн хэмжээ дэндүү бага (Австралид зарим зөрчлийн торгууль 1,000 австрали доллар (\$760) байх жишээтэй), эсвэл хэт их өндөр (Шинэ Зеландад 100,000 шинэ зеланд доллар (\$69,000)) байна. Хэдийгээр англофоны бүх орон төрийн шууд санхүүжилтийг ямар нэг байдлаар олгодог боловч хяналтын байгууллагаас энэхүү санхүүжилтийг бүхэлд нь, эсвэл тодорхой хэсгийг нь торгуулийн журмаар суутган авч үлдэх ямар нэгэн хуулийн заалт байдаггүй.¹³⁸ Тиймээс зөрчил гаргасан этгээдээр хууль албадан сахиулах практик арга зам харагдахгүй байна.

Хоёр орны мэдээллээр, практикт холбогдох агентлагууд нь

Анхлан харахад, англофоны орнуудын хууль тогтоомж нь өргөн хүрээний, уян хатан хариуцлагын арга хэмжээнүүд тогтоож өгсөн¹³⁷ мэт боловч тэдгээр нь гаргасан зөрчилд хувь тэнцүүлсэн, үр нөлөөтэй биш байна.

гаргасан зөрчлийн эсрэг өөр өөр арга хэмжээ авч тэмцдэг ажээ. НВУ-ын Сонгогчдын Комисс тогтмол болон хувьсах хэмжээний мөнгөн торгуулиас гадна хуульд нийцүүлэх явдлыг хангах зорилгоор хууль сахих, нөхөн хэрэгжүүлэх, үйл ажиллагааг нь зогсоох мэдэгдэл

хүргүүлж болдог. Тус Комисс бас зөрчил гаргагчтай хамтран хууль сахиулах арга хэмжээг тохирч болно.¹³⁹ АНУ-д энэхүү тохиролцоог “эвлэрэн зохицох хэлэлцээр” гэж нэрлэдэг. Харьцангуй залуу гэгддэг НВУ-ын Сонгогчдын Комиссын хувьд энэхүү процедур нь хууль хэрэгжүүлэх явдлыг сайжруулах үр дүнтэй арга хэрэгсэл байж болох юм. АНУ-д хууль журмыг бүрэн гүйцэд дагаж мөрддөг хэдий ч дутуу дулимаг зохицуулалттай тул улс төрд асуудал дагуулсан мөнгөний үүргийг сайжруулж чадахгүй байна.

Иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийн үүрэг

Улс төрийн санхүүжилтийн бүхий л хууль тогтоомж нь хэвлэл мэдээлэл, хууль тогтоогч, шүүх байгууллагын харилцан хамтын ажиллагааны хүрээнд явагддаг. Хэвлэл мэдээлэл улс төр дэх мөнгөний зүй бус нөлөөг ил болгож, түүнийг таслан зогсоох хуулийн арга хэмжээ авахыг шаарддаг (жишээ нь НВУ-ын парламентын гишүүдээр холбогдох зардлыг нөхөн төлүүлэх). Хууль тогтоогчид заримдаа дуртай дургүй, заримдаа нэр төдий хууль гарган хариу үйлдэл үзүүлнэ. Шинэ хууль журам хэдий чинээ хатуу байна, төдий чинээ шүүхэд зарга үүсгэх магадлал өндөр байна. Бас шинэ эрх зүйн зохицуулалт хэдий чинээ сул байна, цаашдаа шинэ дуулиант хэрэг гарах магадлал төдий чинээ их болно. Аль нь ч байсан, хууль журам нэг талаас шүүхээр шийдэхэд нийцэхээр шинэчлэгдсэн, нөгөө талаас хамгийн сүүлийн үеийн дуулиант хэргийг зохицуулах чадвартай байх ёстой. Нөхцөл байдлыг бодитойгоор сайжруулахын тулд (1) улс төрчид ёс зүйгээ дээшлүүлэх, (2) хуулийг хатуу боловч ухаалгаар сахиулах шаардлагатай. Намын ерөнхий санхүүчид, албан ёсны агентууд, том хандивлагчид ёс зүйн шаардлагыг байнга дагаж мөрдөхгүй байх тал бий. Тэд хууль журам сахидаг, өндөр хариуцлагатай иргэд байхаасаа илүү хуулийн хийдэл ашиглахыг хичээдэг болохыг түүх харуулсан.

Улс төрийн санхүүжилтийг сайтар зохицуулах гол шаардлагыг иргэний нийгэм (ардчилсан олон нийт), түүний агентууд, идэвхтний бүлэг, хэвлэл мэдээллийн зүгээс тавьдаг. Авлигын эсрэг тэмцэл тухайн орноосоо эхлэх бөгөөд энэхүү тэмцлийн бодит талбар нь улс төрийн санхүүжилт юм. Ардчиллаа хамгаалахыг хүсэгч хэн болгон энэ талбарт болж байгаа үйл явдлыг анхааралтай ажиглаж, хэвлэл мэдээллээр гарч буй дуулианыг санхүүжилтийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, улмаар эрх зүйн зохицуулалтыг сайжруулах бодлогын санал санаачилгын түвшинд аваачих нь нэн чухал. Хувь этгээдийн буруу үйлдлийг илрүүлсэн хэвлэл мэдээллийн нийтлэл нь улс төрийн дарамт шахалтыг нэг хэсэгтээ намжаана. Гэхдээ хууль

журмаа сайжруулахгүй л бол цаашдын тийм үйл хөдлөлд нөлөө үзүүлэхгүй. Ёс зүйн болон эрх зүйн зөрчил, буруу үйлдлийг “барьж авч”, улмаар холбогдогч этгээд огцорсноор хэвлэл мэдээллийнхэн сэтгэл ханаж болох юм. Гэхдээ хууль журам сайжраагүй тохиолдолд шинээр гарч ирсэн улс төрчид зохисгүй практикийн туршигдсан, шалгарсан аргыг үргэлжлүүлэн ашиглахыг оролдох болно. Дуулиант хэргийн мөрөөр бий болсон тэрхүү боломжийг улс төр дэх мөнгөний үүргийг зохицуулсан илүү дэвшилтэт цогц дүрэм журам гаргахад чиглүүлэхэд хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгэм, хууль тогтоогчдын хоорондын хамтын ажиллагаа нэн хэрэгтэй.

Дүгнэлт

Нийтлэг хэв шинж

Тогтсон ардчилалтай англофон орнууд зохицуулалтын янз бүрийн тогтолцоотой боловч зарим нийтлэг хэв шинжтэй. Нэгдүгээрт, орон тус бүр сонгуулийн ажлын үйл явцад оролцогч талуудын гаргасан санхүүгийн бүх тайланг цуглуулан бүртгэн авч, хянан нягталж, баталгаажуулж, хэвлэн нийтлэх үүрэг бүхий хараат бус, дан ганц байгууллагатай байна. Эдгээр хяналтын байгууллагын тал нь сонгуулийн төв байгууллага (СТБ) байгаа бол бусад нь хуулиар улс төрийн санхүүжилтийг хянах эрх олгогдсон өөр байгууллагууд байна. Хоёрт, орон бүр сонгуулийн үр дүнд нөлөөлөх зорилгоор босгож зарцуулсан хөрөнгө мөнгөө олон нийтэд мэдээлэх үүрэг бүхий хэд хэдэн тайлагнагч нэгжтэй байна. Зургаан орны тавд нь тайлагнах үүргийг нам, нэр дэвшигчид, сонгуулийн ажилд оролцож буй бусад бүлэг этгээдэд ногдуулжээ. Зөвхөн нэг оронд буюу Ирландад энэхүү үүргийг нам, нэр дэвшигчээр хязгаарлажээ. Гуравт, хууль тогтоомж (ямар нэг байдлаар) нь сонгуулийн сурталчилгаа, эсвэл намын бусад ажилд зарцуулсан улс төр дэх мөнгөний ил тод байдлыг хангахад чиглэсэн байна. Харин хандивлагчийн талаарх мэдээлэл, хандивын хэмжээг мэдээлэх босго өөр өөр байгаа нь харагдав.

Цаашид авч үзэх асуудлууд

Гуравдагч этгээдийн сурталчилгаа

Гуравдагч этгээдийн сурталчилгаанаас үүдэлтэй сорилтуудыг гурван өөр замаар даван туулж байна. Нэгд, Австрали болон АНУ хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгмийн зүгээс тавих хяналтад дулдуйдах замаар гуравдагч этгээдийг ил тод байлгахыг илүүд

үзжээ. Гэхдээ олон нийтэд нээлттэй байгаа мэдээлэл нь улс төрийн үйл явцад үзүүлэх зүй бус нөлөөллийн асуудлыг бүдгэрүүлж болох юм. Хоёрт, Канад, Шинэ Зеланд, НВУ гуравдагч этгээдийн үйл ажиллагааны хуулийн хязгаар, тайлагнах үүргийг хуульчлан зохицуулсан байна. Тиймээс хяналт хэрэгжүүлэгч байгууллага нь хуулийн хязгаарыг сахиулж ажиллах ёстой. Гуравдагч этгээдийн үйл ажиллагаанд зохицуулалт шаардлагатай болж байгаа эсэхийг тодруулахын тулд тэдгээрийн чиг хандлагыг судалж байх нь чухал. Гуравт, Ирландад нэр дэвшигчдийн зарцуулалтын хязгаарыг хуулиар тогтоосон боловч намын зарцуулалт, гуравдагч этгээдийн сурталчилгааг орхигдуулжээ. Энэ нь хуулийн хоёр гол хийдэл үүсгэж байгаа юм. Хууль тогтоогчид болон хэвлэл мэдээлэл сонгуулийн сурталчилгааны үеэр нэр дэвшигчдээс эхлээд улс төрийн нам, улс төрийн тоглогчдоос эхлээд мөнгөний ашиг сонирхол хүртэлх бүхий л этгээдийн сурталчилгааны аливаа онцгой өөрчлөлтийг ажиглан хянаж байх хэрэгтэй.

Хориг ба хязгаар

Зөвхөн Канад болон АНУ-д “хортой” бүх хандивыг хориглодог. Гэхдээ АНУ-ын хуульчид ийм ерөнхий хязгаарлалтыг тойрон гарах арга зам сэдэж олсон. Ирланд, НВУ-д хандив өгөх тал дээр илүү чөлөөт байр суурьтай. Австрали, Шинэ Зеландад хамгийн их дураар нь тавьсан. Канад, АНУ, Ирландад зөвхөн бага хэмжээний нэр хаяггүй хандивыг л оролддоггүй бол НВУ, Шинэ Зеланд Улсад арай өгөөмөр ханддаг буюу илүү өндөр босгыг нэр хаяггүй этгээдэд зөвшөөрсөн байдаг. Харин Австралид нэр хаяггүй хандивт хамгийн өндөр босго тавьсан нь туйлын хариуцлагагүй хэрэг юм.

АНУ, Австралид заавал мөрдөх зарцуулалтын хязгаар байхгүй. Улс төрийн санхүүжилтийн зарцуулалтад хязгаар тавьсан орнуудын хуульд дараах хоёр хийдэл байна. Нэгд, Ирландын зарцуулалтын хязгаар нь зөвхөн нэр дэвшигчдэд хамаатай бөгөөд улс төрийн нам болон “гуравдагч этгээд”-д үйлчлэхгүй. Хоёрт, Австрали, Ирланд, Шинэ Зеланд болон НВУ-д намаас нэр дэвшихийн тулд өрсөлдөхдөө гаргасан зардлыг улс төрийн зарцуулалтын зүй ёсны нэг элемент байх магадлалтайг анхаарч үзээгүй байна. Ийм зардлыг ядаж л хяналтын байгууллагад тайлагнах, зарцуулалтын тодорхой хязгаартай болгох шаардлагатай.

Хувь этгээдийн санхүүжилт

Канадаас бусад англофоны оронд хувь этгээдийн зүгээс улс төрийн намд өгч байгаа санхүүжилт нь илүү уламжлалт хэв шинжтэй буюу

дийлэнх нам нь томоохон хандивлагчдад дулдуйдсан хэвээр байна. Ердөө цөөн хэдэн нам л иргэдээс санхүүгийн дэмжлэг авч чаддаг. Гишүүний татварыг улс төрийн намын санхүүжилтийн нэг чухал эх үүсвэр гэж үздэг боловч энэ нь англофоны ардчилсан орнуудын алинд ч намын орлогын томоохон хувийг бүрдүүлж чадахгүй байна. Хувь дэмжигчдийн жижиг хандив зөвхөн АНУ, Канадад л улс төрийн орлогын томоохон эх үүсвэр нь болдог. Бусад дөрвөн оронд, улс төрийн нам болон нэр дэвшигчид үйлдвэрчний эвлэл, бизнесийн байгууллага, чинээлэг хувь хандивлагчдад ихээхэн дулдуйддаг бөгөөд гадаадын эх үүсвэрээс ч (гэхдээ улам ховор болж байгаа) хандив авдаг байна.

Төрийн санхүүжилт

Зургаан орон бүгд ямар нэгэн байдлаар улс төрийн намуудад төрийн дэмжлэг олгодог. Нийт 13 төрлийн дэмжлэгийн бараг тал нь буюу зургаа нь сонгуулийн кампанит ажилд зориулагддаг бөгөөд гурав нь улс төрийн намуудын өдөр тутмын үйл ажиллагааг дэмжихэд чиглэсэн байна. Бусдыг нь тусгай зорилгоор олгодог. Зөвхөн Ирландад төрөөс дэмжлэг авсан намуудад жендерийн тэгш байдлыг хөхиүлэн дэмжих шаардлага тавьдаг. Ерөнхийдөө төрийн санхүүжилт олж авах боломж, түүний хуваарилалт нь шударга байдаг. Бүртгэгдсэн сонгогч тутмаар тооцож үзэхэд дэмжлэгийн жилийн дундаж хэмжээ АНУ, НВУ-д тун бага, Ирландынх онцгой өгөөмөр бөгөөд бусад орных дундаж хэмжээнд байна.

АНУ нийт өрсөлдөгчдийг радио, телевиз ашиглах боломжоор жигд хангах хуультай ардчилсан ганц орон хэдий ч нам, нэр дэвшигчдэд нэвтрүүлгийн цагийг үнэ төлбөргүй, эсвэл хөнгөлөлттэй өгдөггүй. Бусад таван орон нь үнэ төлбөргүй, эсвэл хөнгөлөлттэйгээр цахим хэвлэл мэдээллийн гарцыг сайжруулах оролдлого хийсэн байдаг. Судалгаанд хамрагдсан орнуудын зөвхөн тал нь сонгуулийн үйл явцад иргэдээс хандив цуглуулах замаар иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэхэд нь хандив хүлээн авагч болон хандивлагчийн аль алинд нь урамшуулал болгон хувь тэнцүүлсэн төрийн санхүүжилт олгох, татварын хөнгөлөлт эдлүүлэх хуулийн заалт нэвтрүүлсэн. Ийм хөтөлбөрүүд нь намуудад янз бүрийн эх үүсвэрээс орлого олж авахад түлхэц өгдөг¹⁴⁰ бөгөөд энэ нь хориг, хязгаарлалтын зохицуулалтад чухал нэмэр болдог ажээ.

Татварын хөнгөлөлт эдлүүлдэг ийм урамшууллын цар хүрээ, хэмжээг харьцуулах аргагүй бөгөөд энэ нь Хойд Америкийн хоёр орны тогтолцооны үндсэн ялгааг харуулж байгаа юм. Канадад хувь этгээдийн улс төрийн хандивт төрөөс үзүүлэх урамшуулал нь

ихээхэн ач холбогдолтой. АНУ-д бол үүрэг багатай буюу зөвхөн ерөнхийлөгчийн сонгуулийн анхан шатны өрсөлдөөнд л үйлчилдэг ажээ. Ийм ялгаатай байдал төрийн шууд санхүүжилтийн хувьд мөн адил байгаа бөгөөд харин Канадын намуудын улирал тутмын тэтгэлгийг үе шаттайгаар цуцалж байгаа учир хоёр орны ялгаа яваандаа багасаж магадгүй.

Улс төрийн зарцуулалт

Сонгуулийн сурталчилгааны ажил нь улс төрийн намаас зарцуулалтын нэг гол үе байдаг. Гэхдээ зөвхөн АНУ-д (бас Австрали байж магадгүй юм) энэ зарцуулалт ноёлсон хэвээр байна. Бусад дөрвөн ардчилсан оронд намын байнгын ажиллагаатай төв байгууллагын (заримдаа намын бусад оффисын) урсгал зардал цаг хугацааны явцад өсөн нэмэгдэж байна. Ажиллах хүч, оффисын зардал олон намын хувьд жилийнх нь төсвийн тал орчим хувийг эзэлдэг. Тиймээс улам бүр өсөн нэмэгдэж байгаа улс төрийн санхүүжилтийн талаар санаа зовнидог байгууллагуудын хараанд илүүтэй өртдөг сонгуулийн кампанит ажлын зарцуулалтыг хязгаарлахад онцгой анхаарснаар улс төрийн зарцуулалтын хамгийн чухал хэсгийг орхигдуулахад хүрч байна. Дэлхий дахинд зарцуулалтын түвшнийг давхар шалгаж үзэхэд энэ байдал нотлогдоно. Англофоны орнууд бусад олон оронтой харьцуулахад нам, нэр дэвшигчдийн улс төрийн үйл ажиллагаанд бага мөнгө зарцуулж байна.

Хяналт тавих үйл явц

Хяналтын бүхий л агентлаг улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд шийтгэл ногдуулах хязгаарлагдмал эрх мэдэлтэй. Ноцтой зөрчил гаргасан тохиолдолд хэргийг нотлох баримтын хамт прокурорт шилжүүлэх ёстой. Англофоны бүх оронд улс төрийн сан хөмрөгийн ил тод байдал (нам, нэр дэвшигч тайлагнах, дээр нь тодорхой хандивлагчдын мэдээллийг ил болгох) хязгаарлагдмал байна. Канад болон АНУ-д нэгдсэн тайлан гаргадаггүй, харин бага гэлтгүй хандивыг ил болгодог учир ач холбогдол бүхий мэдээлэл нарийвчилсан олон тайлан мэдээнд булагддаг. Австрали, Ирланд, Шинэ Зеландад зарцуулалтын нарийн мэдээллийг тайлагнадаггүй, хандивлагчдыг ил болгох ажил бүрэн хийгддэггүй. НВУ-д үндэсний болон орон нутгийн түвшний намын тайланг тусад нь гаргадаг. Зээлийн тайланг хууль бусаар ноцтой ашигласан тохиолдолд л гаргадаг. Дээрх орнуудын аль нь ч улс төрийн намуудын өр зээл, үндсэн хөрөнгийн талаар системтэй тайлагнахыг шаарддаггүй, энэ нь гаднын хяналтыг

боломжгүй болгоно. Мэдээллийг ил болгох ажил үр дүнтэй (Канад, АНУ, НВУ) байгаа орнуудад хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгмийн зүгээс хөндлөнгийн хяналт тавих хүчин чармайлтаа улам нэмэгдүүлэх шаардлага ажиглагдаж байна. Нөгөө гурван оронд эрх зүйн орчин нь хангалттай биш учир тийм хүчин чармайлт үр дүнгээ өгөхгүй л болов уу. Ерөнхийдөө хуулийн хэрэгжилтийн үр нөлөөг авч хэлэлцэхээс өмнө эрх зүйн орчныг сайжруулах шаардлага байгаа нь тодорхой.

Зөвлөмж

Хойд Америкийн зохицуулалтын тогтолцоонд томоохон шинэчлэлт хийх боломж хязгаарлагдмал байна. Канадын улс төрийн санхүүжилтийн дэглэм онолын хувьд байвал зохилтой бүхий л асуудлыг хамарчээ. Үүнд, практик ач холбогдолтой хориг, зарцуулалт болон хандивын бодит байдалд нийцсэн хязгаарлалт, улс төрийн санхүүжилтийн зохисгүй нөлөөтэй эх үүсвэрийг хаахуйц төрийн дэмжлэг, иргэд хувийн (дунджаас дээгүүр) орлогоосоо багахан хувийг ардчилалд зориулахад түлхэц өгөх татварын хөнгөлөлт зэргийг дурдаж болно. Эцэст нь тэмдэглэхэд, сонгуулийн үйл явцын (санхүүгийн болоод бусад) журмыг хэрэгжүүлэх, хяналт хэрэгжүүлэх (эрх бүхий) хараат бус байгууллага ажиллаж байна.

АНУ-ын тогтолцоо зарим талаараа адил боловч хуулийн бодит хийдэл, үндсэн хуулийн хязгаарлалтад баригдсан байдаг. АНУ дахь улс төр болон сонгуулийн эрх зүйн орчноос харвал шинэчлэл хийгээд ч дорвитой өөрчлөлт гарахааргүй байна. 1970-аад оноос хойш энэ орон дахь шинэчлэлийн үйл явц тодорхой мөчлөгөөр явагдаж иржээ. Эрдэмтэд, хэвлэл мэдээлэл, олон нийт улс төр дэх мөнгөний томоохон асуудлуудыг, ялангуяа сонгуулийн сурталчилгааны ажилд зуу зуун саяар (одоо бол тэрбум тэрбумаар) зарцуулж байгааг гарган тавьсаар ирж. Зарим улс төрчид шинэчлэл хийхийг шаардаж, зарим нь хуулийн төсөл санаачилж байна. Явж явж, шинэчлэлийн ганц нэг зохицуулалт хууль батлах ярвигтай процедурыг даван туулж байж батлагдаж байна. Жишээ нь, Холбооны улсын сонгуулийн сурталчилгааны хууль, хоёр намын кампанит ажлын шинэчлэл зэрэг хууль тогтоомжийг дурдаж болно. Шинэ хууль хүчин төгөлдөр болонгуут мөнгөний ашиг сонирхлыг төлөөлсөн бүлэглэл, хувь этгээдүүд шүүхэд зарга мэдүүлж (Buckley v. Valeo, Citizens United v. FEC, McCutcheon v. FEC), эцэст нь Дээд Шүүх нь шинэ хуулийн зарим заалтыг хүчингүй болгож, заримыг нь хэвээр үлдээнэ. Улс төрийн үйл ажиллагааны хороод (PACs), хуулиас гадуурх өглөг хандив (soft money), татвараас чөлөөлөгдсөн

төрийн бус байгууллагууд (501(с), 527), хараат бус зарцуулалт, энэхүү зарцуулалт хийх эрх бүхий Улс төрийн үйл ажиллагааны хороод (SuperPACs)¹⁴¹ зэрэг улс төрийн санхүүжилтийн мэргэжилтнүүд сонгуулийн үйл явцад мөнгө цутгах практикаа үргэлжлүүлэх арга зам сүвэгчилж, өрсөлдөгчид нь ч шинэ практик нэвтрүүлж эхэлнэ. Тун удалгүй эрдэмтэд, хэвлэл мэдээлэл, олон нийт улс төрийн үйл явцыг цэвэрлэх, улс төрийн зарцуулалтын өсөлтийг зогсоох санаачилга нь зохих ёсоор хэрэгжээгүй болохыг олж мэднэ. Тэгээд дахиад л хууль тогтоомж санаачлах, зарга мэдүүлэх, хуулийн хийдэл үүсэх шинэ давлагаа эхэлнэ.

Гаднаас ажиглавал процедур шинэчлэгдэж, шинэ хүмүүс улс төрд орж ирж байгаа харагдана. Гэвч ашиг сонирхол бүхий мөнгөний урсгалд айхтар өөрчлөлт гарахгүй л байна. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид, “гуравдагч этгээд”-ийн халаасанд орж ирж байгаа мөнгө үргэлж өсөн нэмэгдэж шинэ оргилд хүрч улс төрчид, лобби бүлэглэл нь эргэлзээ тээнэгэлзээгүйгээр тэр мөнгийг эргэлтэд оруулж байгаа нь зөв санаатай шинэчлэгчдийг гайхшируулахад хүргэж байна. Улс төрийн санхүүжилтийн бүрэн гүйцэд ил тод байдлыг хангахын тулд улс төрийн холбогдолтой бүхий л зарцуулалт (түүний дотор 527-гийн хороод буюу “өглөгийн байгууллага”)-ын асуудлыг нэг л агентлаг буюу Холбооны Сонгуулийн Комисс (FEC) дээр төвлөрүүлэх шаардлагатай гэдгийг АНУ-ын хууль тогтоогчид анхааралдаа авах нь зүйтэй.

Жинхэнэ шинэчлэл хийх боломжийг хоёр гол хүчин зүйл хааж байгаа ажээ. Нэгд, АНУ дахь засаглалын хуваарилалтаар улс төрийн намуудыг ерөнхийлөгчийн болоод Конгрессын нэр дэвшигчдээс тусгаарласан (АНУ-ыг үүсгэн байгуулагчдаас уламжлагдан ирсэн улс төрийн өв) байдаг. Хоёрт, Дээд Шүүх нь саяхан Үндсэн Хуулийн Нэгдүгээр нэмэлтийн дагуу үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийн хамгаалалтыг ард түмэн, хэлэх үгээс гадна корпорац, мөнгөнд хамаатуулсан байна. Шинэчлэлийн талаарх даруухан хоёр санал байж болох юм. Үүнд (1) улс төрийн идэвхтэй байгаа 501/527-д хамаарах бүлэглэлүүд, SuperPACs-ийн мэдээллийг ил болгох журмыг чангатгах, (2) “хараат бус зарцуулалт”-аас “зохиомол” хэсгийг нь авч хаях замаар “үг хэлэх эрх чөлөөг шударга байлгах” арга хэмжээг хэрэгжүүлэх.¹⁴²

Зохицуулалтын нөхцөл байдал Баруун Европ болон Далайн орнуудад ихээхэн өөр. Австралид “улс төрийн санхүүжилтэд томоохон шинэчлэл хийх шаардлагатай ... гэсэн өргөн хүрээний, олон намын хүсэл санаа”¹⁴³ гарч байна. Хэрвээ тус улс зарцуулалтын хориг, хязгаарлалтыг сайжруулах боломжгүй байвал улс төрийн

хандив, зарцуулалтын ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх талаар бодож үзэх хэрэгтэй.¹⁴⁴ Нэгэн шинжээч Австралийн хууль тогтоогчдод “шударга байдал, улс төрийн тэгш эрх зэрэг үнэт зүйлсийг эрх чөлөө, тэрчлэн зохих түвшинд санхүүжилттэй байх сонгуулийн сурталчилгааны хэрэгцээтэй тэнцвэржүүлэхүйц оновчтой хязгаарлалт боловсруулж хэрэгжүүлэх”-ийг¹⁴⁵ санал болгожээ. Хандивлагчийн мэдээллийг ил болгох, төрийн санхүүжилт авч байгаа бүх нам, нэр дэвшигч орлого, зарлагын нэгдсэн тайлан гаргах¹⁴⁶ нь зарцуулалтын хараат бус байдлыг хангах, сонгуулийн сурталчилгааны өндөр зардлыг олон нийтийн зүгээс хүлээн зөвшөөрүүлэхийн төлөө төлж байгаа багавтар төлөөс юм. Энэ зөвлөмжийг 2008 оны Ногоон бичиг баримтаар дэмжсэн¹⁴⁷ бөгөөд хавсарга байгууллагууд гэдгийг зохих ёсоор тодорхойлоогүй, хандивыг “сан, итгэмжит сан, хавсарга байгууллага, эсвэл гуравдагч этгээд”-ээр дамжуулан хялбархан “нуун дарагдуулж” болохыг шүүмжилсэн байна.¹⁴⁸

Шинэ Зеландад гол асуудал нь улс төрийн санхүүжилтэд ил тод байдал байхгүй байгаа явдал. Нэр хаяггүй хандив, хандивлагчийн мэдээллийг ил болгох босгыг доошлуулах нь нэн тэргүүнд хийх чухал алхам болох юм. Түүнчлэн, жижиг хандивт татварын урамшуулал үзүүлэх нь том, жижиг хандивын тэнцвэртэй байдлыг нэмэгдүүлэх, намууд энгийн олон түмэнд тулгуурладаг болоход дөхөм болно.

Баруун Европын тухайд гэвэл, Ирландад авч хэрэгжүүлсэн хагас дутуу арга хэмжээний дэргэд 2009 оны Улс төрийн нам, сонгуулийн тухай хууль (PPEA)-иар хийсэн сайжруулалт нь НВУ-ын талаар ярих юм бага үлдээж байна. 2011 онд Ирландын 14 нам нийлээд 30,997 евро (\$35,000)-гийн хандив; парламентын гишүүд, сенаторууд, Европын Парламентын гишүүд нь бүгд нийлээд 378,920 евро (\$429,000)-гийн хандив авсан гэсэн тайлан гаргажээ. Энэ нь бүртгэл хөтөлж эхэлснээс хойших хамгийн доод хэмжээний хандивын тайлагналын нэг байсан бөгөөд олон хандивыг ил болгоогүй гэсэн хэрэг болж таарна.¹⁴⁹ Сайжруулбал зохилтой хоёр чиглэл байна. Нэгд, сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалтын зохицуулалт нэр дэвшигчдээр хязгаарлагдаж байгаа нөхцөлд намын кампанит ажлын зарцуулалт, гуравдагч этгээдийн сурталчилгаа гэсэн хязгааргүй зарлагын хоёр гол суваг ажиллах болно. Тиймээс эдгээр зохицуулалтын хийдлийн аль алиныг хаах нь хууль тогтоогчид жинхэнээсээ зарцуулалтад хязгаар тавих эрмэлзэлтэйг нотлох болно. Хоёрт, хэдийгээр намууд төрийн дэмжлэгийг хэрхэн зарцуулсан талаараа тайлагнадаг боловч хувь этгээдийн хандиваар санхүүжсэн

тэдний бусад зарлага нууц байдаг. Ерөнхийдөө дан ганц орлого гэлтгүй зарлагын ил тод байдал нь бүрэн бүтэн мэдээлэл шаарддаг.

НВУ-д саявтар илэрсэн улс төрийн санхүүжилтийн хамгийн тулгамдсан асуудал бол зээлийг томоохон хандивын халхавч болгон ашиглаж байгаа явдал юм.¹⁵⁰ Энэ асуудлыг 2006 оны Сонгуулийн удирдлагын хуулиар зохицуулж чадсан¹⁵¹ хэдий ч цаашид сайжруулах нэг алхам нь үндэсний хэмжээний намууд, тэдний орон нутаг дахь холбоотнуудын тайланг нэгтгэн гаргадаг байх явдал юм. Өөрөөр хэлбэл, намын төв байгууллага нь тухайн намын нэрийн дор ажилладаг орон нутгийн байгууллагуудын гаргаж байгаа бүх тайланг хариуцдаг болно гэсэн үг (одоогийн байдлаар зөвхөн хандив, зээлийн тухай тайланг гаргадаг боловч намын жил тутмын санхүүгийн тайланг нэгтгэдэггүй).¹⁵² Түүнчлэн, төрийн санхүүжилт бага түвшинд байгаагаас харвал шинэчлэлийг санаачлагчид улс төрийн санхүүжилтийн алтернатив хувилбаруудад зохих анхаарал хандуулаагүй байна.¹⁵³ Зарлагын хязгаар тогтоох, мэдээлэл ил болгохыг шаардах төдийхнөөр хязгаарлагдвал намын үйл ажиллагаанд хангалттай санхүүжилттэй байх хэрэгцээг үл ойшоож байгаа хэрэг юм. Одоогийн зохицуулалтын байдлаас харахад ойрын ирээдүйд дараагийн хямрал дэгдэж болзошгүй байна.¹⁵⁴ Энэ үед дээр дурдсанчлан “зээлийн хямрал”-ыг цэгцэлсний нэгэн адил хурдан шийдвэрлэж чадна гэж найдаж байна. 2009 оны PPEA хуулиар эрх мэдэл нь өргөжсөн НВУ-ын Сонгогчдын Комисс (ECUK)-ын үйл ажиллагаа үр дүнгээ хэрхэн өгөхийг харах л үлдэж.

Хууль тогтоогчид болон иргэний нийгмийнхэн хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хуулийн хийдлийг хянан нягталж, хуулийн арга хэмжээ авах шаардлагатай эсэхийг шийдэх хэрэгтэй. Тэгэхийн тулд иргэний нийгмийнхэн улс төрийн санхүүжилтийн дараагийн дуулиант хэрэг мандахаас аль болох эрт өөрсдийн шаардлага, саналаа бэлтгэх ёстой бөгөөд тэр нь хууль журмыг сайжруулах боломж олгох болно.

Улс төрийн өрсөлдөөний хууль тогтоомж нь дутуу дулимаг боловсруулагдсан, эсвэл хэрэгжилт муутай бол ардчилсан ертөнц даяар санаатай болон санамсаргүй хуулийн хийдлүүдийг үүсгэж, улмаар “нэг хүн, нэг санал” зарчим ашиг сонирхлын төлөөх мөнгөний уланд гишгэгдэж, өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх ажилд саад учруулж, сонгуулийн шударга байдлыг бусниулах болно.

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжоор олон арван жилийн туршлага хуримтлуулж, хуулийн хэрэгжүүлэлтээр бас давхар ажилладаг эрдэмтэд болох Канадын Каияам З. Палтиел,

Австралийн Колин А. Хьюз нар үр дүнтэй зохицуулалтын үндсэн бүрэлдэхүүн хэсгийн талаар дараах дүгнэлт хийжээ. Үүнд, “... төрийн санхүүжилтийн тогтолцоо, мэдээллийн бүрэн дүүрэн ил тод байдал, хуулийн хариуцлага хүлээлгэх эрх бүхий хууль хэрэгжүүлэгч байгууллага нь шинэчлэлийн хөтөлбөр амжилттай хэрэгжихэд онцгой чухал. Төрийн санхүүжилт нь орлогын нэгдсэн сангаас олгох дэмжлэг, татварын хөнгөлөлт, хувь тэнцүүлсэн санхүүжилт, эсвэл эдгээрийн хослолоос бүрдэж болно. Мэдээллийг ил болгох нь тогтмол хугацаанд тайлагнах, аудит хийх, олон нийт мэдээллийн санд нэвтрэх боломжтой байх, хэвлэн нийтэлдэг байхыг тус тус шаарддаг. Тэрчлэн корпорацууд, үйлдвэрчний эвлэл, бусад бүлэг холбоод нь нам, нэр дэвшигчдэд болон улс төрийн бусад зорилгоор хандивласан мөнгөнийхөө тоо хэмжээг жил тутмынхаа тайланд нийтэлж, хувь нийлүүлэгчдэдээ танилцуулж байх зохицуулалтыг мөн хийх шаардлагатай. Хуулийн хэрэгжилтийг хангах нь хянан шалгах, нягтлан баталгаажуулах, мөрдөн шалгах, шаардлагатай үед хуульд өөрчлөлт оруулах эрх зүйн бүрэн эрх бүхий хүчтэй, чадвартай Комиссар, Бүртгэлийн байгууллага, эсвэл Комисстой байхыг шаардана. Дээрх шаардлагаас дордуулбал ажил нураах жор л гэсэн үг.”¹⁵⁵

“Сонгуулийн санхүүжилтийн тогтолцоог хардалтаас ангид байлгах амин чухал бүрэлдэхүүн хэсгүүд нь юуны өмнө, хуулийн хэрэгжилтийг хангах, хяналт тавих, зөвлөмж гаргах төрийн машин бөгөөд хоёрдугаарт орлого, зарлагын аль алиныг нь тасралтгүй, иж бүрнээр, бүрэн гүйцэд ил болгох явдал юм. Бусад нь бол зүгээр л гоёл чимэглэл төдий.”¹⁵⁶

Эх сурвалж

- Age, The (2006) ‘Are Our Politicians for Sale?’, available at <http://www.theage.com.au/news/in-depth/are-our-politicians-for-sale/2006/05/23/1148150251862.html>
- Alexander, Herbert E. (1992) *Financing Politics*, 4th ed., Washington, D.C: CQ Press.
- Alexander, Herbert E. (1999) ‘Spending in the 1996 Elections’, in John C. Green (ed.), *Financing the 1996 Election*, pp. 11–36. Armonk, NY and London: M. E. Sharpe.
- Alexander, Herbert E. and Corrado, Anthony (1995) *Financing the 1992 Election*. Armonk, NY: M. E. Sharpe.
- Austin, Reginald and Tjernström, Maja (eds) (2003) *Funding of Political Parties and Election Campaigns*. Stockholm: International IDEA.
- Beange, Pauline E. (2012) *Canadian Campaign Finance Reform in Comparative Perspective 2000–2011. An Exhausted Paradigm or Just a Cautionary Tale?* PhD thesis, University of Toronto, available at https://tspace.library.utoronto.ca/bitstream/1807/32664/3/Beange_Pauline_E_201206_PhD_thesis.pdf

- Biezen, Ingrid van (2004) 'Political Parties as Public Utilities', in: *Party Politics*, 10 (2004) 6, pp. 701-22.
- Bloom, Arnold (1956) 'Tax Results of Political Contributions', *Boston University Law Review*, 36, pp. 170-89.
- Brändle, Michael (2002) *Strategien der Förderung politischer Parteien: Eine vergleichende Untersuchung der Parteienförderung in der Schweiz, Großbritannien und den Niederlanden*, [Strategies of promotion of political parties: A comparative study of party funding in Switzerland, the UK and the Netherlands]. Bern: Paul Haupt.
- Cabinet Office of the UK (2010) *General Election Guidance*. Cabinet Office, 6 April.
- Cain, John (2006) 'The Politics of Greed', *The Age*, 18 October, available at <http://www.theage.com.au/news/opinion/the-politics-of-greed/2006/10/17/1160850927192.html?page=fullpage#contentSwap1>
- Carty, R. Kenneth (2002) 'Canada's Nineteenth-century Cadre Parties at the Millennium', in Paul Webb, David Farrell and Ian Holliday (eds), *Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, pp. 345-78. Oxford: Oxford University Press.
- Chaples, Ernest A. (1994) 'Developments in Australian Election Finance', in Herbert E. Alexander and Rei Shiratori (eds), *Comparative Political Finance Among the Democracies*, pp. 29-40. Boulder, CO: Westview.
- Coletto, David (2007) 'Party Finance in Canada Since 2001', *Innovations*, 7, pp. 41-6.
- Committee on Standards in Public Life (1998) *The Funding of Political Parties. Issues and Questions* (the Neill Report).
- Crotty, William J. (1977) *Political Reform and the American Experiment*. New York: Tomas Y. Crowell Company.
- Edwards, Bryce (2008) 'Political Finance and Inequality in New Zealand', *New Zealand Sociology*, 23(2), pp. 4-17.
- Ellis, Andrew (2010) 'The "Richmond Case": The United Kingdom', in Jesús Orozco-Henríquez, Ayman Ayoub and Andrew Ellis (eds), *Electoral Justice: The International IDEA Handbook*. Stockholm: International IDEA.
- Ellwood, John W. / Spitzer, Robert J. (1979): Democratic National Telethons: Their Successes and Failure, in: *The Journal of Politics*, vol. 41 (1979) 3, pp. 828-64.
- Epstein, Leon D. (1986) *Political Parties in the American Mold*. Madison, WI: University of Wisconsin.
- Ewing, Keith D. (2007) *The Cost of Democracy: Party Funding in British Politics*. Oxford and Portland, OR: Hart.
- Ewing, Keith (2012) 'The Trade Union Question in British Political Funding', in Keith Ewing, Jacob Rowbottom and Joo-Cheong Tham (eds), *The Funding of Political Parties: Where Now?*, pp. 54-74. Abingdon: Routledge.
- Ewing, Keith and Rowbottom, Jacob (2012) 'The Role of Spending Controls', in Keith Ewing, Jacob Rowbottom and Joo-Cheong Tham (eds), *The Funding of Political Parties: Where Now?*, pp. 77-91. Abingdon: Routledge.
- Feasby, Colin (2010) 'Contemporary Issues in Canadian Political Finance Regulation', *Policy Quarterly*, 6(3), pp. 14-20.
- Fisher, Justin (2007) *Party Funding: Back to Square One (and a Half) or Every Cloud Has a*

- Silver Lining*, available at <http://bura.brunel.ac.uk/bitstream/2438/3566/1/Fulltext.pdf>
- Fisher, Justin (2012) 'Legal Regulation and Political Activity at the Local Level in Britain', in Keith Ewing, Jacob Rowbottom and Joo-Cheong Tham (eds), *The Funding of Political Parties: Where Now?*, pp. 110–25. Abingdon: Routledge.
- Geddis, Andrew (2007) 'Rethinking the Funding of New Zealand's Election Campaigns', *Policy Quarterly*, 3(1), pp. 3–10.
- Geddis, Andrew (2010) 'The Electoral (Finance Reform and Advance Voting) Amendment Bill', *Policy Quarterly*, 6(3), pp. 3–7.
- Godwin, Kenneth R. (1988) *One Billion Dollars of Influence: The Direct Marketing of Politics*. Chatham, NJ: Chatham House.
- Group of States against Corruption (GRECO) (2008) *Evaluation Report on the United Kingdom Transparency of Party Funding (Theme II)*.
- Group of States against Corruption (GRECO) (2009) *Evaluation Report on Ireland, Transparency of Party Funding (Theme II)*.
- Heard, Alexander (1960) *The Costs of Democracy*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina.
- Hughes, Colin A. (2001) Election Finance Controls: Is there an End Game? In: Nassmacher, Karl-Heinz (ed.), *Foundations to Democracy – Approaches to Comparative Political Finance*, Baden-Baden: Nomos Verlag, pp. 206–21.
- Huntington, Samuel P. (1991) *The Third Wave*. Norman, OK: University of Oklahoma.
- International IDEA, Political Finance Database, available at <http://www.idea.int/political-finance>
- Jansen, Harold J, Tomas, Melanee & Young, Lisa (2012): Who Donates to Canada's Political Parties?, available at <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2012/Jansen-Tomas-Young.pdf>
- Katz, Richard S. (1996) 'Party Organizations and Finance', in Lawrence LeDuc, Richard G. Niemi and Pippa Norris (eds), *Comparing Democracies: Elections and Voting in Global Perspective*, pp. 107–33. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Krouwel, Andrae (1999) *The Catch-all Party in Western Europe 1945–1990: A Study in Arrested Development*. Dissertation, Vrije Universiteit, Amsterdam.
- Kulick, Manuela S. and Nassmacher, Karl-Heinz (2012) 'Do Parties Spend Too Much?', in Jonathan Mendilow (ed.), *Money, Corruption, and Political Competition in Established and Emerging Democracies*, pp. 17–39. Lanham, MD: Lexington Books.
- Leong, Shane, Cummings, Lorne and Hazelton, James (2011) *Accountability and the Australian Federal Political Donation and Expenditure Regime*. Paper presented at a CSEAR conference in Launceston, 7 December, available at http://www.utas.edu.au/__data/assets/pdf_file/0007/188548/Leong_Cummings_Hazelton_18.pdf
- McAllister, Ion (2002) 'Political Parties in Australia: Party Stability in a Utilitarian Society', in Paul Webb, David Farrell and Ian Holliday (eds), *Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, pp. 379–408. Oxford: Oxford University Press.
- McMenamin, Iain (2008) *Business, Politics and Money in Australia: Testing Economic, Political and Ideological Explanations*. Working Papers in International Studies No. 4, Dublin City University, available at <http://www.dcu.ie/~cis/PDF/publications/2008->

Biz&Pol_Aus.pdf

- McMenamin, Iain (2011) *Business Financing of Politics in Ireland: Theory, Evidence and Reform*. Working Papers in International Studies No. 12/2011. Centre for International Studies, Dublin City University.
- Murphy, Ronan J. and Farrell, David M. (2002) 'Party Politics in Ireland: Regularizing a Volatile System', in Paul Webb, David Farrell and Ian Holliday (eds), *Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, pp. 217–47. Oxford: Oxford University Press.
- Nassmacher, Karl-Heinz (1994) 'Citizens' Cash in Canada and the United States', in Herbert E. Alexander and Rei Shiratori (eds), *Comparative Political Finance Among the Democracies*, pp. 145–57. Boulder, CO: Westview.
- Nassmacher, Karl-Heinz (2003) 'Introduction: Political Parties, Funding and Democracy', in Reginald Austin and Maja Tjernström (eds), *Funding of Political Parties and Election Campaigns*, pp. 1–19. Stockholm: International IDEA.
- Nassmacher, Karl-Heinz (2006) 'Regulation of Party Finance', in Richard S. Katz and William Crotty (eds), *Handbook of Party Politics*, pp. 446–55. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Nassmacher, Karl-Heinz (2009) *The Funding of Party Competition: Political Finance in 25 Democracies*. Baden-Baden: Nomos.
- Ohman, Magnus and Zainulbhai, Hani (2009) *Political Finance Regulation: The Global Experience*. Washington, D.C.: International Foundation for Electoral Systems.
- OpenSecrets (2012a) '2012 Presidential Race', available at <http://www.opensecrets.org/pres12/index.php?ql3>
- OpenSecrets (2012b) 'Expenditures', available at <http://www.opensecrets.org/pres12/expenditures.php>
- Orr, Graeme (2010a) 'Public Money and Electioneering – A View from Across the Tasman', *Policy Quarterly*, 6(3), pp. 21–5.
- Orr, Graeme (2010b) *The Law of Politics: Elections, Parties and Money in Australia*. Sydney: Federation Press.
- Paltiel, Khayyam Z. (1974) 'Party and Candidate Expenditures in the Canadian General Election of 1972', *Canadian Journal of Political Science*, 3(2), pp. 341–52.
- Paltiel, Khayyam Z. (1976) *Party, Candidate and Election Finance: A Background Report*. Ottawa: Royal Commission on Corporate Concentration.
- Paltiel, Khayyam Z. (1981) 'Campaign Finance: Contrasting Practices and Reform', in David Butler, Howard Rae Penniman and Austin Ranney (eds), *Democracy at the Polls: A Comparative Study of Competitive National Elections*, pp. 138–72. Washington, D.C.: American Enterprise Institute.
- Pinto-Duschinsky, Michael (1981) *British Political Finance, 1830–1980*. Washington, D.C.: American Enterprise Institute.
- Pinto-Duschinsky, Michael (2001) *Political Financing in the Commonwealth*. London: Commonwealth Secretariat.
- Pinto-Duschinsky, Michael (2002) 'Financing Politics: A Global View', *Journal of Democracy*, 13(4), pp. 69–86.
- Rose, Richard (1984) *Do Parties Make a Difference?* 2nd ed. London: Macmillan.

- Rowbottom, Jacob (2012) 'Institutional Donations to Political Parties' Funding', in Keith Ewing, Jacob Rowbottom and Joo-Cheong Tham (eds), *The Funding of Political Parties: Where Now?*, pp. 11–35. Abingdon: Routledge.
- Scarrow, Susan E. (2007) 'Political Finance in Comparative Perspective', *Annual Review of Political Science*, 10, pp. 193–210.
- Sorauf, Frank J. (1988) *Money in American Elections*. Glenview, IL: Scott, Foresman and Co.
- Stanbury, W. T. (1991) *Money in Politics: Financing Federal Parties and Candidates in Canada*. Toronto: Dundurn Press.
- Supreme Court of Canada (2004) *Harper v. Canada (Attorney General)*.
- Tham, Joo-Cheong (2010) 'Regulating Political Contributions: Another View from Across the Tasman', *Policy Quarterly*, 6(3), pp. 26–30.
- Tham, Joo-Cheong (2012) 'Contribution Limits: A Case for Exempting Trade Union Affiliation Fees', in Keith Ewing, Jacob Rowbottom and Joo-Cheong tham (eds), *The Funding of Political Parties: Where Now?*, pp. 35–54. Abingdon: Routledge.
- Tjernström, Maja (2003) 'Matrix on Political Finance Laws and Regulations', in Reginald Austin and Maja Tjernström (eds), *Funding of Political Parties and Election Campaigns*, pp 184–223. Stockholm: International IDEA.
- UK Electoral Commission (2010a) *Party Funding: The Electoral Commission's Submission to the Committee on Standards in Public Life*, October, available at <http://www.electoralcommission.org.uk>
- UK Electoral Commission (2010b) *Enforcement Policy*, available at <http://www.electoralcommission.org.uk>
- UK Electoral Commission (2012), 'Summary of Political Parties' Donations and Borrowing for Quarter 4 2012 (October to December)', available at <http://download5.org/download.php?id=12354>
- US Supreme Court (1976) *Buckley v. Valeo*.
- US Supreme Court (2010) *Citizens United v. Federal Election Commission*.
- Vowles, Jack (2002) 'Parties and Society in New Zealand', in Paul Webb, David Farrell and Ian Holliday (eds), *Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, pp. 409–37. Oxford: Oxford University Press.
- Walecki, Marcin (2005) *Money and Politics in Poland*. Warsaw: Institute of Public Affairs.
- Webb, Paul, Farrell, David and Holliday, Ian (eds) (2002) *Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: University of Oxford Press.
- Wilson, John F. (2004) *Donations to Political Parties: Disclosure Regimes*, available at <http://www.parliament.nz/resource/0000001047>
- Young, Sally and Tham, Joo-Cheong (2006) *Political Finance in Australia: A Skewed and Secret System*. Canberra: Australian National University.

ЗҮҮЛТ

- ¹ Huntington (1991, p. 15) нь эдгээр орноос тавыг нь ардчилсан орнуудын “анхны давлагаа” гэж тодорхойлсон. Харин НВУ-ын бүрэлдэхүүнд байж, ардчилсан

институцуудыг хөгжүүлэхэд оролцож байсан Ирландыг “хоёр дахь давлагаа”-ны орон гэжээ.

- ² Хоёр хэлтэй орон болох Канадыг энд оруулсан нь түүний нийтийн эрх зүйн уламжлалтайгаас үүдсэн болно. Cf. Austin and Tjernström 2003, p. 51, note 1. Гэл хэл нь Ирландын үндэсний бөгөөд албан ёсны хэл боловч англи хэл нь хоёр дахь албан ёсны хэл нь юм.
- ³ Orr (2010a, p. 24) нь тэднийг нийтийн эрх зүйтэй “эгч дүүс” гэж нэрлэсэн.
- ⁴ Cf. Orr 2010a, p. 22. Практик дээр энэ нь улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн зохицуулалтын 70 гаруй өөр өөр боломжит хувилбарын талаар ярилцаж болно гэсэн үг. Гэхдээ энэхүү бүлэгт зөвхөн холбооны улсын түвшний хууль тогтоомжийн талаар авч үзнэ.
- ⁵ НВУ нь Шотландад тусдаа парламенттай, Умард Ирланд, Уэльсэд үндэсний ассамблейтай. Харин намын санхүүжилтийн зохицуулалтын асуудлыг нь үндсэндээ Вестминистер дэх парламент нь шийддэг ажээ.
- ⁶ Ирландад шилжүүлж болох нэг саналын тогтолцоо байдаг бол Шинэ Зеландад холимог пропорциональ тогтолцоо ашигладаг.
- ⁷ Pinto-Duschinsky 2001, p. 20.
- ⁸ US Civil Service Reform Act; UK Illegal Practices (Prevention) Act.
- ⁹ Paltiel 1981, p. 138; Geddis 2007, pp. 4, 9.
- ¹⁰ US Supreme Court 1976, 2010.
- ¹¹ Chaples 1994, pp. 33–4.
- ¹² 1992 онд Australian Capital Television Pty Ltd. v Commonwealth заргыг Дээд Шүүх авч хэлэлцээд Австралийн үндсэн хуульд улс төрийн харилцаа холбооны эрх чөлөөг тунхагласан гэж үзсэн.
- ¹³ Supreme Court of Canada 2004.
- ¹⁴ Шүүхийн шийдвэр гаргах болсон үндсэн шалтгаануудыг Feasby 2010, p. 16-д дурдсан байгаа.
- ¹⁵ Paltiel 1981, pp. 151–2.
- ¹⁶ Walecki 2005, pp. 152–6.
- ¹⁷ Cabinet Office 2010, pp. 1–2.
- ¹⁸ Orr 2010a, p. 252.
- ¹⁹ Дээрх эх сурвалж. Ийм сурталчилгаа сонгуулийн албан ёсны сонгуулийн сурталчилгаа дуусахаас өмнө зогссон байх ёстой гэсэн хатуу ойлголт байдаг.
- ²⁰ Edwards 2008, p. 9. Ажиллагсдын тоог хөөрөгдсөн байж болно. Гэхдээ үйл ажиллагааны хил заагтай холбоотой хүндрэлүүд бол бодитоор байгаа.
- ²¹ Murphy and Farrell 2002, p. 231. Саяхны хууль тогтоомж батлагдахаас өмнө Канадын Шинэ Ардчилсан Намын байдал ижил төстэй байсан. Carty 2002, p. 360-ыг үзнэ үү.
- ²² McAllister 2002, p. 392; Vowles 2002, p. 419; McMenamin 2008, p. 6.
- ²³ Pinto-Duschinsky 1981, pp. 137, 153, 162. Бас Alexander 1992, p. 24 and Ewing 2007, p. 231-ийг үзэх. Мөн ижил асуудлаар (гэхдээ илүү нарийн авч үзсэн) Orr 2010a, p. 261-ийг үзнэ үү. Арай сул боловч нэг талыг барьсан/зарчимд тулгуурласан гэх тайлбарыг Rowbottom 2012, pp. 19, 25; ftam 2012, pp. 40–6; and Ewing 2012, pp. 71–2 дахь эх сурвалжуудаас үзнэ үү. Суурь шалтгааныг нь Fisher 2007, pp. 2–5-д илүү тод харуулсан байгаа. Ирландын кейс өөр байгаагийн шалтгаан нь Fianna Fail нам (Канадын Либерал Намтай адил) бодлогын үүднээс биш, харин “засгийн эрхэнд байгаа нам” гэх утгаар бизнест ойр байсан явдал юм. Засагтай холбоотой байх сонирхолтой бизнесийнхэн “хөрөнгөтний” гэх намын хэтэвчинд мөнгө хийж байсан. Cf. McMenamin 2011, p. 5.
- ²⁴ Cf. Geddis 2007, pp. 6–7.
- ²⁵ АНУ-д төрийн санхүүжилт авах ерөнхийлөгчийн сонгуульд нэр дэвшигчийн сайн дурын хязгаарлалт болон нэр дэвшигчийн өмнөөс зарцуулалт хийх намын зарцуулалт нь энэхүү ерөнхий санаанд (бага зэрэг) хамаарахгүй.

- 26 OpenSecrets 2012a.
- 27 Feasby 2010, pp. 16–17.
- 28 Electoral (Finance Reform and Advance Voting) Amendment Act 2010, sec. 206U; House of Representatives (New Zealand), Parliamentary Debates (Hansard), 15 December 2010, pp. 16457–8.
- 29 Political Parties, Elections and Referendums Act 2000, ch. 41, sec. 94.
- 30 Feasby 2010, pp. 16–7.
- 31 Ewing and Rowbottom 2012, pp. 78, 80.
- 32 Nassmacher (2003, pp. 10–13) зохицуулалтын дөрвөн загвар санал болгосон. Brindle (2002, pp. 41–8) төрийн татаас, төрийн зохицуулалт гэсэн хоёр чухал ангилалд үндэслэн улс төрийн санхүүжилтийн дөрвөн загвар тодорхойлсон.
- 33 Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг харьцуулсныг Pinto-Duschinsky 2002, pp. 74–80; Tjernström 2003, pp. 181–223; Nassmacher 2006, pp. 446–55-ыг үзнэ үү.
- 34 Epstein 1986, pp. 7, 155–7; Biezen 2004, pp. 702, 716-г мөн үзэх. Эпштейний “нийтийн үйлчилгээ” гэх тодорхойлолтын нэг хувилбарыг Geddis (2010, p. 6) арай зөөллөн “төрийн оролцоотой байгууллага” гэх тодорхойлолт санал болгосон.
- 35 Epstein 1986, p. 161 (quotes in reverse order).
- 36 Ганц өөр зохицуулалт нь 1925 оны *the Honours (Prevention of Abuses)* хууль юм. cf. Ewing 2007, p. 138.
- 37 Rose 1984, pp. xxxii.
- 38 Хөдөлмөрийн Намын засгийн газрын 1991 онд санал болгосон нэмэлт өөрчлөлтийг Дээд Шүүх нь 1992 онд хүчингүй болгосноос хойш Австрали ямар нэгэн өөрчлөлт оруулаагүй.
- 39 Geddis (2007, p. 4) “нийлүүлэлтийн хяналт”, “эрэлт хэрэгцээний хяналт” гэх тодорхойлолтыг хооронд нь ялгасан.
- 40 Ibid.
- 41 McMenamin 2008, pp. 12, 18.
- 42 Энэхүү гарын авлагад үндэсний валютыг олон улсын доллар буюу international dollar (\$) хэмээх зохиомол валютад хөрвүүлж, зэрэгцүүлэн харьцуулсан болно. (Монгол хэлнээ хөрвүүлэхдээ \$ гэсэн тэмдэглэгээг зөвхөн ашиглав. орч) Мөнгөний худалдан авах чадварын харьцаанд үндэслэсэн уг зохиомол валют нь уншигчдад улс орнуудын валютыг харьцуулах боломж олгох зорилготой. Мөнгөний худалдан авах чадвар АНУ (харьцуулалтын суурь үзүүлэлт болгон ашиглаж байгаа)-аас ихээхэн зөрүүтэй орнуудад \$-ын ханш нэрлэсэн валютын ханшаас зөрж байж болно. АНУ-ын долларыг (зохиомол \$-той ижил ханштай учир), эсвэл үндэсний валют нь тодорхойгүй тохиолдолд евро зэрэг хоёрдогч валют ашигласан нөхцөлд мөн валютыг хөрвүүлж тооцоогүй болно. Тодорхой мэдээллийг Хавсралт V-аас харна уу.
- 43 НВУ-д гаднын ашиг сонирхлын зүгээс улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн аль алинд нь 500 паунд (\$820)-аас илүү мөнгө хандивлаж болохгүй. Харин намын албан тушаалтан, ажилтны гадаад аялал, зочид буудал, томилолтын зардал үүнд хамаарахгүй.
- 44 Гуравдагч этгээдийн сурталчилгаа, Үйл ажиллагааны хороод (SuperPACs)-ыг зохицуулсан журам нь ашиг сонирхлын бүлгүүдэд кампанит ажлын үеэр “ямар нэгэн зүйл” сурталчлахад мөнгө зарцуулах зай завсар үлдээсэн л байдаг.
- 45 Wilson 2004, p. 21.
- 46 Практик талаасаа хязгаарын хэмжээ нь илүү өндөр буюу 100 ам.доллараас доош хандивыг бүртгэх шаардлагагүй, 200 ам.доллараас доош хандивлагчийн мэдээллийг СТБ-д өгөх шаардлагагүй байдаг.
- 47 Энэ зохицуулалтаас харахад Австралийн хууль тогтоогчид хандивлагчийн нэр

- хаягийг ил болгох шаардлага тавих бодолгүй байсан гэж дүгнэж болохоор байна.
- 48 Энэ бүлэгт SuperPACs гэх хорооны талаар бичсэнийг үзэх.
- 49 Нарийвчилсан мэдээллийг International IDEA Political Finance Database, nos 13 to 18-аас үзэх.
- 50 Edwards (2008, p. 11) намын гишүүнчлэлийн хоёрдмол шинж чанар (сайн дурын байх, найдвартай санхүүжүүлэгч байх)-ыг онцолсон байдаг.
- 51 Fisher 2012, pp. 112–13-ыг үзэх.
- 52 Шинэ Зеланд нэг сайн жишээ байж болох юм. 1980 онд Үндэсний Нам 250,000 гишүүнтэй, Хөдөлмөрийн Нам 100,000 гишүүнтэй (Vowles 2002, p. 416) атал ийм олон гишүүд намдаа ямар мөнгө оруулдаг байсан бэ? Энэ мөнгийг намын орон нутаг, үндэсний түвшний байгууллагад хэрхэн хуваарилдаг байсан бэ?
- 53 Krouwel (1999, p. 76)-ийн иш татсан мэдээллээр бол Ирланд болон НВУ-д намын орлогын гуравны нэг нь энэхүү эх үүсвэрээс орж иржээ. Гэхдээ энэ мэдээлэл хувь гишүүдийн татвар байсан уу, хамтын хандив, эсвэл тойргийн квотын хандив байсан уу гэдгийг давхар шалгах боломжгүй байна.
- 54 Pinto-Duschinsky 1981, p. 138; Committee on Standards in Public Life 1998, p. 31.
- 55 E.g., Vowles 2002, p. 418.
- 56 Ellwood and Spitzer 1979, pp. 828–64.
- 57 For details, see Godwin 1988.
- 58 Feasby 2010, pp. 18–20.
- 59 Feasby 2010, p. 18. Сонгуулийн сурталчилгааны ажлын үргэлжлэх хугацаа тун бага (жишээ нь Канадад 36 хоног), эсвэл хэтэрхий урт (АНУ-д 365 хоног) байгааг анхаарах.
- 60 Alexander 1992, p. 57. Бас нэг WISH List хэмээх PAC-ыг Бүгд найрамдах намын эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмжих зорилгоор 1992 онд байгуулсан.
- 61 Heard 1960, pp. 71–2.
- 62 ‘fte Nexus of Business, Money, and Politics’, The Economist, 27 January 2010.
- 63 McMenamin 2008, p. 14.
- 64 US Supreme Court 2010.
- 65 ftam 2010, pp. 27, 28.
- 66 Ewing 2007, pp. 124–5, 128–32.
- 67 UK Electoral Commission 2010a, p. 22.
- 68 Ewing 2007, pp. 133–8.
- 69 Stanbury 1991, pp. 74, 464, 469.
- 70 Ibid., p. 276.
- 71 Wilson 2004, p. 12.
- 72 Cain 2006.
- 73 The Age 2006.
- 74 Young and ftam 2006, pp. 43–4.
- 75 See Ewing 2007, pp. 118, 125–6, 166–7.
- 76 Энэ утгаар “Ирландын улс төрчид радио, телевизийн нэвтрүүлгийн цаг худалдан авах боломжгүй” (McMenamin 2011, p. 9) болохыг тэмдэглэх нь зүйтэй байх.
- 77 Мэдээж бусад зохицуулалтаар улс төрийн намуудыг шууд бус дэмжиж болно. Австрали дахь санал хураалтад заавал оролцох тогтолцоо гэдэг нь улс төрийн намууд санал өгүүлэх гэж их мөнгө зарцуулах шаардлагагүй гэсэн үг болж байна.
- 78 Европын түвшинд ажилладаг гэх Британи болон Ирландын улс төрийн намууд Европ тивд үйл ажиллагаа явуулахдаа ЕХ-ны санхүүжилт авах эрхтэй байдаг. Үзэх хаяг: <http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/en/00264f77f5/Grants-to-political-parties-and-foundations.html>

- ⁷⁹ Ohman and Zainulbhai 2009, p. 68. Одоогийн байдлыг http://www.electoralcommission.org.uk/_data/assets/pdf_file/0010/153982/Summary-of-Q4-2012-donations-and-loans.pdf –ээс харгах.
- ⁸⁰ Jansen, fomas and Young 2012. Мөн 2012 оны 4 дүгээр сарын 1-ний байдлаар өөрчлөлт оруулсан Канадын Сонгуулийн хууль (435.01(2))-ийг харна уу.
- ⁸¹ Гэхдээ Шинэ Зеландын улс төрийн намууд сонгуульд оролцоогүй байсан ч сонгуулийн сурталчилгаа нэвтрүүлэх санхүүжилт авах эрхтэй.
- ⁸² Australian Electoral Commission, Elections Canada, the Irish Standards in Public Office Commission, the UK Electoral Commission and the US Federal Election Commission байгууллагын цахим хуудсан дээрх мэдээлэл.
- ⁸³ А = Сонгуулийн санхүүжилтийн дүн (2010 оны тоон мэдээлэл).
- ⁸⁴ А = улирал тутмын татаас, В = холбооны түвшний намын нөхөн олговор, С = холбооны түвшинд нэр дэвшигчдийн нөхөн олговор (2008–2012 оны тоон мэдээлэл).
- ⁸⁵ А = Намын удирдлагын татаас, В = Сонгуулийн хуулийн дагуу олгогдох санхүүжилт (2011 тоон мэдээлэл).
- ⁸⁶ А = Парламентын зорилгоор олгох санхүүжилт, В = Хэвлэл мэдээллээр нэвтрүүлэх санхүүжилт (2011–2012 оны тоон мэдээлэл).
- ⁸⁷ А = Төлөөлөгчдийн танхим ('Short Money'), В = Лордын танхим ('Cranborne Money'), С = Бодлого боловсруулах тэтгэлэг (2011–2012 оны тоон мэдээлэл).
- ⁸⁸ А = Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн эхний үе шатад өрсөлдөгчдөд олгох хувь тэнцүүлсэн санхүүжилт, В = үндэсний намын тэтгэлэг, С = ерөнхий сонгуулийн нэр дэвшигчдэд олгох тэтгэлэг (2008 он болон 2012 онуудыг дундажлав. Учир нь 2012 оны сонгуулиас хойш тус санхүүжилтийг авах нэр дэвшигч байгаагүй болно) (2008–2012 оны тоон мэдээлэл).
- ⁸⁹ Coletto 2007, Table 1, p. 42 and Beange 2012, Table 7.1, p. 270 эх сурвалжуудад үндэслэн тооцоолов. Татварын хөнгөлөлтийг оролцуулбал Канадын улс төрийн намууд орлогынхоо 80 орчим хувийг төрийн санхүүжилтээс авдаг байна.
- ⁹⁰ GRECO 2009, p. 23. Ирландын талаарх тайлан бага байгаа учир энэ тооцооллыг батлах, эсвэл үгүйсгэх боломж байхгүй байна.
- ⁹¹ Vowles 2002, p. 422.
- ⁹² Энэ нь Edwards (2008, pp. 9–11)-ын тооцсон зүйл. Гэхдээ зохиогч төрийн санхүүжилтийн хувь хэмжээг хэтрүүлэн тооцсон бололтой.
- ⁹³ McAllister 2002, p. 393, Young and ftam 2006, p. 13.
- ⁹⁴ Orr 2010a, pp. 238, 249.
- ⁹⁵ UK Electoral Commission 2012 Table 1-д үндэслэн тооцов. "Short" мөнгийг Төлөөлөгчдийн танхим, "Cranborne" мөнгийг Лордын Танхимын намуудад хуваарилдаг. Тухайн зохицуулалт батлагдах үед тухайн танхимыг тэргүүлж байсан хүмүүсийн нэрээр ийнхүү нэрлэжээ.
- ⁹⁶ Дээрх эх сурвалжийн хүснэгт 10, 11-д үндэслэн тооцов.
- ⁹⁷ FEC Campaign Finance Disclosure хэмээн мэдээллээс авлаа, дараах цахим хаягаар үзнэ үү: <http://fec.gov/pindex.shtml>
- ⁹⁸ Subsection (4B)(a) of section 17 of the Electoral Act of 1997 as inserted by no. 42 of the Electoral (Amendment) (Political Funding) Act 2012.
- ⁹⁹ GRECO 2009, p. 8. Нэмэлт тодруулга байхгүй учир энэ нь ердөө тус тусдаа ажилладаг эмэгтэйчүүд, залуучуудын жигүүрийг хэлж байгаа хэрэг бололтой. Энэ нь Европ болон бусад газарт байдаг уламжлалын онцлог юм.
- ¹⁰⁰ See <http://www.sipo.gov.ie/en/Reports/AnnualDisclosure>
- ¹⁰¹ For details, see the International IDEA Political Finance Database, nos 31 to 34.
- ¹⁰² McMenamin 2011, p. 10.
- ¹⁰³ Calculated from the International IDEA Political Finance Database-аас авч тооцоолов.

- ¹⁰⁴ Geddis 2007, p. 7; Geddis 2010, p. 6.
- ¹⁰⁵ OpenSecrets 2012b. Хэвлэл мэдээлэлд зарцуулсан нийт мөнгөний бараг тал нь хэвлэл мэдээллийн зөвлөхийн зардал байгааг анхаарна уу.
- ¹⁰⁶ Nassmacher 2009, p. 76. 107 Ibid., pp. 77–8, 80–2. 108 Ibid., pp. 62–3.
- ¹⁰⁹ E.g. Webb, Farrell and Holliday 2002, p. 27.
- ¹¹⁰ Bloom 1956, p. 170; Crotty 1977, pp. 103–5; Sorauf 1988, p. 29; Alexander and Corrado 1995, p. 178; Katz 1996, pp. 129, 132; Alexander 1999, p. 15; Scarrow 2007, p. 206.
- ¹¹¹ Тухайлбал, 2013 оны 1 дүгээр сарын 12-нд The Economist сэтгүүл тус хугацаанд АНУ-ын нэг хүнд ногдох ДНБ 10,000 ам.доллар-аас 30,000 ам.доллар болсныг мэдээлсэн.
- ¹¹² 1980 = 100.
- ¹¹³ Nassmacher 2009, p. 188-аас авсан мэдээлэл. 1912-2000 он хүртэлх өсөлтийн онцлогуудыг дээрх эх сурвалжаас бас авах боломжтой /p. 185./. Kulick and Nassmacher 2012, pp. 17–39-ийг үзнэ үү.
- ¹¹⁴ Paltiel 1974, p. 342.
- ¹¹⁵ Тэр үед Канадыг идэвхтэй ажиглаж байсан зохиогч энэ тохиолдлыг мэдээгүй бололтой.
- ¹¹⁶ Nassmacher 2009, p. 188.
- ¹¹⁷ Үзэх хаяг: <http://www.electoralcommission.org.uk/party-finance/party-finance-analysis/campaign-expenditure/uk-parliamentary-general-election-campaign-expenditure>
- ¹¹⁸ Шинэ Зеландын тоо баримт ороогүй төдийгүй олдохгүй хэвээр байна. Geddis (2007, p. 4) харин ямар нэг тоо баримт хэлэлгүй, Шинэ Зеланд дахь “сонгуулийн харьцангуй хямд зардал”-ын талаар дурджээ.
- ¹¹⁹ Nassmacher 2009, pp. 115, 118.
- ¹²⁰ НВУ дахь тойргийн нэр дэвшигчдийн тайланг орон нутгийн албаныхан хариуцдаг хэвээр байгаа.
- ¹²¹ Geddis 2007, p. 8.
- ¹²² Beange 2012, p. 225.
- ¹²³ McMenamin 2008, p. 8.
- ¹²⁴ РАС гэж аль нэг нэр дэвшигчийг дэмжих, эсвэл унагаах зорилготойгоор мөнгө босгож зарцуулдаг хороог хэлдэг бөгөөд 1940-өөд онд үүссэн боловч 1994 оны Холбооны улсын сонгуулийн кампанит ажлын тухай хуулиар анх зохицуулагдах болсон. ‘SuperPAC’ (техник талаасаа “зөвхөн хараат бус зарцуулалт” хийдэг улс төрийн хороо) нь нэр дэвшигч, улс төрийн намд хандив өгч болохгүй бөгөөд аль нэг кампанит ажлаас хараат бусаар ажиллаж хязгааргүй зарцуулалт хийж болдог.
- ¹²⁵ GRECO-ийн Ирландын талаарх тайлан (2009, pp. 23–4, 27–8)-д зөвлөснөөр нам, тэдний орон нутгийн салбаруудын орлого, зарлага, эд хөрөнгө, өр зээлийн талаарх тайланг нэгтгэн гаргаж байх нь зүйтэй гэжээ.
- ¹²⁶ Үзэх хаяг: <http://www.aec.gov.au/>, <http://www.elections.ca>, <http://www.sipo.gov.ie>, <http://www.elections.org.nz>, <http://www.electoralcommission.org.uk>, <http://www.fec.gov>
- ¹²⁷ McMenamin 2011, p. 9.
- ¹²⁸ ftam 2010, p. 27.
- ¹²⁹ Orr 2010b, p. 245.
- ¹³⁰ GRECO байгууллагын 2009 оны илтгэлд бичсэнээр ‘... Төрийн албаны стандарт хариуцсан комиссын 2008 оны тайланд дурдагдсан тоо баримтаар бол нам, нэр дэвшигчдийн 2007 оны сонгуульд зарцуулсан 10,100,000 евро (\$11,440,000)-гоос зөвхөн 1,300,000 евро (\$1,470,000)-г тайлагнасан байна (үлдсэн 8,800,000 евро (\$9,960,000)-гийн эх үүсвэрийн тухай мэдээлэл байхгүй)’. GRECO 2009, p. 22.

- 131 Wilson 2004, pp. 4, 19–20; Geddis 2007, p. 5.
- 132 Үзэх хаяг: <http://www.sipo.gov.ie/en/Reports/AnnualDisclosure>
- 133 Feasby 2010, p. 20.
- 134 Geddis 2007, pp. 3, 7; Geddis 2010, p. 3.
- 135 GRECO report on Ireland (2009, p. 25) ямар нэг нотолгоо гаргалгүйгээр “Төрийн албаны стандарт хариуцсан комисс тус орон дахь намын санхүүжилтийн ил тод байдлыг дэмжихэд идэвхтэй зөвлөх үүрэг гүйцэтгэж байна” гэжээ.
- 136 Beange 2012, p. 192.
- 137 GRECO 2009, p. 26.
- 138 Австралийн хувьд үүнийг Young and Tham 2006, p. xi (R. 16) санал болгосон байдаг. НВУ-д “илүү уян хатан шийтгэл ногдуулах” гэсэн GRECO (2008, pp. 27, 28)-ийн саналд хувь нэмэр оруулах юм.
- 139 Хуульд нийцүүлэх тухай сануулгадаа энэхүү сануулгыг хүлээн авагч нь зөрчлөө үргэлжлүүлэхгүй, дахин гаргахгүй байх явдлыг хангахад чиглэсэн арга хэмжээг тусгасан байдаг. Сэргээх тухай сануулгад зөрчил гараагүй тохиолдолд байх байсан байр сууриндаа очихын тулд юу хийх ёстойг зааж өгдөг. Зогсоох тухай мэдэгдэлд 2002 оны Улс төрийн намууд, сонгууль, референдумын тухай хууль (PPERA)-д олон нийтийн итгэлийг алдагдуулж болох аливаа үйл ажиллагаа эхлүүлэхгүй, эсвэл тийм ажиллагаагаа зогсоох эсэхийг шаарддаг. Тодорхой мэдээллийг UK Electoral Commission 2010b-ээс үзнэ үү. Сонгуулийн зарцуулалт нь сонгуулийн маргааныг шийдвэрлэх үйл ажиллагааны субъект байж болно. Ellis 2010, pp. 124ff-ийг харна уу.
- 140 Nassmacher 1994, pp. 149–54.
- 141 501(c) гэх зохицуулалтад хамаарагдах бүлгүүд нь зарим тохиолдолд улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцож болдог. 527 гэх зохицуулалтад хамаарагдах бүлгүүд нь улс төрийн тодорхой үйл ажиллагаанд зориулан мөнгө босгож болно. Янз бүрийн бүлгийн тухай тодорхой мэдээллийг <http://www.opensecrets.org/527s/types.php> хаягаар үзнэ үү.
- 142 ‘Naming Names’, The Economist, 24 November 2012, p. 18.
- 143 Orr 2010a, p. 21.
- 144 Young and ftam 2006, pp. ix–xii.
- 145 Orr 2010b, p. 258.
- 146 Ibid., R. 1 and 2, 15 and 16, 22; Young and ftam 2006.
- 147 See http://www.dpmc.gov.au/consultation/elect_reform/docs/electoral_reform_green_paper.pdf
- 148 Leong, Cummings and Hazelton 2011, Section 7.
- 149 ‘Disclosed Party Donations Lowest since Records Began’, Irish Times, 30 May 2012, and ‘Ireland’s Politicians Disclose €378,920 Donations for 2011’, The Journal, 3 April 2012.
- 150 Ewing 2007, pp. 136–7.
- 151 Ibid., p. 140.
- 152 Энэ нь GRECO (2008, pp. 24, 25, 28) байгууллагаас өгсөн: данс тооцоог “нэг мөр, утга учиртай, бусадтай аль болох харьцуулж болох хэмжээнд” гаргах, орон нутгийн талаарх мэдээлэл оруулсан байх гэсэн зөвлөмжид нийцэж байна.
- 153 Geddis 2007, pp. 7–8 and Orr 2010a, p. 24-т тайлбарласан.
- 154 GRECO (2008) p.22-т дурдсанаар, 2002 - 2005 оны хооронд Хөдөлмөрийн Нам дунджаар 4 сая евро, Консерватив Нам 6 сая орчим евро жил бүр хэтрүүлэн зарцуулсан байна. Ийм хэтрүүлэг нь байж боломгүй бөгөөд цаашид асуудал үүсгэж болзошгүй юм.
- 155 Paltiel 1976, pp. 108–09 (зохиогчийн найруулж авснаар).
- 156 Hughes 2001, p. 221 (зохиогчийн найруулж авснаар).

ЕСДҮГЭЭР БҮЛЭГ

ЕСДҮГЭЭР БҮЛЭГ

Улс төр дэх эмэгтэйчүүд: Жендерийн тэгш байдлын төлөөх санхүүжилт

Жюли Баллингтон ба Мюриэл Кахан*

Удиртгал

Улс төрд санхүүжилт чухал үүрэгтэй бөгөөд сонгуулийн сурталчилгааны өртөг өндөр байдаг нь улс төр бүгдэд өрсөлдөх тэгш боломж олгоод байдаггүйг харуулна. Санхүүгийн боломжтой, мөнгөний сүлжээтэй, ивээн тэтгэгч болон намын дэмжлэгтэй нэг нь санхүүжилтийн боломж муутай нөгөө нэгэнтэй харьцуулшгүй давуу байдалтай болж, улс төрийн албан тушаалд өрсөлдөж, ялах нь бараг л тодорхой болдог. Эмэгтэй нэр дэвшигчид болон тэдний сонгуульд өрсөлдөх байдалд улс төрийн санхүүжилтийн үзүүлэх үр нөлөөг авч үзвэл дээрх байдал үнэхээр ойлгомжтой болж ирдэг.

‘Мөнгө бол эмэгтэйчүүдийг сонгох, тэдний улс төрд оролцох явдлыг хөхиүлэн дэмжихэд шаардлагатай амин чухал элементүүдийн нэг юм. Либерий Улсад энэ нь чухалчлах асуудал болсон бөгөөд нэр дэвшигч нь сонгогчдыг цуглаанд зөөвөрлөж аваачих, хооллох, кампанит ажлын өмсгөл, сурталчилгааны материал хэвлэх, үүний дээр цаг зав гаргасан нэгэнд нь мөнгө олгох зэргээр хангалттай санхүүжилттэй байх хэрэгтэй. Мөн штабын ажилтнуудаа мөнгө болон сэтгэлээр урамшуулах шаардлагатай. Бидний сонгуулийн тогтолцоо тэр чигээрээ арилжааны хэлбэрт оржээ. Бэлэн мөнгөтэй хүмүүс л хамгийн олон санал авч байна.’

Керу Кона Гарло, Либерийн Эмэгтэйчүүдийн ТББ-уудын НБДГ-ын Гүйцэтгэх захирал

2013 онд дэлхийн нийтээр парламентын суудлын 21 хувийг эмэгтэйчүүд эзэлж байгаа нь 10 жилийн өмнө буюу АСДҮОУХ-гийн

* Жюли Баллингтон нь улс төрийн оролцооны асуудлаарх бодлогын зөвлөх, Мюриэл Кахане НҮБ-ын Эмэгтэйчүүдийн байгууллагын Манлайлал ба засаглалын хөтөлбөрийн шинжээч юм. Дадлагажигч Кэтлин Хоппинг судалгааны ажилд туслалцаа үзүүлсэн.

Улс төрийн санхүүжилтийн Гарын авлага анх хэвлэгдсэнээс хойш 15 хувиар өсжээ. Найман эмэгтэй төрийн тэргүүнээр сонгогдон, 13 эмэгтэй засгийн газрын тэргүүнээр томилогдон ажиллаж байлаа. Орон нутгийн засаг захиргаанд эмэгтэйчүүдийн оролцооны талаарх дэлхий нийтийн хэмжээний суурь үзүүлэлт байхгүй боловч ерөнхий тооцоогоор эмэгтэйчүүдийн орон нутагт эзлэх албан тушаалын тоо хэмжээ парламентын түвшнийхээс ихээхэн доогуур байна. Тогтолцооны болон хууль эрх зүйн саад тотгор бүх түвшинд амь бөхтэй оршсоор байгаа ба соёл болон эцгийн эрхт ёс, жендерийн уламжлалт үүрэг, сонгуулийн тааламжгүй тогтолцоо, улс төрийн намуудын хүсэл сонирхолгүй байдал зэрэг янз бүрийн хэлбэрээр илэрдэг. Энэ бүгдээс харахад улс төрийн санхүүжилт нь зонхилох сорилт мөн.¹

Энэхүү бүлэгт улс төрийн санхүүжилтийн өрсөлдөөнт ертөнцийг жендерийн нүдээр задлан шинжиллээ. Ихэнхдээ улс төрийн санхүүжилт эмэгтэй нэр дэвшигчдэд хэрхэн сорилт болж байгааг онцолж, улс төрийн тоглоомын талбарыг тэгшитгэхэд тус болох хуульчилсан болон хуульчлаагүй арга хэмжээнүүдийн талаар тоймлов. Улс төрийн санхүүжилтэд гарч ирж байгаа шинэ практикийн заримыг тодорхойлж, энэ асуудалд илүү системчилсэн судалгаа нэвтрүүлэхэд түлхэц өгөх оролдлого хийлээ. Өндөр хөгжилтэй ардчилсан цөөн орныг эс тооцвол, эмэгтэйчүүдийн мөнгө босгож, зарцуулж ирсэн байдлыг судалсан эмперик тоо баримт эрэгтэйчүүдийнхтэй харьцуулбал туйлын хангалтгүй байна. Санхүүгийн тайланг хүйсээр нь ялгаж задлан, тайлагнадаг болбол энэ тэгш бус байдлыг арилгахад нэн тустай сан. Мөн түүнчлэн, энэ тал дээр хууль тогтоомжийн хэрэгжилт шинэ хэвээр байгаа бөгөөд үр нөлөө нь бүрэн судлагдаагүй байна. Улс төрд эмэгтэйчүүдийн оролцооны холбогдолтой олон улсын хэм хэмжээний ерөнхий хүрээнд тулгуурлан эмэгтэйчүүд ба улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаар олон улсын хэмжээнд зөвшилцөн тохиролцсон шалгуур үзүүлэлтүүдийг боловсруулан гаргах нь энэ сэдвээр цаашид хийх дүн шинжилгээг улам сайжруулах юм.

Улс төрийн оролцооны талаарх зохицуулалтын ерөнхий хүрээ

Эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцооны хэм хэмжээний ерөнхий хүрээ нь иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай тунхаглал, конвенц, тогтоолоос урган гарч байна. Эдгээрийн дотроос Эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах бүх хэлбэрийг устгах тухай

Конвенц (CEDAW) нь гол баримт бичиг бөгөөд энэхүү конвенцод олон нийтийн болон улс төрийн амьдралд оролцох эмэгтэйчүүдийн тэгш эрх дотор нийтээр сонгодог байгууллагуудад сонгогдох, бодлого боловсруулах, хэрэгжүүлэхэд оролцох эрхтэй байх зэргийг тодорхой заасан.² Конвенцод элссэн улс орнууд өөрийн орны улс төр, олон нийтийн амьдралд эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах явдлыг устгах зохистой арга хэмжээ, түүний дотор түр зуурын тусгайлсан арга хэмжээ авах үүрэг хүлээсэн.

Түр зуурын тусгайлсан арга хэмжээний утга санаа, цар хүрээг CEDAW хорооны 25 тоот (2004) ерөнхий зөвлөмжөөр илүү тодотгосон бөгөөд үүнд хууль тогтоох, гүйцэтгэх, засаг захиргааны, зохицуулалтын бусад хэм хэмжээ, бодлогоор болон практик үйл ажиллагаагаар, түүний дотор хөрөнгө хуваарилах, хөнгөлөлт дэмжлэг үзүүлэх, зорилтот бүлэг болгон ажилд авах, албан тушаал дэвшүүлэх, цаг хугацааны хүрээ болон квотын тогтолцоотой холбон тоон зорилтууд тавих зэрэг тусгайлсан арга хэмжээг өргөн хүрээнд тодорхойлсон. “Тодорхой нөхцөл байдалд ялгаатай байдлыг шийдвэрлэхийн тулд эмэгтэйчүүд болон эрэгтэйчүүдэд ижил бус хандах шаардлагатай болно. Чанарын хувьд тэгш байдлыг хангах зорилгод хүрэхийн тулд эмэгтэйчүүдийн дутуу төлөөллийг гүйцээх, хөрөнгө нөөц, эрх мэдлийг эрэгтэйчүүд, эмэгтэйчүүдийн хооронд дахин хуваарилах нь зүйтэй.”

Түр зуурын хуульчилсан тусгай арга хэмжээний хамгийн түгээмэл хэлбэрт сонгуулийн квот багтдаг бөгөөд энэ нь сонгуульд нэр дэвшигч эмэгтэйчүүдийн хувь хэмжээг нэмэгдүүлэх тодорхой зорилт тавих, эсвэл хууль тогтоох байгууллагад эмэгтэйчүүдэд суудал хадгалах тус тус хамаарна.

Дэлхийн улс орнуудын гуравны нэг орчимд буюу 64 улсад нь квотын тогтолцоог хуульчилжээ. Харин жендерийн тэгш байдлын шалгуураар төрийн санхүүжилтийг ялгавартайгаар тогтоох тухай хууль тогтоомж гаргах явдал нэмэгдэж байгаа нь дэлхий нийтийн гол чиг хандлага болж байна. Энэ талаар дор дэлгэрэнгүй авч үзнэ. CEDAW-гийн 25 тоот зөвлөмж нь улс төрийн өрсөлдөөний тэгш байдлыг хөхиүлэн дэмжсэн арга хэмжээний эрх зүйн суурь болж байна.

Сонгуульт болон томилгоот албан тушаал, төрийн бүх түвшний ажиллагаанд үүрэг гүйцэтгэх эмэгтэйчүүдийн тоог ихээхэн нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхийг засгийн газруудад

уриалсан Бээжингийн Тунхаглал ба Үйл ажиллагааны платформ (1995), Эмэгтэйчүүд ба улс төрийн оролцооны тухай НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 66/130 дугаар (2011) тогтоол зэрэг бусад тунхаглал, конвенц нэмэлт түлхэц болж байна. Олон улсын эдгээр гэрээ конвенцыг соёрхон баталсан улс орнууд дээрх үүргүүдийг улс төрийн нам, Сонгуулийн төв байгууллага (СТБ) болон улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын бусад хяналт шалгалтын болоод удирдлагын институцийн хүрээнд баримталж ажиллах, өргөнөөр хэрэгжүүлэх хариуцлагыг хуваалцан үүрч байна.

Улс төрийн санхүүжилт: Суурь асуудал

Сүүлийн үед энэ чиглэлд шинээр санаачилгууд гарсан хэдий ч эмэгтэй нэр дэвшигчдийн улс төрийн санхүүжилтийн асуудал нь тэднийг улс төрд ороход учирч буй хамгийн том саад бэрхшээл хэвээр байна. Олон улсын Парламентын холбооноос 2009 онд парламентын 300 гишүүний дунд хийсэн судалгаагаар, эмэгтэйчүүдийг улс төрд ороход хойш чангааж буй хамгийн хүчтэй хүчин зүйлсийн нэг нь сонгуульд өрсөлдөх санхүүгийн боломжгүй байх явдал мөн гэжээ.³ Үүнийг НҮБ-ын Эмэгтэйчүүдийн байгууллагаас 2013 онд хийсэн судалгаа мөн адил нотолсон бөгөөд асуулгад оролцогсдын 80 гаруй хувь нь санхүүжилтэд хүрэх суваггүй байгаа нь эмэгтэйчүүдийн улс төрд ороход учирч буй хамгийн том сорилын нэг гэж хариулжээ.⁴ Судалгаанд тэмдэглэснээр, жендерийн үндсэн дээр хөдөлмөрийн хуваарилалт хийгддэг, улс төрдэх эмэгтэйчүүдийн талаарх хуучинсаг сөрөг үзэл бодол зэрэг нь хөрөнгө санхүүжилт босгоход саад болсон хэвээр байна. Улс төрийн санхүүжилтийн хүндрэл эрэгтэйчүүдэд ч мөн адил тохиолддог хэдий ч тогтолцооны саад тотгор, сонгуулийн сурталчилгааны хэлбэр зэрэг харилцан холбоотой хэд хэдэн шалтгаанаар эмэгтэйчүүд илүү хүнд сорилттой тулгардаг ажээ.

Тогтолцооны саад тотгор

Эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоонд нөлөөлдөг хүчин зүйлс нь нийгэм-эдийн засгийн хөгжил, соёл, боловсрол, газар зүй болоод улс төрийн тогтолцооны төрлөөс хамааран янз бүр байдаг.⁵ Улс төрийн албан тушаалд өрсөлдөж байгаа, эсвэл ажиллаж байгаа эмэгтэйчүүд анги давхарга, арьс өнгө, угсаа гарал, эдийн засаг, нийгмийн байр суурь зэргээрээ хоорондоо бас их ялгаатай бөгөөд энэ бүгд улс төрийн албан тушаалд хүрэхэд шийдвэрлэгч хүчин зүйл болохыг

үгүйсгэхгүй. Нэмж хэлэхэд, тухайн орны сонгуулийн тогтолцоо, тэр дундаа нэр дэвшигчид, эсвэл намд төвлөрсөн эсэх нь хүртэл санхүүжилт босгох шаардлагад нөлөө үзүүлдэг.

Нийгэм-эдийн засгийн статус

Улс орны нийгэм-эдийн засгийн орчин нь өндөр хөгжилтэй, эсвэл хөгжиж байгаа ардчилсан орнуудын аль алинд эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоонд нөлөөлдөг. Улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоо болон өрх гэрээсээ гадуур ажиллаж байгаа эмэгтэйчүүдийн тоо, хувь хэмжээ хоорондоо харилцан шүтэлцээтэй. Өндөр хөгжилтэй ардчилсан оронд эмэгтэй ажиллах хүчин нэмэгдэж, тэдний эзлэх байр суурьт хандах нийгмийн хандлага өөрчлөгдсөн нь эмэгтэйчүүдийн улс төрийн боломжийг бэхжүүлж өгчээ.⁶ Эмэгтэйчүүд үйлдвэрчний эвлэл, мэргэжлийн холбоодод идэвхтэй оролцох болсон нь улс төрийн албан тушаалд хүрэхэд тустай арга барилд суралцах, хэлхээ холбоо бий болгох бололцоо олгож байна. Гэхдээ дэлхийн улс орон бүрт эдийн засгийн статус дахь жендерийн ялгаа хэвээр байгаа бөгөөд ялангуяа цалин хөлс тооцох, ажилд авах, албан тушаалд дэвшүүлэхэд энэ бүхэн илүүтэй илэрч, эмэгтэйчүүд нийгэмд илүү ядууралтайд тооцогдож байна.⁷

Эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн байдал муу байгаа нь ялангуяа хөгжиж байгаа орнуудад ядууралд орсон эмэгтэйчүүдийн тоо их, газар өмчлөл дэх хувь хэмжээ бага, цалин хөлсгүй ажлын байранд ажиллах хувь өндөр байх зэрэг хэд хэдэн үзүүлэлтээр илэрч байна. Эмэгтэйчүүд асран сувилах болон гэр орны ажилд харьцуулшгүй ихэнх хувийг гүйцэтгэж, үнэ төлбөргүй ар гэрийн ажилд эрэгтэйчүүдээс хоёр дахин их цаг зарцуулж байна.⁸ Үнэ хөлсгүй зүтгэх асран сувилах ажилд эмэгтэйчүүд олноороо ажиллаж байгаа нь тэд эрэгтэйчүүдээс бага хөрөнгө мөнгөтэй байна гэсэн үг. Энэ мэтчилэн зохицуулалтгүй, эмзэг, бага хөлстэй албан бус салбарт эмэгтэйчүүд олноор ажиллаж байна. 2011 онд тооцож үзсэнээр, Сахаараас дооших Африк, Номхон далай, Өмнөд Ази дахь хөдөлмөр эрхэлж буй эмэгтэйчүүдийн 80 гаруй хувь нь хувиараа ажиллаж байв.⁹

Олон оронд эмэгтэйчүүдийн нийгэм-эдийн засгийн байр суурь доогуур байгаа нь тэдэнд улс төрийн албан тушаалд хүрэх эдийн засгийн бие даасан байдал байхгүй байна гэсэн үг юм. Эрэгтэйчүүдийг ‘тэжээгч’ хэмээн тодотгосон жендерийн нийгэмчилсэн үүргээр эрэгтэйчүүд өөрийн хэрэгцээнд зориулсан

хөрөнгө мөнгө босгож илүү дадсан бол эмэгтэйчүүд нь уламжлал ёсоор гэр орны орчноос хэтэрдэггүй. Улс төрийн санхүүжилтийн өртөг зардал өрх гэрийн төсөвт халгаатай байхаас эмэгтэйчүүд болгоомжилдог, эсвэл олсон хэдээ юуны өмнө гэр бүлийнхээ эн тэргүүний хэрэгцээнд зарцуулж дадсантай холбоотой байж болох юм. Ялангуяа хөгжиж байгаа орнуудад нэр дэвшигчийн бүртгэлийн хураамж болох багавтар мөнгийг ч төлж чадаагүй бол эмэгтэйчүүд сонгуулийн үйл явцаас шууд хасагддаг.

Шинэ намууд, эсвэл парламентад төлөөлөлгүй намууд төрийн санхүүжилт (хэрвээ өгдөг бол) авах эрхгүйн улмаас улс төрийн санхүүжилтийн сорил тэдэнд туйлын хүндээр тусдаг. Энэ тохиолдолд, эмэгтэй нэр дэвшигчид сонгуулийн санхүүжилтээ хувиасаа гаргадаг ба унаа тээвэр, кампанит ажлын материал, бусад хэрэгцээний зардал, ялангуяа хөдөө орон нутгийн сонгогчдод хүрч ажиллах тээврийн зардал нь маш өндөр болсноор онцгой сорилттой тулгардаг.¹⁰

‘Номхон далайн орнуудын эмэгтэйчүүд эдийн засгийн хувьд эрэгтэйчүүдээс доогуур статустай байдаг уламжлалтай. Энэ нь эмэгтэйчүүдийн улс төрийн манлайлалд дараах хоёр үр дагаврыг авчирдаг: (1) эмэгтэйчүүд нэр дэвшихийн тулд төлөх хураамжаа хуримтлуулах боломж багатай (2) тэдэнд сонгуулийн сурталчилгаанд хэрэгтэй бизнесийн болоод мэргэжлийн дэмжлэг авах санхүүгийн холбоо, сүлбээ бүрдээгүй байдаг.’¹¹

Хамтын нийгэмлэгийн эмэгтэй парламентчдын холбооны дарга Лиза Бейкэр

Сонгуулийн тогтолцоо

Сонгуулийн тогтолцоо нь аливаа орны хувьд улс төрийн болоод институцийн хамгийн чухал асуудал мөн бөгөөд энэ нь засаглал, улс төрийн намын тогтолцоо, парламентын оролцоо зэрэг өргөн цар хүрээнд нөлөө үзүүлдэг. Мажоритар буюу ердийн олонх зэрэг нэр дэвшигчдэд төвлөрсөн тогтолцоонд нэр дэвшигчид нь сонгуулийн сурталчилгааны санхүүжилтээ өөрөө бүрдүүлэх хэрэгтэй болдог. Кампанит ажлын материал бэлтгэх, хэвлэл мэдээллийн бие даасан сурталчилгааны зардал зэргээр энэхүү тогтолцоо нь онцгой өндөр өртөгтэй. Эсрэгээрээ, пропорциональ буюу хувь тэнцүүлсэн тогтолцоонд улс төрийн намууд кампанит ажлын гол хариуцлагыг үүрдэг учир хувь нэр дэвшигчийн зардал багасдаг бөгөөд энэ нь эмэгтэй нэр дэвшигчдэд илүү тааламжтай болно. Жишээлбэл, Танзани Улсад санхүүгийн боломж нөөц багатай эмэгтэйчүүд хавьгүй илүү өртөг зардалтай тойргийн суудлын төлөө өрсөлдөхийн оронд тэдэнд хадгалсан суудалд сонгогдох (пропорциональ жагсаалтаар

ордог)-ыг илүүд үздэг аж.¹² Сонгуулийн сурталчилгааны үргэлжлэх хугацаа, хоёр үе шатаар өрсөлдөх зэрэг бусад асуудал эмэгтэйчүүдэд санхүүгийн тэнцвэргүй ачаа үүрүүлэх магадлалтай байдаг.

Сонгуулийн сурталчилгааны төрөл

Шаардлагатай санхүүжилтийн хэмжээ сонгуулиас сонгуульд өөрчлөгдөн хувирдаг. Намын анхан шатны сонгуульд оролцож ялах, эсвэл нэр дэвшигчээр сонгогдох (түүний дотор дэнчингийн мөнгө) болон сонгуулийн сурталчилгааны гэсэн хоёр чухал үе шатанд мөнгө эмэгтэйчүүдэд шууд нөлөө үзүүлдэг.

Намын анхан шатны сонгуульд ялах, эсвэл нэр дэвших

Улс төрийн албан тушаалд очиход эмэгтэйчүүд намын анхан шатны сонгууль, эсвэл нэр дэвшихээс хамаарна. Улс төрийн тогтолцооноос хамаараад, нэр дэвшигчид нь намын анхан шатны сонгуульд (гол төлөв нэр дэвшигчдэд төвлөрсөн тогтолцоонд) ялж, эсвэл намын удирдлага, эсвэл намын сонгуулийн хороо (эсвэл ижил төстэй бүтэц)-ноос сонгогдож байж, намаасаа нэр дэвшинэ. Нэр дэвшигчийг ‘гардан’ сонгох шалгуурт нам доторх зэрэг зиндаа, намдаа эзлэх байр суурь, олонд танигдсан байдал, намтар түүх, санхүүгийн боломж, хэлхээ холбоо зэрэг багтдаг.

Нэр дэвшигчид нь өрсөлдөгчөө ялахын тулд улам их санхүүжилт босгоход хүргэдэг намын анхан шатны сонгууль нь өндөр өртөг зардалтай байж болно. Малави Улсын нэгэн эмэгтэй парламентчийн тэмдэглэснээр ‘намын анхан шатны сонгууль нь үндэсний сонгуулиас илүү их зардалтай бөгөөд учир нь тэнд л чи байр сууриа олж авна. Энэ нь хамгийн өндөр сорилт хэвээр л байна.’¹³ Улс төрийн илүү өндөр албан тушаалд өрсөлдөх зардал бүр ч их байдаг. АНУ-д 2008 онд Ардчилсан Намын хоёр гол өрсөлдөгч нийлээд бараг нэг тэрбум ам.доллар зарцуулсан тохиолдол бий.¹⁴ Анхан шатны сонгуулийн өндөр өртөг зардлаас үүдэн намаас нэр дэвшүүлэх кампанит ажлын үеэр зарцуулж болох хөрөнгө мөнгөний тоо хэмжээнд хязгаарлалт тогтоох зөвлөмж гарсан.

Нэр дэвшигчдийг тодруулах шатанд тунаж үлдэхэд мөн нэлээд санхүүжилт шаардлагатай байдгийн улмаас эмэгтэйчүүдийн хувьд энэ үе шатанд нэлээд бэрхшээл тулгардаг байна. Нэр дэвшихээ зарлан кампанит ажил эхлүүлэх, өөрийнхөө талаар сурталчилж танигдах, сонгуулийн штабаа зохион байгуулж, тойрогтоо очиж ажиллах гэх мэт үйл ажиллагаанд санхүүжилт зайлшгүй

шаардлагатай болдог.¹⁵ Эхний энэ үе шатанд санхүүжилтийн ихэнхийг нэр дэвшигч өөрийн халааснаас гаргахаас өөр аргагүй байдалтай тулгарах нь элбэг агаад эдийн засгийн статус нь бусдаас доогуур эмэгтэй нэр дэвшигчдийн хувьд кампанит ажлаа өөрийн хөрөнгөөр санхүүжүүлэх нь хүндрэлтэй байдаг аж.¹⁶

Сонгуулийн санхүүжилт

Нэр дэвших эрхээ намаасаа авсны дараа нэр дэвшигчид сурталчилгаагаа явуулахын тулд тухайн сонгуулийн жилдээ хоёр дахь удаагаа санхүүжилт олох шаардлагатай тулгардаг. Сонгуулийн сурталчилгаа нь сонгуулийн тогтолцооны төрөл, улс төрийн санхүүжилтийн тухайн үеийн зохицуулалт, төрийн санхүүжилт олгодог эсэх, намын дотоод дүрэм журам гэх зэргээс хамаараад ихээхэн өөр өөр байна. Нам төвтэй (нэр дэвшигчдийн жагсаалтад тулгуурласан) тогтолцоонд нам нь сонгуулийн сурталчилгааг удирдан зохион байгуулдаг учир нэр дэвшигч төвтэй буюу мажоритар тогтолцооны нөхцөлд өрсөлдөж байгаа нэр дэвшигчтэй харьцуулахад санхүүжилт босгох дарамт бага байдаг. Олон оронд нэр дэвшигчид суудалд очихын тулд өрсөлдөгчөөсөө илүү их мөнгө босгох хандлага түгээмэл. Нэг нэр дэвшигчид ногдох кампанит ажлын зардал сая сая долларт хүрдгийг АНУ-д сайтар баримтжуулдаг.¹⁷

Хэт өндөр зардал шаардаж болох зарим нөхцөл байдлыг доор дурдав:¹⁸

- Сонгуульд ялалт байгуулах нь олон тооны сонгогчдод хүрч ажилласан эсэхээс хамаардаг;
- Сонгуулийн тогтолцоо нь мажоритар, эсвэл хувь хүнд чиглэсэн улс төрийн уламжлал хүчтэй байвал;
- Нэр дэвших жагсаалт нээлттэй, нэр нэмэхэд чөлөөтэй бөгөөд үүний төлөө дотооддоо өрсөлддөг бол;
- Улс төрийн нам сонгуулийн сурталчилгаа явуулах хөрөнгө санхүүжилт хязгаарлагдмал байвал; эсвэл
- Клиентелизм буюу улс төрийн дэмжлэг авахын тулд үйлчилгээ, эд бараа, мөнгө тараах зорилгоор өргөн хүрээний, тухайн нутаг дэвсгэрт тархсан сүлжээ байгуулж ажиллуулах шаардлагатай бол - энэ нь улс төрийн албан бус практик өрсөлдөөний нэг гол арга болсон байх зэрэг болно.¹⁹

Сонгуулийн сурталчилгааны зардал дэлхийн улс орон бүрт харилцан адилгүй. Энэтхэг Улсын Уттар Прадеш муж улсад гэхэд 2012 оны сонгуулийн зардал нь 3-5 тэрбум ам.долларт хүрч байсан тооцоо

бий. Бразилын 2010 оны сонгуулиар нэр дэвшигчид нь 2 тэрбум ам.долларын зардал гаргасан байхад Японы 2009 оны сонгууль 780 сая ам.долларын зардалтай болжээ. Бага зардал гаргадаг орны тоонд багтах НВУ 2010 оны сонгуулиар 91 сая ам.доллар зарцуулсан бол ОХУ 2011 оны сонгуульдаа 70 сая ам.доллар зарцуулсан мэдээ бий.²⁰ Гэхдээ хөрөнгө мөнгө босгож, зарцуулсан талаарх мэдээллийг хүйсээр ялгаж тодруулсан нь үгүй бөгөөд энэ нь нэр дэвшигчдийн зарцуулсан мөнгийг хүйсээр нь харьцуулах ажлыг хүндрүүлж байгаа юм.

Санхүүжилт босгоход учрах бэрхшээл

Намаас нэр дэвшиж өрсөлдөөнд ялах, улмаар сонгуулийн кампанит ажилд хүч үзэхэд шаардлагатай санхүүжилт босгохын тулд эмэгтэйчүүдийн өмнө тулгарч буй бэрхшээлийг сайтар баримтжуулсан байдаг бөгөөд үүнд чинээлэг танил тал, холбоо сүлбээгүй байх, улс төрийн клиентелизм зэргийг багтааж болно. Кампанит ажил удаан үргэлжлэх нь гэр бүлийн хариуцлага, хүүхэд харах үйлчилгээ өртөг өндөртэй байх зэрэг шалтгаанаар эмэгтэйчүүдийн өрсөлдөх хүсэл эрмэлзлийг бууруулдаг. Зарим тохиолдолд, сонгуулийн сурталчилгааны үеэр нэр дэвшигч өөрийн аюулгүй байдлыг хангахад нэмэлт зардал гаргах шаардлагатай болно. Ялангуяа зэвсэгт мөргөлдөөний дараах улс орон, үймээн самуун ихтэй сонгуулийн нөхцөлд нэр дэвшигч аюулгүй байдлаа өөрийн зардлаар хамгаалах хэрэгтэй болдог.

Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт ба санхүүжилтийн суваг

Эмэгтэйчүүд намаасаа болон хувь хандивлагчдын аль алинаас санхүүжилт босгоход хүндрэлүүд үүсэх нь бий. Брайн ба Баер нар ‘өмнөд Африкийн нэгэн орны парламентын гишүүн эмэгтэй намынх нь эрэгтэй нэр дэвшигчид өөрөөс нь гурав дахин их санхүүжилт хүлээж авсныг сонссон’ гэжээ.²¹ Төрийн санхүүжилт байгаа улс оронд түүнийг хэрхэн хуваарилж, эмэгтэйчүүдийг ялгаварлаж байгаа эсэхэд анхаарал тавих ёстой. Мөргөлдөөний дараах улс орнуудад улс төрийн тогтолцоо бүрдэж, эхний сонгуулиуд явагдсаны дараа л нэг эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог авч үзэж магадгүй. Хэрэв төрийн санхүүжилт нь дутагдалтай бол эмэгтэйчүүд нь хандивын болон хувийн мөнгөөр сурталчилгааны ажлаа санхүүжүүлэх шаардлагатай болно. Энэ бүх өртөг зардал голдуу зам тээврийн дэд бүтэц муу, сонгогч олонтой орон нутгийн тойрогт онцгой өндөр байдаг.

Эмэгтэйчүүдийг шалгуур хангасан, эсвэл улс төрийн найдвартай, тохиромжтой нэр дэвшигч мөн үү? гэсэн асуулт дагуулсан жендерийн ташаа ойлголт, хандлагууд болон эмэгтэйчүүд олон нийтийн хүрээнд хязгаарлагдмал байдаг зэрэг нь хувь хандивлагчдаас мөнгө босгох тэдний боломжийг бас хумьдаг. Эдгээр хандлага нь эмэгтэйчүүдэд зохисгүй нөлөөлж сонгуульд өрсөлдөхөд шаардлагатай санхүүжилт босгож чадахгүй гэсэн ойлголтыг тэдэнд төрүүлдэг.²² Марокко Улсын 2011 оны сонгуулиар парламентын суудлын 17 хувийг эмэгтэйчүүд авч чадсан хэдий ч үүний зөвхөн 7 эмэгтэй буюу 2-оос бага хувь нь нээлттэй суудлын төлөө өрсөлдөөнд ялж, бусад нь намын жагсаалтын квотоор орж иржээ.²³ АНУ-д эрэгтэй нэр дэвшигчдийг илүүд үзэх хандлага байдаг тул эрэгтэй нэр дэвшигч нь хувь хүний болоод корпорацын хандивыг илүү ихээр цуглуулж чаддаг.²⁴ Эмэгтэйчүүд баян чинээлэг холбоо сүлбээнд хүрэх нь хязгаарлагдмал учир тэдний сонгуулиар цуглуулсан хандивын хэмжээ бага байх талтай. Иймээс эрэгтэй нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн түвшинд очихын тулд эмэгтэйчүүд илүү өргөн хүрээний хандивлагчдад хүрэхийн төлөө кампанит ажилдаа маш их хүчин чармайлт гаргах хэрэгтэй болдог ажээ.

Холбоо, сүлбээ

Эрэгтэйчүүдтэй харьцуулахад эмэгтэйчүүд санхүүжилт босгохдоо яагаад илүү их хүчин чармайлт гаргах хэрэгтэй болдог вэ? гэсэн асуултын нэг шалтгаан нь эмэгтэйчүүд хөрөнгө мөнгө, мэдлэг туршлагаар хангаж чадах бизнесийн болоод мэргэжлийн холбоо сүлбээ багатай байдагт оршино. Намын удирдлагад дийлэнхдээ эрэгтэйчүүд давамгайлдаг учир ийм сүлжээний талаарх дээрх аргументыг нам доторх “зөвхөн эрчүүдийн сүлжээ”-нд бас хамааруулж болно.²⁵ Эдгээр холбоо сүлбээнд эмэгтэйчүүд байхгүй байгааг харахад эрэгтэй нэр дэвшигчдэд олддог санхүүжилтийн сувгууд эмэгтэйчүүдийн хувьд хаалттай байж болох юм. Ирландын нэгэн парламентын гишүүн ‘Эрчүүд, эрэгтэй нэр дэвшигчид өөрсдийг нь улс төрд хөл тавихад нь хэрэг болох спортын байгууллага, фермерүүдийн холбоо, эрчүүд зонхилсон бусад салбарын байгууллагуудтай холбоотой байдаг’²⁶ гэжээ. Эмэгтэйчүүд эдгээр холбоо, сүлбээнээс гадуур байдаг нь үр дүнтэй кампанит ажил явуулахад, ялангуяа суудлаасаа ховхорч өгдөггүй эрэгтэйчүүдийн эсрэг өрсөлдөхөд хүрэлцэхүйц санхүүжилт босгох боломжийг нь хаадаг. Харин нэр алдартай улс төрчийн эхнэр, охин, эгч дүү эмэгтэйчүүдийн хувьд байдал арай өөр. Тэд анхнаасаа өөрт

нь байсан гэр бүлийн хөрөнгө мөнгө, холбоо сүлбээгээ ашиглах боломжтой.²⁷ Холбоо сүлбээ үүсгэх нь санхүүжилт босгоход төдийгүй, хэлхээ холбоо тогтоон туршлага хуримтлуулах замаар улс төрийн зорилгодоо хүрэх, нийтлэг эрх ашигтаа тулгуурлан улс төрийн дэмжлэг авахад чухал нөлөөтэй байдаг.

Албан тушаалтан

Олон нийтэд танигдсан, тиймээс ч нам нь найдвартай гэж үздэг албан тушаалтнуудтай өрсөлдөж ялах нь хэзээ ч амаргүй. Албан тушаалтнуудын улс төрийн хүрээлэл нь тогтсон, олон түмэнд сайн танигдсан байдаг учир сонгуулийн сурталчилгааны зардал нь ч үндсэндээ бага гардаг. Парламентын 4 гишүүний нэг нь, түүнээс ч бага нь эмэгтэй байгаагаас үзэхэд сонгуульт албан тушаалтнуудын дийлэнх нь эрэгтэйчүүд байна. Албан тушаалтай эрэгтэйчүүдтэй албан тушаалгүй эмэгтэйчүүд өрсөлдөхөд илүү их зардал гарах нь ойлгомжтой учир энэ нь эмэгтэйчүүд улс төрийн өрсөлдөөнд орохоос цааргалах нэг шалтгаан болж болно.

Өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх арга хэмжээ

Дээр дурдсан хүчин зүйлүүд бүгд давхцвал эмэгтэйчүүдэд улс төрийн санхүүжилт босгоход онцгой сорилт болох нь мэдээж. Өнгөрсөн хэдэн жилд улс орнууд эмэгтэйчүүд болон тэгш бус төлөөлөлтэй бусад бүлгийнхний улс төрийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх зорилгоор улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлүүд хийж эхлээд байна. Гэхдээ эдгээр зохицуулалтын тавьсан зорилт, гарч буй үр нөлөө нь өөр өөр байна. Асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэсэн хуульчилсан болоод хуульчлаагүй дараах арга хэмжээ үүнд багтана:

1. *Хуульчилсан арга хэмжээ* нь улс төрийн болоод сонгуулийн хүрээнд хийгдсэн байх бөгөөд төрийн санхүүжилт хэлбэрээр улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд санхүүжилт хуваарилдаг. Энэ нь:
 - Жендерийн хувьд төвийг сахисан загвартай, харин практикт жендерийн үр дагавартай байх, эсвэл
 - Дизайн болон хэрэглээ талаасаа жендерт чиглэсэн ба эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог төрийн санхүүжилтээр ил тод дэмжсэн байх.
2. *Хуульчлагдаагүй арга хэмжээг* оролцогч талууд сайн дурын үндсэн дээр авч хэрэгжүүлдэг. Энэ нь:
 - Сайн дурын, зөвхөн асуудлыг хөндөж буй тухайн намд үйлчлэх улс төрийн намын арга хэмжээнүүд;

- Эмэгтэй нэр дэвшигчдэд шууд санхүүжилт босгоход нь зориулагдсан иргэний нийгмийн арга хэмжээ, бусад санаачилга.

Эдгээр санаачилга нь намын анхан шатны сонгууль гэхээсээ илүүтэй үндэсний хэмжээний сонгуулийн ажилд гол төлөв зориулагдсан байдаг. Улс орнууд үндэсний нөхцөл байдал, улс төрийн намуудын зохицуулалтын ерөнхий түвшнээсээ хамаараад дээрх арга хэмжээнүүдийг холимог байдлаар ашиглаж болно. Эдгээр арга хэмжээний дийлэнхийг саяхнаас нэвтрүүлж эхэлсэн бөгөөд үр дүн, практик хэрэглээний талаас нь өргөнөөр баримтжуулсан зүйл хараахан алга байна. Гэхдээ, энэхүү бүлгийн үлдэж буй хэсэгт эмэгтэй улс төрчдөд дээрх арга хэмжээний үзүүлж буй бодит (боломжит) нөлөөллийн талаар өгүүлэх болно.

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж

Улс төрийн санхүүжилтийн тухай хууль тогтоомж нь санхүүжилтийн үйл явцад ил тод, шударга байдлыг нэмэгдүүлэх, нийт нэр дэвшигчийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх зорилготой байдаг. Зохицуулалт нь гадаад талын буюу гаднын этгээдийн зүй бус нөлөөллийг хязгаарлахад төвлөрдөг. Тухайлбал, хуулиар гаднын болон нэр хаяггүй хандив авахыг хориглож, эсвэл нам болон нэр дэвшигчийн авч болох хандивт хязгаарлалт тогтоож болно.²⁸ Өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх бусад арга хэмжээний дотор тухайлбал, албан тушаалтнууд бусад нэр дэвшигчээс илүү давуу талтай байхыг хязгаарлах зохицуулалт байж болно. Хуульчилсан дээрх арга хэмжээнүүдийг дэлхийн ихэнх орон авч хэрэгжүүлж байна.²⁹

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид хэдий хэмжээний мөнгө зарахыг зохицуулсан хууль тогтоомжууд нь санхүүжилт багатай нэр дэвшигчдэд шударга бус байдал үүсгэх сул тал болохоос сэргийлэх нь сонгуулийн сурталчилгааны ажлаа явуулах нөхцөлийг бүрдүүлэхэд хувь нэмэр болж чадна. Энэ төрлийн зохицуулалтад санхүүжилтийн тайлан болон тайлагналын шаардлага багтах бөгөөд энэ нь улс төрийн нам болон нэрд дэвшигчдэд зарцуулалтынхаа талаар мэдээлэх шаардлага тавьдаг. Бусад арга хэмжээнд хууль сахиулах асуудал багтдаг бөгөөд үндэсний сонгуулийн байгууллага, засгийн газар, тухайн зорилгоор байгуулагдсан зохицуулах агентлаг зэрэгт хяналт шалгалт хийх үүрэг ногддог.³⁰

Улс төрийн санхүүжилтийн тухай дийлэнх хууль тогтоомж нь ‘жендерийн хувьд төвийг сахисан’ бүтэцтэй байдаг. Өөрөөр хэлбэл, хууль тогтоомж жендерийн тэгш бус байдлыг шууд шийдвэрлэх зорилгоор бичигдээгүй байдаг нь практикт жендерийн хувьд ялгавартай үр дагавар авчирч болно. Зарим улс сонгуульд оролцох эмэгтэй нэр дэвшигчдэд санхүүжилт босгох шинэлэг практик тогтоох зэргээр ‘жендерийн тэгш байдлыг хангахад чиглэсэн’ хууль тогтоомж сүүлийн үед батлах болсон. Нийтдээ 27 оронд жендерийн тэгш байдлыг хангах тодорхой шаардлагыг хангасан нөхцөлд л төрийн санхүүжилт олгодог болжээ. Тухайлбал, Босни ба Херцеговин, Хорват, Ирланд, Мексик улсуудад саяхан хийсэн шинэчлэлээр улс төрийн санхүүжилтийн хуваарилалтыг шийдвэр гаргах түвшин дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоог хөхиүлэн дэмжих асуудалтай холбосон байна.³¹ Хууль тогтоомжийг намын эмэгтэйчүүдийн жигүүрийн чадавхыг бэхжүүлэх, үйл ажиллагааг нь дэмжих зэрэг нам доторх жендерийн тэгш байдлыг хангах санаачилгад тусгайлан санхүүжилт олгох зэргээр шинэлэг бусад практикт чиглүүлэх хэрэгтэй. Санхүүжилтийн зохицуулалт шууд ба шууд бусаар хэрхэн жендерийн нөлөө үзүүлж болохыг Хүснэгт 9.1-д илүү тодорхой тайлбарлав.

Хүснэгт 9.1. Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт ба жендерийн асуудал

Сонгуулийн сурталчилгааны хугацаанд чиглэсэн хууль тогтоомж (жендерийн хувьд төвийг сахисан)	Квотын болон нэр дэвшигчийн урамшууллын зарчмыг сахиулах төрийн санхүүжилт	Жендерийн тэгш байдлыг хангах санаачилгад чиглэсэн хууль тогтоомж
- Улс төрийн нам, эсвэл нэр дэвшигчдэд тогтоосон зарцуулалтын хориг, хязгаарлалт тогтоох - Улс төрийн нам, эсвэл нэр дэвшигчдэд тогтоосон хандивын хориг, хязгаарлалт - Хэвлэл мэдээлэл ашиглах - Сонгуулийн сурталчилгааны үргэлжлэх хугацааны хязгаарлалт - Улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн мэдээллийг ил болгох, хянан шалгах	- Квотын зохицуулалтын дагуу тодорхой тооны эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлээгүй улс төрийн намд өгөх төрийн санхүүжилтийг бууруулах - Тодорхой тооны эмэгтэйчүүдийг сонгуульд ялуулж чадаагүй намаас санхүүжилтийг эгүүлэн авах - Тодорхой тооны эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлсэн намд нэмэлт санхүүжилт хуваарилах - Тодорхой тооны эмэгтэйчүүдийг сонгуулж чадсан намд нэмэлт санхүүжилт хуваарилах	- Жендерийн тэгш байдлын сургалт явуулах, хөхиүлэн дэмжихэд чиглэсэн санхүүжилт олгох - Эмэгтэйчүүдийн жигүүр, эсвэл бүлэгт санхүүжилт олгох - Сонгуулийн сурталчилгааны санхүүжилтээс хүүхэд харах зэрэгт шууд бус зардал, урамшуулал олгох

Эх сурвалж: АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан. Хаяг: <http://www.idea.int/political-finance>

**Сонгуулийн сурталчилгааны хугацаанд чиглэсэн,
жендерийн хувьд төвийг сахисан хууль тогтоомж**

Хэдийгээр тоон мэдээлэл бага байгаа хэдий ч жендерийн хувьд төвийг сахисан сонгуулийн хууль тогтоомжийн жендерт үзүүлэх зарим нөлөөллийг дор өгүүлэв.

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зарцуулалтын хориг /хязгаарлалт

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд зарцуулалтын хориг, хязгаарлалт тогтоох нь сонгуулийн сурталчилгааны зардалд зохицуулалт хийх, санхүүжилт босгох боломж ихтэй нэр дэвшигч болон намууд шударга бусаар давуу тал олж авахгүй байх явдлыг хангах зориулалттай. Зарцуулалтын хориг нь голдуу санал худалдан авах явдал гаргуулахгүй байхад чиглэсэн бөгөөд улс орнуудын 90 хувь нь энэхүү зохицуулалтыг хэрэгжүүлдэг.³² Хэдийгээр олон орон ийм зохицуулалттай хэдий ч үр нөлөө нь хэрхэн хэрэгжиж байгаагаас шууд хамаарах нь ойлгомжтой. Гол бэрхшээл нь хууль тогтоомжийн үйлчлэх хүрээнд хамаардаг нэг гол субъект нь парламентын олонх бөгөөд хэрэгжилтэд тэдний оролцоо шаардлагатай учир хуулийн хэрэгжилтэд хүндрэл учрах магадлалтай байдаг.³³

Зарцуулалтад тавих хязгаарлалт нь илүү их хөрөнгөтэй нэр дэвшигчид сонгуулийн сурталчилгааны зүй бус давуу тал олж авахаас сэргийлэх, сурталчилгааны зарцуулалт нэмэгдэх болсон чиг хандлагыг зогсоох зориулалттай юм. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангаас үзвэл, тоо мэдээлэл нь байгаа орнуудын бараг гуравны нэг нь улс төрийн намын зарцуулалтад, дөч гаруй хувь нь нэр дэвшигчдийн зарцуулалтад тус тус хязгаарлалт тогтоожээ.³⁴ Санхүүжилт нь ялангуяа ярих чадвар, олонд харагдах байдалтай нь илүүтэйгээр холбоотой байдаг орнуудад, зарим нэр дэвшигчдэд мөнгө асар их давуу тал олгодог.

Тиймээс нэр дэвшигчийн зарцуулж болох мөнгөний хэмжээнд дээд хязгаар тогтоох нь эмэгтэйчүүд сонгуулийн сурталчилгааа амжилттай явуулах боломжид шууд нөлөө үзүүлэх нь дамжиггүй. Ийм үр нөлөөний талаарх тоо баримт, статистик баталгаа хязгаарлагдмал байгаа боловч АНУ болон Канад дахь судалгаанаас үзвэл, эмэгтэйчүүд эрэгтэй өрсөлдөгчөөсөө дутахгүй (эсвэл илүү их) хөрөнгө мөнгө босгож чадвал сонгуульд ялах магадлал нь эн тэнцүү болдог аж.³⁵

Дэлхий даяар янз бүрийн нийгэм, соёлын орчинд ямар нэг шалтгаанаар эмэгтэйчүүд эрэгтэйчүүдийн нэгэн адил сонгуулийн сурталчилгааны ажлын санхүүжилт олж авч чадахгүй байгааг бид харсаар байна. Улс орнууд болон тэдгээрийн сонгуулийн комисс сонгуулийн кампанит ажилдаа ямар хөрөнгө мөнгө зарцуулж болох талаар хатуу дүрэм журам боловсруулан баталж, түүнийгээ мөрдүүлэн сахиулах нь чухал ач холбогдолтой гэж үзэж байна. Хэрвээ санхүүжилт нь босгож болохоор хэмжээний бол өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх боломжтой. Харин асар их мөнгөний тухай ярьж байгаа бол дэлхийн дийлэнх нь хөгжиж байгаа орнуудаас бүрдэж байгаа учир эмэгтэйчүүд биш, харин тэр их дүнд хүрэх сувагтай өнөөх л эрэгтэйчүүд харагдаад байна. Тэр их мөнгөнд эмэгтэйчүүдийг илүү сувагтай болгох арга зам хайхын оронд хүн бүрийн зардлыг багасгаж, түүнийг хянан зохицуулах боломжтой болгох хэрэгтэй гэж бодож байна.'

*Пакистаны Үндэсний Ассамблейн гишүүн,
доктор Дония Азиз*

Олон оронд хамгийн их газар авсан саад тотгор бол албан тушаалтнуудын эрх мэдэл бөгөөд учир нь дэлхий даяар дахин нэр дэвшиж байгаа албан тушаалтнуудын олонх нь эрэгтэйчүүд байдаг.³⁶ Улс орнуудын дөрөвний гурав нь албан тушаалтнуудад чиглэсэн, түүний дотор төрийн нөөц хөрөнгийг урвуулан ашиглах, хууль бус зарцуулалтыг хязгаарлахад чиглэсэн хуульчилсан арга хэмжээ авч хэрэгжүүлдэг. Албан тушаалтнуудын давуу талыг зохицуулах нэг стратеги бол түүний өрсөлдөгчдөд зарцуулалтын ахиу хязгаар тогтоож өгөх явдал юм. АНУ-ын Миннесота муж улсад жишээлбэл, дахин сонгогдохоор нэр дэвшиж буй талуудад анх удаа нэр дэвшигчидтэй харьцуулахад илүү хязгаарлалтыг хуулиар тогтоож өгсөн байдаг. Энэ нь дахин нэр дэвшигчийн эдэлж болох шударга бус давуу талд сөргүүлэн тавьж байгаа арга хэмжээ юм.³⁷ Ийнхүү хэрэгжүүлж болох (ялгавартай тогтоосон байх боломжтой) зарцуулалтын хязгаарлалт тогтоох нь шууд бусаар ч гэсэн эмэгтэйчүүдийн сонгуульд өрсөлдөхөд эерэг нөлөө үзүүлж болох бөгөөд шинээр нэр дэвшигч эрэгтэйчүүдийн хувьд ч бас сайн үр дүн авчирч болно.

Намын зарцуулалтыг хязгаарлах нь сонгуулийн сурталчилгаа, түүний дотор олон нийт, хэвлэл мэдээлэл, сурталчилгааны материал, хурал цуглаан зэрэгт хэдий хэмжээний мөнгө зарцуулж болохыг тодорхойлно. Улс төрийн намууд хөрөнгө мөнгөө хэрхэн хуваарилахаа дотроо шийддэг бөгөөд аль нэр дэвшигч санхүүжилт авах вэ? гэдэг нь тэдэнд чухал асуудал. Эмэгтэй нэр дэвшигчид намын бүтцэд өндөр албан тушаалгүй, нэр хүнд нь хангалттай хүлээн зөвшөөрөгдөөгүй гэж үзвэл намын санхүүжилтийг хуваарилахдаа тэднийг гадуурхах хандлагатай байдаг.³⁸

Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалтад хязгаарлалт тавих нь эмэгтэйчүүд сонгуульд өрсөлдөх шийдвэр гаргахад нааштай нөлөө үзүүлдэг боловч эмэгтэйчүүдэд тулгардаг гол сорилт болох санхүүжилт босгох асуудлыг шийдвэрлэдэггүй. Эмэгтэй нэр дэвшигчид ихээхэн санхүүжилт цуглуулж чаддаг, мөнгө босгох хүчтэй механизмтай АНУ зэрэг орнуудын хувьд хязгаарлалт тогтоох нь сөрөг үр дагавартай байж болно. Зарцуулалтын хориг, хязгаарлалт нь бусад бүс нутаг дахь эмэгтэйчүүдийн сонгогдох байдалд хэрхэн нөлөөлж буйг цаашид судлах шаардлагатай.

Хандивын хориг ба хязгаарлалт

Зарцуулалтын хязгаарлалт тогтоох алтернатив, эсвэл нэмэлт арга хэмжээнд улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн авч болох хандивын хэмжээнд хязгаар тогтоох явдал юм. Хандивын хязгаарлалт, эсвэл хориг нь чинээлэг хандивлагчдын нөлөөг багасгах зорилготой. Гэхдээ хязгаарлалтын босго өндөр байвал хандивлагчдад их хэмжээний мөнгө өгөх боломж олгож, энэ нь сонгуулийн кампанит ажилд зүй бус нөлөө үзүүлэх нөхцөл бүрдүүлнэ. Энэ нь мөнгөний холбоо, сүлбээнээс ашиг тус хүртэх боломжгүй эмэгтэйчүүд, шинээр нэр дэвшигчдэд сөргөөр нөлөөлөх магадлалтай. Улс орнуудын талаас бага хувь нь хандивын дээд босгыг тогтоосон хууль тогтоомж батлан гаргасан.

Эмэгтэйчүүдэд өгдөг хандивын хэмжээ дунджаар эрэгтэйчүүдэд өгч буй хандиваас бага байх хандлага ажиглагддаг учир эмэгтэйчүүд хандиваа эрэгтэйчүүдийн хэмжээнд хүргэхийн тулд илүү олон хандивлагч татах хэрэгтэй болдог.³⁹ Хандивын хязгаарыг доогуур тогтоох нь нийт нэр дэвшигч цөөн тооны том хандивлагчийг түшихээсээ илүүтэйгээр өргөн олон дэмжигчдийн бааз суурь бүрдүүлэх нөхцөлийг хангаж, ингэснээрээ эмэгтэй нэр дэвшигчдийн өрсөлдөөний талбар тэгш болоход тус дөхөм болох юм.

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд сөрөг нөлөө үзүүлэх боломжтой орлогын зарим эх үүсвэрийг бүрмөсөн хориглодог.⁴⁰ Хандивын хориг нь гаднын хандивлагчид, ашиг сонирхол нь тусгай анхаарал шаардсан үйлдвэрлэл, үйлчилгээний салбарыг төлөөлсөн гэх зэрэг онцгой ангиллын хандивлагчдын нөлөөнөөс урьдчилан сэргийлэхэд чиглэдэг. Хамгийн нийтлэг нь төрийн нөөц хөрөнгийг улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд хуваарилахтай холбоотой хориг юм. Бусад хориг дотор корпорацын хандив (улс орнуудын 20 гаруй хувь нь хориглодог), мөн гаднын эх үүсвэр, төртэй гэрээгээр

ажил гүйцэтгэдэг компаниуд, үйлдвэрчний эвлэл, нэр, хаяг нь тодорхойгүй хандив зэргийг улс орнууд хориглодог.

Төрийн нөөц хөрөнгө ашиглахыг хориглох нь чухал ач холбогдолтой. Төрийн санхүүжилт болгон тусгайлан хуваарилснаас бусад тохиолдолд төрийн нөөц хөрөнгийг ашиглах (засгийн газрын машин унаа, орон байр ашиглах гэх мэт) нь албан тушаал эрхэлж буй нэр дэвшигчдэд шударга бус давуу байдал бий болгодог. Цаашилбал, төрийн нөөц хөрөнгө ашиглахыг хориглох нь Бразил Улсын 2010 оны кейс шиг авлигыг бууруулах зорилготой байж болно. Тус улсад Конгресс (парламент)-ын гишүүдийн 30 шахам хувьд нь кампанит ажлын санхүүжилтийн хуулийг үл биелүүлж, эсвэл кампанит ажилдаа зориулж төрийн мөнгийг шамшигдуулсан авлигын хэргээр эрүүгийн хэрэг үүсгэсэн.⁴¹ Тэр үед Бразилын парламентын доод танхимын 513 суудлын ердөө 45-ыг (8,8 хувь) эмэгтэйчүүд эзэлж байснаас харвал хууль бус хөрөнгө мөнгөний ашиг тус хүртэгчдийн дийлэнх олонх нь эрэгтэйчүүд байна.⁴²

Хандивт хориг тавих нь санхүүжилтийн хууль бус эх үүсвэртэй холбоотой чухал зохицуулалт юм. Зарим оронд хууль бус санхүүжилт нь сонгуульд үлэмж нөлөө үзүүлдэг учир хууль тогтоомжийг сахиулахад хүнд байдгаараа алдартай. Хууль бус санхүүжилтийг хориглосноор тус санхүүжилтийг тэр бүр авч хэрэглэдэггүй эмэгтэй нэр дэвшигчдэд шууд үр нөлөөгөө өгөх боломжтой. Эмэгтэйчүүд хар тамхины картель, дайсагнагч бүлэглэлүүд, босогчид, хууль бус наймаа эрхлэгчид зэрэг хууль бус мөнгө хүүдийлэх үйл ажиллагаанд бага оролцдог талтай. Жишээ нь, Белиз Улсад болсон нэгэн семинар дээр иргэний нийгмийн хэд хэдэн төлөөлөгч хэлэхдээ, сонгуулийн сурталчилгаанд хууль бус мөнгө ашиглах нь энэхүү үйл ажиллагаанд бага оролцдог, хууль бус эх үүсвэрээс санхүүжилт авах магадлал бараг байхгүй эмэгтэйчүүдийг сул дорой байдалд оруулдаг гэсэн байна.⁴³ Хууль бус санхүүжилтийг хориглосон зохицуулалтыг сахиулахад хүндрэлтэй байдаг хэдий ч эдгээр хууль, тогтоомжууд нь нийт нэр дэвшигчийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд хувь нэмэр оруулж, эмэгтэйчүүдийн сонгогдох боломжид илэрхий сайн нөлөө үзүүлж болох юм.

Хэвлэл мэдээлэл ашиглах боломж

Хэвлэл мэдээлэл ашиглах боломжийг хуульчлах нь төрийн санхүүжилтийн шууд бус (өөрөөр хэлбэл мөнгөн бус) хэлбэр юм. Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчид хөтөлбөрөө сонгогчдод

танилцуулах, олон нийтэд танигдах болон дэмжигчдийнхээ тоог нэмэгдүүлэхэд хэвлэл мэдээллийн хүртээмж чухал. Улс орнуудын дөрөвний гурав нь нэр дэвшигч, эсвэл нам, эсвэл аль алинд нь хэвлэл мэдээллийг үнэгүй, эсвэл хөнгөлөлттэй үнээр ашиглуулах хууль тогтоомжтой байна. Намуудад хэвлэл мэдээллийн цагийг тэгш хуваарилах, эсвэл парламент дахь суудлын тоо болон өмнөх сонгуулиар авсан саналын хувиар нь олгох, эсвэл СТБ-ын тогтоосон шалгуур зэрэг бусад аргаар хуваарилж байна.

Эмэгтэйчүүдийн хувьд хэвлэл мэдээллээр гарах боломж хязгаарлагдмал учир хөтөлбөр, санал бодлоо сонгогчдод хүргэх асуудал хүндрэлтэй байх нь түгээмэл.⁴⁴ Тэдэнд үнэтэй хэвлэл мэдээллийн зардлыг төлөх боломж бага, эсвэл нам нь хэвлэл мэдээлэл ашиглах тэгш боломжоор хангаж өгдөггүй. Төрөөс хэвлэл мэдээлэл ашиглахад татаас (хөнгөлөлт) өгөх нь эмэгтэйчүүдийн хувьд нэр хүндээ хүлээн зөвшөөрүүлэх чухал арга зам юм. Зүүн Тиморын 2001 оны сонгуулиар эмэгтэй нэр дэвшигчдэд болон эмэгтэйчүүдийг ‘ялах’ магадлалтай нэр дэвшигчдийн жагсаалтад оруулсан намуудад телевизийн сурталчилгааны нэмэлт цаг гаргаж өгч байсан.⁴⁵ Бразилд 2009 онд хийсэн шинэчлэлээр эмэгтэй нэр дэвшигчдэд ашиглуулах зорилгоор улс төрийн намуудад хэвлэл мэдээллийн цагийг 10 хувь нэмэгдүүлж өгдөг болжээ.⁴⁶ Хэвлэл мэдээллийн тухай хууль тогтоомжид эрэгтэй, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд хэвлэл мэдээлэл ашиглах тэгш боломж олгосон, эсвэл намуудад илүү олон эмэгтэйчүүд (ялалт байгуулах магадлалтай газар нь) нэр дэвшүүлэх сонирхлыг төрүүлсэн заалтууд тусгаж болно. Афганистанд хууль нь хэдийгээр хэвлэл мэдээллийн цагийг хэрхэн хуваарилах талаар заагаагүй⁴⁷ боловч 2005 оны сонгуулиар эмэгтэй нэр дэвшигчдийн 76 хувь нь хэвлэл мэдээллийг хөнгөлөлттэй үнээр ашиглах боломжийг эдэлжээ. Харин нийт эрэгтэй нэр дэвшигчдийн 55 хувь нь л үүнийг ашиглажээ.

Сонгуульд ялалт байгуулахад хэвлэл мэдээллээр гарах туйлын чухал бөгөөд эмэгтэйчүүдийг чадварлаг улс төрч гэж харуулахаас зайлсхийх гэсэн хуучинсаг угшмал үзэл бодлыг эвдэхэд хувь нэмрээ оруулж чадна.⁴⁸ Сонгогчид ‘шаардлага хангасан’ эмэгтэй нэр дэвшигч гэж ямар хүнийг хэлэх вэ? гэдэг дээр өндөр стандарттай байдаг. Энэ нь эргээд эмэгтэй нэр дэвшигчийн сонгогдох магадлалд нөлөө үзүүлдэг. Шаардлага илүү сайн хангасан байвал сонгогдох магадлал нь илүү байна.⁴⁹

Сонгуулийн сурталчилгааны хугацаанд тавих хязгаарлалт

Сонгуулийн сурталчилгааны үргэлжлэх хугацааг хязгаарласан хууль тогтоомжтой орнуудын тоо, эдгээр зохицуулалтын боломжит үр нөлөөний талаарх мэдээлэл хомс байна. Сонгуулийн сурталчилгааны үргэлжлэх хугацааг хязгаарлах нь эмэгтэй нэр дэвшигчдийн өрсөлдөх талбарыг тэгшитгэхэд хувь нэмэр оруулах боломжтой. Учир нь сонгуулийн сурталчилгаа нь сунжирсан урт байвал зам тээвэр, орон байр, кампанит ажлын нэмэлт материал зэрэг өртөг зардал өндөр гарах нь ойлгомжтой. Малави Улсын 2010 оны орон нутгийн сонгууль хойшлогдсон нь сунжирсан өндөр зардлыг даах боломжгүй эмэгтэй нэр дэвшигчдэд илүү хохиролтой болсныг мэдээлж байсан.⁵⁰ Сонгуулийн сурталчилгаа урт удаан байх нь ялангуяа эмэгтэйчүүдийг гэр орноосоо олон цагаар холдоход хүргэх тул бэрхшээл дагуулдаг. Энэ нь эмэгтэйчүүдийг нэр дэвших эсэхдээ эргэлзэхэд хүргэх, эсвэл ар гэрээ харж хандах хариуцлага үүрдэг эмэгтэйчүүдийн (ялангуяа гэр бүлийн хүн нь байхгүй, эсвэл нэр дэвшигчийг дэмжихгүй, ар гэрийн ажлаа хариуцах сонирхолгүй байвал) кампанит ажлаа явуулах боломжид нь сөргөөр нөлөөлж болох юм.

Гэхдээ бас сонгуулийн сурталчилгааны хугацаа хэт богино, сонгууль хүртлэх хоног хэт ойрхон байвал эмэгтэй нэр дэвшигчдэд эсрэгээрээ муу нөлөөтэй байж болно. Сонгуулийн сурталчилгааны хугацаа богино байх нь албан тушаалтнуудад ашигтай бөгөөд тэдгээрийн олонх нь эрэгтэйчүүд байдаг. Ливи Улсад хууль тогтоомжийн шилжилтийн үеийн парламентыг сонгох 2012 оны сонгуулиар нэр дэвшигчдийн бүртгэл, сонгуулийн сурталчилгааны хугацаа аль аль нь богино байсан нь сурталчилгааны ажлаа сайн явуулахад хүрэлцэхүйц санхүүжилт босгох, дэмжигчдийг дайчлан ажиллуулахад эмэгтэйчүүдийн боломжид муугаар нөлөөлсөн гэж үздэг⁵¹. Дээр дурдсан бусад арга хэмжээний хувьд гэвэл, сонгуулийн сурталчилгааны хугацааг багасгахын боломжит үр дагавар, үүнээс эмэгтэй нэр дэвшигчдэд үзүүлэх эерэг, эсвэл сөрөг үр нөлөөний талаар нэмэлт судалгаа хийх шаардлагатай.

Мэдээллийг ил тод болгох зохицуулалт, түүний хэрэгжилтийг хангуулах нь

Мэдээллийг ил тод болгох зохицуулалтаар улс төрийн нам, нэр дэвшигчдээс хандивлагчдын нэр, авсан хандивын хэмжээ, сонгуулийн сурталчилгааны үеийн зарцуулалт зэргийг ил болгохыг шаарддаг. Ийм механизм нь санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг

сахин мөрдөж байгаа эсэхийг тодорхой болгоход чухал ач холбогдолтой. Ил тод болгох зохицуулалт нь мөн хариуцлагын тогтолцоог хөхиүлэн дэмжиж, нэр дэвшигчид санхүүжилт олж авах замаар авлигын сувгуудтай холбогдохоос урьдчилан сэргийлж, санал худалдаж авах, клиентелист практик хэрэглэх боломжийг хаахад тустай. Түүнчлэн намын удирдлага, нам доторх хүчирхэг фракцууд нь (гол төлөв эрэгтэйчүүд) намын бусад нэр дэвшигчтэй харьцуулахад илүү хөрөнгө, мөнгө олж авахын тулд эрх мэдлээ зүй бусаар ашиглах боломжтой байх явдлыг хазаарлахад энэхүү зохицуулалт нь чухал ач холбогдолтой.

'Намын доторх болоод ерөнхий сонгуулийн ажилд ил тод байдал байхгүй байх нь эмэгтэйчүүдэд сөргөөр нөлөөлдөг. Хөрөнгө санхүүжилтийг нам доторх хүчирхэг бүлэглэлүүд мэдэж хуваарилбал энэ нь гол төлөв эрэгтэйчүүдэд зориулагдах ба учир нь бүлэглэлийн гишүүд эрэгтэйчүүд л байдаг.'

Парагвай Улсын сайд асан, хатагтай Лилиан Сото⁵²

АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд мэдээлэл нь орсон улс орнуудын 80 гаруй хувь нь санхүүжилтийн мэдээллээ тайлагнах зохицуулалттай байна. Гэхдээ бүх орон улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн аль алинд нь тайлагнах шаардлагыг тавиагүй аж. Энэхүү гарын авлагын удиртгал хэсэгт тэмдэглэснээр, энэ бол санаа зовох асуудал мөн бөгөөд учир нь хууль бус санхүүжилт шургалах хийдэл үүсгэх боломжтой. Мэдээллийг ил болгох, мониторинг хийх механизм нь жендерийн тэгш байдлыг хангахад чиглэсэн арга хэмжээнүүд болох сонгуулийн квотын тогтолцоог хэрэгжүүлж байгаа эсэх, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд тусгайлсан санхүүжилт олгож байгаа эсэх зэргээр зохих ёсоор ажиллаж байгаа эсэхэд үнэлгээ өгдөг байх хэрэгтэй. Жишээлбэл, Латин Америкийн Бразил, Мексик, Панам зэрэг орнуудад эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжих сургалт, үйл ажиллагаа явуулахад зориулж төрийн санхүүжилтийн 2-50 хувийг олгох зорилгодоо хүрч байгаа эсэхийг хянах механизм байхгүй, асуудлыг улс төрийн намуудад даатгасан байдаг.⁵³ Хяналтгүйгээр эмэгтэйчүүдийн оролцоонд чиглэсэн эдгээр арга хэмжээ хэрхэн нөлөө үзүүлж байгааг тодорхойлох боломжгүй билээ.

Мэдээллийг ил тод болгох зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх нь сонгуулийн үйл явцын ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, эмэгтэйчүүдэд шууд бусаар хохирол учруулдаг хууль бус санхүүжилтийн механизм

ашиглах, санал худалдаж авах явдлыг зогсооход нааштай хувь нэмэр оруулдаг. Мэдээллийг ил тод болгох механизмын бүтэц нь санхүүжилтийн хууль тогтоомж сонгуулийн өрсөлдөөн дэх эмэгтэйчүүдийн оролцоонд хэрхэн нөлөөлж байгааг хянан дүгнэхэд бас чухал. Мэдээллийг ил болгох хууль тогтоомжид нэр дэвшигчдийн орлого, зарлагыг хүйсээр задлан гаргах шаардлага туссан эсэх нь тодорхойгүй байна. Энэ төрлийн тоо баримт байвал эмэгтэйчүүд хэрхэн санхүүжилт босгож, зарцуулж байгааг хүйсээр нь харьцуулах, нам дотроо хуваарилж буй хөрөнгө санхүүжилт эмэгтэй, эрэгтэй нэр дэвшигчдэд тэгш олгогдож байгаа эсэхийг тодруулахад ихэд нэмэртэй болох юм. Энэхүү задаргаа нь үйл явцын ил тод байдлыг нэмэгдүүлж, иргэний нийгмийн зүгээс үр нөлөөтэй мониторинг хийх боломжийг бас олгоно. Цаашилбал мэдээллийг ил болгосноор тухайн хууль тогтоомж эмэгтэйчүүдийн сонгуулийн ажил амжилттай болоход хэрхэн нөлөөлж байгаад үнэлгээ өгч, туршиж үзэх шинэ практик боловсруулахад тустай байх болно.

Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын амжилт нь түүнийг сахин мөрдүүлэхээс ихээхэн хамаарах бөгөөд улс орон бүрт энэ нь янз бүр байна. Хамгийн нийтлэг хэрэглэдэг хариуцлагын арга хэмжээ нь торгууль байдаг бөгөөд улс орнуудын 73 хувь нь үүнийг ашигладаг. Бусад шийтгэлд хорих, төрийн санхүүжилтийг зогсоох, нэр дэвшигчдийг бүртгэлээс хасах, сонгуульт албан тушаалаас нь чөлөөлөх, улс төрийн намын үйл ажиллагааг нь түдгэлзүүлэх зэрэг багтаж байна.⁵⁴ Хууль сахиулах явдал эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоонд онцгой чухал үүрэгтэй. Учир нь одоогийн хууль тогтоомжууд, ялангуяа эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжихэд чиглэсэн зохицуулалтын хэрэгжилтийг хангахад энэ бүхэн нь ач холбогдолтойн дээр эмэгтэйчүүдийн зүгээс тогтолцоонд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх, дүрэм журмыг өөрийн давуу тал болгон ашиглах зэрэгт эерэг, дам нөлөө үзүүлдэг. Жишээ нь, зарцуулалтын хязгаарлалтыг сахиулж чадвал эмэгтэйчүүд албан тушаал эрхэлж буй эрэгтэйчүүдтэй өрсөлдөхдөө илүү итгэлтэй байх боломжтой. Оролцоог хангахад чиглэсэн санхүүжилтийн зохицуулалт нь хэн өрсөлдөөнд оролцож (хэн ялж) чадах тухай хуучирсан ойлголтыг өөрчлөхөд нэн тустай.

Хүснэгт 9.2. Санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн жендерийн үр нөлөө

Хөндлөнгийн оролцооны төрөл	Улс оронд ашиглаж буй байдал	Авч үзэх асуудлууд
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид тавих зарцуулалтын хориг ба хязгаарлалт	- Улс орнуудын 90 хувь нь зарцуулалтад хориг тавьсан. - Улс орнуудын 30 орчим хувь нь намын зарцуулалтад хязгаар тогтоосон. - Улс орнуудын 40 гаруй хувь нь нэр дэвшигчийн зарцуулалтад хязгаар тогтоосон.	- Сонгуулийн санхүүжилт босгох боломж муутай эмэгтэйчүүд, шинээр нэр дэвшигчдэд тустай. - Сонгуулийн сурталчилгаа явуулах зардал өндөр, мөнгө босгоход цаг их зарцуулна гэсэн эмэгтэйчүүдийн болгоомжлолыг арилгана. - Үр дүн нь хэрэгжилт, хяналт шалгалтаас хамаарна. - Зарцуулалтын хязгаарлалт эмэгтэй нэр дэвшигчдэд тус дэм болж байгаа эсэх талаар нэмэлт баримт мэдээлэл шаардлагатай.
Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид тавих хандивын хориг, хязгаарлалт	- Улс орнуудын 50 хүрэхгүй хувьд нь нам, нэр дэвшигчдэд өгөх хандивт хязгаарлалт тавьсан. - Улс орнуудын 70 хувьд нь корпорацийн хандивт хориг тавьсан. - Улс орнуудын ердөө 30 хувь нь нэр дэвшигчдэд өгөх хандивт хязгаарлалт тогтоосон.	- Эмэгтэй нэр дэвшигчид олон нийтээс бага багаар хандив авах хандлагатай байдаг учир хандивын хязгаарлалт нь хэлхээ холбоо, бүлэглэл, эрэгтэй хандивлагчдаас эрэгтэй нэр дэвшигчдэд өгөх томоохон хандивыг багасгах ач холбогдолтой. - Үндсэндээ эрэгтэй нэр дэвшигчдэд үйлчилдэг хууль бус санхүүжилтийн эх үүсвэрийн сөрөг үр дагаврыг саармагжуулна. - Эрэгтэйчүүдтэй харьцуулбал эмэгтэй хандивлагчид цаг зав, мэдлэг туршлагаа илүү зориулдаг. - Ижил хэмжээний мөнгө босгохын тулд хандивын олон эх үүсвэрт хүрч ажиллахын тулд илүү их хэрэгтэй болно.
Хэвлэл мэдээллээр гарах боломж олгох зохицуулалт	- Улс орнуудын 66 хувьд нь намуудад хэвлэл мэдээлэл ашиглах хөнгөлөлт олгодог. - Улс орнуудын 46 хувьд нь нэр дэвшигчдэд хэвлэл мэдээлэл ашиглах хөнгөлөлт олгодог.	- Эрэгтэй, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд хэвлэл мэдээлэл ашиглах тэгш боломж олгоно. - Эмэгтэй нэр дэвшигчдийн тоог өсгөх, урам зориг оруулахад ашиглаж болно. - Хэвлэл мэдээллээр илүү олон гарч, санал бодлоо олон нийтэд илүүтэй хүргэснээр эмэгтэй нэр дэвшигчдийн талаарх эндүү ташаа ойлголтыг залруулахад тустай.
Сонгуулийн сурталчилгааны хугацааны хязгаарлалт	Тоо баримт байхгүй	- Зардлыг бууруулж, ар гэрээсээ хол байх цагийг багасгах замаар эмэгтэй нэр дэвшигчдийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх боломжтой. - Урт удаан хугацааны туршид санхүүжилт босгох нэр дэвшигчдийн боломжийг сарниулах магадлалтай.
Мэдээллийг ил болгох, хуулийг сахин мөрдүүлэх зохицуулалт	Улс орнуудын 90 шахам хувь нь тайлагнах зохицуулалттай.	- Илүү ил тод байдлыг хангах замаар холбоо, сүлбээ, бүлэглэл, хувь хүний эрх мэдлийг багасгах ач холбогдолтой. - Санхүүжилтийн хууль бус эх үүсвэр ашиглах явдлаас урьдчилан сэргийлэх боломжтой болно. - Жендерийн асуудлыг хөндсөн хууль тогтоомжийг сахиулах явдлыг хангана. - Зарцуулалт, ялалт байгуулсан хувь хэмжээг хүйсээр задалж харуулах боломж олгоно.

**Квотын хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх болон
нэр дэвшигчийг тодруулахад чиглэсэн төрийн санхүүжилт**

Нийт 117 оронд байдаг төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж нь улс төрийн намууд сонгуулийн ажлаа үр дүнтэй явуулах, институцийн хувьд ажиллах боломжийг олгоход чиглэсэн байдаг.⁵⁵ Төрийн санхүүжилтийг үндсэндээ нэр дэвшигчид гэхээсээ илүү намуудад хуваарилдаг⁵⁶ бөгөөд кампанит ажлын зардал, сургалт, намын үйл ажиллагаа, болон намын дотоод институцийг бэхжүүлэх зэрэгт зориулагддаг.

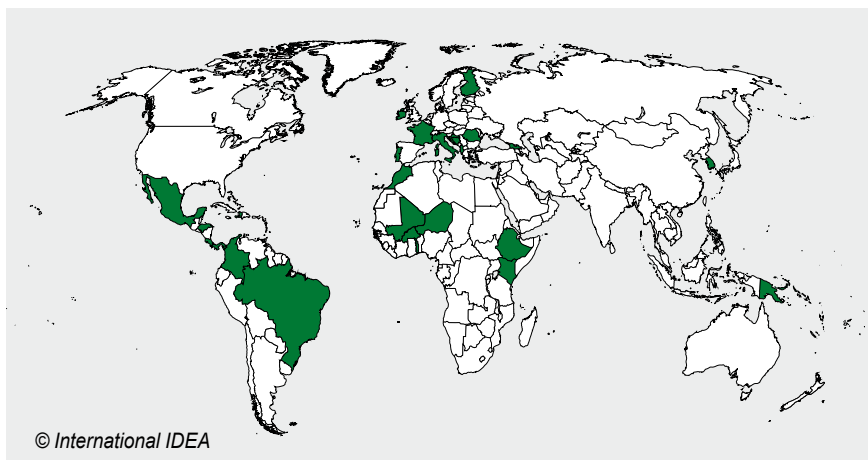
Төрийн санхүүжилт нь шууд ба шууд бус байж болно. Шууд санхүүжилтийг улс төрийн намууд үйл ажиллагаа явуулах арга хэлбэрээ сайжруулах, эсвэл намын хөтөлбөрийнхөө тэргүүлэх тодорхой зорилтуудыг шийдвэрлэх зэрэг ажлыг санхүүжүүлэхэд зориулж олгодог.⁵⁷ Шууд бус санхүүжилт нь сонгуулийн сурталчилгааны ажилд шаардлагатай тээвэр, орон байр, төрийн болон хувийн телевиз, радио, сонин, бусад хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг үнэгүй, эсвэл хөнгөлөлттэй ашиглах эх үүсвэр болдог. Эдгээр арга хэмжээ нь өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэж, жижиг намууд олонд танигдах, бүх намын улс төрийн хөтөлбөр сонгогчдод хүрэх боломжийг бүрдүүлдэг.

Саяхнаас жендерийн тэгш бус байдлыг шийдвэрлэхэд шууд чиглэсэн улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл хийгдэх болжээ. Эдгээр шинэчлэл нь гол төлөв сонгуулийн өмнөх үе шатанд үйлчилж, улс төрийн намуудаас дэвшүүлсэн эмэгтэй нэр дэвшигчдэд чиглэж байна. Гэхдээ зарим шинэчлэл нь сонгууль хоорондын хугацаанд намуудын үйл ажиллагааг дэмжихэд бас зориулагдах нь бий. Нийтдээ 27 орон жендерийн тэгш байдлыг хангах асуудалд шууд чиглэсэн шинэчлэл хийсэн⁵⁸ бөгөөд эдгээрийг гурван үндсэн ангилалд хувааж дараах байдлаар авч үзье:

1. *Сонгуулийн квотыг хуульчилсан эрх зүйн зохицуулалтыг дагаж мөрдөж байгаа эсэхэй холбоотой* урамшуулал, эсвэл шийтгэл болгон ашиглах төрийн санхүүжилт; санхүүжилтийн тодорхой хэсгийг квотын хуулийн дагуу хуваарилдаг, эсвэл хасдаг.
2. *Эмэгтэй нэр дэвшигчид, эсвэл сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн тоог нэмэгдүүлбэл урамшуулал болгон олгох* төрийн санхүүжилт; гэхдээ энэ нь дээрх квотын хууль сахиулахтай холбоогүй.

3. Нам доторх жендерийн тэгш байдлыг хангах, эмэгтэйчүүдийн эрх мэдлийг нэмэгдүүлэх үйл ажиллагаа, арга хэмжээнд зориулсан төрийн санхүүжилт.

Диаграмм 9.1. Жендерийн тэгш байдлыг хангахад шууд чиглэсэн улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл хийсэн улс орнууд



Эдгээр арга хэмжээний гуравны хоёрыг өнгөрсөн таван жилийн дотор батлан гаргасан бөгөөд сонгуулийн нэг үед л зөвхөн хэрэгжээд байна. Тиймээс шинэчлэлийн үр дүн, практик ач холбогдлын талаар баримтжуулсан мэдээлэл одоогоор хангалттай биш байгаа юм. Энэ хэсэгт зарим гол гол санаачилгыг тоймлон танилцуулж, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд үзүүлэх бодит (боломжит) нөлөөг тодрууллаа.

Төрийн санхүүжилт ба сонгуулийн квотын хуулийг сахиж мөрдүүлэх нь

Нийт 11 оронд эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлэх замаар сонгуулийн квотыг баримталсан (Хүснэгт 9.3-ыг үзнэ үү) эсэхтэй төрийн санхүүжилтийн хуваарилалтыг уяж өгсөн байна. Квотын зорилтот тоондоо хүрсэн бол улс төрийн намуудад урамшуулал өгөх; эмэгтэй нэр дэвшигчид, эсвэл сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн тоо квотдоо хүрээгүй бол хариуцлага ногдуулах замаар төрийн санхүүжилтийг хуваарилдаг. Иймэрхүү шинэчлэл харьцангуй саяхных юм. Франц Улс 1999 онд эмэгтэйчүүд, эрэгтэйчүүдийн тэгш эрхийн тухай хууль батлан гаргаснаар эхлэлийг нь тавьжээ. Тус хуульд эмэгтэйчүүд болон эрэгтэйчүүд сонгуулийн мандат авах, сонгуульд

албан тушаалд томилогдох тэгш боломжтой байхыг тусгасан. 2000 оны сонгуулийн шинэчлэлээр, хүйсийн тэнцвэрт харьцааг баримтлаагүй бол сонгуулийн эхний тойрогт авсан саналын тоонд үндэслэн намуудад олгох төрийн санхүүжилтийг багасгах шийтгэл ногдуулахаар тогтсон байна.⁵⁹ Португал Улс 2006 онд үүнтэй ижил төстэй шинэчлэл хийсэн. Гэвч дийлэнх шинэчлэлийг зөвхөн 2010 оноос хойш авч хэрэгжүүлжээ. Шинээр батлан гаргасан квотын хуулиуд дотор дагаж мөрдөөгүй бол хариуцлагын нэг төрөл болгож төрийн санхүүжилтийг хасах, багасгах зохицуулалт орсон нь түгээмэл байна. Ийм заалт Албани, Гүрж, Ирландын хуулиудад тусгалаа олжээ.

Төрийн санхүүжилтийг урамшуулал, эсвэл шийтгэл болгох нь өөр өөр хэлбэртэй. Квотын хуулийн дагуу эмэгтэйчүүдийг тодорхой хувиар нэр дэвшүүлсэн улс төрийн намд төрөөс нэмэлт санхүүжилт олгож буй явдал нь урамшууллын хэлбэр юм. Хорват, Гүрж улсуудад энэ хэлбэрийг хэрэглэдэг. Гүржид жишээ нь, аль нэг хүйсийн нэр дэвшигчид жагсаалтад хамгийн багадаа 20 хувь хүрсэн бол тухайн нам төрөөс 10 хувийн нэмэгдэл санхүүжилт авдаг. 2012 оны сонгуулиар дээрх санхүүгийн урамшуулал нь төлөвлөж байсан нөлөө үр дүнгээ өгч чадаагүй юм. Хэд хэдэн нам хуульд нийцүүлэн ажиллаж, нэмэгдэл санхүүжилт авсан боловч парламентад суудал авсан хоёр нам хуулиа дагаж мөрдөөгүй ажээ. Улс төрийн намуудын санхүүгийн урамшууллын тухай хууль (Иргэдийн улс төрийн холбоодын тухай Гүржийн органик хууль)-д нэмэлт өөрчлөлт оруулахаар 2013 оны 7 дугаар сард санал гаргаж, санал болгосон намын жагсаалтад орсон 10 хүн тутамд аль аль хүйсийн нэр дэвшигч хамгийн багадаа 30 хувь байвал (өмнөх нь 20 хувь байсан) улсын төсвөөс 30 хувийн (өмнөх нь 10 хувь байсан) нэмэлт санхүүжилт олгохоор тусгажээ.⁶⁰ Иймэрхүү урамшууллын нөлөө нь нэмэлт санхүүжилт авах шаардлагагүй, хөрөнгө мөнгө сайтай, томоохон намуудад бага байж болох юм.

Албани, Франц, Ирланд, Португал улсуудад байдаг шиг нэр дэвшигчдийн, эсвэл сонгогдсон гишүүдийн тодорхой хувь нь эмэгтэй биш бол намд олгодог төрийн санхүүжилтийг багасгах замаар квотын хууль, тогтоомжийг дагаж мөрдөөгүй бол төрийн санхүүжилтийг шийтгэл болгон ашигладаг. Ирландын Сонгуулийн хуульд оруулсан 2012 оны нэмэлт өөрчлөлтөөр намаас нэр дэвшигчдийн дунд аль нэг хүйс нь 30 хувь хүрэхгүй бол тухайн нам төрийн санхүүжилтийнхээ 50 хувийг алдах зохицуулалт орсон. Кени Улсад эмэгтэйчүүд тодорхой хувиар, эсвэл тоогоор парламентад

сонгогдоогүй бол намууд төрийн санхүүжилт авах эрхгүй болдог. Энэ заалтыг эмэгтэйчүүдэд суудал хадгалах зохицуулалттай хамт нэвтрүүлсний үр дүнд Кенийн парламентын гишүүдийн 18,6 хувийг эмэгтэйчүүд эзэлж чадсан.

Гэвч эдгээр арга хэмжээ нь илүү олон эмэгтэйг нэр дэвшүүлэхийн оронд торгууль төлөхийг илүүд үздэг мөнгө ихтэй том намуудад тэр бүр нөлөө үзүүлж чадахгүй байна. Үүнтэй холбоотойгоор Францын жишээг дурдъя.⁶¹ Францад жижиг намууд төрийн санхүүжилтээс илүү их хамааралтай учир нэр дэвшигчдийн 50 хувь нь эмэгтэй байх шаардлагыг зөвхөн жижиг намууд л биелүүлэх хандлагатай аж. Харин том намуудын хувьд дахин нэр дэвшүүлбэл ялалт байгуулах магадлалтай гэж итгэн гол төлөв албан тушаалтнуудаа (эрэгтэйчүүд голдуу) нэр дэвшүүлдэг.⁶² Албани Улсын 2013 оны 6 дугаар сарын сонгуулиар нэр дэвшигчдийн жагсаалт бүрийн хамгийн эхний гурван эрэмбэд дор хаяж нэг эрэгтэй, нэг эмэгтэй оруулсан байх; нийтдээ аль нэг хүйсээс наад зах нь 30 хувийг бүрдүүлэх заалттай байсан. Гэвч олон нам квотын шаардлагыг биелүүлсэн мэт харагдахын тулд эмэгтэйчүүдийг ялалт байгуулах боломжгүй, жагсаалтын хамгийн доод эрэмбэд оруулсан. Шаардлага хангаагүй жагсаалтыг бүртгэхгүй байх хуулийн заалтыг 2012 онд хүчингүй болгосон учир СЕХ түүний оронд зарим тойрогт жендерийн квотын шаардлагыг хангаагүй парламентын гурван том намд торгууль оногдуулжээ. Хууль зөрчсөн жагсаалт гаргасан явдалд оногдуулах энэхүү торгуулийн хэмжээ 30,000 албани лек (\$520)⁶³ байсныг 2012 онд нэмэгдүүлж 1 сая албани лек (\$17,000) болгожээ.⁶⁴

Төрийн санхүүжилтийн урамшуулал, эсвэл шийтгэлийн хэлбэрээс гадна квотын зохицуулалтыг мөрдүүлэхэд чиглэсэн бусад механизм байдаг. Үүний нэг нь нэр дэвшигчдийн квотын зорилго хангаагүй жагсаалтыг Серби Улсад хэрэглэдэг шиг хүлээн авахаас татгалзах явдал юм. Эдгээр арга хэмжээ эмэгтэй нэр дэвшигчдийн тоог нэмэгдүүлэхэд хувь нэмэр оруулах боловч сонгуулийн санхүүжилтийн эх үүсвэр олоход эмэгтэйчүүдэд тулгардаг суурь сорилтыг шийдвэрлэнэ гэсэн үг хараахан биш юм. Үнэхээр санхүүжилтийн урамшуулал, шийтгэлийн механизмын ач тусыг хүртсэн эмэгтэй нэр дэвшигчид сонгуулийн сурталчилгаагаа хэрхэн санхүүжүүлэв, намаас нь аль зэрэг санхүүжилт өгөв гэдгийг тодорхой болгох судалгаа хэрэгтэй байна. Үүнээс гадна, нэмэлт санхүүжилт авсан намууд түүнийгээ хэрхэн зарцуулсан, тухайн санхүүжилтийг эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмжихэд зарцуулав

уу, үгүй юу гэх зэрэг асуудлыг судалж үзэх нь зүйтэй. Санхүүжилт нийт нэр дэвшигчдэд ашигтайгаар хуваарилагдсан эсэхийг баталгаажуулахын тулд эмэгтэйчүүд намынхаа шийдвэр гаргах түвшний байгууллагын бүрэлдэхүүнд багтсан байх хэрэгтэй.

Хүснэгт 9.3. Төрийн санхүүжилтээр сонгуулийн квотын хууль тогтоомжийг сахиулах нь⁶⁵

Улс орон	Квотын төрөл	Улс төрийн санхүүжилтийн хуулийн заалтууд	Шинэчлэл хийсэн он
Албани	Нэр дэвшигчдийн 30% эмэгтэй байх	Биелүүлээгүй тохиолдолд парламентын сонгуульд оролцогчдыг 1 сая АЛ (\$17,000), орон нутгийн сонгуульд оролцогчдыг 50,000 АЛ (\$860)-аар тус тус торгоно.	2012
Буркина Фасо	Нэр дэвшигчдийн 30% эмэгтэй байх	Биелүүлэхгүй бол намд олгох төрийн санхүүжилтийг 50%-иар хасна. Нам 30%-ийн квотод хүрэх, давж гарвал төрөөс нэмэлт санхүүжилт авна.	2009
Кабо-Верде	Нэр дэвшигчдийн жагсаалтад хүйсийн тэнцвэр хадгалагдсан байх	Жагсаалтад нь (үндэсний парламентын сонгуульд) дор хаяж 25% эмэгтэй нэр дэвшигч орсон нам, намуудын эвсэлд татаас өгнө.	2010
Хорват	Нэр дэвшигчдийн жагсаалтад эмэгтэйчүүд, эрэгтэйчүүд тэнцвэртэй орсон байх	Төлөөлөл багатай хүйсээс сонгогдсон депутат бүрийн тоогоор намууд парламентад суудал авсан гишүүн бүрт хуваарилдаг санхүүжилтийн 10%-тай тэнцэх бонус авах эрхтэй.	2011
Франц	Нэр дэвшигчдийн 51-ээс дээш хувь нь аль нэг хүйсийнх байж болохгүй	Хэрвээ нэр дэвшигчид дотор жендерийн ялгаа 2%-иас их байвал энэ ялгааны дөрөвний гуравтай тэнцэх хэмжээгээр төрийн санхүүжилтийг хасна.	2011 1998
Гүрж	Нэр дэвшигчдийн 20% нь эмэгтэй байх ёстой	10 нэр дэвшигч тутамд 20% нь эмэгтэй байгаа намуудад нэмэлт 10%-ийн санхүүжилт олгоно.	2012
Ирланд	Нэр дэвшигчдийн 30% нь эмэгтэй байх ёстой (2019 он гэхэд 40% болно)	Намын эмэгтэй нэр дэвшигчдийн тоо 30% хүрэхгүй байвал төрийн санхүүжилтийг 50% хүртэл хэмжээгээр хасаж хариуцлага оногдуулна.	2012
Кени	Суудлын 30%-ийг эмэгтэйчүүдэд хадгалсан	Намуудын бүртгэлтэй албан тушаалд ажиллаж байгаа хүмүүсийн гуравны хоёроос илүү нь нэг хүйсийнх байвал тухайн нам төрийн санхүүжилт авах эрхгүй.	2011
БН Солонгос Улс	Пропорциональ төлөөллийн сонгуульд жагсаалтаар нэр дэвшигчдийн 50% нь эмэгтэй байх	Эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлэхэд олгодог татаасыг Үндэсний Ассамблейд авсан суудал, сонгуульд авсан саналын харьцаан тулгуурлан намуудад хуваарилдаг.	2010
Нигер	Хадгалсан суудлууд	Намуудад олгох буцалтгүй санхүүжилтийг улсын жилийн татварын орлогын 30%-иар тогтоосон. 10%-ийг бүх түвшинд квотоор сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн хувь хэмжээгээр бодож хуваарилдаг.	2010
Португал	Нэр дэвшигчдийн 33% нь эмэгтэй байх	Аль нэг хүйсийн төлөөлөл 20%-иас доош орвол төрийн татаасыг 50%-иар буурулдаг. Аль ч хүйсийн төлөөлөл 20-33,3%-ийн хооронд байвал төрийн татаасыг 25%-иар багасгадаг.	2006

Тэмдэглэл: АЛ = Албани лек.

*Аль болох олон эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлэхэд чиглэсэн
төрийн санхүүжилтийн урамшуулал*

Эмэгтэйчүүдийг аль болох олноор нэр дэвшүүлэхэд төрийн санхүүжилтийг урамшуулал болгон ашигладаг бөгөөд харин тэр нь квотын хууль тогтоомжийг сахиулахтай заавал холбоотой байх шаардлагагүй. Хүснэгт 9.4-т харуулснаар 8 орон энэ төрлийн арга хэмжээ авсан бөгөөд эдгээрийн 6 нь сонгуулийн квотыг хуульчлаагүй байна. Босни-Херцеговин, Колумби улсууд хуульчилсан квоттой хэдий ч төрийн санхүүжилт нь квотын хэрэгжилттэй холбоогүй аж. Колумби, Мали, Румын улсуудад намд олгох төрийн санхүүжилтийн хэмжээ нь сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн тооноос хамааран нэмэгдэж болдог. Гаити Улсад л эмэгтэйчүүд нэр дэвшсэн болоод сонгогдсон тооны аль алинд тулгуурлан нэмэлт санхүүжилтийг хуваарилдаг.

Эдгээр арга хэмжээ үр дүнтэй хэрэгжихэд төрийн санхүүжилтийг хуваарилах хугацаа (сонгуулийн өмнө, хойно), улс төрийн намууд төрийн санхүүжилтээс хамааралтай эсэх, нийт санхүүжилтэд эзлэх торгууль шийтгэл, урамшууллын хувь хэмжээ зэрэг нь нөлөөлнө. Тухайн заалтыг ашиглах цаг хугацаа бас нэг чухал асуудал байж болно. Санхүүжилтийн торгууль шийтгэл, урамшууллыг сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн тоонд үндэслэн тогтоох нь эдгээр арга хэмжээний үр нөлөөг сулруулж болох юм. Учир нь энэ мэт арга хэмжээг хэвлэл мэдээллийн анхаарал суларсан, сонгуулийн санхүүжилт ашиглагдаад дууссан үе буюу сонгуулийн дараа сая нэг авч хэрэгжүүлдэг. Тиймээс улс төрийн санхүүжилтийн санаачилгуудын үр дүнг сонгуулийн дараа гэлтгүй нягтлан хянаж, олон нийтэд таниулахад чиглэсэн хүчин чармайлт гаргах ёстой.

Босни-Херцеговин Улсын Намын санхүүжилтийн тухай 2009 оны хуульд төрийн санхүүжилтийн 10 хувийг дутуу төлөөлөлтэй хүйсийн эзэлсэн суудлын тоонд хувь тэнцүүлэн, холбогдох парламентын бүлгүүдэд хуваарилахаар заасан. 2010 оны сонгуулиар өмнөх парламенттай харьцуулахад сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн тоо 2 хувиар өсөж, парламентад эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь 16,7 болсон. Улс төрийн намууд нэр дэвшигчдийн жагсаалтын гуравны нэг нь эмэгтэй байх хуулийн шаардлагыг ерөнхийдөө хангаж 37,7 хувьд хүргэжээ. Гэвч Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагаас “Тус улсад парламентад суудал аваагүй намууд улс төрийн санхүүжилтийн хуулийн дагуу төрийн аливаа санхүүжилт авахаас бүрмөсөн хасагджээ”⁶⁶ хэмээн тэмдэглэжээ. Энэ нь төрийн

санхүүжилт авах эрх нь зөвхөн парламентад суудалтай намуудад хамааралтай юу? гэсэн чухал асуултад хүргэж байна.

Румын Улсын Улс төрийн намын үйл ажиллагаа, сонгуулийн кампанит ажлын тухай 2006 оны хуулиар “Эмэгтэйчүүдийг сонгуулийн жагсаалтаар холбогдох албан тушаалд дэвшүүлэн ажиллуулж байгаа намуудын хувьд улсын төсвөөс олгох санхүүжилтийг сонгуулийн үр дүнд эмэгтэй нэр дэвшигчдийн авсан мандатын тоонд шууд хувь тэнцүүлсэн хэмжээгээр нэмэгдүүлнэ”⁶⁷ гэж заажээ. Тус хуулийн үр нөлөө өдий хүртэл хязгаарлагдмал байсаар ирсэн бөгөөд 2012 оны сонгуулиар эмэгтэйчүүд Сенатад 7, Доод танхимд 13 хувийг тус тус эзэлсэн. Румын Улсын зарим нам төрийн санхүүжилтээс ихэд хамааралтай байдаг бөгөөд харин том намууд нь ихэнх санхүүжилтээ намын гишүүдээсээ босгодог аж. Иймд төрийн санхүүжилт ямар хэмжээнд үр дүнтэй урамшуулал байж чадах эсэх нь улс төрийн намууд болон тэдний санхүүжилтийн бусад эх үүсвэр олж авах боломжоос ихээхэн хамаардаг.

Этиоп Улсын 2009 оны хуулиар, засгийн газрын санхүүжилтийг намаас нэр дэвшүүлсэн эмэгтэйчүүдийн тоо зэрэг янз бүрийн шалгуураар хувь тэнцүүлэн хуваарилахаар зохицуулсан. Гэхдээ Үндэсний сонгуулийн зөвлөлийн тоо мэдээнээс үзвэл, бодит байдалд эмэгтэй нэр дэвшигчдийн тоо 2005 онд 15 хувь байсан бол 2010 онд 12,4 хувь болж буурчээ. Харин 2010 оны сонгуулиар сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн тоо нэмэгдсэн. Гэхдээ энэ нь санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн шууд үр дагавар гэж үзэхээргүй байна.

Гаити Улсын Улс төрийн намуудын тухай 2006 оны хууль болон Сонгуулийн тухай 2008 оны хуулиудад нэр дэвшигчдийн 30 хувь, ялалт байгуулсан нэр дэвшигчдийн 20 хувь нь эмэгтэйчүүд байвал тухайн улс төрийн намд сонгуулийн дараагаас төрийн санхүүжилтийг хоёр дахин нэмэгдүүлж өгөхөөр заажээ.⁶⁸ Мөн дээрх хуулиар тус санхүүжилтийн 50 хувийг эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмжих, улс төрийн боловсрол олгоход зарцуулах ёстой ажээ. Гаити Улсад бүх сонгуульт болон томилгоот албан тушаалтны хамгийн багадаа 30 хувьд нь эмэгтэйчүүд байхыг хуульчилсан Үндсэн Хуулийн шинэ нэмэлт өөрчлөлтийг 2012 онд батлан гаргасан бөгөөд түүнээс хойш энэхүү номыг хэвлэгэх хүртэл сонгууль болоогүй тул хэрэгжиж амжаагүй байна.

Эмэгтэйчүүдийг олноор нэр дэвшүүлэх үйл явцыг дэмжсэн зохицуулалтад тулгардаг нэг сорилт бол улс төрийн намууд эмэгтэйчүүдийг сонгуульд ялалт байгуулах нөхцөл боломжоор хангахгүйгээр зөвхөн нэр дэвшүүлсэн нэрийн дор санхүүжилт олж авах амар арга гэж үзэх магадлалтай. Өөрөөр хэлбэл, сонгуульд эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлэх боловч ялалт байгуулах бодит боломж муутай, хүндхэн өрсөлдөөнд оруулах, эсвэл нэрийг нь жагсаалтын хамгийн сүүл хавьд жагсаах маягаар сонгогдох боломжийг нь бууруулсан явдлыг Албани зэрэг улсуудад тохиолдсон жишээнүүд харуулж байна. Харин Гаити Улсад ийм тохиолдлоос сэргийлэхийн тулд хэрвээ сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн хувь хэмжээ дор хаяж 20 хувьд хүрвэл анх эмэгтэй нэр дэвшигчдийн тоогоор олгох байсан санхүүжилтийг хоёр дахин нэмэгдүүлнэ гэж хууль тогтоомжид тусгажээ. Энэ нь нэр дэвшүүлэхэд олгох урамшуулал нь үүргээ биелүүлэхгүй байхаас сэргийлэх зорилготой ажээ.⁶⁹ Гэхдээ зөвхөн хууль тогтоомж гаргаад хангалтгүй бөгөөд үр дүнтэй байхын тулд түүнийг сахин мөрдүүлэх шаардлагатай нь мэдээж билээ.

Хүснэгт 9.4. Эмэгтэй нэр дэвшигчдийн тоонд харьцуулсан төрийн санхүүжилтийн хуваарилалт⁷⁰

Улс, орнууд	Улс төрийн санхүүжилтийн хуулийн тодорхой заалт	Шинэчлэл хийсэн он
Босни-Херцеговин	Төрийн санхүүжилтийн 10%-ийг хүйсийн дутуу төлөөллийн эзэлж байгаа суудлын тоотой хувь тэнцүүлэн парламентын бүлгүүдэд олгоно.	2006
Колумби	Төрийн санхүүжилтийн 5%-ийг төрийн байгууллагуудад сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн тоонд хувь тэнцүүлэн нийт нам, хөдөлгөөнд тэнцүү хуваарилна.	2011
Этиоп	Санхүүгийн дэмжлэгийг намаас нэр дэвшсэн эмэгтэйчүүдийн тоонд хувь тэнцүүлэн хуваарилна.	2009
Гаити	Нэр дэвшигчдийн 30-аас багагүй хувьд (мөн ялалт байгуулсан нэр дэвшигчдийн 20% нь) эмэгтэйчүүд эзэлж байгаа намууд авбал зохих төрийн санхүүжилтээ сонгуулийн дараа хоёр дахин өсгөж авна.	2008
Итали	Аль ч хүйсийн хүний тоо намын жагсаалтад орохоор сонгогдсон нэр дэвшигчдийн гуравны хоёроос хэтэрч болохгүй. Хэрэв энэ заалтыг биелүүлээгүй бол намын сонгуулийн ажилд олгох төрийн татаасыг нэр дэвшигчдийн хүйсийн дээд хэмжээнээс хэтэрсэн тоонд хувь тэнцүүлэн хасна (50% хүртэл). Хассан мөнгийг хууль баримталж ажилласан бусад намд урамшуулал болгон өгнө.	2012
Мали	Төрийн санхүүжилтийн 10%-ийг сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн тоонд хувь тэнцүүлэн улс төрийн намуудад хуваарилна.	2005

Папуа Шинэ Гвиней	Сонгогчдын саналын хамгийн багадаа 10%-ийг авсан эмэгтэй нэр дэвшигчтэй улс төрийн нам нь тухайн амжилт гаргасан эмэгтэй нэр дэвшигчийн нэрийн өмнөөс 10 мянган кина (\$ 8,900)-гийн 75%-ийг (эсвэл Сонгуулийн комиссын тогтоосон тоо хэмжээгээр) сонгуулийн кампанит ажлын зардал болгон Төв Сангаас авна.	2003
Румын	Улсын төсвөөс олгох санхүүжилт нь эмэгтэй нэр дэвшигчдийн сонгуульд авсан суудлын тоонд хувь тэнцүүлсэн хэмжээгээр нэмэгдэнэ.	2006

Жендерийн тэгш байдлыг хангах санаачилгыг дэмжсэн санхүүжилт

Жендерийн тэгш байдлыг хангах санаачилгад тусгайлан зориулж төрийн санхүүжилтийг олгож бас болно. Саяхнаас 13 орон ийм шинэчлэл (дийлэнх нь сүүлийн 5 жилд) авч хэрэгжүүлсэн бөгөөд эдгээр нь эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулсан сургалт, эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулах хөтөлбөр, эмэгтэйчүүдийн жигүүрийн үйл ажиллагааг дэмжих санхүүжилт зэргийг багтаасан.⁷¹

Бразил, Колумби, Гаити улсуудад төрийн санхүүжилтийг эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулах хөтөлбөр, боловсролыг дэмжихэд зарцуулах ёстой бол Коста Рика, Гондурас, Ирландад намууд зарцуулалтынхаа тухай, түүний дотор жендерийн тэгш байдлыг хангах заалтад нийцүүлэн хэрхэн ажилласан тухайгаа тайлагнах ёстой.⁷² Финландад төрийн санхүүжилтийн тодорхой хэсгийг нам доторх эмэгтэйчүүдийн жигүүрийн үйл ажиллагааг дэмжихэд зарцуулах шаардлагатай. Ирландад эрх бүхий намууд санхүүжилт авахад эмэгтэйчүүд, залуучуудын улс төрийн оролцоог хөхиүлэн дэмжих зэрэг тодорхой шалгууруудыг хангасан байх ёстой байдаг. Хэдий тийм ч санхүүжилтийн хэмжээ улс төрийн намуудын хооронд янз бүр байдаг аж.⁷³ Бусад жишээг Хүснэгт 9.5-д харууллаа.

Дээр авч үзсэн бусад шинэчлэлийн нэгэн адил, жендерийн тэгш байдлыг хангах санаачилгуудыг дэмжих санхүүжилт нь саяхнаас бий болсон бөгөөд холбогдох хууль тогтоомжийн дийлэнх нь сүүлийн 5 жилд батлагджээ. Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт дотроо жендерийн асуудлыг дэмжсэн хууль тогтоомжтой орнуудын ихэнх нь эмэгтэйчүүдийн дутуу төлөөллийг нэр дэвшигчдийн квотоор зохицуулах арга хэмжээг урьд нь авч байсан орнууд байгаа нь ажиглагдав.

Сургалт, бусад хөтөлбөрийг дэмжсэн санхүүжилт

Нам дотроо сургалт зохион байгуулах, бусад хөтөлбөр хэрэгжүүлэхийг дэмжсэн санхүүжилт хуваарилахыг улс төрийн намуудаас шаардсан хуулийг 9 улс орон батлан гаргажээ.

Эмэгтэйчүүд шийдвэр гаргах түвшинд дутуу төлөөлөлтэй явж ирсэн түүхтэй бөгөөд үр дүнд нь улс төрийн туршлага нь хангалтгүй байдаг. Үнэндээ улс төрд эмэгтэйчүүд туршлага багатай байдаг тул улс төрийн намууд эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлэхгүй, эсвэл сонгогдох боломжгүй өрсөлдөөнд оруулдгаа цагаатгахад тэднийг ашиглаж ирсэн байдаг.⁷⁴ Нэр дэвшигчид зориулан сургалт хийх, чадавх бэхжүүлэхийн ач холбогдлыг зөвхөн улс төрийн үр дүнтэй оролцооны арга барил хуримтлуулах утгаар биш, бас сонгуулийн сурталчилгааны ажлын санхүүжилтээ босгоход суралцах талаас нь онцолдог.

Коста Рика Улсын улс төрийн нийгмийн тэгш байдлын тухай хуульд төрийн санхүүжилтийн тодорхой хувийг эмэгтэйчүүдийн улс төрийн хөгжил, оролцоонд зориулах, мөн эрэгтэй, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд тэгш хуваарилах талаарх заалт байдаг.⁷⁵ Хайрцаг 9.1-д ийм санхүүжилтийг улс төрийн хоёр нам хэрхэн хуваарилдаг тухай харууллаа.

Хайрцаг 9.1. Коста Рика Улс дахь жендерийн тэгш байдлын санхүүжилт

Иргэний үйл ажиллагааны нам

Тус нам төрөөс авсан нийт санхүүжилтийн 20 хувийг сургалт, зохион байгуулахад зарцуулдаг бөгөөд үүний 15 хувийг нь эмэгтэйчүүд, залуучуудын сургалтад зориулдаг. Тус санхүүжилтийг сонгуульт албан тушаалд өрсөлдөж байгаа намын эрэгтэй, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулж, мөн ард иргэдийн сонгуулийн мэдлэг мэдээллийг нэмэгдүүлэхэд бас зарцуулдаг. Түүнчлэн намын дүрэм, журамд заасан жендерийн тэгш байдлын бүхий л шаардлагыг хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий Жендерийн тэгш байдлын албыг намын Дотоод Сонгуулийн Зөвлөлийн дор байгуулсан.⁷⁶

Үндэсний чөлөөлөх нам

Намын дүрмийн 171 дүгээр зүйлд, намын төсвийн 10-аас багагүй хувийг эмэгтэйчүүдийн улс төрийн хөгжилд зориулахаар заажээ. Улс төрийн боловсролын нарийн бичгийн дарга нарын газар болон Намын Эмэгтэйчүүдийн хөдөлгөөний ерөнхийлөгч хамтран энэхүү зүйл, заалтын хэрэгжилтийг хангуулах чиглэлээр ажилладаг. Эмэгтэйчүүдийн хөдөлгөөн нь эмэгтэй нэр дэвшигчид, парламентын гишүүдийн сургалтын хөтөлбөр дээр ажилладаг.⁷⁷

Мексикийн хуулиар төрийн санхүүжилтийн 2 хувийг эмэгтэй улс төрч, лидерүүдийг хөхиүлэн дэмжих, сургахад зарцуулах ёстой. Гэхдээ ихэнх нам тухайн санхүүжилтийг эмэгтэй улс төрчдийг чадавхжуулахад биш, харин намын захиргааны арга хэмжээнд

зарцуулж байсан нь уг хуулийг хэрэгжүүлэхэд гарч буй гол хүндрэл байлаа. Үүний учир гэвэл, намууд эмэгтэйчүүдийн оролцоог сайжруулах, тэднийг чадавхжуулах гэж юу болох талаар хангалттай ойлголтгүй байсантай магадгүй холбоотой. Нөгөөтэйгүүр, тэд энэхүү шаардлагыг биелүүлээгүй тохиолдолд хуулийн дагуу ногдуулах тун бага торгуулийг төлсөн нь дээр гэж үзсэнтэй холбоотой байж болох юм.⁷⁸

Эмэгтэй нэр дэвшигчдэд олгох санхүүжилт

Гаити Улсын шинэ хуульд төрийн санхүүжилтийн 50 хувийг намын гишүүдэд улс төрийн боловсрол олгох, эмэгтэйчүүдийн сонгуульд өрсөлдөх ажилд туслах заалттай. Энэ хууль одоогоор хэрэгжиж эхлээгүй байгаа хэдий ч туйлын онцлог зохицуулалт бөгөөд намаас эмэгтэйчүүдийн сонгуулийн сурталчилгааны ажилд хуваарилах санхүүжилтийг зохицуулсан заалт хүртэл орсон байна.

Эмэгтэйчүүдийн жигүүр

Финланд Улсад нэг жилд намд олгох татаасын 12 хувийг бүх нам эмэгтэйчүүдийн жигүүрийг дэмжихэд зарцуулахыг үүрэг болгосон онцлог хуультай. Энэ нь чухал санаачилга бөгөөд эмэгтэйчүүдийн жигүүр нь жендерийн тэгш байдлын тухай бодлого боловсруулах, түүний дотор эмэгтэйчүүдийг нэр дэвшүүлж тойрогт хуваарилах журам, санхүүгийн механизм, платформ бий болгох, сонгогчдын дэмжлэг бүрдүүлэх, эмэгтэй нэр дэвшигчдийн талаар ухуулан сурталчлах, туршлага багатай эмэгтэйчүүдийг өрсөлдөөнд удирдан чиглүүлэх ажиллагаа зэргийг санаачлан батлахад хувь нэмрээ оруулдаг. Эмэгтэйчүүдийн жигүүр амжилт олох түлхүүр нь тэдний үүрэг хариуцлагыг тодорхой зааглаж өгөх, тэднийг намын бүтцэд нэгтгэн оруулах, санхүүжилт олох суваг бий болгох зэрэгт оршиж байна.⁷⁹ Финланд нь ийм санаачилга гаргасан цорын ганц орон бөгөөд Нордикийн бусад орон (Дани, Норвег, Швед)-д эмэгтэйчүүдийн жигүүрийн санхүүжилт нь намд төрөөс үзүүлэх санхүүжилтээс гадуур орж ирдэг.

Нэр дэвших хураамжийг багасгах

Того Улсын хуульд эмэгтэй нэр дэвшигчдийн хураамжийг багасгах тусгайлсан заалттай. Ингэснээр эмэгтэйчүүд нэр дэвшигчээр бүртгүүлэх ажиллагааг хөнгөвчилж, намын кампанит ажлын нийт зардлыг бууруулсан. Бүртгэлийн хураамж өндөр байх нь хэд хэдэн орны хувьд томоохон хүндрэл болж байсан гэх мэдээлэл байгаа

бөгөөд түүний дотор Мьянмар Улсын 2010 оны сонгуулиар нэр дэвшигчид 500 ам.доллартой тэнцэх хураамж төлөх шаардлагатай болж байсан. Намууд энэхүү хураамжийг эсэргүүцэж, сургуулийн багшийн цалин сард 70 ам.доллар байдгийг иш татжээ.⁸⁰ Бүртгэлийн хураамж өндөр байх нь ялангуяа эрэгтэйчүүдтэй харьцуулахад санхүүгийн эх үүсвэр багатай эмэгтэйчүүдийн хувьд онцгой саад бэрхшээл болдог. Ийм шүүмжлэлийг Сьерра Леоне Улсын эмэгтэйчүүдийн байгууллагуудын нэгдэл болох Эмэгтэйчүүдийн форумаас гаргасан. 2012 оны орон нутгийн болоод парламентын сонгуулийн өмнө тус Форумаас бүртгэлийн хураамж нэмснээ эргэж харахыг хүсэж, Үндэсний сонгуулийн комисст гомдол гаргасан. Чингэхдээ, бүртгэлийн хураамж өссөн нь эмэгтэйчүүдийг, ялангуяа хөдөө орон нутгийн сонгуульд оролцох боломжгүй болгож байна хэмээн үндэслэлдээ тайлбарлажээ.⁸¹

Хүүхэд асрах, хамаатан саднаа харж хандах зардал нь эмэгтэйчүүдийг албан тушаалд өрсөлдөхөөс хойш чангаасан нэг хүчин зүйл болдог. Канадын Сонгуулийн хуулиар хүүхэд асрах зардлыг сонгуулийн сурталчилгааны үеийн хууль ёсны хувийн зардалд оруулан дараах байдлаар зохицуулжээ⁸².

Нэр дэвшигчийн хувийн зардал гэдэг нь сонгуулийн үйл ажиллагааны зардлаас өөр боловч нэр дэвшигчдийн кампанит ажилтай холбоотойгоор гарсан сонгуулийн сурталчилгааны үеийн дараах зардлуудыг хэлнэ. Үүнд (а) аяллын болон амьжиргааны зардал; (б) хүүхэд асрах зардал; (в) ердийн үед нэр дэвшигчийн асарч байсан бие махбодын, эсвэл оюун санааны бэрхшээлтэй хүнийг асрахтай холбоотой гарсан зардал; (г) нэр дэвшигч хөгжлийн бэрхшээлтэй бол үүнтэй холбогдон гарсан зардал багтана.

АНУ-ын зарим муж улсад түүний дотор Миннесота мужид дээрхтэй ижил төстэй зохицуулалт байдаг нь хүүхэд асрах зардлыг кампанит ажлын нийт санхүүжилтэд оруулах хууль ёсны зарцуулалтад тооцдог.⁸³ Энэ нь бусдыг асрах хариуцлага байнга үүрч байдаг эмэгтэйчүүдийн өрсөлдөөний талбарыг нь тэгшитгэх чухал санаачилга юм.

Хүснэгт 9.5. Жендерийн тэгш байдлыг хангах арга хэмжээ, санхүүжилтийн хууль тогтоомж⁸⁴

Улс орон	Сургалт, жендерийн тэгш байдлыг хангах арга хэмжээ	Шинэчлэл хийсэн он
Бразил	Намын санхүүжилтээс эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог дэмжсэн хөтөлбөрүүдийг бий болгох, хэрэгжүүлэхэд ашиглана. Намын удирдлагууд хувь хэмжээ (хамгийн багадаа нийт хөрөнгийн 5%)-ийг тогтооно. Хэвлэл мэдээллийн цагийн 10%-ийг эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог дэмжихэд зарцуулна.	2009
Колумби	Төрийн санхүүжилтээс улс төрийн үйл явцад эмэгтэйчүүд, залуучууд, үндэстний цөөнхийг хамруулсан арга хэмжээнүүдийг санхүүжүүлнэ.	2011
Коста Рика	Улс төрийн намууд төрийн санхүүжилтийн тодорхой хувийг эмэгтэйчүүдийн улс төрийн хөгжил, оролцоонд зарцуулах, эрэгтэй, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд тэгш хуваарилах үүрэг хүлээсэн.	1990 2009
Гаити	Эмэгтэй нэр дэвшигчдийн тоонд хувь тэнцүүлсэн төрийн санхүүжилт авсан намууд энэ санхүүжилтийн 50%-ийг гишүүдийнхээ улс төрийн боловсрол, сонгуульд өрсөлдөх эмэгтэй нэр дэвшигчдээ санхүүгийн хувьд дэмжихэд зарцуулах ёстой.	2008
Гондурас	Төрийн санхүүжилтийн 10%-тай тэнцэх нэмэлт хөрөнгийг эмэгтэйчүүдийн чадавхыг бэхжүүлэх үйл ажиллагаанд зориулан намуудад хуваарилна.	2012
Ирланд	Шаардлага хангасан намуудын хүлээн авсан санхүүжилт нь тодорхой зорилгод, түүний дотор эмэгтэйчүүд, залуучуудын улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцох явдлыг дэмжихэд чиглэгдэх ёстой.	2009
Итали	Улс төрийн нам, хөдөлгөөн тус бүр төрөөс олгосон нөхөн олговрын 5-аас доошгүй хувийг эмэгтэйчүүдийн улс төр дэх идэвхтэй оролцоог нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн санаачилгад зориулах ёстой.	1999
БН Солонгос Улс	Улс төрийн намууд төрөөс авсан татаасынхаа 10-аас доошгүй хувийг эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог дэмжихэд ашиглах ёстой.	2010
Мексик	Нам төрийн санхүүжилтийн 2%-ийг жил бүр эмэгтэйчүүдийн улс төрийн манлайллын сургалт, дэмжлэг, хөгжилд зарцуулах ёстой.	2008
Марокко	Эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг бэхжүүлэх зорилготой төслүүдийг дэмжих тусгай сан байгуулсан (төсөл бүрт 200,000 МД буюу \$34,000 хүртэл хэмжээгээр)	2009
Панам	Авсан саналын тоонд үндэслэн олгодог жил тутмын санхүүжилтийн 50-иас доошгүй хувийг үйл ажиллагаанд, үүний 10-аас доошгүй хувийг эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулах арга хэмжээнд зөвхөн зарцуулна.	2006 2012
Хуульд нийцүүлэх		
Коста Рика	Улс төрийн намууд төрийн санхүүжилтийн тодорхой хувийг эмэгтэйчүүдийн улс төрийн хөгжил, оролцоонд зориулах үүрэгтэй. Намууд сонгуулийн бүс үеэр сургалт, дэмжлэгт зарцуулсан хөрөнгө нь хүйсийн тэнцвэрийг хангасан байх ба энэхүү зарцуулалтаа мэргэшсэн нягтлан бодогчоор хянуулан баталгаажсан тайлангаар тайлагнах ёстой. Хэрэв баталгаажсан тайлан өгөөгүй бол Сонгуулийн Дээд Шүүх (TSE) тухайн зарцуулалтын төлбөр хийх зөвшөөрлийг олгохгүй.	1990 2009

Гондурас	Улс төрийн намууд анхан шатны сонгуулиас 6 сарын өмнө жендерийн тэгш байдлын талаарх бодлогоо танилцуулах ёстой бөгөөд түүнд нь Сонгуулийн дээд шүүх хяналт тавьж ажиллана. Биелүүлээгүй тохиолдолд намууд улс төрийн санхүүжилтийн 5%-тай тэнцэх торгууль төлөх ёстой.	2009
Эмэгтэй нэр дэвшигчдийг санхүүжүүлэх		
Гаити	Эмэгтэй нэр дэвшигчдийг гаргаж ирснээр авсан урамшууллын 50%-ийг гишүүдийнхээ улс төрийн боловсрол, сонгуульд өрсөлдөх эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмжихэд зориулах ёстой.	2008
Эмэгтэйчүүдийн жигүүрийг санхүүжүүлэх		
Финланд	Парламентын бүх нам жил тутмын татаасынхаа 12%-ийг эмэгтэйчүүдийн жигүүрийг дэмжихэд ашиглах ёстой.	1975
Нэр дэвшигчийн бүртгэлийн хураамжийг багасгах		
Того	Намын жагсаалтад эмэгтэй нэр дэвшигчид багтсан бол бүртгэлийн хураамжийг 25%-иар буруулна.	2007

Тэмдэглэл: МД = марокко дирхам

Хуульчлагдаагүй санаачилгууд

Улс төрийн нам, иргэний нийгэм, төрийн бус бусад тоглогчид эмэгтэйчүүдэд чиглэсэн улс төрийн санхүүжилтийг дэмжих санаачилгууд мөн гаргасаар ирсэн. Намын түвшин дэх санаачилгууд нь эмэгтэй нэр дэвшигчдийн улс төрд орох зардлыг багасгах, чадавхыг нь бэхжүүлэх зэргээр жендерийн стратеги хэрэгжүүлэх, санхүүжилт босгох нэмэлт боломж гаргаж өгөх замаар сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн тоог нэмэгдүүлэхийг зорьдог. Олон улсын сан зэрэг нам түшсэн бусад байгууллага санхүүжилт босгоход нь эмэгтэй нэр дэвшигчдэд тусламж үзүүлэх талаар ихээхэн нөлөө үзүүлсээр иржээ.

Нам бус олон улсын байгууллагууд болон иргэний нийгмийн байгууллагууд сургалт явуулах, чадавх бэхжүүлэх үйл ажиллагаа болон сонгуулийн сурталчилгааны ажлыг санхүүжүүлэх, зээл олгох хөтөлбөр хэрэгжүүлэх зэрэг хэлбэрээр эмэгтэй нэр дэвшигчдэд туслалцаа үзүүлж ирсэн. Сайн дурын санаачилгуудыг дэлхийн хэмжээнд бүртгэж тэмдэглэдэггүй учир эдгээр туршлагад хяналт, шинжилгээ хийх илүү хүндрэлтэй. Иймээс энэ төрлийн харьцуулсан мэдээллийг бүртгэн цуглуулж байх нь сонгуульд эмэгтэйчүүд оролцоход тустай сайн практик, нөлөөллийг нь тодруулах зорилгоор тийм санаачилгад мониторинг хийх боломж олгоно.

Улс төрийн намын санаачилга

Улс төрийн намууд нэр дэвшигчдийг шилж сонгох, нэр дэвшүүлэх ажлыг хариуцдаг учир эмэгтэйчүүдийн тэгш байдал, оролцоог

хангах амин чухал холбоос нь болдог. Түүнчдэн, улс төрийн намууд нь сонгуулийн ажлыг удирдан зохион байгуулах, мөнгө санхүүг нь хянан зарцуулах хариуцлага үүрдэг учир сонгуулийн өрсөлдөөнд эмэгтэйчүүдийг дэмжиж ажиллахад голлох үүрэг гүйцэтгэдэг. Янз бүрийн бүс нутаг дахь зарим улс төрийн нам эмэгтэйчүүдийг нэр дэвших бүртгэлийн хураамжаас чөлөөлөх, эсвэл хураамжийг бууруулах, санхүүжилт босгох механизм бий болгох зэргээр эмэгтэй нэр дэвшигчдийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд чиглэсэн дор дурдсан сайн дурын санаачилгууд гарган ажиллажээ.

Санхүүжилт босгох намын дотоод механизм

Эмэгтэйчүүдэд, ялангуяа анх удаа нэр дэвшиж буй, эсвэл томоохон өрсөлдөгчтэй тулгарсан эмэгтэйчүүдэд тохиолддог сорилтуудыг хүлээн зөвшөөрсний үндсэн дээр улс төрийн намууд эмэгтэй нэр дэвшигчдэд санхүүжилт босгох механизм бий болгож эхэлжээ. Ийм санхүүжилт босгох механизм нь намын дотоод бүтцэд байх бөгөөд Сонгуулийн сурталчилгааны санхүүжилт босгох бүлэг (РАС) маягийн санхүүжилт босгох намын хавсарга байгууллагаас ялгаатай юм. Баримтжуулсан цөөн тооны жишээнээс харахад энэ төрлийн санаачилга нь эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмжих хөрөнгө мөнгийг нэмэгдүүлэхэд томоохон хувь нэмэр болсон байна.

Канадын Либерал нам эмэгтэй нэр дэвшигчдэд дэмжлэг үзүүлэх мөнгө босгох, зарцуулах зорилгоор Жюди ЛаМарш сан байгуулжээ. Сангийн санхүүжилтийг хэрхэн зарцуулах, аль эмэгтэй нэр дэвшигчид эн тэргүүнд санхүүжилт өгөх зэрэг асуудлыг тус нам шууд мэдэж шийддэг аж. Дээрх сан Канадын санхүүжилтийн эрх зүйн зохицуулалтын хүрээнд гол төлөв хөрөнгө санхүүжилт босгох арга хэмжээ зохион байгуулан захидал харилцаа явуулах, интернэт ашиглах замаар санхүүжилтээ босгодог. Энэ нь сонгуулийн ажлаа амжилттай явуулахад нь эмэгтэйчүүдэд ихээхэн тус нэмэр болдог ажээ.⁸⁵

Ирландын Хөдөлмөрийн намын эмэгтэйчүүдийн жигүүрээс “5-Си” хөтөлбөр буюу эмэгтэйчүүдэд тэнцвэргүй нөлөөлж байгаа халамж, соёл, бэлэн мөнгө, өөртөө итгэх итгэл, нэр дэвшигчийн сонголт гэсэн онцгой сорилтуудыг шийдвэрлэх санаачилга дэвшүүлсэн. Тус нам эмэгтэй гишүүддээ сургалт семинар хийх, сонгогч дэмжигчдэд хүрч ажиллах зэрэг арга хэмжээ зохион байгуулж, эмэгтэй нэр дэвшигчдийн өмнөөс санхүүжилт босгодог бөгөөд шинээр элссэн эсвэл, анх удаа нэр дэвшиж буй эмэгтэйчүүдийг

дэмжихэд онцгойлон анхаардаг.⁸⁶ Гана Улсад тодорхой улс төрийн намуудаас сонгуульд оролцох эрмэлзэлтэй эмэгтэйчүүдийг дэмжих зорилготой Эмэгтэйчүүдийн сан үүсгэн байгуулах амлалт авсан байна. 2011 онд болсон тус улсын намуудын уулзалт дээр хүлээн авсан санхүүжилтийнхээ 10 хувийг улс төрч болох эрмэлзэлтэй эмэгтэйчүүдэд шууд зарцуулах санал гаргасан мэдэгдлийг хэд хэдэн нам хийжээ.⁸⁷

Хайрцаг 9.2. Эль Сальвадорын ФМҮЧФ

Эль Сальвадор Улсын Фарабундо Мартигийн Үндэсний чөлөөлөх фронт (ФМҮЧФ) хэмээх эмэгтэйчүүдийн оролцоог онцлох зорилготой Сонгуулийн хороо байгуулсан байна. Тус хороо нь дотоодын болон гадаадын компани, дэмжигч, найз нөхөд нь хандан санхүүжилт босгожээ. Түүнчлэн сурталчилгааны зардал гаргуулах, түүний дотор зоог барих, зорилтот бүлгүүдээс хөрөнгө босгох зэрэг нэмэлт арга хэмжээг зохион байгуулсан. Босгосон санхүүжилтээ бүх эмэгтэй нэр дэвшигчийг хэвлэл мэдээллээр таниулах, тэдний нэр бүхий зурагт хуудас, өмсгөл гаргах, намын хөтөлбөрийг хэвлэн орон даяар тараах зэрэгт зарцуулжээ.⁸⁸

Эмэгтэй нэр дэвшигчдэд татаас олгох

Улс төрийн зарим нам эмэгтэй нэр дэвшигчдэд татаас олгох, эсвэл мөнгөн бус хандив өгөхөд чиглэсэн шинэчлэл хийсэн. Үндсэндээ эмэгтэйчүүд нуруун дээрээ байдаг бусдыг халамжлах, хүүхэд асрах хариуцлагаа сонгуулийн сурталчилгааны ажлын олон цагийн хөдөлмөртэй хослуулахад хүндрэлтэй байдаг. Канадын Либерал нам ийм байдлыг хүлээн зөвшөөрч, намын нэр дэвшүүлэх ажиллагааны үеэр эмэгтэйчүүдэд хүүхэд асрах үйлчилгээ авахад нь 500 хүртэлх канад доллар (\$440)-ын нөхөн олговор олгож, газар зүйн хувьд өргөн уудам сонгуулийн тойргоор явахад нь нэмэлт санхүүжилт хуваарилдаг болжээ. Хүүхэд асрах үйлчилгээний төлбөрийг буцаан олгох, эсвэл мөнгөн бус дэмжлэг үзүүлэх зэрэг өөр бусад санаачилгууд ч бий болжээ. Тухайлбал, Камбожийн Сам Рэнси нам сонгуулийн сурталчилгааны ажилд нь шаардлагатай гол эд зүйлс болох сурталчилгааны үед өмсөх хувцас, тээврийн хэрэгсэл зэргээр эмэгтэй нэр дэвшигчдийг хангадаг.⁸⁹ Хувцас, тээврийн хэрэгсэл, сонгуулийн сурталчилгааны материал зэрэг мөнгөн бус эдээр өгөх хандив нь эмэгтэй нэр дэвшигчдэд учирч болох санхүүгийн ачааллыг бууруулах талтай.

Бүртгэлийн хураамж

Нэр дэвшин сонгуульд оролцохын өмнө хэд хэдэн хураамж, түүний дотор намын гишүүнчлэлийн татвар, нэр дэвшигчийн бүртгэлийн хураамж төлөх шаардлагатай байдаг. Намын гишүүнчлэлийн татвар нь улс төрийн намуудын орлогын хамгийн нийтлэг эх үүсвэр бөгөөд намын үйл ажиллагаа болон намын аппаратыг санхүүжүүлэхэд ашигладаг.⁹⁰ Түүнчлэн, нэр дэвшихийн тулд намдаа, эсвэл гол төлөв сонгуулийн нэр дэвшигчийн бүртгэл хариуцсан байгууллагад төлдөг бүртгэлийн хураамжаа нэр дэвшигч өөрөө төлөхийг намууд шаарддаг талтай. Эдгээр хураамжийн хэмжээ янз бүр байдаг бөгөөд зарим эмэгтэй нэр дэвшигчийн хувьд хэт өндөр байх магадлалтай.

Эмэгтэйчүүдийн албан тушаалд өрсөлдөх явдлыг хөхиүлэн дэмжих зорилгоор зарим улс төрийн нам тэдний гишүүнчлэлийн татвар, нэр дэвшигчийн бүртгэлтэй холбоотой хураамжийг сайн дураараа багасгасан, эсвэл чөлөөлсөн байдаг. Гэхдээ дэлхий нийтээр хэдэн нам энэхүү арга хэмжээ авсныг тогтоох аргагүй юм. Гана Улсад жишээлбэл, улс төрийн бараг бүх нам эмэгтэйчүүд нэр дэвшихээр бүртгүүлэхэд төлдөг хураамжийг 50 хувь хөнгөлж өгснийг нэгэн эмэгтэй парламентын гишүүн тэмдэглэжээ.⁹¹ Энэ мэт практик Нигери Улсад өргөн тархсан бөгөөд харин сүүлийн жилүүдэд энэ нь эмэгтэй нэр дэвшигчдэд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй байна. Учир нь энэхүү хөнгөлөлт нь эмэгтэйчүүд эрэгтэйчүүдийн нэгэн адил намдаа үнэнч байж чадахгүй байгааг нотолж байна хэмээн намын удирдлагууд шүүмжлэх болжээ.⁹²

Дээрх арга хэмжээ эмэгтэй нэр дэвшигчдийн хууль ёсны байр суурийн эсрэг ажиллах шалтаг болж байгаа нь эдгээр санаачилгыг хууль тогтоомжийн хэлбэрээр Того Улсад хийсэн жишгээр хуульчлах шаардлагатайг харуулж байна. Үүний зэрэгцээ, улс төрийн намууд доторх 'эцгийн эрхт' эрх мэдлийн бүтцүүдийг задлах тодорхой арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Гишүүнчлэлийн болоод нэр дэвшигчийн хураамжийг бууруулах, эсвэл чөлөөлөх нь эцсийн эцэст эмэгтэйчүүдийн албан тушаалд өрсөлдөх хүсэл эрмэлзлийг хөхиүлэн дэмжиж чадах хэдий ч сонгуулийн сурталчилгааны туршид эмэгтэйчүүдийг намаас дэмжих, санхүүжилт босгоход нь туслалцаа үзүүлэх зэрэг нэмэлт арга хэмжээгүйгээр үр нөлөө нь хумигдмал байх болно.

Санхүүжилт босгох улс төрийн намын сүлжээ

Аль нэг нэр дэвшигчийг, эсвэл аливаа асуудлыг дэмжсэн, эсвэл эсэргүүцсэн гишүүдийн хандиваар намын сүлжээнүүд санхүүжилтээ босгодог. Тухайн санхүүжилт нь нэр дэвшигчийн сонгуулийн сурталчилгаанд шууд хандивлагддаг, эсвэл хараат бусаар зарцуулагддаг. АНУ-д Ардчилсан Намын ‘EMILY-ийн жагсаалт’, Бүгд Найрамдах Намын ‘WISH жагсаалт’ зэрэг сонгуулийн сурталчилгааны ажлын санхүүжилт босгох бүлэг (РАС) нь дээрх сүлжээнүүдийн тод жишээ юм. ‘EMILY-ийн жагсаалт’ нь эмэгтэй нэр дэвшигчдийн өмнөөс хандив цуглуулах талаар үлэмж амжилт олжээ. Энэ талаар Хайрцаг 9.3-т тодорхой бичсэн. Иймэрхүү байгууллагууд нь нэр дэвшигчдэд их хэмжээний санхүүжилт цуглуулж өгч чаддаг. Энэ нь нэр дэвших үйл явц, сонгуулийн кампанит ажлын аль алинд нь ихээхэн санхүүжилт хэрэг болдог АНУ-ынх шиг нэр дэвшигчдэд төвлөрсөн тогтолцоонд онцгой хэрэгцээтэй байдаг.

EMILY-ийн жагсаалт

EMILY-ийн жагсаалтын чухал суурь ач холбогдлын нэг нь сонгуулийн сурталчилгааны ажлын эхэн үеэс л эмэгтэйчүүдэд өөрийгөө таниулах, сурталчилгааны ажилд шаардлагатай санхүүжилт босгож чадах ажилтнуудыг сонгон авч багаа бүрдүүлэх, зохион байгуулахын тулд мөнгө хэрэгтэй болдгийг хүлээн зөвшөөрсөн явдал юм.⁹³ Эртнээс мөнгөтэй болох нь эмэгтэйчүүд нэр дэвших, ялангуяа албан тушаалтантай өрсөлдөн нэр дэвших эрхээ олж авах боломжийг нь нэмэгдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой байдаг. EMILY-ийн жагсаалт нь ‘үр хөврөлийн мөнгө’ буюу намаас нэр дэвшигчээр сонгогдох явдлыг баталгаажуулахад шаардлагатай анхны мөнгийг босгоход илүүтэй анхаарсан. Учир нь энэхүү санхүүжилтийг нэр дэвшигч өөрөө гаргах нь элбэг байдаг.⁹⁴

Хайрцаг 9.3. EMILY-ийн жагсаалт⁹⁵

АНУ дахь Кампанит ажлын мөнгө босгох бүлэг (PAC)-ийн нэг хэлбэр EMILY-ийн жагсаалт (Early Money is Like Yeast буюу эрт орж ирсэн хандив нь 'талхны' хөрөнгөтэй адил гэсэн улс төрийн санхүүжилт босгох ажлын афоризмын товчлол) нь улс төрийн албан тушаалд өрсөлдөх Ардчилсан намын эмэгтэйчүүдийг дэмжих зорилгоор 1985 оноос эхэлсэн санаачилга юм. 1980-аад оны эхээр эмэгтэй нэр дэвшигчид эрэгтэйчүүдээс бага санхүүжилт босгодог байжээ.⁹⁶ EMILY-ийн жагсаалт нь эмэгтэйчүүдийн кампанит ажилд гарааны мөнгө олгох замаар дээрх ялгааг арилгах зорилгоор үйл ажиллагаагаа эхлүүлсэн.

EMILY-ийн жагсаалтаар дэмжлэг авсан анхны нэр дэвшигчдийн нэг нь Сенатын гишүүн Барбара Микулски байв. Тэр бээр 1986 онд өөрийн кампанит ажлын нийт санхүүжилтийн 20% болох 60,000 ам.долларыг EMILY-ийн жагсаалтаас сонгуулийн сурталчилгааны ажлынхаа хугацааны эхэн үед авчээ.⁹⁷ Өнөөгийн байдлаар Конгресст хамгийн удаан ажиллаж байгаа, Сенатын хүчирхэг хороонуудын нэг болох Санхүүгийн хорооны даргаар ажилласан анхны эмэгтэй Микулски 2011 онд тэмдэглэхдээ, 'EMILY байгаагүй бол, EMILY яг цагаа олж туслаагүй бол бас намайг тохирсон нэр дэвшигч гэдгийг харуулахад хэрэгтэй тусалцаа үзүүлээгүй бол би АНУ-ын Сенатад байхгүй байх байлаа. Энэ бол туйлын чухал дэмжлэг мөн'⁹⁸ гэжээ.

Сенатор Микулски сонгууль болон EMILY-ийн жагсаалт эхэлснээс хойш ийнхүү эмэгтэй нэр дэвшигчид эрэгтэйчүүдтэй тэнцүү, заримдаа бүр илүү санхүүжилт босгож чаддаг болсон. Гэвч кампанит ажлын зардал улам бүр нэмэгдсээр байгаа бөгөөд сая сая доллар босгох шаардлагатай болж байгаа нь эмэгтэйчүүдийн албан тушаалд өрсөлдөх сонирхлыг бууруулах хандлагатай болгоод байна.⁹⁹

2012 оны сонгуулийн мөчлөгт хугацаанд Төлөөлөгчдийн танхимд өрсөлдөх сонгуулийн сурталчилгааны зардал дунджаар 1.7 сая, Сенатын суудалд өрсөлдөгчид 10.5 сая ам.доллар зарцуулсан бөгөөд өрсөлдөөн ихтэй тойрогт дээрх дунджаас хавьгүй их хэмжээгээр зарцуулжээ.¹⁰⁰ EMILY-ийн жагсаалт ийм их зөрүүтэй байдлыг харгалзан үзэж, зөвхөн гарааны мөнгө олгох анхны зорилгоосоо хальж, нэр дэвшигч болох ирээдүйтэй эмэгтэйчүүд, сонгуулийн багийнханд зориулсан арга барил суулгах сургалт явуулах янз бүрийн төсөл хөтөлбөр, мөн сонгогчид саналаа өгөх явдлыг нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн үйл ажиллагаа авч хэрэгжүүлэх болсон. Сонгуулийн үйл явцын туршид санхүүжилт босгох явдал EMILY-ийн жагсаалтын хамгийн чухал ажлын нэг хэвээр байсаар ирсэн бөгөөд нарийвчлан сонгож авсан Ардчилсан намын ирээдүйтэй эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулж санхүүжилт хүсэх, тал талаас босгох хэлбэрээр ажилладаг.

EMILY-ийн жагсаалтын гишүүдээс дэмжлэг авсан нэр дэвшигчдэд зориулж хандив шууд цуглуулах энэхүү арга нь Кампанит ажлын мөнгө босгох бүлэг (РАС)-ээс тогтоосон эмэгтэйчүүдэд зориулсан кампанит ажлын санхүүжилтийн нэг сонгуулийн мөчлөгийн дээд хэмжээ болох 5,000 ам.доллараос хамаагүй дээгүүрт хүргэж чаджээ.

Төлөөлөгчдийн танхимын түүхэнд хамгийн олон эмэгтэй сонгогдсон учир Эмэгтэйчүүдийн жил гэж нэрлэсэн 1992 онд EMILY-ийн жагсаалтаас дэмжлэг авсан нэр дэвшигч тус бүр дунджаар 100,000 ам.долларын хандив авчээ.¹⁰¹ 1992-2006 онд хандив цуглуулсан хэмжээгээрээ EMILY-ийн жагсаалт нь хамгийн том кампанит ажлын хөрөнгө босгосон бүлэг байсан бөгөөд түүнээс хойш тэргүүн эгнээнд нь байсаар ирсэн.¹⁰² 1985 онд үүсэн байгуулагдсанаасаа хойш тус бүлэг 100 гаруй эмэгтэйд Конгрессын сонгуульд ялалт байгуулахад нь дэмжлэг үзүүлсэн бөгөөд орон нутгийн сонгуульд олон зуун эмэгтэйд тусалжээ.¹⁰³ EMILY-ийн жагсаалт эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмжихэд нийтдээ 350 гаруй сая ам.доллар босгосон нь тус орны кампанит ажлын хөрөнгө босгох бүлгүүд дотор хамгийн их амжилттай ажилласанд тооцогдож байна.

EMILY-ийн жагсаалтын амжилт олон улсын хэмжээнд ч анзаарагдалгүй өнгөрсөнгүй. Австралийн EMILY-ийн жагсаалт, НВУ-ын Хөдөлмөрийн Намын Эмэгтэйчүүдийн сүлжээ зэрэг байгууллага эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмжих хандив цуглуулан, хуримтлал үүсгэх талаар ижил төстэй загвар ашиглаж байна. Судалгаанаас үзэхэд, өнөө үед эмэгтэйчүүд эрэгтэйчүүдээс илүү их хэмжээний мөнгө босгох боломжтой болсон боловч 'эдгээр (EMILY-ийн жагсаалт маягийн) сүлжээнээс дэмжлэг аваагүй нэр дэвшигчид бусдаасаа доогуур амжилт гаргаж байсан байна.'¹⁰⁴ Энэхүү дүгнэлт нь EMILY-ийн жагсаалт зэрэг хөдөлгөөн нь эмэгтэйчүүд дотор нь орж ажиллахад хүндрэлтэй байж ирсэн санхүүжилт босгох уламжлалт холбоо, сүлбээг орлох чухал хувилбар болж чаджээ.

WISH жагсаалт

WISH жагсаалт (Women in the Senate and House буюу Сенат, Төлөөлөгчдийн танхим дахь эмэгтэйчүүд) хөдөлгөөн нь Бүгд Найрамдах Намын ирээдүйтэй гэгдэх эмэгтэй нэр дэвшигчдэд санхүүжилт босгох, дэмжлэг үзүүлэх зорилгоор 1992 онд байгуулагджээ. Бүгд Найрамдах Намын сонгуулийн ажилд санхүүжилт босгох энэхүү бүлэг нь EMILY-ийн жагсаалтын нэгэн адил сонгож авсан өрсөлдөгчдөд санхүүгийн туслалцаа үзүүлэх, хөрөнгө мөнгө босгох, сонгуулийн сурталчилгааны менежмент, хэвлэл мэдээллийн арга техник зэрэг чиглэлээр зөвлөгөө, стратегийн дэмжлэг үзүүлэхэд төвлөрөн ажилладаг. Сонгуулийн санхүүжилт босгох бүлэгт нэг удаа, өөрийн сонгосон нэр

дэвшигчдэд хоёр удаа, нийтдээ жилд гурван удаа хандив өгөхийг хандивлагчдад уриалж ажилладаг. Үүсэн байгуулагдсанаасаа хойш WISH жагсаалтын хүчин чармайлтаар Бүгд Найрамдах Намын эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулан 3.5 сая ам.доллар босгож өгсөн бөгөөд Сенат дахь тус намын эмэгтэйчүүдийн тоог дөрөв дахин өсгөж, Төлөөлөгчдийн танхим дахь намын эмэгтэйчүүдийн тоог хэвээр хадгалахад хувь нэмрээ оруулж чаджээ.¹⁰⁵

Ийм ололттой ажилласан хэдий ч EMILY-ийн жагсаалт зэрэг Ардчилсан Намын сонгуулийн сурталчилгааны ажлын санхүүжилт босгох бүлгүүд нь Бүгд Найрамдах Намын ижил төстэй бүлгүүдээс илүү их амжилт гаргаж ирснийг судалгаа харуулж байна.¹⁰⁶ Цаашлаад, Бүгд Найрамдах Намын эмэгтэй хандивлагчид (16 хувь)-аас Ардчилсан Намын хандивлагчид доторх эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувь (36 хувь) илүү ажээ.¹⁰⁷ Бүгд Найрамдах Намын эмэгтэйчүүдийн хувьд санхүүжилт босгоход хүндрэлтэй байдаг нь Төлөөлөгчдийн танхимд өрсөлдөгч Ардчилсан Намынхаас эмэгтэйчүүд цөөн суудал авч ирсэнтэй бас холбоотой байж болох юм.¹⁰⁸

Австралийн EMILY-ийн жагсаалт

Австралийн Викториа муж улсын тэргүүн агсан Жоан Кирнер АНУ дахь EMILY-ийн жагсаалтын амжилтыг анзаарч, Австралийн Хөдөлмөрийн Нам (ALP)-ын эмэгтэйчүүдийг дэмжин хандив хуримтлуулах зарчимд тулгуурласан ижил төстэй байгууллага байгуулах ажил эхлүүлжээ. Тус хөдөлгөөнийг 1996 онд өрнүүлэх үед нам доторх барууны чиг баримжаатай хэсэг нь тухайн хөдөлгөөнийг зүүний үзэл баримтлалын зэр зэмсэг хэмээн эсэргүүцэн тэмцэж байлаа. Австралийн EMILY-ийн жагсаалтыг дэмжигчид ‘намын эрэгтэйчүүд ноёлсон бүтцийн загвараар ажиллах байсан бол тус хөдөлгөөн олон нийтийн дунд эмэгтэйчүүдэд зориулсан санхүүгийн болоод бусад дэмжлэгийг татан босгоно гэж хэзээ ч найдаж чадахааргүй байлаа’¹⁰⁹ гэжээ. Австралийн EMILY-ийн жагсаалт улмаар бие даасан байгууллага болж үүсэн байгуулагдсан бөгөөд гишүүдийн 40 хувь нь Австралийн Хөдөлмөрийн Намын бус хүмүүс ажээ.¹¹⁰ Гэхдээ улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлын үүднээс Австралийн Хөдөлмөрийн Намын хавсарга байгууллага хэмээн үздэг. 1996 онд Австралийн Хөдөлмөрийн Нам дотроо идэвхтэй эмэгтэйчүүдийн тоог бүх түвшинд нэмэгдүүлэх зорилготой өөрийн эмэгтэйчүүдийн байгууллагыг бий болгосон байна.¹¹¹

Иргэний нийгэм ба бусад санаачилга

Иргэний нийгэм болон олон улсын туслалцааны бусад санаачилга нь улс төрийн санхүүжилтэд оршиж байгаа жендерийн тэгш бус байдлыг арилгахыг мөн зорьж иржээ. Хэд хэдэн оронд энэ төрлийн санаачилга нь аль намаас нэр дэвшсэн, эсвэл тодорхой улс төрийн асуудлаарх байр суурь нь ямар байхаас үл хамааран, эмэгтэй нэр дэвшигчдийг дэмжсэн сайн дурын сүлжээ хэлбэрээр гарч ирсэн. Иргэний нийгэм, олон улсын байгууллагууд эмэгтэйчүүдийг сонгуулийн сурталчилгааны ажлаа амжилттай зохион байгуулахад нь туслахад бас чухал үүрэгтэй. Эдгээр санаачилга нь хуульчлагдаагүй бөгөөд тодорхой ашиг сонирхлын бүлэглэлийн хүсэл, зорилгоос бүрэн хамааралтай хэдий ч санхүүжилт босгон жендерийн ялгааг багасгахад томоохон нөлөө үзүүлдэг. Энэ тухай дор тодорхой авч үзье.

Бичил санхүүжилт ба итгэлцлийн сан

Бичил санхүүжилтийн шинэлэг санаачилгын хүрээнд эмэгтэй нэр дэвшигчдэд шаардлагатай санхүүжилт олгох нь сонгуулийн сурталчилгааны санхүүжилтийн ачаа дарамтыг бууруулах бас нэг боломж юм. Нигери Улсын Эмэгтэйчүүдийн холбоо (COWAN) нь эмэгтэй нэр дэвшигчдэд бага хүүтэй, эсвэл хүүгүй зээл олгодог. Тус холбоо Нигер Улсын 32 муж улсад ажиллаж, хуримтлалын уламжлалт схемийг хөхиүлэн дэмжих, кампанит ажил явуулахад шаардлагатай санхүүжилтийг бага хүүтэй зээл байдлаар сонгуулийн бүртгэлийн хураамжийг төлөх, зурагт хуудас хэвлэх, айлаас айлд сурталчилгаа явуулах зэрэг сонгуулийн сурталчилгаанд зайлшгүй шаардлагатай ажилд нь зориулж эмэгтэйчүүдэд тусалж байна. Тус холбооноос дэмжлэг авсан 48 нэр дэвшигчийн 36 нь 1999 оны сонгуулиар парламентын гишүүн зэрэг төрөл бүрийн албан тушаалд сонгогдсоноор энэхүү санаачилга ихээхэн амжилт олж чаджээ.¹¹²

Гэвч эрэгтэйчүүдтэй харьцуулахад санхүүжилт босгоход хүндрэлтэй байдаг эмэгтэйчүүд тэрхүү зээлээ буцаан төлөх ёстой байдгийг тэмдэглэх хэрэгтэй. Индонез Улсад эмэгтэйчүүдийн кампанит ажилд зориулсан санхүүжилтийг Арисан хэмээх ажиллагаагаар дамжуулан хүргэдэг бөгөөд энэ нь хуримтлал, зээлийн хоршоод ээлжлэн нийгмийн асуудлаар уулзалт цуглаан зохион байгуулж, түүнд нь оролцсон эмэгтэйчүүд хандивын хайрцагт мөнгөө хийж, үүнээс сугалаагаар хожсон эмэгтэйчүүд нь сонгуулийн сурталчилгаагаа санхүүжүүлэх эрх олж авдаг үйл явц юм.¹¹³ Арисан

ажиллагаа нь зээл биш бөгөөд сугалаанд хожсон хүн нь тэр мөнгөний эзэн болдог аж. Энэ нь эмэгтэйчүүдэд хүлээж авсан мөнгөө эргэж төлнө гэсэн айдсаас ангид ажиллахад тустай юм.¹¹⁴

Нигери Улсад саяхан гарсан санаачилгын хүрээнд Эмэгтэйчүүдийн асуудал, хөгжлийн яам нь Нигерийн Эмэгтэйчүүдийн итгэлцлийн санг 2011 онд байгуулсан. Тус сан нь улс төрийн намын харьяалаас үл хамааран эмэгтэй нэр дэвшигчдийг сонгуулийн сурталчилгааны санхүүжилт болон бусад эх үүсвэрээр хангах зорилготой.¹¹⁵ Тус санаачилга Өөрчлөлтийн төлөөх эмэгтэйчүүд санаачилгатай хамтран хуримтлал бий болгосон бөгөөд 800 гаруй эмэгтэй нэр дэвшигчид санхүүжилт хуваарилжээ.¹¹⁶ Эдгээр санаачилга нь эмэгтэйчүүдийг сонгуульд оролцохтой холбоотой зарим хураамжаас чөлөөлөх зэргээр улс төрийн хэд хэдэн намын санаачилгуудтай хамтраад эмэгтэй нэр дэвшигчдийн сонгуулийн ажилд дэмжлэг үзүүлсэн байна.¹¹⁷

Олон улс, бүсийн байгууллагуудын дэмжлэг

Тухайн улсын эрх зүйн зохицуулалтын гаднын хандивын хориг болоод аль нэг намыг дэмжихгүй байх шаардлагын хүрээнд олон улсын болоод бүсийн байгууллагууд эмэгтэй нэр дэвшигчдэд шууд дэмжлэг үзүүлэх нь хориотой хэдий ч санхүүгийн боломж бүрдүүлэх, улс төрийн кампанит ажлын хугацаанд санхүүжилт босгох талаар эмэгтэйчүүдийн ур чадварыг нэмэгдүүлэхэд туслалцаа үзүүлсээр иржээ. Эдгээр байгууллага нь эмэгтэйчүүдийг чадавхжуулах нь улс төрийн оролцоонд ч зөвхөн хамаатай биш, бас эдийн засгийн хувьд чадавхжуулах, санхүүжилтийн эх үүсвэр бий болгож өгөх зэргийг багтаасан цогц үйл ажиллагаа бөгөөд үүний нэг хэсэг нь сонгуулийн санхүүжилт гэж үздэг.¹¹⁸ АНУ-ын Үндэсний ардчилсан хүрээлэн (NDI) 'Нийгэм-эдийн засгийн хүндрэл байна гэдэг нь эмэгтэйчүүд хөрөнгө мөнгө босгох хүндрэлтэй тулгардаг гэсэн үг юм. Тус хүрээлэн нь эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулан сургалт явуулдаг. Тэдгээр сургалт семинар нь сонгуулийн сурталчилгааны ажлаа сайн явуулахад тустай ур чадварыг эмэгтэйчүүдэд суулгах зэргээр ихээхэн ашиг тусаа өгдөг бөгөөд энэ нь сонгогчдодоо хүрч ажиллахад нь чухал ач холбогдолтойгоос гадна боломж гаргаж өгдөг'¹¹⁹ гэж тэмдэглэжээ. Үндэсний ардчилсан хүрээлэн, АСДҮОУХ, НҮБ-Эмэгтэйчүүд, НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр зэрэг байгууллагууд тухайн орны иргэний нийгмийн байгууллагуудтай түншлэн эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулсан олон сургалт зохион байгуулсан.

Сургалтаас гадна, олон улсын байгууллагууд эмэгтэй нэр дэвшигчдийг хэвлэл мэдээллээр сурталчлахад мөн тусалж иржээ. Тухайлбал, Сьерра Леоне Улсад 2007 онд Сонгуулийн тогтолцооны олон улсын сан Үндэсний ардчилсан хүрээлэнгийн хандиваар дээрх тусалцааг үзүүлжээ. Иймэрхүү мөнгөн бус хандив нь эмэгтэй нэр дэвшигчдийн сурталчилгааны зардлыг хэмнэж, улмаар кампанит ажлын нийт зардлыг бууруулдаг. Хэвлэл мэдээллийг ашиглах энэ төрлийн хуульчлагдаагүй санаачилга нь судалгаанд дурдагдсанаас илүү өргөн тархсан байж болох бөгөөд тоо баримт байхгүй учир түүний үр нөлөөг системтэйгээр судлахад хүндрэлтэй байна.

Санхүүжилт босгох нам бус сүлжээ

1999 онд Японы алдартай хэсэг эмэгтэйчүүд Дэлхий дахины эмэгтэйчүүд олон улсын сүлжээ (Women in the World, International Network - WIN WIN) байгуулжээ. Бүх гишүүн нь Японы бодлого боловсруулах үйл ажиллагаанд эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжих зорилгоор 1994 онд байгуулагдсан Манлайлал 111 хэмээх байгууллагын гишүүн эмэгтэйчүүд байжээ. Тэд АНУ-д сургалтын аялаар явж байхдаа EMILY-ийн жагсаалтын талаар мэдэж авчээ.¹²⁰ Тус байгууллага EMILY-ийн жагсаалтын загвар нь эрчүүд даюамгайлсан улс төрд дулдуйдан мөнгө босгох уламжлалт аргыг өөрчилнө гэж найдсан байна. WIN WIN байгууллагын дэд ерөнхийлөгч асан Шиномура Мисцуко мэдэгдэхдээ ‘Сонгуульд маш их мөнгө хэрэгтэй. Харин улс орон даяар даруухнаар мөнгө цуглуулах энэхүү арга нь нөхцөл тулгаж хандив өгөх, мөнгөөр улс төр хийх байдлыг өөрчлөх боломж өгч байна’ гэжээ.¹²¹

АНУ болон Австрали дахь EMILY-ийн жагсаалтаас ялгаатай нь WIN WIN байгууллага нь аль нэг намын харьяалал, эсвэл үзэл суртлын байр сууринд тулгуурладаггүй. Харин тус байгууллагын дэмжсэн нэр дэвшигчид нь өргөн утгаар ‘жендерийн ухамсартай байхыг дэмжих’ ёстой бөгөөд байгууллагын удирдах зөвлөлөөр хэлэлцэгдэн дэмжигдсэн байх ёстой. WIN WIN байгууллага нь эхэн үедээ зарим амжилт олсон боловч сүүлийн жилүүдэд санхүүжилт босгох талаар хүчин мөхөсдсөөр 2005 онд эмэгтэй нэр дэвшигчдэд санхүүгийн тусалцаа үзүүлэхээ зогсоосон.¹²² Тус байгууллагын ийнхүү доройтоход олон шалтгаан байсан байж болох ч Япон дахь улс төрийн санхүүжилтийн механизмын болоод улс төрийн хандив өгөх соёлын ялгаа, эмэгтэй хандивлагчид, нэр дэвшигчдийг нэгэн адил татаж чадаагүй зэргийг дурдууштай.

Санхүүжилт босгох байгууллагын амжилт нь ‘эмэгтэйчүүдийн ашиг сонирхол, сонгуулийн сурталчилгааны ажлын өндөр зохион байгуулалттай бүлгүүд’ оршин тогтнож байгаа эсэхээс зарим талаараа хамаардаг.¹²³ Японы WIN WIN санаачилгын жишээнээс харахад санхүүжилт амжилттай босгоход эмэгтэйчүүдийн хүчирхэг хөдөлгөөн, жендерийн мэдлэг ойлголтод тулгуурлан хандивлагчид, нэр дэвшигчдийн аль алиных нь дэмжлэг авч чадах том үйл хэрэг эхлүүлэх шаардлагатай байжээ. Өөр нэг жишээ гэвэл, Фижи Улсад 2006 оноос өмнө эхлүүлсэн “Улс төр дэх эмэгтэйчүүдийн уриалга” хөдөлгөөн нь 11,000 ам.доллар босгож түүнийгээ намын харьяалал, жендерийн тэгш байдлыг дэмжигч эсэхээс үл хамааран, нийт эмэгтэй нэрд дэвшигчдэд тэгш хуваарилсан байна.¹²⁴

Дүгнэлт

Энэхүү бүлэгт улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг жендерийн өнцгөөс авч үзлээ. Улс төрд орох зорилготой болон нэр дэвших эмэгтэйчүүдийн өмнө тулгардаг хамгийн хүнд саад тотгорын нэг нь сонгуулийн сурталчилгааны ажил явуулж, ялалт байгуулахад ихээхэн мөнгө хэрэг болдог явдал мөн гэдгийг хүлээн зөвшөөрлөө. Сонгогдох нь сонгуулийн сурталчилгаа явуулах, хэвлэл мэдээллээр гарч олон нийтэд танигдах зорилгоор босгосон мөнгөний тоо хэмжээтэй нягт харилцан холбоотой болох нь олон оронд ажиглагдаж байна. Санхүүжилтгүй байх нь эмэгтэй нэр дэвшигчдэд илүү хүнд тусдаг бөгөөд тэдний нийгэм-эдийн засгийн статус доогуур байгаа нь мөнгөтэй нэгний хандив болоод зээлд хүрэх боломжийг хумьж, өөрсдийн нэрийн өмнөөс мөнгө босгох цаг хугацаа, итгэл найдварыг нь буруулдаг. Энэ бүлэгт жендерээсээ хамаараад санхүүжилт босгох нь ялгаатай байгааг арилгах, нэр дэвшигчид, сонгогдсон төлөөлөгчдийн дунд эмэгтэйчүүдийн тоо бага байгааг шийдвэрлэх зорилгоор сүүлийн үед авч хэрэгжүүлсэн хууль эрх зүйн шинэчлэлүүдийн талаар авч үзлээ.

Нийтдээ 27 орон эмэгтэйчүүдийн улс төрийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд чиглэсэн улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэл хийсэн хэдий ч эдгээр зохицуулалтын зорилт, үр дүн нь өөр өөр байна. Баримт нотолгооноос үзвэл, улс төрийн намуудын нэр дэвшүүлж байгаа болон сонгогдох эмэгтэйчүүдийн тоог нэмэгдүүлэх зорилготой арга хэмжээ зэрэг төрийн санхүүжилтийн арга замаар жендерт чиглэсэн санаачилга гарган ажиллаж байгаа орнуудад дэвшил гарч байгаа чиг хандлага байна.

Эдгээр тохиолдолд, хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй квотын хууль тогтоомжийг сахиулах зорилгоор урамшуулал олгох, эсвэл шийтгэл ногдуулахад төрийн санхүүжилтийг хөшүүрэг болгон ашиглаж байна.

Эмэгтэйчүүдэд зориулсан сургалт, чадавх бэхжүүлэх үйл ажиллагаанд мөнгө зарцуулах, эмэгтэйчүүдийн жигүүрт мөнгө хуваарилах зэргээр тусгайлсан төрийн санхүүжилтийг жендерийн тэгш байдлыг хөхиүлэн дэмжихэд ашиглаж эмэгтэй нэр дэвшигчдийн сонгуулийн бүртгэлийн хураамжийг бууруулах зохицуулалт гаргаж буй орнуудын тоо нэмэгдэж байгаа нь эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжихийн тулд хийж буй алхмуудын баталгаа юм. Хэдийгээр ийм арга хэмжээнүүд нь эмэгтэйчүүдэд санхүүжилт дутагдах хүндрэлийг шууд шийдвэрлэж чадахгүй боловч өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх, эмэгтэйчүүдийн оролцооны ач холбогдлын талаар хүчтэй сурталчилгаа хийхэд хамтран хувь нэмрээ оруулж чадах бүлэг арга хэмжээний нэг хэсэг болох нь дамжиггүй.

Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомж нь жендерийн хувьд төвийг сахисан байж гэмээнэ энэ нь эмэгтэйчүүдийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд тус дөхөм үзүүлж чадна. Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн зарцуулалтын хориг, зарцуулалт, хандивын хязгаарлалтын талаарх зохицуулалт нь клиентелист практикийн нөлөөг зогсоох, албан тушаалтнуудын эрх мэдлийг сөрж зогсоход тус дөхөм болно. Сонгуулийн сурталчилгааны хугацааны болон хандивын хязгаарлалт нь санхүүжилт босгох ажлын ярвигтай байдал, кампанит ажлын ар гэрт үзүүлэх нөлөө зэргээс эмэгтэйчүүд болгоомжлох байдлыг багасгаж чадна. Хэвлэл мэдээлэл ашиглах боломж олгосон хөнгөвчилсөн төрийн санхүүжилт нь эмэгтэй нэр дэвшигчдийг олон нийтэд таниулахад ихээхэн дэмтэй. Мэдээллийг ил болгох, хууль сахиулах механизмууд нь ялангуяа жендерт чиглэсэн арга хэмжээг дагаж мөрдөх явдлыг хангах, мониторинг хийхэд чухал үүрэгтэй байдаг.

Эцсийн эцэст, жендерт суурилсан санхүүжилтийн ялгааг арилгахад улс төрийн намууд гол үүрэг гүйцэтгэх учиртай. Учир нь тэд л энэхүү зохицуулалтуудыг хэрэгжүүлж, эсвэл үл тоодог. Улс төрийн намууд бас хуульчлагдсан арга хэмжээнээс хальж эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжих, тэдний өмнөөс мөнгө босгох талаар өөрийн брэнд болох шинэчлэл хийж болно. Намуудын сайн дурын арга хэмжээний тухай тоо баримт бага байгаа нь тэдгээр арга хэмжээ

сонгуулийн сурталчилгаа явуулах эмэгтэйчүүдийн чадварыг сайжруулахад ямар хувь нэмэр оруулж байгаад системтэй анализ хийх боломжгүй болгож байна. Жендер болон улс төрийн санхүүжилтийн талаар цаашид хийх судалгаа нь дээрх сайн дурын санаачилгууд, мөн улс төрийн намууд эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцооны үүд хаалгыг барьж байдаг гэдэг үүднээс хуульчлагдсан арга хэмжээнүүдийн үр нөлөөг судалж үзэх нь зүйтэй.

Зөвлөмж

Хууль тогтоогчдод

1. Санхүүжилтийн хууль тогтоомжууд нь шаардлагатай газар нь эмэгтэйчүүдийг ялгаварлан гадуурхах явдлыг арилгах, тэгш эрхийг бодитоор хангах тусгай арга хэмжээг багтаах зэргээр олон улсын конвенц, хэлэлцээрүүдэд нийцсэн байх ёстой. Үүнд, шаардлагатай үед эмэгтэйчүүдэд зориулсан санхүүжилтийн өөр зохицуулалт бий болгох ажил багтаж болно.
2. Улс төрийн санхүүжилтийн шинэ зохицуулалт үр нөлөөтэй байх, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд нөлөө үзүүлэх байдлыг нь баталгаажуулах үүднээс жендерийн нүдээр анализ хийх хэрэгтэй.
3. Үр нөлөөг нь хангах, ялгаварлан гадуурхсан заалтууд оруулахгүй байх зорилгоор жендерийн хувьд төвийг сахисан хууль тогтоомжийн суурь хүрээг зохих ёсоор тогтоосон байх нь зүйтэй. Зарцуулалт, хандивын хязгаарлалтын жендерийн үр дагаврыг судалсан байх хэрэгтэй. Ялангуяа, хандив, зарцуулалтын хязгаар нь утга учраа алдах хэмжээнд очихуйц өндөр тогтоогдож болохгүй.
4. Хүүхэд асрах, унаа тээвэр, орон байр, аюулгүй байдал, хэвлэл мэдээллийн цаг зэрэг өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх мөнгөн бус дэмжлэгийн санаачилга, заалтууд тусгах.
5. Төрийн санхүүжилт нь шаардлагатай үед жендерийн тэгш байдлыг хангах үүрэг амлалттай уягдсан байх хэрэгтэй. Аль болох олон эмэгтэйг нэр дэвшүүлсэн улс төрийн намуудыг төрийн санхүүжилтээр урамшуулж болно.
6. Жендерийн тэгш байдлыг хангах үүрэг амлалтаас хамаарсан төрийн санхүүжилтийг ажил хэрэг болгохдоо нэр дэвшүүлэхээс эхлээд нэр дэвшигчдийг бүртгэх, сонгуулийн

сурталчилгаа явуулах, сонгуулийн дараах арга хэмжээ гээд сонгуулийн мөчлөгийн бүхий л үе шатыг бодолцох хэрэгтэй.

7. Хуулийг зохих ёсоор сахин биелүүлэх ёстой. Мэдээллийг ил болгох зохицуулалт, сонгуулийн үр дүн, нэр дэвшигчдийн зарцуулалтыг хүйсээр ялгаж задалсан тоо баримтын ач холбогдолд анхаарал тавих нь зүйтэй. Эдгээр тоо баримт нь эмэгтэйчүүдийн санхүүжилт босгож, зарцуулсан түвшнийг хүйсээр нь харьцуулан гаргах, нам доторх санхүүжилт ийн хуваарилалт нь эмэгтэй, эрэгтэй нэр дэвшигчдэд тэгш байсан эсэхийг тогтооход үнэтэй мэдээлэл байх болно.

Улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах байгууллагуудад

1. Санхүүжилтийн бүхий л хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөх явдлыг хангахын сацуу боломжтой бол тоо баримтыг хүйсээр ялган гаргах.
2. Квотоо дагаж мөрдөх, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд санхүүжилт хуваарилах зэргээр жендерт чиглэсэн хууль тогтоомжийг улс төрийн намууд хэрхэн биелүүлж байгаа талаар тайлан гаргах.

Улс төрийн намуудад

1. Нам дотроо эмэгтэйчүүд болон эрэгтэйчүүдийн санхүүжилт босгох ялгааны талаар судалгаа хийх, улс төрийн санхүүжилттэй холбоотойгоор жендерийн тэгш байдлыг хангах төлөвлөгөө боловсруулан ажиллах.
2. Зөвхөн эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулж санхүүжилт босгох механизмыг намын анхан шатны өрсөлдөөнөөс эхлээд сонгуулийн сурталчилгаа явуулах бүхий л үеэр ажиллуулах.
3. Санхүүжилт, хэвлэл мэдээлэл/радио, телевизийн цагийг эрэгтэй болон эмэгтэй нэр дэвшигчдийн кампанит ажилд тэгш хуваарилах механизм бий болгох.
4. Гишүүнчлэл болон бүртгэлийн хураамжийг багасгах, эсвэл татаас олгох замаар эмэгтэй нэр дэвшигчдийн улс төрд орох зардлыг бууруулах. Эмэгтэй нэр дэвшигчдийн сонгуулийн сурталчилгааны ажлыг санхүүжүүлэх, жендерийн тэгш байдал, кампанит ажлын үр нөлөөтэй (түүний дотор санхүүжилт босгох) механизмын талаар нэр дэвшигчдэд сургалт явуулах, намын дүрэм, журамд жендерийн тэгш байдлыг хөхиүлэн дэмжсэн заалт оруулах зэрэг жендерийн тэгш байдлыг хангах санаачилгуудад нам дотроо санхүүжилт хуваарилах.

Хэвлэл мэдээллийнхэнд

1. Сонгуулийн үеэр эмэгтэй, эрэгтэй нэр дэвшигчдэд хэвлэл мэдээллээр гарах сурталчилгаанд тэгш хамрагдах боломжоор хангах.
2. Хэвлэл мэдээлэл ашиглах боломжийг хуульчилсан улс оронд эмэгтэй, эрэгтэй нэр дэвшигчдийн үзэл бодлыг хэвлэл мэдээллээр тэнцвэртэй гаргаж байх.
3. Хүн амд нийтэд нь нөлөөлөх үндсэн асуудлуудаар сонгогчдын мэдлэгийг дээшлүүлэхийн тулд жендерийн тэгш байдал, иргэний боловсролын мэдээлэл хүргэх, эмэгтэйчүүдийн эдийн засгийн статус зэрэг чухал сэдвээр мэдээлэл хүргэж байх.

Иргэний нийгмийнхэнд

1. Сонгуулийн сурталчилгааны эхэн үе болон сонгуулийн үед эмэгтэйчүүдийг санхүүжүүлэх санаачилгуудыг дэмжих. Нэр дэвшүүлэх үед дэмжлэг авахад, мөн гарааны мөнгө босгоход энэ бүхэн нь хандив оруулж чадна.
2. Санхүүгийн болон бусад байгууллага сонгуулийн санхүүжилтээ босгоход нь эмэгтэй нэр дэвшигчдэд туслах бичил зээл, итгэлцлийн сан бий болгож, санхүүжилтийн эх үүсвэрийг нь хялбаршуулж болно.
3. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжид нийцүүлэн ажиллаж байгаа байдал, хэвлэл мэдээлэлд мониторинг хийх.

Олон улсын оролцогчдод

1. Улс төрийн санхүүжилтийн жендерийн үр дагавар, тэр нь олонх оронд эдийн засгийн статус нь доогуур байдаг эмэгтэй нэр дэвшигчдэд онцгой сорилт болдгийг ойлгох.
2. Ур чадвар суулгах, хөрөнгө мөнгө босгох чадвар олгох, бусад холбогдох чиглэлийн сургалтад хамруулах зэргээр эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоог идэвхжүүлэх зорилтот хөтөлбөр хэрэгжүүлэх.

Эх сурвалж

- Alexander, Herbert, and Corrado, Anthony (1995) 'Senate and House Financing and PAC Trends', in *Financing the 1992 Election*. New York: M. E. Sharpe, pp. 17–224.
- Baker, Ashley (2006) 'Reexamining the Gender Implications of Campaign Finance Reform: How Higher Ceilings on Individual Donations Disproportionately Impact Female Candidates', in *The Modern Americas*. Washington, D.C.: University of Washington College of Law, pp. 18–23.

- Ballington, Julie (2003) 'Gender Equality in Political Party Funding', in Reginald Austin and Maja Tjernström (eds), *Funding of Political Parties and Election Campaigns*. Stockholm: International IDEA.
- Ballington, Julie (2008) *Equality in Politics: A Survey of Women and Men in Parliaments*. Geneva: Inter-Parliamentary Union.
- Ballington, Julie (2011) *Empowering Women for Stronger Political Parties: A Good Practices Guide to Promote Women's Political Participation*. New York: UN Development Programme and National Democratic Institute.
- Ballington, Julie and Karam, Azza (eds) (2005) *Women in Parliament: Beyond Numbers*. Stockholm: International IDEA.
- Bangura, Jariatu (2012) 'Sierra Leone: Women Urge NEC to Revisit Nomination Fees', *Concord Free Times*, 9 August, available at <http://allafrica.com/stories/201208100119.html>
- Barbara Lee Family Foundation (2012) *Pitch Perfect: Winning Strategies for Women Candidates*, available at <http://www.barbaraleefoundation.org/wp-content/uploads/BLFF-Lake-Pitch-Perfect-Wining-Strategies-for-Women-Candidates-11.08.12.pdf>, accessed August 2013.
- Bingham, Amy (2012) *Millionaire Political Donors Club: Where Are the Women?*, ABC News, 25 July, available at <http://abcnews.go.com/Politics/OTUS/millionaire-donors-club-women/story?id=16849004>, accessed August 2013.
- Bryan, Shari and Baer, Denise (2005) *Money in Politics: A Study of Party Financing Practices in 22 States*. Washington, D.C.: National Democratic Institute.
- Burrell, Barbara (1996) *A Woman's Place Is in the House: Campaigning for Congress in the Feminist Era*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Burrell, Barbara (1998) 'Campaign Finance: Women's Experience in the Modern Era', in Sue Thomas and Clyde Wilcox (eds), *Women and Elective Office: Past, Present and Future*. Oxford: Oxford University Press.
- Cardenas Morales, Natividad (2011) *El Financiamiento Publico de los Partidos Politicos Nacionales para el Desarrollo del Liderazgo Político de las Mujeres* [Public Financing of National Political Parties for the Development of Women's Political Leadership]. México, D.F.: Cuadernos de Divulgación de la Justicia Electoral.
- Carroll, Susan (1994) *Women as Candidates in American Politics*. Bloomington, IN: University of Indiana Press.
- Costa, Jay (2013) 'What's the Cost of a Seat in Congress?', available at <http://maplight.org/content/73190>
- Crespin, Michael H. and Deitz, Janna L. (2010) 'If You Can't Join 'Em, Beat 'Em: The Gender Gap in Individual Donations to Congressional Candidates', *Political Research Quarterly*, 63(3), pp. 581–93.
- Day, Christine and Hadle, Charles (2005) *Women's PACs, Abortion and Elections*. New Jersey: Prentice Hall.
- Dolez, Bernard and Laurent, Annie (2011) *How Did the French Political Parties 'Play' with the Gender Parity Law? The Socialist Party Case*. Paper presented at the 2011 Annual Meeting of the American Political Association, 1–4 September, Seattle, WA.
- DPKO, DFS, DPA (Forthcoming). *Joint Guidelines on Enhancing the Role of Women in Electoral Processes in Countries Emerging from Conflict or in Political Transition*. New

- York: United Nations. *Economist*, The (2010) 'Brazil's Congress: Cleaning Up', 8 July.
- EMILY's List (2013) 'Women We Helped Elect', available at http://emilyslist.org/who/women_we_helped_elect
- Eto, Mikiko (2008) 'Vitalizing Democracy at the Grassroots: A Contribution of Post-war Women's Movements in Japan', *East Asia: An International Quarterly*, 25(2), pp. 115–43.
- Ferreira Rubio, Delia (2009) *Financiación Política y Género en América Latina y el Caribe* [Political Financing and Gender in Latin America and the Caribbean]. Paper presented at the UNIFEM, UNDP, AECID Encuentro de Mujeres Parlamentarias de América Latina y el Caribe, Madrid, 15–16 June.
- Ferris, Anne (MP, Ireland) (2013) Personal interview, March, New York.
- Francia, Peter, Green, John, Hernson, Paul, Powell, Lynda and Wilcox, Claude (2003) *The Financiers of Congressional Elections: Investors, Ideologues, and Intimates (Power, Conflict and Democracy: American Politics Into the 21st Century)*. New York: Columbia University Press.
- Gaunders, Alisa (2011) 'WIN WIN's Struggles with the Institutional Transfer of the EMILY's List Model to Japan: The Role of Accountability and Policy', *Japanese Journal of Political Science*, 12(1), pp. 75–94.
- Government of Brazil (2009) Law No. 12,034.
- Huffington Post* (2010) 'Myanmar Parties Complain Election Fee Too High', 20 August, available at <http://www.huffingtonpost.com/huff-wires/20100830/as-myanmar-election/>
- Independent Electoral Commission of Afghanistan (IECA) (2010) *Electoral Campaign Period*, available at http://www.iec.org.af/pdf/wsfactsheets/fs_campaign_period.pdf, accessed August 2013.
- International IDEA (2013) Political Finance Database, available at <http://www.idea.int/political-finance/index.cfm>
- Inter-Parliamentary Union (IPU) (2010) 'Women in National Parliaments', available at <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>, accessed August 2013.
- Jakobsen, Carolyn (2004) *Re-personalizing the Body Politic: EMILY's List and the Australian Labor Party*. Paper presented at the Australasian Political Studies Association Conference, Adelaide University, 29 September–1 October.
- Krook, Mona Lena (2013) *Gender and Elections: Temporary Special Measures beyond Quotas*. Commissioned by the Electoral Affairs Division of the United Nations Department of Political Affairs.
- Llanos, Beatriz (2011) *Unseeing Eyes: Media Coverage and Gender in Latin American Elections*. Stockholm and New York: International IDEA and UN Women.
- Llanos, Beatriz (2012) *Igualdad: ¿Para Cuándo? Género y Elecciones Peruanas 2010–2011* [Equality: When? Gender and the Peruvian Elections 2010–2011]. Stockholm: International IDEA.
- Llanos, Beatriz and Sample, Kristen (2008) *From Words to Action: Best Practices for Women's Participation in Latin American Political Parties*. Stockholm: International IDEA.

- Manning, Jennifer and Shogan, Colleen (2012) *Women in the United States Congress: 1917–2012*. Washington, D.C.: Congressional Research Service.
- McCullom, Susanna, Haffert, Kristin and Kozma, Alyson (2008) *Assessing Women's Political Party Programs: Best Practices and Recommendations*. Washington, D.C.: National Democratic Institute.
- McLean, J. E. (2003) 'Campaign Strategy', in S. Carroll (ed.), *Women and American Politics: New Questions, New Directions*. Oxford: Oxford University Press.
- Mikulski, Barbara (2011) 'Mikulski Remarks on Women in Leadership with EMILY's List', available at <http://www.mikulski.senate.gov/media/speeches/5-12-2011.cfm>
- Minnesota Campaign Finance and Public Disclosure Board (MCFPDB) (2005) *Campaign Expenditure and Non-Campaign Disbursement Issues*, available at http://www.cfboard.state.mn.us/issues/pend_disburse.pdf
- Ngozo, Claire (2010) 'Malawi: Women Candidates Hard Hit by Election Postponement', Inter Press Service, 26 August.
- Nwanko, Oby (2011) 'Women & 2011 Elections in Nigeria', Heinrich Böll Stiftung, 13 April, available at <http://www.ng.boell.org/web/gender-231.html>
- Ohman, Magnus (2013) *Political Finance Regulations Around the World*. Stockholm: International IDEA.
- Ohman, Magnus and Zainulbhai, Hani (2009) *Political Finance Regulation: The Global Experience*. Washington, D.C.: International Foundation for Electoral Systems.
- Organization for Security and Co-operation in Europe and Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2011) *Comments on the Law on Political Party Financing of Bosnia and Herzegovina*.
- Organization for Security and Co-operation in Europe and Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR) (2013) *International Election Observation Report: Albania*.
- Partido Acciyn Ciudadana (2010) *Estatuto del Partido Acciyn Ciudadana* [Statute of the Citizen's Action Party], available at <http://www.tse.go.cr/pdf/normativa/ estatutos/ accionciudadana.pdf>
- Pires, Milena (2002) 'East Timor and the Debate on Quotas', in *The Implementation of Quotas: Asian Experiences*. Stockholm: International IDEA, pp. 36–9.
- Sawer, Marian (2004) *When Women Support Women: EMILY's List and the Substantive Representation of Women in Australia*. Paper presented at the Australasian Political Studies Association Conference, Adelaide University, 29 September–1 October 2004.
- Shvedova, Nadezhda (2005) 'Obstacles to Women's Participation in Parliament', in Julie Ballington and Azza Karam (eds), *Women in Parliament: Beyond Numbers*. Stockholm: International IDEA.
- Standards in Public Office Commission (SIPO) (2012) 'Exchequer Funding Received by Political Parties for 2012,' available at <http://www.sipo.gov.ie/en/ reports/state-financing/expenditure-of-state-funding/2012-exchequer-funding- received-by-political-parties/>, accessed August 2013.
- Thompson, Nick (2012) 'International Campaign Finance: How Do Countries Compare?', CNN, available at <http://www.cnn.com/2012/01/24/world/global- campaign-finance/>,

accessed November 2013.

Trent, Judith, Friedenber, Robert and Denton, Robert Jr (2011) *Political Campaign Communication: Principles and Practices*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.

United Nations (UN) (1979) Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women.

United Nations (2013) *Joint Guidelines on Enhancing the Role of Women in Electoral Processes in Countries Emerging from Conflict or in Political Transition*.

UN Development Programme (UNDP) and UN Women (2013) BRIDGE Gender and Elections Workshop, Session on Political Finance, 13 February, Belize City.

WISH List (2013) 'FAQs about the WISH List', available at <http://www.thewishlist.org/FAQs.htm>

Women's Environment and Development Organization (WEDO) (2007) *Women Candidates and Campaign Finance*. New York: WEDO, available at <http://www.wedo.org/library/women-candidates-and-campaign-finance-december-2007>

Зүүлт

¹ Ballington and Karam 2005.

² UN 1979, article 7.

³ Ballington 2008.

⁴ НҮБ-ын Эмэгтэйчүүдийн байгууллагаас 2013 оны 3 дугаар сард Нью-Йорк хотноо болсон Эмэгтэйчүүдийн статусын асуудал эрхэлсэн комиссын 57 дугаар чуулганы үеэр парламентын гишүүд, идэвхтнүүд болон iKNOW Politics сүлжээ (<http://www.iknowpolitics.org>) байгууллагын гишүүдийн дунд үнэлгээ хийсэн. Нийтдээ 70 хүн улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаарх энэхүү санал асуулгад оролцжээ.

⁵ Shvedova 2005, p. 33.

⁶ Ibid., p. 40.

⁷ Ibid., p. 42.

⁸ <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/Executive%20summary.htm> хаягаар үзнэ үү.

⁹ <http://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml>, хаягаар үзнэ үү. 2013 оны VIII сард орсон.

¹⁰ Ballington 2011, p. 27.

¹¹ <http://iknowpolitics.org/en/comment/7709#comment-7709>, хаягаар үзнэ үү. 2013 оны VIII сард орсон.

¹² Ballington 2003, p. 164.

¹³ Малави Улсын iKNOW Politics сүлжээний хатагтай Сесилия Чазаматай хийсэн хувийн ярилцлага

¹⁴ <http://www.opensecrets.org/pres08/summary.php?cid=N00000019&cycle=2008>, хаягаар орж үзнэ үү. 2013 оны VIII сард орсон.

¹⁵ Ballington 2011, p. 27.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Ballington 2003, p. 160.

¹⁸ Ferreira Rubio 2009.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Thompson 2012.

²¹ Bryan and Baer 2005.

²² Carroll 1994.

- 23 IPU 2010.
- 24 Day and Hadle 2005.
- 25 Ballington 2011, p. 27.
- 26 Анн Ферристэй 2013 оны 3 дугаар сарын 6-нд Нью-Йорк хотноо хийсэн хувийн ярилцлага
- 27 Ballington 2011, p. 27. 28 Ohman 2013, p. 20. 29 Ibid., p. 11.
- 30 Ohman and Zainulbhai 2009, pp. 88–9.
- 31 Албани, Босни-Херцеговин, Бразил, Буркина Фасо, Кейп Верде, Колумби, Коста Рика, Хорват, Этиоп, Финланд, Франц, Гүрж, Гаити, Гондурас, Ирланд, Итали, Кени, БН Солонгос Улс, Мали, Мексик, Марокко, Нигер, Панам, Папуа Шинэ Гвиней, Португал, Румын ба Того улсууд.
- 32 Ohman 2013, p. 33.
- 33 Ibid., p. 34.
- 34 See also Ohman 2013, p. 36.
- 35 Burrell 1996, 1998.
- 36 Ballington 2003, p. 164.
- 37 Миннесота муж улсын Кампанит ажлыг олон нийтэд ил болгох асуудал эрхэлсэн зөвлөл, 2005
<http://iknowpolitics.org/es/comment/7448#comment-7448> хаягаар үзнэ үү.
- 38 Baker 2006, pp. 18–23.
- 39 Ohman 2013, p. 17.
- 40 The Economist 2010.
- 41 IPU 2010.
- 42 UNDP and UN Women 2013.
- 43 Llanos 2011.
- 44 Pires 2002, p. 36.
- 45 Government of Brazil 2009, Article 2.
- 46 IECA 2010.
- 47 Krook 2013, pp. 9–10.
- 48 Barbara Lee Family Foundation 2012.
- 49 Ngazo 2010.
- 50 DPKO, DFS, DPA (удахгүй гаргах).
- 51 WEDO 2007.
- 52 <http://iknowpolitics.org/es/comment/7688#comment-7688> хаягаар үзнэ үү.
- 53 Ohman 2013, p. 4.
- 54 Ibid., p. 24.
- 55 Ibid., p. 23.
- 56 Ohman 2013, p. 24.
- 57 Албани, Босни-Херцеговин, Бразил, Буркина Фасо, Кейп Верде, Колумби, Коста Рика, Хорват, Этиоп, Финланд, Франц, Гүрж, Гаити, Гондурас, Ирланд, Итали, Кени, БН Солонгос Улс, Мали, Мексик, Марокко, Нигер, Панам, Папуа Шинэ Гвиней, Португал, Румын ба Того улсууд.
- 58 <http://www.quotaproject.org> хаягаар үзнэ үү.
- 59 Гүржийн Сонгуулийн төв комиссын дарга Зураб Каратишвилитэй 2013 оны VII сард харьцсан цахим шуудан
- 60 Ohman 2013.
- 61 Dolez and Laurent 2011.
- 62 Энэхүү гарын авлагад үндэсний валютыг олон улсын доллар буюу international dollar (\$) хэмээх зохиомол валютад хөрвүүлж, зэрэгцүүлэн харьцуулсан болно. (Монгол хэлнээ хөрвүүлэхдээ \$ гэсэн тэмдэглэгээг зөвхөн ашиглав. *орч*)
- 63 Мөнгөний худалдан авах чадварын харьцаанд үндэслэсэн уг зохиомол валют нь уншигчдад улс орнуудын валютыг харьцуулах боломж олгох зорилготой. Мөнгөний худалдан авах чадвар АНУ (харьцуулалтын суурь үзүүлэлт болгон

ашиглаж байгаа)-аас ихээхэн зөрүүтэй орнуудад \$-ын ханш нэрлэсэн валютын ханшаас зөрж байж болно. АНУ-ын долларыг (зохиомол \$-той ижил ханштай учир), эсвэл үндэсний валют нь тодорхойгүй тохиолдолд евро зэрэг хоёрдогч валют ашигласан нөхцөлд мөн валютыг хөрвүүлж тооцоогүй болно. Тодорхой мэдээллийг Хавсралт V-аас харна уу.

- 64 OSCE/ODIHR 2013.
- 65 АСТОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан
- 66 OSCE/ODIHR 2011.
- 67 Румыны парламент, Хууль No. 334/2006 (2006).
- 68 Гаити, Сонгуулийн хууль, 129 дүгээр зүйл.
- 69 Гаити, Сонгуулийн хууль, 129 дүгээр зүйл.
- 70 АСТОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан.
- 71 Бразил, Колумби, Коста Рика, Финланд, Гаити, Гондурас, Ирланд, Итали, БН Солонгос Улс, Мексик, Марокко, Панам, Того улсууд.
- 72 Тогтсон ардчилалтай англофон орнуудын тухай VIII бүлгээс хэрэгжилтийн талаарх нарийвчилсан мэдээллийг үзнэ үү.
- 73 SIPO 2012.
- 74 Ballington 2011, p. 30.
- 75 Law No. 8765, Article 52p.
- 76 Partido Accion Ciudadana 2010 .
- 77 Llanos and Sample 2008, p. 41.
- 78 Cardenas Morales 2011.
- 79 Ballington 2011, p. 17.
- 80 Huffington Post 2010.
- 81 Bangura 2012.
- 82 Ballington 2003, p. 163.
- 83 MCFPDB 2005.
- 84 АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан.
- 85 Ballington 2011, p. 28.
- 86 Ferris 2013.
- 87 Ballington 2011, p. 29.
- 88 Llanos and Sample 2008.
- 89 Ibid.
- 90 Bryan and Baer 2005, p. 10.
- 91 <http://iknowpolitics.org/en/comment/7432#comment-7432>, хаягаар үзнэ үү. 2013 оны VIII сард орсон.
- 92 Nwanko 2011.
- 93 Ballington 2003, p. 161.
- 94 Ibid.
- 95 Хайрцагт оруулсан мэдээллийг Кэитлин Хоппинг гаргасан.
- 96 Burrell 1998.
- 97 Burrell 1996, p. 124.
- 98 Mikulski 2011.
- 99 McLean 2003.
- 100 Costa 2013.
- 101 Alexander and Corrado 1995, p. 212.
- 102 Trent, Friedenberг and Denton 2001, p. 11. Мөн <http://www.fec.gov/press/summaries/2012/PAC/6mnth/4pactop50disburse6mos11.pdf> хаягаар 2012 оны жагсаалтыг үзнэ үү.
- 103 EMILY's List 2013.
- 104 Crespin and Deitz 2010.
- 105 WISH List 2013.
- 106 Crespin and Deitz 2010.

- ¹⁰⁷ Francia et al. 2003, p. 38.
- ¹⁰⁸ Manning and Shogan 2012.
- ¹⁰⁹ Sawyer 2004.
- ¹¹⁰ Jakobsen 2004, p. 10.
- ¹¹¹ <http://trove.nla.gov.au/people/734078?c=people>, хаягаар үзнэ үү. 2013 оны VIII сард орсон.
- ¹¹² [http://www.wedo.org/library/chief-bisi-ogunleye-the-country-women per centE2 per cent80 per cent99s-association-of-nigeria-cowan](http://www.wedo.org/library/chief-bisi-ogunleye-the-country-women-per-centE2-per-cent80-per-cent99s-association-of-nigeria-cowan), хаягаар үзнэ үү. 2013 оны VIII сард орсон.
- ¹¹³ McCollom, Haffert and Kozma 2008.
- ¹¹⁴ <http://iknowpolitics.org/es/comment/7878#comment-7878>, хаягаар орж үзнэ үү. 2013 оны VIII сард орсон.
- ¹¹⁵ Krook 2013.
- ¹¹⁶ Ibid.
- ¹¹⁷ Ibid.
- ¹¹⁸ McCollom, Haffert and Kozma 2008.
- ¹¹⁹ <http://iknowpolitics.org/fr/comment/7670#comment-7670>, хаягаар орж үзнэ үү. 2013 оны VIII сард орсон.
- ¹²⁰ Eto 2008.
- ¹²¹ Gaunder 2011.
- ¹²² Ibid.
- ¹²³ Ballington 2003, p. 165.
- ¹²⁴ Krook 2013, p. 22.

10

АРАВДУГААР БҮЛЭГ

АРАВДУГААР БҮЛЭГ

Дүгнэлт

Элин Фальгуера

Удиртгал бүлгээр улс төрд мөнгө ямар чухал болохыг авч хэлэлцэн, улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт, түүний хэргэжилт, тэдгээр зохицуулалтыг хэрхэн төлөвлөж хэрэгжүүлэх талаар тоймлон хүргэсэн билээ. Түүнчлэн, улс төр дэх мөнгийг хянан зохицуулах аливаа хүчин чармайлт нь тухайн орны онцлог нөхцөл байдал, сорилтуудыг ойлгож мэдсэний үндсэн дээр хийгдвэл илүү үр дүнтэй болохыг мөн өмнө тэмдэглэсэн. Бүс нутгуудын талаарх дараа дараагийн бүлгүүдэд дэлхийн янз бүрийн бүс нутагт тулгарч буй сорилтууд, тэдгээрийн шийдлүүдийн ижил төстэй болоод ялгаатай талыг үнэлж дүгнэсэн билээ. “Улс төр дэх эмэгтэйчүүд: Жендерийн тэгш байдлын төлөөх санхүүжилт” хэмээх Есдүгээр бүлэгт, албан тушаалд үр дүнтэй өрсөлдөхөд хүрэлцэхүйц санхүүжилт босгохыг оролдож байгаа эмэгтэйчүүдэд тулгардаг сорилтууд, энэ бүхнийг дэлхий даяар эмэгтэйчүүд хэрхэн шийдвэрлэж байгаа талаар мөн танилцуулсан.

Энэхүү бүлэгт өмнөх бүлгүүдийн дүгнэлтүүдийг нэгтгэн, дэлхий дахины нийт туршлага, ижил төстэй болоод ялгаатай байдалд дүн шинжилгээ хийн танилцуулж байна. Ялангуяа, улс төр дэх мөнгөний үүрэгтэй холбогдон бий болж буй сорилтууд, улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын олон улсын чиг хандлагыг авч үзлээ. Оролцогч талуудад зориулсан зөвлөмжүүд, олж авсан сургамжуудын талаар мөн танилцуулна.

Улс төр дэх мөнгө: Нөхцөл байдлын ерөнхий тойм

Мөнгө, улс төр хоёр нягт холбоотой бөгөөд улс төрийн нам болоод нэр дэвшигчид ямар арга замаар санхүүжилтийн эх үүсвэрээ бүрдүүлж байгаа нь тухайн улс төрийн тогтолцоо хэрхэн ажиллах, ардчилсан улс төр хэрхэн бүрэлдэхэд томоохон нөлөө үзүүлдэг. Энэ номд дахин дахин дурдсанчлан, мөнгө бол ардчилал зөв горимоор ажиллах, түүний амин чухал бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг бэхжүүлэх, намын байгууллагууд тогтвортой ажиллах, (илүү) эрх тэгш нөхцөлд өрсөлдөх бололцоо олгоход тус дөхөм үзүүлдэг. Гэвч мөнгө нь улс төрийн үйл явцад хүнд сорилт, аюул занал учруулж бас чаддаг. Жишээлбэл, Латин Америк дахь хар тамхины мөнгөний хор уршиг, Ази дахь корпорацуудын улс төр дэх үлэмж их нөлөө, Африк дахь клиентелист сүлжээнүүд, Европ дахь төрийн нөөц хөрөнгийн зүй бус ашиглалт зэргийг нэрлэж болно. Тиймээс улс төр дэх мөнгийг хянан зохицуулж байх шаардлагатай. Бодлого боловсруулагчид болон улс төрчид мөнгөний сөрөг үр дагаврыг хазаарлахын зэрэгцээ олон талт өрсөлдөөний зарчмаар тогтвортой ардчиллын нэгдэл нягтралыг дэмжин, зохицолдох тэнцвэрийг бий болгох сорилттой тулгардаг. Энэ утгаараа мөнгө зарцуулах, хянах нь чухал гэж үзэхээс илүүтэйгээр энэ бүхэн нь тодорхой зорилгод хөтлөх арга зам гэж авч үзвэл зохилтой.

Өнөөдрийн улс төрийн амьдралд авлигын талаарх олон нийтийн ойлголт, хандлага өсөн нэмэгдэж байгаа бөгөөд энэ нь улс төрийн нам болон улс төрчдийн нэр хүндийг олон нийтийн дунд улам бүр бууруулсаар байна. Транспэрэнси Интернэшнл байгууллагын 2013 оны Дэлхийн барометр судалгаанаас үзвэл, улс төрийн намууд нь цагдаа, төрийн албан тушаалтан, парламент, шүүх зэрэг судалгааны субъект байгууллагууд дотроос хамгийн их авлигад идэгдсэн институцээр тодорчээ.¹ Латин Америк, Африк зэрэг бүс нутгийн барометр судалгаагаар мөн ижил баргар дүр зураг гарсан бөгөөд улс төрийн намд итгэх иргэдийн итгэл байж болох доод түвшиндээ хүрсэн байна.² Үл итгэх энэ мэт байдал нь зарим талаар олон орны улс төрийн нам, улс төрчдийн санхүүгийн зүй бус үйлдэл олонд ил болсноор тайлбарлагдаж болох талтай.

Намууд сонгогчдын итгэл, дэмжлэгийг олж авахын тулд санхүүгээ ил тод болгож, хариуцлагатай ажиллах хэрэгтэй. Хэрэв цэвэр улс төр хүссэн сонгогчдын шаардлагыг улс төрийн намууд хөсөрдүүлбэл, сонгогчид намуудын хариуцлагатай, ёс зүйтэй

байдалд эргэлзэн, ардчилсан үйл явцыг ойшоохоо боливол тэд итгэл найдвараа алдана. Энэ бүхний үр дүнд иргэд сонгогчид эсэргүүцлийн хөдөлгөөн зохион байгуулж, улс төрийн төлөөллийн уламжлалт байгууллагуудаас зайлсхийж болох юм. Энэхүү номд авч үзсэн улс орон бүр мөнгө болон улс төртэй холбоотой өөрийн гэсэн өвөрмөц сорилтуудтай нүүр тулж буй хэдий ч үндсэндээ бүхий л бүс нутгийн хэмжээнд хэд хэдэн сорилт түгээмэл байна.

Дэлхийн нийтийн сорилт

Өндөр өртөг зардал

Улс төрд эргэлдэж байгаа хэмжээлшгүй “их мөнгө” нь дэлхий дахинаа сонгогчдын санааг улам бүр зовоосон асуудал боллоо. Янз бүрийн бүс нутаг дахь сонгуулийн зардал нэмэгдэж байгааг улс төрийн нам, нэр дэвшигчид үнэлэхдээ санал асуулга, улс төрийн зөвлөх үйлчилгээ, хэвлэл мэдээлэл дэх сурталчилгаанд урьд өмнөхөөс илүү их мөнгө зарцуулж, улс төр улам бүр мэргэжлийн болж байгаатай холбож үзэх нь түгээмэл байна. Баруун Европт сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт нь “данхар”, нүсэр бүтэц шаардагдах намын өдөр тутмын үйл ажиллагааны уламжлалт зардалтай өрсөлдөх болсон бол АНУ-ын 2012 оны ерөнхийлөгчийн болоод парламентын сонгуульд 5,8 тэрбум ам.доллар зарцуулжээ.

Сонгуулийн сурталчилгааны зардал өндөр болсны улмаас улс төрийн нам, нэр дэвшигчид янз бүрийн эх сурвалжаас санхүүжилт эрэлхийлэх болжээ. Олонх тохиолдолд намууд хувийн томоохон корпорацаас, эсвэл төрийн санхүүжилтээс хамааралтай болсон бөгөөд үр дүнд нь ихээхэн мөнгө хандивлаж байгаа хувь хүн улс төрийн үйл явцад бусдаас илүү их нөлөөтэй болох эрсдэл дагуулж байна.

Энгийн иргэдийн дэмжлэг хомсдох байдал

Хэдийгээр улс төр өндөр өртөг зардалтай болж байгаа боловч улс төрийн намууд гишүүдээсээ санхүүгийн дэмжлэг авах нь бага байна. Нэгэн үе гишүүдийн дэмжлэг нь орлогын чухал эх үүсвэрийн нэг болж байсан Европын орнуудад ч дээрхтэй адил дүр зураг харагдаж байна.³ Европын улсуудаас бусад улсад гишүүдийн хандив нь хэзээ ч орлогын чухал эх үүсвэр болж байгаагүй билээ. Энэ төрлийн санхүүжилтийн эх үүсвэр байхгүйн улмаас улс төрийн намууд корпорац, зохион байгуулалттай ашиг сонирхлын бусад бүлэглэлийн хандив, төрийн санхүүжилт, эсвэл хууль бус

санхүүжилтэд (зарим оронд намын удирдагч, нэр дэвшигч хувь хүний мөнгөнд) дулдуйдахад хүрч байна.

Африк, Латин Америк, Азийн зарим оронд улс төрчид болон энгийн иргэд хоорондын санхүүгийн дэмжлэгийн урсгал нь үнэн чанартаа эсрэг чиглэлд явж байна. Улс төрийн нам болон тэдний дэмжигчдийн хооронд клиентелист, эсвэл ивээн тэтгэгчийн харилцаа тогтож, сонгогчид санал болон дэмжлэгээ бэлэг сэлт, мөнгөөр солих эрмэлзэлтэй болсон.

Хууль бус санхүүжилт ба гэмт хэргээс үүдэлтэй далд эх үүсвэр

Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн далд санхүүжилт нь энэ номд авч үзсэн бүс нутгуудын олон улс оронд хүнд сорилт болсоор байна. Мөн чанартаа нууцлаг байдаг далт санхүүжилт хэр зэрэг нөлөөгөө тогтоосныг сайтар мэдэхэд хүндрэлтэй хэдий ч илрүүлж чадсан тохиолдлуудаас харахад далд санхүүжилт нь улс төрийн тоглогчдын орлогын томоохон эх үүсвэр болж хэдийнээ чаджээ.⁴

Гэмт бүлэглэл ашиг сонирхлоо лавшруулахыг зорьж, улс төрчдийн бодлогын шийдвэрт нөлөөлөх зорилгоор зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэлийн зүгээс өгч буй санхүүжилт нь асуудлыг ноцтой болгож байна.

Бүс нутгуудын тухай бүлгүүдэд дурдсанчлан, улс төр болон зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл хоорондын харилцаа төрөл бүрийн хэлбэрээр илэрнэ. Хамгийн энгийн нь, гэмт этгээд улс төрийн үйл явцаас ангид байх боловч сонгуулийн сурталчилгаанд хандив өгөх, эсвэл хээл хахуулиар нөлөөлөх гэж оролдох явдал юм. Улс төр, эрүүгийн гэмт бүлэглэлийн хэлхээ холбоо илүү системтэй болох нь бий. Энэ тохиолдолд гэмт бүлэглэлүүд улс төрийн орчинд илүү гүнзгий шургалан орж, гэмт хэрэгтнүүд улс төрийн институцууд, түүний дотор улс төрийн намуудад нэвтэрч, удирдлагыг гартаа оруулж, эсвэл булаан авдаг.

Мансууруулах бодисын наймааны коридорын дагуух улс орнууд ийм хэлбэрийн нөлөөлөлд илүүтэй автаж байна. Мансууруулах бодисын наймааны зам харгуй үндсэндээ бүх бүс нутагт бий. Латин Америкт энэ нь Андын нурууны бүс нутгаас эхлээд Мексик хүрсэн⁵ байдаг бол Африк тивийн Гвиней-Бисау болон Мали⁶ зэрэг улсууд Латин Америкаас Европт хүрэхийн тулд Африкийн баруун эргээр дамжин мансууруулах бодисын хортой нөлөөнд автаж байна.

Улс төрчид, хууль тогтоогчдод хүсэл зориг дутах, заримдаа айдас болон бусад шалтгаанаар энэ төрлийн мөнгө улс төрд цутгахаас сэргийлсэн хууль сахиулах хүчтэй агентлаг ажиллуулахаас цааргалж зайлсхийх нь бий. Хууль бус үйлдэл нь илрэх, хариуцлага хүлээх үр дагавартай харьцуулахад улс төрчдийн хүртэж буй санхүүгийн ашиг хонжоо, эсвэл хандивлагчдын зүгээс ирж буй айлган сүрдүүлэлт илүү жин дарж дийлэх нөхцөлд ийм хандлага ажиглагдана.

Латин Америкийн тухай Тавдугаар бүлэгт дурдсанчлан, улс төрийн үйл явцад цутгаж буй хууль бус санхүүжилтийг зохион байгуулалттай гэмт хэргийн өргөн хүрээтэй асуудлаас ангид авч үзэх боломжгүй юм.⁷ Тиймээс нам, нэр дэвшигчийн санхүүжилтэд хяналт тавих үүрэг хүлээсэн байгууллагууд хууль сахиулах, шүүх зэрэг бусад хууль бус мөнгөний асуудлаар ажилладаг институцтай нягт хамтран ажиллах явдал нэн чухал билээ. Иймд, дээрх байгууллагад хяналт шалгалтын ажлаа зохих ёсоор гүйцэтгэх, холбогдох бусад тоглогчтой хамтран ажиллах хууль ёсны эрх мэдэл, арга хэрэгсэл, хамгаалалт (мөн хангалттай уян хатан байдал) олгосон байвал зохилтой.

Бизнес ба улс төр

Улс төрчдөд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх замаар ашиг сонирхлоо улс төрд шургуулдаг тул мөнгөний нөлөө нь хувийн компаниудад улс төрийн тавцанг нээж өгдөг. Хэдийгээр зарим бизнесийнхэн үзэл баримтлалынхаа үүднээс улс төрийн намуудыг дэмждэг боловч олонх нь өөрийн бизнестээ ашиг хонжоотой ямар нэг хариу хүсдэг, хүлээдэг аж. Хандивыг корпорацын ашиг сонирхлын төлөөх хөрөнгө оруулалт гэж үзэх нь бараг бүх бүс нутагт ажиглагдаж байна. Зарим тохиолдолд, засгаас хүртэх ашиг тусаа баталгаажуулж засгийн эрхийг хэн нь авахаас үл хамааран бүх намд томоохон хандив өгдөг аргатай болжээ.⁸

Бизнесийн сонирхол, төр хоорондын харилцаа шууд, бас илүү ярвигтай болж байгаа нь ойлгомжтой болж байна. Туйлын баян бизнесменүүд өөрийн гэсэн нам байгуулан, парламентад суудал авч (бүр ерөнхийлөгчид өрсөлдөж) байгаа үзэгдэл зөвхөн Азид байдаг гэж хэлэхэд өрөөсгөл боловч Тайландаас эхлээд Бүгд Найрамдах Солонгос Улс хүртэл Ази тивд өргөн тарсан байх аж. Ийм нөхцөл байдал нь улс төрийн нам хувь бизнесмен, эсвэл тухайн корпорацын ашиг сонирхлын тойрогт эргэлдэж, байгууллагын хувьд оршин тогтнох эсэх нь тэдний санхүүжилтээс бүрэн хамаарах аюулд хүрдэг.

Санхүүжилтийн тэгш бус боломж

Улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой бас нэг бэрхшээл бол улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилт босгох боломж нь тэгш бус байх явдал юм. Хэдийгээр нам, улс төрчийн нэр хүнд нь босгох санхүүжилтийн хэмжээнд нөлөөлдөг боловч санхүүжилтийн тэгш боломжид сөргөөр нөлөөлөх, системээс үүдэлтэй саад тотгор байх ёсгүй. Хэрэвзээ хувь хүн, корпорац томоохон хандиваар дамжуулж улс төрчдийг өөрийг нь сонсдог болгож чаддаг бол энэ нь нэг хүн нэг санал гэх зэрэг ардчиллын суурь зарчмуудыг ноцтойгоор сарниулна. Үүний нэгэн адил, улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдийн босгож, зарцуулах санхүүжилтийн тоо хэмжээнд хязгаарлалт байхгүй, эсвэл хэт өндөр босго тогтоосон бол энэ нь эцсийн дүндээ тэгш бус өрсөлдөөнд хүргэх болно.

Энэ асуудал нь өмнөх хэсэгт авч үзсэн бизнес, улс төрийн хоорондын харилцаатай бас холбоотой. Засгийн эрхэнд буй намууд сөрөг хүчний намуудтай харьцуулбал бизнесийнхний хандивыг татах магадлал илүү өндөр байдаг. Энэ нь тийм ч гайхширах зүйл биш бөгөөд учир нь, засаг барьж байгаа намууд төрийн худалдан авалт, үйлчилгээний гэрээ контракт байгуулах, бизнесийн хандивлагчдын арилжаанд амжилт үзүүлэхүйц асуудлаар бодлого гаргахад нөлөө үзүүлэх боломжтой байдаг.

Улс төр дэх мөнгөний тэгш бус хуваарилалтыг авч үзэхдээ санхүүжилтийн боломж жендерийн хувьд тэгш бус байдгийг гол асуудал болгон ярих шаардлагатай. “Улс төр дэх эмэгтэйчүүд: Жендерийн тэгш байдлын төлөөх санхүүжилт” хэмээх Есдүгээр бүлэгт эмэгтэй нэр дэвшигчдэд тулгардаг санхүүжилт босгох хүндрэлийн олон жишээг гаргаж тавьсан билээ. Тэдгээр нь улс төрийн төлөөлөл дэх жендерийн тэгш бус байдлын гол шалтгаан гэлтэй.

Төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах

Санхүүжилтийн тэгш бус боломжтой байх өөр нэг илрэл нь засгийн эрхэнд байгаа нам төрийн нөөц хөрөнгийг намын зорилгодоо ашиглах явдал юм. Төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах явдал нь дэлхий нийтийн хэмжээнд асуудал үүсгэж байгаа бөгөөд бараг бүх орон үүнийг хориглосон хууль тогтоомжтой байна. Тогтсон ардчилалтай англофон орнуудын тухай Наймдугаар бүлэгт авч үзсэнчлэн, албан тушаалтнууд хэвлэл мэдээллээр намын удирдлага, өөрийн бодлогоо илүүтэй сурталчлан таниулах

боломжтой байх зэрэг бусад өрсөлдөгчтэй харьцуулбал тодорхой хэмжээний эрх мэдэлтэй байх ямба эдэлдэг нь зайлсхийх аргагүй, тэр ч атугай байх ёстой гэмээр зүйл болоод байна. Гэхдээ зайлсхийх аргагүйд ямар үйлдлийг авч үзэх вэ? гэдэгт хязгаар бий. Төрийн нөөц хөрөнгийг улс төрийн зорилгоор ашиглах нь ардчиллыг сулруулж, улс төрийн олон ургалч байдалд хохирол учруулдаг.

Засгийн газар улс төрийн намын ашиг тусын тулд мөнгө зарцуулахын оронд хэвлэл мэдээллээр нэг талыг барьсан мэдээлэл цацах, төрийн (нийтийн) албан хаагчдыг ажлын цагаар сонгуулийн сурталчилгаанд дайчлах зэргээр эрх баригч намын ашиг тусын тулд төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашигласан энэ бүхнийг хянахад улам бүр хүнд болдог. Африк, Ази, Зүүн Европ, Төв Ази зэрэг хэд хэдэн бүс нутагт ялангуяа нэг нам улс төрийн талбарт олон жил ноёлсон улс орнуудад төрийн болон эрх барьж буй намын хөрөнгө хоорондоо ялгагдахаа больсон нь илэрхий харагддаг. Төрийн өмчийн байшин барилга, унаа машин, тэрчлэн төрийн (нийтийн) албан хаагчдыг сонгуулийн сурталчилгаа, намын бусад арга хэмжээнд өргөнөөр дайчилдаг.

Төрийн эрхийг барьж буй нам улс орны хууль эрх зүйн зохицуулалтын хүрээг бас өөрт ашигтайгаар тогтоон ашиглах, эсвэл сөрөг хүчнээ мөрдөн мөшгөж “намнах”-д ашиглаж болох юм. Эрх барьж буй нам төрийн институцууд, мөн парламентыг эзэгнэж байгаа нөхцөлд эрх мэдэлтэйгээ зууралдан үлдэхэд нь туслах хууль дүрэм батлан гаргаж магадгүй. Жишээлбэл, төрийн санхүүжилт авах нөхцөлийг нь хэт өндрөөр тогтоож, шинэ тоглогчдын улс төрийн тавцанд гарах боломжийг нь хааж болно. Латин Америкт саяхан болтол ерөнхийлөгчөө нэг л хугацаагаар сонгодог байсныг өөрчилсөн. Ерөнхийлөгчөө дахин сонгогдох эрхтэй болгосон орнуудад төрийн нөөц хөрөнгийг сонгуульд дахин ялах боломжоо нэмэгдүүлэхэд ашиглах санаархал илүү ажиглагддаг.

Хуулийн хэрэгжилт сул байдал

Бүс нутгуудад нэлэнхүйдээ улс төрийн санхүүжилтийн тогтсон зохицуулалт болон түүний хэрэгжилт хооронд үлэмж зөрүүтэй байна. Хууль тогтоомжийн хэрэгжилт хангалтгүй байгаагийн нэг шалтгаан нь улс төрийн намууд, нэр дэвшигчдийн санхүүг хянан шалгах үүрэг бүхий агентлагуудад ажлаа үр нөлөөтэй гүйцэтгэх хууль ёсны эрх мэдэл, чадавх байхгүй байгаад оршино. Эдгээр агентлагийн олонх нь зөвхөн намуудын санхүүгийн тайланг хүлээн

авах зэрэг процедурын шинжтэй үүрэг хүлээдэг бөгөөд харин тайланд орсон зөрүүтэй мэдээллийг нягтлах, орлогын эх үүсвэр, зарлагын түвшнийг гүнзгий ухаж үзэх мөрдөн шалгах эрх мэдэл байхгүй. Нам, нэр дэвшигчийн санхүүжилтийг хянан сахиулах үүрэг хариуцлагыг хэд хэдэн институцид тараан тарамдуулсан байх нь түгээмэл бөгөөд энэ нь нэг цул байж тэр бүр чаддаггүй.⁹

Ийм чадваргүй байдал нь зарим талаараа хүч хөрөнгө, эсвэл ажиллах хүчин дутагдалтай байгаагаас улбаатай. Үүний нэг шалтгаан нь улс төрчид өөрсөдтэй нь хамаатай харилцааг зохицуулсан дүрэм журмыг чангатгах сонирхолгүй байдагтай холбоотой. Тодруулбал, улс төрийн хүсэл эрмэлзэл дутмаг байгаа нь хууль сахиулах байгууллагын сул дорой байдалд нөлөөлдөг.

Үүнтэй ойр холбоотой бас нэг бодит бэрхшээл бол олон оронд хуулийн хэрэгжилтийг хангах чиг үүрэг хүлээсэн байгууллагууд нь засгийн газраас хараат бусаар ажиллаж чадахгүй байгаа явдал юм. Баруун Европт улс төрийн санхүүжилтийг хянах чиг үүргийг гол төлөв парламент дахь хороо, эсвэл гүйцэтгэх засаглал нь шууд, эсвэл тэдгээрийн өмнө хариуцлага хүлээдэг харьяаллын байгууллага, тусгай комиссоор дамжуулан хэрэгжүүлж байна. Тус бүс нутгийн тун цөөн оронд л улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг сахиулах үүрэгтэй бүрэн бие даасан инстицууд ажилладаг. Гэвч иргэдийн зүгээс хууль сахиулах байгууллагын ёс зүй, хариуцлагатай байдалд итгэх итгэл хангалттай түвшинд байдаг тул энэ асуудалд санаа зовних нь харьцангуй бага байна. Азийн олон оронд бас л хууль сахиулах байгууллагуудын хараат бус байдал хангалтгүй байдаг. Малайз Улсад жишээлбэл, Сонгуулийн комисс нь засгийн газрын хяналтад байдаг бөгөөд нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийг нарийн нягтлан хянах сонирхол багатай аж.¹⁰

Зөрчил гаргасан этгээдүүдээс цөөн хэд нь л шийтгүүлсэн байдаг нь мөн өөр нэг асуудал дагуулж байна. Хариуцлагаас мултардаг байдал энэхүү номд авч үзсэн бүхий л бүс нутагт өргөн тархжээ. Шийтгэл оноосон тоо тухайн тогтолцооны үр нөлөөтэй байгааг заавал илэрхийлэх албагүй. Удиртгал бүлэгт тэмдэглэсэнчлэн, урьдчилан сэргийлэх нь шийтгэл оноосноос ямагт дээр байдаг бөгөөд олон тохиолдолд хууль сахиулах байгууллагын зорилго нь шийтгэл оноохоос илүүтэй хуульд нийцүүлэн ажиллахад нь дэм үзүүлэхэд төвлөрч байх ёстой. Гэхдээ илтэд хууль зөрчсөн тохиолдолд шийтгэл оноох итгэл үнэмшил бүхий тогтолцоо байхгүй бол хуульд нийцүүлэн ажиллаад байх нь юу л бол. Мөн шийтгэл нь

үр нөлөөтэй байхын тулд тухайн зөрчилд тохирсон байх ёстой.¹¹ Франц Улсад гэхэд ногдуулж байгаа торгууль нь хүлээн авсан хууль бус санхүүжилтийн хэмжээнээс бага байдаг бөгөөд ийм шийтгэл урьдчилан сэргийлэх нөлөө үзүүлж чадахгүй юм.

Дүрэм журмын заалтуудыг хэсэгчлэн сонгож сахиулах явдал бас нэг бэрхшээл мөн. Ийм тохиолдол ялангуяа Зүүн Европ, Төв Азийн хатуу зохицуулалттай зарим оронд гардаг бөгөөд уг тактикийг сөрөг хүчнээ нухчин дарахад ашигладаг. Гүржид жишээлбэл, 2012 оны сонгуулиар улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг сөрөг хүчний гол нэр дэвшигчийн эсрэг ашигласан гэх мэдээлэл бий.¹² Латин Америкийн жишээ гэвэл, Аргентинд улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой шийтгэл хэрэглэхдээ улс төрийн өрөөсгөл хандлага гаргасан, шийтгэл оноосон сонгуулийн асуудал хариуцсан шүүгчид нь улс төрийн тоглогчид байсан гэсэн гомдол гарч байв.¹³

Зарим оронд хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах байгууллагын эрх мэдэл зөрчилтэй байдаг нь түүний үр нөлөөтэй ажиллах нөхцөлийг бусниулдаг. Сонгууль зохион байгуулах, улс төрийн санхүүжилтийг хянах үүрэг давхар хүлээсэн агентлагтай бол ажил нь хэт будилаантай болно. Жишээ нь, сонгуулийн менежментийн байгууллага нь сонгууль зохион байгуулах захиргааны ажил үүргээ гол зорилгоо гэж үзэх талтай байдаг. Харин сонгуулийн сурталчилгааг хэрхэн санхүүжүүлэв гэх зэрэг улс төрийн хувьд илүү эмзэг асуудлаас зайлсхийх хандлага ажиглагддаг. Тухайн агентлаг намуудад төрийн санхүүжилтийг хуваарилах, шийтгэл оноох ажлыг давхар хариуцдаг бол нэг ажлаа сайн хийхийн тулд нөгөө ажлаа огоорох тал бий.

Улс төрчид болон улс төрийн намууд хууль зөрчөөд байгаагийн бас нэг нийтлэг шалтгаан нь тэдгээр зөрчил нь хяналт шалгалтын системд хэзээ ч бүртгэгддэггүй явдал юм. Хэвлэл мэдээлэл, эсвэл иргэний нийгмийнхний байнга илрүүлж гаргадаг зөрчлийн тоотой харьцуулахад харьцангуй цөөн тооны тохиолдол хяналт шалгалтын албаныханд албан ёсоор мэдээлэгддэг бөгөөд бүр түүнээс цөөхөн нь шийтгэл хүлээдэг аж. Африкийн нөхцөл байдлын хүрээнд авч үзвэл, улс төрийн санхүүжилтийн зөрчилтэй холбоотой маш цөөн шийтгэл оноосон мэдээлэл байна.¹⁴

Хууль сахиулах ажлыг үр нөлөөтэй байлгая гэвэл хууль сахиулах агентлагууд дангаараа ажиллах ёсгүй. Тэд төрийн бусад институт, мөн улс төр дэх мөнгөний сөрөг нөлөөтэй тэмцэж байгаа иргэний

нийгмийн санаачилгуудтай хамтран өргөн хүрээний эвсэл байгуулж ажиллах шаардлагатай. Эрүүгийн гэмт этгээдүүд улс төрд томоохон нөлөөтэй болсон орнуудад ингэж ажиллавал бүр ч чухал.¹⁵

Хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах агентлагууд үүргээ яагаад биелүүлж чадахгүй байна вэ? гэдгийн суурь шалтгаанд илүү төвлөрч ажиллах хэрэгтэй. Зарим тохиолдолд, тэдгээр агентлаг хүчтэй улс төрчид, эсвэл улс төрд шургалан орсон гэмт ертөнцийн сүлжээтэй шөргөлдөх эрсдэл үүрэх хүсэлгүй байж болох юм.

Улс төрийн нам, улс төрчдийн өөрийн зохицуулалт

Өмнө нь дурдаж байсанчлан, улс төрийн намуудаас сонгогдсон төлөөлөгчид өөрсөдтэйгөө хамаатай харилцааг зохицуулах хууль тогтоомж боловсруулах эрх мэдлийг хэрэгжүүлдэг тул ашиг сонирхлын зөрчил үүсэх боломжтой. Үнэн чанартаа улс төрчид бол урт удаан хугацааны тогтвортой бодлого бий болгох, дараа үеийн улс төрчдийн өрсөлдөөний талбарыг зөв хэлбэрт оруулах үүрэгтэй.

Шинэчлэлд амжилт олохын тулд намуудын өөрийгөө зохицуулах үүрэг хариуцлагын сул талуудыг бас хөндөх ёстой. Хэдийгээр улс төрийн намууд улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах хууль тогтоомж батлан гаргах үүрэг хүлээдэг боловч улс төр дэх мөнгийг удирдан зохицуулах дүрэм журам гаргах ажлыг холбогдох талуудын өргөн оролцоотойгоор, зөвлөлдөх механизмаар харилцан тохиролцож гүйцэтгэх хэрэгтэй. Үүнд зөвхөн засгийн газар, парламент, улс төрийн намууд биш бас хууль сахиулах болоод шүүх байгууллагууд, иргэний нийгмийг хамруулах ёстой.

Энэхүү номын гол сэдэв нь улс төрийн намуудын дотоод эгэх хариуцлагын арга хэмжээний талаар биш боловч энэ нь улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах нэг чухал элемент маргаангүй мөн билээ. Намууд хуулийн дагуу хүлээх үүрэг, хариуцлага, амлалтаа биелүүлэх, дотоод чадавх, зохион байгуулалтаа ажил хэрэг болгохгүй л бол улс төрийн санхүүжилтийн асуудал дээр утга учиртай өөрчлөлт гарах магадлал бага байх болно. Намын дотоод асуудлыг зөнд нь орхих нь зүйтэй гэсэн хандлагад тулгуурлан, намын дотоод ажлын талаар улс төрийн намын тухай хууль тогтоомжид ховорхон тусгасан байдгийн зэрэгцээ хэд хэдэн оронд хуулийн шаардлагыг хангахын тулд хэрэгтэй институцийн зохион байгуулалт хийсэн байхыг намуудаас шаарддаггүй аж. Эсрэгээрээ, Латин Америкийн зарим оронд намын санхүүг удирдан зохицуулах төрөлжсөн дотоод бүтэц,

эсвэл сангийн даамал байлгахыг улс төрийн намуудаас шаарддаг¹⁶ онцгой тохиолдол ч байна. Энэ арга хэмжээ нь шаардлагатай механизмыг институцлэх замаар ил тод байдлыг хангах үүрэг амлалтаа биелүүлэх хариуцлагыг намуудад ногдуулдаг. Гэхдээ дэлхий дахинд олон нам сул дорой хэвээр байгаа бөгөөд санхүүгийн эдгээр механизмыг институцлахын өмнө өөрийн дотоод чадавхыг сайжруулах шаардлага тулгараад байна.

Зохицуулалтын дэлхий нийтийн чиг хандлага

Улс төрийн санхүүжилт, түүнтэй холбоотой сорилтуудыг дэлхий дахинаа янз бүрийн арга замаар зохицуулж байгааг энэ бүтээлд харуулсан болно. Тухайн орны улс төрийн тогтолцоо, эдийн засгийн хөгжлийн түвшин, ардчиллын нэгдэл нягтралын хэмжээ зэрэг нь улс төрийн санхүүжилтийн хамгийн тохиромжтой зохицуулалтаа тодорхойлох гол хүчин зүйлс мөн (“Улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцоог зөв голдиролд оруулах нь” хэмээх Хоёрдугаар бүлэгт авч үзсэн). Гэхдээ дэлхий нийтийн чиг хандлагыг тодорхойлох үндсийг бүрдүүлж байгаа хэд хэдэн хөгжлийн үйл явцыг ихэнх бүс нутгаас харж болно.

Цар хүрээ нь тэлж буй (ба илүү тусгайлсан) хууль тогтоомж

Энэ номд авч үзсэн дийлэнх бүс нутагт 1990-ээд оны эхэн үеэс зохицуулалтын түвшнийг нэмэгдүүлэх (хуулийн хэрэгжилт энэ хэрээр нэмэгдсэн гэж дүгнэхэд бэрх) чиг хандлага өрнөсөөр иржээ. Энэ үйл явц нь ардчилах үйл явц эрчимжиж, шинэ ардчилсан тогтолцоог тодорхойлж зохицуулах хууль тогтоомжийг боловсруулах процесстой эн зэрэгцэн өрнөсөн байна. Түүнчлэн энэ нь улс төрийг намтай холбон үзэх иргэдийн ойлголт өөрчлөгдөж, намыг улс төрийн шийдвэр гаргах үйл явцад иргэдийг сайн дурын үндсэн дээр олноор нь татан оролцуулах гол үүрэг бүхий өргөн олон түмний гишүүнчлэлтэй иргэдийн бүлэг гэж үзэх хуучны ойлголт бүдгэрч, төрийн байгууллагатай адилтган¹⁷ үзэх хандлага давамгайлах болсонтой бас холбоотой байж болох юм.

Гэсэн хэдий ч энэ үзэл хандлагын улмаас ардчилсан үйл явцад намуудын гүйцэтгэх амин чухал үүргийг нь боомилох хэмжээнд улс төрийн намын тухай болон тэдгээрийн санхүүг зохицуулах хууль тогтоомж гаргахгүй байх нь чухал.

Улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой бодлогын үзэл баримтлалыг шинжилж үзэхэд:

... “иргэний философи”-ийн хүрээнд улс төрийн гол үүрэг нь нийтийн ашиг сонирхлыг эрхэмлэн хамгаалах, харин төрийн үүрэг нь зүй зохистой, чадавх бүхий захиргаа, удирдлагаар хангах гэж үздэгтэй холбоотой шинэчлэлийн үзэл баримтлал нь уламжлалт улс төрийн эсрэг шинж чанар агуулах хандлагатай байна.

... Иргэд намыг иргэд, нийгмийн бүлгүүдийн улс төр болон төрд нөлөөлөх арга зам гэж үзэхээс илүүтэй ихэнхдээ төрийн үйлчилгээний байгууллага мэт ойлгох хандлага бас ажиглагдаж байгаа нь ардчилсан улс төрийн идэвхийг сааруулах нөлөөтэй үзэл бодол юм.¹⁸

Ямартай ч төрөөс санхүүжилт авч байгаа л бол улс төрийн намуудын санхүү ил тод байх ёстой гэдэг нь зүй ёсны шаардлага мөн. Санхүүжилтийн зарцуулалтад илүү их хариуцлагатай хандах ёстой гэж олон нийт шаарддаг. Эрх зүйн зохицуулалт ерөнхийдөө нэмэгдсэний дээр, улс төрийн санхүүжилтийн нэмэлт зохицуулалт тухайлбал, төрийн санхүүжилтийг хэн, ямар нөхцөлд авах эрхтэй болох зэрэг шаардлага нь хуулиар зохицуулах асуудлын эгнээнд багтах боллоо. Африкт 1990-ээд оны эхэн үед олон намын ардчилсан тогтолцоо нэг гарч ирж, нэг алга болсон савлагааны үед тухайн орнууд улс төрийн санхүүжилтийн талаар хууль тогтоомж гаргаж эхэлсэн. Латин Америкт намуудад төрийн санхүүжилт өгдөг байсан Уругвай, Коста Рика зэрэг орнуудыг эс тооцвол, 1980-аад он хүртэл (энэ үеэс тив даяар ардчилсан өөрчлөлт өргөн цар хүрээг хамарч улс төрийн институцууд бэхжих болсон) улс төр дэх мөнгийг зохицуулах асуудал анхаарлын төвд ороогүй байлаа.

Зүүн болон Төв Европт 1990-ээд онд коммунизм нуран унаснаас хойш улс төрийн санхүүжилтийн асуудал олон нийтийн анхааралд өртөхөд нөлөөлсөн гол хүчин зүйл нь авлигын эсрэг авах арга хэмжээ, түүнээс үүдэлтэй “цэвэр улс төр” нэхсэн шаардлагууд байв. Улс төрийн өрсөлдөгчөө намнахын тулд авлигын хэргээр ял тулгаж ирсэн энэ бүс нутагт улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг зарим үед энэ мэт зорилгоор бас ашиглаж, санхүүжилт авахыг нь илүү хүндрэлтэй болгон ил тод байдлын шаардлагыг далимдуулан тэдний дэмжигчид нь хэн болохыг мэдэж авахыг оролддог.

Дэлхий дахинаа улс төрийн нам, сонгуулийн сурталчилгааны санхүүжилтийн илүү тусгайлсан зохицуулалт бүхий хууль тогтоомж батлан гаргах чиг хандлага байна. Зарим оронд урьд өмнө нь улс төрийн санхүүжилтийн асуудал нь сонгуулийн хууль, үндсэн хууль, эсвэл бүр эрүүгийн хууль зэрэг хэд хэдэн хууль тогтоомж дамнасан байдалтайгаар зохицуулагдаж байсан бол одоо улс төрийн санхүүжилтийн тусгайлсан цогц хууль тогтоомж гаргах хөдөлгөөн өрнөжээ. Өмнө нь маруухан хууль тогтоомжтой байсан шинэхэн ардчилсан орнууд зарим талаар олон улсын хамтын нийгэмлэгийн нөлөөнд автаж улс төрийн санхүүжилтийн цогц зохицуулалт руу шууд алгасан орж буйн жишээг Өмнөд Судан Улсаас харж болохоор байна.

Төрийн санхүүжилт

Улс төрийн намуудыг төрийн татаасаар санхүүжүүлэх явдал дэлхий даяар нэмэгдэх хандлагатай байна. Өнөөдөр дэлхийн нийт улс орны гуравны хоёр нь улс төрийн намд төрөөс шууд санхүүжилт олгодог. Төрийн санхүүжилт нь олон нийтээс орж ирэх хандивын орлогын дутууг нөхөж, улс төрийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд тус болдог. Энэхүү дэмжлэг нь улс төрийн намууд бол ардчиллын амин чухал тулгуур учир тогтолцоог жигд ажиллуулахын тулд тэдэнд хөрөнгө оруулалт хийх ёстой гэсэн ойлголтод нийцэж байгаа юм.

Гэхдээ, төрийн санхүүжилтийн тухай хуулийн заалтад санхүүжилтийн түвшин, түүний хэрэгжилтийн цар хүрээний талаар дурдахгүй байна. Африкийн орнуудын 69 хувьд нь улс төрийн намуудад төрөөс мөнгөн дэмжлэг үзүүлдэг хэдий ч түүний түвшин нь намуудын наад захын хэрэгцээг хангах хэмжээнээс хавьгүй доогуур тул улс төрийн намууд санхүүжилтээ бараг бүгдийг нь хувийн эх сурвалжаас босгоход хүрч байна. Энэ нь төрийн санхүүжилт нэвтрүүлэх замаар өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэх зорилтыг үгүйсгэж байгаа хэрэг юм. Ялангуяа намын санхүүжилт нь улсын төсвийн тодорхой хувь хэмжээг эзэлж байна гэсэн заалттай боловч тухайн улсын төсөв нь угаасаа бага байдаг улс орнуудын хувьд дээрх нөхцөл байдал бодитой оршиж байна. Жишээлбэл, Перу Улсад байдаг шиг төсвийн хүндрэлийн улмаас ямар ч төрийн санхүүжилт хийх боломжгүй гэж албан тушаалтан шийддэг тохиолдол ч байна.¹⁹

Бүс нутгуудын тухай өмнөх бүлгүүдэд харуулснаар, улс төрийн намуудад төрийн санхүүжилт олгох явдал Азид ерөнхийдөө бусад

бүс нутгаас бага байна. Афганистан, Балба, Пакистан зэрэг төрийн санхүүжилт огт олгодоггүй хэд хэдэн орон Өмнөд Азид байна. Эдгээр оронд улс төрийн намуудад төрийн санхүүжилт олгодоггүйн учир шалтгаан нь юу болохыг цаашид судалж үзэх шаардлагатай. Ази дахь төрийн санхүүжилтийн хамгийн өгөөмөр зохицуулалт нь Зүүн хойд Азид байна. Латин Америкийн хэд хэдэн оронд төрийн санхүүжилт нь намуудын тайлагнасан орлогын 35 орчим хувийг бүрдүүлдэг.

Европын Зөвлөлийн жишээ болгон зөвлөж байгаагаар төрийн болон хувь этгээдийн хосолсон санхүүжилт илүү үр дүнтэй арга ажээ.²⁰ Гэхдээ Европын олон оронд төрийн санхүүжилттэй холбоотой сэтгэл зовоосон чиг хандлага ажиглагдах болсон. Энэ бүс нутагт улс төрийн намууд төрийн санхүүжилтээс хэт хамааралтай болж, дунджаар нийт орлогынх нь гуравны хоёр, зарим оронд бүр 80 хувийг нь бүрдүүлэх болжээ. Намууд хууль гаргах замаар өөрсдөдөө олгох төрийн татаасыг аажим аажмаар нэмэгдүүлсээр ирснийг хувиа бодсон хэрэг гэж үзэх болжээ. Ийм өндөр хамаарлыг арилгахын тулд илүү сайн тэнцвэрт шийдлийг олох шинэлэг механизмыг хөхиүлэн дэмжих хэрэгтэй. Энэ талаарх сонирхолтой жишээ нь Герман Улс болж байна. Тус улсад төрийн санхүүжилт нь намын өөрийнх нь босгосон мөнгөнөөс хэзээ ч илүү гарч болохгүй гэсэн “хувь тэнцүүлсэн” механизмаар намын хөрөнгө босгохыг дэмжих болсон.²¹ Төрийн хамаарал нь өндөр байгаа орнуудад шинэлэг хүчин чармайлтыг хөхиүлэн дэмжих хэрэгтэй байна. Төрийн болон хувь этгээдийн улс төрийн санхүүжилтийн түвшнийг тогтоох бодит математик томьёо гэж үгүй. Харин тохиромжтой тэнцвэрийг тухайн улсын нөхцөл байдлаар тодорхойлох нь зүйтэй юм. Хэрвээ ийнхүү хосолсон арга хэрэглэхээр бол төрийн дэмжлэг авах тодорхой шалгуурыг хангасан аливаа нам иргэний оролцоо, төлөөллийг хэрэгжүүлэх үндсэн үүргээ биелүүлэхэд шаардлагатай наад захын хэрэгцээнд төрийн санхүүжилт нь ядаж хүрэлцэхүйц байх хэрэгтэй.

Төрийн санхүүжилтийн асуудалд хамаатай өөр нэг зүйл бол бүс нутгууд дахь улс орнууд дээрх санхүүжилтийг авахад тавьдаг нөхцөлүүд юм.²² Жишээлбэл, намууд төрийн санхүүжилтийг тодорхой арга хэмжээнд (ерөнхийдөө сонгуулийн сурталчилгаа, намын өдөр тутмын үйл ажиллагаа, заримдаа жендерийн тэнцвэрийг хангах зэрэг намын дотоод ардчилалтай холбоотой үйл ажиллагаанд) зарцуулах, тайлагнах тодорхой журмыг биелүүлэх

ёстой болдог. Гэхдээ олонх оронд төрийн санхүүжилтийг хэрхэн ашиглахыг намууд өөрсдөө шийддэг аж. Төрийн санхүүжилтийг ашиглан намын дотоод хэрэгт нөлөөлөх гэсэн оролдлого төрийн дэмжлэг хэт өндөр байдаг Баруун Европт тун бага гарсан байна.²³

Жендер ба төрийн санхүүжилт

Өнөөдөр төрийн санхүүжилтийг нам болон нэр дэвшигчид дотор жендерийн тэгш байдлыг нэмэгдүүлэх зохицуулалттай холбож байгаа орны тоо цөөн байгаа боловч нэмэгдсээр байна. Ингэхдээ жендерийн тэгш байдлыг хангах үйл ажиллагаанд төрийн санхүүжилт олгох, эсвэл эмэгтэй нэр дэвшигчдийн квотын талаарх хуулийн заалтыг баримталж байгаа (эс баримталж байгаа)-тай холбон намд олгох санхүүжилтийг нэмэх (хасах) арга хэмжээ авч байна. Ийм санаачилга нь эмэгтэйчүүдийн улс төрд орох гол саад тогторыг арилгах, тэдэнд зориулсан санхүүжилт дутагдалтай байдлыг шийдвэрлэхэд чиглэх учир чухал ач холбогдолтой юм. Харамсалтай нь олонх орон улс төрийн намын төрийн санхүүжилтийг жендерийн тэгш байдалтай холбож олгох зохицуулалтгүй байна.

Иймэрхүү шинэчлэл нь нэлээд саяхных учир өнөөг хүртэл үзүүлсэн нөлөөллийг нь тогтооход бэрхшээлтэй байгаа юм. Гэхдээ л эдгээр арга хэмжээг үр нөлөөтэй болгохын тулд хуулийг дагаж мөрдөөгүйн төлөө улс төрийн намуудад их хэмжээний мөнгөн торгууль оногдуулах нь зүйтэй гэхэд буруудахгүй. Төрийн санхүүжилтийг дутуу төлөөлөлтэй хүйсээс нэр дэвшүүлэх бодлоготой уях нь дээрх нөлөө үзүүлэхэд хангалттай утга агуулгатай биш байж болох юм. Намууд санхүүгийн шийтгэл хүлээх байсан ч эрэгтэй нэр дэвшигчийг гаргах нь илүү тохиромжтой гэж үзсээр байвал ийм хэлбэрийн шинэчлэлийн санаачилга зөвхөн үзүүлэн төдий л болох магадлалтай. Мөн ийм чиглэлийн хууль тогтоомж намууд нь төрийн санхүүжилтээс ихээхэн хамааралтай орнуудад илүү үр нөлөөтэй байх боломжтой.

Зөвлөмж

“Улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцоог зөв голдиролд оруулах нь” хэмээх Хоёрдугаар бүлэгт дурдсанчлан, улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт нь тухайн орны улс төрийн нөхцөл байдал, сорилтуудыг бүрэн ойлгосны үндсэн дээр хийгдэх ёстой. Тус номын бүс нутгуудын тухай бүлгүүдэд энэ дүгнэлтийг баталж, зөвхөн хууль

тогтоомжийн цар хүрээг тэлснээр асуудлыг шийдвэрлэхгүй болохыг харуулсан. Зохицуулалтын ерөнхий хүрээ зүй бус хатуу, эсвэл хэт сул байхын аль аль нь үр дүнтэй бус. Нэг талаас ихээхэн нягт, нарийвчилсан хуулийн ерөнхий хүрээ тогтоох нь ялангуяа түүнийг хянах, сахиулах институцын чадавх сул үед сөрөг үр дагавар авчрах талтай. Тиймээс, хуулийн ерөнхий хүрээ нь хэрэгжүүлж болохуйц улс төрийн санхүүжилтийн хил хязгаарыг бий болгоход хангалттай иж бүрэн байх ёстой.

Зөвлөмжүүд нь улс төрийн институт, тоглогчдод ерөнхийдөө чиглэдэг бөгөөд энэ нь хэт явцуу байдаг тул зөв шийдэл олоход бэрхшээл болж болно. Жишээ нь, улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой дүрэм журмыг зүгээр л нэг өөрчилснөөр албан бус, хууль бус томоохон салбарын асуудлыг шийдэх, эсвэл авторитар дэглэмийг өөрчлөх боломжгүй. Иймээс улс орон дахь хүчний харьцааг тэгшитгэх, нийгэм даяар нөлөөлж байгаа асуудлыг шийдвэрлэх зэрэг маш их өргөн хүрээний, гүнзгий өөрчлөлтүүд хийх хэрэгтэй болдог. Жишээлбэл, ядууралд автсан нийгэмд санал худалдан авах явдлыг зогсооход хүнд бөгөөд улс оронд зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл хүчирхэг үүрэг гүйцэтгэж байгаа цагт улс төрийн салбарыг түүний нөлөөллөөс ангижруулахад ихээхэн бэрхшээлтэй.

Улс төрийн салбарыг нийгэм дэх бусад салбараас ангид авч үзэх боломжгүй бөгөөд улс төрийн санхүүжилтийн бэрхшээлийг амжилттай даван туулахын тулд институт дамнасан, нийгмийн төрөл бүрийн тоглогч хоорондын нягт хамтын ажиллагаа шаардлагатай. Тухайлбал, улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангуулах үүрэгтэй агентлаг болон хууль сахиулах байгууллагуудын хооронд хууль бус санхүүжилттэй тэмцэх асуудлаар мэдээлэл солилцох хэлбэртэй байж болно.

Бүлэг тус бүр дэх зөвлөмжүүдийг тухайн бүс нутагт учирдаг сорилтуудыг шийдвэрлэх зорилгоор боловсруулсан боловч бүгдэд нь нийтлэг зүйлүүд ажиглагдаж байна. Энэ хэсэгт ажлаа хэрхэн сайжруулах, улс төрийн санхүүжилтийн шинэчлэлд яаж хандах вэ? гэдэг талаар янз бүрийн оролцогч талд хандсан гол гол санааг нэгтгэсэн бөгөөд төгсгөл хэсэгт орсон глобал зарим зөвлөмжүүдийн суурь болж өгсөн болно.

Бодлого боловсруулагчдад²⁴

Бодлого боловсруулагчдад өгөх зөвлөмж нь улс төрийн санхүүжилтийг удирдан чиглүүлэх эрх зүйн зохицуулалт, институцийг бий болгох тэдний үүрэг хариуцлагаар шууд тодорхойлогдож байна. Иймээс бодлого боловсруулагчид мөнгө ба улс төрийн хоорондын эрүүл харилцааны хамгийн боломжит суурийг тавьж өгөх чухал даалгавартай болж байгаа юм.

Улс төрийн тодорхой зорилгодоо хүрэх хууль эрх зүйн үр нөлөөтэй ерөнхий хүрээ тогтоохоос ажлаа эхлэх ёстой. Иймээс бүс нутгуудаас гарч буй зөвлөмжүүд нь НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенцод²⁵ заасны дагуу улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн аль алиныг нь, шаардлагатай үед гуравдагч талуудыг хамарсан, тухайн орны онцлогийг тусгасан цэгцтэй дүрэм журам боловсруулахыг бодлого боловсруулагчдаас шаардаж байгаа юм. Тэрхүү эрх зүйн зохицуулалт хэрэгждэг байх нь хамгаас чухал. Хэт их шаардлага тавьсан дүрэм журам нь түүнийг сахиулах чадвартай институцгүйгээр ашиг тусаа өгөхгүй. Бодлого боловсруулагчид бас орчин нөхцөлийн хэрэгцээг бодолцсон, зохицуулалтгүй орчноос хэт өндөр зохицуулалтын тогтолцоонд үсэрч орох оролдлого хийлгүйгээр хамгийн чухал дүрэм журмыг эрэмбэлэн тогтоох шаардлагатай.

Намын гишүүдийн санхүүгийн дэмжлэг доогуур түвшинд байх, хувь этгээдийн хандивт дулдуйдах байдлыг саармагжуулах арга нь төрийн санхүүжилтийн тогтолцоо нэвтрүүлэх явдал юм. Зохих ёсоор зохион байгуулж, хуваарилсан тохиолдолд төрийн санхүүжилт нь хувийн хандивыг эргээд сайн тэнцвэржүүлж чадах бөгөөд улс төрийн янз бүрийн тоглогчдод санхүүжилтийн боломж бий болгож улмаар өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд тус дөхөм үзүүлэх юм. Төрийн санхүүжилт нь мөн ил тод байдлыг нэмэгдүүлж, эмэгтэй нэр дэвшигчдэд хөрөнгө оруулах урам зоригийг намуудад олгох болно. Гэхдээ л улс төрийн намууд төрийн санхүүжилтээс хэт хамааралтай болох аюул байгаа бөгөөд энэ хамаарлыг нарийн хянан ажиглаж байх хэрэгтэй.

Хэвлэл мэдээллийн ач холбогдол болон нам, нэр дэвшигчдэд хэвлэлээр гарахад нь тулгардаг санхүүгийн дарамт шахалтыг ойлгож үнэ төлбөргүй, эсвэл хэвлэл мэдээллийн үйлчилгээг татаасаар авах явдлыг төрийн санхүүжилтийн хөтөлбөрийн нэг хэсэг болгон эн тэргүүнд тавих хэрэгтэй. Түүнчлэн хувийн санхүүжилттэй хэвлэл мэдээллийн гарцад хяналт тавьж байхыг бодлого боловсруулагчдад зөвлөж байна. Улсын төсөв нь хүндрэлтэй байгаа улс орнуудад шууд

бус санхүүжилтийг төрийн шууд санхүүжилтэд хавсарга болж чадах, хямд төсөр, хялбархан хяналт тавьж болох арга зам болгон ашиглаж болно.

Цаашид өрсөлдөөний талбарыг улам тэгшитгэх үүднээс сонгуулийн кампанит ажлын үеэр зарцуулах мөнгөний хэмжээнд хязгаарлалт тавьсан зохицуулалт гаргахыг бодлого боловсруулагчдад мөн зөвлөж байна. Хэмжээ хязгааргүй зарцуулалт (улмаар зардал ихтэй сонгуулийн сурталчилгаа) нь улс төр дэх мөнгөний ач холбогдол, нөлөөг өргөж, том хандивлагчдын зүгээс улс төрийн үйл явцад зүй бус нөлөө илүүтэйгээр үзүүлэх боломжийг нэмэгдүүлдэг. Ийм байдал нь ардчилсан тэгш байдалд аюул учруулдаг юм.

Улс төрийн намууд, бизнесийн салбарынхны эрүүл харилцааг хөхиүлэн дэмжсэн зохицуулалтыг бас авч үзэх ёстой. Эдгээр талын хооронд хэлхээ холбоо байх нь бодлогын шийдвэр гаргахад хэрэгтэй мэдээлэл авах, шаардлагатай үед санхүүжилт олоход тустай хэдий ч зүй бус нөлөөллийн эрсдэлийг нь илүү сайн жигнэж үзэх ёстой. Зарим оронд корпорацын хандивыг шууд хорьдог. Энэ нь улс төрийн намуудыг үйл ажиллагаагаа хэвийн явуулах хангалттай санхүүжилтийг хомс болгох нь бий. Зарим оронд хоригийг зүгээр л үл тоодог жишээ ч байна. Заримдаа бизнес сонирхол, улс төрийн намуудын хоорондын санхүүгийн хэлхээ холбоог олон нийтэд ил болгон, ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх нь асуудлыг шийдэх илүү сайн арга зам байж ч болох юм.

Намууд хууль бус мөнгөнд автах, улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжийг зөрчихгүй байхын тулд орлогынхоо эх үүсвэрийг төрөлжүүлэхэд нь туслах шинэлэг арга зам бодож олохыг бодлого боловсруулагчдад зөвлөх байна. Энэ нь ялангуяа улс төрийн намуудад санхүүжилт дутмаг байх нөхцөл байдалд чухал ач холбогдолтой. Жишээлбэл, татварын суурь бааз сайтай орнууд хандивт ногдуулах татварыг багасгавал олон нийт намуудад хандив өгөх сонирхолтой болно. Ийм практик гол төлөв Европт илүүтэй дэлгэрсэн. Өөр нэг арга зам бол төрийн санхүүжилтийг бага хэмжээний хандивуудын нийлбэртэй хувь тэнцүүлэх байдлаар олгох явдал бөгөөд энэ нь жирийн иргэдийн хандивыг хөхиүлэн дэмждэг. Хэвлэл мэдээллээр гарах боломж олгох, сонгуулийн сурталчилгааны болон намын үйл ажиллагааны зориулалтаар төрийн мэдлийн байр савыг үнэгүй, эсвэл хөнгөлөлттэй үнээр ашиглуулах зэрэг шууд бус санхүүжилт олгох замаар зардлыг багасгах нь бас нэг дэвшилтэт алхам байж болно.

НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенцын дагуу хууль тогтоомж нь улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн аль алинд нь үйлчилж байхаар зохицуулалт хийхийг бодлого боловсруулагчдад зөвлөж байна. Учир нь нам, нэр дэвшигч хоорондоо амьд харилцаатай байдаг учир зөвхөн нэгийг нь хянадаг байвал санхүүжилт нөгөөгөөр нь дамжин хяналтгүй орж ирэх боломжтой бүрддэг.

Баруун Европт улс төрийн намууд тэдний дотоод үйл хөдлөлд нь тавих хяналт, шаардлага багатай төрийн дэмжлэгээр хангагдсан байдаг. Улс төрийн намуудыг төрөөс хараат бус байх явдлыг хамгаалж байх нь чухал хэдий ч татвар төлөгчийн мөнгө яригдаж байгаа учир намуудад тодорхой шаардлага тавих нь зүй ёсны хэрэг юм. Тиймээс тодорхой цаг хугацаанд тайлагнах, санхүүгээ ил болгох, (шаардлагатай үед) институцлэгдсэн санхүүгийн менежменттэй байх зэрэг шаардлагыг биелүүлсэн байх нөхцөлд төрийн санхүүжилтийг олгож байхыг зөвлөж байна. Төрийн санхүүжилтийг жендерийн тэгш байдлыг хангах асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэж байгаатай холбох талаар мөн бодолцож байх ёстой.

Бодлого боловсруулагчид нь улс төрчид, улс төрийн намуудыг хянан шалгадаг байгууллагуудыг институцлэх эрх мэдэлтэй байдаг учир дүрэм журмыг хэрэгжүүлж байгаа байдалд мониторинг хийх, хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд арга хэмжээ авах зохих ёсны хяналт шалгалтын механизм ажиллуулах асуудал дээр өндөр хариуцлага хүлээдэг. Санхүүгийн хяналт шалгалт нь улс төрийн өрсөлдөөнийг боомилох ёсгүй учир бодлого боловсруулагчид НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенцын зөвлөмжийн дагуу улс төрийн аливаа эрх мэдлээс хараат бус, чадавхтай институц байгуулах ёстой.²⁶

Мониторинг хийх, хууль сахиулах байгууллагуудад

Мониторинг хийх, хууль сахиулах агентлагууд улс төрд орж гарч байгаа мөнгөний урсгалд хяналт тавихад гол үүрэгтэй байдгийг бүс нутгийн тухай бүлэг бүрт тэмдэглэсэн. Гэтэл эдгээр агентлаг ажил үүргээ сайн гүйцэтгэхгүй байгаа талаар шүүмжлэлд өртөх нь түгээмэл байна. Эдгээр агентлаг ажлаа үр нөлөөтэй хийх онцгой шаардлага байгааг энэхүү номын зөвлөмжүүдэд илэрхийлсэн болно. Бүс нутгийн тухай бүлгүүдэд дээрх байгууллагууд нь дүрэм журмыг нэг талыг барилгүй хэрэглэж, сахиулах үүрэг хариуцлагатайг онцолсон. Эс гүйцэтгэвээс Камбож, Гүржид болсон шиг улс төрийн өрөөсгөл хандлага, дүрэм журмыг өөртөө тохируулан ашиглаж байна гэж буруушаагдах болно.

Ажлаа сайжруулах зорилт тавьсан аливаа агентлагийн авах ёстой эхний арга хэмжээ бол өөрийн үндсэн бүтцийн хүндрэлийг илрүүлэн ойлгох явдал юм. Чиг үүргээ үр нөлөөтэй гүйцэтгэхэд нь саад болж байгаа асуудлуудыг тодорхойлох, үүний дотор хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй дүрэм журам, бүтэц зохион байгуулалтын сул тал, техникийн чадавх, хөрөнгө санхүүжилтийн дутагдал, эрх мэдэл, хараат бус байдал хангалтгүй байх зэрэг бэрхшээлүүд байж болно.

Улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн менежментэд бүрэн хяналт тавьж, хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах бие даасан агентлаг байх ёстойг зөвлөж байна. Энэхүү байгууллага нь хяналтын бусад байгууллагатай хамтран (зарим тохиолдолд банкны систем зэрэг хувийн хэвшлийнхэнтэй) институт хоорондын зохицуулалт хийдэг байх нь улс төр дэх мөнгө, түүний зарцуулалтын урсгалыг хянах, хууль бус санхүүжилттэй тэмцэхэд тустай. Иргэний нийгмийн бүлгүүдтэй хамтарсан сүлжээ байгуулж ажиллавал мониторингийн агентлагуудын үр нөлөөг сайжруулахад ихээхэн дэмтэй.

Дээрх агентлаг нь урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнд, жишээлбэл дүрэм журам мөрдөж ажиллах талаар улс төрийн нам, улс төрчдөд тусалж дэмжихэд нь анхаарах хэрэгтэй. Намуудыг чадавхжуулах, ойлголт мэдлэгийг нь нэмэгдүүлэхээс эхлээд зөрчил гаргавал хүлээлгэх хариуцлагын талаар мэдээлэл өгөх зэрэг үе шаттайгаар илүү урт хугацааны төлөвлөгөө гаргаж ажиллах нь үүний илрэл байж болох юм.

Энэ номын ихэнх бүлэгт онцлон дурдсанчлан, улс төрийн намуудын санхүүжилтийн мэдээлэл ил тод байх, олон нийтийн хяналтад байлгах зорилгоор тэдгээрийг үзэх боломжтой хувилбараар цахимд тавих зэргээр ил тод байдлыг хангах нь дээрх агентлагуудын үндсэн үүргүүдийн нэг мөн. Үүний нэг урьдчилсан нөхцөл нь мэдээллийг олон нийт харьцуулж үзэхэд хялбар байх стандартад оруулах явдал юм. Латин Америкийн тухай Тавдугаар бүлэгт харуулснаар, маш цөөн агентлаг санхүүгийн тайланг стандартад нийцүүлэн бэлтгэж, олон нийт хялбархан олж үзэж, судалж болох цахим портал бий болгосон байна. Үйл ажиллагаагаа илүү ил тод болгохын тулд өөрсдийн ажлын талаар улс төрийн намуудад нээлттэй мэдээлж, зохицуулалт болон тайлагнах шаардлагад орсон өөрчлөлтүүдийг тухай бүрт нь танилцуулж байхыг агентлагуудаас мөн шаардах хэрэгтэй. Боломжтой бол санхүүжилт босгож, зарцуулсан байдлын тоон мэдээг хүйсээр ялгаж жендерт чиглэсэн хууль тогтоомжийн

биелэлтийн талаар тайлагнаж байхыг мониторингийн агентлагуудад зөвлөж байна. Хувь хүний нууцыг хамгаалах үүрэг, улс төрийг хэн санхүүжүүлж байгааг мэдэх олон нийтийн эрх хоёрын хоорондын тэнцвэрт байдлыг хангаж тайлагнах, хэвлэн нийтлэх хил зааг (зөвхөн тодорхой хугацааны туршид тогтсон тоо хэмжээнээс илүү их хандив өгсөн этгээдийн талаарх мэдээллийг ил болгох)-ийг тогтоосноор жижиг хандивлагчдын хувийн нууцыг хамгаалж чадна.

Мониторинг хийх, хууль сахиулах агентлагуудын мэдээлэлд хяналт тавих, анализ хийх ажлыг бас сайжруулах нь зүйтэй. Дүрэм журам зөрчих явдлыг мэдэлгүй өнгөрөх нь их. Тиймээс агентлагууд мөрдөн шалгах арга зүй боловсруулах, түүний дотор нэр дэвшигчид, намуудад санамсаргүй түүврийн аргаар мониторинг хийх, тэдний хүчин чармайлтыг онилсон эрсдэлийн зураглал гаргах зэрэгт анхаарал тавьж ажиллах хэрэгтэй.

Зөрчил илэрсэн тохиолдолд зөрчилтэй нь хувь тэнцүүлэн шийтгэл оноож байхыг агентлагуудад зөвлөж байна. Зарим тохиолдолд энэ нь зөвхөн бага хэмжээний шийтгэл байж болно. Дээр авч үзсэнчлэн, ял завших үзэгдэл газар авч байна гэх нийтлэг ойлголт олон нийтийн дунд байдаг бөгөөд энэ нь хэтдээ мониторингийн институцуудын нэр хүнд, холбогдох дүрэм журмын ач холбогдлыг бууруулна.

Ажлын арга барилаа сайжруулах илүү сайн зохицуулалттай болох, эсвэл эрх мэдлээ улам бататгахын тулд агентлагууд хоорондоо туршлага солилцох, харилцан суралцах боломж олгодог олон улсын сүлжээнд нэгдэх (эсвэл бий болгоход оролцох) нь зүйтэй. Өмнөд Солонгосын сонгуулийн менежментийн байгууллагын санаачилсан Дэлхийн сонгуулийн байгууллагуудын холбоо нь тэрхүү сүлжээний нэг жишээ юм. Уг холбооны үүсгэн байгуулах ассамблей 2013 онд хуралдаж, дэлхий дахины хяналт шинжилгээний агентлагууд оролцсон. Иймэрхүү төрлийн хамтын ажиллагаа ихээхэн тустай байдаг бөгөөд учир нь хяналт шалгалтын, хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах байгууллагууд ижил төрлийн сорилтуудтай тулгарч байдаг бөлгөө.

Улс төрийн нам, улс төрчдөд

Энэ бүлгийн эхэнд тэмдэглэснээр, дэлхийн олон орны улс төрийн намуудад итгэх олон нийтийн итгэл доод түвшиндээ хүрчээ. Намуудыг дундаж иргэдийн ашиг сонирхолд үйлчлээд байдаггүй, элит хүмүүсийн институц гэж харах нь давамгайлж байна. Ард

иргэдийн дэмжлэг энэ мэтчилэн буурч байгаатай холбоотойгоор асуудлыг шийдвэрлэхэд ярвигтай болж, олон талын арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай болж байна. Олонх тохиолдолд намууд мөнгө хэрхэн босгож зарцуулж байгааг илүү ил тод болгох нь нэг чухал алхам юм.

Улс төрийн намууд улс төрийн санхүүжилтийн бодлогын тухай байр сууриа намынхаа бодлогын баримт бичгүүдэд тусгаж байх нь зүйтэй. Ингэснээр улс төрийн намууд нь ард иргэдийнхээ өмнө эгэх хариуцлагатай байх, нам болон нэр дэвшигчдийн өрсөлдөөний талбарыг тэгшитгэхэд тус дөхөм үзүүлэх, улс төрийн хүсэл эрмэлзлээ илэрхийлэх, хууль бус мөнгөтэй тэмцэх, иргэдийг улс төрийн анхаарлын төвд байлгахад чухал ач холбогдолтой юм. Улс төрийн хүсэл эрмэлзэл бол утга учиртай шинэчлэл, өөрчлөлт хийхийн эхлэл мөн. Энэ нь хууль тогтоох ажил, хяналт хэрэгжүүлэх институцууд байгуулах зэрэг бусад бүх асуудалд дорвитой нөлөө үзүүлж чаддаг.

Улс төрийн намын санхүүжилтийн асуудалд хариуцлага хүлээх албан ёсны зохицуулалт байхгүй нөхцөлд ч намууд дотоод зохицуулалтынхаа механизмуудыг институцлэх хэрэгтэй. Намын дотоод үйл ажиллагаанд ил тод байдал бий болгох, холбогдох асуудлуудаар идэвхтэй хариуцлага хүлээж байгаагаа олон нийтэд илтгэж, мэдээлэхэд онцгой анхаарч ажиллахыг намуудаас шаардах нь зүйтэй. Ийм ажлын маш чухал нэг хэсэг бол намууд хууль бус санхүүжилтийг хэрхэн таслан зогсоож байгаагаа харуулах явдал юм.

Олон нийтэд мэдээлэл олж авах үр нөлөөтэй гарц бий болгохыг уриалсан НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенцод зөвлөсний дагуу²⁷, намууд хараат бус гаднын аудитаар хяналт шалгалт хийлгэж байх, санхүүжилтийн тайлангаа олон нийтэд ойлгоход хялбар хэлбэрээр хүргэж байхыг зөвлөж байна. Ингэх нь улс төрийн намуудад итгэх олон нийтийн итгэлийг сэргээхэд дөхөм болно.

Нэр дэвших хураамжийг нь багасгах, хэвлэл мэдээллээр сурталчлахад нь татаас өгөх зэрэг арга хэмжээгээр эмэгтэй нэр дэвшигчдэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх хэрэгтэй. Намууд эмэгтэй нэр дэвшигчдэд зориулсан намын дотоод санхүүжилттэй байхад анхаарах хэрэгтэй. Улс төрийн намд эмэгтэйчүүдийг татан оролцуулах нь нам лоторх чадварлаг хүмүүсийн тоог нэмэгдүүлнэ.

Улс төрийн бүх нам бусад намаа хянан ажиллах боломжтой бөгөөд бүгдээрээ улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг сахин мөрдөх явдлыг хангахын төлөө чадах бүхнээ хийх хэрэгтэй. Ёс зүйтэй, хариуцлагатай байх, шавар шавхайд хутгалдахаас зайлсхийхийн тулд бусдын буруу үйлдлийг баримт нотолгоогоор ил болгож байх нь зүйд нийцнэ. Сөрөг хүчний намууд хэрхэн илүү сайн ажиллаж чадахаа тухайлбал, улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг даган мөрдөж байгаагаа харуулах замаар засгийн газраас ялгаатай гэдгээ харуулж, ойлгуулж байх хэрэгтэй.

Хэвлэл мэдээллийнхэнд

Хэвлэл мэдээллийнхэн (ялангуяа эрэн сурвалжлах сэтгүүлчид) улс төр дэх мөнгийг мөшгөж мониторинг хийх, хангалттай нотолгоо байгаа үед улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг зөрчсөн (жишээ нь авлига өгч авсан, төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашигласан, бизнесийнхний зүгээс улс төрд зүй бусаар нөлөөлсөн) тохиолдлыг ил болгоход чухал үүрэгтэй байдаг. Тэд зөрчлийг илрүүлэх тал дээр хууль сахиулах албан ёсны институцээс илүү сайн ажиллаж чадна. Бүс нутгийн тухай бүлгүүдэд хэвлэл мэдээлэл нь хараат бус байдлаа хамгаалах, улс төрийн зүй бус нөлөөллөөс ангид байхыг чухалчилсан.

Мөн түүнчлэн, хэвлэл мэдээлэл олон нийтэд боловсрол олгоход чухал үүрэг гүйцэтгэж чадахыг бүс нутгийн тухай бүлгүүдэд харуулсан. Үүнтэй холбогдуулан, аль нэг шуугиант хэргийн талаар мэдээлэхээр хязгаарлагдахгүй уг асуудлыг улам гүнзгийрүүлж улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой асуудлыг редакцынхаа тэргүүлэх нэг чиглэл болгон, гүн гүнзгий судалгаанд төвлөрч ажиллахыг хэвлэл мэдээллийнхэнд зөвлөж байна. Жишээлбэл, улс төрийн нам болон улс төрчдийн санхүүжилтийн зураглал гаргах, түүний дотор хэн гол хандивлагч болохыг харуулах, төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглахын хор хөнөөлийг тайлбарлах зэргээр ажиллах нь үр дүнтэй.

Иргэний нийгмийнхэнд

Ардчиллын чиглэлээр ажилладаг иргэний нийгмийн бүлгүүд нь ардчилсан үйл явц хэрэгжихэд, түүний дотор шударга сонгууль явуулахад мөнгө чухал үүрэгтэй болохыг ойлгодог байх хэрэгтэй. Иргэний нийгмийн бүлгүүд нь олон нийтийн ойлголт, мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, мониторинг хийх гэсэн хоёр үндсэн чиглэлд юуны

өмнө хүчээ төвлөрүүлэхийг зөвлөж байна. Олон нийтийн ойлголт, мэдлэгийг нэмэгдүүлэхийн тулд улс төрд мөнгө ямар үүрэгтэй, улс төрийн санхүүжилтийн эрх зүйн зохицуулалтыг зөрчих нь хүн бүрийн өдөр тутмын амьдралд ямар сөрөг нөлөө үзүүлдэг, төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах нь ард түмний хөрөнгө мөнгийг хэрхэн үр ашиггүй зарцуулж байгаа хэрэг болох талаар иргэдийг гэгээрүүлж чадна. Тэд бас санал худалдан авах ажиллагаанд иргэдийг оролцох сонирхолгүй болгох талаар ажиллаж чадна. Гэхдээ энэ нь улс төрийн дэмжлэг үзүүлсний төлөө бэлэг сэлт, шан харамж өгөх нь халамж тараах цорын ганц (эсвэл хамгийн найдвартай) арга зам болсон улс оронд хэцүү ажил байх нь мэдээж.

Иргэний нийгмийн байгууллагууд улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн үйл хөдлөл, санхүүжилтэд хяналт тавихад нэн чухал үүрэгтэй. Нам болон нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийг баримтжуулах, дүн шинжилгээ хийх арга зам олох, мэдээллийг энгийн, ойлгогдохуйц хэлбэрээр олон нийтэд түгээж байхыг зөвлөж байна. Боломжтой бол иргэний нийгмийн байгууллагууд мониторингийн аргачлалууд боловсруулан, хоорондоо хуваалцах нь зүйтэй бөгөөд энэ нь цаг хугацааны явцад улс орнууд болоод бүс нутгуудын хооронд харьцуулалт хийх боломжийг олгоно. Нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилтэд мониторинг хийх ажлыг орон нутгийн сонгуулийг ажиглах үйл явцын бүрэлдэхүүн хэсэг болгохыг зөвлөж байна.

Гэхдээ хяналт тавьж байна гэдэг нь тухайн байгууллагыг автоматаар улс төрийн намуудын “сөрөг” хүчин болгож байгаа хэрэг биш юм. Иргэний нийгэм улс төрийн намыг илүү эгэх хариуцлагатай, ил тод болоход нь туслах арга зам бодож олохыг бас зөвлөж байна.

Олон улсын тоглогчдоод

Хэдийгээр дотоодын оролцогч талууд аливаа шинэчлэлийн гол хөдөлгөгч хүч байдаг боловч олон улсын тоглогчид тэдэнд дэмжлэг үзүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэж чадна. Сул дорой, ядмагхан институцлэгдсэн улс төрийн намууд авлигад идэгдэх сул талтай байдаг. Тиймээс олон улсын хамтын нийгэмлэг авлигаас урьдчилан сэргийлэх хүчин чармайлтыг улс төрийн намуудыг бэхжүүлэх, чадавч бий болгох ажилтай хослуулснаар үр дүнд хүргэж болох юм. Янз бүрийн орон дахь улс төрийн намуудын шилдэг туршлагыг хуваалцах нь ийм үйл ажиллагааны чухал хэсэг болно.

Сүүлийн жилүүдэд сайжирсан зүйл байгаа хэдий ч сонгуулийн ажиглалт хийдэг Европын Холбоо, Америкийн Улсуудын Байгууллага зэрэг бүсийн засгийн газар хоорондын байгууллагууд нь улс төрийн санхүүжилтийн асуудлыг сонгуулийн ажиглалт хийх урт хугацааны зорилт болгон үйл ажиллагаандаа нэмж тусгах, улс төрийн нам болон нэр дэвшигчдийн санхүүжилтэд мониторинг хийх харьцуулалтын нийтлэг аргачлалыг тодорхойлон, хооронд нь уялдуулах чиглэлээр илүү их ажил хийх боломжтой. Санхүүжилтийн мэдээллийг сонгууль ажигласан тайландаа тусгах боломжийг ажиглагч нарт олгох үүднээс тайлангаа аль болох шуурхай гаргаж өгөх хэрэгтэй. Энэхүү аргачлал нь улс төрийн тоглогчдын хооронд мөнгө хэрхэн хуваарилагдаж байгаа, хууль эрх зүйн ерөнхий хүрээ ямар түвшинд байгаа, түүнийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой асуудлууд юу байна гэх зэрэг асуудалд ажиглагч нар дүн шинжилгээ хийх хэрэгтэй гэсэн үг юм. Ингэж ажиллахад дотоодын иргэний нийгмийн байгууллагууд болон дотоодын ажиглагчид хоорондоо илүү нягт хамтран ажиллах явдал тус нэмэр болдог практик бий.

Хяналт тавих, хууль сахиулах агентлагуудад улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой ажлаа сайжруулахад нь туслалцаа үзүүлэхийг олон улсын болоод бүсийн байгууллагуудаас хүсэж байна. Дээр авч үзсэнээр, бодит амьдрал дээр тэд ихээхэн бэрхшээлтэй тулгардаг. Олон улс, бүсийн байгууллагууд мэдээллийг системтэй болгох илүү сайн үйл ажиллагаа, стандарт боловсруулах замаар тэдний мэдээлэл цуглуулах, танилцуулах ажилд нь тус дэм үзүүлж чадна.²⁸ Аливаа тусламж дэмжлэг нь агентлагуудын урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг хөхиүлэн дэмжихэд мөн адил төвлөрөх ёстой. Энэ нь урт хугацаандаа зөвхөн өнөөгийн асуудлуудыг илрүүлэх, шийтгэл онооход төвлөрөхөөс илүүтэйгээр тогтвортой чиг хандлага төлөвшүүлэх юм.

Олон улсын тоглогчид, ялангуяа хандивлагчид тусламжийн хөтөлбөрийнхөө үр дагавраар төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах явдал гаргуулахгүй байх талаар хүчин чармайлтаа нэмэгдүүлэх шаардлагатай. Африкийн туршлагаас үзвэл, төрийн эрх барьж байгаа намууд эрх мэдлээ хадгалахын тулд тусламжийн мөнгийг ашиглаж байжээ.²⁹ Төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглахтай тэмцэх санаачилгууд нь түнш орон дахь ардчилсан үйл явцыг сайжруулахад төдийгүй олон улсын тусламж болгон өгсөн татвар төлөгчдийн мөнгийг буруугаар ашиглахаас хамгаалахад чухал ач холбогдолтой байдаг.

Үндсэн зөвлөмж

Улс төрийн санхүүжилтийн асуудлын өнөөгийн дүр төрхийг зарим нэг сургамжаар тоймлож болно. Тэдгээр сургамжийг энэхүү ном болон АСДҮОУХ-гээс улс төрийн санхүүжилттэй холбоотойгоор дэлхий даяар явуулж байгаа үйл ажиллагаанд үндэслэсэн болно. Бүрэн гүйцэд биш боловч эдгээр үндсэн дүгнэлт нь улс төрийн санхүүжилтийн талаарх яриа хэлэлцүүлгийг мэдээлэлтэй болгож, шинэчлэл хийх хүсэл эрмэлзлийг өдөөж өгнө гэж найдаж байна.

1. *Тухайн нөхцөл байдал бол гол зангилаа мөн.* Тухайн улс орны нөхцөлд тохирсон улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт амжилттай хэрэгжиж мөрдөгдөх магадлал илүү байдаг. Улс орны улс төрийн тогтолцоо болон соёл, ялангуяа ард иргэдийн улс төрийн үзэл бодол, намууд ямар үүрэгтэй талаарх хүлээлт нь улс төрийн санхүүжилтийг зохицуулах хууль тогтоомжийн ерөнхий хүрээ, учирч буй сорилтуудыг хэрхэн шийдвэрлэх арга замыг тогтоож өгдөг. Гэхдээ энэ нь улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын янз бүрийн элементийн давуу болон сул байдлын талаар ерөнхий сургамж авах шаардлагатай, эсвэл улс орнууд бие биеийнхээ туршлагаас суралцах боломжгүй гэсэн үг биш бөгөөд тухайн улсын нөхцөл байдлыг үргэлж анхаарлынхаа төвд байлгах гэсэн үг юм.
2. *Хууль хэрэгтэй, гэвч дангаараа зорилгодоо хүрэх нь ховор.* Хуулийн ерөнхий хүрээ гаргах нь улс төрийн амьдралд мөнгөний гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлох эхлэл мөн. Гэхдээ албан ёсны дүрэм журам дангаараа томоохон нөлөө үзүүлж чадахгүй. Дүрэм журмыг тойрон гарах, бүр улс төрийн дарангуйллын арга хэрэгсэл болгох парктик нилээд бий. Хуулийн засаглалыг бүхэлд нь хүндлэн сахидаг зохих түвшний ардчилсан орчин зэрэг хүчин зүйлс нь санхүүжилтийг хянах ихээхэн боломж олгодог бөгөөд тэр нь хуулийн заалтуудаас ч илүү нөлөөтэй. Тиймээс санхүүжилтийн дүрэм журам боловсруулах, шинэчлэх ажлыг түүний дотор нь орж үйлчлэх улс төрийн ерөнхий орчноос нь салган авч үзэж болохгүй. Энэ талаар “Улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцоог зөв голдиролд оруулах нь” гэх Хоёрдугаар бүлэгт авч ярилцсан билээ.
3. *Хууль сахиулах ажил нь хамгийн сул холбоос мөн.* Өнгөрсөн 10 жилийн хугацаанд улс төрийн санхүүжилтийг хянахад хууль сахиулах ажил нь орхигдоод байгаа хамгийн сул холбоос

гэж дахин дахин тодорхойлсоор ирсэн. Ийм чиг хандлага одоог хүртэл байсаар байна. Улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой янз бүрийн асуудлын талаарх ойлголт мэдлэг өнөөдөр гүнзгийрсэн. Улс орнуудын олонх нь хууль эрх зүйн ерөнхий хүрээтэй болсон хэдий ч хуулийн хэрэгжилтийг хангуулах тогтолцоо сул хэвээр байна. Энэ байдлыг сайжруулах эхний алхам нь агентлаг тус бүрийн тусгай хэрэгцээнд нарийвчилсан анализ хийж, тухайн агентлагт хүчин чадал, эрх мэдэл хангалтгүй байгаа нь улс төрийн хүсэл эрмэлзэл дутмаг байдлаар илэрч байна уу, үгүй юу, техникийн ноухау байна уу, үгүй юу, өөрсдийнх хянаж байх ёстой нам, нэр дэвшигчдээс хараат бус байна уу, үгүй юу зэргийг илрүүлэн тодорхойлохоос эхлэх ёстой. Бодлого боловсруулагчид улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг бий болгох, улс төрийн салбар дахь олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлэх нухацтай үүрэг хүлээж байгаагаа харуулахын тулд үр нөлөөтэйгөөр хууль сахиулах ажилд нь шаардлагатай улс төрийн эрх мэдлийг агентлагуудад өгөх хэрэгтэй.

4. *Жендерээс үүдэлтэй санхүүжилтийн тэнцвэргүй байдлыг шийдвэрлэх шаардлагатай.* Эмэгтэйчүүд санхүүжилт босгох эх үүсвэртэй болоход эрэгтэйчүүдээс илүү их саад тотгор учирдаг. Ийм бүтцийн саад тотгорт олон учир шалтгаан байдаг учир аливаа шийдэл нь олон талыг бодолцсон байх хэрэгтэй. Улс төрийн санхүүжилтийн хууль тогтоомжоор эдгээр тэгш бус байдлыг арилгах хэрэгтэй бөгөөд төрийн санхүүжилт нь эмэгтэй нэр дэвшигчдийг урамшуулан дэмжсэн байх ёстой. Жендерт суурилсан санхүүжилтийн энэхүү зөрүүтэй байдлыг шийдвэрлэхэд улс төрийн намууд гол чухал үүрэгтэй. Намууд улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг дагаж мөрдөхийн зэрэгцээ эмэгтэйчүүдийн оролцоог хөхиүлэн дэмжих, тэдний өмнөөс хөрөнгө санхүүжилт босгох дотооддоо сайн дурын шинэчлэл нэвтрүүлэх санаачилга гаргаж чадна (тэгэх ч ёстой).
5. *Хамтран зүтгэгчдийн сүлжээ нь шинэчлэлд дэм үзүүлэх үр нөлөөтэй арга мөн.* Улс орнууд улс төрийн санхүүжилтийн нэгдсэн стандарт боловсруулах, хуулийн хэрэгжилтэд мониторинг хийх талаар бүсийн санаачилга гаргахдаа ерөнхийдөө сул байна.³⁰ Тэдгээр санаачилгыг бий болгох нь үндэсний улс төрийн санхүүжилтийн сул талуудыг илрүүлэх, шаардлагатай хууль тогтоомж, институцын шинэчлэл

хийхийг бие биеэсээ шаардах боломжийг улс орнуудад олгодог. Бүсийн хамтран зүтгэгчдийн сүлжээ байгуулбал хууль тогтоомжийн чанар, хууль сахиулах ажилд нааштай нөлөө үзүүлэх болно.

6. *Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг хөгжүүлэхэд олон талын оролцоо шаардлагатай.* Илүү сайн хууль гаргах, хуулийг ягштал сахиулах, нам доторх санхүүгийн менежментийг сайжруулах зэрэг нь улс төр дэх мөнгөний хяналтыг сайжруулах явдлыг дэмжсэн арга хэмжээнүүд юм. Гэхдээ улс төрчид өөрсдөө дагаж мөрдөх дүрэм журмаа боловсруулдаг билээ. Тийм ч учраас хууль тогтоомжид ямагт хийдэл байсаар ирсэн бөгөөд хууль сахиулах агентлагууд хангалттай эрх мэдэлгүй, улс төрийн намууд санхүүгийнхээ талаар зохих ёсны эгэх хариуцлага хүлээлгүй өнөөдрийг хүрлээ. Ардчилсан тогтолцоонд сонгогдсон улс төрчид шийдвэр гаргадаг байдал нь зарим талаараа ардчиллын зайлсхийх аргагүй хоёрдмол нөхцөл байдал юм. Гэхдээ улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг зөвхөн улс төрчдийн богино хугацааны ашиг сонирхолд үйлчилдэг болгохгүй байх нэг арга зам бол түүнийг боловсруулахад өргөн хүрээний сонирхогч талуудыг татан оролцуулах явдал юм. Ингэхдээ, намын бодлогын амьд байдал, идэвхийг сулруулсан хатуу хязгаарлалт бүхий зохицуулалтын ерөнхий хүрээ гаргахаас зайлсхийхэд анхаарах хэрэгтэй.
7. *Нам болон нэр дэвшигчийн санхүүжилтийн мэдээлэл ойлгомжтой, ил тод байх ёстой.* Өнгөрсөн 10 жилд улс төрийн нам, нэрд дэвшигчид яаж, хаанаас мөнгө олох, түүнийгээ юунд зарцуулахыг зөвшөөрч болох талаар амьд яриа мэтгэлцээн өрнөсөөр ирлээ. Хэвлэл мэдээллээр авлига, хээл хахууль зэрэг улс төрийн санхүүжилтийн шуугиант хэргүүд илрэн гарах болсны үр дүнд хууль тогтоомж болон зохицуулалтыг дахин дахин шинээр гаргаж, эсвэл өөрчлөн сайжруулсаар байна. Хэдий тийм ч, дэлхий дахинаа улс төрийн намууд, нэр дэвшигчдийн (гуравдагч этгээдийг эс дурдан) орлого, зарлагын талаар системтэй баримтжуулсан зүйл тун бага байгаа нь гайхалтай. Мониторинг хариуцсан маш цөөн агентлаг л иж бүрэн бүртгэл мэдээ гаргаж өгч чадах ба хяналт тавих сайн аргачлалтай иргэний нийгмийн байгууллага бас цөөн байна. Түүнээс ч цөөн улс төрийн нам олон нийтэд ил байх нягтлан бодох бүртгэлийн

сайн системтэй байна. Нам болон нэр дэвшигчийн санхүүжилтийн талаарх хамгийн наад захын мэдээллийг системтэй, олоход хялбар байдлаар мэдээлдэг болтол улс төр дэх мөнгөтэй холбоотой ил тод байдлыг бий болгоход хүнд байх болно.

Эх сурвалж

Afrobarometer (2008) 'The Quality of Democracy and Governance in Africa: New Results from Afrobarometer Round 4, A Compendium of Public Opinion Findings from 19 African Countries', available at http://www.afrobarometer.org/files/documents/working_papers/AfropaperNo108.pdf, accessed 19 February 2014.

Council of Europe (2003) Recommendation 2003/4 of the Committee of Ministers to Member States on Common Rules against Corruption in the Funding of Political Parties and Electoral Campaigns.

International IDEA, Political Finance Database, available at <http://www.idea.int/political-finance>

Johnston, Michael (2005) *Political Parties and Democracy in Theoretical and Practical Perspectives: Political Finance Policy, Parties, and Democratic Development*. Washington, D.C.: National Democratic Institute.

Latinobarometro (2010) *Annual Report 2010*, available at <http://www.latinobarometro.org/latContents.jsp>, accessed 19 February 2014.

Ohman, Magnus (2011) *Global Trends in the Regulation of Political Finance*. IPSA- ECPR Conference in Sao Paulo, 16–19 February 2011.

Transparency International (2013) *Global Corruption Barometer 2013*, available at http://www.transparency.org/whatwedo/pub/global_corruption_barometer_2013, accessed 20 November 2013.

United Nations (UN) (2004) United Nations Convention against Corruption, available at <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>, accessed 10 February 2014.

Зүүлт

¹ Судалгаа хийсэн 107 орны 51-д нь улс төрийн намууд хамгийн их авлигад идэгдсэн гэж санал асуулгад оролцогсод хариулжээ. Transparency International 2013 судалгааг үзнэ үү.

² Афробарометрийн (2008) судалгаанд оролцогсдын дунджаар 58 хувь нь сөрөг намуудад тун бага итгэдэг, эсвэл огт итгэхгүй байна, 42 хувь нь эрх барьж байгаа намд тун бага итгэдэг, эсвэл огт итгэдэггүй гэж хариулжээ. Латин Америкт 1996 онд санал асуулга эхэлснээс хойш улс төрийн намд үзүүлэх итгэл 23 хувь (Латинобарометро 2010) байсан нь 2003 оныхоос (11 хувь) нэмэгдсэн боловч хамгийн өндөр нь 28 хувь байсан (1997) үеэс буурчээ.

³ Энэхүү номын “Умард, Баруун, Өмнөд Европ” гэсэн VII бүлгийн “Улс төрийн намуудын хувь этгээдийн санхүүжилт” хэсгийг үзнэ үү.

- ⁴ Хууль бус санхүүжилтийн янз бүрийн төрлийн хоорондын ялгааг гаргах хэрэгтэй. Хуулийн хязгаараас давж гарсан бүх хандив бол яг түүгээрээ хууль бус бөгөөд хязгаараас үл ялих давсан ч бай, хууль ёсны бизнесийнхнээс ч авсан бай тухайн оронд хандив авахыг хориглосон л бол үүнд багтана. Тийм хандив нь ёс суртахууны хувьд заавал асуудалтай байх албагүй бөгөөд тухайн мөнгийг хууль бус ажиллагаагаар олоогүй ч байж болно.
- ⁵ Энэ номын “Латин Америк” V бүлгийн “Хуулиас гадуурх санхүүжилт” хэсгийг үзнэ үү.
- ⁶ Номын “Африк” III бүлгийн “Хууль бус санхүүжилт” хэсгийг үзнэ үү.
- ⁷ Номын “Латин Америк” V бүлгийн “Хувь хүн хуулийн этгээдээс гаралтай санхүүжилт” хэсгийг үзнэ үү.
- ⁸ Номын “Латин Америк” V бүлгийг үзнэ үү.
- ⁹ Номын “Улс төрийн санхүүжилтийн тогтолцоог зөв голдиролд оруулах нь” II бүлгийн “Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын хэрэгжилтийг хангах нь” хэсгийг үзнэ үү.
- ¹⁰ Номын “Ази” IV бүлгийн “Үр нөлөөгүй хэрэгжилт” хэсгийг үзнэ үү.
- ¹¹ Номын “Улс төрийн санхүүжилтийн танилцуулга” I бүлгийн “Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалт” хэсгийг үзнэ үү.
- ¹² Номын “Зүүн, Төв, Зүүн-Өмнөд Европ болон Төв Ази” VI бүлгийн “Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг дагаж мөрдүүлэх нь” хэсгийг үзнэ үү.
- ¹³ Номын “Латин Америк” V бүлгийн “Хариуцлагын тогтолцоо” хэсгийг үзнэ үү.
- ¹⁴ Номын “Африк” III бүлгийн “Хариуцлага” хэсгийг үзнэ үү.
- ¹⁵ Номын “Латин Америк” V бүлгийн “Латин Америкийн орнуудын улс төрийн санхүүжилтад тулгарч буй асуудал” хэсгийг үзнэ үү.
- ¹⁶ Номын “Латин Америк” V бүлгийн “Хуулийн хэрэгжилт, хяналт” хэсгийг үзнэ үү.
- ¹⁷ Хэдийгээр улс төрийн намуудыг засгийн газрын байгууллага гэж үзэх явдал нэмэгдэж байгаа хэдий ч тэдгээр нь төрийн институтээс ялгаатай болохыг онцлох нь зүйд нийцнэ. Тэдгээр нь улс төрийн байгууллага бөгөөд жишээлбэл, төрийн бодлогыг тодорхойлдог, олон оронд засгийн газрыг унагаах эрх мэдэлтэй байдаг.
- ¹⁸ Johnston 2005, хуудас 3.
- ¹⁹ Номын “Латин Америк” V бүлгийн “Төрийн шууд санхүүжилт” хэсгийг үзнэ үү.
- ²⁰ Европын Зөвлөл (2003, Нэгдүгээр зүйл) төрийн дэмжлэг “учир шалтгаантай хандив”-аар хязгаарлагдах ёстой бөгөөд “улс төрийн намуудын хараат бус байдалд хутгалдан орох” ёсгүй гэж зөвлөжээ.
- ²¹ Номын “Умард, Баруун ба Өмнөд Европ” бүлгийн “Улс төрийн намд олгож буй төрийн санхүүжилт” хэсгийг үзнэ үү.
- ²² Янз бүрийн орон дахь төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтын тухай тодорхой мэдээллийг АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сангаас олж үзнэ үү.
- ²³ Цөөн улс орон орон төрийн санхүүжилттэй байж байгаад больсон сөрөг чиг хандлага гарч ирсэн. Венесуэл Улс 26 жил ашиглаж байгаад больсон. Сүүлийн үед больсон орнуудын тоонд Боливи (2008), Азербайжан, Нигери (2010) орж байна (Оман, 2011). Төрийн санхүүжилт нь зүй бус нөлөөллөөс сэргийлэх, өрсөлдөөний илүү тэгш талбар бий болгоход туслах учиртай тул энэ чиг хандлагыг илүү сайн авч үзэх хэрэгтэй.
- ²⁴ Бодлого боловсруулагчид гэж улс төрийн санхүүжилттэй холбоотой бодлогын баримт бичгийн төсөл боловсруулах, нэмэлт өөрчлөлт оруулах, батлан гаргахад гүйцэтгэх болон хууль тогтоох засаглалыг төлөөлөн оролцож буй талуудыг хэлж байгаа болно. Өөрөөр хэлбэл, тодорхой институт гэхээсээ илүүтэйгээр бодлого боловсруулах үйл ажиллагаанд оролцох үүргээр нь тодорхойлсон болохыг анхаарна уу.

- ²⁵ НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенц (2004), 30(7), 26(1) дүгээр зүйлүүд
- ²⁶ Дээрх, 5(1) дүгээр зүйл
- ²⁷ НҮБ-ын Авлигын эсрэг конвенц (2004), 13(1) дүгээр зүйл
- ²⁸ Нэг жишээ гэвэл ардчиллын чиглэлээр ажилладаг бүсийн байгууллагуудын платформ болсон ‘Ардчиллын асуудлаарх бүс хоорондын диалог’ байна.
- ²⁹ Энэ номын “Африк” III бүлгийн “Төсвийн хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах үзэгдэл” хэсгийг үзнэ үү.
- ³⁰ Үүнд хамааралгүй нэг санаачилга бол 49 гишүүнтэй (Европын 48 орон, АНУ) Авлигын эсрэг улс орнуудын бүлэг (GRECO) юм.

Хавсралт

Хавсралт I: Харьцуулсан хүснэгт

АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд дэлхийн 180 орны улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн санхүүжилтийн зохицуулалтын талаарх мэдээлэл орсон. Өгөгдлийн сан нь 43 асуулттай. Дор танилцуулж буй хүснэгтэд тухайн өгөгдлүүдийг хүснэгтээр харуулж байна. Зай хэмнэх үүднээс зарим асуултыг нэгтгэсэн болно. Мөн нарийвчилсан мэдээлэл шаардсан зарим асуултыг энд оруулаагүй. Жишээлбэл, өгөгдлийн санд хандив, зарцуулалтын хязгаарлалтын түвшний тухай, санал худалдан авахыг хориглосон зохицуулалт, улс төрийн санхүүжилтийн тухай хууль тогтоомжийг зөрчсөн тохиолдолд оноох шийтгэлийн тухай мэдээлэл байдаг.

Түүнчлэн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд янз бүрийн зохицуулалтын талаарх дэлгэрэнгүй мэдээлэл, мөн хууль тогтоомж, бусад эх сурвалжаас авсан эшлэл зэрэг орсон. Энэ нь нэмэлт мэдээлэл болдог юм. Хууль тогтоомжийн талаар илүү мэдэхийг хүсвэл өгөгдлийн сангийн [http://www. idea.int/political-finance](http://www.idea.int/political-finance) хаягаар орж үзнэ үү.*

* Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санд өгөгдөл мэдээлэл цуглуулахдаа олон шинжээч, судлаачдын хувь нэмрийг авсан бөгөөд үндсэндээ 2012 оны туршид хийж гүйцэтгэсэн болно. АСДҮОУХ нь хууль тогтоомжууд өөрчлөгдөхийн хэрээр өгөгдлийн санг тогтмол шинэчлэхийг хичээн ажиллаж байгаа бөгөөд харин бүх хариулт нь үнэн зөв болохыг баталж чадахгүй.

Код тэмдэглэл нь, жишээлбэл нэр дэвшигчдэд гадаадаас хандив өгөхийг хориглосон, эсвэл улс төрийн намд зарцуулалтын хязгаарлалт тогтоосон гэх зэрэг тодорхой зохицуулалт байгааг харуулж байгаа бол наад зах нь тодорхой нөхцөл байдалд ийм зохицуулалт ажиллаж байдаг гэсэн үг юм. Зохицуулалт нь бүх тохиолдолд үйлчилдэг гэсэн үг биш юм (жишээлбэл, гадаадын хандивыг зарим төрлийн нэр дэвшигчдэд хориглосон хэдий ч заримд нь хориглоогүй, улс төрийн намуудад сонгуулийн үеэр л зарцуулалтын хязгаарлалтыг тавьдаг, бусад үед энэхүү хязгаарлалт үйлчилдэггүй гэх мэт).

Улс	Намнэр дэвшигчдийн гаднын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн корпорацуудын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн төртэй гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцоотой корпорацуудын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн нэр, хаангүй этгээдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах, ашгидуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохицуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шалгуурууд
Афганистан	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Үгүй	Байхгүй
Албани	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр - Өмнөх сонгуульд авсан суудлын хувь хэмжээгээр - Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн бол
Алжир	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Андорра	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	Үгүй	Байхгүй
Ангол	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Сонгуулийн оролцоогоор
Антигуа ба Барбуда	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/ Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Аргентин	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Сонгуулийн оролцоогоор
Армени	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуулиар авсан саналын хувь хэмжээгээр
Австрали	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалт тогтоосон /Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалт тогтоосон	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Өмнөх сонгуулиар авсан саналын хувь хэмжээгээр
Австри	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалт тогтоосон/ Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуулиар авсан саналын хувь хэмжээгээр - Өмнөх сонгуулиар авсан суудлын хувь хэмжээгээр
Азербайжан	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуулиар авсан саналын хувь хэмжээгээр
Багамын Арлууд	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Бахрейн	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Мэдээлэл байхгүй
Бангладеш	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалт тогтоосон/ Тийм	Үгүй	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Барбадос	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Беларус	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	Үгүй	Байхгүй
Бельги	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалт тогтоосон /Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалт тогтоосон	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол

Төрийн шууд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шууд санхүүжилтийг тусгайлан зорилгоор олгодог эсэх	Хэвлэл мэдээллийг улс төрийн нам/ нэр дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор жендерийн тэгш байдлаа хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шууд санхүүжилтийн зохицуулалт	Улс төрийн нам дотор жендерийн тэгш байдлыг урамшуулсан санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохицуулалт	Улс төрийн намын/нэр дэвшигчийн зарцуулалтын хэзгаарлалт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмолсонгуулийн холбогдолтой тайлагнах үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлагнах үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийтэд ил байх/хандивлагчдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан хүлээж авах эрх бүхий институц	Санхүүжилтийн тайланг хянан шингэх/зөрчилгөөн мөрдөн шалгах үүрэгтэй институц
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Тийм	Байхгүй	• Тийм, нэр дэвших хураамж бага • Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм/Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ
• Тэгш • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	• Тийм, СТБ • Тийм, Аудит • Тийм, бусад
Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Тийм/Тийм	• Яам • Бусад	Мэдээлэл байхгүй
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм	Тийм/Үгүй	• СТБ • Аудит	Тийм, шүүх
Тэгш	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй	Үгүй/Заримдаа	СТБ	Үгүй
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа • Саналын хуудас хэвлэх	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	Шүүх	Тийм, бусад
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Үгүй	• СТБ • Бусад	Тийм, СТБ
Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм/Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр • Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Заримдаа	Аудит	Тийм, Аудит
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	• Тийм, СТБ • Тийм, бусад
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй/Байхгүй Үгүй/Тийм	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй Тийм, бусад
Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Яам	Тийм, бусад
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ
Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй/Үгүй	Бусад	Мэдээлэл байхгүй
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй/Заримдаа Тийм/Заримдаа	СТБ •Яам •Бусад	• Тийм, яам • Тийм, бусад Тийм, бусад

Улс	Нам/нэр дэвшигчдийн гаднын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн корпорациудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн төртэй гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцоотой корпорациудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн нэр, хааггүй этгээдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах, ашиглуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч, тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохицуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шаарцууд
Белиз	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Бенин	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Бутан	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр - Нэр дэвшигчдийн тоогоор
Боливи	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	Үгүй	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Босни-Херцеговин	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Ботсвана	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Бразил	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн бол
Болгар	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Буркина Фасо	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр - Байнга ажилладаг, дүрмийн үүргээ биелүүлдэг байх
Бурунди	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Бүх намууд
Камбож	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Камерун	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Канад	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Кейп Верде	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Сонгуулийн оролцоогоор
Төв Африкийн БНУ	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Чад	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Дараагийн сонгуульд авах саналын хувь хэмжээгээр
Чили	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Сонгуулийн оролцоогоор

Төрийн шүүд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шүүд санхүүжилтийг тусгалсан зорилгоор олгодог эсэх	Хангал мэдээллийг улс төрийн намнэр дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор хөндөрийн тэгш байдал хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шууд санхүүжилтийн зохицуулалт	Улс төрийн нам дотор хөндөрийн тэгш байдлыг ураншуулсан санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохицуулалт	Улс төрийн намнэр дэвшигчийн зарцуулалтын хязгаарлалт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмол сонгуулийн холбодлогтой тайлангах үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлангах үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийтэд ил байх хандлагачдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан хүлээж авах эрх бүхий институц	Санхүүжилтийн тайланг хянан шижжээ/засчигийг мөрдөн шалгах үүрэгтэй институц
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй/ Байхгүй	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
• Тэгш • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	• Яам • Шүүх	Тийм, шүүх
Тэгш	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Аудит	Тийм, СТБ
Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй/Тийм	СТБ	• Тийм, яам • Тийм, Аудит
• Тэгш • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	СТБ	Тийм, шүүх
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа • Намын дотоод институц	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм, хөндө- рийн үйл ажиллагааны төлөөх санхүүжилт	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	Auditing agency	• Тийм, Аудит • Тийм, бусад
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Нэр дэвшигч- дийн тоонд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй/Үгүй	Шүүх	Тийм, шүүх
Тэгш	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Яам	Тийм, шүүх
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Яам	• Тийм, СТБ • Тийм, яам
• Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн • Нэр дэвшигч- дийн тоонд хувь тэнцүүлэн • Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр • Нөхөн олгосон зарлагын хувь хэмжээ	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Тусгай институц	Тийм, тусгай зорилготой институц
Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Тийм/Үгүй	Шүүх	Үгүй
Зардлын зарим хэсгийг нөхөн олгоно	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй
Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ

Улс	Нам/нэр дэвшигчдийн гаднын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн корпорацуудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн төргүй гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцоотой корпорацуудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн нэр хянгуй этгээдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах ашиглуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохицуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шагуурууд
Колумби	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Дараагийн сонгуульд авах саналын хувь хэмжээгээр - Дараагийн сонгуульд авах суудлын хувь хэмжээгээр - Сонгуулийн оролцоогоор - Сонгуульт/удирдах албан тушаалд эмэгтэйнчүүд, залуучууд байвал
Коморын Арлууд	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Байхгүй
Конго	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Коста Рика	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Дараагийн сонгуульд авах саналын хувь хэмжээгээр - Зарлагаа СГБ-а тайлагнах ёстой
Хорват	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Дараагийн сонгуульд авах саналын хувь хэмжээгээр - Сонгуулийн оролцоогоор
Кипр	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Нэр дэвшигчдийн тоо - Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн бол
Чех	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Зааны Ясан Эраг	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Дани	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Жибути	Мэдээлэл байхгүй/ Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Доминик	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Доминикан	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	- Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр - Сонгуулийн оролцоогоор
Зүүн Тимор	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Эквадор	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр - Өмнөх сонгуульд авсан суудлын хувь хэмжээгээр

Төрийн шууд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шууд санхүүжилтийг тусгайлан зорилгоор олгодог эсэх	Хэвлэл мэдээллийг улс төрийн нарийн дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор жендерийн тэгш байдлыг хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шууд санхүүжилтийн зохицуулалт	Улс төрийн нам дотор жендерийн тэгш байдлыг урамшуулсан санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохицуулалт	Улс төрийн нарийн дэвшигчийн зарцуулалтын хязгаарлалт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмол/ сонгуулийн холбогдтой тайлалнах үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлалнах үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийгэд ил байх/ хандивлагчдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан үндэсж авах эрх бүхий институц	Санхүүжилтийн тайланг ялан шийжлэх/зөрчилгөөн мөрдөн шалгах үүрэгтэй институц
• Тэгш • Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн • Санхүүжилтийн 90%-ийг хэд хэдэн шалгуурын дагуу хувь тэнцүүлэн хуваарилна	• Намын үйл ажиллагаа • Намын дотоод институц	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм, женде- рийн үйл ажиллагаанд зориулагдсан санхүүжилт	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй	Тийм/ Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Тийм	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээ- лэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Яам	Тийм, яам
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Тийм, бусад	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
• Тэгш • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Улс төрийн намын дүрэм болон бусад хөтөлбөрт заасан зорилгыг хангах	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• Яам • Аудит	•Тийм, яам •Тийм, Аудит
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Тодорхойлно	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Үгүй	• Яам • Аудит	•Тийм, яам •Тийм, Аудит
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Бусад	Тийм, бусад
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн • Гишүүдийн тоо Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа Үгүй	Тийм/Тийм Тийм/Үгүй	Үгүй Үгүй	Үгүй Үгүй	Үгүй/Үгүй Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй Тийм/Үгүй	Үгүй Тийм	Тийм/Тийм Тийм/ Заримдаа	Шүүх • Яам • Бусад	Тийм, шүүх Үгүй
Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Үгүй	Үгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй/ Байхгүй	Байхгүй	Үгүй
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Тийм	Үгүй	Үгүй/Үгүй	СТБ	Үгүй
• Тэгш • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	СТБ	• Тийм, СТБ • Тийм, бусад
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	• Тийм, СТБ • Тийм, бусад

Улс	Намнэр дэвшигчдийн гарын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн корпорацуудын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн төртэй гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцоотой корпорацуудын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн нэр, хантгүй этгээдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах, ашиглуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохицуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шалгуурууд
Египет	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм	Үгүй	Байхгүй
Эль Сальвадор	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Сонгуулийн оролцоогоор • Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн бол
Экваторын Гвиней	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Мэдээлэл байхгүй
Эстони	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Этиоп	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Фижи	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Үгүй	Байхгүй
Финланд	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Франц	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээ
Габон	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Өмнөх сонгуульд авсан суудлын хувь хэмжээгээр • Нэр дэвшигчдийн тоогоор
Гамби	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Гүрж	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Герман	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/ Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээ
Гана	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Грек	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Нэр дэвшигчдийн тоогоор

Төрийн шууд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шууд санхүүжилтийг тусгайлан зорилгоор олгодог эсэх	Хэвлэл мэдээллийг улс төрийн нам/ нэр дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор хөндөрийн тэгш байдлыг хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шууд санхүүжилтийн зохицуулалт	Улс төрийн нам дотор хөндөрийн тэгш байдлыг урамшуулсан санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохицуулалт	Улс төрийн нам/нэр дэвшигчийн зарцуулалтын хязгаарлалт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмол/сонгуулийн холбоодтой тайлалнах үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлалнах үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийтэд ил байх/хандивлагчдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан хүлээж авах эрх бүхий институт	Санхүүжилтийн тайланг хянан шинжлэх/зөрчилгөөн мөрдөн шалгах үүрэгтэй институт
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй/ Заримдаа	СТБ	Тийм, Аудит
Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй/ Байхгүй	Байхгүй	Үгүй
Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• Тусгай институт • Бусад	Тийм, бусад
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Тийм, эмэгтэй- чүүдийн жигүүрийн санхүүжилт	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	• Яам • Аудит	• Тийм, яам • Тийм, Аудит
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм/Тийм	Тусгай институт	• Тийм, шүүх • Тийм, тусгай зорилготой институт
Эрх зүйн актаар тодорхойлно	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Яам	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй/ Байхгүй	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Намын үйл ажиллагаа • Улс төрийн эрүүл, өрсөлдөөнт тогтолцоо бий болгохыг дэмжих зорилгоор	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Бусад	• Тийм, СТБ • Тийм, бусад
• Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр • Нөхөн олгосон зарлагын хувь хэмжээ • Санхүүжилт нь намын босгосон хувийн хандиваас их байж болхгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/ Заримдаа	Бусад	Тийм, бусад
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа • Судалгаа, шинжилгээний төвүүд	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	• Яам • Тусгай институт • Бусад	• Тийм, бусад • Тийм, тусгай зорилготой институт

Улс	Нам/нэр дэвшигчдийн гаднын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн корпорацуудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн төртэй гараз байгуулсан эвсэл төрийн оролцоотой корпорацуудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн нэр, хаатгүй этгээдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах, ашиглуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохицуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шагуурууд
Гренада	Мэдээлэл байхгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Гватемал	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр Байхгүй
Гвиней	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Гвиней-Бисау	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Гаяана	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Гаити	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Тийм	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	40,000 иргэний гарын үсэг
Гондурас	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Сонгуулийн оролцоогоор
Унгар	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээ • Сонгуультай холбоотойгоор	• Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээ • Сонгуулийн оролцоогоор
Испанд	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Энэтхэг	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Индонез	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Иран	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Байхгүй
Ирак	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Ирланд	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээ
Израиль	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Итали	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Ямайка	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй

Төрийн шүүд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шүүд санхүүжилтийг тусгайлан зорилгоор олгодог эсэх	Хэлэл мэдээллийг улс төрийн нарийвчлал дээр үндэслэн төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор хөндөрийн тэгш байдлыг хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шүүд санхүүжилтийн зохицуулалт	Улс төрийн нам дотор хөндөрийн тэгш байдлыг урамшуулсан санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохицуулалт	Улс төрийн нарийвчлал дээр үндэслэн төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Улс төрийн намд санхүүжилтээ тогтмол сонгуулийн холбогдолтой тайланх үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайланх үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийтэд ил байх хандивлагчдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан хүлээж авах эрх бүхий институт	Санхүүжилтийн тайлан хөндөн шилжлээ/зөрчлийг мөрдөн шалгах үүрэгтэй институт
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй/ Байхгүй	Байхгүй	Тийм, СТБ
Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/ Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	СТБ	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	Шүүх	• Тийм, яам • Тийм, шүүх
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Үгүй	СТБ	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/Тийм	Мэдээлэл байхгүй/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Мэдээлэл байхгүй
Нэр дэвшигчдийн тоонд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Улс төрийн боловсрол	Үгүй/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм	Мэдээлэл байхгүй/ Заримдаа	• СТБ • Яам	Тийм, СТБ
Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Тийм, бусад	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм/Үгүй	СТБ	Үгүй
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Нэр дэвшигчдийн тоонд хувь тэнцүүлэн	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	Аудит	Тийм, Аудит
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	Аудит	Тийм, Аудит
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм/ Заримдаа	• СТБ • Бусад	Тийм, СТБ
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Гишүүд, иргэдийн улс төрийн боловсрол	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Аудит	• Тийм, Аудит • Тийм, бусад
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Тусгай институт	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй / Байхгүй	Байхгүй	Үгүй
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Намын үйл ажиллагаа • Эмэгтэйчүүд, залуучуудын оролцоог дэмжих	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм, бусад	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	Бусад	Тийм, бусад
• Тэгш • Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	Аудит	Тийм, Аудит
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Санхүүжилтийн 30%-ийг намын өөрөө өөрийгээ санхүүжүүлэх чадварт дүйцүүлэн олгоно (тайлбарыг үзнэ үү)	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм, хөндөрийн үйл ажиллагаанд зориулагдсан санхүүжилт	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	• Тусгай институт • Бусад	Тийм, тусгай зорилготой институт
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм	Тийм/Үгүй	СТБ	Үгүй

Улс	Нам/нэр дэвшигчдийн гаднын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн корпорацуудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн төртэй гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцотой корпорацуудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн нэр, хаяггүй эгээдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах, ашиглуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохихуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шалгуурууд
Япон	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/ Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуультай байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Өмнөх сонгуульд авсан суудлын хувь хэмжээгээр
Йордан	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• "Хууль ба тогтолцоо"-г хүндлэн дагахаа улс төрийн намууд амалсан байх
Казакстан	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуультай байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Кени	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээ • Бүртгэгдсэн албан тушаалтнуудын гуравны хоёроос илүү нь нэг хүйсийн биш
Кирибати	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Байхгүй
БН Солонгос Улс	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Сонгуультай байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Өмнөх сонгуульд авсан суудлын хувь хэмжээгээр
Киргиз	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	Үгүй	Байхгүй
Латви	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Ливан	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Лесото	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Гишүүдийн тоо • Сонгуулийн оролцоогоор
Либериа	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Ливи	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Лихтенштейн	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуультай байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Литва	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээ • Дараагийн сонгуульд авах саналын хувь хэмжээгээр
Люксембург	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээ • Нэр дэвшигчдийн тоо
Македони Хуучин ХЮБНУ (1993-)	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуультай байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээ
Мадагаскар	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн

Төрийн шууд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шууд санхүүжилтийг тусгайлан зорилоор олгодог эсэх	Хэрэгл мэдээллийг улс төрийн нэмэр дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор жендерийн тэгш байдлыг хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шууд санхүүжилтийн зохицуулалт	Улс төрийн нам дотор жендерийн тэгш байдлыг урамшуулсан санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохицуулалт	Улс төрийн нэмэр дэвшигчийн зарцуулалтын хязгаарлалт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмол сонгуулийн холбогдолтой тайлагнах үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлагнах үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийтэд ил байлгах явдалчдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан хүлээж авах эрх бүхий институт	Санхүүжилтийн тайланг хянан шалгах зорилгыг мөрдөн шалгах үүрэгтэй институт
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм/Заримдаа	• СТБ • Яам	• Тийм, СТБ • Тийм, яам • Тийм, бусад
Тэгш	Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Яам	Үгүй
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Бусад	• Тийм, СТБ • Тийм, бусад
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа • Иргэний боловсрол, холбогдох үйл ажиллагаа	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	• Тийм, Аудит • Тийм, СТБ	• Тийм, Аудит • Тийм, тусгай зорилготой институт
Байхгүй	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм, шүүх
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Нөхөн олгосон зарлагын хувь хэмжээ	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа • Намын дотоод институт	Тийм/Тийм	Тийм	• Тийм, жендерийн арга хэмжээнд чиглэсэн санхүүжилт • Тийм, бусад	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Яам • Аудит • Бусад	Тийм, СТБ
Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	• СТБ • Яам • Аудит • Бусад	Тийм, бусад
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй/Тийм	СТБ	Тийм, тусгай зорилготой институт
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	СТБ	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Намын үйл ажиллагаа	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	Бусад	Үгүй
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Бусад	• Тийм, СТБ • Тийм, шүүх • Тийм, бусад
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	• Шүүх • Бусад	Тийм, шүүх
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Аудит • Бусад	• Тийм, Аудит • Тийм, бусад
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Бусад	Үгүй

Улс	Намнэр дэвшигчдийн гаднын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн корпорацуудын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн төртэй гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцоотой корпорацуудын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн нэр, хэлтгүй этгэдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах, ашиглуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохицуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шагуурууд
Малави	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр Байхгүй
Малайз	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй		
Мальдив	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн бол
Мали	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Сонгуулийн оролцоогоор • Эмэгтэй депутат, иргэдийн төлөөлөгчидтэй байх
Мальта	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Маршаллын арлууд	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Мавритани	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Тийм	Тийм	Үгүй	Мэдээлэл байхгүй
Маврик	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Мексик	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн бол
Микронез	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Молдова	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Монако	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Монгол	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Монтенегро	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Үгүй	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Сонгуулийн оролцоогоор
Марокко	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Мозамбик	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Сонгуулийн оролцоогоор
Мьянмар	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй

Төрийн шууд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шууд санхүүжилтийг тусгайлан зорилгоор олгодог эсэх	Хэвлэл мэдээллийг улс төрийн нам/нэр дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор жендерийн тэгш байдал хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шууд санхүүжилтийн зохицуулалт	Улс төрийн нам дотор жендерийн тэгш байдлыг урамшуулсан санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохицуулалт	Улс төрийн нам/нэр дэвшигчийн зарцуулалтын хягааралт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмол сонгуулийн холбодлогтой тайлангаар үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлангаар үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийгэдэл байх хандивлагчдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайланг хүлээж авах эрх бүхий институт	Санхүүжилтийн тайланг хянан шинжлэх/зөрчилгөөн мөрдөн шалгах үүрэгтэй институт
Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй/ Байхгүй Үгүй/Тийм	Байхгүй	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Үгүй
• Тэгш • Гишүүдийн тоо	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Яам	Тийм, СТБ
• Тэгш • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн • Эмэгтэй депутат (5%), иргэдийн төлөөлөгчид (5%)-ийн тоонд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	• СТБ • Яам • Шүүх	Тийм, шүүх
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй/Үгүй	СТБ	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй / Байхгүй	Байхгүй	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Яам	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм	Үгүй/Тийм	СТБ	Үгүй
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа • Намын дотоод институт	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм, жендерийн арга хэмжээнд чиглэсэн санхүүжилт	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй / Байхгүй	Байхгүй	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	• СТБ • Яам • Аудит	• Тийм, СТБ • Тийм, яам • Тийм, Аудит
Нөхөн олгосон зарлагын хувь хэмжээ	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Яам	Тийм, бусад
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Дэмжлэгийн тал хувь нь парламентын сонгуулийн тойрогт очих ёстой	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Бусад	• Тийм, СТБ • Тийм, Аудит
• Тэгш • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа • Намын оффис	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Шүүх	• Тийм, СТБ • Тийм, Аудит
Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	• Тийм, жендерийн арга хэмжээнд чиглэсэн санхүүжилт • Тийм, бусад	Үгүй/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм/Үгүй	Тусгай институт	Тийм, тусгай зорилготой институт
• Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн • Нэр дэвшигчдийн тоонд хувь тэнцүүлэн	Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	СТБ	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	СТБ	Тийм, СТБ

Улс	Нам/нэр дэвшигчдийн гаднын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн корпорациудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн төртэй гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцоотой корпорациудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн нэр, хаалгүй этгээдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах, ашиглуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохихуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шалгуурууд
Намиби	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол Байхгүй
Науру	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Балба	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Нидерланд	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Гишүүдийн тоо
Шинэ Зеланд	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн • Нам мэдэгдэл өгөх ёстой
Никарагуа	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Дараагийн сонгуульд авах саналын хувь хэмжээгээр
Нигер	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Сонгуулийн оролцоогоор • Эмэгтэйчүүд сонгогдсон бол
Нигери	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм	Үгүй	Байхгүй
Норвег	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Санхүүжилтийн зарим хэсэгт босго байхгүй
Пакистан	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Палау	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Панама	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Сонгуулийн оролцоогоор • Бүртгүүлсэн бол
Папуа Шинэ Гвиней	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Санхүүгийн орлогоо бүртгүүлсэн бол
Парагвай	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм	Үгүй	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Бүртгүүлсэн бол
Перу	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Филиппин	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй

Төрийн шууд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шууд санхүүжилтийг тусгайлан зорилгоор олгодог эсэх	Хэвлэл мэдээллийг улс төрийн нам/ нэр дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор хөндөрийн тэгш байдал хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шууд санхүүжилтийн зохицуулалт	Улс төрийн нам дотор хөндөрийн тэгш байдлыг урамшуулсан санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохицуулалт	Улс төрийн нам/нэр дэвшигчийн зарцуулалтын хягаарлалт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмол/ сонгуулийн холбоодтой тайлагнах үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлагнах үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийтэд ил байх ахцалчлагчын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан хүлээж авах эрх бүхий институт	Санхүүжилтийн тайланг хянан шинжлэх/зөрчлийг мөрдөн шалгах үүрэгтэй институт
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн Байхгүй	Үгүй Байхгүй	Тийм/Үгүй Үгүй/Үгүй	Үгүй Байхгүй	Үгүй Үгүй	Үгүй/Үгүй Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй Үгүй/Үгүй	Үгүй Тийм	Байхгүй/ Байхгүй Байхгүй / Байхгүй Тийм/ Заримдаа	Байхгүй Байхгүй	Үгүй Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	СТБ	• Тийм, СТБ • Тийм, бусад
•Тэгш • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа • Намын дотоод байгууллага	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/ Заримдаа	Яам	Тийм, яам
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	СТБ	• Тийм, СТБ • Тийм, бусад
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	• СТБ • Яам • Аудит Шүүх	Үгүй
• Тэгш • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн •Эмэгтэйчүүд Байхгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, шүүх
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Тийм/ Заримдаа	Бусад	• Тийм, тусгай зорилготой институт
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Тийм/ Заримдаа	Бусад	• Тийм, СТБ • Тийм, бусад
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа • Иргэний, улс төрийн боловсрол, эмэгтэйчүүдийн сургалт	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм, жендерийн арга хэмжээнд чиглэсэн санхүүжилт	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
• Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн • Эмэгтэйчүүд	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй/Тийм	Тусгай институт	Тийм, бусад
•Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн • Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Үгүй Тийм/Үгүй	Үгүй Үгүй	Үгүй Үгүй	Үгүй/Үгүй Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм Тийм/Тийм	Тийм Тийм	Үгүй/Тийм Тийм/Тийм	СТБ СТБ	Тийм, СТБ Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм	Үгүй/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ

Улс	Нам/нэр дэвшигчийн гаднын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчийн корпорацуудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчийн төртэй гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцоотой корпорацуудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчийн нэр, хаяггүй этгээрийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах, ашиглуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэр нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохицуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шалгуурууд
Польш	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Португал	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр - Нэр дэвшигчдийн тоо - Сонгуулийн оролцоогоор - Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Конго Улс	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Мэдээлэл байхгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Румын	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй	Тийм	Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан суудлын хувь хэмжээгээр
ОХУ	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Руанда	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Сент Китс ба Невис	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Сент Лусиа	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Сент Винсент ба Гренадин	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Самоа	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
Сан Марино	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Сан-Томе ба Принсипе	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй/Тийм	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр - Нэр дэвшигчдийн тоо
Сенегал	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй

Төрийн шууд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шууд санхүүжилтийг тусгайлан зорилгоор олгодог эсэх	Хэвлэл мэдээллийг улс төрийн нам/нэр дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор жендерийн тэгш байдал хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шууд санхүүжилтийн зохицуулалт	Улс төрийн нам дотор жендерийн тэгш байдлыг урсгасан улс төрийн санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохицуулалт	Улс төрийн нам/нэр дэвшигчийн зарцуулалтын хязгаарлалт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмол/сонгуулийн холбогдолтой тайлагнах үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлагнах үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийтэд ил байх/хацарчиглагчдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан хүлээж авах эрх бүхий институт	Санхүүжилтийн тайланг хянан шинжлэх/эрчийг мөрдөн шалгах үүрэгтэй институт
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын дүрэмд нийцсэн арга хэмжээ, хандив цуглуулах ажил	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Шүүх	• Тийм, СТБ • Тийм, шүүх • Тийм, тусгай зорилготой институт
Мэдэгдэхгүй байна	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Яам	Үгүй
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	СТБ	• Тийм, СТБ • Тийм, шүүх
Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр Тэгш	Улс төрийн намын дүрэм, хөтөлбөрт тусгасан зорилго, зорилтуудыг хэрэгжүүлэх • Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	• Тийм, СТБ • Тийм, бусад
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй / Байхгүй	Байхгүй	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй / Байхгүй	Байхгүй	Үгүй
Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй / Байхгүй	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй / Байхгүй	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй	Тийм/Заримдаа	• СТБ • Аудит	Мэдээлэл байхгүй
• Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Шүүх	Тийм, шүүх
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Яам	Үгүй

Улс	Намнэр дэвшигчдийн гаднын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн корпорацуудын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн төртэй гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцоотой корпорацуудын хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Намнэр дэвшигчдийн нэр, хантгүй этгээдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам нэр дэвшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах, ашиглуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохихуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шалгуурууд
Серб	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	Тийм	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр - Сонгуулийн оролцоогоор
Сейшэлийн Арлууд	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	- Нэр дэвшигчдийн тоо - Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн бол
Сиерра Леоне	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Сингапур	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Словак	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Словени	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Соломоны Арлууд	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Өмнө Африк	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Испани	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Тийм	Тийм	Үгүй	- Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог - Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол - Өмнө нь хүнд гэмт хэрэгт холбогдож байсан этгээд удирдах албан тушаалд байхгүй бол
Шри Ланка	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	- Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр - Анкет бөглөх

Төрийн шууд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шууд санхүүжилтийг тусгагдсан зорилгоор олгодог эсэх	Хэвлэл мэдээллийг улс төрийн нам/нэр дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор хөндөрийн тэгш байдал хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шууд санхүүжилтийн зохицуулалт	Улс төрийн нам дотор хөндөрийн тэгш байдлыг урамшуулсан санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохицуулалт	Улс төрийн нам/нэр дэвшигчийн зарцуулалтын хязгаарлалт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмол/сонгуулийн холбогдолтой тайлагнах үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлагнах үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийтэд ил байх/хандивлагчдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан хүлээж авах эрх бүхий институт	Санхүүжилтийн тайланг хянан шинжлэх/зөрчлийг мөрдөн шалгах үүрэгтэй институт
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	- Намын үйл ажиллагаа - Мэргэжил ахих, сургалт, практик ур чадвар олох, олон улсын хамтын ажиллагаа, гишүүдтэй ажиллах	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	Тусгай институт	- Тийм, Аудит - Тийм, тусгай зорилготой институт
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм	Үгүй/Үгүй	СТБ	Тийм, тусгай зорилготой институт
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	Тусгай институт	Тийм, тусгай зорилготой институт
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Тийм/Заримдаа	- Тусгай институт - Бусад - Яам - Бусад	Үгүй
- Авсан саналд хувь тэнцүүлэн - Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Зээл өгөх, торгууль төлөх, Ерөнхийлөгчийн сонгуульд хандив өгөх, дэмжлэг үзүүлэхэд ашиглаж болохгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	Бусад	- Тийм, яам - Тийм, бусад
- Тэгш - Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	- Аудит - Бусад	- Тийм, Аудит - Тийм, бусад
Байхгүй	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй/Үгүй	СТБ	Тийм, СТБ
- Тэгш - Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	- Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт - Намын үйл ажиллагаа - Намын дотоод институт	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	СТБ	Тийм, Аудит
- Авсан саналд хувь тэнцүүлэн - Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	- Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт - Намын үйл ажиллагаа - Сурталчилгаа, аюулгүй байдлын зардлын онцгой татаас, орон нутгийн төсвөөс олгох төрийн шууд санхүүжилт, ард түмний санал асуулга зохион байгуулах онцгой санхүүжилт	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй/Тийм	Аудит	Тийм, Аудит
Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Байхгүй	СТБ	Мэдээлэл байхгүй

Улс	Нам нэр дэвшигчдийн гаднын хандивын хориг	Нам нэр дэвшигчдийн корпорацуудын хандивын хориг	Нам нэр дэвшигчдийн төртэм гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцоотой корпорацуудын хандивын хориг	Нам нэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Нам нэр дэвшигчдийн нэр, хаяггүй этгээдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн ноёд хөрөнгө ашиглах, ашиглуулах аар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохицуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шапгуурууд
Судан	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Суринам	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Свазеланд	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Швед	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Нэр хаяггүй хандив аваагүй бол
Швейцарь	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Сири	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Тайван	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Сонгуулийн төв комисст гүйлгээний баримтаа танилцуулсан бол
Тажикистан	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн бол
Танзани	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Тайланд	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/ Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Хувийн жижиг хандивын тодорхой төрөлтэй хувь тэнцүүлэн улс төрийн намуудад олгох санхүүжилт
Togo	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульд байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Тонга	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
Тринидад ба Тобаго	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм	Үгүй	Байхгүй
Тунис	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Сонгуулийн оролцоогоор
Турк	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээ

Төрийн шүүд санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шүүд санхүүжилтийг тусгайлан зорилгоор олгодог эсэх	Хэлэлцэж мэдээллийг улс төрийн нам/нэр дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор жөндөрийн тэтгэл байдал хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шүүд санхүүжилтийн зохихуулалт	Улс төрийн нам дотор жөндөрийн тэтгэл байдал хангагдсан эсэхтэй холбоотой бусад давуу тал олгох зохихуулалт	Улс төрийн нам/нэр дэвшигчийн зарцуулалтын хязгаарлалт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмол/сонгуулийн холбоотойгоор тайланх үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайланх үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийтэд ил байх/хандлагачдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан хүлээж авах эрх бүхий институт	Санхүүжилтийн тайлан хянан шинжлэх/зөрчлийг мөрдөн шалгах үүрэгтэй институт
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• СТБ • Тусгай институт	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Бусад	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Үгүй/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй/Байхгүй	Байхгүй	Үгүй
•Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Заримдаа	Бусад	Тийм, бусад
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Үгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй/Байхгүй	Байхгүй	Үгүй
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Тийм, тусгай зорилготой институт
Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр	Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй/Тийм	Бусад	Тийм, бусад
Тэгш	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй/Тийм	Тусгай институт	Тийм, Аудит
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Гишүүдийн тоо • Намын салбарын тоо болон хувь тэнцүүлсэн санхүүжилт (100 баатаас илүүгүй хандивт 5%, төрийн санхүүжилтийн нийт хуваарилалтын 50%-иас хэтрэхгүй)	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Заримдаа	СТБ	Тийм, СТБ
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн • Сонгогдсон эмэгтэйчүүдийн тоо	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм, нэр дэвшүүлэх хураамжийг багасгасан	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	• Шүүх • Бусад	Тийм, шүүх
Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй/Үгүй	Бусад	Үгүй
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Мэдээлэл байхгүй	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Мэдээлэл байхгүй
Тэгш	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	Аудит	• Тийм, СТБ •Тийм, Аудит
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй/Тийм	• Шүүх • Бусад	Тийм, шүүх

Улс	Нам/нэр дэвшигчдийн гаднын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн корпорацуудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн төртэй гэрээ байгуулсан эсвэл төрийн оролцоотой корпорацуудын хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн үйлдвэрчний эвлэлийн хандивын хориг	Нам/нэр дэвшигчдийн нэр, хаяггүй этгээдийн хандивын хориг	Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид төрийн нөөц хөрөнгө ашиглах, ашиглуулахаар шилжүүлэхийг хязгаарласан хориг	Хандивлагч тодорхой хугацаанд улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч сонгуультай холбоотойгоор улс төрийн намд өгч болох хандивын хязгаарлалт	Хандивлагч аль нэг нэр дэвшигчид өгч болох хандивын хязгаарлалт	Улс төрийн намд төрийн шууд санхүүжилт олгох зохицуулалт	Төрийн санхүүжилт олгох шалгуурууд
Туркменистан	Тийм/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Тувалу	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
Уганда	Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Үгүй	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор Үгүй	Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол
Украин	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	Үгүй	Тийм	Тийм	Үгүй	Байхгүй
Нэгдсэн Вант Улс	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	• Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Дараагийн сонгуульд авах саналын хувь хэмжээгээр
Америкийн Нэгдсэн Улс	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Тийм	Тийм	Regular limit applies	Тийм	Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Дараагийн сонгуульд авах саналын хувь хэмжээгээр • Кампанит ажлын зөрлөг, хувийн хандивыг хязгаарлах, ТВ сурталчилгаанд сонголтгүй иргэдэд зориулсан субтитр ашиглах
Уругвай	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай/Үгүй, гэхдээ тусгай хязгаарлалттай	Үгүй	Тийм	Ердийн хязгаарлалт үйлчилнэ	Тийм	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	Улс төрийн нам гэж бүртгүүлсэн бол
Узбекистан	Тийм/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй/Тийм	Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм	Мэдээлэл байхгүй	Тийм	Тийм	Тийм	• Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог • Тийм, сонгуультай холбоотойгоор	• Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр • Сонгуулийн оролцоогоор
Вануату	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Венесуэл Йемен	Тийм/Тийм Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй Үгүй/Тийм	Тийм/Тийм Үгүй/Тийм	Үгүй/Үгүй Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм Тийм/Үгүй	Тийм Тийм	Үгүй Үгүй	Үгүй Үгүй	Үгүй Үгүй	Үгүй Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Байхгүй • Сонгуульт байгууллагад төлөөлөлтэй бол • Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр
Замби	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Байхгүй
Зимбабве	Тийм/Тийм	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм, санхүүжилтийг тогтмол олгодог	Өмнөх сонгуульд авсан саналын хувь хэмжээгээр

Төрийн шүүд, санхүүжилт хуваарилах тооцоолол	Төрийн шүүд, санхүүжилтийг тусгайлан зорилгоор олгодог эсэх	Хэвлэл мэдээллийг улс төрийн нам/ нэр дэвшигчид үнэгүй эсвэл төрийн санхүүжилтээр ашиглах	Нэр дэвшигч дотор жеңдөрийн тэгш байдал хангагдсан эсэхтэй холбоотой улс төрийн намд олгох төрийн шүүд санхүүжилтийн зохихуулалт	Улс төрийн нам дотор жеңдөрийн тэгш байдлыг урамшуулсан санхүүгийн бусад давуу тал олгох зохихуулалт	Улс төрийн намын нэр дэвшигчийн зарцуулалтын хязгаарлалт	Улс төрийн нам санхүүжилтээ тогтмол сонгуулийн холбогдолтой тайлагнах үүрэгтэй	Нэр дэвшигч сонгуулийн санхүүжилтээ тайлагнах үүрэгтэй	Санхүүгийн тайлан дахь мэдээлэл нийтэд ил байх/хандивлагчдын мэдээллийг багтаах ёстой	Санхүүжилтийн тайлан хүлээж авах эрх бүхий институт	Санхүүжилтийн тайланг хянан шинжлэх/ зөрчилгיי мөрдөн шалгах үүрэгтэй институт
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй/ Байхгүй	Байхгүй	Тийм, СТБ
Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Үгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй	Мэдээлэл байхгүй
• Тэгш • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Үгүй/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа Тийм/ Заримдаа	СТБ	• Тийм, СТБ • Тийм, бусад
• Авсан саналд хувь тэнцүүлэн • Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн • Лордын танхимд холбогдох санхүүжилтыг Лордын танхим тодорхойлно Тэгш	Төрийн санхүүжилтийг зорилгоор нь хуваарилж төсөвт тусгах	Тийм/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм/Тийм	Тийм	• Тусгай институт • Бусад	• Тийм, бусад • Тийм, тусгай зорилготой институт	• Тийм, бусад
	Нэр дэвшүүлэх конвенц (хурал)	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Үгүй	Тийм/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/ Заримдаа	СТБ	• Тийм, СТБ • Тийм, яам
Авсан саналд тогтмол хэмжээгээр	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Тийм	Тийм	Тийм/Тийм	СТБ	Тийм, СТБ
• Авсан суудалд хувь тэнцүүлэн • Тодорхойлно	• Сонгуулийн сурталчилгааны зарцуулалт • Намын үйл ажиллагаа	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Тийм/Үгүй	Үгүй	Тийм/Тийм	• Яам • Аудит • Бусад	• Тийм, Аудит • Тийм, бусад
Байхгүй	Байхгүй	Мэдээлэл байхгүй/ Мэдээлэл байхгүй	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй / Үгүй	Байхгүй	Үгүй
Байхгүй • Тэгш • Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Байхгүй Намын дүрмээр тодорхойлсон зорилго, үйл ажиллагаа	Үгүй/Тийм Тийм/Тийм	Байхгүй Үгүй	Үгүй Үгүй	Үгүй/Үгүй Үгүй/Үгүй	Үгүй/Тийм Тийм/Үгүй	Тийм Үгүй	Үгүй/Тийм Үгүй/ Заримдаа	СТБ Тусгай институт	Тийм, СТБ Тийм, тусгай зорилготой институт
Байхгүй	Байхгүй	Тийм/Тийм	Байхгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй / Үгүй	Байхгүй	Үгүй
Авсан саналд хувь тэнцүүлэн	Үгүй	Тийм/Тийм	Үгүй	Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй/Үгүй	Үгүй	Байхгүй / Байхгүй	Байхгүй	Үгүй

Хавсралт II: Нэр томъёоны тайлбар

Төрийн нөөц хөрөнгийг зүй бусаар ашиглах: Нийтийн албаны эрх мэдэл, нөөц хөрөнгийг албан тушаалтан, эсвэл улс төрийн намууд холбогдох хууль болоод бусад эрх зүйн хэм хэмжээг зөрчин өөрсдийн сонгогдох боломжийг нэмэгдүүлэхэд ашиглах.

Төрийн санхүүжилтийг хуваарилах шалгуурууд: Төрийн санхүүжилтийг шаардлага хангасан улс төрийн нам, нэр дэвшигчдийн дунд хэрхэн хуваан олгохыг зохицуулсан журам (*Төрийн санхүүжилт авах эрхийн шалгуурууд* хэсгийг үзнэ үү).

Сонгуулийн (кампанит ажлын) санхүүжилт: Сонгуулийн сурталчилгаатай холбоотойгоор хийгдсэн албан ёсны, мөнгөн болоод мөнгөн бус хандив, зарцуулалтын санхүүгийн гүйлгээ.

Сонгуулийн (кампанит ажлын) санхүүжилтийн данс: Улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн сонгуулийн санхүүжилтийн зориулалттай банкны тусгай данс. Олонх тохиолдолд, нам/нэр дэвшигчид өөрийн дансны талаарх мэдээллийг хууль сахиулах байгууллагад тайлагнах үүрэгтэй байдаг бөгөөд бүхий л хандив, зарцуулалт тухайн дансаар орж гарч байх ёстой.

Картель намууд: Төрийн аппараттай нягт холбогдсон, улс төрийн тогтолцоон дахь байр сууриа хадгалахын тулд төрийн нөөц хөрөнгөнд дулдуйддаг намууд.

Клиентелизм: Улс төрийн дэмжлэгээ янз бүрийн ашиг, тусаар наймаалцдаг улс төрчид/улс төрийн намууд ба сонгогчид хоорондын харилцаа.

Улс төрийг арилжааны болгох: Сонгуулийн сурталчилгааны өртөг зардал нэлэнхүйдээ өсөн нэмэгдэж байгаа чиг хандлага.

Хандивын хязгаарлалт: Хувь хүн, хуулийн этгээд эсвэл улс төрийн намаас нэр дэвшигчийн сонгуулийн сурталчилгаанд, эсвэл улс

төрийн намд жил дутам, эсвэл тухайн сонгуулийн хугацаанд өгч болох мөнгөний дээд хэмжээ.

Корпорацийн хандив: Улс төрийн нам болон/эсвэл нэр дэвшигчид корпорац, компани, бизнесийн байгууллага зэрэг этгээдээс өгч буй дэмжлэг, хандив.

Төрийн шууд санхүүжилт: Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд сонгуулийн үеэр, эсвэл намд ердийн санхүүжилтийн хэлбэрээр засгийн газраас өгдөг мөнгө.

Мэдээллийг ил болгох: Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид санхүүгийн тайлангаа байнга эсвэл сонгуультай холбоотойгоор гаргах, санхүүгийн тодорхой мэдээлэл гаргаж өгөх, тайлагнах үүрэг. Тайланг холбогдох байгууллагад хүргүүлэх, эсвэл нам, нэр дэвшигч шууд олон нийтэд ил болгох ёстой. Энэхүү үүрэгт заримдаа хандивлагчдын мэдээллийг тусгах шаардлага багтдаг.

Төрийн санхүүжилтийн зориулалт: Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд өгч буй төрийн санхүүжилтийг зөвхөн сонгуульд, намын тодорхой үйл ажиллагаанд, эсвэл намын харьяа аль нэг байгууллага ашиглах зэрэг тусгайлсан зориулалт.

Сонгуулийн тойрог: Улс орон, эсвэл бүс нутгийг сонгуулийн зорилгоор хуваасан нутаг дэвсгэр.

Сонгуулийн төв байгууллага: Сонгууль явуулах нэг буюу хэд хэдэн үйл ажиллагаа, эсвэл шууд ардчиллын арга хэрэгслүүд (жишээ нь, бүх нийтийн санал асуулга)-ийг хуулиар хариуцсан, хууль тогтоомжийн ерөнхий хүрээнд багтсан байгууллага.

Төрийн санхүүжилт авах шалгуурууд: Төрийн санхүүжилт авахын тулд улс төрийн нам, нэр дэвшигчийн хангасан байх ёстой нөхцлүүд (гол төлөв сонгуулиар саналын тодорхой хувь, эсвэл сонгуульд байгууллагад суудлын тодорхой хувийг авсан байх зэрэг олон нийтийн дэмжлэг авсан байх босго).

Хууль сахиулах байгууллагууд/агентлагууд: Улс төрийн нам болон/эсвэл нэр дэвшигчдийн санхүүгийн тайланг хүлээн авдаг мөн/эсвэл хянан шалгадаг, зарим тохиолдолд нам болон/эсвэл дэвшигчдэд шийтгэл ногдуулдаг байгууллагууд. Хууль сахиулах агентлаг нь сонгуулийн төв байгууллага, шүүх, аудитын байгууллага, яам зэрэг өөр өөр институцуудын бүрэлдэхүүн хэсэг байж болно.

Гаднын ашиг сонирхол: Үндэсний улс төрийн асуудлаар тухайн улс доторх улс төрийн хүчнүүдэд үзүүлэх нөлөөг нь хязгаарлах зорилгоор гадаадын ашиг сонирхлын зүгээс улс төрийн намуудад хандив өгөхийг хориглох явдал нийтлэг байдаг. Ерөнхийдөө гадаад улсын засгийн газар, тухайн оронд байрладаггүй, эсвэл гадаадын

томоохон хөрөнгө оруулалттай корпорац, байгууллагууд, тухайн орны иргэн биш, эсвэл тэнд оршин суудаггүй хувь хүмүүсийн шууд болон шууд бус хандивыг хориглодог.

Хууль бус санхүүжилт: Улс төрийн санхүүжилтийн зохицуулалтыг зөрчсөн санхүүжилт.

Хууль бус аргаар олсон орлогоос бүрдсэн санхүүжилт: Зохион байгуулалттай гэмт хэрэг, хар тамхины наймаа зэрэг хууль, журам, ёс зүйн хэм хэмжээ, зан заншлаар хориглосон үйл ажиллагаагаар олсон орлогоос бүрдсэн санхүүжилт. Гол төлөв хар мөнгө, бохир мөнгө гэж нэрийддэг.

Хараат бус зардал: Нэр дэвшигчийг сонгогдох, эсвэл ялагдуулах зорилгоор хийгдэж буй сонгуультай холбоотой ажлыг дэмжсэн төлбөр бөгөөд энэ нь нэр дэвшигчийн сонгуулийн сурталчилгаанаас тусдаа зарцуулагддаг (өөрөөр хэлбэл нэр дэвшигчийн сонгуулийн ажлын багтай хамтран ажиллаагүй, тэднээс зөвшөөрөл аваагүй, эсвэл хүсэлт гаргаагүй байхад). (*Гуравдагч этгээдийн кампанит ажил* хэсгийг үзнэ үү).

Төрийн шууд бус санхүүжилт: Улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд ашиглуулах төрийн мөнгөнөөс бусад нөөц хөрөнгөний зарцуулалт (жишээ нь, төрийн хэвлэл мэдээллийг хөнгөлөлттэйгөөр, эсвэл үнэгүй ашиглуулах, татвараас чөлөөлөх, сурталчилгаа гэх мэт).

Мөнгөн бус хандив: Мөнгөн хандиваас өөрөөр буюу бараа, үйлчилгээгээр өгсөн хандив.

Зохиомол доллар: Энэхүү гарын авлагад үндэсний валютыг зохиомол доллар буюу international dollar (\$) хэмээх зохиомол валютад хөрвүүлж, зэрэгцүүлэн харьцуулсан болно. (*Монгол хэлнээ хөрвүүлэхдээ \$ гэсэн тэмдэглэгээг зөвхөн ашиглав. орч*) Дэлгэрэнгүй тайлбарыг Хавсралт V-аас үзнэ үү.

Мейсинг (macing): Төрийн албан хаагчийг ажилдаа үлдэхийн тулд, эсвэл албан тушаал дэвшихийн тулд эрх баригч намд хандив өгөхөд хүргэдэг практик.

Хяналт шалгалтын байгууллагууд буюу агентлагууд: *Хууль сахиулах байгууллагууд/агентлагууд* гэдгийг үзнэ үү.

Намын татвар: Улс төрийн намууд намаасаа сонгогдсон төлөөлөгчид мөн/эсвэл албан тушаалтнуудад ажил, албан тушаал эрхэлж байх үедээ олсон орлогынхоо тодорхой хувийг намдаа тушааж байхыг үүрэг болгохыг хэлнэ.

Улс төрийн санхүүжилт: Улс төрийн нам, нэр дэвшигч, гуравдагч этгээд рүү орж, гарч байгаа санхүүгийн бүхий л урсгал (түүний

дотор албан болон албан бус орлого зарлага, мөнгөн болоод мөнгөн бус хандив). Эдгээр гүйлгээ нь тодорхой цаг хугацаагаар хязгаарлагдахгүй.

Улс төрийн намын санхүүжилт: Улс төрийн намын байнгын болон сонгуультай холбоотой орлого зарлага.

Хувь этгээдийн хандив: Улс төрийн нам, нэр дэвшигчид болон сонгуулийн ажилд хувь хүн, төрийн бус хуулийн этгээдээс өгч буй мөнгөн хандив.

Улс төр мэргэжлийн болох: Сонгогчдыг судлах, тэдэнд нөлөөлөх зорилгоор улс төрийн нам ашигладаг төрөл бүрийн стратегийн улс төрийн маркетинг, судалгааны гүнзгий хэрэглээ. Үүнд олон нийтийн харилцааны компани, социал мэдээллийн стратегич, санал асуулгын болон зорилтот бүлгүүдийг ашиглах нь элбэг.

Төрийн санхүүжилт: Сонгуулийн сурталчилгаа, эсвэл намын ердийн үйл ажиллагаа явуулахад эрх бүхий улс төрийн нам, нэр дэвшигчдэд засгийн газраас олгодог тусламж (*Төрийн шууд санхүүжилт, Төрийн шууд бус санхүүжилт* хэсгүүдийг үзнэ үү).

Тусыг тусаар хэлбэрийн (quid pro quo) хандив: Хариуд нь хувьдаа, эсвэл байгууллагадаа ашиг унагах сэдлээр өгсөн хандив.

Шийтгэл: Нам, нэр дэвшигчийн хууль тогтоомж зөрчсөн санхүүгийн зүй бус үйлдэлд ногдуулж буй хариуцлага. Нийтлэг шийтгэлийн хэлбэрт сануулах, торгох, хорих, төрийн санхүүжилтийг зогсоох, хөрөнгө хураах зэрэг багтана.

Зардлын дээд хэмжээ/Зарцуулалтын хязгаарлалт: Сонгуулийн хугацаанд, эсвэл өгөгдсөн тодорхой хугацаанд нам, нэр дэвшигчийн зарцуулж болох мөнгөний дээд хэмжээ (тойрог тус бүрээр, эсвэл сонгогч нэг бүрээр тооцсон байж болно).

Гуравдагч этгээдийн кампанит ажил: Улс төрийн нам, нэр дэвшигчээс ондоо хувь хүн, байгууллагаас сонгуультай холбоотой явуулсан үйл ажиллагаа. Гуравдагч этгээдүүд нь тодорхой нам, нэр дэвшигч, эсвэл асуудлын төлөө, эсвэл тэдгээрийн эсрэг кампанит ажил зохион байгуулж болно.

Санал худалдан авах: Тодорхой нэр дэвшигч, эсвэл намын зүгээс сонгуулиар өөрт нь өгөх саналын тоог нэмэгдүүлэх зорилгоор мөнгө, бусад ашиг тусаар солилцон эсвэл амлан сонгогчдын саналыг авсан сонгуулийн луйвар.

Вестминистер загвар: Парламентаас засгийн газраа байгуулдаг Нэгсэн Вант Улсын загвараар бий болгосон төрийн парламентын ардчилсан тогтолцоо.

Хавсралт III: Зохиогчдын тухай

Жули Боллингтон (Julie Ballington) нь НҮБ-Эмэгтэйчүүд байгууллагын Манлайлал, засаглалын асуудал эрхэлсэн хэлтэст улс төрийн оролцооны зөвлөхөөр ажилладаг. Тэрбээр эмэгтэйчүүдийн улс төрийн оролцоо, түүний дотор сонгуулийн тусалцаа, парламентын бэхжилт, улс төрийн намын дэмжлэг, орон нутгийн түвшин дэх засаглалын асуудлаарх дээрх хэлтсийн үйл ажиллагааг хариуцан удирддаг. Өмнө нь НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн Ардчилсан засаглалын хэлтэст Жендерийн түншлэлийн хөтөлбөрийн жендер хариуцсан зөвлөхөөр ажиллаж байжээ. Жули НҮБ-д ажиллаж эхлэхээсээ өмнө Олон улсын парламентын холбоонд Жендерийн түншлэлийн хөтөлбөрийн мэргэжилтэн байсан бөгөөд парламент, сонгуулийн үйл явц, улс төрийн нам доторхи эмэгтэйчүүдийн оролцоог бэхжүүлэх чиглэлээр ажиллаж байжээ. Мөн “Жендерийн мэдрэмжтэй парламент” төслийг удирдаж байсан туршлагатай. 2001-2005 онд АСТ-ны Олон улсын хүрээлэнгийн Улс төр дэх эмэгтэйчүүд хөтөлбөрийг хариуцан ажиллаж, “Эмэгтэйчүүдийн сонгуулийн квот” олон улсын төслийг санаачилсан. Түүнчлэн Өмнөд Африкийн Сонгуулийн хүрээлэнд Өмнөд Африк дахь сонгуулийн оролцоо, төрийн удирдлага дахь жендерийн асуудлаарх үйл ажиллагааг удирдан ажиллаж байв. Тэрбээр Африк, Ойрхи Дорнод дахь сонгуулийн ажиглагч багийн гишүүнээр хэд хэдэн удаа ажилласан туршлагатай. Жули Йоханнесбургийн Уитвотерзрэнд Их сургуулийг улс төрийн ухааны магистр, Шинэ Зеландын Оклендын Их сургуулийг улс төрийн ухаан, философи бакалавр зэрэгтэй төгсчээ.

Элин Фальгуера (Elin Falguera) АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн намын асуудал эрхэлсэн багт хөтөлбөрийн ажилтан, тус Хүрээлэнгийн улс

төрийн санхүүжилтийн асуудлаарх олон улсын төсөлд менежерээр ажилладаг. Тэрбээр улс төр дэх мөнгөний нөлөөллийн асуудлаар судалгаа хийж, нийтлэл туурвихын зэрэгцээ АСТ-ны Олон улсын хүрээлэнгийн 2012 оны Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санг бүтээхэд гар бие оролцсон туршлагатай. АСДҮОУХ-нд ажиллаж эхлэхээс өмнө, бие даасан судлаачаар ажиллаж байв. Тэрбээр Шведийн Готенбургийн Их сургуульд төрийн удирдлагын магистр цол хамгаалсан байна.

Доктор Муриел Кахан (Dr Muriel Kahane) НҮБ-Эмэгтэйчүүд байгууллагад Манлайлал, засаглалын тасгийн Улс төрийн оролцоо, үндсэн хуулийн шинэчлэлийн асуудлаарх шинжээчээр 2011 оноос ажиллаж байна. Тэрбээр Залуучуудын асуудал хариуцсан бодлогын референтийн үүрэг давхар гүйцэтгэхийн зэрэгцээ НҮБ-Эмэгтэйчүүд байгууллагын сонгуулийн туслалцаа, парламентад дэмжлэг, үндсэн хуулийн шинэчлэл, орон нутгийн засаглалын ажилд тус тус дэмжлэг үзүүлдэг. Түүний хувьд өмнө нь НВУ-ын парламентад жендер, хүний наймаа, Европын асуудлаарх судлаачаар ажиллаж байв. 2003-1010 онд мөргөлдөөнийг зохицуулах, иргэний нийгмийн оролцоог хангах чиглэлээр ажилладаг, Берлинд төвтэй Трансформ ТББ байгууллагыг үүсгэн байгуулалцаж, улмаар Европын судалгааны захирлаар ажиллаж байсан. Муриел Лондоны Эдийн засаг, улс төрийн ухааны сургууль (LSE), НВУ-ын Нээлттэй их сургуульд улс төрийн шинжлэх ухаан, онолын хичээл зааж байсан туршлагатай. Тэрбээр Лондоны Эдийн засгийн сургуульд социологиор бакалавр, улс төрийн ухааны онолоор магистр, жендер ба засаг сэдвээр PhD докторын зэрэг хамгаалжээ.

Хуан Фернандо Лондоно (Juan Fernando Londono) нь 2001-2002 онд Колумбийн Дотоод хэргийн сайдын алба хашиж байсан бөгөөд бодлого боловсруулагчийн хувьд улс төрийн санхүүжилтийн асуудалд онцгой анхааран ажиллаж байв. 2002 онд Америкийн Улсуудын Байгууллага (АУБ)-ын хүрээнд Улс төрийн намуудын Америк хоорондын форум байгуулах ажил зохион байгуулсан. Мөн Даниел Зоватт, Стив Гринер нарын удирдлага дор АСДҮОУХ болон АУБ-ын хамтран гаргасан бүс нутаг дахь улс төрийн санхүүжилтын тухай илтгэл (*Хэм хэмжээнээс сайн туршилага хүртэл: Америк тив дэх улс төрийн санхүүжилтын сорилтууд*)-д хувь нэмрээ оруулжээ. Колумбид Сонгуулийн баталгааны хууль гэж нэрлэж заншаад буй 2005 оны №996 хуулийг боловсруулахад 2004 онд Колумбийн Сенатад зөвлөгөө өгч байжээ. Улмаар НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр, АСДҮОУХ-гээс 2007-2009 онд хэрэгжүүлсэн Ардчиллыг бэхжүүлэх төслийн зохицуулагчаар ажилласан байсан аж. Уг төсөл нь 2009 онд хийгдсэн үндсэн хуулийн шинэчлэлд ихээхэн дэмжлэг болсон

байдаг. 2011 онд батлагдсан №1475 дугаартай Улс төрийн намуудын тухай хуулийн төсөл боловсруулах, хэлэлцүүлгүүд өрнүүлэхэд 2010 онд Дотоод хэргийн яамны зөвлөхийн хувьд хувь нэмрээ оруулан ажилласан. Тэрбээр одоо улс төрийн зөвлөхийн ажил эрхэлж байна.

Профессор Карл-Хайнз Нассмакер (Professor Karl-Heinz Nassmacher) нь Германы Олденбург дахь Carl von Ossietzky Их сургуулийн Нийгмийн шинжлэх ухааны хүрээлэнд улс төрийн ухааны хүндэт профессороор ажилладаг. Тэрбээр *Bürger finanzieren Wahlkämpfe* [Иргэд сонгуулийн кампанит ажлыг санхүүжүүлэх нь] (1992), *Ардчиллын суурь зарчмууд: Улс төрийн харьцуулсан санхүүжилтэд хандах арга* (2001), *Намуудын өрсөлдөөнийг санхүүжүүлэх нь* (2009) зэрэг ном бичжээ. Мөн 1980-аад оны улс төрийн харьцуулсан санхүүжилт (1989), Хойд Америк, Баруун Европ дахь кампанит ажил, намын санхүүжилт (1993), Ардчилсан орнууд дахь улс төрийн санхүүжилт (1994), Намын улс төрийн гарын авлага (2006), Тогтсон болон шинээр бий болж байгаа ардчилсан орнууд дахь мөнгө, авлигал, улс төрийн өрсөлдөөн (2012) бүтээлүүд болон АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн нам, сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилт гарын авлага (2003) боловсруулахад хувь нэмэр оруулсан байна. Тэрбээр 1995-1999 онуудад Герман дахь Намын санхүүжилтын асуудлаарх Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх экспертүүдийн хорооны гишүүн, 1986-2006 онд Олон улсын улс төрийн шинжлэх ухааны холбооны Улс төрийн санхүүжилт, улс төрийн авилгалын асуудлаархи Судалгааны хорооны Удирдах зөвлөлийн гишүүнээр тус тус ажиллаж байжээ.

Доктор Магнус Оман (Dr Magnus Ohman) 1990-ээд оноос эхлэн улс төрийн санхүүжилтын асуудлаар ажиллаж байгаа бөгөөд улс орнуудыг тухайлан авч үзсэн болон дэлхий дахины чиг хандлагын тухай хийсэн дүн шинжилгээ, судалгаа нь 11 хэлээр орчуулагдан нийтийн хүртээл болжээ. Тэрбээр мөн 25 гаруй орны хууль тогтоогчид, зохицуулагч агентлагууд, иргэний нийгмийн бүлгүүд, хэвлэл мэдээлэл, улс төрийн намуудад улс төрийн санхүүжилтын чиглэлээр тусалцаа үзүүлж ажиллаж байсан туршлагатай. Др. Оман Сонгуулийн тогтолцооны олон улсын сан (IFES)-д улс төрийн санхүүжилтын асуудал эрхэлсэн ахлах зөвлөхөөр ажилладаг бөгөөд Картер төв, Данийн Намууд ба ардчиллын хүрээлэн (DIPD), Сонгуулийн шинэчлэлийн асуудлаарх олон улсын дэмжлэг (ERIS), Европын Комисс, АСДҮОУХ, Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын Ардчилсан институт, хүний эрхийн алба, Шведийн Олон улсын хөгжлийн хамтын ажиллагааны агентлаг (Sida), НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөр зэрэг байгуулагуудтай хамтран ажиллаж байв. Тэрбээр улс төрийн санхүүжилтын талаархи BRIDGE (Ардчилал, засаглал, сонгуулийн асуудлаар чадавх бэхжүүлэх)

сургалтын хөтөлбөр, IFES сангийн Улс төрийн санхүүжилтэд хяналт тавих гарын авлагыг зохиоход болон АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санг бүтээхэд голлох үүрэгтэй оролцож ажилласан. Олон улсын улс төрийн шинжлэх ухааны холбооны Улс төрийн санхүүжилт, улс төрийн авлигын асуудлаарх Судалгааны хорооны Удирдах зөвлөлийн гишүүн. Др. Оман Шведийн Упсала Их сургуульд Улс төрийн шинжлэх ухааны доктор (PhD)-ын зэрэг хамгаалсан.

Доктор Даниела Р. Пиккио (Dr Daniela R. Piccio) нь Флоренцийн Европын Их сургуулийн хүрээлэнд улс төрийн ухааны доктор (PhD)-ын зэрэг хамгаалсан. Тэрбээр намуудын улс төрийн төлөөллийг хангах үүрэг, нийгэм, нийгмийн хөдөлгөөнүүдтэй холбогдох байдлыг судалдаг. 2010 онд Европын судалгааны зөвлөлөөс санхүүжүүлсэн Лайдены Их сургуулийн Намын ардчиллын шинэчлэн тодорхойлох судалгааны төслийн гишүүнээр ажилласан ба уг төслийн хүрээнд Европ дахь намын зохицуулалт, улс төрийн санхүүжилтийн асуудлаар харьцуулсан судалгаа хийж, хэд хэдэн бүтээл туурвижээ. Түүний судалгааг Кембрижийн Их сургуулийн хэвлэл, Европын улс төр судлалын консорциум (ECPR)-ын хэвлэл, Лайдены Их сургуулийн хэвлэлд тус тус нийтэлж байв. Тэрбээр улс төрийн санхүүжилтын бодлогын үнэлгээ хийж, АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн санг бүтээхэд мөн гар бие оролцсон билээ.

Доктор Фредрик М. Шеберг (Dr Fredrik M. Sjöberg) нь улс төрийн шинжлэх ухааны эрдэмтэн, засаглалын асуудлаар мэргэшсэн эксперт бөгөөд хөгжиж байгаа орнуудад ажилласан арвин туршлагатай. Тэрбээр Дэлхийн Банк, ЕХ, НҮБХХ, ЕАБХАБ зэрэг байгууллагатай засаглал, сонгуулийн асуудлуудаар тогтмол ажиллаж, ахисан түвшний эмперик аргачлал, сонгуулийн луйврын дүн шинжилгээ, дата өгөгдлийн дүрсэлсэн танилцуулга зэргээр мэргэшсэн байна. Др. Шеберг Уппсала Их сургуулийн Засгийн газрын кафедраас доктор (PhD)-ын зэрэг хүртсэн бөгөөд Лондоны эдийн засгийн сургууль (LSE)-аас философийн ухааны магистр, Хельсинкийн Их сургуулиас бакалаврын зэрэг авчээ. Тэрбээр 2008-2009 онд Харвардын Их сургуульд Фулбрайтын тэтгэлгээр суралцсаны дээр Колумбийн Их сургууль, Нью-Йоркийн Их сургуульд докторын дараах сургалтад суралцаж дүүргэжээ.

Доктор Даниел Смилов (Dr Daniel Smilov) нь харьцуулсан үндсэн хуулийн эрх зүйч, улс төрийн шинжлэх ухааны эрдэмтэн юм. Тэрбээр одоо Софийн Их сургуулийн Либерал стратегийн төвд хөтөлбөрийн захирал, улс төрийн ухааны туслах профессор, Төв Европын Их сургууль (Будапешт)-ийн Хуулийн сургуульд зочин

профессороор ажиллаж байна. Өмнө нь Будапешт дахь Үндсэн хууль, эрх зүйн бодлогын институт (COLPI), Нээлттэй нийгэм хүрээлэнд хуулийн ахлах зөвлөх, Төв Европын Их сургуулийн Бодлогын судалгааны төвд судлаачаар ажиллаж байсан. Др. Смилов нь Төв Европын Их сургууль (1999), Оксфордын Их сургуульд (2003) тус тус докторын зэрэг хамгаалсан бөгөөд Болгарын Европын хамтын нийгэмлэгийн судалгааны холбоо, Олон улсын улс төрийн шинжлэх ухааны холбооны Улс төрийн санхүүжилт, улс төрийн авлигын асуудлаарх Судалгааны хорооны гишүүн юм.

Профессор Андриас Уфен (Professor Andreas Ufen) нь Германы Гамбург хот дахь Олон улсын болон орон нутгийн асуудлаарх судалгааны институцэд ахлах судлаач, Эрланген-Нюрембергийн Их сургуульд улс төрийн ухааны профессороор ажиллаж байна. Тэрбээр мөн *Зүүн өмнөд Азийн өнөөгийн асуудлууд* (*Journal of Current Southeast Asian Affairs*) сэтгүүлийн редакцийн гишүүнээр ажилладаг. Түүний гаргасан бүтээлүүд дотор Малайз, Индонезийн улс төрийн талаарх номууд, *Сухартогийн дараа үеийн Индонез дэх ардчилал ба Зүүн өмнөд Ази дахь намын улс төр*, *Индонез, Тайланд, Филиппин дэх клиентелизм ба сонгуулийн өрсөлдөөн* зэрэг хянан тохиолдуулсан бүтээл, *Номхон далайн тойм*, *Зүүн өмнөд Азийн Судалгаа, Ардчилал, Азийн тойм* зэрэг сэтгүүлд гаргасан өгүүлүүд багтаж байна.

Доктор Даниел Зоватт (Dr Daniel Zovatto) нь 1997 оноос АСДҮОУХ-гийн Латин Америк, Карибын бүс нутгийг хариуцсан захирлаар ажиллаж байна. Тэрбээр Мадридын Universidad Complutense de Madrid Их сургуулиас олон улсын эрх зүй судлалын доктор (PhD), Испанийн Instituto Universitario de Investigaciyn Ortega y Gasset Их сургуулиас засаглал, төрийн захиргааны доктор (PhD)-ын зэрэг хамгаалсан бөгөөд Харвардын Жон Ф. Кеннедийн засаглалын сургуульд төрийн удирдлагын магистр, Испанийн ГХЯ-ны дипломатын сургуульд (Escuela Diplomática del Ministerio de Relaciones Exteriores) олон улсын судлалын магистр цол тус тус хамгаалсан. Мөн Кордовын Үндэсний их сургуульд хуулиар, Кордовын Католик их сургуульд улс төрийн ухаан, олон улсын харилцаагаар тус тус суралцаж төгссөн. Тэрбээр испани хэл дээрх CNN телевиз, Иберо-Америкийн төрөл бүрийн хэвлэл мэдээллийн сувгуудад улс төрийн аналитаар ажилладаг. Латин Америк, Европ, Хойд Америкийн хэд хэдэн их сургуульд олон улсын лектор, зочин профессороор мөн уригдан ажилладаг аж. Латинобарометрын олон улсын зөвлөх товчоо, Вүүдрөү Вильсоны судлаачдын олон улсын төв (АНУ)-ийн Латин Америкий хөтөлбөрийн олон улсын зөвлөх товчоо, Мо Ибрахим сан (НБУ)-гийн Африкийн засаглал хөтөлбөр, Араб-Латин Америк, Карибын харилцааны зөвлөл (CARLAC),

Foreign Affairs Latinoamerica сэтгүүлийн редакцийн зөвлөл, Сальвадорын эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн сан (FUSADES)-гийн Улс төрийн судалгааны департаментын гадаад зөвлөхүүдийн товчооны гишүүн, Брүүкинз институт дэх Гадаад бодлого сэтгүүлийн Латин Америкийн санаачилга төслийн суурин бус ахлах судлаачаар тус тус ажиллаж байв. Тэрбээр Латин Америк дахь хууль, ардчилал, сонгууль, улс төрийн намууд, засаглалын асуудлаар 20 гаруй ном, 100 орчим өгүүлэл, нийтлэл бичиж нийтлүүлжээ.

Хавсралт IV: International dollars (\$) (I\$) буюу зохиомол доллар

Уг номд дурдсан international dollar (I\$) (*Монгол хэлнээ хөрвүүлэхдээ \$ гэсэн тэмдэглэгээг зөвхөн ашиглав. орч*) буюу зохиомол доллар нь бүх улс оронд бараа, үйлчилгээ авах нэг ижил чадвартай байхаар тооцсон зохиомол валют юм. АСДҮОУХ-гийн Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан (Улс төрийн санхүүжилтийн өгөгдлийн сан)-д тусгагдсан мөнгөн дүнгүүдийг янз бүрийн улс орнууд дахь үнэ, орлогын түвшинтэй нь авч үзэж харьцуулах боломж уншигчдад олгох үүднээс Пенсильванийн их сургуулиас гаргадаг холбогдох өгөгдөлд тулгуурлан тухайн орны валютыг зохиомол долларт хөрвүүлсэн болно.

Пенсильванийн их сургуулиас гаргадаг хүснэгтэд 189 улс, нутаг дэвсгэрийн валютын ханшийг худалдан авах чадвар (PPP) дээр нь тулгуурлан хөрвүүлж, 1950-2010 онуудын байдлаар (зарим нь бүрэн биш) харуулсан байдаг. Энэхүү гарын авлагад 2010 оны ханшийг ашигласан. Валют ханшийг хөрвүүлэхдээ АНУ дахь үнийн түвшинг суурь болгон ашигладаг ба энэ нь 1 ам.доллар нь нэг зохиомол доллартой тэнцэж (гэхдээ ам.долларыг үндэсний валют болгосон зарим оронд худалдан авах чадвар нь ялгаатай байдаг учир зохиомол \$-ын ханш өөр байх бололцоотой) байна.

Үндэсний валютаар илэрхийлсэн дүнг худалдан авах чадварын түвшинд хуваах замаар зохиомол долларын ханшийг тооцно.

Жишээлбэл, 500,000 исланд крона (ISK)-г хөрвүүлэхдээ:

$$500,000/124.09 \text{ (Исландын PPP хөрвүүлэх ханш)} = 4029.33 = \$ 4029.33$$

Жигд ойлгомжтой байлгах үүднээс \$ 1,000 хүртэлх дүн дотор задгай мөнгөөр илэрхийлэгдэх утга гарсан бол хамгийн дөхүү \$10 хүртэл

бүхэлдэж, \$10,000 хүртэлхийг хамгийн дөхүү \$100 хүртэл бүхэлдсэн. \$10,000 – \$999,999 хоорондын тоог хамгийн дөхүү \$1,000 хүртэл бүхэлдсэн. \$1,000,000-аас дээших тоог хамгийн дөхүү \$10,000 хүртэл тус тус бүхэлдсэн.

Тус гарын авлагад ам.доллараас бусад үндэсний валютыг зохиомол долларын ханшид хөрвүүлэн зэрэгцүүлсэн дүнг толилуулсан билээ (ам. доллар нь зохиомол \$-той тэнцэх ханштай гэж тооцсон учир). Үндэсний валют нь мэдэгдэхгүй тохиолдолд зохиомол \$-т хөрвүүлээгүй бөгөөд оронд нь еврогоор илэрийлсэн болно.

Пенсильванийн их сургуулиас гаргадаг хүснэгтийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээллийг дараах цахим хуудаснаас авах боломжтой: http://pwt.econ.upenn.edu/php_site/pwt_index.php хаягаар үзнэ үү.

Хавсралт V: Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэн

Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэнгийн тухай

Ардчилал, сонгуульд дэмжлэг үзүүлэх олон улсын хүрээлэн (АСДҮОУХ) нь дэлхий дахинаа тогтвортой ардчиллыг дэмжих эрхэм зорилго бүхий засгийн газар хоорондын байгууллага юм.

Хүрээлэнгийн зорилго нь илүү ардчиллын институцууд, үйл явцыг бэхжүүлэх, тогтвортой, үр дүнтэй, хууль ёсны, бат бэх ардчиллыг дэмжих явдал болно.

АСДҮОУХ юу хийдэг вэ?

Хүрээлэн нь үйл ажиллагаагаа дэлхийн болон бүс нутаг, улс үндэстний түвшинд явуулж, өөрчлөлтийн жолоодогч иргэдэд анхаарал хандуулж ажилладаг.

АСДҮОУХ нь сонгуулийн үйл явц, үндсэн хууль, улс төрийн оролцоо ба төлөөлөл, ардчилал ба хөгжил гэх мэт мэргэшсэн гол сэдвүүдээсээ гадна жендер, нийгмийн ялгаатай байдал, зөрчил мөргөлдөөн, аюулгүй байдлын асуудлуудыг ардчилалтай холбогдох талаас нь харьцуулсан судалгаа шинжилгээ хийж, мэдээлэл хүргэхэд анхааран ажиллаж байна.

АСДҮОУХ мэдээллээ ардчилсан шинэчлэл хийхээр зорин ажиллаж байгаа үндэсний болон орон нутгийн оролцогч талуудад хүргэж, ардчилсан өөрчлөлтийг дэмжсэн яриа мэтгэлцээн өрнүүлэхэд дэмжлэг үзүүлдэг.

АСДҮОУХ-ийн үйл ажиллагааны гол зорилго нь:

- Ардчиллын чадавхыг сайжруулах, хууль ёсны байх явдлыг хангах, нэр хүндийг бэхжүүлэх;
- Хүртээмжтэй оролцоо, эгэх хариуцлагатай төлөөллийг бий болгох;
- Үр нөлөөтэй, хууль ёсны ардчиллын төлөөх хамтын ажиллагаа өрнүүлэх.

АСДҮОУХ хаана ажилладаг вэ?

АСДҮОУХ үйл ажиллагаагаа дэлхий даяар явуулдаг. Төв байр нь Швед Улсын Стокгольм хотод байрлах бөгөөд АСДҮОУХ-гийн салбарууд Африк, Ази ба Номхон далай, Латин Америк ба Кариб, Баруун Ази ба Хойд Африкт үйл ажиллагаа явуулж байна.

